T.C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MECÎDÎ ET-TOSYEVÎ VE KİTÂBU RÂHATİ'L-ERVÂH ADLI TERCÜME ESERİ (TENKİTLİ METİN, İNCELEME VE TIPKIBASIM)

(DOKTORA TEZİ)

Ayşe YEŞİL

Danışman:

Prof. Dr. Arzu ATİK

İSTANBUL

2024

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MECÎDÎ ET-TOSYEVÎ VE KİTÂBU RÂHATİ'L-ERVÂH ADLI TERCÜME ESERİ (TENKİTLİ METİN, İNCELEME VE TIPKIBASIM)

(DOKTORA TEZİ)

Ayşe YEŞİL

Danışman:

Prof. Dr. Arzu ATİK

İSTANBUL

2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda, 010119DR05 numaralı Ayşe YEŞİL'in hazırladığı *"Mecîdî et-Tosyevî ve Kitâbu Râhati'l-Ervâh Adlı Tercüme Eseri (Tenkitli Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım)"* konulu doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 05/12/2024 günü (11.00 – 13.00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Arzu ATİK
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Feridun Mustafa EMECEN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Rabia Şenay ŞİŞMAN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Güler DOĞAN AVERBEK
Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah TAŞKIN
Boğaziçi Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ayşe YEŞİL

05/12/2024

ÖZ

Bu çalışma, 16. yüzyılda yaşamış ve şiirlerinde Mecîdî mahlasını kullanmış olan Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî'nin tercüme eserlerinden biri olan *Râhatü'l-Ervâh*'ın tenkitli metni, eserin şekil ve içerik özellikleri, tercüme hususiyetleri ve mütercimin monografisinden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü Mecîdî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliğini ele almaktadır. Mecîdî'nin hayatı hakkındaki bilgiler, mevcut kaynakların yanı sıra eserlerinden yola çıkılarak oluşturulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, tercümenin şekil ve içerik özellikleri üzerinde durulmuştur. Tercüme, yapısı itibarıyla kaynak eserine benzer bir biçimde nazım-nesir karışık olarak meydana getirilmiştir. İçerik özellikleri kısmında ise öncelikle fasılların özetleri verilmiş daha sonra eserdeki ayet ve hadisler, mutasavvıflar, dinî ve tarihî şahsiyetlerden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm, eserin tercüme yöntem ve stratejilerinin belirlenmesi konusunu ele almaktadır. Bu bölümde, tercümenin kaynak metni olan *Nüzhetü'l-Ervâh* ve eserin müellifi Emîr Hüseynî tanıtılmış; eserin 19. yüzyılda tercümesini yapan Mehmed Said ve eserinden bahsedilmiş ve Mecîdî'nin tercümesi hem kaynak eser hem de söz konusu tercüme göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümü, *Râhatü'l-Ervâh*'ın tespit edilebilmiş iki nüshası kullanılmak suretiyle oluşturulan tenkitli metnini içermektedir. Nüshaların ikisi de Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Söz konusu nüshalar tavsif edildikten sonra transkripsiyonlu metnin oluşturulmasında takip edilen yol açıklanmış ve transkripsiyon alfabesi kullanılarak Arap harfli metin Latin alfabesine aktarılmıştır. Metne dâhil olmadığı düşünülen derkenar kısımları ise en sonda "Ekler" başlığı altında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Mecîdî et-Tosyevî, *Râhatü'l-Ervâh*, Emîr Hüseynî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, Tercüme.

ABSTRACT

This study consists of the critical text of *Râhatü'l-Ervâh*, one of the translated works of Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî, who lived in the 16th century and used the pseudonym Mecîdî in his poems, the form and content features of the work, the translation features and the monograph of the translator. The first part of the study deals with Mecîdî's life, works and literary personality. Information about Mecîdî's life is based on his works as well as existing sources. The second chapter focuses on the form and content of the translation. In terms of its structure, the translation is a mixture of verse and prose, similar to the source work. In the content features section, firstly the summaries of the chapters are given and then the verses and hadiths, Sufis, religious and historical personalities are mentioned. The third chapter deals with the determination of translation methods and strategies. In this chapter, the source text of the translation, *Nüzhetü'l-Ervâh* and its author Emîr Hüseynî are introduced; Mehmed Said and his work, who translated the work in the 19th century, are mentioned; and Mecîdî's translation is evaluated by considering both the source work and the translation in question. In the last part of the study, the critical text of *Râhatü'l-Ervâh* is presented by using two copies of the work. Both of the copies are in the Süleymaniye Library. After these copies are described, the method followed in the creation of the transcribed text is explained and the Arabic text is transferred to the Latin alphabet using the transcription alphabet. The sections that are not considered to be included in the text are given at the end under the title of "Appendices".

Key Words:

Mecîdî et-Tosyevî, *Râhatü'l-Ervâh*, Emîr Hüseynî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, Translation.

ÖN SÖZ

Arap ve Fars edebî gelenekleriyle ortak bir kültür alanını paylaşan klasik dönem Türk edebiyatında bu dillerden yapılan tercümeler, kültürlerarası aktarımı sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Tez çalışmamıza konu olan Mecîdî et-Tosyevî'ye ait *Râhatü'l-Ervâh* adlı tasavvuf konulu tercüme de bu bağlamda düşünülmesi gereken ve İran coğrafyasıyla ortak bir tasavvuf alanına işaret eden bir eserdir. Mütercimin tercüme ettiği eser İranlı mutasavvıf şair Emîr Hüseynî'ye ait olan ve nüsha çokluğu ile Osmanlı tasavvuf sahasında rağbet gördüğü anlaşılan *Nüzhetü'l-Ervâh*'tır. Tez çalışmamız, hâlihazırda iki yazma nüshası bulunan *Râhatü'l-Ervâh* metninin edisyon-kritik yöntemiyle ortaya çıkarılması; kaynak eser ve söz konusu eserin 19. yüzyılda yapılmış bir diğer tercümesi ile karşılaştırılarak tercüme hususiyetlerinin ele alınmasından oluşmaktadır.

Dört ana bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümü; kendisi hakkındaki bilgilerin, döneminin biyografik ve bibliyografik kaynaklarında oldukça kısıtlı ve karmaşık olduğu mütercimin monografisinden oluşmaktadır. Bu bölüm; mütercimin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında *Menâkıbü'l-Evliyâ* adlı eseri başta olmak üzere büyük oranda telif ettiği eserlerinden faydalanılarak elde edilmiş bilgilerle kurulmuştur. İkinci bölüm, *Râhatü'l-Ervâh*'ın şekil ve içerik özelliklerini haizdir. Nazım nesir karışık bir yapıda olan eserin manzum kısımları, nazım şekilleri ve vezin bakımından; nesir kısımları ise daha ziyade dilin kullanımı açısından değerlendirilmiş ve bu iki ayrı değerlendirmeden sonra eserin dil ve anlatımı ile ilgili genel bir sonuca varılmıştır. İçerik özelliklerine fasıl özetleri ile başlanarak eserin muhtevası ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra metinde yer alan ayet ve hadis iktibaslarının kullanımları, eserde sözü geçen mutasavvıflar ve onlara ait menkıbeler, son olarak dinî ve tarihî şahsiyetlerin eserde yer alış özellikleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölüm; kaynak metin, tercümeleri ve tercümelerin mukayesesini içermektedir. Tercüme mukayesesine geçilmeden önce "tercüme" kavramı ilişkili olduğu "tefsir", "beyan" ve "nakl" gibi benzer kavramlarla birlikte değerlendirilmiştir. Daha sonra kaynak eser ve müellifinden, Mecîdî ve onun *Râhatü'l-Ervâh* adını verdiği tercümesinden, kaynak eserin 19. yüzyılda bir tercümesini daha yapan Mehmed Said ve

onun *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi*'nden bahsedilmiştir. Daha sonra fasıl fasıl, Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh*'ı ile Mecîdî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ı tercüme bağlamında karşılaştırılmış ve Mecîdî'nin tercümesini kurarken izlediği yöntem, kullandığı strateji belirlenmeye çalışılmıştır. Akabinde Mecîdî ile Mehmed Said'in tercümeleri arasındaki tercüme stratejilerinin farklılıkları belirlenmiştir.

Çalışmanın son bölümü *Râhatü'l-Ervâh*'ın edisyon-kritik yöntemiyle oluşturulmuş transkripsiyonlu metninden oluşmaktadır. Bölümde öncelikle söz konusu eserin hâlihazırda elde bulunan iki nüshası tavsif edilmiş ve buna binaen transkripsiyonlu metnin oluşturulmasında takip edilecek yöntem belirlenmiştir. Metin oluşturulurken nüsha farklarının olduğu kısımlarda hangi nüshadaki kullanımın tercih edileceği konusunda sözcüğün varsa kaynak metindeki karşılığı da göz önünde bulundurulmuştur. Son olarak nüshaların her ikisinde de derkenar olan ya da bir nüshada derkenar olup diğer nüshada hiç yer almayan metinlerin tercümenin kaynak metninde de bulunmaması sebebiyle Mecîdî tarafından eklendiğine emin olunamamış ve bu nedenle sözü geçen bu metinler mütercimin oluşturduğu metne ait bir içerik olarak düşünülmediğinden "Ekler" başlığı altında ayrıca verilmiştir.

Bir doktora çalışması uzun ve yoğun mesai gerektiren bir sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın meydana getirilmesinde söz konusu zorlu süreci katkı ve destekleriyle benim için oldukça kolaylaştıran, akademik bilgi ve tecrübesiyle bana daima rehberlik eden kıymetli hocam, danışmanım Prof. Dr. Arzu ATİK'e; çalışmanın özellikle Farsça kısımları için yardım ve desteğine başvurduğumda beni her defasında aynı ilgiyle karşılayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Orhan BİLGİN'e ve çalışmaya konu olan eserin nüshalarını temin eden Doç. Dr. Güler DOĞAN AVERBEK'e hususi olarak gönülden teşekkür boynumun borcudur. Yine bilhassa teknik konulardaki yardımlarından ötürü arkadaşım Sahra MEZARCI'ya, çalışmanın Farsça kısımlarını oluştururken yardımına başvurduğum arkadaşım Esra BAL'a; çalışmadaki Arapça bölümlerin ortaya çıkmasında ciddi emek ve katkıları olan Arapça hocam Osman BULUT'a; yine Arapça bölümlerde ve nüshalardaki birtakım işaret ve remizlerin anlaşılmasında yardımlarını gördüğüm saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Sami ARSLAN'a ve yazma eser uzmanı Asiye SOLMAZ'a; konuyla alakalı bilgi ve çalışmalarını benimle paylaşan ve sorduğum her soruya mütemadiyen detaylı bir biçimde cevap veren Prof. Dr. Sadık YAZAR'a ayırdıkları zaman ve gösterdikleri sabır için müteşekkirim. Pandemi ve deprem gibi

ülkemizi derinden etkileyen afetler ve atanma süreçleri gibi şahsi nedenler dolayısıyla çokça tebdîl-i mekan eylediğim hâlde İstanbul'da hem evlerinin hem de gönüllerinin kapılarını açmak suretiyle kafa ve gönül rahatlığıyla İstanbul kütüphanelerinde ders çalışmama olanak sağlayan BEKİR ailesine ve kıymetli dostum, kardeşim Gülsüm MAMAŞ'a, değerli ve nahif dostum Büşra KAYNAK BALTA'ya ve ailesine, maddi ve manevi desteklerini her zaman yanı başımda hissettiğim aileme ve son olarak âşığı olduğum memleketin güzide evlatları olan öğrencilerime de içten teşekkür etmek isterim.

Son olarak gerek kaynak desteği gerekse sundukları rahat ve huzurlu çalışma ortamıyla akademi camiasına hizmet eden İSAM kütüphanesinin bütün çalışanlarına, BİDEB 2211/E Doğrudan Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında maddi olarak ciddi destek gördüğüm Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna (TÜBİTAK) teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe YEŞİL

Üsküdar, 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
BEYAN iii
ÖZ iv
ABSTRACT v
ÖN SÖZ vi
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR xii
TABLO LİSTESİ xiii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ xiv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 9
1. ABDÜLMECÎD BİN ŞEYH NASÛH BİN İSRÂÎL ET-TOSYEVÎ (MECÎDÎ): HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ 9
1.1. Hayatı 9
1.1.1. Dedesi: Bir Kâdirî Şeyhi İsrâîl Dede 9
1.1.2. Babası: Zeyniyye Şeyhlerinden Nasûh bin İsrâîl 11
1.1.3. Kendisi: Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl 15
1.2. Eserleri 18
1.2.1. Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha 19
1.2.2. Risâle mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye 21
1.2.3. Tezkîru'n-Nâsîn fî Tefsîri Yâsin ve Tefsîru Sûreti'l-Mülk 22
1.2.4. Risâletün Muhtasara 23
1.2.5. Menâkıbü'l-Kurrâi's-Sebʿa ve'ş-Şâtıbî 24
1.2.6. Menâkıbü'l-Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn 24
1.2.7. Terceme-i Pend-i Attâr 25
1.2.8. Mirâciyye-i Risâlet-Penâh 26
1.2.9. Tekmiletü'l-Beyân 27
1.2.10. Makâmâtü'l-Mücevvidîn ve Derecâtü'l-Muallimîn 27
1.2.11. Kenzü'l-Fevâid 28
1.2.12. Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ 29
1.2.13. Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân 30
1.2.14. Manzûm Kıyâfet-nâme 30
1.2.15. Nahvü'l-Ârifîn 31
1.2.16. İrşâdü't-Tâlibîn 31
1.2.17. el-Felâh ve'l-Hüdâ 33
1.2.18. Tefsîru Sûreti'l-İnsân 34
1.2.19. el-Havf ve'l-Hüzn 34
1.2.20. Risâletü'l-Fevzi'l-Azîm 35
1.2.21. Tezkiretü uli'l-Elbâb 36

1.2.22. Arafâtü'l-Ârifîn ... 37
1.2.23. Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsil ... 38
1.2.24. Ravzatü'l-Ezhâr ve Cennetü'l-Esmâr ... 39
1.2.25. Tevakkuhü'l-Fukahâ ve Telezzüzü'l-Üdebâ ... 40
1.2.26. Kıssa-i Çoban ve Münâcât ... 40
1.2.27. Mutâyebetü'l-Kulûb bi-Muhâtabetü'l-Mahbûb ... 41
1.2.28. Me'debü'l-Füdalâi'l-Ârifîn fî Menâkıbi'l-Hulefâi'r-Râşidîn ... 42
1.2.29. Menâkıbü'l-Evliyâ ... 42
1.2.30. Şerh-i Çihil Nâm ... 43
1.2.31. Tercemetü'l-Levâyih ... 44
1.2.32. Risâletü'l-Muhtasar bi'l-Lemehât fî Tercemeti'l-Lemeât ... 45
1.2.33. Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim ... 45
1.2.34. Ferîdetü'l-Furkân fî Tecvîdi'l-Kurʾân ... 46
1.2.35. Esâmîu Sûveri'l-Kurʾân ... 47
1.2.36. Hurûfü'l-Mukattaʿât ... 47
1.2.37. Vukûfü'l-Kurʾâni'l-Azîm ... 47
1.2.38. Ucâletün Muhtasaratün mine't-Tasavvuf ... 48
1.2.39. Levâyihu'l-Kulûb ve Revâyihu'l-Mahbûb ... 48
1.2.40. Nasîhat-nâme ... 49
1.2.41. Esrâru'n-Necât ve'n-Necâh ... 49
1.2.42. Ta'rifâtun Ma'rifetuhâ ... 50
1.2.43. Lâyiha-i Rûhâniyye ve Lâmiʿa-i Nûrâniyye ... 50
1.2.44. Sürûru'n-Nâzırîn ... 50
1.2.45. Riyâzu's-Sâlihîn ... 51
1.2.46. Safâu's-Sâlihîn ... 52
1.2.47. Muhtasaru'l-Muhtasar ... 53
1.2.48. Kitâb-ı Gülzâr der-Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfe-zâr ... 54
1.2.49. Nebzetün mine'l-Hakâyık bel Zübdetün mine'd-Dekâyık ... 55
1.2.50. Mecmau'l-Fezâil ve Menbau'l-Hasâil ... 56
1.2.51. Risâletü'l-Mevâiz ve'd-Duâ ... 57
1.2.52. Râhatü'l-Ervâh ... 57
1.3. Mecîdî'ye Ait Olmayabilecek Eserler ... 58
1.3.1. Münâcâtu li-Vâhibi'n-Necât ... 58
1.3.2. İsrâfilzâde Risâlesi ... 58
1.3.3. Risâle alâ Kavli Sâhibi't-Tenkîh Fasl fi't-Taʿn ... 58
1.3.4. Riyâzu'n-Nâsihin ... 59
1.4. Kendisine Atfedildiği Hâlde Kütüphane Kayıtlarında Bulunamayan Eserleri 59
1.4.1. Tuhfetü'l-Ahbâb ... 59
1.4.2. el-İstifâ fî Menâkıbi'l-Mustafâ ... 60
1.5. Edebî Kişiliği ... 60

İKİNCİ BÖLÜM ... 66
2. RÂHATÜ'L-ERVÂH'IN ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ ... 66
2.1. Şekil Özellikleri ... 66
2.1.1. Metindeki Manzum Kısımlar ... 67
2.1.2. Nazım Şekilleri ... 68
2.1.3. Vezin ... 68

2.1.4. Dil ve Anlatım 70
2.2. İçerik Özellikleri 70
2.2.1. Fasıl Özetleri 71
2.2.2. Ayet ve Hadisler 85
2.2.3. Mutasavvıflar 92
2.2.4. Dinî ve Tarihî Şahsiyetler 103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 112
3. KAYNAK METİN, TERCÜMELERİ ve NÜZHETÜ'L-ERVÂH TERCÜMELERİNİN MUKAYESESİ 112
3.1. Bir Terim Olarak Tercüme ve Tercüme ile İlişkili Kavramlar 112
3.2. Emîr Hüseynî ve Nüzhetü'l-Ervâh 118
3.3. Mecîdî ve Râhatü'l-Ervâh 119
3.4. Mehmed Said ve Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi 120
3.5. Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh*'ı ile Mecîdî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ının Tercüme Bağlamında Karşılaştırılması ve Mecîdî'nin Tercümede İzlediği Yöntem 122
3.6. Mecîdî ve Mehmed Said'in Eserlerinin Tercüme Bağlamında Karşılaştırılması 176

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 179
4. RÂHATÜ'L-ERVÂH 179
4.1. Nüshaların Tavsifi 179
4.2. Transkripsiyonlu Metnin Oluşturulmasında Takip Edilen Yol 191
4.3. Transkripsiyonlu Metin 195
4.4. Her İki Nüshada da Derkenar Olup Kaynak Metinde Bulunmayan Metinler 304

SONUÇ 320
KAYNAKLAR 324
EKLER 334
Ek 1: Râhatü'l-Ervâh Yazma Bağışlar Koleksiyonu Nüshası 334
Ek 2:Râhatü'l-Ervâh Mehmed Ârif -Mehmed Molla Koleksiyonu Nüshası 410
ÖZGEÇMİŞ 452

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Bkz./bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev./çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed./ed.	Editör
Haz./haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
M	*Râhatü'l-Ervâh* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Ârif-Mehmed Murâd Koleksiyonu Nüshası
nr.	Numara
s.	Sayfa
Trc./trc.	Tercüme eden
Y	*Râhatü'l-Ervâh* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu Nüshası

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Eserde Kullanılan Vezinler 69

Tablo 2: Mecîdî'nin Tercüme Eserlerinde Kullandığı İfadeler 122

Tablo 3: Râhatü'l-Ervâh ve Nüzhetü'l-Ervâh'ın Fasıllardan Önceki Bölüm Başlıkları 128

Tablo 4: Nüzhetü'l-Ervâh ve Râhatü'l-Ervâh'ın Fasıl Başlıklarının Karşılaştırılması 133

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (آ)	a, e, ā	ض	ż, ḍ
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü	ط	ṭ
ب	b, p	ظ	ẓ
پ	p	ع	ʿ
ت	t	غ	ġ
ث	s̲	ف	f
ج	c, ç	ق	ḳ
چ	ç	ك	k, g, ñ
ح	ḥ	ل	l
خ	ḫ	م	m
د	d	ن	n
ذ	z̲	و	v, u, ū, ü, o, ö, xˇ
ر	r	ه	h, e, a
ز	z	لا	la, lā
س	s	ى	y, ı, i, ī, ā
ش	ş	ء	ʾ
ص	ṣ		

GİRİŞ

Bir toplumun kültür ve edebiyat tarihinin bir bütün olarak anlaşılması ve anlamlandırılabilmesi için tarihi boyunca ortaya konmuş eserlerinin gün yüzüne çıkarılması önem arz etmektedir. Türk tarihinin 600 yıllık bir sürecini kapsayan Osmanlı döneminin edebî kaynaklarını da büyük oranda yazma eserler oluşturmaktadır. Hâliyle bu dönemin kültür ve edebiyat tarihinin iyi anlaşılması, bu eserlerin doğru bir şekilde ortaya konmasıyla mümkündür.

Yazma eserlerin her nüshası aynı kişi tarafından istinsah edilmiş olsa dahi her nüsha müstakil bir özelliğe sahip olup biriciktir. Nüshaların istinsah tarihi, mekânı, malzemesi ve müstensihi değiştikçe nüshalar arasındaki farklar da belirginleşir.[1] Dolayısıyla bir yazma eser incelemesi yapılırken eserin nüshalarına dair her özellik dikkate alınmalıdır. Bu çalışmanın ana konusu da tespit edilebilmiş iki nüshası bulunan bir yazma eserin edisyon kritik yöntemiyle oluşturulmuş çeviriyazılı metninden oluşmaktadır. Söz konusu eser, Mecîdî et-Tosyevî olarak da bilinen Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl'in Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh* adlı eserinden yaptığı *Râhatü'l-Ervâh* isimli tercümesidir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü; 16. yüzyılda yaşamış ve şiirlerinde Mecîdî mahlasını kullanmış olan Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliğini içermektedir. Kendisiyle ilgili en sıhhatli bilgilere yine kendi eserlerinden ulaşılabildiği için eserlerine dair bilgiler mümkün mertebe ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Bu yönüyle çalışma, kendisi hakkındaki bilgilerin yetersiz ve çelişkili olduğu Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl'in biyografisini içermekle 16. yüzyılda yaşamış âlim bir şahsiyetin hayatını derli toplu ve sıhhatli bilgilerle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte bir eserini daha gün yüzüne çıkarmış olmakla da edebî kişiliği hakkında daha doğru sonuçlara varmaya olanak sağlamaktadır.

Çalışma hazırlanırken karşılaşılan zorlukların başında müellif hakkındaki bilgilerin yetersiz ya da hatalı olması gelmektedir. Bilgi yetersizliğinin temelinde, müellifin yaşadığı dönemde yazılmış biyografik ve bibliyografik eserlerde kendisinden hiç bahsedilmemiş olması yatmaktadır. Nitekim Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn* adlı

[1] Orhan Bilgin, "Yazma", *DİA*, XLIII, 369.

eserinde, müellife atfedilen birkaç eserin tanıtımı dışında müelliften ve eserlerinden bahseden kaynakların hemen tamamı 20. yüzyılda kaleme alınmıştır. Söz konusu kaynaklarda Abdülmecîd bin Nasûh bin İsrâfil ile Abdülmecîd bin Nasûh bin İsrâîl'in isim benzerlikleri ve ikisinin de Amasya sancağına bağlı coğrafyalarda yaşamış olmaları dolayısıyla müellife dair ihtilaflı malumat yer almaktadır. Hem şecere hem de eserlerin tespitinde ciddi bir karmaşaya sebep olan bu durum güncel akademik çalışmalarda da devam etmiştir. Bu nedenle bu çalışmada müellifin monografisi oluşturulurken hâlihazırda elde bulunan bütün veriler, müellifin eserlerinde -bilhassa *Menâkıbü'l-Evliyâ* adlı eserinde- kendisine dair vermiş olduğu bilgilerle beraber değerlendirilmiştir. Kendisine nispet edilen eserlerin ona aidiyeti hususu ise eserlerin içerisindeki kayıtlardan yola çıkılarak tespit edilmiştir.

Müellifin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en parlak devrini yaşadığı; siyaset, dil, kültür ve sanat alanlarında da zirveye ulaştığı bir devir olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti büyük bir imparatorluk hâline gelmiştir. Devrin padişahlarından Yavuz Sultan Selim, dönemindeki padişahlara kıyasla oldukça kısa bir süre saltanatta kalmış olmasına rağmen özellikle doğuda çok ciddi başarılar elde etmiştir.[2] Bu hususların yanı sıra çok kitap okuyan ve okumaktan ziyadesiyle keyif alan, âlimlerle musâhabetten hoşlanan, "Selîmî" mahlası ile özellikle Farsça şiirler yazan bir şahsiyet olarak ön plana çıkmıştır.[3] Ondan sonra yerine geçen I. Süleyman da uzun saltanat yılları boyunca hem doğuda hem batıda büyük zaferler elde etmiş olup Batılı tarihçiler tarafından da "muhteşem" sıfatı ile anılmıştır.[4] Kendisinden önceki Osmanlı padişahları gibi sanata ve ilme büyük önem vermiş, sanatkârlara hamilik yapmış, "Muhibbî" mahlası ile yazdığı şiirler ile de klasik dönem Türk şiirinin en hacimli divanlarından birini meydana getirmiştir. Bu sayede Osmanlı sınırları içerisinde tıpkı askerî ve siyasi alanda olduğu gibi edebiyat ve sanat alanlarında da hızlı bir yükseliş meydana gelmiştir.[5]

[2] Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları: I*, 3. baskı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2014, s. 57
[3] Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 2. baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2016, s. 371, 372.
[4] Feridun M. Emecen, *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022, s. 2.
[5] Ayşe Yeşil, "Avnî ve Muhibbî Divanlarında Savaş ve Savaş Unsurlarının Kullanım Alanları" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), s. 8.

Dönemin padişahlarından zevk ve eğlenceye düşkünüğü ile bilinen II. Selim'in bilhassa musiki erbabına ehemmiyet gösterdiği ve "Selîmî" ve "Tâlibî" mahlasları ile iyi şiirler yazdığı bilinmektedir.[6] III. Murad devri ise Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı bir dönem olmasının yanı sıra eser üretim faaliyetleriyle dikkat çekmekte olup bu özelliği ile dönem içerisinde ayrı ve özel bir yere sahiptir. Bununla birlikte o da "Murâdî" mahlası ile şiirler yazmış olmakla selefleri gibi şairlik vasfına sahip padişahlar arasında yer alır.[7] Ayrıca tercüme faaliyetlerine de ciddi anlamda ehemmiyet vermiş, şehzadelik yıllarından itibaren Arapça ve Farsça çok sayıda eseri tercüme ettirmiştir.[8] Bu anlamda Mecîdî'nin farklı ilim dallarında gerek telif gerekse tercüme olarak çok sayıda eser üretmesinin, döneminin söz konusu atmosferi ile ilgisi olduğu da söylenebilir.

Çalışmanın ikinci bölümü, *Râhatü'l-Ervâh*'ın şekil ve içerik incelemesini içermektedir. Nazım ve nesir karışık bir yapı arz eden eserin manzum kısımları ayrıca incelenerek müellifin eserinde kullandığı nazım biçimleri ve aruz vezinleri tespit edilmiş, nesirdeki üslubu ise "Dil ve Anlatım" bölümünde incelenerek edebî yönü değerlendirilmiştir. İçerik incelemesinde ise evvela fasılların özetleri verilmiş daha sonra eserde geçen ayet ve hadisler, mutasavvıflar, dinî ve tarihî şahsiyetlerin eser içerisinde nasıl yer aldıkları anlatılmıştır.

Râhatü'l-Ervâh, 14. yüzyılda İran coğrafyasında Fars diliyle Emîr Hüseynî tarafından yazılmış tasavvuf konulu bir eser olan *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın hâlihazırda tespit edilebilmiş ilk Türkçe tercümesi hüviyetindedir. Bu sebeple çalışmanın üçüncü bölümü, *Râhatü'l-Ervâh*'ın *Nüzhetü'l-Ervâh* ve *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın 19. yüzyılda Mehmed Said tarafından yapılmış diğer bir tercümesi ile karşılaştırılmasına ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle "tercüme" kavramı ve bu kavramın Osmanlı tercüme geleneğinde nasıl anlaşıldığı irdelenmiştir. Daha sonra söz konusu üç eser yazarlarıyla beraber ayrı ayrı değerlendirilmek suretiyle Mecîdî'nin eserinde kullandığı tercüme yöntem ve stratejisi, hem kaynak eseriyle hem de Mahmed Said'in tercümesiyle karşılaştırılarak ortaya

[6] Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları: II*, 2. baskı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018, s. 36-37.
[7] Uğur Öztürk, "III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), s. 1, 3.
[8] Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 207.

konmuştur. Karşılaştırmanın yapılabilmesi için öncelikle mütercimin kaynak metin olarak kullanmış olabileceği muhtemel nüshalar iki eserdeki başlıkların karşılaştırılması yoluyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın çeşitli kütüphanelerde bulunan tam ve muteber nüshaları incelenmiş fakat Paria Zavarehiyan'ın *Nüzhetü'l-Ervâh: Mukaddime, Tashîh ve Tavzîhât* adlı çalışması, kaynak aldığı en erken tarihli nüshasının 815 (1412/13) olması sebebiyle tercüme ve asıl eser karşılaştırması için incelenmiş olan diğer nüshalara tercih edilmiştir.

Türk musikisinde birleşik bir makamın adı olmasının yanında "ruhların rahatı, huzuru" anlamına da gelen *Râhatü'l-Ervâh*'ın Osmanlı edebî geleneğinde bir eser adı olarak tercih edildiği de görülmektedir. Bu çalışmada ele alınan eserden başka meydana getirilmiş, adı *Râhatü'l-Ervâh* olan başka eserler de mevcuttur. Burada hem Mecîdî'nin eserine benzer bir biçimde kaynak eserinin Farsça meşhur bir eser olması hem bir yönüyle nasihat içermesi dolayısla yalnızca Çorlulu Zarîfî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ından bahsedilecektir. Söz konusu eser; 1013/1604-1605 tarihinde tamamlanmış, manzum ve mensur karışık olarak kaleme alınmıştır. Eser, Sadî-i Şîrâzî'nin Gülistan adlı eserine nazire olarak yazılmıştır.[9] Eser üzerine Fatih Koyuncu'nun çalışması bulunmaktadır.[10] Müellif, insanların ruhuna rahatlık verecek kıssalar içerdiği için eserine bu ismi verdiğini belirtmiştir. Eserinde verdiği nasihatlerin birçok insanı hidayete erdirmesini dileyen müellifin temelde amacı öğüt vermek olmayıp çeşitli latifeler anlataraf okuyanların güzel vakit geçirmelerini sağlamaktır.[11] Bu yönüyle de yazılış amacı ve içeriği bakımından Mecîdî'nin eserinden tamamen ayrılır.

Karşılaştırmaların nasıl bir teorik düzlemde yapıldığının anlaşılması için bir "aktarım olgusu" olarak tercümenin tarihî bağlamı içerisinde düşünülmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Aktarım olgusu yalnızca metinler arasında gerçekleşen dil düzleminde bir mütekabiliyet olarak düşünülmemelidir.[12] Osmanlı edebiyat geleneği içerisinde yetişmiş çoğu şair ve müellifin "elsine-i selâse/mutebere" olarak adlandırılan Türkçe, Farsça ve

[9] Gülşah Taşkın, "Çorlulu Zarifî Divanı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009), s. 34.
[10] Çorlulu Zarîfî, *Râhatü'l-Ervâh (İnceleme-Metin)*, haz. Fatih Koyuncu, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2020.
[11] Fatih Koyuncu, "Bir Latife Kaynağı Olarak Râhatü'l-ervâh", *Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a Armağan*, ed. Giyasi Babaarslan ve diğer, İstanbul: DBY Yayınları, 2021, s. 780-782.
[12] Cemal Demircioğlu, "Osmanlı Edebiyat Geleneğinde Tercüme Eserleri İncelemede Bir Yöntem Önerisi: Eyleme Odaklı Söylem Çözümlemesi", *Âb-ı Hayât'ı Aramak: Gönül Tekin'e Armağan*, haz. Ozan Kolbaş ve Orçun Üçer, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018, s. 271.

Arapçanın üçüne de hâkim olmaları, söz konusu üç dilde hem yazıp hem de bu dillerden tercüme yapmalarını ve Türkçe eserlerinde dahi ortak bir medeniyeti paylaştıkları Arapça ve Farsçayı rahatlıkla kullanmalarını sağlamaktadır. Söz konusu diller arasındaki aktarımların mahiyeti birçok saike bağlı olarak değişiklik gösterse de sonuç itibarıyla tercüme sayesinde Arap ve Fars dillerinde oluşmuş bilgi birikimi Türk toplumuna da aktarılmış olmaktadır.[13] Tercüme ile bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçen kültür aktarımı[14] İran edebî kültürünün bu yolla Osmanlı'ya girmesine ve tercümenin de toplumsal ve kültürel bazı işlevler yüklenmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle tercüme yoluyla bir anlamda kültürel dönüşüm de gerçekleşmiş olmaktadır.[15]

Türk-Fars-Arap kültür dizgeleri arasındaki kültürel ve dinî ortaklığın yanı sıra dil ve kültür hiyerarşisi de tercümeye nasıl yaklaşılması gerektiğini belirlemektedir.[16] Anadolu Beylikleri döneminde Farsça ve Arapçadan yapılan tercümeler Anadolu'nun çok ırklı ve çok dilli ortamına göç eden Türk boylarına yeni kabul edilen bir dinin ilkelerini öğretmek amacıyla yapılmıştır. Pragmatik bir amacı ön plana alan bu tercüme anlayışı, ilerleyen yüzyıllarda ortak bir bilgi alanından faydalanmak biçimine dönüşmüştür. Şu hâlde söz konusu ortak bilgi alanını oluşturan Arapça ve Farsçadan tercüme yapmak, Osmanlılar için yabancı bir dizgeden tercüme yapmak anlamını ifade etmemektedir.[17] Belirli bir kültürel kanona ait eserlerin tercümesi, erek metin kanalıyla tercüme yapılan coğrafyada nasıl bir kültürel bellek inşa edileceğini de belirler.[18]

Tercüme, sadece bir geçmişi hatırlama biçimi değil aynı zamanda geçmişin şimdiki zamanda yeniden yapılandırılmasıdır.[19] Tercüme yoluyla bir metnin gelecekte yeniden oluşturulması söz konusudur.[20] Tarih geleneği içerisinde istediğini seçme ve istemediğini dışarda bırakma temeline dayanan gelenekler, kültür ve toplum hayatına

[13] Zehra Toska, "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?" *Journal of Turkish Studies* 24 (2000): 294.
[14] Cemal Demircioğlu, "Türkiye'de Kültürel Belleğin Modernist İnşasında 19. Yüzyılda Avrupa'dan Yapılan Çeviriler", *Journal of Turkish Studies* 54 (2020): 108.
[15] Cemal Demircioğlu, "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda 'Çeviri'ye Yüklenen İşlevler", *Journal of Turkish Studies* 44 (2018): 180-182.
[16] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 291.
[17] Toska, "Tercüme Metinleri Değerlendirme", s. 291.
[18] Demircioğlu, "Kültürel Bellek", s. 112.
[19] Demircioğlu, "Kültürel Bellek", s. 109.
[20] Şule Demirkol Ertürk, "Çevirinin Kültürel Hafıza ile İlişkileri: Geleceğe Dönük Bir 'Üretken Hatırlama' Aracı Olarak Çeviri" *Journal of Turkish Studies* 48 (2017): 198.

biçim verir. Yeniden yazım uygulamalarında da kayda geçirilmek isteneni seçme ve vurgulama, istenmeyeni ise silme yoluyla yönlendirmeler/manipülasyonlar söz konusudur.[21] Tercüme bir metnin oluşumu da seçme ve elemeye dayalı olduğundan onu kısmi, taraflı ve manipülasyona açık bir edim hâline getirir.[22]

Osmanlı şair ve müellifleri, tercümede birebir aktarımdan genellikle uzak durmuşlardır. Zira tercüme yoluyla ürettikleri metinlerde amaçları, bir kanona ait kaynak eseri kendi edebî-toplumsal-tarihsel bağlamları içerisine yerleştirmek ve bu sayede aktarmak ya da yaymak istedikleri malumatı kendi dillerinde dolaşıma sokarak genişletmek ve duyurmaktır. Bunu yaparken metni uygun gördükleri biçimde isterlerse başka kaynaklardan da eklemeler yapmak suretiyle genişletebilip daraltabilmektedirler. Böylelikle kendi eserleri de zamanla bir kaynak metin hüviyetine bürünmüş olmaktadır.[23]

Tercüme çalışmalarında her eser için araştırmacının kendi bilgi ve yeteneğine göre yapılan "tercümenin basit tercüme olmayışı, nakil oluşu, benzer ama şahsi bir kimlik taşıması, genişletilmiş çeviri gibi" tanımlamalar kavram karmaşasına yol açmaktadır.[24] Bu sebeple tercüme çalışmalarında tercümenin yapıldığı döneme ve kültüre özgü stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Tercüme bir eser değerlendirilirken tercümenin kültüre özgü oluşunun ön planda tutulması gerekir. Tercümenin bu özelliği, onu ifade ederken seçilecek kavramların da kültürlerin kendi tercüme kavramları ekseninde özgün bir biçimde anlaşılıp yorumlanmasını gerekli kılar. Diğer taraftan mütercimin de eserini nasıl değerlendirdiği, kaynak metin karşısında nasıl konumlandırdığı tercümeyi değerlendirirken dikkat edilmesi gereken önemli hususların başında gelmektedir.[25]

Osmanlıdaki tercüme faaliyetlerini bugünün çeviri kavramları ya da çeviri anlayışı ile değerlendirmeye, çözümlemeye çalışmak yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Tercüme zamana ve kültüre bağlı olarak düşünülmesi gereken bir kavramdır. Bu nedenle Osmanlıda tercümeyi modern çeviri algısının dışında düşünmek gerekmektedir. Çeviri araştırmalarında çeviri tarihine daha geriden (Türkçeye Arap-Fars dizgesinden tercüme

[21] Saliha Paker, "Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri", *Journal of Turkish Studies* 28/1 (2004): 276.
[22] Demirkol Ertürk, "Kültürel Hafıza", s. 198.
[23] Saliha Paker, "Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım, İstanbul: Klasik, 2014, s. 43.
[24] Toska, "İleriye Yönelik Araştırmalar", s. 298-299.
[25] Cemal Demircioğlu, Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından 'Terceme' ve 'Çeviri' Kavramlarını Yeniden Düşünmek", *Journal of Turkish Studies* 33/1 (2009): 173.

bağlamında 13. yüzyıla kadar geriden) bakılmalı ve yabancı kültürden çevirme ile ortak kültürden çevirmenin, çevirinin mahiyetinde ciddi farklılıklara sebep olacağı göz önünde bulundurmalıdır.[26]

Osmanlıda tercüme pratiklerinin zaman içerisinde farklı tanımlandıkları görülmektedir. 14, 15 ve 16. yüzyıllarda Anadolu Türkçesinde eski Türkçede de kullanılan "döndermek" fiilinin kullanılmaya devam ettiği bununla beraber nakl, terceme, tasnif, tebdil, taklit, tahvil ve tağyir kelimelerinin etmek/eylemek fiili ile kullanıldığı, "Türkî suretinde söylemek", "nazm nakl eylemek", "be-tazmîn getürmek", "mütercem etmek", "Türkçe nazm inşâ eylemek", "Türkçe kılmak", "Türkîce dîbâc giyürmek", "dîbâ-yı Rûmî giyürmek" (başkalaştırmayı ifade eden terimler) gibi metaforlar da kullanılmıştır.[27] Orta Çağ Avrupa'sı gibi farklı/yabancı bir kültür dizgesinde, 17. yüzyıl sonunda dahi kullanılan "elbise" metaforunun aynı dönemlerde Anadolu coğrafyasında oluşmuş tercüme geleneğinde de kullanılmış olması bu metaforun tercüme etrafında oluşturulan terminolojide sıklıkla kullanıldığı ve tercih edildiğini göstermektedir.[28]

Geleneğin ortak bir poetika ve epistemoloji etrafında oluşmuş olması, kendisini doğrudan tercüme olarak niteleyen ya da bu yönünü gizleyen ancak belli bir aktarıma dayalı metinlerde ortak bir söz varlığını, temsil biçimini ve söylemi beraberinde getirmektedir. Bu gelenek çerçevesinde yapılan tercümelerde modern anlamda bir mülkiyet, özgünlük veya telif anlayışından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple yeniden yazım ve tercümeler; sınırları ayrışmamış, benzer stratejileri kullanan ve iç içe geçen etkinlikler olarak düşünülmeli ve bu şekilde incelenmelidir. Bu yolla eser ortaya koyma çabası daha ziyade "ortak anlatıları Türkçe yazmak isteği"nin bir sonucu olarak görülebilir.[29]

Tercümeye dair bütün bu hususlar göz önüne alınarak eserdeki her fasıl tek tek ele alınıp kaynak metinle karşılaştırılmış, bunun yanı sıra metin dışı unsurların da tercümeye etkisi incelenmiştir. Bölümün sonunda Mecîdî'nin tercüme yöntemi farklı bakış açıları ile değerlendirilip yorumlanmıştır. İlmin kümülatif bir biçimde zenginleşmesi ve

[26] Demircioğlu, "Terceme ve Çeviri", s. 170-171.
[27] Cemal Demircioğlu, "From Discourse to Practice: Rethinking 'Translation' (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition" (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s. 110-131.
[28] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 288.
[29] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 290.

ilerlemesi kaidesiyle çalışmamızın da şimdiye dek yapılmış tercüme çalışmalarına bir ek ve bundan sonra yapılacaklara da katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Çalışmada; yazma metnin dışında kalan bölümlerdeki kelimelerde güncel TDK kullanımı; şair, yazar, mutasavvıf, dinî ve tarihî şahsiyetler ya da eser isimleri gibi özel isimlerin yazımında ise Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin yazımı esas alınmıştır. Eser isimleri, yazmalardan yapılan aktarımlar hâricinde italik yazıyla belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ABDÜLMECÎD BİN ŞEYH NASÛH BİN İSRÂÎL ET-TOSYEVÎ (MECÎDÎ): HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı

Mecîdî'nin hayatı hakkında biyografik ve bibliyografik kaynaklarda yer alan bilgiler oldukça kısıtlı ve bir o kadar da karmaşıktır. Müellifin hayatı hakkındaki karmaşanın giderilmesi için eserlerinden yoğun bir biçimde faydalanılmıştır. Bu eserler içerisinde en dikkate değer olanı, *Menâkıbü'l-Evliyâ*'sıdır. Müellif bu eserinde Kâdirî şeyhi olan dedesinden ve Zeyniyye şeyhi olan babasından uzunca söz etmiştir. Bu yönüyle eser, müellifin ailesi hakkında temel kaynak hükmündedir. Bundan dolayı müellifin şeceresi, bilhassa dedesinin kim olduğu hususunda yeterli ve net bilgilere sahip olunmadığından *Menâkıbü'l-Evliyâ*'da verilen malumat çalışmaya detaylı bir biçimde örnekler verilerek doğrudan alınmıştır. Ayrıca bu bilgiler diğer kaynaklarla da karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.[30]

1.1.1. Dedesi: Bir Kâdirî Şeyhi İsrâîl Dede

Amasya Tarihi'nde Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl'in dedesi için hususi bir başlık açılmış, ayrıca şeceresi de verilmiştir:

> İsrâîl Çelebi-İsrâîlzâde: Tercemesi geçen Kâtib İsrâîl Çelebizâde Halîl Çelebi mahdûmu olup ulemâ-yı asrından tahsîl-i ulûm ederek ders-i âm ve müderris-i benâm olduğu halde 827 sâline doğru dâr-ı bekâya rihlet etdi. Fakîh, vâiz bir zât idi. Mahdûmu Nasûh Çelebi'dir.[31]

[30] Eserden doğrudan yapılan alıntılarda dil hususiyetleri konusunda bilhassa vokal uyumlarında nüsha tercihi esas alınarak metne bağlı kalınmış, ekler ve kelimelerdeki ikili kullanımlar aynen gösterilmiştir. Eserin hâlihazırda tek nüshası tespit edilebilmiş olup nüshanın üst kısmında nemlenmeden dolayı ciddi oranda okunamaz duruma gelmiş kısımlar bulunmaktadır. Metin içerisinde nemlenmeden kaynaklı okunamayan bu kısımlar [...] biçiminde gösterilmiştir.

[31] Abdî-zâde Hüseyin Hüsâmeddin Yasar, *Amasya Tarihi*, C. 7, ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel ve Metin Hakverdioğlu, Amasya: Kültür Yayınları, 2022, s. 288.

Bu bilgiye ek olarak müellifin *Menâkıbü'l-Evliyâ*'da verdiği bilgilere göre dedesi Tosya'nın Aşağı Öküz karyesinden olup adı İsrâîl'dir. Velayet ve keramet sahibi olduğundan İsrâîl Dede olarak bilinmektedir. Eserde müellif, dedesiyle ilgili babasından rivayetle birçok menkıbe aktarmaktadır. Söz konusu karyede yer alan ve üzerinde evliyaullahtan kimselerin mezarının bulunduğu dağa doğaüstü bazı özelliklere sahip atı ile çok kısa zamanda gidip gelmektedir. Atın bu olağanüstü hâllerine müellifin babası Şeyh Nasûh da şahit olmuştur. Durumu validesine anlattığında ise bunun babasının velayet ve kerametinin bir tezahürü olduğunu öğrenmiş ve bu sırrı kimseyle paylaşmaması gerektiği öğüdünü almıştır.

> Merḥūm peder-i ʿazīzümüz Şeyḫ Naṣūḥdan revvaḥallāhu rūḥahu bi-envāri'l-fütūḥ mesmūʿumuz böyle olmışdur ki dirdi ki merḥūm pederümüze İsrāʾīl Dede dirlerdi velāyet ve kerāmeti meşhūd u meẕkūr idi. Bir atı vardı emrine muṭīʿ u musaḫḫar idi. Ṭosya şehrinden Aşağı Öküz nām ḳaryeden idi. Ve ol ḳaryenüñ üzerinde bir cebel-i refīʿ var idi ve üzerinde evliyāʾullāh mezārından baʿżı ḳubūr var idi. Ziyāret-gāh idi. Nās anda ziyārete çıḳup ḥācet iderlerdi. […] bir laḥẓada kūh üstinde ḥāżır olurdı ve İsrāʾīl Dede daḫi o ata süvār olup bir saʿb inişden inüp bir cüzʾī zamānda evine vāṣıl olurdı ve her kimse ki bu ḥāli görürdi taʿaccüb idüp barmaġını dehānına vururdı.[32]

Bir başka hikâyeye göre gayb âleminden bazı kimseler müellifin dedesine misafir olmuşlar ve kendilerine emrolunduğu üzere ona icazet vermişlerdir. Evine konuk olan bu misafirler, beraberinde bolluk ve bereket de getirmiş ve İsrâîl Dede'nin evindeki az miktarda bal ve ekmek çoğalmıştır. Bu duruma şahit olan hanımı İsrâîl Dede'ye haber verdiğinde Dede bu sırrı kimseye ifşa etmemesini ve bunun misafirlerin velayet ve kerameti olduğunu bildirmiştir.[33] Dede, sözü geçen Allah dostu kimselerle birlikteliği sebebi ile kemal mertebesine varmış ve sonrasında vefat etmiştir.[34]

Müellif eserinde dedesinin memleketini karye bilgisine kadar aktarmış, velayeti ve kerameti ile alakalı birçok menkıbe anlatmıştır. *Amasya Tarihi*'nde yer alan bilgiye göre 827/1423-24 senesine doğru vefat eden dedesinin ne yaşadığı tarih aralığını ne de detaylı bir biçimde anlattığı vefat hadisesinde onun vefat tarihini vermemiştir.

---

[32] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar, Nr. 4027, s. 37a-37b.
[33] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 37b-38a.
[34] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 38b.

1.1.2. Babası: Zeyniyye Şeyhlerinden Nasûh bin İsrâîl

Biyografik kaynaklarda yer alan bilgilere göre Bursa Zeyniyye Dergâhı'nda altıncı halife olan Şeyh Nasûh,[35] seyr ü sülukünü Şeyh Tâcüddîn İbrâhim Karamânî'nin yanında tamamlayıp hilâfet almış âlim, şair ve hattat[36] bir zattır. Bursa'da Karaca Muhyiddin Zaviyesi'nde üç yıl kadar faaliyet gösterdikten sonra makamını halifesi Muallimzâde Mustafa Efendi'ye bırakarak memleketine gitmiş, orada da irşat faaliyetlerinde bulunmuş [37] ve altı yıl sonra[38] vefat etmiştir.[39] Vefat tarihi 923/1517-18 veya 924/1518-19 olarak verilir.[40] Bursalı Mehmed Tahir, *Risâletü'l-Edviye fi't-Tarîkati'l-Muhammediyye* ve *Risâle-i Âdâbiyye* ismiyle iki eseri olduğundan bahseder.[41]

Abdülmecîd Efendi'nin *Menâkıbü'l-Evliyâ*'da babası hakkında anlattığı menkıbelere göre Şeyh Nasûh'un annesine oğlunun ilim tahsili için şehre götürülmesi gerektiği Allah tarafından ilham olunmuştur. Bunun üzerine Tosya'ya gidilmiş ve Nasûh, çocuklara Kur'an öğreten aynı zamanda amcası da olan Pîrî Halife'nin terbiyesine verilmiştir:

> Ḫudā-yı Kerīm bāb-ı luṭfını meftūḥ idüp Naṣūḥ nām bir veled inʿām itmiş idi. Vālidelerine Ḫudā-yı ʿAllām böyle ilhām eyledi ki anı şehre iltüp taḥṣīl-i ʿilm eyleyüp zümre-i ʿulemā-yı ʿāmilīnden ola. Pes ḳaryeleri şehr-i Ṭosyaya ḳarīb olmaġın aldı şehre çıḳardı ve anda daḫi oġlancıġuñ bir ʿammūsı var idi. Pīrī Ḫalīfe dirlerdi ehl-i Ḳurʾān ve muʿallim-i ṣıbyān idi. ʿİlmi ile ʿāmil ve ʿilm-i Ḳurʾān ile kāmil bir ṣāliḥ ādem idi. Ve ol ʿazīze anı teslīm eyledi tā ki ʿilm-i Furḳānı aña taʿlīm eyleye. Ve ol daḫi ḥüsn-i ḳabūl ile ḳabūl idüp taʿlīm itmesine taṣmīm eyledi.[42]

Şeyh Nasûh'un Pîrî Halife nezdinde kıymeti, küçük yaşta hocası için ettiği duanın Allah katında makbul olması ile başlamaktadır. Bir Berat gecesi Halife'nin diğer

[35] Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî Bursa Dergâhları: I-II*, haz. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy, Bursa: Uludağ Yayınları, 1997, s. 370.
[36] Mustafa Bektaşoğlu, *Hat Sanatı ve Kastamonulu Hattatlar*, Ankara: Even Medya, 2018, s. 60.
[37] Reşat Öngören, "Zeyniyye", *DİA*, XLIV, 369.
[38] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 49a.
[39] Mustafa Atlansoy, "Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyâtnâmeleri I. Mehmed b. Sa'dî'nin Bursa Vefeyâtı", *Osmanlı Araştırmaları* 18 (1998): 60-61.
[40] Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 110-113.
[41] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* C. 1, haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016, s. 122. C
[42] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 38b.

şakirtleriyle beraber ettiği dua neticesinde Halife'nin bir oğlu olur ve adını ilham üzere Abdülkâdir koyarlar. Şeyh Nasûh mektep kapısına çocuğun adını yazıp Pîrî Halife de durumu haber alınca talebesinde evliya işaretleri olduğunu anlayıp kendisine muhabbeti daha da artar. Şeyh Nasûh hocasının rahle-i tedrisinde Kur'an'ı hatmedince hocası hıfzettirmek de ister. Hocasının maddi eziyetlerine her ne kadar dayanmakta güçlük çekse de annesinin yönlendirmesiyle bu duruma katlanarak hafızlığını tamamlar. Kur'an'ı hıfzettikten sonra Pîrî Halife, Şeyh Nasûh'a *Mukaddime* adlı bir kitabı okutmayı arzu eder. Bu kitabı okuduktan sonra da sarf ve nahiv ilimleri ile meşgul olur.[43] Kur'an hafızlığı için Kastamonu'da bu ilimde mahir yedi kişiden icazet alır. Bunlardan biri Arap biri Acem ve beşi de Türk'tür:[44]

Şeyh Nasûh'un Zeyniyye tarikatına ve Şeyh Tâcüddîn Karamânî'nin hizmetlerine girmesi şu şekilde vuku bulmuştur: Şeyh Nasûh, Amasya'ya gittiğinde kitabet ilminde mahir bir kimseden hat meşk eder ve oradan Tokat şehrine geçer. Burada meânî ilminden *Muhtasar* kitabına başlar. Bu sırada bulunduğu mahalledeki bir davette Zeyniyye tarikatından Boyabatlı Hacı Halife (Abdullah Kastamonî-ö. Cemâziyelâhir 894/Mayıs 1489) ile sohbet eder.[45] Hacı Halife ile sohbetinden sonra Şeyh Tâcüddîn Karamânî'nin hizmetine girmek için Bursa'ya doğru yola çıkar. Ankara'da para sıkıntısı çekince aynı gün "Amme" yazıp satarak yolluk harcını bu şekilde temin eder. Çarşıda giderken âlim ve fazıl bazı kimselerin bir kâğıtla iştigal ettiğini görür ve bunun bir muamma olduğunu öğrenince muammayı çözmek arzusuna düşer. Allah'ın yardımıyla muammayı çözmeye kadir olur ve yolun kalan kısmını muammayı çözerek aldığı altın sikke ile tamamlar.[46]

Şeyh Nasûh Bursa'ya varıp Şeyh Tâcüddîn'in himayesine girer. Vardığı sırada "erbain halveti"ne giren dervişlerle beraber onu da halvete koyarlar. Halvette iken üç gece üst üste aynı rüyayı görür. Rüyası gerçek hayatta vuku bulunca şeyhine haber verir ve rüya sonucu eline geçen iki akçeyi şeyhine teslim eder ve rüyasını anlatır. Şeyh Tâcüddîn bu rüyayı onun bu tarikattan nasipleneceğine yorar. Bundan sonra şeyhi, Nasûh'un rüya âleminde zuhur edenleri neslinden ruhaniyeti galip kimselerin bulunduğu şeklinde tabir eder. Şeyh Nasûh anlatınca Şeyh Tâcüddîn tasdik eder.[47]

---

[43] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 38b-39b.
[44] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 40a.
[45] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 40a.
[46] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 40b-41b.
[47] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 41b-42a.

Şeyh Nasûh'a bir zamandan sonra Molla denmeye başlanır. Şeyh Tâcüddîn ve Hacı Halife, Şeyh Nasûh'dan Şeyh Abdüllatif Kudsî'nin *Vesâyâ* adlı kitabını Türkçeye çevirmelerini isterler. Şeyh Nasûh bu emre uyup şehre iner ve bu kitabı üç yılını bir hücrede geçirerek tercüme eder.[48] Hacı Halife'nin Şeyh Tâcüddîn'in hizmetinde iki yıl bulunmasından sonra Şeyh Nasûh da onun hizmetine dâhil olur. Bundan altı yıl sonra da Şeyh Tâcüddîn hacca gitmek niyetiyle Hacı Halife'ye icazetname yazıp makamına onu nasbeder. Şeyh Nasûh'a da bir icazetname yazıp onu da vatanı Tosya'ya gönderir. Şeyh Tâcüddîn hac yolunda çok kısa bir mesafe kat ettikten sonra vefat eder. Dervişler onu şeyhi Abdüllatif Kudsî'nin yanına defnederler. [49]

Hacı Halife vefat ettikten sonra yerine Şeyh Safiyüddîn geçer. O da yerine halife bırakmadan vefat edince bu durum devrin padişahı Sultan Selim'e[50] aktarılır. Sultan Selim bu konuda hocası Halîmî Çelebi'ye[51] danışır ve Halîmî Çelebi'nin bu makama uygun gördüğü kişi Şeyh Nasûh'tur. Bunun üzerine hem Sultan Selim hem de Halîmî Çelebi, Şeyh Nasûh'a birer mektup yazarlar. Fakat Şeyh Nasûh bu görevi kabul etmez. Bunun üzerine Sultan Selim bir mektup daha yazıp gönderir. Mektupta onun Şeyh Safiyüddîn'in yerine geçmesinin en büyük arzusu olduğunu bu sebeple zahmete katlanarak dergâha gitmesini, eğer istemezse vatanına geri dönebileceğini bildirir. Böylece Şeyh Nasûh, Şeyh Safiyüddîn'den sonra tekkeye halife olur. Şeyh Nasûh o dönemde orada bulunan müftü Ahmed Paşa'ya da teveccüh eder. Abdülmecîd Efendi, Şeyh Safiyüddîn ve Şeyh Nasûh arasında Şeyh Safiyüddîn'in vasiyeti doğrultusunda posta oturan fakat yoğun bir vecd ve istiğrak hâli dolayısıyla ancak altı aylık bir dönem kadar postta kalan Hocazâde Muslihuddin Efendi'den[52] hiç bahsetmez.[53]

Zamanın Bursa kadısı, Fenârîzâde Muhyiddîn Çelebi'nin büyük biraderi Şâh Çelebi'dir. Şâh Çelebi, Şeyh Nasûh'a oldukça yakınlık göstermektedir. Kadı, şeyh karşısında edebe o kadar riayet eder ki Şeyh Nasûh bu sükûtundan dolayı onun âlim mi

[48] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 42a.
[49] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 43a-43b.
[50] Eserde sözü geçen padişah Yavuz Sultan Selim'dir (ö. 926/1520). Saltanat yılları 1512-1520 arasıdır.
[51] Halîmî Çelebi (922/1516); Bursa'da Zeyniyye tarikatına intisap etmiş ve Yavuz Sultan Selim'e şehzadelik yıllarında hocalık yapmıştır. Onun Yavuz Sultan Selim üzerinde büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Emecen, *Yavuz*, s. 30; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, "Halîmî Çelebi", *DİA*, XV, 343.
[52] Öngören, *Zeyniler*, s. 113.
[53] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 45a-45b.

yoksa cahil mi olduğuna karar verememiştir. Fakat yumuşak huyluluğu, edebi ve cömertliğinden dolayı onu ulema zümresinden kabul eder. [54]

Şeyh Nasûh'un rüyalarının vuku bulması gibi dervişlerinden de rüyaları vuku bulanlar olmaktadır. Şeyh Nasûh, Yavuz Sultan Selim'in yönlendirmesiyle Bursa'da halife olduktan sonra da padişahın dergâha ihsanları artarak devam etmiştir.[55] Şeyh Nasûh, Bursa'da olduğu sırada Sultan Selim ve Halîmî Çelebi'den yine birer mektup alır. Mektupta yazılanlara göre Sultan Selim evliyaullahın ve dedelerinin kabirlerini ziyaret etmek için Bursa'ya gelecek ve gelmişken kendisini de ziyaret edecektir. Bu haber üzerine şeyh, padişahla görüşmemek için vatanına dönmeyi arzu eder. Bunu duyan Bursa kadısı oldukça tedirgin olarak şeyhi vazgeçirmek istese de muktedir olamaz.[56] Şeyh Nasûh, vatanına dönmeden önce yerine bırakacağı halifeyi tayin için dervişlerden birini istihareye yatırır. Dervişin gördüğü rüya üzerine de yerine Muallimzâde Mustafa Çelebi'yi (ö. 930/1523-24 veya 933/1526-27) geçirir.[57]

Şeyh Nasûh ile ilgili menkıbe aktaranlardan biri de Hüsâm Çelebi'dir. Anlattığına göre Şeyh Nasûh kendisinden önce gelmiş olan şeyhlere nispetle daha cömerttir. Dergâhta bulunanlara fazlasıyla ihsanda bulunmuştur. Nitekim dergâhın icazetini Muallimzâde Efendi'ye verdikten sonra gelen bağışı kendisi almayıp onu da diğer şeyhe bırakmıştır. Muallimzâde Mustafa Çelebi de kabul etmeyince yarısını dervişlere bağışlamış yarısını da vatanına gitmek için kullanmıştır.[58]

Şeyh Nasûh, vatanı Tosya'ya döndükten sonra altı yıl daha hayatta kalmıştır. O süreçte kendisine dünyalık bir talepte bulunulmuş ve o, ilahi bir sırla bu talebi reddetmiştir. Söz konusu menkıbede dikkate değer husus ise müellifin bu süreç içerisinde babasıyla beraber olduğu bir çocukluk anısını aktarmasıdır.[59]

Kaynaklarda Şeyh Nasûh'un postta üç yıl kaldığı kaydedilmişse de[60] *Menakıbü'l-Evliyâ*'da Abdülmecîd Efendi, babasının Bursa'da bir yıl kaldığından söz eder. Tosya'ya döndükten altı yıl sonra da vefat ettiğini bildirir. Şeyh Safiyüddîn'in vefat tarihi

[54] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 46a.
[55] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 46b.
[56] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 46b-47a.
[57] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 47b-48a.
[58] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 48a-49a.
[59] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 49a-49b.
[60] Öngören, *Zeyniler*, s. 114.

919/1513-14'tür. Şu hâlde Şeyh Nasûh Bursa'da 920/1414-15 senesi dolaylarında kalmış ve 926/1519-20'de de vefat etmiş olmalıdır.

Müellifin bildirdiğine göre Şeyh Nasûh Tosya'ya döndükten bir hayli zaman sonra hastalanmış, hastalığının altıncı gününde malik olduğu çok az şeyin kimlere verilmesini istediğini vasiyet edip En'âm suresini okuyup bitirdikten sonra vefat etmiştir. Müellif babasının vefatına dair tanık olduğu hadiseleri aktarmışken vefat tarihini ise bildirmemiştir.[61]

1.1.3. Kendisi: Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl

Müellifin hayatı ile ilgili kaynaklardaki ilk ihtilaf künyesidir. Kaynaklarda Abdülmecîd bin Nasûh bin İsrâîl ve Abdülmecîd bin Nasûh bin İsrâfil'in aynı ya da farklı kişiler olduğu konusunda bir karışıklık bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde bu iki zat farklı yerlerde farklı kişiler olarak tanıtılmıştır.[62] Sonraki araştırmacılar arasında genel temayül Bursalı Mehmed Tahir'in hataya düşmüş olduğu ve bu iki zatın aynı kişiler olduğu yönündedir. Kütüphane kayıtları da bu karmaşanın bir başka uzantısı olarak dikkat çekmektedir. Zira kayıtlarda müellifin dedesi bazen İsrâîl bazen İsrâfil ve hatta bazı kayıtlarda iki ismi de bulunduracak şekilde yer almaktadır. Bunların dışında başka bir kayıt biçimi ise Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin Ali şeklindedir. Abdî-zâde Hüseyin Hüsâmeddin Yasar'ın *Amasya Tarihi*'nden faydalanarak yaptığı çalışmasında Recep Orhan Özel, söz konusu iki zatın iki ayrı kişi olduğunu tespit etmiştir.[63] Bu karmaşanın sebebi temelde müelliflerin hem kendi isimleri hem de babalarının isimlerinin aynı olması ve o dönemde Amasya sancağına bağlı coğrafyalarda (Tosya ve Ladik) yaşamış olmalarıdır. Bursalı Mehmed Tahir'in söz konusu iki müellif için vermiş olduğu ölüm tarihleri arasındaki yüzyıl farkı ve bu çalışmaya konu olan Abdülmecîd bin Nasûh bin İsrâîl'in eserlerinde kullandığı künyede ve bilhassa *Menâkıbü'l-Evliyâ* adlı eserinde dedesinden İsrâîl olarak bahsetmiş olması onu İsrâfilzâde'den ayırır.

---

[61] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh, *Menâkıbü'l-Evliyâ*, s. 49b-50a.
[62] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 122-123, 374.
[63] Recep Orhan Özel, "Abdülmecid b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî (996/1588) ve Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsil Adlı Eserinde İşârî Yorumlar" *Osmanlı Döneminde Tefsir* C. 2, ed. Hidayet Aydar ve diğer, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018, s. 128.

Bu iki zatın ayrı kimseler olduğu tespit edilmiş olsa da *Osmanlı Müellifleri*'nde verilen bilgilerle *Amasya Tarihi*'nde geçen bilgiler arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır. *Amasya Tarihi*'nde İsrâfilzâde Abdülmecîd Çelebi için verilen malumat şu şekildedir:

> Amasya meşâyih-i kirâmından Mevlânâ Nasûh bin Mevlânâ İsrâfil el-Lâdikî mahdûmudur. Amasya ulemâsından tahsîl-i ulûm ederek ders-i âm ve müderris-i be-nâm olup Sultân Bâyezîd-i Sânî Amasya'da vâlî iken sarâyı gılmânına mu'allim nasb etdi. Tahta cülûsunda bilâd-ı cesîmeye kadı olup 896'da vefât eyledi.[64]

Görüldüğü üzere İsrâfilzâde'nin ölüm tarihi *Amasya Tarihi*'nde 896/1490-91[65] olarak verilmişken *Osmanlı Müellifleri*'nde 887/1482-83[66] olarak verilir. Diğer taraftan *Osmanlı Müellifleri*'nde fuzalâdan bir zat olarak vasıflandırılan Yahya Efendi, İsrâfilzâde'nin kardeşi[67] olarak zikredilirken *Amasya Tarihi*'nde Yahya Efendi İsrâîlzâde'nin kardeşi[68] olarak verilir. Fakat Yahya Efendi'nin yazma eser kütüphanelerinde birden çok yazma nüshası bulunan *Şerhu'l-Avâmil* adlı eserinde künyesi açıkça şu şekilde geçmektedir: "Yaḥyā bin Naṣūḥ bin İsrāʾīl".[69] Buradan da anlaşıldığı üzere Yahya Efendi ile ilgili *Amasya Tarihi*'nde verilen bilgi doğru olup kendisi Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl'in kardeşidir. *Amasya Tarihi*'nde bu iki zatın eserlerine dair bir bilgi yer almaz fakat *Osmanlı Müellifleri*'nde İsrâfilzâde'nin eserleri olarak verilenlerden bazılarının İsrâîlzâde'ye ait eserler içerisinde yer aldığı görülmektedir. Nitekim Bursalı Mehmed Tahir; İsrâîlzâde'ye nispet edilen *Salavât-ı Zâkiyât, Şerh-i Taʿlîmü'l-Müteallim İrşâdü't-Tâlibîn [fî Taʿlîmi'l-Müteallim], Telhîs-i Câmiu'l-Fetevâ li-Kırk Emre el-Hamîdî Tuhfetü'l-Ahbâb, Miftâhîn'in kısm-ı sâlisini ihtisâr, el-İstifâ fî Menâkıbi'l-Mustafâ* isimli eserleri İsrâfilzâde'nin eserleri arasında göstermiştir.[70] Kaynaklardaki bu karışıklık sebebiyle bu çalışmada müellifin hayatı için *Amasya Tarihi*'ndeki veriler de göz önünde bulundurularak kaynak eserler ve müellifin

---

[64] Yasar, *Amasya Tarihi*, C. 12, s. 583.
[65] Yasar, *Amasya Tarihi*, C. 12, s. 583.
[66] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 374.
[67] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 374.
[68] Yasar, *Amasya Tarihi*, C. 7, s. 288.
[69] Yahyâ Efendi'nin *Şerhu'l-Avâmil* adlı eserindeki künyesini içeren bazı nüshalar için bkz: Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4635, Erzurum Yazmalar nr. 489, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yozgat nr. 443-001, Milli Kütüphane Adana İl Halk Kütüphanesi nr. 01 Hk 868/2 vs.
[70] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 374.

eserlerinde kendisine dair vermiş olduğu bilgiler birlikte değerlendirilecektir. Kendisine nispet edilen eserlerin ona ait olup olmadığı hususu ise eserlerin içerisindeki kayıtlardan yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

Mevcut kaynaklardaki bilgilere göre müellife ait en detaylı künye şu şekildedir: Abdülmecîd bin Nasûh bin İsrâîl er-Rûmî el-Hanefî es-Sûfî el-Amâsî. Müellifin doğum tarihi belirsiz olmakla beraber *Menâkıbü'l-Evliyâ*'da 49a ve 49b sayfalarında babasının kendisini sabah namazına götürdüğü anıyı aktarmış olmasından yola çıkarak doğum tarihiyle ilgili tahmin yürütmek mümkündür. Şeyh Nasûh, 923-924/1517-19 ya da 926/1519-20 yıllarında vefat etmiş olduğuna göre müellifin de o yıllarda hiç olmazsa 8-9 yaşlarında bir çocuk olduğu düşünüldüğünde müellif, 1500'lü yılların başında doğmuş olmalıdır.

Müellifin vefat tarihi *Hediyyetü'l-Ârifîn*[71] ve *Muʿcemü'l-Müfessirîn*'de[72] 960/1552, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*[73] ve *Osmanlı Müellifleri*'nde[74] 973/1565, *İzâhu'l-Meknûn*[75] ve *Muʿcemü'l-Müellifîn*'de[76] 996/1588 şeklinde yer almaktadır. Bu tarihlerden onun için verilen 973 ve öncesindeki ölüm tarihlerinin doğru olmadığı, Abdülmecîd Efendi'nin *Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ* adlı eserinin yer aldığı yazmanın zahriyesinde oğlunun doğumuna düşürülmüş bir tarihten anlaşılmaktadır. Zira kayda göre müellifin Pîr Mehemmed adındaki oğlu 973/1565-66 senesinde dünyaya gelmiştir. Söz konusu tarih şu şekildedir:

Tārīḫ-i velādet-i Pīr Meḥemmed bin ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ
On sekiz biñ ʿālemüñ şāhı dü kevnüñ māliki
Eylemişdi ben ḳulın ebnā sürūrından tehī
Ḥamdülillāh virdi bir ferzend kim baña bu dem
Didi tārīḫini hātif **جآءَنَا فَضْلٌ بِهِ** 973[77]

[71] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* C. 1, tashih: Kilisli Rifat Bilge ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, s. 620.
[72] Âdil Nüveyhiz, *Muʿcemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-Asri'l-Hâzır*, C. 1, Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekafiyye, 1983, s. 331.
[73] Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 419.
[74] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 122.
[75] Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fî Zeyli alâ Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, tashih: Kilisli Rifat Bilge, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947, s. 90.
[76] Ömer Rızâ Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye* C. 6, Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957, s. 171.
[77] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî, *Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi, Nr. 592. s. 2b-12a.

Bunun yanı sıra müellifin tespit edilebilmiş son telif eseri *Tercemetü'l-Levâyih* olup eserin telif tarihi 989/1581-82'dir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda da müellifin 989/1581-82 tarihinden sonra vefat ettiği söylenebilir. Böylece adı geçen eserlerde verilen söz konusu tarihler içerisinde en yakın tespitin 996/1588 olduğu görülür. Şu hâlde müellifin yaklaşık 80 yıl kadar uzunca bir ömür sürdüğünden bahsetmek yerinde olacaktır.

1.2.Eserleri

Abdülmecîd Efendi'nin hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, İslam tarihi, biyografi, eğitim gibi farklı ilim dallarında Arapça ve Farsçadan yaptığı tercümeleri ve telif ettiği birçok eseri bulunmaktadır. Eserlerinin ekserisi tek nüsha olarak bulunsa da çeşitli kütüphanelerde kayıtlı birden fazla yazma nüshası olan eserleri de vardır. Kaynaklarda müellifin hayatı hakkındaki bilgilerin tutarsız olması gibi eserlerinin kendisine aidiyeti hususunda da hatalı ve eksik bilgiler bulunmaktadır. Bu sebeple eserler, müellifin kendisi ve eserleri hakkında yapılan çalışmalardan da faydalanılarak fakat söz konusu yanlışların tekrar edilmemesi amacıyla her biri tek tek incelenmek suretiyle tanıtılacaktır. Eserlerinden üzerine çalışma yapılanlar kaynaklarıyla beraber belirtilmiş fakat henüz herhangi bir çalışmaya konu olmamış olanlar ayrıca belirtilmemiştir.

Yazma eserlerin ketebe/ferağ kayıtlarında sıklıkla zikredilen aşağıdaki Farsça dua beyitleri, Mecîdî'nin pek çok eserinin de sonunda yer almaktadır. Söz konusu beyitlerin geçtiği kısımlar tekrara düşmemek adına eserlerin tanıtıldığı kısımlarda verilmemiştir.

هر كه خواند دعا طمع دارم
زانكه من بندهٔ گنه كارم

هر كه خواند خطّ من امّيد ميدارم ازان
از براى روح من يك فاتحه خواند روان

Mecîdî'nin en fazla eser verdiği alan tefsir olmakla birlikte bu konuda takip ettiği metot belirli ayetleri bir araya getirmek suretiyle oluşturduğu "konulu tefsir" yöntemidir. Ayrıca onun ayetleri tefsir ederken mutasavvıf kimliğinin belirleyici olduğu, müfessirliğinin ele alındığı birçok çalışmada da ifade edilmiştir. Bu minvalde müellif

tefsir çalışmalarında "işârî tefsir" tarzını benimsemiş görünmektedir.[78] İşârî tefsir, "Sûfînin kalbine doğduğu kabul edilen işaretlere dayanarak âyetleri yorumlaması, mutasavvıfların bu yöntemle yaptıkları tefsirler için kullanılan bir tabir" olarak tanımlanmaktadır.[79] Bazı araştırmacılar onu bu yönüyle "mutasavvıf âlim" olarak tanımlamış ve eserlerinin üslup özelliklerinden yola çıkarak da bilgiyi aktarırken nasihat verme gayretine de dikkat çekmiştir.[80]

1.2.1. Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi 793 numarada kayıtlı mecmua içerisinde 1a-98b sayfaları arasındadır. Eserin dili Arapça olmakla beraber çok az da olsa bilhassa bazı nazım parçalarında Farsça da kullanılmıştır. Mensur olarak kaleme alınan eserde şiire de sıklıkla yer verilmiştir. Eserin neredeyse bütün varaklarında mensur ya da manzum derkenar notları yer almaktadır. Söz konusu notların büyük bir bölümü "fāʾide" başlığıyla verilmiştir. Eserin 1a sayfasında eserin adı "Tefsīri'l-Fātiḥa" ve müellifin adı da "ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir. Eser, 1b sayfasında besmele ve hamdele ile başlamaktadır. Hamd için yazılan nazım parçası şöyledir:

حمداً لمن تنزّه عن ظلمته الظّنون
سبحان من تقدّس من ريبته المنون

امّا الى النّبى فنهدى تحيّته
و الآل اجمعين الى يوم يبعثون

Bu nazım parçası *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan hamdeleye oldukça benzemektedir:

[78] Muammer Erbaş, "Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmecid b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâîl (ö.973/1565) ve Eserleri", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2006): 165-185.
[79] Süleyman Uludağ, "İşârî Tefsir", *DİA*, XXIII, 424.-428
[80] Süleyman Pak, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl Amasî'nin 'Risâletü'l-Fevzi'l-Azîm'i ve Tahkîkî", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2018): 82.

حمداً لمن تنزّه عن مدحت الانام
سبحان من تقدس عن تهمت المنام

امّا الی النّبی فنهدی تحیّته
و الآل اجمعین الی ساعته القیام

Bu kısımdan sonra gelen naat ve münacat kısımları Farsça yazılmıştır. Bu bölümler ile *Râhatü'l-Ervâh*'ın kaynak metni olan *Nüzhetü'l-Ervâh* arasında da ciddi benzerlik söz konusudur. 3a sayfasında "ammā baʿd"dan sonra gelen sebeb-i telif kısmı da Türkçe bir beyit haricinde Farsça kaleme alınmıştır. Buradaki sebeb-i telif, müellifin diğer eserlerindeki Türkçe sebeb-i teliflerinde yer alan ifadelerin Farsça karşılığı şeklindedir fakat müellifin adı bu kısımda yer almamaktadır. Sebeb-i teliften hemen sonra esere Arapça devam edilmiş ve konuya besmelenin Kur'an'ın bir ayeti olup olmadığı meselesi ile başlanmıştır. Bu husus, çeşitli din âlimlerinin görüşlerine de yer verilerek geniş bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Besmele bahsinden sonra 32b sayfasında "Sūretü'l-Fātiḥāti'l-Kitāb" şeklinde bir başlık ve besmele ile Fâtihâ suresi tefsirine geçilmiştir. 33a sayfasında da "ammā baʿd" ifadesi ile Arapça olarak yeni bir sebeb-i telif kaleme alınmış ve 33b sayfasında "eż-żaʿīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde müellifin adı geçmiştir. Eserde sureler ayet ayet tefsir edilmiş, eser yazılırken yararlanılan kaynaklar da müellifleriyle birlikte çoğunlukla belirtilmiştir.

Eserin hatimesi 95a sayfasında "ḫātimeti'l-kitāb" başlığı ile yer almaktadır. 98a sayfasında ise müellifin genel temayülü olarak eserlerinin sonlarına da eklediği münacat kısmı yer almaktadır. 98b sayfasında yer alan temmet kaydı şu şekildedir:

تم فی آخر جمادی الآخر فی سنة خمس و خمسین و تسعمائة
فی تاریخ ۹۵۵

Kayda göre eser, 955 senesi Cemâziyelâhir ayının sonlarında (Ağustos 1548) telif edilmiştir.

1.2.2. Risâle mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi 154 numarada 1b-19b sayfaları arasında yer almaktadır.[81] Ufuk Hayta ise tezinde eserin aynı kütüphanede 161 numaralı mecmuanın 1b-19b sayfaları arasında yer aldığına işaret edildiğini fakat eserin mevcut olmadığını ifade etmiştir.[82]

Belirtilen kayıtta Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ* adlı eserinin tercümesi bulunmakta olup tercüme 20b-260a sayfaları arasındadır. Şu hâlde müellifin bu eseri Attâr'ın söz konusu eserinin tercümesinin başında bulunmaktadır. Eserin dili Türkçe olup telif tarihi ise belirsizdir. Fakat iki eserin de aynı kalem ve hatla yazılmış olması *Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi* için verilmiş istinsah kaydının *Risâle mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye* için de geçerli olabileceğini düşündürmektedir. Bu ihtimale göre göre eserler, Hacı Hüsrev b. Abdullah tarafından 1006/1597-98 tarihinde istinsah edilmiş olmalıdır. Nüshanın 1b sayfasında eserin ve müellifin adı "Risāleti mine'l-Eḥādīṣi'l- Ḳudsiyye li-ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ raḥmetullāhi ʿaleyhi raḥmeten vāsiʿaten" şeklinde yer almaktadır. Eserde farklı konularda on beş hadis, Arapça metinleri de verilerek açıklanmıştır. Eserin sebeb-i telifi 2a ve 2b sayfalarında şu şekilde yer almaktadır:

> ammā baʿd ben ḥaḳīr-i bī-miḳdār ve faḳīr-i bī-iḳtidār daḫi diledüm ki ol ḥadīṣlerüñ içinde on bir dāne ḥadīṣ Allāh tebāreke ve teʿālānuñ lisānından ve ḳudretinden Muḥammed Muṣṭafānuñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mübārek ḳalbine sārī olan ḥadīṣinden dört dāne ḥadīṣ daḫi Resūllullāhuñ kendü mübārek aġzından cārī olan ḥadīṣlerden iḫtiyār u iḫrāc idüp bir yire cemʿ eyleyem ve maʿnīlerini daḫi ʿalā ḳaderi'ṭ-ṭāḳati ve'l-imkān bi-ʿināyeti'l-Meliki'l-Mennān taʿbīr-i Türkī birle beyān idem tā ki lisān-ı ʿArabīde ḳāṣır olanlara nefʿ-i şāmil ü kāmil olup ümmīddür ki ben żaʿīf-i nā-tüvānı ve āvāre-i sergerdānı ḫayr duʿādan ferāmūş itmeyeler

Sebeb-i teliften de anlaşıldığı üzere eser; on bir tane hadis-i kudsi, dört tane de Peygamber'in ağzından çıkmış olan hadisin Arapça dilinde yetersiz olanlar için toplanıp açıklanması amacıyla kaleme alınmıştır.

---

[81] Serhat Küçük, "Şeyh Nasûh Efendi ve Hadîs Risâlesi Üzerine", *Sûfî Araştırmaları* 4/8 (2013): 49-64.
[82] Ufuk Hayta, "Abdülmecîd b. Nasuh Tosyevi'nin (ö. 1588) Hayatı, Eserleri ve el-Hüdâ ve'l-Felâh Adlı Tefsir Risalesinin Tahkiki" (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 37.

1.2.3. Tezkîru'n-Nâsîn fî Tefsîri Yâsin ve Tefsîru Sûreti'l-Mülk

Eserin tespit edilebilen iki nüshasından biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 558 numaralı mecmua içerisinde, diğeri Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'nde 8166 numarada 2a-65b sayfaları arasında[83] yer almaktadır. Telif tarihi 986/1578-79 olan eserin dili Türkçedir. Yasin ve Mülk surelerinin tefsirinin yapıldığı bu eserde Yasin suresi tefsiri 33a-78a sayfaları arasında; Mülk suresi tefsiri ise 78a-97a sayfaları arasında yer almaktadır. Zahriyede eserin ve müellifin adı "hāẕe'l-kitābu Teẕkīri'n-nāsīn fī Tefsīri Yāsīn" ve "ʿAbdülmecīd bin eş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir. Aynı sayfada kitabın adı da bir kıtʿa ile şu şekilde ifade edilmiştir:

fī beyāni ismi hāẕe'l-kitāb
و قَد اَلّفتُ اِخوٰانی کِتاباً
فَفی التَنْزیل فی تَفْسیرِ یٰسِ
Didi hātif ki olsun bunuñ adı
Tefāsīr içre bil Teẕkīri Nāsīn

97a sayfasında yer alan ferağ kaydı şu şekildedir:

وَوَقعَ الخِتامُ والإتمامُ فی سَنَة سِتٍّ و ثمانِین و تسعمائة من الهجرة نبویة

der-tārīḫ sene 986

Zahriyede yer alan temellük kaydına göre nüsha, 1103/1691-92 tarihinde es-Seyyid Sıdkî bin es-Seyyid Hacı Hüsâm'ın elinde bulunmaktadır.[84]

Çeşitli çalışmalarda bu iki surenin tefsiri ayrı ayrı ele alınsa da[85] esasen iki tefsirin oluşturduğu metin tek bir eser hüviyetindedir.[86] Eser üzerine Hasan Yerkazan'ın müstakil bir makale çalışması bulunmaktadır.[87] Ayrıca Ziya Demir de kuruluştan 16. yüzyıla kadar

[83] M. Fatih Köksal, "16. Yüzyıl Müelliflerinden Abdülmecîd b. Nasûh'un (Mecîdî) Bilinmeyen Eserleri ve Ona Atfedilen Eserler" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (2024): 676.
[84] Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 301.
[85] Muhammed Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası: Tefsirler, Haşiyeler, Sure Tefsirleri, Tercümeler", *Dîvân: İlmî Araştırmalar* 4/6 (1) (1999): 278; Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 300-303; Hayta, el-Hüdâ ve'l-Felâh", s. 21-22.
[86] Mehmet Akif Alpaydın, "Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği ve Gurâbzâde'nin Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'ı", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s. 59-61.
[87] Hasan Yerkazan, "Abdülmecid b. Nasûh'un Tezkîrü'n-Nâsîn Fî Tefsîri Sûret-i Yâsîn ve Tefsîru Sûreti'l-Mülk İsimli Eserlerindeki Manzûm Hadîs Tercümeleri", *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı*, ed. M. Fatih Köksal, Sibel Murad ve Mevlüt İlhan, Ankara: KIBATEK (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) Yayınları, 2018, s. 351-366.

yaşamış olan Osmanlı müfessirleri ve tefsir çalışmalarını incelediği eserinde bu iki surenin tefsirini metot ve muhtevasını da içerecek biçimde incelemiştir.[88]

1.2.4. Risâletün Muhtasara

Eserin tespit edilebilen iki nüshasından biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 558 numaralı mecmuada 97b-102a sayfaları arasında, diğeri Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi 8166 numarada 65b-70b sayfaları arasında[89] yer almaktadır. Eser, Sühreverdiyye tarikatının Zeyniyye kolunun kurucusu Zeynüddîn el-Hâfî'nin Receb 821'de (Ağustos-Eylül 1418) kaleme almış olduğu tasavvufa dair eserinin Türkçeye tercümesidir.

Mecmua içerisine hatalı bir biçimde ciltlenen eserin reddade takibine göre doğru sayfa sıralaması şu şekilde olmalıdır: 98b, 99a, 99b, 100a, 100b, 101a, 101b, 102a, 97b, 98a. Eserin 98b-100b sayfaları arası Arapçadır. 98b sayfasında besmeleden sonra eserin başlığı "Risāletün Muḫtaṣara" şeklinde verilmiştir. Daha sonra müellifin ve eserin adı şu şekilde zikredilmiştir: "eş-Şeyḫü'l-kāmil ve'l-muḳtedāu'l-fāżıl el-maʿrūf bi-Zeynüddīn el-Ḫˇāfī revvaḥallāhu rūḥahu bi'r-revvaḥi'l-vāfī teẕkiretü'ṭ-ṭālibīn ve naṣīḥaten li'r-rāġıbīn ile't-taḳarrübi bi-Rabbi'l-ʿālemīn". 100b sayfasının sonunda ise Zeynüddîn el-Hâfî'nin künyesi ve eseri yazdığı tarih verilip bir temmet mimi konulmuştur. 101a sayfasına gelindiğinde tekrar bir besmele lafzı girilmiş, Mecîdî münacattan sonra adını zikretmiş ve eseri tercüme sebebini şu şekilde açıklamıştır:

> ammā baʿd taḥḳīḳan serdār-ı ʿārifīn ve muḫtār-ı kāmilīn ki Zeynüddīn Ḫˇāfī revvaḥallāhu rūḥahu bi-iḥsānihi'l-vāfī ḥażretleridür ki ṭarīḳ-i taṣavvufda bir risāle-i muḫtaṣara-i müşerrefe inşā itmişlerdür ki zümre-i ʿārifīn manẓarında maḳbūl ü müsellem bir nādire-i cemīle vü celīledür ki vaṣfında zebān ḳalīledür ve bu faḳīr ü ʿalīl ki ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīldür Ḫudā-yı Celīl hidāyeti ile ol risālenüñ kitābeti müyesser olup feḥvā-yı laṭīfine imʿān ü iẕʿān muḳarrer olıcaḳ ḫāṭır-ı fātırına bu ḫātıra ḫalecān eyledi ki ol risāle-i münīfeyi zebān-ı Fārsīden lisān-ı Türkīye terceme idüp zümre-i iḫvān-ı bā-ṣafāya bir libās-ı āḫer ile seyrān u temāşā itdüre[90]

[88] Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 300-303.
[89] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 683.
[90] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî, *Risâletün Muhtasara*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Nr. 558, s. 97b-102a; .101a-101b.

Eserin sonunda tamamlandığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

1.2.5. Menâkıbü'l-Kurrâi's-Sebʿa ve'ş-Şâtıbî

Eserin tespit edilebilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 558 numaralı mecmuada 102b-118a sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin adı 102a sayfasında "fî ẕikri menāḳıbi'l-imāmi'ş-Şāṭıbī raḥmetullāhu ʿaleyh ve ẕikri menāḳıbi'l-ḳurrāʾi's-sebʿati raḥmetullāhu ʿaleyhim ecmaʿīn" olarak geçmektedir. 102b sayfasında başlayan eserde müellifin adı ve eserin konusu şu şekilde ifade edilmektedir:

> ammā baʿd fehāẕā nebzun ḳalīl fī menāḳıbı erbābi't-tenzīl ve aṣḥābi't-tecvīd ve't-tertīl mine'l-ḳurrāʾi's-sebʿati min ehli Mekke ve'l-Medīne ve'ş-Şām ve'l-Baṣra ve'l-Kūfe ve feżāʾili'l-İmāme'ş-Şāṭıbī raḥimehullāḥ cemʿahu'l-ʿabdi'ẕ-ẕelīl ʿAbdülmecīd bin eş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl

Eser, İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-sebʿa*[91] eserindeki yedi kıraat âlimi ve Endülüslü kıraat âlimi Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194)[92] hakkında yazılmıştır. Dili Arapça olan eserin telif tarihi belirsizdir.

1.2.6. Menâkıbü'l-Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn

Tespit edilebilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 558 numaralı mecmuada 162a-217a sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin adı 162a sayfasında "Kitābu Menāḳıbi'l-ʿ Ārifîn ve Kerāmātü'l-Kāmilîn mine'l-Evliyāi ve'ṣ-Ṣāliḥîn ve'l-Aṣfiyāi ve'l-Müttaḳîn" şeklinde geçmektedir. Müellif, Allah dostlarını methettikten sonra Peygamber'in bu kimselerin zikrolundukları yerlerde Allah'ın rahmetinin nazil olacağı hakkındaki hadis-i şerifini delil göstererek 163a sayfasında telif sebebini şu şekilde açıklar:

> vaḳtā ki bu ʿabd-i ʿalīl ü ẕelīl ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl bu ḥadīṯ-i şerīfüñ feḥvā-yı münīfine vāḳıf oldı ise ilhām-ı ilāhī birle ḫāṭır-ı fāṭırına bu ḫāṭıra ḫuṭūr eyledi ki meşāyiḫ-i kibārdan ḳaddesallāhu

[91] Tayyar Altıkulaç, "İbn Mücâhid", *DİA,* XX, 214-215.
[92] Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh", *DİA,* XXXVIII, 376-377.

esrāruhum ḳırḳ şeyḫ-i şerīfüñ menāḳıb-ı laṭīfelerini ẕikr ü beyān idüp meʾāṣir-i cemīlelerini naḳl u ʿayān eyleye tā ki iḫvān-ı bā-ṣafā ve ḫullān-ı bā-vefā aña naẓar itdükde ve anlaruñ velāyāt u kerāmātları ẕikri bunlaruñ ḳulūblarına eṣer eyledükde mercūdur ki bu ḥaḳīr-i nā-çīzi ḫayr duʿāyla yād idüp rūḥını şād ve sırrını ābād ideler

Eserin telif kaydı 217a sayfasında şu şekilde yer almaktadır:

و قَد تمّ هٰذا الكِتابُ بعَون الله الوَهّاب فى تاريخ سَنَة ثمانِين و تسعمائة
فى اوّل شهر ربيع الآخر
بعون الله القادر

Kayda göre eser 980 senesi Rebiülahir ayının başında (Ağustos 1572) tamamlanmıştır. Eser üzerine Orhan Fatih Kuşdemir'in müstakil bir çalışması[93] ve makalesi[94] bulunmaktadır.

1.2.7. Terceme-i Pend-i Attâr

Tespit edilebilen iki nüshasından biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 4009 numarada yer almaktadır. İçerisinde bulunduğu mecmuanın 1b-46b sayfaları arasında yer alan eser, 1234 beyitten müteşekkildir. Eserin vezni "fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün"dür**.** Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde eseri matlaını vererek tanıtmıştır.[95]

Eserin 1b sayfasındaki başlıkta eser ve müellif adı şu şekilde yer almaktadır: "Terceme-i Pend-i ʿAṭṭār li-ʿAbdilmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ". Adından da anlaşıldığı üzere eser, Ferîdüddîn-i Attâr'a izafe edilen Farsça *Pend-nâme* eserinin Türkçeye tercümesidir. Başlıktan sonra besmele, tevhid, naat, münacat, dört halife ve Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Hamza ve büyük imamların methi gelmektedir. Müellif/mütercim 6a sayfasında "sebeb-i teʿlif-i īn Pend-i ʿAṭṭār" başlığıyla eserin tercüme sebebi açıklanmıştır.

Mecîdî, Attâr'ı ve eserini övdükten sonra akıllı kimselerden Türkçe bilenlerin esere rağbet ederek faydalanıp nasiplenmeleri ve bu sayede mutlu olmaları amacıyla eseri

[93] Orhan Fatih Kuşdemir, *Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh et-Tosyevî el-Amasyavî: hayatı-eserleri ve "Menâkıbu'l-'Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn" metin-transkripsiyon-lügat*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
[94] Orhan Fatih Kuşdemir, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Hayatı, Eserleri ve 'Menâkıbu'l-Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn' Adlı Eseri Hakkında", *Sosyal Bilimler Dergisi* 18/Aralık (2017): 305-323.
[95] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 123.

tercüme ettiğini belirtmiştir. Eserin bölüm başlıkları Farsçadır. Müellifin bazı bölümlerden sonra araya münacat eklediği görülmektedir. 46a sayfasında "iẖtitām-ı Pend-nāme" başlığıyla bir hatime yer almakta ve eser 46b sayfasında şu istinsah kaydı ile sona ermektedir:

تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب سنه ١١٧٠

1170/1756-57 tarihinde istinsah edilen eserin müstensihi ise belirsizdir.

Eserin diğer nüshası Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde TÖRÖK, O. 174 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha, İbrahim b. el-Hac tarafından 1089/1678 tarihinde istinsah edilmiştir.[96] Eser üzerine Turgut Toruk tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[97]

1.2.8. Mirâciyye-i Risâlet-Penâh

Dili Türkçe olan 289 beyitlik eserin tespit edilebilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 4009 numarada kayıtlı mecmuanın 47b-53b sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin başlığı 47b sayfasında şu şekilde yer almaktadır: "Miʿrāciyye-i Risālet-penāh". 53b sayfasında 286. beyitte müellifin mahlası yer almakta olup sonradan mavi kalemle üstü çizilmiştir:

Mecīdī bendeñi hem yā İlāhī
Egerçi çoḳ-durur anuñ günāhı

İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan eser, 53b sayfasında dua ile sona ermiştir. Eser üzerine H. İbrahim Demirkazık'ın makalesi bulunmaktadır.[98]

Ayrıca Metin Akar da *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler* adlı çalışmasında bu eserden bahsetmekle beraber istinsah tarihine binaen müellifi 18. yüzyıl şairi olarak hatalı bir biçimde aktarmıştır.[99] Metnin sonunda bir istinsah kaydı yer almamasına rağmen Akar'ın nüshayı 18. yüzyıla ait olarak değerlendirmesinin nedeni,

[96] İsmail Parlatır ve György Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'deki Türkçe El Yazmaları Kataloğu,* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2007, s. 241-242.
[97] Turgut Toruk, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevi ve Pend-i Attar Tercümesi", (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
[98] H. İbrahim Demirkazık, "Mecîdî'nin Miraciye'si", *Turkish Studies* 10/8 (2015): 849-885.
[99] Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*, Ankara: Kültür ve Turzim Bakanlığı, 1987, s. 179-180.

içinde yer aldığı yazmada Abdülmecîd Efendi'ye ait diğer eserin istinsah tarihinin 1170/1756-57 olması olmalıdır.

1.2.9. Tekmiletü'l-Beyân

Âlimlerin ilmi, emirlerin adaleti, zenginlerin cömertliği ve fakirlerin sabrının fazileti hakkındaki yüz hadis ve anlatıları içeren eserin tespit edilebilen iki nüshası bulunmaktadır.[100] Bir nüshası, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu 379 numarada kayıtlı mecmuanın içerisindeki ikinci eser olup 8b-44b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellifin adı 8b sayfasında "ammā baʿd" ifadesinden sonra "Abdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir. Nüshanın 9a, 29a ve 45a sayfalarında vakıf mühürleri yer almaktadır. Eserin dili Arapça olup telif tarihi belirsizdir.

Eserin diğer nüshası, Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi 793 numarada kayıtlı ikinci eser olup 99a-160a sayfaları arasında yer almaktadır. Nüshada çok sayıda derkenar notu bulunmaktadır. Eserin adı 99a sayfasında "Kitābu Tekmileti'l-beyān fī eḥādīṯi'n-nebī Muḥammedin Seyyidi'l-ins ve'l-cān" şeklinde geçmektedir. Eser, 99b sayfasında besmele ile başlamaktadır. 100a sayfasında müellifin adı "ammā baʿd" ifadesinden sonra "eż-żaʿīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir. 160a sayfasında "der-beyān-ı tārīḫ-i hāẕe'l-kitāb" başlığı ile genişçe bir temmet kaydı bulunmaktadır. Kayıtta eserin telif tarihi şu şekilde verilmiştir:

فی اواسط آخر الجمادین فی یوم الجمعة وقت العصر عصر اوّله العنب فی سنه ثلث و خمسین و تسعمائة

Buna göre eser, 953 Cemâziyelâhir'in 10'u ve 20'si arasında Cuma gününe denk gelen bir günde ikindi vakti tamamlanmıştır (13 Ağustos 1546).[101]

1.2.10. Makâmâtü'l-Mücevvidîn ve Derecâtü'l-Muallimîn

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu'nda 18 numarada kayıtlıdır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî,

[100] Hayta, "el-Hüdâ ve'l-Felâh", s. 37.
[101] Cemâziyelâhir'in 10'u ve 20'si arasındaki Cuma günü, ayın 15'ine tekabül ettiğinden söz konusu kayıtta geçen tarihin miladi takvimde karşılığı 13 Ağustos 1546'ya denk gelmektedir.

Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir. Nüshanın 1a, 2a, 7b ve 9b sayfalarında vakıf mühürleri bulunmaktadır. Kur'an ilimlerine dair olan eserin dili Arapçadır fakat müellif bazı şiirleri tercüme etmek suretiyle eserde Türkçeyi de kullanmıştır.

Nüshanın 1a sayfasında eserin adı şu şekilde geçmektedir: "Maḳāmātü'l-mücevvidīn ve derecātü'l-muʿallimīn fī tecvīdi'l-Ḳur'āni'l-Mübīn". Hemen devamında "der-beyān-ı ism-i hāẕe'l-kitāb" başlığı ile eserin ismine dair bir nazım parçası bulunmaktadır. Müellifin adı 2b sayfasında "ammā baʿd"dan sonra şu şekilde geçmektedir: "en-naḫīfü'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". 3a sayfasında eserin adı tekrar edilerek yazılma sebebi beyan edilmiş ve kırk makama ayrıldığı dile getirilmiştir. 9b sayfasında eserin telif tarihi şu şekilde yer almaktadır:

تمام شد در تاریخ سنه ۹۷۹

سنه تسع و سبعین و تسعمائة

Kayda göre eser 979/1571-72 tarihinde telif edilmiştir.

1.2.11. Kenzü'l-Fevâid

Osmanlı Müellifleri'nde esere ait bilgi şu şekilde yer almaktadır: "*Kenzü'l-Fevâid* tasavvuf ve ahlâktan bâis bir cild-i kebîr Arabî bir eser olup nüshası Yahyâ Efendi Kütüphânesi'nde mevcuttur." [102] *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de de benzer bir biçimde "*Kenzü'l-Fevâid* fi't-tasavvuf ve'l-ahlâk mevcûdi fî Yahya Efendi" şeklinde geçmektedir.[103] Eserin hâlihazırda tespit edilebilen iki nüshası bulunmaktadır. Eserin bir nüshası Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Raşid Efendi Bölümü'nde 693 numarada kayıtlıdır. Diğeri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 2243 numarada kayıtlıdır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir. Eser, manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır. Eserin ve müellifin adı 1a sayfasında şu şekilde geçmektedir: "Kitābu Kenzi'l-Fevāʾid ve Remzi'l-Ferāʾid ellefehu aḥḳari ʿibādullāhi'l-celīl ʿAbdülmecīd [Ṭosyevī][104] bin eş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". Bu bilginin hemen ardından "der-beyān-ı

[102] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 123.
[103] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[104] "Ṭosyevī" ifadesinin metne sonradan eklendiği düşünüldüğünden ifade köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

ism-i hāẕe'l-kitāb" başlığı ile eserin adı için Arapça bir nazım parçası kaleme alınmıştır. 1b sayfasındaki "ammā baʿd" ifadesinden sonra 2a sayfasında müellifin ve eserin adı ile birlikte eserin yazılma sebebi açıklanmıştır. 9a sayfasında sona eren eserde telif tarihi yer almamaktadır.

1.2.12. Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ

Esma-i Hüsna şerhi ve tercümesi olan bu eserin dili Türkçe olup tespit edilebilmiş dört nüshası bulunmaktadır. Nüshaların üçü Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bağdatlı Vehbi, Reşid Efendi ve Yazma Bağışlar koleksiyonlarında; diğeri Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde 4330-I numarada 1a-27b sayfaları arasında yer almaktadır.[105]

Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu'nda bulunan nüsha 960 numarada kayıtlıdır. Müellifin adı kütüphane kaydında "Abdülmecid b. Şeyh Nasuh" olarak yer almaktadır. 1a sayfasında eserin ve müellifin adı "Kitābu Maṭlabi'l-Aʿlā fī şerhi esmāʾillāhi teʿālā li'l-ʿabdi'ż-żaʿīfi'ẕ-ẕelīl ve'n-naḥīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd bin eş-Şeyḫ Naṣūḥ ibn İsrāʾīl" olarak yer almaktadır. 1b sayfasında da eserin adı başlık şeklinde kırmızı mürekkeple tekrardan yazılmış olup eser besmele yazılmadan başlamıştır. Müellif Allah'ın isimlerini bilmenin ve zikretmenin fazileti ile alakalı ayet ve hadisten delil getirdikten sonra eseri yazma sebebini şu şekilde açıklamıştır:

> vaḳtā ki cenāb-ı ʿİzzetden ʿabd-i gedāya esmā-i ḥüsnāsı ile duʿāya emr-i şerīf vārid olup ve ḥażret-i risāletden ol esmā-i ḥüsnāyı iḥṣā idene büşrā-yı münīf ṣādır oldıysa bu ʿabd-i żaʿīf ü gedā-yı naḥīfüñ daḫi ḫāṭır-ı fāṭırına bu ḫāṭıra böyle ḫalecān eyledi ki ol esmāʾullāhu ḥüsnāda vāḳiʿ olan meʿānī-i laṭīfeyi ve menāfiʿ-i münīfeyi ki selef-i ʿiẓām lisān-ı ʿArabī ve zebān-ı Fārsīce taḥrīr ü erḳām eylemişlerdür anlardan lisān-ı Türkīye terceme eyleye tā ki lisān-ı ʿArabīde māhir ve zebān-ı Fārsīye ḳādir olmayanlara nefʿi şāmil ve fāʾide vü ḫayrı kāmil olup mercūdur ki bu gedā-yı ʿalīl ki ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīldür ḫayr duʿādan ferāmūş itmeyüp rūz-ı cezāda ġufrān-ı ʿişyānına delīl-i ḳavīm ve dār-ı selāma duḫūl ü vuṣūline menhec-i müstaḳīm vāḳiʿ ola[106]

[105] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 683.
[106] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî, *Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi, Nr. 960, s. 1b-2a.

Metne göre eseri yazma sebebi ayet ve hadiste söylenenin gereğini yerine getirme, Arapça ve Farsça bilmeyenlerin de bundan mahrum olmaması ve okuyanların kendisini hayır dua ile anmalarıdır.

11b sayfasında kitabın hatimesi, eserin adı ve bitiş tarihi için nazım parçaları yer almaktadır. Bu nazım parçaları Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki diğer nüshalarda da bulunmaktadır. Eserin bitiş tarihini veren kayıt şu şekildedir:

Der-beyān-ı tārīḫ-i īn kitāb
Şol zamān ki buldı pāyān bu kitāb
ʿAvn-i Bārī baña luṭf idüp hemān
Bil ṭoḳuz yüz yetmiş ikidür ḥisāb
Olmış idi hicret-i faḫr-i cihān

Kayıttan anlaşıldığı üzere eser 972/1564-65 tarihinde telif edilmiştir. Eser üzerine Ekrem Sakar yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[107]

1.2.13. Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü'nde 230 numarada kayıtlıdır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir.

Eser, insanları hidâyete eriştirmede temel teşkil eden bazı ayetlerin tefsirini ve Kur'an ilimlerine dair bazı konuları içermektedir. Telif tarihi belli olmayan eser 117b sayfasında münacatla sona ermiştir. Eser üzerine Ufuk Hayta ve Abdülhamit Birışık'ın birlikte yazdıkları bir makale bulunmaktadır.[108]

1.2.14. Manzûm Kıyâfet-nâme

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hafid Efendi Bölümü'nde 479 numarada 148b-161b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellifin adı

[107] Ekrem Sakar, "Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlab-ı A'lâ Adlı Esma-i Hüsna Şerhi", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).
[108] Ufuk Hayta ve Abdülhamit Birışık, "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007): 343-367.

kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir. Manzum olarak kaleme alınan eserin vezni "feʿilâtün mefâʿilün feʿilün"dür. Eser, insanın dış görünüşünden yola çıkarak iç dünyası ile alakalı çıkarımlarda bulunmaktadır. 148b sayfasında "Ḥikāyet der-taḥḳīḳ-i ḳıyāfet ve taṣdīḳ-i firāset" başlığı ile başlayan eserin 149a sayfasında adı ve müellifin ismi şu şekilde geçmektedir: "Ḳıyāfet-nāme-i enşedehā eżʿafu ʿibādullāhi'l-celīl ʿAbdülmecīd ibn Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". Müellif, 161a sayfasında "der-beyān-ı pend" başlığından sonra 379. beyitte mahlasını geçirmektedir:

Ey **Mecīdī** ḳo ġayrı ḥālüñi gör
Āḫiret zādıçün nevāleñi gör

Nasihate dair bir bölüm ve dua ile biten eserin telif tarihi belli değildir. Eser hakkında Hacı İbrahim Demirkazık'ın müstakil bir çalışması[109] bulunup Fatma Ercedoğan da yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[110]

1.2.15. Nahvü'l-Ârifîn

Dili Arapça olan eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Lala İsmail Efendi Koleksiyonu'nda 710 numarada 67b-69b sayfaları arasındadır. 67b sayfasında besmele ile başlayan eserin adı aynı sayfanın üst kısmında cetvelin içinden dışına doğru çapraz bir biçimde yazılmıştır. Yine aynı sayfada "ammā baʿd" ifadesinden sonra müellif adını şu şekilde zikretmiştir: "feḳāle'ż-żaʿīfü'ẕ-ẕelīl ve'n-naḫīfü'l-ʿalīl müʾellifü hāẕe'n-nādiri'l-ḳalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". 69b sayfasında cetvelin dışına doğru taşırılarak bitirilen eserde telif tarihi bulunmamaktadır.

1.2.16. İrşâdü't-Tâlibîn

Eser, Burhâneddin Zernûcî'nin *Taʿlîmü'l-Müteʿallim* adlı Arapça eserinin Türkçeye tercümesidir. Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan eser, ilim talebelerine

[109] Hacı İbrahim Demirkazık, *Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh'un Manzum Kıyafetnâme'si (inceleme-metin-dizin)*, İstanbul: Asmaaltı Yayınları, 2015.
[110] Fatma Ercedoğan, "Abdülmecîd Tosyavî ve 'Kıyâfet-Nâme' Adlı Eseri (İnceleme-Metin)", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

yol göstermek amacıyla yazılmıştır. Tespit edildiği kadarıyla Mecîdî'nin bu eseri, *Taʿlîmü'l-Müteʿallim*'in ilk tercümesidir. Eserin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu'nda 1241, yine aynı kütüphanenin Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 1911, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 775, Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 65, İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Yazmaları'nda 165 ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde 001637-I numarada[111] kayıtlı olmak üzere tespit edilebilmiş altı nüshası bulunmaktadır. Eser, *Keşfü'z-Zunûn*[112] ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[113] müellife ait olarak gösterilmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da *Taʿlîmü'l-Müteʿallim*'in tanıtıldığı bölümde "Kitabın Türkçeye tercümesini yapan Şeyh Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl'dir. Bu tercümeye *İrşâdü't-Tâlibîne fî Ta'lîmi'l-Müteallimîn* adını verdi."[114] ifadesi yer almaktadır. Yine aynı eserde *İrşâdü't-Tâlibîn*'in tanıtıldığı bölümde eser için "Bu eserde *Taʿlîmü'l-Müteʿallim* kitabını tercüme etti, ekleme ve çıkarma yaptı. On üç bab olarak düzenledi."[115] bilgisi verilmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde eser İsrâfilzâde'ye ait olarak gösterilmiştir.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu'nda yer alan nüshanın vikaye varağında eserin ve müellifin adı şu şekilde yer almaktadır: "İrşādü'ṭ-Ṭālibīn li-müʾellif ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ". Zahriyede de eserin adı tekrar verilmiştir. Eser 1b sayfasında besmele ile başlamıştır. Aynı sayfada "ammā baʿd" geçişinden sonra müellif kendinden şu şekilde bahsetmektedir: "maʿlūm ola ki ben żaʿīf ü ẕelīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". 98a sayfasının sonunda ve 98b sayfasının başında yer alan ferağ kaydı şu şekildedir:

و قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب فى سنة اربع و ستين و تسعمائة فى اوائل شهر المحرّم فى يوم الاحد فى وقت العصر على يد المؤلّف الضعيف عبادالله الملك الجليل عبدالمجيد ابن الشيخ نصوح بن اسرائل

Kayda göre eser 964 senesi Muharrem ayının ilk on gününde bir pazar günü (5 Muharrem) ikindi vakti tamamlanmıştır (13 Kasım 1556).

Telif tarihinden *Râhatü'l-Ervâh*'tan sonra tercüme edildiği anlaşılan bu eser içerisinde *Râhatü'l-Ervâh'ta* yer alan bazı Arapça şiirlerin aynıları bulunmaktadır.

---

[111] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 683.
[112] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* C. 1, trc. Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 101, 375-376.
[113] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[114] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C. 1, s. 375-376.
[115] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C. 1, s. 101.

Anlaşılan mütercim, tercüme bir eser ortaya koyarken faydalandığı bu eseri de hâlihazırda okumuşken *Râhatü'l-Ervâh* tercümesinden sonra tercüme etmiştir. Bu durum bir nevi Mecîdî'nin az hacimli de olsa ortaya fazla sayıda eser koyabilmesinin mantığının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu vesileyle *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan bazı Arapça şiirlerin de Zernûcî'ye ait olduğu bilgisi ortaya çıkmaktadır.

Eser üzerine Mansur Ahmet Akbulut yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[116]

1.2.17. el-Felâh ve'l-Hüdâ

Eserin tespit edilebilen tek nüshası, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu'nda 1019 numarada kayıtlı mecmua içerisinde 1b-26a sayfaları arasında yer almaktadır. Bibliyografik eserlerden *Keşfü'z-Zunûn*[117], *Osmanlı Müellifleri*, *Muʿcemü'l-Müellifin*[118] ve *Hediyyetü'l-Ârifin*'de[119] müellife ait olarak gösterilmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da eserle alakalı "On surede on bir ayet bulduğunu anlattı." bilgisi yer almaktadır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir. Eserin dili Arapçadır.

Eser 1b sayfasında besmele ile başlamaktadır. Ve aynı sayfada "ammā baʿd" geçişinden sonra müellifin adı "feinne'l-ʿabdü'ż-żaʿīfü'ẕ-ẕelīl ve'n-naḫīfü'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir.

Bu eser; "hüdâ" ve "el-muflihûn" kelimelerinin geçtiği ayetlerin tefsirinin yapıldığı, müellifin konulu tefsir çalışmalarından biridir. Eserin telif tarihi 26a sayfasında şu şekilde geçmektedir: "fī şehr-i Ramażāni'l-mübārek fī yevmi'l-isneyn fī tārīḫi sene 956".

Kayıttan anlaşıldığı üzere eser 956 senesinin Ramazan ayında bir pazartesi günü tamamlanmıştır. (23 Eylül-22 Ekim 1549) Eser üzerine Ufuk Hayta[120] ve Harun Uluğ'un[121] yüksek lisans tezleri bulunmaktadır.

---

[116] Mansur Ahmet Akbulut, "Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî'nin İrşâdü't-Tâlibîn fi-Ta'lîmi'l-Müteallimîn'i (İnceleme-Tenkitli Metin)" (Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).
[117] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 2, s. 717.
[118] Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifin*, s. 171.
[119] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[120] Hayta, "el-Hüdâ ve'l-Felâh".
[121] Harun Uluğ, "Abdülmecid b. eş-Şeyh Nasuh b. İsrail'in el-Hüda ve'l-Felah İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

1.2.18. Tefsîru Sûreti'l-İnsân

İnsan suresinin Arapça tefsiri olan eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu'nda numara 1019'da 95a-98a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir.

95a sayfasında eserin ve müellifin adı şu şekilde geçmektedir: "Tefsīru Sūreti'l-İnsān ketebehu eż-żaʿīfü'l-ʿibād ʿinde'r-raḥmāni ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". Bu kısımdan sonra bir dibace, biri Arapça diğeri Türkçe olmak üzere iki şiir bulunmakta ve eser 95b sayfasında besmele ile başlamaktadır. 98a'da sonlanan eserin telif tarihi belli değildir. Bunun yanı sıra nüshanın 98a-106b arasında Nizâmeddin en-Nisâbûrî'nin *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* adlı eserinde İnsan suresinin tefsirini yaptığı kısım aynen aktarılmıştır. Eserin ne özgün kısmında ne de aktarım yapılan kısmında telif tarihi yer almamaktadır. Eser üzerine Muammer Erbaş'ın müstakil bir çalışması bulunmaktadır.[122]

1.2.19. el-Havf ve'l-Hüzn

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu'nda 1019 numarada kayıtlı mecmuanın 31b-40a sayfaları arasında yer almaktadır. Bibliyografik eserlerden *Keşfü'z-Zunûn*[123], *Osmanlı Müellifleri*, *Muʿcemü'l-müfessirîn*[124] ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[125] müellife ait olarak gösterilmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da eserle alakalı "Tefsirden içinde yüce Allah'ın kullarını korkusuzluk ve üzüntüsüzlükle nitelediği on dört ayet derledi" bilgisi yer almaktadır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir.

[122] Muammer Erbaş, *Tefsiru Sureti'l-İnsan*, İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2008.
[123] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 2, s. 704.
[124] Nüveyhiz, *Muʿcemü'l-Müfessirîn*, s. 331.
[125] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.

Nüshanın iç kapağında yer alan fihristte eserin tam adı şu şekilde yer almaktadır: "Risāle fi't-tebşīr bi-ʿademi'l-ḫavf ve'l-ḥüzn". 35b sayfasında besmele ile başlayan eserin aynı sayfasında "ammā baʿd" ifadesinden sonra müellifin adı şu şekilde yer almaktadır: "eż-żaʿīfi'ẕ-ẕelīl ve'n-naḫīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl".

Eser; içerisinde "havf" ve "hüzn" kelimelerinin geçtiği, korku ve ümitsizlik yaşamayacak olan kulların vasıflarından bahseden sekiz sureden seçilmiş on dört ayetin öncesi ve sonrasında bulunan ayetlerle beraber tefsir edilmesiyle oluşturulmuş konulu bir tefsirdir.[126] Eser, 40a sayfasında münacat ile son bulmaktadır. Dili Arapça olan eserin telif tarihi belli değildir. Eser üzerine Emanullah Polat'ın makalesi bulunmaktadır.[127]

1.2.20. Risâletü'l-Fevzi'l-Azîm

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu'nda 1019 numarada kayıtlı mecmua içerisinde 61b-73a sayfaları arasında yer almaktadır. Bibliyografik eserlerden *Keşfü'z-Zunûn*[128], *Osmanlı Müellifleri, Muʿcemü'l-Müellifîn*[129] ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[130] müellife ait olarak gösterilmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da eserle alakalı "ayetleri araştırdı ve bunların on üç ayet olduğunu gördü." bilgisi yer almaktadır. Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir.

Kur'an ilimlerine dair olan eserin dili Arapçadır. Eser, içerisinde "el-fevzü'l-azîm" ibaresinin geçtiği ayetlerin bağlamlarına göre bir bütünlük içerisinde açıklamalarını içeren konulu bir tefsirdir. 61b sayfasında besmele ile başlayan eserin aynı sayfasında "ammā baʿd" geçişinden sonra adı "hüve'l-fevzü'l-ʿazīm" şeklinde yer almaktadır ve bu ifadenin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Hemen devamında müellifin adı da "eż-żaʿīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir. Eser, 73a sayfasında sona ermektedir ve bu sayfada müellif eserin adını kırmızı mürekkeple tekrar yazmıştır. Eserin sonunda Arapça bir şiir ve ferağ kaydı yer almaktadır:

---

[126] Demir, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 299.
[127] Emanullah Polat, "Tosyevî'nin 'el-Havf ve'l-Hüzün' Adlı Risâlesinin Tahkîki ve Değerlendirmesi", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2014): 183-204.
[128] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 2, s. 717.
[129] Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, s. 171.
[130] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.

و قد وقع الفراغ من التسطير والبلاغ عن التحرير فی اواخر شهر رجب المرجّب فی یوم الجمعة وقت الضحی فی سنه سبع و خمسین و تسعمائة

Kayıttan anlaşıldığı üzere eser 957 senesinin Recep ayının evâhirinde cuma günü (24 Recep) duha vakti tamamlanmıştır (8 Ağustos 1550). Eser üzerine Süleyman Pak'ın makale çalışması bulunmaktadır.[131]

1.2.21. Tezkiretü uli'l-Elbâb

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu 1019 numaralı mecmuanın 41b-59b sayfaları arasındadır. *Keşfü'z-Zunûn*[132], *Osmanlı Müellifleri, Muʿcemü'l-Müfessirîn*[133], *Muʿcemü'l-Müellifîn*[134] ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[135] müellife ait tefsire dair eserler arasında gösterilmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da bu eser için "Bu eseri tefsirden derledi, on iki ayet buldu." bilgisi yer almaktadır.[136] Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevî, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir.

Dili Arapça olan eser, Kur'an'da akıl sahipleri ile alakalı ayetlerin tefsir edilmesiyle oluşturulmuş müellifin konulu tefsirlerden biridir. Eser 41b sayfasında besmele ile başlamaktadır. Aynı sayfada "ammā baʿd" geçişinden sonra müellifin adı "eż-żaʿīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde yer almaktadır. Eserin son sayfası olan 59b'de Arapça bir şiir ve ferağ kaydı yer almaktadır:

و قد وقع الفراغ من التسطير هذه الرسالة فی اواسط شهر رجب المرجّب فی یوم الاثنین فی وقت الضحی فی تاریخ سنه سبع و خمسین و تسعمائة

Kayıttan anlaşıldığı üzere eser 957 senesinin Recep ayının evâsıtında bir Pazartesi günü (13 Recep) duha vakti tamamlanmıştır. (28 Temmuz 1550)

---

131 Pak, "Risâletü'l-Fevzi'l-Azîm", s. 81-117.
132 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 2, s. 695.
133 Nüveyhiz, *Muʿcemü'l-Müfessirîn*, s. 331.
134 Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, s. 171.
135 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
136 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 2, s. 695.

1.2.22. Arafâtü'l-Ârifîn

Türkçe bir kırk hadis derlemesi olan eserin tespit edilebilen üç nüshası bulunmaktadır. Nüshalardan biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 558 numaralı mecmuada 122a-161b sayfaları arasında, diğeri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu'nda 136 numarada ve sonuncusu da Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'nde 8166 numarada 71a-109b sayfaları arasında[137] yer almaktadır.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 558 numaralı mecmuadaki nüshanın 122a sayfasında eserin adı "Kitābu ʿArafāti'l-ʿ Ārifīn li'l-vuḳūfi fī mevḳıfi ʿibādeti Rabbi'l-ʿālemīn fī eḥādīṯi Seyyidi'l-mürselīn" şeklinde geçmektedir. 123b sayfasında müellif, Peygamber'in kırk hadis toplamanın faziletine dair hadis-i şerifini delil göstererek ulema zümresinden herkesin hadiste vaat edilen müjdeye nail olmak arzusuyla hadiste söyleneni yerine getirmek isteyeceğini ifade etmiştir. Hemen ardından eseri yazma sebebini şu şekilde açıklamıştır:

> ve bu ʿabd-i ʿalīl ü ẕelīl ki ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīldür ʿulemāʾ-i ʿiẓāmdan bu emre iḳdām u ihtimāmlarnı göricek ḫāṭır-ı fāṭırına bu ḫāṭıra ḫalecān eyledi ki bu daḫi istiʿānet-i Melik-i Ġafūr ile anlaruñ nehcine mürūr u ʿubūr idüp…

Yani eseri kaleme almaktaki amacı ulema zümresinin yolundan gitmek ve vaat edilen müjdeye bu sayede nail olmaktır. 161b sayfasında eserin temmet kaydı şu şekilde verilmiştir:

> **و قَد تمّ هٰذاالكِتابُ بلُطف الله الوَهّاب فى سَنَةَ ثَمانَ و سَبْعِينَ و تسعمائة فى شهر جمادى الاوّل فى يَوم الاحَد فى وَقتِ الضَحوة الكبرى**
> der-tārīḫ sene 978

Kayda göre eser 978 senesi Cemaziyelevvel ayında bir Pazar günü tamamlanmıştır. (Ekim 1570)

Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatı'nda Kırk Hadis* adlı çalışmasında müellifin bu eserinden "ehemmiyetsiz risaleler nevinden" şeklinde bahsetmektedir.[138]

[137] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 683.
[138] Abdülkadir Karahan, *İslâm Türk Edebiyatı'nda Kırk Hadis (Toplama, Tercüme ve Şerhleri)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991, s. 182-183.

Eser hakkında detaylı bilgi veren bir diğer eser ise Selahattin Yıldırım'ın *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*'dır. Yıldırım, bu eserin tam adını şu şekilde vermektedir: *Arafâtü'l-ârifîn li'l-vukûfi fi mevkıfi ibâdeti Rabbi'l-âlemîn fî ehâdîsi Seyyidi'l-mürselîn*.[139] Eser üzerine Hasan Yerkazan'ın[140] bir makalesi bulunmakta olup Tülay Kol da yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[141]

1.2.23. Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsil

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu'nda 272 numarada 1a-98b sayfaları arasındadır. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde bu nüshanın müellif hattı olduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir: "Bir de temsîle taalluk eden âyât-ı kerîmenin tefsirine müteallik bir eseri vardır ki hatt-ı destiyle muharrer nüshası Şehîd Ali Paşa Kütüphânesi'ndedir."[142] Müellifin adı kütüphane kaydına "et-Tosyevi, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" şeklinde hatalı girilmiştir.

Nüshanın 1a sayfasında eserin ve müellifin adı şu şekilde geçmektedir: "Risāleti fī Tefsīri'l-āyāti'l-Müteʿalliḳa bi't-temṯīl cemʿahā eż-żaʿīf ʿibādullāhullāhu'l-celīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". Bu kaydın hemen altında kitabın Şehid Ali Paşa'ya vakfedildiği kaydı yer almaktadır. Eser 1b sayfasında besmele ile başlamış ve müellif burada kendisinin ve eserinin adını tekrar zikretmiştir. Dili Arapça olan eser, müellifin konulu tefsirlerinden biridir. Eser, müellifin Ankebût suresinin 43. ayetindeki "İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar."[143] beyanından yola çıkarak mesellerle ilgili ayetleri toplaması ve tefsir etmesi suretiyle oluşturulmuştur. Eserde yirmi beş sureden toplamda kırk beş ayetin tefsiri

[139] Selahattin Yıldırım, *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*, İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000, s. 108-110.
[140] Hasan Yerkazan, "Abdülmecid b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî (ö.996/1588) ve ʿArafâtü'l-ʿÂrifîn İsimli Eseri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2018): 119-157.
[141] Tülay Kol, "Abdülmecîd Bin Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Arafâtü'l-Arifîn Adlı Kırk Hadis Tercümesi: İnceleme-Metin" (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
[142] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 122.
[143] Ankebût 29/43.

bulunmaktadır.[144] Eserin son sayfası olan 98b'de yer alan temmet kaydında eserin ve müellifin adı tekrar edilmiş ve telif tarihi şu şekilde aktarılmıştır:

فی تاریخ سنة اثنی و سبعین و تسعمائة من الهجرة النبویّه فی اوّل شهر رجب المرجّب شهر الله الحرام فی یوم الخمیس فی وقت الضحی

Kayda göre eser 972 senesinin Recep ayının başlarında bir Perşembe günü (7 Recep) duha vaktinde tamamlanmıştır. (8 Şubat 1565) Eser üzerine Recep Orhan Özel'in makale çalışması bulunmaktadır.

1.2.24. Ravzatü'l-Ezhâr ve Cennetü'l-Esmâr

Kelam ilminden çeşitli konuların işlendiği eserin tespit edilebilen üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmakta olup biri Esad Efendi Koleksiyonu'nda 1416 numarada, diğeri Şehid Ali Paşa Koleksiyonu'nda 1481 numarada kayıtlıdır. Üçüncü nüsha Manisa İl Halk Kütüphanesi Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu'nda 5718 numarada kayıtlıdır. *Osmanlı Müellifleri* ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[145] müellife ait eserler arasında yer almaktadır. Eserin dili Arapçadır. Mensur olarak kaleme alınan eserde yer yer manzum parçalar da bulunmaktadır. Eserin üç nüshası da sırasıyla "münācāt", "der-beyān-ı ism-i īn kitāb" başlığı ile eserin adı için Farsça bir nazım parçası, der-beyān-ı medḥ-i īn kitāb" başlığı ile yine Farsça bir nazım parçası ve son olarak "der-beyān-ı tārīḫ-i īn kitāb" başlığı ile ferağ kaydının verilmesiyle son bulmuştur.

> **و قد وقع الفراغ من تحریر هذا الکتاب فی سنه اثنی و خمسین و تسعمائة فی شهر ذی الحجّة فی لیلة العید فیما بین العشائین الّذی هو الوقت السعیدعلی ید الضعیف عباد الله الملك الجلیل عبدالمجید ابن الشیخ نصوح بن اسرائل مؤلّف هذا الکتاب والله اعلم بالصواب**

Kayda göre eser 952 senesi Zilhicce ayında Kurban Bayramı gecesinde Abdülmecîd ibnü'ş-Şeyh Nasûh bin İsrâʾîl tarafından telif edilmiştir (Şubat 1546).

[144] Özel, "Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsil" s. 123-147.
[145] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.

1.2.25. Tevakkuhü'l-Fukahâ ve Telezzüzü'l-Üdebâ

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Serez Koleksiyonu'nda 4019 numarada kayıtlıdır. Eserin müellifi kütüphane kayıtlarına "İbn İsrail et-Tosyevi, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" olarak girilmiştir. Eserin dili Arapçadır.

Eserin 1a sayfasında "**وقف تكيهٔ شيخ بدرالدّين قدّس سرّه فى مدينهٔ سيروز عن محلّهٔ اورطه مزآر**" şeklinde bir vakıf kaydı ve eserin baş kısmından beş satırlık bir metin bulunmaktadır. 1b sayfasında giriş bölümünden sonra "ammā baʿd" ifadesi ile sebeb-i telif kısmına geçilmiş ve müellif 2a sayfasında kendisinden "en-naḫīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibn Şeyḫ Naṣūḥ ibni İsrāʾīl eṭ-Ṭosyevī" şeklinde bahsetmiştir.

Fıkhi bazı meselelerin ele alındığı eser fasıllar hâlinde düzenlenmiştir. 2a ve 2b sayfalarında "muḳaddime", 3a ve 3b sayfalarında "maḳṣad" ve 23a sayfasında "ḫātime" yer almaktadır. Eserde telif ya da istinsah tarihi için herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Eser 27a sayfasında salat ve selamla sonlandırılmıştır.

1.2.26. Kıssa-i Çoban ve Münâcât

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu 4027 numarada kayıtlı mecmuanın 1a-12a sayfaları arasında yer almaktadır. Baş kısmından eksik olduğu anlaşılan eserin 1a sayfasının üzerine muhtemelen kurşun kalemle "Ḳıṣṣa-i Çobān ve Münācāt" başlığı eklenmiştir. Manzum olarak kaleme alınan eser, eksik hâliyle toplam 432 beyitten oluşmaktadır. Baş kısmındaki eksiklikten dolayı eserin asıl adı, yazılış sebebi ve müellifin adı gibi bilgiler yer almasa da eser içerisinde birçok yerde müellifin hem mahlası (Mecîdî) hem de adı (Abdülmecîd) zikredilmiştir. Telif tarihi 988/1580-81 olan eserin temmet kaydı şu şekildedir:

تمت هذه القصة الشريف فى تاريخ لمؤلفه سنه ثمان و ثمانين و تسعمائة ٩٨٨

Mesnevi nazım biçimiyle ve "müfteʿilün müfteʿilün fâʿilün" vezniyle yazılan eser, Mevlânâ'nın *Mesnevi*si'nde yer alan "Hz. Musa ve Çoban" hikâyesinin genişletilmiş bir tercümesidir. Bu eserin tercüme hususiyetleri bağlamında dikkat çeken en belirgin özelliği ise Mecîdî'nin Dede Ömer Rûşenî'nin *Çoban-nâme* adlı eserinden nazım biçimi ve vezin benzerliğinin yanı sıra içerik olarak da büyük ölçüde faydalanmış olmasıdır.

Eserde yer alan "hikâyet, pend, münacat, nasihat, temsil" başlıklarıyla beraber diğer bölüm başlıklarında da ortaklık söz konusudur. Eser üzerine Hacı İbrahim Demirkazık[146] ve Savaşkan Cem Bahadır'ın[147] birer makalesi bulunmaktadır.

1.2.27. Mutâyebetü'l-Kulûb bi-Muhâtabetü'l-Mahbûb

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 4027 numarada kayıtlı mecmuanın 12b-20a sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin adı, kendisinden önce gelen eserin son sayfası olan 12a'da "Muṭāyebetü'l-ḳulūb bi-muḫāṭabeti'l-maḥbūb ellefehu efḳari ʿibādullāhi'l-Ḥamīd ʿAbdülmecīd" şeklinde yer almaktadır. Mensur olarak kaleme alınmış olan eserde az da olsa manzum parçalar bulunmaktadır. Eserin dili genel itibarıyla Türkçe olmakla birlikte bazı meselelerin Farsça anlatıldığı bölümler de mevcuttur.[148]

İçeriği itibarıyla tasavvufi niteliğe sahip olan eserin bu çalışma için en önemli özelliği hamd, naat ve münacat kısımlarının *Râhatü'l-Ervâh* ile birebir aynı olmasıdır. Mesela eserin 13a sayfasında yer alan aşağıdaki nazım parçası *Râhatü'l-Ervâh*'ta da bulunmaktadır.

> Naẓm
> Münezzeh keyfiyetden pāk ẕātuñ
> Muḳaddes menḳaṣatdan hem ṣıfātuñ
>
> Ṣıfāt u ẕātuñı bilmekde ḥayrān
> Melek kerrūbiyān cinn-ile insān (Y34b/ M26a)

Eser, "ilāhī" nidasıyla başlayan birçok yakarış ve dua içermektedir. Telif kaydının olmadığı eserin son sayfasında müellif "Vaṣiyyet-nāme-i ʿAbdülmecīd li-iḫvānihi'l-

[146] Hacı İbrahim Demirkazık, "16. Yüzyıl Sûfî Şairlerinden Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh'un (Mecîdî) Kıssa-i Çoban Mesnevisi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 (2022): 64-122.
[147] Savaşkan Cem Bahadır, "Abdülmecîd Tosyavî ve Manzum Kıssa-i Çoban'ı", *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı*, ed. M. Fatih Köksal, Sibel Murad ve Mevlüt İlhan, Ankara: KIBATEK (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) Yayınları, 2018, s. 83-92.
[148] Misal için bkz: Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Mutâyebetü'l-Kulûb bi-Muhâtabetü'l-Mahbûb*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, Nr. 4027, s. 19a.

muḥibbīn ve ḫullānihi'l-muḫliṣīn" başlığı ile aynı tarikata mensup olduğu dostlarına vasiyette bulunmuştur.

1.2.28. Me'debü'l-Füdalâi'l-Ârifîn fî Menâkıbi'l-Hulefâi'r-Râşidîn

Tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 4027 numarada kayıtlı mecmuanın 20b-32b sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin adı ise kendisinden önce gelen *Mutâyebetü'l-Kulûb bi-Muhâtabeti'l-Mahbûb* adlı eserin son sayfası olan 20a'da "Meʾdebü'l-fuḍalāi'l-ʿārifîn fî menāḳıbi'l-ḫulefāi'r-rāşidîn naẓẓemehā efḳaru ʿibādullāhi'l-Meliki'l-Celīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" şeklinde geçmektedir. Manzum olarak yazılan eserde müellif besmele, hamd ve salavat kısmından sonra "vaḳtā ki" sözüyle sebeb-i telif kısmına geçer ve burada Peygamber'in dört halifeyi sevmekle ilgili hadis-i şerifinden öğrendikten sonra onların övgüsünü yazma isteğinin hatırına geldiğini söyler. Her halife ile alakalı beş tane menkıbeye yer verdiği eserini yazmaktaki amacı ise müellifin genel temayülü olduğu üzere ihvan ve muhibbanı okuduğunda kendisine dua etmeleridir. Eserin temmet kaydı şu şekildedir:

تم الكتاب بعون الله الوهاب فى تاريخ سنه ثمان و ثمانين و تسعمائة

Kayda göre eser 988/1580-81 tarihinde telif edilmiştir.

1.2.29. Menâkıbü'l-Evliyâ

Müellifin herhangi bir kaynakta yer almayan bu eserinin tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü 4027 numarada kayıtlı mecmuanın 33a-67b sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin adı 33a sayfasının sol üst kısmına muhtemelen siyah kurşun kalemle eklenmiştir. Eserin başlığı ve belirli bir başlangıcının olmaması muhtemel bir kopmayı akla getirmektedir. Üst tarafından nem aldığı için neredeyse bütün sayfaların üst kısımlarında mürekkep bu sebeple dağılmış ve metnin bu kısımları okunamaz hâle gelmiştir.

Eserde ilk olarak Abdülkâdir Geylânî ve babası Abdürrezzâk Geylânî'den (34a) bahsedilmektedir. Sonrasında kısaca Melâmiyye (34b) ve Nakşibendiyye (35a) tarikatları ile ilgili kısa bilgiler yer almaktadır. 36a sayfasında Zeyniyye tarikatı silsilesinde onuncu şeyh olan Şeyh Vefa'dan bahsedilmiştir. 37a sayfasında yer alan aşağıdaki Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'a ait rubai ve tercümesi *Rahâtü'l-Ervâh*'ta da aynen yer almaktadır.

دارم کنهی ز قطرهٔ باران بیش
وز شرم کنه بماندهام سر در پیش
آواز آمد که سهل باشد ای درویش
تو در خور خویش کنی و ما در خور خویش

Terceme
Ol ḳadar işledüm ḫaṭā kim yazamaz anı ḳalem
ʿĀḳıbet irişüp ʿaṭā geldi ḫacālet ü nedem

Didi Ḫudā idüp nidā kesme ümīdüñ ey dedem
Sen saña lāyıḳını it ben baña lāyıḳın idem (Y/98a, M58a)

Zeyniyye tarikatının bazı şeyhlerinin menkıbelerinin yer aldığı bu eserde müellif, tarikatın önde gelen şeyhlerinden biri olan babası Şeyh Nasûh b. İsrâîl'in hayatıyla ilgili de pek çok bilgi vermektedir. Metnin 67b sayfasında yer alan reddade eserin burada bitmediğini ve eserin başındakine benzer bir kopukluğun burada da söz konusu olduğunu göstermektedir. Bu sebeple eserin telif tarihi de bulunmamaktadır.

1.2.30. Şerh-i Çihil Nâm

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 724 numarada 9b-40a sayfaları arasındadır. Nüshanın 1b sayfasında Hâlidiyye dergâhına ait bir vakıf mührü ve vakıf kaydı yer almaktadır. Söz konusu kayıt şu şekildedir: "mine'l-mektebetü'l-mevḳūfat bi-ḫānḳāhi'l- Ḫālidiyye en-Naḳşībendiyye fi'l-Ḳasṭamonı fī maḥalle-i Ḳırḳ Çeşme" 1b-9b sayfaları arasında bazı surelerden parçalar ve bunların ne zaman ve ne kadar okunacağı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. *Şerh-i Çihil Nâm* ise nüshanın 9b sayfasında müellifin adını içeren şu ifade ile başlamaktadır:

الفه اضعف الانام علی النشّر والنّظام عبدالمجید بن شیخ نصوح روّح الله روحهما بلطائف الفتوح

Bu ifadeden sonra eserde yer alacak kırk ismin övgüsü ve faydasından bahsedilir. 10a sayfasında besmele ve eserin dibacesi yer almaktadır. 11b sayfasında ise sebeb-i telif kısmı şu şekilde verilmiştir:

> ammā baʿd vaḳtā ki bu çihil-nām-ı şerīfüñ şerḥ-i zebānda Farsīde vāḳiʿ olmaġın bu aḥḳaru'l-ʿabīd ki ʿAbdülmecīddür ḫāṭırīde böyle ḫuṭūr eyledi

ki zebān-ı Farsīden lisān-ı Türkīye terceme eyleye tā ki nefʿi ekṣer enāma ṣāmil olup bāb-ı duʿā-yı Tevvāb ṣāḥib-i kitāb-ı kāmil ola

Eserin istinsah tarihi 40a'da şu şekilde verilmiştir:

تمّت بعون الله الملك القديم هذاالكتاب الكريم سنه ١١١٨

Kayda göre eser, 1118/1706-7 tarihinde istinsah edilmiştir. Dili Türkçe olan eserin müstensihi ise belirsizdir.

1.2.31. Tercemetü'l-Levâyih

Molla Cami'nin *Levâyih* adlı eserinin Türkçeye tercümesi olan bu eserin tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3670 numarada 221b-230b sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, 221b'de besmele ile başlamaktadır. 222b'de "ammā baʿd" geçişinden sonra müellif kendisini ve eserinin adını ve eserini yazma sebebini şu şekilde açıklamıştır:

Vaḳtā ki meẕkūr Mevlānā Cāmīnüñ Levāyiḥ nām ʿilm-i taṣavvufdan bir risālesi vardı ve bu ḥaḳīr ü faḳīr ü nā-tüvān ve ʿalīl ü ẕelīl ki ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrā'īldür ol risāleye naẓar itdükde ḫāṭır-ı fātıra bu ḫāṭıra ḫalecān u heyecān eyledi ki anı zebān-ı Fārisīden lisān-ı Türkīye terceme ide tā ki nefʿi zebān-ı Fārisīye mālik olmayanlara şāmil ü kāmil olup mercūdur ki bu gedāyı ẕikr-i ḫayr ile yād idüp rūḥ-ı revānını ferḥān u şād ideler ve daḫı ḫāṭır-ı fātıra böyle lāyiḥ oldı ki bu kitābuñ adını Tercemetü'l-Levāyiḥ virem

230b sayfasında yer alan telif ve ferağ kaydı şu şekildedir:

Der-beyān-ı tārīḫ-i īn kitāb (ẓ f ṭ)
Ger bunuñ tārīḫini bilmek dilerseñ iy püser
Fā-i ẓuhr u fā-i faḫr u ʿayn-ı luṭfa ḳıl naẓar

Tarih beytinden yola çıkarak harflerin ebced değerleri hesaplandığında tercümenin telif tarihi 989/1581-82 çıkmaktadır.

وقع الفراغ من تحريره فى يوم الاحد وقت الاشراق فى يوم السابع والعشرين من شهر محرم الحرام سنه ثمانية و اربعين و الف عن يد اسماعيل بن ابراهيم فى مقام قطب جهان حضرت شيخ شعبان افندى قدس سرّه العزيز

Ferağ kaydından anlaşıldığı üzere eser 27 Muharrem 1048 (10 Haziran 1638) tarihinde pazar günü işrak vaktinde İsmail bin İbrahim adlı bir müstensih tarafından Şeyh Şaban Efendi'nin makamında istinsah edilmiştir. Eser hakkında Berat Açıl'ın bir makalesi bulunmaktadır.[149]

1.2.32. Risâletü'l-Muhtasar bi'l-Lemehât fî Tercemeti'l-Lemeât

Eserin tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3670 numarada kayıtlı yazmanın 231b-246b sayfaları arasındadır. Nüsha bu kısımda üstten hafif nem almış olsa da eseri okumaya mâni bir durum söz konusu değildir. Müellif 231b sayfasında besmele ile başladığı eserine hızlı bir girişten sonra "ammā baʿd" ifadesinden sonra Fahreddîn-i Irâkî'den övgü ile bahseder ve onun meşhur eseri olan *Lemeʿât*'ı tercüme sebebini şöyle açıklar:

> ve Lemeʿāt ismi ile müsemmā bir kitāb-ı müsteṭābı ve bir teʾlīf-i laṭīfi var idi ki envār-ı pāki ile bāġ-ı ʿālem rūşen ve ezhār-ı tāb-nāki ile meclis-i ḫavāṣṣ-ı benī ādem gülşen olmışdı ʿavn-i Ḫudā-yı ekber ile ol kitāb-ı ḥikmet-ḫiṭābı müṭālaʿa müyesser olıcaḳ bu gedā-yı ʿalīl ü ẕelīl ki ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīldür ḫāṭır-ı fāṭır-ı fātirine bir ḫāṭıra böyle ḫalecān ü heyecān eyledi ki bir libās ile daḫi tecdīd olınup edā-yı Türkī ile tesvīd olına ki Tāzī vü Derīye dirāyeti olmayana nefʿi şāmil olup ḫayrı kāmil ola

Eserin adı 232a sayfasında şu şekilde yer almaktadır: "er-Risāletü'l-Muḫtaṣara bi'l-Lemeḥāt fī Tercemeti'l-Lemeʿāt". İstinsah kaydı ise 246b sayfasında şu şekildedir:

قد تمّ فى سنة ١٠٤٨

Kayda göre eser, 1048/1638-39 tarihinde istinsah edilmiştir.

1.2.33. Fezâilü'l-İlm ve'l-Âlim

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 3674 numarada 264b-269a sayfaları arasındadır. Eserde başlık bulunmamakta ve eser besmele ile başlamaktadır. 264b ve 265a sayfalarında ilmin ve âlimlerin fazileti hakkında hadisler yer

[149] Berat Açıl, "Tosyevî'nin Tercemetü'l-Levâyih'i ve Tercüme Stratejisi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60/ 1 (2020): 1-55.

almaktadır. 265a sayfasında Peygamber'in ilmin fazileti hakkındaki hadisleri dolayısıyla zikredilen hadislerle iktifa ettiğini belirten müellif, eseri yazma sebebini şu şekilde açıklar: "bir ḥadīṯ-i bī-bedel ve muʿteber gördüm ise lā-cerem bī-iḫtiyār bu risālede münderic ü mündemic olmasını ḳaṣd idüp derc eyledüm. Ümmīẕdür ki bu bahāne ile Ġaffārü'ẕ-ẕünūb bu bende-i żaʿīf-i nā-tüvānuñ sehv ü ḫaṭāsını luṭf u ʿaṭāyla mestūr u maḥcūb idüp…" Buradan da anlaşıldığı üzere eser ilmin ve âlimin faziletini ve önemini anlatmak amacıyla yazılmıştır.

Üç fasıl hâlinde yazılan eserin dili Türkçe olmakla beraber eserde ayet ve hadisler Arapça, bazı şiirler de Farsça yazılmıştır. 269a sayfasında eserin bittiğini belirtmek için yalnızca üç adet mim bulunmakta olup eserin telif tarihi belirsizdir. Eser üzerine Fatma Zehra Pattabanoğlu'nun bir makalesi bulunmaktadır.[150]

1.2.34. Ferîdetü'l-Furkân fî Tecvîdi'l-Kurʾân

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1046 numaralı mecmuada 11b-25b sayfaları arasındadır. Müellifin *Vukûfü'l-Kurʾâni'l-azîm* adlı eserinden sonra nüshada boş bir varak bulunmaktadır. *Ferîdetü'l-Kurʾân*'ın başlığı ve müellifin adı 11b sayfasında şu şekilde yer almaktadır: "Ferīdeti'l-Furḳān fī Tecvīdi'l-Ḳurʾān ellefehü eż-żaʿīfi'l-ʿabīd ʿAbdülmecīd" Eser bazı şiirlerin Türkçe tercümeleri dışında Arapça kaleme alınmıştır.

Kur'an'ın güzel okunmasını sağlamak için yazılan eser fasıllar hâlinde düzenlenmiştir. Eserin 22b sayfasında hatime, 24a sayfasında hatimetü'l-hatime yer almaktadır. İstinsah kaydı ise şu şekildedir:

والحمدالله ربّ العالمين قد تم فی شهر محرم سنه تسع و اربعين و الف

Kayda göre eser, 1049 senesi Muharrem ayında istinsah edilmiştir. (4 Mayıs-2 Haziran 1639)

[150] Fatma Zehra Pattabanoğlu, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin 'Fezâilü'l-İlm Ve'l-Âlim' Adlı Risâlesi ve Transkripsiyonu", *EKEV Akademi Dergisi* 20/66 (2016): 269-288.

1.2.35. Esâmîu Sûveri'l-Kurʾân

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1046 numaralı mecmuada 29b-32a sayfaları arasındadır. 29b sayfasında besmeleden sonra eser ve müellifin adı şu şekilde kaydedilmiştir: "fī medḥi'n-Nebiyyi Muḥammed Seyyidi'l-ins ve'l-cān fī esāmīi ṣūveri'l-Ḳurʾān li-muḥarririhi'n-naḡīfi'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" Eserin dili Türkçe olup müellifin mahlası eserin sonunda geçmektedir:

Bağışlasun **Mecīdī** ḳulınuñ günāhını
Anlar yüzi ṣuyına o Vehhāb u ol Ġanī

Eserin sonunda telif ya da istinsah kaydı bulunmamaktadır.

1.2.36. Hurûfü'l-Mukattaʿât

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1046 numaralı mecmuada 32a-32b sayfaları arasındadır. Eserin başlığı 32a sayfasında "fī beyāni'l-ḥurūfi'l-muḳaṭṭaʿāt" olarak verilmiştir. Ayrıca başlığın hemen üstünde "kaside" başlığı ile de eserin yazıldığı nazım biçimi ifade edilmiştir. Eser, Kur'an'da yer alan bağımsız harfleri konu etmektedir. Esere göre bu harfler yirmi dokuz adettir. Müellif Allah'ın bu harfleri bazı surelere ünvan kıldığını ve bunun ilm-i semâya dair bilgiler olduğunu ifade etmektedir. Müellif eserin sonunda mahlasını şu şekilde kullanmıştır:

Eyledi ʿabd-ı Mecīd bu naẓmı inşā tā ki Ḥaḳ
Aña raḥmet eyleye itse naẓar pīr ü cüvān

Eserin sonunda telif ya da istinsah kaydı bulunmamaktadır.

1.2.37. Vukûfü'l-Kurʾâni'l-Azîm

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1046 numaralı mecmuada 7a-10a sayfaları arasındadır. Eser 10a sayfasının sonunda yer alan "fāʾide" kısmına kadar Arapça yazılmıştır. Eserin adı 7a ve 7b sayfalarında "fī vuḳūfi'l-Ḳurʾāni'l-ʿaẓīm" olarak geçmektedir. Müellif besmele ve kısa bir hamdeleden sonra "ammā baʿd" ifadesiyle konuya doğrudan giriş yapmış ve on çeşit "vakf" olduğunu ifade ederek bunların adlarını saymıştır. Daha sonra Kur'an okunurken durulması ve geçilmesi gereken yerleri

ayetlerden de örnekler getirerek açıklamıştır. Eserin sonunda telif ya da istinsah kayıtları bulunmadığı gibi eser içerisinde de müellifin adı geçmemektedir. Yalnızca söz konusu "fāʾide" kısmında yer alan şiirin başında müellifin isim bilgisi "ve ḳad naẓẓemehu en-naḫīf ʿAbdülmecīdi'ż-żaʿīf" şeklinde yer almaktadır.

1.2.38. Ucâletün Muhtasaratün mine't-Tasavvuf

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3674 numarada kayıtlı mecmuanın 258b-263b sayfaları arasında yer almaktadır. Üç fasıl olarak düzenlenen eser tasavvuf ve tarikatlarla ilgili olup eserin dili Arapçadır. Eserin ilk sayfasının üst kısmında farklı bir kalemle yazılmış bir vakıf kaydı bulunmakta olup "vaḳafe āsitāne-i Şaʿbān Efendi ḳuddise sırruh" şeklindedir. Eserde başlık bulunmamaktadır; fakat eserin ve müellifin adı 259a sayfasında şu şekilde yer almaktadır:

و بعد فهذه عُجالة مختصرة من التّصوف انشاءها اضعف عباد الله الملك الجليل عبدالمجيد بن شيخ نصوح بن اسرائل

261a sayfasında derkenar notunda Farsça bir şiir ve şerh bulunmaktadır. Müellif notun sonuna adını şu şekilde eklemiştir: li-muḥarririhi'l- ḥaḳīr ʿAbdülmecīd. 262b sayfasında "münācātü li-vāhibi'n-necāt" başlığı ile bir münacat ve 263a sayfasında bir mevize sonlanan eser 263b sayfasında dua ile bitmekte ve eserde telif kaydı yer almamaktadır.

1.2.39. Levâyihu'l-Kulûb ve Revâyihu'l-Mahbûb

Tasavvuf ve tarikatlar ile ilgili olan bu eserin tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3674 numarada kayıtlı mecmuanın 280a-290a varakları arasında yer almaktadır. 280a sayfasında eserin ve müellifin adı şu şekilde yer almaktadır:

هذه رسالة مختصرة موسومة بلوايح القلوب و روايح المحبوب الّتي انشاءها عبدالمجيد بن شيخ نصوح اطعمه الله تعالى

Eserin ve müellifin adından hemen sonra muhtemelen kurşun kalemle müellif için "ʿAbdülmecīd el-Ḫalvetī" şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Eser 280b sayfasında besmeleyle başlamaktadır. Mensur olarak yazılan eserde az da olsa nazım parçaları yer almaktadır. 281a sayfasında eserin adı tekrar geçmektedir. Dili Arapça olan eserin telif

tarihiyle ilgili bir kayıt yoktur; fakat 290a sayfasında eserin tamamlandığına dair Türkçe bir nazım parçası yer almaktadır:

Egerçi ʿavn-i Ḫudā-yıla bu risāle[y]i ben
Yazup ṣaḥāyif-i evrāḳa ḫoş tamām itdüm

Velī risāle-i aʿmālimi hevāya uyup
Nidem ki nāḳıṣ u nā-çīz u nā-tamām itdüm

Bu nazım parçasından sonra müellifin adı "ʿAbdülmecīd eṭ-Ṭosyevī" olarak yazılmış ve farklı kalem ve mürekkeple isminin yanına tekrardan "el- Ḫalvetī" notu düşülmüştür.

1.2.40. Nasîhat-nâme

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 3674 numarada 269b-273a sayfaları arasındadır. Eserde başlık yer almayıp eser doğrudan besmele ile başlamaktadır. Eserin hamd kısmı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin tevhid kısmı ile *Râhatü'l-Ervâh*'ın kaynak metni olan *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın tevhid bölümü arasında belirgin bir benzerliğin olduğu görülmektedir. Müellif 270a sayfasında kendisinden şu şekilde bahsetmektedir:

"امّا بعد فهذه رسالة مختصرة أنشأها اضعف عباد الله الملك الجليل عبدالمجيد بن شيخ نصوح بن اسرائل"

Dili Farsça olan eserde müellif sebeb-i telif kısmını Türkçe sebeb-i teliflerine benzer bir biçimde kaleme almıştır. Müellifin eserde "cüvānā" hitapları kullanması esere nasihatname üslubu kazandırmıştır. 273a sayfasında dua ile biten eserde telif kaydı bulunmamaktadır.

1.2.41. Esrâru'n-Necât ve'n-Necâh

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3674 numarada kayıtlı mecmuanın 273b-277b sayfaları arasında yer almaktadır. Eserde başlık yer almayıp eser besmele ile başlamaktadır. Eserin dili Arapça olup telif tarihi belli değildir. 277b sayfasında eserin ismi şu şekilde geçmektedir: **و بلفت اليّ ثمراتُ اسرار النجاة والنّجاح**

1.2.42. Ta'rifâtun Ma'rifetuhâ

Dinî bazı ibarelerin ne anlama geldiği ile ilgili olan Arapça eserin tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 1046 numaralı mecmuada 25b-26a sayfaları arasındadır. Eser besmele ve tek satırlık hamd ve salavattan sonra " **فهذه تعريفات الّتى لطالب الهمّة معرفتها مهمّة**" şeklinde başlamaktadır. İki varaklık bu eser içerisinde müellif ve eser adına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Muhtemelen eserin başında geçen ifade dolayısıyla kimi çalışmalara *Ta'rifâtun Ma'rifetuhâ* olarak alınmıştır. Kütüphane kaydına ise *İlmü'l-Kurʾân* adıyla geçirilmiştir. Eser 26a sayfasında **والله اعلم بالصواب** ifadesi ile son bulmaktadır.

1.2.43. Lâyiha-i Rûhâniyye ve Lâmiʿa-i Nûrâniyye

Tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3674 numarada kayıtlı mecmuanın 278b-279b varakları arasında yer alan eserin dili Farsçadır. 278b sayfasında esere isim olarak verilen kelimeler şu şekilde yer almaktadır: **این لایحه ایست روحانیّه و لامعه ایست نورانیّه** fakat eserin adı için metinde ayrıca bir ifadeye yer verilmemiştir. Eser manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır. 280b sayfasında bir mesnevi bulunmaktadır. Müellifin nasihatname türünden eserlerinde "cüvānā" hitaplarını kullanması ona özgü bir nasihatname üslubu olarak ön plana çıkmaktadır. Bu eserde de bu özellik görülmektedir. 278b sayfasında yer alan **با بقای جان آرزو ی لقای جانان مکن چون وصال جانان طلبي ترك جان كن** ifadesine benzer bir içerik *Râhatü'l-Ervâh*'ta Y53b'de şu şekilde yer almaktadır:

Bulara pīşe hemīşe fenāda oldı beḳā
Liḳāya irmek-içün işleri şehādetdür

Dua ile sona eren eserde telif kaydı bulunmamaktadır. 279a'da Şemseddîn Kâtibî'ye ait Farsça bir şiir yer almaktadır.

1.2.44. Sürûru'n-Nâzırîn

Arapça bir kırk hadis derlemesi olan eserin tespit edilebilen üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 8066 numaralı mecmuanın 134a-175a

sayfaları arasında, biri Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 3761 numarada kayıtlı yazmanın 107b-156a sayfaları arasında ve diğeri de Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi'nde 427 numarada 91b-114b sayfaları arasında yer almaktadır.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüshada eserin adı 134a sayfasında "Sürūru'n-nāẓirīn fī eḥādīṯi Seyyidi'l-mürselīn min ṣaḥīḥi'l-Müslim ve'l-Buḫārī" olarak yer almaktadır. Eser, 134b sayfasında besmele ile başlamıştır. Nüshada çokça derkenar notu bulunmaktadır. 175a sayfasında sonlanan nüshada eser için bir hatime, eserin adı için yazılmış Farsça bir nazım parçası ve temmet kaydı bulunmaktadır. Söz konusu kayıt şu şekildedir:

تمام شد در تاریخ سنة ثمان و ستّین و تسعمائة من الهجرة النبویّة

سنه ٩٦٨

Kayda göre eser 968/1560-61 tarihinde tamamlanmıştır. Eser üzerine İsmet Aktürk yüksek lisans tezi hazırlamıştır.[151]

1.2.45. Riyâzu's-Sâlihîn

Cennetle ilgili kırk ayet ve hadisin tefsiri ve açıklamasından oluşan eserin tespit edilebilen tek nüshası Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 122 numarada kayıtlıdır. Dili Arapça olan eserin 2b sayfasında müellif adını şu şekilde geçirmektedir: "eż-żaʿīfü'ẕ-ẕelīl ve'n-naḫīfü'l-ʿalīl ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl". Eser Arapça olmakla beraber eserin telif ve ferağ kaydı Farsçadır. 131a'da eserin adı için yazılan nazım parçası ve 131b sayfasında yer alan telif ve ferağ kayıtları şöyledir:

fī tesmiyei hāẕe'l-kitāb
naẓm
حمد لله آن خداوند مبین
شد مرا هادی و معطی و معین
چون باتمامش رسید این اربعین
نام او کردم ریاض الصالحین

[151] İsmet Aktürk, "Abdülmecîd b. Nasûh'un Hadisçiliği ve Sürûru'n-Nâzırîn Adlı Risalesindeki Hadislerin Tahrîci", (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

fī tārīḫi hāẕe'l-kitāb
naẓm
ز بهر صالحان كرديم تأليف اين كتاب سود
كه تا از ما خدا باشد بعقبى راضى و خشنود
در آن ساعت كه اتمامش ميسّر شد بفضل و جود
ندا آمد مرا تاريخ او فضل الآهى بود
968
قد وقع الفراغ من تحرير هذاالكتاب الشريف بعون الله الملك اللطيف على يد العبد الضعيف
مصطفى بن علىّ الشيخ العفيف يوم التاسع و العشرين من شهر الشوّال لسنة سبعين و الف

Eserin telifi için düşürülen tarih (**فضل الآهى بود**) olup harflerin ebced karşılıkları toplamda 968'e (1560-61) tekabül etmektedir. Ferağ kaydında yer alan bilgiye göre ise eser 1070 senesi Şevval ayının 29. günü (8 Temmuz 1660) Mustafa bin Aliyyü'ş-Şeyh el-Afîf tarafından istinsah edilmiştir.

Eser bazı çalışmalarda hatalı olarak *Riyâzu's-Sâlimîn* şeklinde kaydedilmiştir.[152]

1.2.46. Safâu's-Sâlihîn

Tespit edilebilen tek nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi 8066 numarada kayıtlı mecmuanın 87b-133a sayfaları arasındadır. Eserin tam adı 87a sayfasında "Ṣafāu'ṣ-ṣāliḥīn fī eḥādīṯi Seyyidi'l-mürselīn min Ṣaḥīḥi'l-Müslim ve'l-Buḫārī" olarak geçmektedir. Eser 87b sayfasında besmele ve dibace ile başlamaktadır. Aynı sayfada "ammā baʿd" ifadesi ile esere geçilir ve müellif 88b sayfasında adını şu şekilde zikreder: "el-ʿabdü'ż-żaʿīfü'ẕ-ẕelīl ʿAbdülmecīd bin eş-Şeyḫ Naṣūḥ ibn İsrāʾīl". Nüshada birçok sayfa derkenar notlarıyla doludur. Bir kırk hadis derlemesi olan eserin dili Arapçadır. Eserin 132b sayfasında, adı için yazılan Farsça bir nazım parçası bulunmaktadır:

Naẓm der-nām-ı īn erbaʿīn
حمدلله آن خدا وند مبين
شد مرا هادى و مهدى و معين
چون با تمامش رسيد اين اربعين
نام او كردم صفآء الصالحين

133a sayfasında yer alan ferağ kaydına göre eserin telif tarihi şöyledir:

[152] Aktürk, "Sürûru'n-Nâzırîn", s. 20.

Der-tārīḫ-i īn erbaʿīn

و قد اتّفق الاتمام و الاختتام على يد العبد الضعيف المبتلى بالمحن و الآلام و بالمعاصي و الذنوب و الآثام فى تاريخ سنة سبع و ستّين و تسعمائة من الهجرة النبويّه فى آخر ذى الحجّة فى يوم الخميس فى وقت الضحى و صلّى الله على سيّدنا محمّد و اله و اجمعين

Kayıttan anlaşıldığı üzere eser, 967 senesi Zilhicce ayının 28'inde Perşembe günü (19 Eylül 1560) duha vaktinde tamamlanmıştır.

1.2.47. Muhtasaru'l-Muhtasar

Eserin tespit edilebilen tek nüshası, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 3080 numarada kayıtlıdır. Nüshanın zahriyesinde şu ifadeler yer almaktadır:

> Bu kitābuñ ism-i şerīfi Muḫtaṣaru'l-Muḫtaṣardur. ʿAcāʾib kitābdur. Ġāyetle nādirdür ve miṣli yoḳdur. Meʿānī[ye] müteʿalliḳ olup āyāt-ı kerīme ve eşʿār-ı laṭīfeden ġayrı elfāẓ yoḳdur. Bu kitābuñ ḳıymeti bilinmez meger kim müṭālaʿa idüp envārıyla münevver olup gözden ayırmaya.

Eser, Hâmid b. Receb tarafından 1047 (1636) tarihinde istinsah edilmiş olup kayıt şu şekildedir:

تم الكتاب على يد العبد الفقير حامد بن رجب المستعد

كتب في سنه ١٠٤٧

Eser, İmam Ebu Yusuf es-Sekkâki'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinin meânî ilmine dair olan üçüncü bölümünün muhtasarıdır. Abdülmecîd Efendi, Sekkâkî'nin bu eserini ayetler ve beyitlerden oluşan iki bab hâlinde yeniden düzenlemiştir. Daha sonra *Miftâhu'l-Ulûm* şerhlerinden Sadüddîn Teftâzânî'nin (ö.1390) *el-Mutavvel* ve *el-Muhtasar* şerhlerinden bazı faydalar ilave ederek ortaya koyduğu bu esere *Muhtasaru'l-Muhtasar* ismini vermiştir. *Keşfü'z-Zunûn*[153], *Hediyyetü'l-Ârifîn*[154] ve *Muʿcemü'l-Müellifîn*'de[155] müellife ait olarak gösterilmiştir. *Keşfü'z-Zunûn*'da *Miftâhu'l-Ulûm* ve üzerine yapılan şerhler detaylı bir şekilde tanıtıldıktan Mecîdî'nin muhtasarı için şu

[153] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 4, s. 1411.
[154] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[155] Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, s. 171.

ifadeler yer almaktadır: "Şeyh Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl üçüncü bölümü özetledi ve bu özeti iki bap şeklinde düzenledi. Birincisi ayetler hakkındadır, ikincisi beyitler hakkındadır. Daha sonra bu özete ayrıntılı ve kısa olan iki şerhten yararlı bilgiler ekledi, bu özete *Muhtasaru'l-Muhtasar* adını verdi."[156] *Osmanlı Müellifleri*'nde eser İsrâfilzâde'ye nispet edilmiştir; fakat eser içerisinde müellifin adı açıkça "ʿAbdülmecīd ibnü'ş-Şeyḫ Naṣūḥ bin İsrāʾīl" olarak geçmektedir.

1.2.48. Kitâb-ı Gülzâr der-Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfe-zâr

Esere dair bibliyografik kayıt Jan Schmidt tarafından hazırlanan *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Comprising the Acquisitions of Turkish Manuscripts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* adlı kataloğun birinci cildinde detaylı bir biçimde yer almaktadır. Söz konusu kayda göre, eserin tespit edilebilen tek nüshası Hollanda'da Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde Cod. Or. 981 numarada kayıtlı olup 60b-89a sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, Sâdî'nin *Gülistân* adlı eserine bir nazire olarak nazım ve nesir karışık bir şekilde didaktik bir üslupla oluşturulmuştur. Schmidt, eserin herhangi bir yerde bir kaydının bulunmadığına da dikkat çekmiş fakat 60a'da mütercimin adının "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh et-Tosyevî" ve eserinin adının "Kitâb-ı Gülzâr der-Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfe-zâr" şeklinde yer aldığını belirtmiştir. Mahlası ise 65b sayfasında şu beyit içerisinde yer almaktadır:

Mecīdī bendeñi hem ḳılma maḥrūm
Velī ḳıl luṭfuñ ile anı merḥūm"[157]

Kayıtlara göre 968 (1560/61) senesinde telifine başlanan eser, 969'da (1561/62) tamamlanmıştır. Nüshanın istinsah tarihi ise 1005 yılının Rebîü'l-âhir'inin evâhirinde bir Çarşamba günüdür. (11 ya da 18 Aralık 1596) Bu bilgilere dair nazım parçaları eserin 89a sayfasında yer almaktadır.

[156] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, C. 4, s. 1411.
[157] Jan Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Comprising the Acquisitions of Turkish Manuscripts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* C. 1, Leiden: Brill, 2000, s. 365-366.

تمام شد در مدارس احدی الثمان
در وقت الضحوه در روز چهارشنبه
در شهر اوآخر ربیع الآخر فی سنه ۱۰۰۵

Der-tārīḫ-i iḫtimām
Çün olmışdı tārīḫ-i hicret-i yār
Ṭoḳuz yüz hem altmış ṭoḳuzdur şümār

Bu Gülzār adıyla müsemmā olan
Kitābı be-tevfīḳ-i Perverdigār

Tamam eyledüm irdi pāyāna ḫoş
Umaram cihanda ḳala yādigār

Tārīḫ-i diger iḫtimām-ı īn kitāb
Şol zamān kim buldı pāyān bu kitāb
Bana iḥsān eyleyüp ol Ferd ü Ḥayy

Oldı tārīḫ buna üç ḥarf-i laṭīf
Lām-ı lafẓ u ʿayn-ı cism ü fāʾ-i ṭayy [158]

Eserin 66a sayfasında eserin telifi için bir tarih daha yer almaktadır:

Naẓm der-tārīḫ-i vaḳt-i teʾlīf
Çün olmışdı tārīḫ-i hicret-i yār
Ṭoḳuz yüz hem altmış sekizdür şümār[159]

Manzum-mensur karışık olarak kaleme alınan eserin başlığında Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ına nazire olduğu ifade edilmişse de eser üzerine müstakil bir çalışma hazırlayan Fatih Köksal eserin nazire değil "kısmî ve serbest bir çeviri" olduğunu beyan etmektedir.[160]

1.2.49. Nebzetün mine'l-Hakâyık bel Zübdetün mine'd-Dekâyık

Dili Arapça olan eserin tespit edilebilen üç nüshası bulunmaktadır. Nüshalardan biri Milli Kütüphane'de 6124/10 numarada 73b-75a sayfaları arasında, biri Adnan Ötüken Halk Kütüphanesi koleksiyonu 4529/6 numarada 68b-69b sayfaları arasında ve diğeri de

[158] Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts*, s. 367-368.
[159] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 670.
[160] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 669.

Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 693 numaralı mecmuanın 1a-11b sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin adı kütüphane kaydına "Zübdetü mine'l-Haka'ik Zübdetü'd-Dekâ'ik" şeklinde geçirilmiştir. Nüshanın 73b sayfasında ise eserin ve müellifin adı şu şekilde geçmektedir:

اما بعد فهذه نبذة من الحقايق بل زبدة من الدقايق

هذا الضعيف عبدالمجيد ابن الشيخ نصوح بن اسرائل

Milli Kütüphane nüshasında müellifin adından sonra gelen **فی بیان اقاویل الثقات فی تحقیق العوالم من الارض والسموات** ifadesi, Adnan Ötüken Halk Kütüphanesi koleksiyonu 4529/6 numarada 68b-69b sayfaları arasında yer alan nüsha için kullanılmış ve fakat söz konusu ifade kütüphane kaydına "Risâle fî Beyâni Ekavili's-Sekat fî Tahkîku'l-Avalim mine'l-Arz ve's-Semakat" şeklinde hatalı girilmiştir. Hâlbuki bu nüshada verilen eser ve müellif adı bilgileri diğer nüsha ile örtüşmektedir.

1.2.50. Mecmau'l-Fezâil ve Menbau'l-Hasâil

Dili Arapça olan eserin tespit edilebilen tek nüshası Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 693 numaralı mecmuanın 31b-80a sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, nüshanın 31b sayfasında hemen diğer esere ait metnin bittiği yerden "**هذا کتاب مجمع الفضائل و منبع الحصائل**" şeklinde eserin isim bilgisiyle başlamıştır. Hemen sonrasında müellifin adı "**عبدالمجید بن شیخ نصوح بن اسرائل**" şeklinde yer almaktadır. Besmele, hamdele ve salveleden sonra 32b sayfasında "ammā baʿd" geçişiyle eserin ve müellifin adı tekrar geçmektedir. 32a sayfasında ise herhangi bir metin yer almamaktadır. Belirli konudaki hadislerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eser, bab ve fasıllar hâlinde kurulmuş olup eserdeki bab sayısı kırktır. Her bab da kendi içerisinde fasıllara ayrılmıştır. Eserin sonunda yer alan ferağ kaydı şu şekildedir:

و قد وقع الفراغ من تحریر هذه الأحادیث الشریفة والأخبار اللطیفه سنه فی سبع و عشرون و الف فی شهر رمضان المبارك فی یوم الجمعه ضعف عبادالله الملك الوهّاب جعفر بن مستجاب القاضی بمدینة روسجق عفی الله عنهم …

Kayda göre eser, 1027 yılının Ramazan ayında bir Cuma günü (Ağustos/Eylül 1618) Rusçuk kadısı Cafer bin Müstecâb tarafından istinsah edilmiştir.

Eserin içeriğine dair malumata Yakup Pulat'ın *Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri Hadis Çalışmaları (1453-1699 Arası)*[161] ve İsmet Aktürk'ün *Abdülmecîd b. Nasûh'un Hadisçiliği ve Sürûru'n-Nâzırîn Adlı Risalesindeki Hadislerin Tahrîci* adlı yüksek lisans tezlerinden ulaşılabilir.[162]

1.2.51. Risâletü'l-Mevâiz ve'd-Duâ

Eser, Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 693 numaralı mecmuanın 92b-108a sayfaları arasında gösterilmişse de söz konusu sayfa aralıklarında böyle bir eser adına rastlanmamıştır.

1.2.52. Râhatü'l-Ervâh

Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh* adlı Farsça eserinin Türkçeye tercümesi olan bu eserin tespit edilebilmiş iki nüshası bulunmaktadır Söz konusu nüshaların ikisi de Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olup biri Yazma Bağışlar Koleksiyonu 3563/3 numarada, diğeri de Mehmed Arif-Mehmed Murad Koleksiyonu 31/2 numaradadır. Eserin telif tarihi 963'tür (1555/56). Çalışmamıza konu olan bu eser ileriki bölümlerde detaylı bir biçimde incelenecektir.

Telif ve tercüme olarak çok sayıda eseri bulunan Mecîdî'nin tespit edilebilen en erken tarihli eseri 952'de (1546), en geç tarihli eseri ise 989'da (1581/82) tamamlanmıştır. Bahsi geçen eserlerin yanı sıra Mecîdî'ye atfedilmiş olup ona ait olmayabileceğini düşündüğümüz eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları müstakil bir eser olmayıp başka bir eserin devamı hüviyetinde, bazısı ise isim benzerliğinden dolayı kendisine atfedilmiştir. Söz konusu eserler şunlardır: *Münâcâtu li-Vâhibi'n-Necât, İsrâfilzâde Risâlesi, Risâle alâ Kavli Sâhibi't-Tenkîh Fasl fi't-Taʿn, Riyâzu'n-Nâsihin*. Bununla birlikte kaynaklarda kendisine atfedilmiş olup kütüphane kayıtlarında bulunamayan eserlerin isimleri şöyledir: *Tuhfetü'l-Ahbâb, el-İstifâ fî Menâkıbi'l-Mustafâ*.

[161] Yakup Pulat, "Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri Hadis Çalışmaları (1453-1699 Arası)" (Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).
[162] Aktürk, "Sürûru'n-Nâzırîn".

1.3. Mecîdî'ye Ait Olmayabilecek Eserler

1.3.1. Münâcâtu li-Vâhibi'n-Necât

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 3674 numarada 290a-291b sayfaları arasındaki bu metin müstakil bir eser olarak kütüphane kayıtlarına *Münâcâtü Levâhibi'n-Necât* şeklinde hatalı olarak girilmiştir ve bu hata, metinle alakalı çalışmalarda da tekrar edilmiştir.[163] Metin müellife ait olmakla birlikte müellifin bazı eserlerindeki münacat başlıklandırmalarına bakıldığında (*Râhatü'l-Ervâh* ve *Ucâletün Muhtasaratün mine't-Tasavvuf* gibi) ayrı bir eser değil kendisinden önceki metnin (*Levâyihu'l-Kulûb ve Revâyihu'l-Mahbûb*) bir devamı olduğu fark edilecektir.

1.3.2. İsrâfilzâde Risâlesi

Söz konusu risale Atıf Efendi Kütüphanesi'nde 2838 numarada kayıtlı yedinci eserdir. 149b-150a sayfaları arasında yer alan eserde müellife aidiyeti konusunda hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Müellifin, künyesinde dedesinin adını açıkça İsrâîl olarak belirtmesi de bu kanıyı destekler niteliktedir. Eserin müellifi kütüphane kaydına "İsrafilzade Abdülmecid b. Nasuh" olarak geçirilmiştir ve bazı kaynaklarda müellifin dedesinin adının sehven İsrâfil olarak gösterilmesi eserin ona nispet edilmesine sebep olmuş görünmektedir.

1.3.3. Risâle alâ Kavli Sâhibi't-Tenkîh Fasl fi't-Taʿn

Fıkıh usulüne dair 1 varaktan ibaret olan bu eserin iki nüshası bulunmakta olup biri Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 2838 numarada 89b-90a'da diğeri yine aynı kütüphanenin Servili Koleksiyonu'nda 250 numarada 24b-25a'da yer almaktadır. İki nüshada da müellif adı "et-Tosyevi, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh b. Ali" olarak kaydedilmiştir. Eserin dili Arapçadır.

[163] Fatma Zehra Pattabanoğlu, "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Münâcâtü Levâhibi'n-Necât Adlı Risâlesi", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu:Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri,* ed. Ali Rafet Özkan, (2016):170-178.

Şehid Ali Paşa nüshasında 90a sayfasında yer alan temmet kaydında müellif adı "İsrāfīl-zāde" olarak geçmektedir. Servili nüshasında da müellif adı yine "İsrāfīl-zāde" olarak besmelenin yanına eklenmiştir. Bu iki kayıttan anlaşıldığı üzere eser Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh'a değil başka bir müellife ait olmalıdır.

1.3.4. Riyâzu'n-Nâsihin

Osmanlı Müellifleri ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[164] müellife nispet edilen eser, Milli Kütüphanede 60 Zile 195 numaraya "Abd el-Mecîd b. Nasûh b. İsrâ'îl Amâsî (öl. 964/1556)" adına kayıtlanmış ise de nüsha içerisinde müellifin adına ya da mahlasına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Eser, *Geschichte der Arabischen Litteratur: zweiter supplementband*'de "Riyāḍ an-nāṣiḥīn wa ḥiyāḍ as-sālikīn wa surūr an-nāẓirīn wa nūr al-bāṣirīn"[165] olarak kayıtlanmış ve telif tarihi olarak 986 (1578/79) verilmiştir. Fatih Köksal da müellif ile ilgili yaptığı çalışmasında söz konusu eserin neden Mecîdî'ye ait olamayacağı hususunda yazmadan deliller sunmuştur.[166]

1.4. Kendisine Atfedildiği Hâlde Kütüphane Kayıtlarında Bulunamayan Eserleri

1.4.1. Tuhfetü'l-Ahbâb

Kırk Emre el-Hamîdî el-Hanefî'nin (ö. 880) Câmiü'l-fetâvâ adlı eserinden seçtiği fetvalardan oluşan bir eserdir. Eser, *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de *Tuhfetü'l-Ahbâb fi'l-Müntehâbi Câmiu'l-Fetâvâ* olarak geçmektedir.[167] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*'da Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh'un Şeyh Kırk Emre el-Humeydî'den seçme yaparak oluşturduğu eserden şu şekilde bahsetmektedir: "Bu kitaptan seçme yapılarak meydana getirilen *Tuhfetü'l-Ahbâb* isimli kitabı yazan Şeyh Abdülmecîd b. Nasûh'tur…"[168] Kâtib Çelebi'nin belirttiğine göre, müellif 957 (1550-51) tarihinde telif ettiği eserini her biri on fasıldan oluşan on bab'a ayırmış ve her fasılda da on meseleyi ele almıştır.

---

[164] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[165] Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur: zweiter supplementband* C. 2, Leiden: E.J. Brill, 1938, s. 660.
[166] Köksal, "Abdülmecîd b. Nasûh", s. 672-673.
[167] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[168] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* C. 2, s. 480.

Eser, *Geschichte der Arabischen Litteratur: zweiter supplementband*'de "Tuhfat al-ashâb wahadîyat al-ahbâb, Auszug aus Gâmî al-Fatâwî des Qyrq Emre al-Hamîdî, Kairo, Qawala" olarak yer almakta ve eserin telif tarihi olarak 957 gösterilmektedir.[169] Eser, *Osmanlı Müellifleri*'nde ise İsrâfilzâde'ye nispet edilmiştir.

1.4.2. el-İstifâ fî Menâkıbi'l-Mustafâ

Hz. Peygamber'le ilgili bazı menkıbelerin anlatıldığı eser, bibliyografik kaynaklardan *İzâhü'l-Meknûn*, *Muʿcemü'l-Müellifîn*[170] ve *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de[171] müellife ait olarak gösterilmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'nde ise İsrâfilzâde'ye ait olarak gösterilmişse de *İzâhu'l-Meknûn*'da Mecîdî'ye nispet edilmiştir.[172]

1.5. Edebî Kişiliği

Dönem tezkirelerinde dahi adının anılmamış olması Mecîdî'nin nazımlık, nasirlik ve mütercimlik gibi vasıflarını tartışmaya açık bir konu hâline getirmektedir. Bu sebeple söz konusu hususların açıklığa kavuşturulması ancak eserlerinden yola çıkılarak mümkün görünmektedir. Bursalı Mehmed Tahir, müellifi tanıtırken onun şairlik yönüne değinmek için "ârifâne bir gazeli" tavsifiyle şu şiiri aktarır:

Gel ey tâlib ko esmâyı müsemmâdan haberdâr ol
Sakın olmayasın âmmî muammâdan haberdâr ol

Hicâb-ı ism ile olma müsemmâdan sakın mahcûb
Gider benlik hicâbını bu maʿnâdan haberdâr ol

Ne kim var iki âlemde vücûd-ı Haktır cümle
Bu remzi anla ey ârif bu îmâdan haberdâr ol

Fenâ câmıyla nûş eden hemîşe nîşini aşkın
Bekâ bezminde şâd olur bu sahbâdan haberdâr ol

[169] Brockelmann, *Geschichte der Arabischen* C. 2, s. 644.
[170] Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, s. 171.
[171] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, s. 620.
[172] Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn*, s. 90.

Girüp bâzâr-ı ışk içre bugün derd-i İlâhî ol
Virüp nâzı niyâz iste bu sevdâdan haberdâr ol

Eğer Mecnûn-ı ışk isen Mecîdî hüsn-i Leylâya
Göz ayırma cemâlinden temâşâdan haberdâr ol[173]

Bu şiir, Mecîdî ile ilgili yapılan çalışmaların çoğuna alınmış ve çalışmalarda kendisine şair yakıştırması da yapılmıştır; ancak şiirde yer alan mahlasın araştırmacılarca gözden kaçırıldığı görülmektedir. Zira şiiri alıntılayan çoğu araştırmacı müellifin mahlasına değinmemiştir. Bununla beraber tek bir şiirinden yola çıkarak bir müellifin şairliği konusunda sonuca varmaya çalışmak yanıltıcı olabilir.

Matbaa kullanımının yaygınlaşmasının İslam coğrafyasında daha geç dönemlere uzanması bu medeniyet çevresinde oluşturulan eserlerde vezin ve kafiyeli söz kullanımını uzun bir süre tercih edilir kılmıştır. Bu durumda dönemin edebiyat eleştirmenlerince şiir ve nazım ile şair ve nâzım arasında da bir ayrım gözetilmiştir. Vezin ve kafiye örgüsü içerisinde söylenmiş bir sözün şiir olarak kabul görebilmesi için o sözün hayal inceliği ve derinliğine sahip olup çeşitli edebî sanatlarla belagat yönünün de güçlendirilmiş olması beklenmektedir.[174] Benzer bir durum nesir biçiminde oluşturulmuş eserler için de geçerlidir. Bu konuda İsmail Hakkı Aksoyak'ın gündeme getirdiği şu sorular önem arz etmektedir: "Her vezinli ve kafiyeli söz şiir sayılamayacağına göre geçmiş dönemde yazılıp kayda geçirilmiş olması bir nesrin edebî olması için yeterli bir sebep midir? Bir metnin secili olması onun edebî sayılabilmesi için yeterli midir?"[175]

Mecîdî'nin üzerine akademik çalışma yapılmış, manzum ve edebî özellik arz eden dört eseri hakkında yapılan değerlendirmeler de göz önüne alınarak edebî şahsiyeti hakkında genel bir kanıya varmak mümkün görünmektedir. Müellifin *Manzûm Kıyafet-nâme*'sinin dili genel itibariyle sade ve anlaşılır olmakla birlikte Arapçada dahi günlük dilde neredeyse kullanılmayan birtakım kelimelerin kullanımı, eserin dilini nispi olarak

[173] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 122-123.
[174] Müellifin edebî yönü incelenirken Sadık Yazar'ın *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni*'nde sunmuş olduğu "Şair mi Nâzım mı: Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl'in (ö.1588) Manzum Eserleri ve Edebî Kişiliği" başlıklı bildiri metninden faydalanılmıştır. Müellifle ilgili araştırmalarını hem sözlü hem de yazılı olarak benimle paylaştığı için kendisine tekrar teşekkür ederim.
[175] İsmail Hakkı Aksoyak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşâsı: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, haz. Hatice Aynur ve diğer, İstanbul: Klasik, 2010, s. 65-66.

ağırlaştırmıştır.[176] Benzer bir durum, *Râhatü'l-Ervâh*'ta da görülmektedir. Müellif, vezin ve seciyi kurgulamak için "fakr"ın tanımı yaptığı "faḳr ʿibāretdür ʿıyş-ı mükedder ü rızḳ-ı muḳadderden ve ʿayn-ı muḳaṭṭar u vech-i muṣaffar ve ḳalb-i münevver ü ʿaḳl-ı muṭahhardan" cümlesindeki örnekte görüldüğü üzere "muṣaffar" gibi alışılmışın dışında kelimelere eserinde yer vermiştir. Eserin vezninde bazı aksamalar görülmektedir. Müellifin imaleye çok sık başvurması ve az da olsa zihaf kullanması vezin kusurlarına sebep olmuştur.[177] Esere dair en dikkat çekici husus, Mecîdî'nin eserinin Hamdullah Hamdi'nin *Kıyafet-nâme*'si ile olan vezin, üslup ve söyleyiş benzerliğidir. Hatta bu benzerlik bazı beyitlerde çok ileri düzeyde olup aynılığa kadar varmaktadır. Bu husus, Mecîdî'nin Hamdullah Hamdi'nin *Kıyafet-nâme*'sini temel alıp çeşitli eklemeler yoluyla genişletmek suretiyle eserini oluşturduğu veya onun eserine bir nazire olduğu izlenimi uyandırmaktadır.[178]

Manzûm Kıyafet-nâme'de dikkat çeken benzerlik müellifin *Kıssa-i Çoban* adlı eseri için de söz konusudur. Bu eserin Dede Ömer Rûşenî'nin eserinden etkilenmekle hatta etkilenmenin de ötesine geçen bir benzerlikle kurulmuş olması, Mecîdî'nin kendi eserini büyük oranda Dede Ömer Rûşenî'nin eserine paralel bir biçimde oluşturduğunu göstermektedir. Nitekim muhteva ve üslup benzerliğinin yanı sıra Mecîdî eserini kurarken çoğu bölümde aynı konuları aynı sıra ile işlemiş, birtakım ifadeleri ise hiç değiştirmeden eserine almıştır.[179] Söz konusu benzerlik, tercümesi yapılan metnin yanı sıra eserin başka bölümlerinde de bulunmaktadır.[180]

Tam olarak bu tür bir benzerlik olmasa da *Râhatü'l-Ervâh*'ta aşk bahsinin işlendiği on ikinci fasıldan alınan aşağıdaki bölüm *Tazarru-nâme*'de yer alan aşk bahsi ile oldukça benzerdir. Bu neredeyse aynılığa varan yakın benzerliğin sebebine bakıldığında Mecîdî ve Sinan Paşa için ortak noktanın Zeyniyye tarikatı olduğu görülmektedir. Nitekim Zeyniyye tarikatı Türkistan'dan Anadolu'ya Abdüllatif-i Kudsî ve Abdurrahim-i Merzifonî vasıtasıyla gelmiştir. Abdüllatif Kudsî'nin en büyük eseri ise Zeyniyye tarikatının Vefâiyye kolunun kurucusu Şeyh Vefâ'dır ve Sinan Paşa *Tazarru-*

[176] Demirkazık, *Manzum Kıyafetnâme*, s.22.
[177] Demirkazık, *Manzum Kıyafetnâme*, s. 19.
[178] Demirkazık, *Manzum Kıyafetnâme*, s. 32-34.
[179] Demirkazık, "Kıssa-i Çoban Mesnevisi", s. 81-83.
[180] Bahadır, "Manzum Kıssa-i Çoban", s. 88.

nâme adlı eserinde Şeyh Vefa'dan övgü ve muhabbetle bahsetmektedir.[181] Sinan Paşa'nın Şeyh Vefâ'ya olan gönül yakınlığı, babası da meşhur bir Zeyni şeyhi olan Mecîdî'nin ona ve eserine ilgi duymasına sebep olmuştur denebilir.

Râhatü'l-Ervâh'ta yer alan metin:

> Ālet-i ʿaḳl dāniş ü maʿrifetdür ve ālet-i ʿışḳ vecd-i ḥāletdür ʿışḳ bir rengdür ki būyı yoḳdur ve ʿışḳ bir būydur ki rengi yoḳdur ʿaḳl bir sengdür bī-nemek ve ʿışḳ bir nemekdür bī-seng ʿaḳl bir murġdur cenānda selāmete ṭālib ve ʿışḳ bir hevādur cānda melāmete rāġıb.[182]

Tazarru-nâme'de yer alan metin:

> Kim ki ol kadehten bî-hûş olur, cânı cânân-ile hoş olur. Akl ol araya girmez ve fikr ol yöreye uğramaz. Akıl maʾrifetün âletidür; ışk yakînün hâletidür. Akıl bir rengdür ki, anda bûy-ı sır olmaz; ışk bir buydur ki, anda rengden eser olmaz. Akıl bir seng-i maʾrifettür ki, nemegi yok; ışk bir nemeg-i hakîkattür, sengi yok. Akıl bir murgdur ki, havâ yüzinde; ışk bir hevâdur murg içinde. Murg havâda nazzâralık ider; hevâ murgda âvâralık ider.[183]

Miraciye adlı eserine bakıldığında müellifin eserin bazı yerlerinde imale kullanmış olmasına karşın vezin kullanımı konusunda başarılı olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber dil kullanımında Arapça ve Farsça kelime yoğunluğu görülmüş fakat izafet terkiplerinin az olması dilin anlaşılmaz olmasının önüne geçmiştir. *Miraciye'*nin tasavvufi yönünün belirgin olması onu diğer miraciyelerden ayırmış ve üslubunu da belirgin bir biçimde etkilemiştir. Zira klasik miraciyelerde yer alan çoğu motife ya hiç yer verilmemiş ya da bunlara çok az değinilmiştir. Aynı sebeple kimi miraciyelerde görülen zengin ve geniş tasvirler Mecîdî'nin eserinde yer almamaktadır. Tasavvufi yönüyle beraber eserde nasihat üslubu görülmekte ve müellif eserinde okuyucusuna bazen nasihat etmektedir.[184]

Nasihatname türünde bir eser olan *Terceme-i Pend-i Attâr*'ın vezninde bazı hatalar olmakla beraber müellifin vezin konusunda başarılı olduğu ifade edilmiştir. Bununla

[181] Mustafa Kara, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, 2. baskı, Bursa: Sır Yayınları, 2008, s. 93-95.
[182] Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî, *Râhatü'l-Ervâh*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, Nr. 3563/3, s. 65b.
[183] Sinan Paşa, *Tazarru'nâme*, haz. Mertol Tulum, Anakara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1971, s. 193.
[184] Demirkazık, "Mecîdî'nin Miraciye'si", s. 857-860

beraber vezin zarureti dolayısıyla bazı kelimelerin olduğundan farklı okunduğu görülmüştür.[185] Bu türden vezne uydurma çabalarının *Râhatü'l-Ervâh*'ta da örneklerine rastlanmaktadır. Tercüme olan eserin dil kullanımına bakıldığında nasihat verme amacıyla yazılmış olması dilinin sade olmasını sağlamış fakat bunun yanı sıra kaynak eserden söz grubu ve fiilleri de içeren cümleler alıntıladığı fark edilmiştir. Yazar, bu hususu mütercimin tercüme ameliyesinde zorlanmasına ya da tercüme işini basitçe yapmasına dayandırmıştır.[186] Müellifin Arapça ve Farsçaya hakimiyeti bu durumun sebebi olarak ikinci ihtimalin daha kabul edilebilir olduğunu düşündürmektedir.

Müellifin burada bahsi geçen *Manzum Kıyafet-nâme*, *Kıssa-i Çoban*, *Miraciye* ve *Pend-i Attâr* adlı eserleri de *Râhatü'l-Ervâh*'ta olduğu üzere manevi beklentilerle kaleme alınmıştır. Müellifin eserlerinin çoğunun eğitici ve öğretici amaçlarla, dostlarına birer hediye olması maksadıyla ve onların hayır duasını alıp Allah'ın rızasına ulaşmak için yazılmış olması da eserlerinde söyleyiş biçiminin geri planda kalmasına sebep olan önemli saiklerden biridir.

Sonuç olarak müellifin eserleri topluca göz önünde bulundurulduğunda kendisine ya da alıntı yaptığı bazı şairlere ait şiirlerin farklı eserlerinde tekrar edildiği görülmektedir. Eserlerinde bazı eserlerden alınmış bazen birebir aynılığa varan metinler bulunmasına rağmen Mecîdî bu eserlerden bahsetmemekte bir sakınca görmemiştir. Bu iki nedenden ötürü müellifin sayıca çok eseri olmasına karşın eserlerindeki özgünlük hususuna dair birtakım soru işaretlerine sebep olmaktadır. Kendisini iyi bir şair ya da nasir olarak nitelendirmeyen, eserlerinde bir sanat meydana getirme kaygısı taşımayan ve döneminde ve sonrasında yazılmış hiçbir tezkirede kendisinden bahsedilmemiş olan müellifin eserlerine edebî açıdan bakıldığında şu sonuçlara varılmaktadır: Müellifin nazım tekniğinde bazen ciddi oranda problemler bulunmaktadır. Nazım biçimlerinden sadece belirli birkaç şekli kullanmakla beraber bunları da isimlendirmek noktasında özensiz davrandığı görülmektedir. Vezin kullanımında orta düzeyde bir başarı söz konusudur zira bazen vezin neredeyse kusursuz işlerken bazı beyitlerde ise vezinde ciddi kusurlar ve zorlamalar söz konusudur. Birtakım belagat unsurlarını kullansa da eserleri, özgün bir söyleyiş ve derin bir hayal barındırma özelliklerinden genellikle yoksundur. Bu

[185] Toruk, "Pend-i Attar", s. 34.
[186] Yazar, "Şair mi Nâzım mı", s. 6.

durum da onun hakkında şair yakıştırması yapmayı zorlaştırmaktadır. Müellife bu bakımdan ancak nazım denebileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. RÂHATÜ'L-ERVÂH'IN ŞEKİL VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

2.1. Şekil Özellikleri

Eski Türk edebiyatında oluşturulmuş nesir türünden eserlerin en önemli özelliklerinden biri, içerisinde manzum parçalara yer vermesidir. Edebî bir eser, kendi içerisinde bütünlük oluşturan bir yapı olarak düşünüldüğünde mensur eserler içerisindeki manzum kısımlar da artık o mensur eserin belirli bir işlevi haiz parçası kabul edilebilir.[187] Bu minvalde *Râhatü'l-Ervâh*'taki manzum kısımlar; metinde işlenen asıl konunun şiir yoluyla ifadesi, örneklenmesi, detaylandırılması ve açıklanması için kaleme alınmış manzumelerdir denebilir.

Mensur bir eserin üslubu tahlil edilirken metni tek bir üslup ile açıklamak suretiyle sınırlandırmamak gerekir. Nitekim nesir olarak kurulmuş bir eserin yapısının oluşturulması, içeriğinden bağımsız olarak düşünülemez. Bu sebeple bir eserde birden fazla dil ve üslup anlayışı aynı anda görülebilir.[188] Mecîdî'nin çoğunluğu mensur olarak kurulmuş eserinde de çoklu bir üslup kullandığı görülmektedir. Bu konuda dikkate alınması gereken ilk husus tercümenin nasıl bir okur kitlesi için hangi amaçla kaleme alındığıdır. Mecîdî, tercümesini "ihvan" olarak da nitelendirdiği ilim ehlinin faydalanması için yazdığından tercümesinde nasihat üslubunun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu sebeple asıl konusunu işlediği bölümlerde bilgiyi aktarırken, açıklarken ya da örneklendirirken bilhassa kıssa aktarımlarında sade bir dil kullanmayı tercih etmiş; konusunun dışında kalan tevhid, naat, münacat gibi bölümlerde ise daha sanatlı bir dil ve üsluba yönelmiştir.

Nesir inşa ederken sanatlı bir üslup oluşturmanın en yaygın yollarından biri "seci"den yararlanmaktır. Seci, İslamiyet öncesinde Arap edebiyatının sözlü ürünlerinde; İslamiyet sonrasında ise Kur'an üslubuna ait bir söyleyiş biçimi olarak İslam medeniyetine mensup medeniyetlerde düz yazıda şiirsellik oluşturmak için kullanılmıştır.[189] Mecîdî de tıpkı kaynak eserinde olduğu gibi kendi tercümesinde de

[187] Aksoyak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir", s. 58-59.
[188] Aksoyak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir", s. 62.
[189] Aksoyak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir", s. 67.

seciden sıklıkla faydalanmıştır. Özellikle münacatının giriş kısmını başarılı seciler aracılığıyla nazma yaklaştırmıştır.

Eserin tercüme oluşu da üslubunu değerlendirirken dikkate alınması gereken bir hususdur. Zira mütercim kaynak metninden aktarım yaparken aldığı Arapça şiirleri doğrudan Arapça olarak almış; bazılarını tercümesini aldığı beyit sayısı kadar, bazılarını daha fazla, bazılarını ise birden fazla nazım parçası ile tercüme etmiştir. Bununla beraber tercüme yapmadan bıraktığı şiirler de bulunmaktadır. Eserin tercüme olmasının üsluba diğer bir etkisi ise eser içerisinde kaynak metnin dili olan Farsçanın Türkçe ifadeler içerisinde çok farklı biçimlerde kullanılmasıdır. Mütercimin Türkçe başladığı bir cümlenin sonunu Farsça olarak getirdiği birden fazla örnek bulunmaktadır. Özellikle kullandığı bu yazım biçimi; mütercimin ulaşmayı hedeflediği okur kitlesinin yazdığı metni anlayabilecek belirli bir eğitim seviyesinde olduğunu ve Türkçe bir metinde Arapça ve Farsça içeriklere yabancı olmadığını düşündürmektedir.

2.1.1. Metindeki Manzum Kısımlar

Manzum ve mensur karışık olarak kaleme alınan eserde toplamda irili ufaklı 236 manzume bulunmaktadır. Bunlardan 164'ü Türkçe, 49'u Farsça ve 24'ü Arapçadır. Türkçe nazım parçalarından birkaçı, "O demde naʿra urup cān u dilden/ Oḳurdı bunı Mecnūn idüp āhı/ **ارى الايّام يبلى كلّ شيءٍ / و اشواقى الي ليلى كما هي** "şeklinde Arapça mısralar ya da "Ey bü'l-heves itme bu hevayı/ Kim derdüñe bulasın devayı/ Sen merd-i selīm ü men ḫarābī/ **از صحبت من چه بهره يابى** "şeklinde Farsça mısralarla mülemma oluşturacak biçimde kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra manzumelerde tıpkı nesir kısımlarında olduğu gibi "Didi Ḳurʾān içinde Aḥmede ol/ **وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ**", "Yoḳdur saḫāda miṣli ʿAlīnüñ ʿale'l-ikmāl/ Kāfī-durur kemāline peyġām-ı **لا فتى** " "Ey nefs-i ʿadū niceye dek olasın evbāş/ Ger bende iseñ gerçek aña **طالب او باش** " örneklerinde görüldüğü üzere ayetlerden ve hadislerden iktibaslar ya da kaynak metinden Farsça doğrudan alıntılar yer almaktadır.

Müelifin *İrşâdü't-Tâlibîn* adlı eseri *Râhatü'l-Ervâh*'tan sonra tercüme edilmiştir ve bu eser içerisinde *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan bazı Arapça şiirlerin aynılarının bulunması *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan bazı Arapça şiirlerin Zernûcî'ye ait olduğunu göstermektedir. Bu türden benzerlik ve aynılıklar hem *Râhatü'l-Ervâh*'ın farklı yerlerinde hem de diğer eserleri arasında da bulunmaktadır.

2.1.2. Nazım Şekilleri

Nüshalarda nazım şekillerinin isimlerinin doğru bir biçimde kullanılmadığı, nazım parçalarının üzerlerine atılan başlıkların da tutarsız olduğu göze çarpmaktadır. "Nazm" kelimesi çoğunlukla "nazm" nazım şeklini karşılamak yerine nazmı nesirden ayırmak yani "mensur olmayan"ı belirtmek için kullanılmıştır. Nitekim eserde "kıtʿa" nazım biçiminde nazım parçaları da bulunmakta olup bunlar da çoğunlukla "nazm" başlığı ile ifade edilmiştir. "Şiʿr" ifadesinin ise yalnızca Arapça nazım parçaları için kullanıldığı görülmektedir. Tercümelerde bazen nazım biçimi ya da biriminin adı yerine doğrudan "Terceme" başlığı atılmıştır.

Tercümede toplamda şu altı nazım şekli kullanılmıştır: nazm, kıtʿa, mesnevi, rubai, beyit ve mısra. Tercümede yer alan 163 nazım parçasının 59'u nazm, 50'si kıtʿa, 42'si mesnevi, 13'ü rubai, 65'i beyit ve 5'i mısra olarak kurulmuştur. Geri kalan 3 nazım parçası ise herhangi bir nazım biçimi kalıbına girmemektedir. Söz konusu nazım parçalarının kafiyelenişleri şu şekildedir: ilk mısranın ikinci beyitteki mısralarla kafiye uyumuna girdiği fakat ikinci mısraın kafiye uyumuna girmediği Türkçe bir manzume (ab/aa), ilk mısraı diğer üç mısra ile kafiye uyumuna girmeyen Türkçe bir manzume (xa/aa) ve (ab/cd) şeklinde hiçbir mısraı arasında kafiye uyumu bulunmayan Arapça bir şiir.

Tercümedeki beş mısranın dördü Farsça biri Arapçadır. On üç rubainin ise on biri Farsça ikisi Arapçadır. Bunlar da genel itibarıyla alıntılardan oluşmaktadır. Yani mütercimin esasen kendi kullandığı nazım biçimleri nazm, kıtʿa ve mesnevi; nazım birimi ise beyittir.

2.1.3. Vezin

Arap ve Fars aruzu uzmanlık alanımızın dışında olduğundan *Râhatü'l-Ervâh*'ta yer alan ve sayısı yüz altmış dört olan Türkçe manzumelerin vezinleriyle alakalı değerlendirme yapılmıştır. Tercümede toplam 9 bahir ve 17 aruz kalıbı kullanılmıştır. Mertinde en çok kullanılan vezin, Hecez bahrinin "Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün" kalıbıdır. Sadece bir kez kullanılmış olmakla en az kullanılan vezinler ise yine Hezec bahrinin "Fāʿilātün

Mefāʿīlün Feʿūlün” kalıbı ve Recez bahrinin “Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün” kalıbıdır. Eserde kullanılan bahir ve vezinlerin sayıca dağılımı şu şekildedir:

Tablo 1: Eserde Kullanılan Vezinler

Bahir	**Vezin**	**Kullanım Sayısı**
Hezec	Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün	**50**
	Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün	**10**
	Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün	**6**
	Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün	**4**
	Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün	**2**
	Fāʿilātün Mefāʿīlün Feʿūlün	**1**
Remel	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	**30**
	Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün	**11**
	Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün	**4**
Hafif	Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün	**14**
Müctes	Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün	**7**
Mütekârib	Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl	**5**
Muzâriʿ	Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün	**6**
	Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün	**6**
Serî	Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün	**4**
Münserih	Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün	**3**
Recez	Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün	**1**

Müellife Ait Olduğu Düşünülen Aruz Uygulamaları

İki nüshada da vezin zaruretiyle yapılmış uygulamaların müellife ait olduğu düşünülmektedir. Söz konusu “vezne uydurma” uygulamaları şu şekildedir:

1. Çekimli bir fiilin sonuna “ه” harfinin konması: “ʿIşḳ-ı maʿşūḳı gele ʿāşıḳ-ı mestāneye şor” mısraında “gel” yerine “gele” (Y69a/1, M45a/1), “Ṭamaʿ işitdüge Ḳārūnı itdi ḳaʿra ḳarīn” mısraında “işittik” yerine “işitdüge” (Y79b/2, M50a/10) yazması gibi.

2. “Bana” kelimesinin iki hecesinin de “باکا” şeklinde kapalı okunduğu yerler bulunmaktadır: (Y90b/11, M55b/20), (Y90b/15, M56a/1).
3. “Beni” sözcüğünün ilk hecesinin “بانی”şeklinde uzun ünlü ile kapalı okunduğu örneği bulunmaktadır: (Y90b/13, M55b/21).
4. “Dilerseñ dünyede sulṭān olasın” mısraında dünyâ kelimesinin kısa heceyle “dünye” olarak okutulması: (Y104b/10, M62b/derkenar)
5. “Velīyyü’l-emr” tamlamasının “Velī-emrümde ḥayrānam ki ey yār” örneğinde görüldüğü üzere “Velī-emr” olarak okutulması: (Y70a/2, M45b/6)

2.1.4. Dil ve Anlatım

Nazım ve nesir karışık olarak yazılan eserde Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça ibarelerin de yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunda eserin Farsçadan tercüme edilmiş ve konusu itibarıyla çokça tasavvufi meseleye yer vermiş olması etkili olmuştur. Tercümenin nesir kısımları sıklıkla başvurulan seciler aracılığıyla okumadaki akışı kolaylaştırmıştır. Bunda tercümenin kaynak metninin de benzer vir üsluba sahip olması göz ardı edilmemelidir. Nitekim mütercim dil kullanımı ve metnini kurarken kullandığı yapı bakımından kaynak metnini büyük oranda takip etmiştir. Manzumelerine bakıldığında ise başarılı bir şairlikten bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Zira nazım parçalarında; metafor oluşturma, hayal zenginliği ile oluşturulmuş bir anlatım söz konusu olmadığı gibi vezinde de çeşitli zorlamalar görülmektedir. Hâlihazırda kendisinin de bu konuda herhangi bir iddiası bulunmamakta olup amacı da sanatlı bir metin kurmak ve estetik bir kaygı taşımaktan ziyade bilgilendirici bir metin ortaya koymaktır.

2.2. İçerik Özellikleri

Râhatü’l-Ervâh metni tasavvufi nitelikte bir nasihatname olup içerik olarak yirmi yedi fasıldan oluşmaktadır. Eser klasik olarak besmele ve hamd ile başlamış; tevhid ve münacat bölümleri, Peygamber’i tasliye ve övgü, dört halife ile Hz. Hasan ve Hüseyin’in methi ile devam etmiştir. Ana konuya geçmeden önce müellif bir münacat daha kaleme almış ve ardından eseri yazma sebebini açıklamıştır. Mecîdî bu kısımda tercümesini yaptığı eserin müellifi ve adını zikrettikten sonra eseri şu şekilde övmüştür:

> Nüzhetü'l-Ervāḥ ismi ile müsemmā bir kitāb-ı bī-hemtā teʾlīf ve inşā idüp anda niçe ḥikāyāt-ı ṭarab-āmīz ve işārāt-ı feraḥ-engīz naḳl itmişler idi ve esrār-ı İlāhiyyeden bāb-ı tevḥīdde niçe künūz u rumūz perdelerini mekşūf u meftūḥ idüp sırr-ı vaḥdeti ehl-i ḫıbrete ḫaber virüp maḳṣūdı maʿrūf u meşrūḥ ḳılmışlar idi

Acziyet ifadeleriyle kendinden bahseden Mecîdî bu eseri neden tercüme ettiğini şu cümlelerle açıklamıştır:

> ol kitāb-ı müsteṭābı lisān-ı Fārsīden zebān-ı Türkīye terceme idüp ḫullān-ı bā-ṣafā vü iḫvān-ı ehl-i vefāya ihdā ve armaġan ide tā ki mecālis-i ehl-i dilān ve meḥāfil-i ṣāḥib-i naẓar anda iẕʿān u imʿān ile oḳınduḳca bu ḥaḳīr-i nā-tüvānı ḫayr duʿādan nisyān itmeyüp rūḥ-ı revānını yā dil ü cānını şād eyleyeler

Görüldüğü üzere müellifin bu eseri çevirmekteki tek beklentisi eserini armağan ettiği dostları ve gönül ehli insanların meclislerinde okundukça kendisine de hayır dua gönderilerek ruhunun, gönlünün ve canının şad edilmesidir.

Son olarak eserinin adından ve yapısından bahseden müellif Allah'tan doğru yolda olanları irşat etmesini diler ve kendisi için de duada bulunur: "Bu kitāb-ı naṣīḥāt-nişāb u ḥikmet-intisāba Rāḥatü'l-Ervāḥ diyü ad virüp yigirmi yedi faṣl üzerine bünyād eyledi".

Ana konunun işlendiği fasıl bölümlerinden sonra "Ḫātimetü'l-Kitāb" başlığı ile eserine bir hatime bölümü ekler. Ve son olarak "Dergāh-ı Ḳāḍi'l-ḥācāta ʿarż-ı münācātdur" başlığı ile bir münacat kaleme alarak eserini sonlandırır.

Fasıl başlıkları ve fasıllarda işlenen konular şöyledir:

2.2.1. Fasıl Özetleri

Birinci Fasıl: Sülukün Başlangıcı

Bu bölümde sülukün başlangıcında yapılması gerekenler anlatılmıştır. Bu yola giren kişi ilk olarak Yaratanın azameti karşısında acziyetini bilip kabullenmelidir. İnsan Allah'ın yüce sıfatlarını vasfetmekten acizdir ve O'nu gereği gibi bilememekten ötürü yine O'na sığınmalıdır. İnsan, Allah'ın tecellilerini temaşa edebilme mayasıyla yoğrulmuştur ve bundan dolayı marifet yoluyla Rabbini bilme ve tanıma kudretine sahiptir. Salikin bu yolda çektiği sıkıntılar da Allah ile arasında muhabbete vesile olur.

Allah yolunda olan kişinin ibnü'l-vakt olması beklenir. Geçmiş ve gelecek endişesinden kayıtsız olmalıdır. Kendini Allah dışında olan her şeyden temizleyip canında yalnız cananın aşkını taşımalıdır. Kişinin kendini bilmesi; fakat görmemesi gereklidir. Nefis, insanın arzu ve istekleri bu yolda birer mertebedir. Salikin Allah'ı bilmesi ve bulması için evvela nefsini bilmesi gereklidir. Gerçek hayat sahibi kişi kendiliğinden geçendir, ölü ise kendini var sanandır. Bu sebeple salik varlığını Hak'ta yok edip ölmeden evvel ölmelidir.

İkinci Fasıl: Sülukün Marifeti

Aşk sırrına nail olanda iki hâl meydana gelir: tekellüfsüz yanmak ve tasarrufsuz yapmak. Bu iki hâl Pervane ve Mum'da mevcuttur. Zira ikisi de ateşle beraberdirler. Mum'da yegânelik sıfatı görülür, kendisini ateş önünde yok eder. Pervane'de delilik sıfatı belirgindir, o da kendisini Şem'in önünde yok eder. Hakikatte olan ise ikisinin de talep ettikleri şey için yanmalarıdır; fakat Pervane seven, Mum ise sevilendir.

Bu fasılda bir gönülde iki sevda olamayacağı Pervane, Şem ve Mum'un beraber bulundukları bir meclis düzeninde anlatılmıştır. Bölümde Pervane, Mum ve Şem ayrı ayrı ele alınmıştır. Şem meclise gelmeden evvel Pervane ve Mum arasında tanışıklık vuku bulmuş ve bu sebepten Şem, Pervane'yi hayırsız bir müddei, yalancı, hilekâr ve riyakâr olarak suçlamıştır. Bunun sonucunda aşka ve gama dair aralarında söyleşmeler meydana gelmiş; Mum, Pervane'ye aşk yolunda çeşitli nasihatlerde bulunmuş ve yaptığı hatayı anlayıp bu nasihatlere uyan Pervane, Şem'in yakınlığına layık olmuştur. Faslın sonunda canını cananına feda ederek sevdiği ile bir olma makamına erişmiştir.

Tasavvuf literatüründe Şem sevgiliyi, Allah'ı; Pervane âşığı temsil eder. Âşıktaki aşk ateşini yakan maşuktur. Âşığın yanması için önce maşukun yanması gerekir.[190] Fasıl boyunca Pervane ve Şem üzerinden âşık ve maşuk arasındaki hâller anlatılır. Pervane Şem'e âşıksa Şem bu aşk ateşine ondan evvel düşmüştür. O hâlde Pervane'ye de bu aşk ateşinde yanmaktan ve kendini maşukta yok etmekten başka çare yoktur.

Üçüncü Fasıl: Salike Nasihat

Bu fasıl, sevgiliye kavuşmaya talip olan salike bu yolda nasıl davranması gerektiğiyle ilgili nasihatler içerir. Salik evvela ceht ve gayret yolunda olmalıdır. Fakirlik ve yokluk sıkıntısını çektikten sonra lütuf ve bolluk ummalıdır. Çevgânın önündeki top gibi kendini

[190] Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı, 2012, s. 255.

Allah'ın kaza ve kaderine koşulsuz teslim ederek tevekkül etmelidir. Rabbine kulluk noktasında hiçbir zahmetten kaçınmamalı; fakat amel ve ilmiyle de gururlanıp çabasını boşa çıkarmamalıdır. Âdetten olan ibadetlerin eksiksiz edası avam içindir. Tasavvuf yoluna giren kişinin ibadetleri bunun ötesine geçmelidir. Aşk okuyla yaralanan için aşk yarasının sancısını çekmekten başka bir yol yoktur.

Dördüncü Fasıl: Hilkatin Başlangıcı

Hilkatin başlangıcının anlatıldığı bu fasılda Hz. Âdem'in yaratılışındaki toprağın mahiyetinden bahsedilir. Âdem'in yaratıldığı toprak susuzluktan kurudur ve bu sebeple onun varlık sırrını gizleyemez. Bu kuruluktan utanan toprak kendisini ceht ateşine atarak aşk ateşiyle temizlenir. Bu sayede kendisinden ortaya çıkan her şey vahdet sırrını açığa çıkarır.

İblis kendisinin ateşten yaratıldığını ve bu sebeple Âdem'den daha üstün olduğunu söyleyerek mağrur olmuştur. Bu sebeple makamı yücelikten alçağa indirilmiştir. Âdem ise tevazu göstererek aşağı makamdan yüce bir makama eriştirilmiştir. Allah'a karşı tevazu göstereni Allah yüceltir, kibirleneni ise alçaltır. Âdem aldığı her nefeste hatasından pişmanlık duyarak Hakk'ın rızasına erişmiştir.

Beşinci Fasıl: Vahdetin Beyanı

Aşkın başlangıcı ihlasla olur. Ebcet hesabında elif harfi bir sayısına tekabül eder. Aşk hesabında ise elif O'dur. Tekliğin ve vahdetin sembolüdür. Salikin yaptığı her hesap da "bir"e yani vahdete çıkar. Elif dedikten sonra başka bir şey söylemenin lüzumu yoktur. Allah yolunda olan kimse de eliften başka bir şey bilmez. Âlemde O'ndan başka bir şey gören ancak şaşılardır. Zira onların gözlerinin önünde gaflet perdeleri vardır. Bu sebeple biri çok görürler. Doğru görüp doğru iş işlemek ise ancak bu perdenin yırtılmasıyla mümkündür.

Altıncı Fasıl: Salikin Tecrübesi

Aşk okuyla yaralanan kimseye iki sıfat verilir: "bendegî" ve "âzâdî". "Bendegî", Allah'a kul köle olmak ve teklif makamında mükellef olma hâlidir. "Âzâdî" ise âşığın kendi zat ve sıfatını sevgilisinin zat ve sıfatında yok etme durumudur.[191] "Bendegî" fakr hakikati ve "âzâdî" tasavvuf hakikatidir. Bu iki sıfatla yola düşen şüphesiz tasavvuf ehli olur. "Bendegî" nefsin bilinmesi, "âzâdî" Hakkın bilinmesidir.

[191] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 60, 71.

Avam dünyayı varılacak, konulacak yer olarak görür; seçkin kimseler ise ahiret yurdunu netice olarak bilir. Âşık ise Allah'ı isteyip gerçek talebinin yalnız Allah olduğunu söyler. Bu sebeple dünyadan da ahiretten de feragat ederek vuslata erişir. Hakikat ehlinin nezdinde cennet talebi yoktur, Allah'a kavuşmak arzusu vardır. Bu yolda olan kişi aşkında sadık olmalı ve gözü sevgiliden başka şey görmemelidir.

Yedinci Fasıl: Tarikatın Kaidesi

Aşk davasında bulunup âşıklık iddiasında olanlardan vaktin kadısı iki şahit talep eder: sürekli zikir ve eksiksiz fikir. Bu ikisini kendinde bulundurmayanın davası makbul sayılmaz. Zira hak ve batılı ayırt edemez. Vahdet sırrına erişmek isteyen Allah dışında olan şeylerden alakasını kesmelidir. Âlemde söz söyleyen kimse çok olsa da bu sözleri amele dökmek oldukça zordur. Kendisinde seyr ü süluke liyakat görmeyen kimse mana denizinde yüzmeye takat getiremez. Bu yolun yolcusu kendisinden feragat etmeli ve canını canana feda edip kendini O'nun varlığında ifna etmelidir. Bu yolda maşukun âşığa zahir olması ancak şehadetle mümkündür. Salik bu şekilde saadete malik olabilir. Bu saadete malik olmanın iki işareti vardır: çokça inleme ve azarlanma. Bu iki nişanla hemhâl olan, âşıklar zümresinde aşikâr olur.

Aşk yoluna ayak basan kimse daima Allah'ın mağfiretine mazhar olmak için çabalamalıdır. Gurura ve mal hırsına kapılmamalıdır. Tasavvuf nefis tohumunu ekmek değil, nefs-i emmareyi öldürmektir. Şeriat de seccadede oturmak değil, Allah yolunda olmaktır. Tasavvuf, kişiyi Allah'tan uzaklaştırıp masivallahla meşgul eden her şeyi terk edip vuslat talebinde olmaktır.

Sekizinci Fasıl: İstiğnanın Kemali

Vahdet-i vücudun gerçekleşmesi ancak insanın hakiki varlığının aradan çıkmasıyla gerçekleşebilir. Hz. Musa'nın Allah'ı görme talebinin gerçekleşmemesi aradaki vücudundan fani olmayışından kaynaklanmıştır.

Dokuzuncu Fasıl: Fıtratın Başlangıcı

Âlemde her ne varsa Allah'ın "ol" emriyle meydana gelmiştir ve canlı cansız bütün mahlûkat fıtratı gereği O'nun kudreti dışında harekete edemez.

Onuncu Fasıl: Hâllerin Farklılığı

Varlık âlemine gönderilen insan vücut ve yokluk arasında bir dem karar edip gitmekle yükümlüdür. Geçmiş ve gelecek zamanları arasındaki çizgide yer alan insan için her taraf Allah'ı hatırlatan remizlerle yüklüdür. Geçmişte yalnızca O vardı ve O'ndan başka hiçbir

şey yoktu. Gelecekte de O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. İdrak edilen zamanda her an yeni bir tasarruftadır. İleriye de geriye de gidilse eninde sonunda Allah'ın dediği olacaktır. İster yukarı ister aşağı bakılsın göklerde de yerde de O, Allah'tır. Nereye gidilirse gidilsin Allah her şeyi kuşatıcıdır. Başlangıç ve sonda evvel ve ahirdir, içeride ve dışarıda zahir ve batındır.

Derviş daima uzlet makamında mukim ve halvet köşesinde sakin olmalıdır. Derviş kör kimse gibidir, iyiyi de kötüyü de görmez. Dilsiz gibidir, iyi ya da kötü hiçbir şeyle ilgili fikir beyan etmez. Onun nezdinde yapılacak en iyi şey harabelerde karar edip sükût etmektir. Varlık hakikat katında vehimden ibarettir ve kişinin vehimden konuşması ancak idraksizliktir. Nitekim hakikati söylemeye kimsenin kudreti yoktur. Allah'ı tanıyanın dili tutulur.

Halk âleme bakar, post görür; bu hayvan mertebesidir. Seçkin kimse âleme bakar, dostu post ile görür; bu insan derecesine ermiş olmak demektir. Âşık ise bu ikisinden geçerek âleme bakar ve yalnız dostu görür ki o Allah dostu olur. Herkesin yaptığı işe göre dereceleri vardır. Herkes kendi karakter ve mizacınca göre amel işler ve insan ancak çabası kadar sonuç elde eder. Bunun bir derece ilerisinde bulunanalar tasavvufu da şirk sayarlar; zira tasavvuf kalbi Allah'tan başkasından muhafaza etmektir hâlbuki zaten Allah'tan başka bir şey gerçekte yoktur. Kesret, görünenden ibarettir, gerçekte ise her şey birdir. Asıl olan makam-ı vahdete ermektir.

Günahların en kötüsü hadis-i nefstir. Yani kişinin kendisini iyi görüp başkalarını kötü bilmesidir. Kişi kendisini temize çıkarmakla uğraşmamalıdır. Nitekim ancak Allah dilediğini temize çıkarır. Papağanın benliğiyle meşgul ve kendinden başkasıyla hemhâl olması kafes zindanına konulmasına sebep olmuştur. Bu misalle canın da canana vasıl olabilmesi ancak kendiliğinden geçmesiyle mümkün olacaktır.

On Birinci Fasıl: Gönlün Fazileti

Varlık âleminde dışardan bakıldığında herkes birbirine benzer. Fakat şirk illetine tutulanın ilacı ve dermanı yoktur. Onlar bir bataklığa dalmış oyalanıp duran kimseler gibidir. Allah dostuna düşen bu dertten kurtulmak için onları görmezden gelmek, uzlet makamını kendisine sığınak yapmaktır. Yaratılmış olanlardan uzakta olmaktan murat, dervişin halkın zararından ve halkın da dervişten gelebilecek zarardan güvende olmasıdır.

Dervişlikten nasiplenebilmek için kişinin kendini herkesten aşağı görmesi gereklidir. Derviş başkasının iyiliği ve kötülüğü ile alakadar olmaz. Ziyanda gördüğü

kimsenin zarar görmesini istemek ise ham sofuluktan başka bir şey değildir. Böyle bir davranış ise tasavvuf erbabınca asla kabul görmez. Mertlik zaten ziyanda olan kişinin telef olmasını istemek değil; onun ihlasını istemektir.

Salike kanaat hazinesinden başka azık, arife feragat köşesinden başka yer yoktur. Halvette olmak dünyada her türlü keyfiyetten yeğdir. Dervişlik yolunda gönül incitmekten büyük günah yoktur. Bu sebeple karıncayı dahi incitmemelidir. Nitekim sadece tane çekiyor olsa bile onun da canı azizdir. İyiliğe iyilikle mukabele etmek kolaydır, bunu hayvan da yapabilir; dervişin işi kötülüğe de güzellikle karşılık vermektir. Hakiki derviş, elinden ve dilinden hiç kimsenin zarar görmediği ve ondan yana herkesin güvende olduğu kimsedir.

Allah da her gün binlerce kez kulunun hatasını görür; fakat yüzüne vurmaz. Nitekim O, ayıpları örten ve günahları bağışlayandır. Bu, Allah'ın güzel ahlaklarından sadece biridir ve her kim Allah'ın ahlakıyla ahlaklanırsa cennete gider buyurulmuştur. Bu sebeple kişi diline sahip çıkmalı ve şu kimse iyi, şu kimse kötüdür gibi yargılardan uzak durmalıdır. Zira insanın içindekini yalnız Allah bilebilir. İnsana düşen kimseyi görünüşüne göre yargılamamaktır.

Aşk sarrafı, himmetini yalnız sevgiliye ulaşmak için harcar. Nefsin ülfet ettiği şeylerden kaçınıp şerʿî olarak mubah olan şeyleri de terk eder. Vahdet sarayına ulaşmak için iki âleme kayıtsız kalır. Rızık derdinde olmaz. Bilir ki aciz bir kuşun bile rızkını önüne getiren Allah elbette onu da rızıksız bırakmaz. Gaflet içinde olmayan kişi iki dünya endişesinden de kurtulmuştur. Bir gönülde iki sevgi barınamaz. Gönlünde Allah sevgisini saklayan kimse için dünya ve ahiret endişesi yersizdir.

On İkinci Fasıl: Aşkın Başlangıcı

Aşk ateş mizaçlıdır, yani sıcak ve kurudur. Bu sebeple aşk ateşiyle yananın gönlü sıcaklaşır, benzi sararır ve cismi kurur. Aşk ateşe nispet edilir; fakat ateş insanın dışını yakar aşk ise içini. Demiri taşa vurunca çıkan ateş yaş ve kuru ne varsa yakar. Tıpkı bunun gibi fakr belası nefse değince arasından yüz karası sayılan fakirlik kalkar ve aşk ateşiyle âşığın gönlü yanıp Allah'tan gayrıya dair bütün düşüncelerden kaynaklanan karanlıklar yok olur. Böylece âşık ilahi güzelliği görmeye kadir olur. Hak gelince batılın yok olması gibi Allah sevgisi de gönle gelince ondan başka her şey gönülden silinir. Aşka ulaşma yolunda ise akıl ayak bağı hükmündedir. Bu sebeple âşığın aklı bırakıp aşka uyması gerekir.

Akıl ve aşk aynı yerde bulunamaz. Âşıkların muradı fakirlik ve yokluktur. Âkillerin muradı ise zenginlik ve varlıktır. Allah'ın mutlak güzelliği her şeyde görünmektedir. Bu sebeple kişi geçici güzelliklere aldanmamalı, her yerde ve her şeyde mutlak güzeli görmeye çalışmalıdır. Bu hâle en güzel örnek Mecnun'dur. Nitekim o gülde sevgilisinin güzelliğini, ceylana bakınca gözlerini, serviye bakınca boyunu görmektedir.

On Üçüncü Fasıl: Aşkın Hakikatleri

Aşk, Allah'tan başka varlık tanımamaktır ve ok gibi doğru olmayan kimselerin canında karar eylemez. Maşukta âşığın aşkıyla öyle bir Celâlî tecelli vardır ki bundan bir parıltı âlem üzerine tecelli etse o anda canları bedenlerinden ayrılır. Aşkın ezelî ve ebedî güzellikle ilişkisi vardır; fakat maşuktaki güzellik ancak âşığın gözüyle görülebilir. Nitekim Leyla'daki güzelliği de ancak Mecnun görebilmiştir. Bu güzellik zata ait olmayıp nitelendirme arazından uzaktır.

Şem'in ışığının parlaklığı Pervane'den sorulur. Gülün aşkının hâllerini bülbül bilebilir. İbadetin şartları ehl-i takvaya; mâşuğun aşkı, aşktan sarhoş olmuş âşığa danışılır. Aşk insanın kalbine parlaklık verir, bu sebeple sığınılacak tek yer aşktır. Akıl ise bu yolda kişiye ancak ayak bağı olur. Aşk ateşiyle yanan akıldan ve bilmekten usanır. Aşkın evveli gayret, sonu hayrettir. Can canana verilmedikçe vuslat gerçekleşmez. Aşk yolunda âşığın dermanı dert, armağanı da kahırdır.

Sevgilinin naz ile ayağa kalkması âşıklar için kıyamettir. Bir bakışı âşıkların gönlünü bin parça eder. Dağınık zülüfleri âşığı perişan eder. Yaratılmış olan her güzellik mana âleminden bir sırrı açığa vurmak için getirilmiş misaller hükmündedir. İlmin nihayeti başlangıca dönmektir, yani cehildir. Her kim bu sırra vâkıf olursa onun işi kolaylaşmış demektir.

On Dördüncü Fasıl: Âşığın Hayreti

İnsan bir katre sudan yaratılmıştır. Yaratılışının maddi boyutları özürlerle doludur. Onda kıymete değer olan şey Allah'a kul olma hasletidir. İnsan âlemdeki hâller karşısında hayret ve şaşkınlık içerisindedir. Uzlet ise çok çetin bir makamdır. Tek olan sevgiliye ulaşabilmek davasında olmak ancak divanelikle mümkündür. Nitekim akl-ı selim ile bu yolu almak mümkün değildir. Hazine elde etmek isteyen virane talebinde olmalıdır, imaret değil. Bu sebeple imareti terk edip halvet ve uzlet eyleyerek harabeleri ve viraneleri mesken edinmelidir.

Aşk ateşiyle yanıp fani olan gönül, halk içinden çıkıp çöllere düşmek arzusunda olursa ayıplanmamalıdır. Bu durum âşık için de oldukça zordur, hâlbuki o aşk derdinin kendisine kolay geleceğini sanmıştır. Varlığa sahip olan her şeyin sonu yoklukla fenaya ulaşmaktır. Aşk ateşiyle yanan kimsenin başı dönmüş hâlde uzlette avare dönüp durması da varlık ve yokluk arasında olmasındandır.

On Beşinci Fasıl: Nefsin Beyanı

İnsan, nefsinin ıslahına çalışmalıdır. Bu sebeple onu daima ibadetle meşgul etmelidir, zira o nefsini meşgul etmezse nefsi onu günaha sürükler. Nefsin istek ve arzuları hastalıklara sebep olur ve kişinin nefsine uyması onu ancak belaya sürükler. Bu marazlardan korunmak için nefsin hilafına davranmak gerekir. Allah'ın huzurunda hesap vermekten korkanlar nefislerine kötü arzuları yasaklarlar ve bu davranış onlara cennet kapılarının açılmasına vesile olur.

Tövbe, nefsin arzu ve isteklerinin boynunu kırmaktır. Salik, nefsin karanlığını görmedikçe fiillerinin nuruna erişemez. İnsanoğlunun nefsi öyle bir macundur ki ondan dert de hâsıl olabilir derman da. Bir katilin zehrine de benzer hayat suyuna da. Her kim kendi tövbesiyle temizlenmezse nefsini yenmiş sayılmaz ve her kim fakr ile fani olmazsa fakir ismine layık olmaz.

Fakr, kederli bir yaşam, takdir edilmiş rızık, yaşaran göz, sararmış yüz, nurlanmış kalp, maddi ve manevi kirlerinden arınmış bir akıldan ibarettir. Evvele ilim, vasata amel ve ahire Allah'tan ihsandır. Muhtaç olmanın üç veçhesi vardır. İlki ancak Allah'a, ikincisi Allah ile O'ndan başkasına ve üçüncüsü ise ancak Allah'tan başka şeylere ihtiyaç duymaktır. Yalnızca Allah'a muhtaç olmak Peygamber'in de övündüğü türden fakirliktir. İkincisinin küfre sebep olma ihtimali vardır. Üçüncü türden fakirlik ise iki cihanda yüz karalığıdır.

Fakr kelimesi üç harften ibarettir ve bu üç harfin her biri bir manaya delalet eder: "fa" fena; "kaf" kanaat ve "ra" riyazet. Bir kimsenin fakr mertebesine erebilmesi için bu üç sıfatın onda mevcut olması gerekir. Fakirin Allah'a dahi ihtiyacı yoktur, bu sebeple başkasına olması da beklenemez. Nitekim ihtiyaç vücudun eseridir, hâlbuki kulluk ubudiyeti Allah'ta fena olmaktır. Allah'ta fena olanın ihtiyacı kalmaz.

Kişi dünya malında aza kanaat etmeli, zenginlik hevesinde olmamalıdır. Cihanda malla efendi olmanın sonu yoktur, olsa olsa yokluk olur. Hakk'a aşina olan ne rızka istekli olur ne de gaybdan geleni yabana atar. Zengin o kişidir ki Allah'tan başkasına ihtiyaç

duymaz. Bu, hakikat ehli katında büyük bir zenginliktir. Kanaatle iktifa eden beka yurdunda mülke malik olur.

Cihanda şerefli bir elbise giymek isteyen giyeceğini tamah pasından temizlemelidir. Taş gibi daima dünya çamuruna bulanmamalıdır, zira hırs ve tamah pisliği kişiyi kirletir. Tamah Karun'u yerin dibine geçirmiş, kanaat ise İsa'yı feleklere çıkarmıştır. Hz. Muhammed fakrıyla övünmüş, bu sayede âlemlerin kendisi için yaratıldığı iltifatına müyesser olmuştur. İki cihanda da şeref umulursa dünya arzuları için kaygılanmamalı ve kanaatkâr olunmalıdır.

Zaman sürekli akıp gitmektedir, kişi kendi iradesi dışında geçen zamana bile hükmedemezken mal üstüne mal koyması ancak ahmaklıktır. Dervişe gereken ibnü'l-vakt olmaktır ve bu bir lokma bir hırkaya kanaatle dünya ihtiyacından azade olmakla mümkündür. Akılsız kişi dünya malı için hırs ateşine kapılır ve olmayacak şeyler yapar. Akıllı kişi ise Allah'a tevekkül eder ve bilir ki rızkı onu, onun rızkını istediğinden daha fazla talep etmektedir. Kim başını soktuğu yerde güvenli olarak, bedeni zarardan muaf ve günlük rızkı da olduğu hâlde sabahlarsa sanki dünya ona verilmiş gibi olur.

On Altıncı Fasıl: Muâmelât

İnsanoğlu surette birbirine benzer görünür; fakat mana bakımından iki türlüdür. Sıradan insanın kulağı aşk sırrına mahrem olamaz, gözü görmeyene sürme çekmek de abestir. Bilmeyene ve görmeyene aşk sırlarını anlatmakta ve bildirmekte bir fayda yoktur. Nitekim mana cevherine suret ehli malik olamaz. Bu yolda canının ve başının derdine düşen gerçek salik olamaz.

Aşk sırrına vâkıf olan gönül ehlinin birbirinden ayrı olması makbul değildir. Böyle olanlar ancak gaflet uykusuna dalanlardır. Gönül ehli bir olmazsa Hakk'ı temaşa makamına erişmek mümkün olmaz. Gaflet uykusuna dalanlar ihtarla uyanmazlarsa gayret ve keramet ateşiyle yanmalıdırlar.

Sevgilinin gamıyla yanmayan şad olamaz ve insan sayılamaz; ancak cansız, ruhsuz olur. Gerçekte insan dert ehli olur, dertsiz olan aşk sırrına ulaşamaz. Allah'ın varlığına ve birliğine şehadet eden kimse çok olsa da bu sözün gereklerini yerine getirebilecek ihlaslı kimse azdır. Kör ile gören bir olmaz, karanlık ve aydınlık da. İnsanlar da varlık sırlarını bilmek ve anlamak bakımından eşit değildirler. Zahidin fikri başka âşığın fikri başkadır.

On Yedinci Fasıl: Uzletin Fazileti

Aşk sözünü söylemeye gücü yeten talip için ehl-i dünya ile sohbet katilin zehri gibidir. Aşk yolunda yürüyen için de halkla karışmış olmaktansa boynundan asılmış olmak yeğdir. Bu yolun başlangıcı yaratılanı terk ederek halvette olmaktır. Az uyuyup az konuşmaktır. Sevgiliden başka olan hiçbir şeye güvenilmemelidir. Kişi herkesten uzak ama kendine yakın olmalıdır. Allah'ın ahlakıyla ahlaklanıp O'nun ipine sarılmalıdır. Saadet ancak Allah'ta fena olmakla elde edilir. Vücutla var olmak ise şekâvet alametidir.

Yokluk ve feragat âlemi aydınlık bir yerdir ve gönül erleri orayı mekân tutmuşlardır. Dünyaya düşkün olanlar bu nükteyi yanlış anlayıp ilim tahsil etmekten geri durmuşlardır; hâlbuki bu dünyada kör olan öbür dünyada da kördür. Dünya ahiret için bir hazırlanma yeridir. Uzlet, gönlü dünyaya bağlayacak şeylerden feragat etmektir. Bu manayı kavramayan kimse kör ve sağır mesabesindedir. Cehalet perdesiyle gözünü kapatanın can gözü de kapanmış sayılır.

On Sekizinci Fasıl: Şöhretin Afeti

Kendini halka göstermek, keramet ve velayetini açığa çıkarmak süluk yolunda hoş karşılanmayan bir durumdur. Peygamber de şöhretin kişinin afeti hükmünde olduğunu beyan etmiştir. Saadete ermiş gibi şöhretten rahatsız olur ve yalnız Allah rızası çalışır.

Allah yaptıklarından sorumlu tutulamaz ve O'nun yaptıkları sorgulanamaz. Allah dilediğini yapar ve dilediği gibi hükmeder. Salikin iki âlemde de muradı hiçbir muradı olmamasıdır. Yalnız Allah'ın güzelliğine vasıl olmak muradındadır. Allah aşkı yolunda olanın O'ndan başkasıyla alakadar olması zillettir.

Salike her an dert gelse dahi bir derde daha talip olmalı ve Allah'ın hükmüne rıza göstermelidir. Sürekli nefsine esir olanın günahı artar. Günah ve fesat ehli olanlar ise ahiret gününde cehennem azabına düçar olacaktır.

Her baş aşk sevdasına, her el de yed-i beyzaya layık olamaz. Leyla'nın gamına sevdalanmak Mecnun'un, yed-i beyzaya sahip olmak da Musa'nın vasfıdır. Aşkın şartı kendini görmek değil, kendini öldürmektir. Aşk derdi çekmeyenin kötülük isteyen nefsi ona boyun eğmez. O hâlde kişi nefsine boyun eğmemelidir, zira nefsin birçok hilesi vardır.

On Dokuzuncu Fasıl: Mananın Keşfi

Süluke başlamayı talep eden için öncelik mücerret olmaktır. Yani dünya işinden ve hayatından ilgisini kesmiş, kendisini maddi kirlerden ve kötü huylardan temizlemiş ve

mal mülk edinilmemesi gerektiğine inanmıştır.[192] Bu yola giren derviş halkın sohbetini terk eder, dünyaya dair şeylerden alakasını keser, bazen tenha köşelerde bazen çöllerde uzlette başı dönmüş bir şekilde gezer ve hiçbir yerde karar etmez.

Derviş, nefsine değil vicdanına bakarak adaletle davranır. Herkese ve her şeye karşı insaflıdır. Her şeye aynı gözle bakar ve ancak bu şekilde vahdet sırrına erebilir. Onun bütün çabası baktığı her zerrede Allah'ı müşahede edebilmek içindir. Bunun için âlem üzerine muhakemede bulunur ve hayrete gark olur. İzzet hazinesine uzlet köşelerinde kanaatle istiğna edilerek erişilir. Gerçek zenginlik bitmez tükenmez kanaat hazinesi ile bulunur.

Kanaat etmenin verdiği sıkıntıyla incinmek ve bu hazineyi layıkıyla kavrayamamak ancak ahmaklıktır. Ve böyle kimselerle ahbaplık edilmemelidir. Zira ikisinin görmesi ve bilmesi birbirine denk değildir. Âlimin ilmi cahil önünde cehalet olur. Onun ilmini ancak onun gibi faziletli kimseler anlayabilirler.

Yirminci Fasıl: İrşat ve Uyanma

Yeryüzü ve gökyüzü dünyaya nispetle cennet, ahirete nispetle cehennem gibidir. Dünya insanın avıdır, insana düşen ona galebe çalmaktır. Nefsin istek ve arzuları da düşmanıdır, kişi onu yenene kadar onunla savaşmalıdır. Dünya malı hükümdarların kazançlarıdır, onların sonları da ancak hüsranla biter. Dünyadaki nimetlerin verdiği gurur üzüntü kaynağıdır, dünya hayatı ise batıldır, sona erecektir. Bu sebeple burada elde edilen zenginlik eksikliktir. Hayır diyerek kazandığı yalnızca şerdir. Akıllı kişi kazandığı mala bakmaz ve geçmiş ve gelecek endişesine kapılmaz. Dünya malı kabirde yılan, ahirette ise ateştir. Dünya malının hayırlısında ölçü onun kişinin gönlünde değil elinde olmasıdır. Elinde olursa deva gönlünde olursa hastalık hükmündedir.

Yücelik cömertliktedir. Kerem sahibi kişi Allah'la yakınlaşır ve böylece bütün zorluklar ona kolay gelir. Dünya, kendi zahmetini çekmeyerek istiğna ile Allah'a hizmet edenlere hizmet eder ve onların işlerini kolaylaştırır. Yalnızca dünya için çalışanların ise işlerini zorlaştırır ve onları zelil eder. Kişi varlık endişesinden geçmezse hakikat âlemine erip sonsuzluk makamına erişemez. Süluke giren bu endişeden geçer ve dünya ile alakalı her şeyi gerisinde bırakır.

[192] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 259.

Yirmi Birinci Fasıl: Tarikat Ehlinin İşaretleri

Cennet talebi ile canan isteği birlikte olamaz. Bu iki arzu batıya gidenin doğuda komşu olmak istemesi gibi bir iştir. Kişi kendi yakınlığını talep etmelidir zira gerçek yakınlık ancak böyle hâsıl olur. Bu yakınlık için can da gönül de feda edilir. Derviş ile sıradan bir kişi hakikat nazarında bir değildir. Sıradan insan gece gündüz dünya işleriyle meşgul olur ve dünyayı öğrenmek ve kazanç elde etmek ister. Derviş ise her saat, yükünü bir tarafa bırakmaya çalışır. İnsanın yaptığı bu iş ticaret hükmüne geçerken dervişlik yolunda ise hoş karşılanmaz. Dervişin fikri daima nefsini ayıplamaktır.

İnsanoğlu kendi işinde derviş kendi yolundadır. İkisinin ülfet etmesi söz konusu değildir. Yarasa gündüz dışarı çıkmaz, gecenin karanlığı onun için aydınlıktır. Gecenin nuru ve sefasına aşinadır, güneşin karanlığına tahammül edemez. İnsanlar da tıpkı bu şekilde aşina oldukları ile ülfet etmeli ve ayaklarını taşraya basmamalıdır. Aksi takdirde aşina bigâne olur.

Yirmi İkinci Fasıl: Salikin Hâlinin Farklılıkları

Hakikat ehline zaman daima aynı seviyede değildir. Aşk çölünde yol almak kolay değildir ve salik bazen bu yola azıksız ve kervansız çıkar bazen de azığı ve kervanıyla bir kafilede yol alır. O kafilenin başı Allah'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed'dir. O'nun da Allah'a öyle yakın olduğu zamanlar vardır ki Cebrâil dâhil hiçbir melek ve peygamber o yakınlığa erişmemiştir. Diğer taraftan da O daima diğer insanlar gibi yalnızca bir beşer olduğunu ifade etmiştir.

Âlemde her şey birlik üzerinedir. Bunu inkâr eden haddini aşmıştır. Eğer görünüşte bir şeyin zıddı bulunursa içinin de dışının da bir olduğu anlaşılır. Zahirî ilimle bu mesele hallolmaz. Kim de surete bakarsa bu sırra layık olmaz. Gerçek ilim kişiyi gönül mülküne malik edendir. Allah bu ilmi edinmek için kitabı ve hikmeti indirmiş ve insana bilmediğini öğretmiştir. Bundan gafil olmak ise cahillerin işidir.

Yirmi Üçüncü Fasıl: Allah'a Özrü ve İstiğfarı Açıklar

İnsan her ne kadar şeytani isteklerle şöhret olup nefsî lezzetlerle sayısız günahlar işleyip sürekli nefsinin istekleriyle hareket etse de ona layık olan yine Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyip ayıp ve günahlarından dönerek utanması ve tövbe ve pişmanlıkla ibadet ederek Allah'a can u gönülden kul olmasıdır. Kula düşen kusurlarını bilip pişmanlık duymak ve tövbe etmektir. Allah'a yaraşan da ihsan edip bağışlamaktır. Kul isyanında ısrar etmeyip günahlarını itiraf ederek istiğfar etmelidir. Ettiği ibadetle kibirlenmeyip hakir olarak

Allah'ın huzurunda bağışlanma dilemelidir. Kibre sürükleyen ibadet dervişi tedirgin eder, bu sebeple böyle ibadettense tövbeye yönelten ve insana acizliğini ve Allah'ın büyüklüğünü bildiren günah daha makbul görünür.

Yirmi Dördüncü Fasıl: Basiret Sahiplerinin İtibarının Fazileti

Bu yolun yolcusu her şeye ibret nazarıyla ve uyanık bir gözle bakmalıdır. Baktığı her zerrede Allah'ın mutlak hakikatinin ve mahiyetinin aşikâr olduğunu görmelidir. Âlemde var olan her şey ebedî olan Allah'tan haber vermektedir. İnsanın dünyadaki en önemli sermayesi zamandır ve o da elinde olmaksızın eriyip gitmektedir. Bu sebeple fani ve de günahkâr olan insan daima Allah'ın rahmetine muhtaçtır.

İnsanın insana muhabbet ve merhameti gösterişsiz ve başa kakmadan olmalıdır. Bu sayede ihsana muhatap olan kula minnet duymayacak ve yalnız her şeyin asıl sahibi olan Allah'a minnet edecektir. İhsan eden de böylelikle amelini riya şüphesinden korumuş ve ihlas mertebesine erişmiş olacaktır.

Allah'tan korkmak gerekliliği nasihati mağrur kişiyi gurura sevk ederken akıllı kişiyi insafa yöneltir. Makam ve mevkii onu gurura sürüklemez ve kalbini kibir ve riyadan temizler. Gönül ehlinin nasihatini dinlemeyen akıbetinde utanacak duruma düşer ve pişman olur.

Yirmi Beşinci Fasıl: Dünyanın Alçaklığı ve Hızla Yok Olma Yoluna Gitmesi

Dünya öyle bir bahçeye benzer ki bir taraftan yeşil olsa dahi diğer taraftan solmaya yüz tutmuştur. Zail olacak bir gölge, gece kalıp sabah giden bir yolcu, örümceğin ördüğü bir ev, esip geçen bir yel, uyku hâli yahut anlatılagelen bir efsane gibidir. Bu sebeple dünyanın fani ve geçici güzelliklerine aldanılmamalıdır. Allah'ın fetanetli kulları fitneden korkar, sâlih amellerle korunur ve dünyayı terk ederler. Dünya; gerçekte makam, şöhret, evlat ve mal zenginliği değil; Allah'tan gafil olmaktır.

Yirmi Altıncı Fasıl: Övülmüş Sıfat ve Beğenilmiş Ahlak ile Sıfatlanmanın Fazileti

İnsan nefsinin şerefi cömertliktedir ve türünün kerameti de tevazu ile secdededir. Hasislik edenin sonu pişmanlık ve esef etmektir. Tabiatında cömertlik ve tevazu olan iki dünyadaki mutlulukla yüceltilmiştir. Sekiz cennet kapısından birini de cömertler açacaktır. Hadiste de belirtildiği üzere kıyamet gününde dört tür insan rahmet erbabı ve mağfiret ashabı olacak ve hesapsız ve azap görmeksizin cennet yoluna girerek bir yerde toplanacaktır. Bunlardan ilki dünyada ilmiyle amel eden âlimdir. İkincisi hac vazifesini fesat karıştırmadan yapan hacıdır. Üçüncüsü Allah yolunda savaşıp şehit olandır.

Dördüncüsü de helal mal kazanıp Allah yolunda infak eden cömert kimsedir. Bu dört taife cennete önce girmenin kendilerinin hakkı olduğu konusunda münazara ederler. Allah onlara aralarında adaletle hükmetmesi ve emrini eksiksiz yerine getirebilmesi için Cebrâil'i gönderir. Cebrâil onlara tek tek dünyada ne amel işleyerek cennete önce girmeyi talep ettiklerini sorar. Şehit zümresi kâfirlerle savaşırken Allah yolunda şehit olup can verdiklerini bildirirler. Cebrâil bunu kimden duyduklarını sorunca ulemadan işittiklerini söylerler. Hacılar da aynı cevabı verirler. Cömertlere sorduğunda da aynı cevabı alınca âlimlerin cennete önce girmeleri gerektiği konusunda karar kılar. Fakat ulema zümresi bu karar üzerine Allah'a yönelip zenginlerin cömertliğiyle ilim tahsil ettiklerini söylerler. Bu doğru söz üzerine Allah cömert kullarının cennete evvel girmelerini buyurur.

Saadete erişmek için şu üç âdeti huy edinmek gerekir: cömertlik, vefa ve doğruluk. Fazilete erişmek için de şu üç hasletle meşgul olunmalıdır: Allah'ın menettiklerinden kaçınmak, emrettiklerine uymak ve ömrü yettiğince devamlı olarak ilim tahsil etmek. Hakikati marifet yoluyla bilmekten daha önemli bir şey yoktur; nitekim Peygamber bunun önemine binaen "Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz." buyurmuştur.

İlim ehlinden birine neden fıkıh tahsil etmediği ve irfan yolculuğunda diğer âlimler gibi yol izlemediği sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: "Fıkıhtan üç meseleyi iyice öğrenip onunla iktifa edip gerisinden istiğna eyledim. İlk mesele nikâhtır. Kur'an'a göre aynı anda iki kız kardeşi nikâhlamak haramdır. Dünya da ahiretin kız kardeşi hükmündedir. O hâlde ikisini bir yerde cemetmek uygun değildir. İkinci mesele boşanmadır. Yine Kur'an kavlince Peygamber'in boşadığı kadınla evlenmek haramdır. Dünya da Peygamber'in boşadığı kadın hükmündedir. O hâlde onunla bir araya gelmek de mümkün değildir. Üçüncü mesele de alım satımdır. Bunda da ölçü kıymetli ömürden bir miktar ve yeterli miktar rızıktan bir miktardır. Gerisi faizdir ve faiz de haramdır. Bu sebeple bundan da sakındım. Her kim bu sayılan meselelerle amel ederse şüphesiz evvel ve ahir ilimlerin sırrına vasıl olur."

Yirmi Yedinci Fasıl: İlmiyle Amel Eden Âlimin ve Adaletli Hükümdarın Ululuğu ve Mekânının Yüceliği

İlmiyle amel eden âlim ve adaletle hükmeden hükümdar bizzat Peygamber tarafından övgüye mazhar olmuştur. Öyle ki ister inanmış ister inanmamış olsun adaletle hükmeden hükümdarın bedeni kıyamete kadar çürümeyecek ve taze kalacaktır. Rivayete göre Harun Reşid, Peygamber'in bu hadisini işittiğinde Nuşirevan'ın kabrini açtırıp bakar ve hadiste

ifade edildiği üzere bedenini taze bulur. Nuşirevan'ın başında bir taç bulunmaktadır ve bu taçta şunlar yazılıdır: Kim mülkünü büyütmek isterse zamanının âlimlerini yüceltsin ve kim hazinesini çoğaltmak isterse tebaası üzerindeki adaletini arttırsın.

İki cihanda da makbul kimse olmak için ilim ve amelle iştigal etmeye gayret edilmelidir. Ten içerisindeki cana gıda olarak ilim, giysi olarak da amel verilmelidir. Böylece can tenden ayrılırken yaptığı seferinde azık olarak bu ikisi ona yeterli olur. Dünyada ilmiyle amel eden cennet bağlarında konuk olur. Fakat cahil kimselerin amelleri ne kadar çok olsa da ilim ve edepten nasipleri olmaz. Zira köpeğin giysisi altın da olsa o, cesur bir aslana dönmez.

Fasıllardan sonra eser, hatime ve münacat bölümleriyle biter. Bu bölümler de kaynak eserde yer alan metnin tercümesi şeklindedir. Emîr Hüseynî hatimede yaşının kırka yetiştiğini ve saçlarının ağardığını; fakat nefsinden kurtulup kolaylığa erişemediğini, şiirlerinin de tadı olmadığını söyleyerek şikâyette bulunur. Olgunluk çağına geldiği hâlde olgunluğa erişemediğinden yakınır.

Münacat kısmında kalbine gelip dilinden dökülerek yazdığı bu eserin kıymetinin sadık dostlar arasında bilinmesini Allah'tan niyaz eder ve hoşa giden bu eserin kötü sıfatlı kimselerin ağızlarında kirlenmemesini ister. Cennet bağının yeni açılmış çiçeğine benzettiği eserinin kıyamete kadar taze kalmasını ve gönlü aydın kimselerin dillerinde kıyamete kadar ezber edilmesini diler. Daha sonra eserinin adını ve kendi mahlasını içeren bir nazım parçası ve eserin telif tarihini veren iki ayrı tarih metni ile eserini sonlandırır.

2.2.2. Ayet ve Hadisler

Ayetler

Eser içerisinde gerek bütün gerekse bir parçası alınmak suretiyle Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, En'âm, Mâide, A'râf, Tevbe, Yûnus, Hûd, Ra'd, Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf, Enbiyâ, Furkân, Kasas, Ankebût, Rûm, Fâtır, Fussilet, Necm, Rahmân, Hadîd, Sâf, İnsân, Nâziât, Târık ve Fecr surelerinden toplamda altmış yedi ayetten iktibas yapılmıştır. Bunlardan on iki tanesi fasıllara kadar olan kısımda yer almaktadır. Tevhid ve münacat kısmında yer alanlar Allah'ın şanı ve yüceliği hakkındadır. Salvele kısmında yer alan ayetlerde Peygamber'in ilmi ve sözlerinin ilahi kaynağa dayandığı ifade edilerek Miraç hadisesine

gönderme yapılmıştır. Bu ayette iktibas edilen kısım Allah'ın her türlü eksiklikten münezzeh olduğudur. Hz. Ebû Bekir ile ilgili olan ayet klasik şiirde de çokça işlenen "iki kişiden biri" sıfatıyla onun Peygamber'le olan mağara arkadaşlığı ile ilgilidir. Hz. Ali ile ilgili yine çok yaygın bir iktibas olan "**هل اتى**" ifadesi kullanılmış ve onun cömertliği üzerinde durulmuştur. Rivayete göre Hz. Ali ve ailesi, oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hastalığının düzelmesi için üç gün oruç tutarlar; fakat ellerindekini üç gün art arda yoksula, yetime ve esire ikram ettikleri için aç bir hâlde oruç tutarlar. Oruç tutmadıkları gün dahi evlerinde yiyecek bir şeyleri yoktur. Bu duruma Peygamber'in şahitlik etmesi sonucu Allah tarafından İnsan suresinde yer alan söz konusu ayetlerle müjdelenirler.[193] Son olarak sebeb-i telifi yazdıktan sonra Allah'a tevekkül mahiyetinde müellif ayetlerle yalnız O'na dayanıp yöneldiğini beyan etmiştir.

Sülukün marifetinin Şem ve Pervane kıssası üzerinden anlatıldığı ikinci fasılda kendini ateşe atan Pervane'ye Bakara suresi 195. ayette "kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" iktibasıyla uyarıda bulunulur. Bunun üzerine Pervane, bunun âşıklığın bir gereği olduğunu söyler ve Âl-i İmrân suresi 92. ayette geçen "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz." iktibasıyla karşılık verir. Bir diğer iktibas, Pervane ve Mum arasında âşıklık-maşukluk münasebeti ile geçer. Pervane henüz aşk olgunluğuna erişmediğinden "Keşke onlarla beraber olup ben de büyük bir kazanç elde etseydim" iktibasıyla kendisi ile ilgili serzenişte bulunur. Faslın sonlarına doğru Pervane aşkta fenaya vararak "Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön." hitabına mazhar olur.

Salike nasihat mahiyetinde olan üçüncü fasılda Allah'ın cemaline vasıl olabilmek için yeteri kadar çaba sarf edilmesi ve ölüm/kıyamet gelinceye kadar Allah'a kulluk edilmesi gerektiği ayetlerle ifade edilmiştir. Yaratılışın başlangıcının anlatıldığı dördüncü fasılda ilk ayet iktibası cümleyi tamamlamak için kullanılmıştır: "Ey su ve toprak, Âdem'e gelen ezel takdirinin okunun sırrını ağyar olanlardan gizleyip bu hastanın hikayesini 'Allah'ın vaadi gelinceye kadar' dillerde destan eylemeyin." Fasılda Hz. Âdem ve iblis arasında geçen secde meselesine de değinilir ve Aʿrâf suresi 12. ayette iblisin "Ben ondan daha üstünüm" demesiyle kibirlenip Allah'a isyan edenlerden olduğu ifade edilir. Âdem de şeytana uyarak Allah'ın emrine karşı gelmiştir; fakat o yine aynı surenin

[193] Samed Abdullahi Abid, "İnsan Suresi'nin Ehlibeyt'in Fazileti Hakkında Olduğunu Nakleden Rivayetlerin İncelenmesi", *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 7/14 (2018): 137-138.

23. ayetinde belirtilen “Biz kendimize zulmettik.” sözüyle hatasına nedamet getirmiş ve acziyetini kabul edip af dilemiştir.

Salikin tecrübelerinin anlatıldığı altıncı fasılda aşk okundan yaralanan ruhlar için “Allah onları sever” müjdesinden bir nasip olduğu bildirilir. Dünya derdinde olmayan gerçek dert sahibi dervişlerin nişanı Yunus suresi 26. ayette geçen “Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi” ifadesi ve şanlarının beyanı da “Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur.” ifadesidir.

Tarikat kaidelerinin anlatıldığı yedinci fasılda Allah’ın mağfiretine mazhar olmak için Âl-i İmrân suresi 133. ayetten “yarışın” kelimesi iktibas edilmiş ve Türkçe bir nazım parçasında iki Türkçe kelime arasına konmuştur. Sekizinci fasılda Hz. Musa ve Allah arasında geçen “Bana görün-Sen beni asla göremezsin” diyaloğuna yer verilmiştir. Bu konuşmadaki iki iktibas da Aʿrâf suresi 143. ayetten yapılmıştır.

Fasıllar arasında en çok ayet iktibasının yapıldığı fasıl onuncu fasıldır. Tarikat ehlinin hâllerini içeren bu fasılda her ne hâl üzre olunursa olunsun Allah’ın kuşatıcılığı birçok ayet delil gösterilerek anlatılmıştır. O’nun her an yeni bir ilahi tasarrufta olduğu, O’nun zatından başka her şeyin yok olacağı ve eninde sonunda O’nun dediğinin olacağı ifade edilir. O, yerde de gökte de Allah’tır. Evvel, ahir, zahir ve bâtındır. Aynı fasılda âm, hâs ve dostun dünyaya nazarı karşılaştırılarak bunlarla ilgili karşılaştırmalar “Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır.”, “Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar.”, “İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.” ve “Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir.” ayetleriyle açıklanır. Son olarak günahların en kötüsünün “hadis-i nefs” olduğu söylenerek “Şu hâlde kendinizi temize çıkarmayın.” ve “Allah dilediğini temize çıkarır.” ayetleriyle kişinin nefsini temize çıkarmaya çalışması ayıplanmıştır.

Gönlün faziletinden bahseden on birinci bölümde Allah’a şirk koşmanın kötülüğünden bahsedilir. Peygamber’e bu konuda inzal edilen ayetten iktibasla onların kendi hâllerine bırakılıp uzletin tercih edilmesi salık verilir. Aşkın başlangıcının anlatıldığı on ikinci fasılda aşkın olduğu yerde başka hiçbir şeyin varlığını devam ettiremeyeceği hususu İsrâ suresi 81. ayette geçen “De ki: “Hak geldi bâtıl yıkılıp gitti!” ifade ile anlatılmıştır. Aşkın hakikatlerinden bahseden on üçüncü bölümde de yine Allah’tan başka her şeyin fani olduğuna ve aşkın ancak ok gibi doğru olan ve yalnız Allah’ı gerçek var olarak kabul edenlere nasip olacağından söz edilir. Böylelikle insan

ben ve biz kaygısından geçer ve Allah'ın onu "atılmış bir su"dan yarattığı hakikatiyle yüzleşerek acziyetini kabullenir. Âşığın hayretinin anlatıldığı on dördüncü bölümde de bu minvalde iktibaslar devam eder. Bu bölümdeki diğer iktibas, ney ve ateş arasında geçen "benlik" bahsine yöneliktir. Ney benlik hevesinde bulununca ateş onu yakar ve Sâf suresi 2. ayetten delil getirerek der ki "Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?"

On beşinci bölüm nefisle alakalıdır. Nâziât suresi 40 ve 41. ayetten nefsi meşgul etmenin ve nefse kötü arzuları yasaklamanın faziletlerinden bahseden iktibaslar yapılmıştır. Daha sonra uzun uzun "fakr"ın faziletlerinden bahsedilir ve yine yeryüzünde bulunan her şeyin fani olduğu ve yalnızca Allah'ın zatının baki kalacağı Rahmân suresi 26 ve 27. ayetten iktibaslarla ifade edilir. Birden fazla konunun işlendiği bu uzunca bölümde kanaat etmenin faydalarından bahsedilirken Peygamber'in de kanaat ehlinden olduğu vurgulanır. O'nu övmek için gelenekte oldukça yaygın olan ve O'nun âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bildiren Enbiyâ suresi 107. ayetinin "اَرْسَلْنَاكَ" kısmı iktibas edilir.

Muamelattan bahseden on altıncı bölümde iki tür insandan bahsedilir. Gönül gözü ve kapısı kapalı kimseler Furkân suresinin 44. ayetinin "Bir hayvan sürüsü gibidirler." iktibasıyla vasıflandırılır. Bu minvalde Fâtır suresi 19, 20 ve 21. ayetlerinden de alıntılar yapılmıştır.

Uzletin faziletlerinin anlatıldığı on yedinci bölümde bunun bazen yanlış anlaşıldığı, nitekim dünyanın ahiret için bir hazırlanma yurdu olduğu ifade edilerek delil olarak İsrâ suresi 72. ayetten "Bu dünyada kör olan ahirette de kördür." ifadesi alıntılanmıştır. Âşık Allah'ın lütfunun nuruyla aydınlanırsa "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isteyenler"den çekincesi kalmaz.

On sekizinci bölümde şöhretin afetleri anlatılır; fakat iktibas edilen ayetler daha çok Allah'ın fiillerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği üzerinedir. Salikin hâllerinin farklılığından bahsedilen yirmi ikinci bölümde Peygamber'in "Allah'a melekler de dâhil olmak üzere hiçbir varlığın olamayacağı kadar yakın olduğu hâlde diğer insanlar içinden bir insan olduğunu dile getirmesi" özelliği Kehf suresi 113. ayetten "Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım." iktibasıyla vurgu yapılmıştır. Bu bölümdeki bir diğer iktibas, "ilm-i bâtın"ın övgüsü hakkındadır.

Yirmi dördüncü bölümde Harun er-Reşid'in bir Nasrani ile arasında geçen hadiseden yola çıkılarak "Allah'tan kork!" dendiğinde kibirlenip günaha girenlerden

olmamak amacıyla atından inip secdeye kapanması olayı anlatılırken Bakara suresi 206. ayetten iktibas yapılmıştır. Yirmi altıncı bölümde, kıyamet gününde Allah'ın rahmetine nail olacak dört kısım insandan bahsedilmiş ve onlara binaen Hûd suresi 115. ayetten "Allah iyilik edenlerin mükafatını zayi etmez." kısmı alıntılanmıştır. Eserdeki son ayet iktibası hatime bölümündedir. Burada nefsini tedip eden müellif sonradan gelen pişmanlığın faydasızlığından bahsederek Fâtır suresi 37. ayetten "Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size uyarıcı da gelmişti." ifadesini içeren bir alıntı yapmıştır.

Eserde ayetlerin kullanım amaçlarına bakıldığında Allah'ı ve Peygamber'ini yüceltmek, sahabeyi övmek, Allah'tan gelen bir emir olarak ve Kur'an'da yer alan kıssaların aktarımı için yapılan iktibasların yanı sıra müellifin ayetlerde hususi tasarruflarda bulunduğu da görülmektedir. Bu iktibaslar müellifin dualarında, varlıkların karşılıklı konuşmalarında, bazı cümlelerin tamamlanmasında, şiirlerde anlamı tamamlamak için, iyi ya da kötü bir zümrenin sıfatı ve bunların birbirlerinden farklı olduklarını belirtmek ve işlenen konuları desteklemek amacıyla yer almaktadır.

Hadisler

Eserdeki ilk üç hadis münacat kısmında yer almaktadır. Bu hadisler müellifin Allah'a yakarırken onu övmek için kullandığı ifadeleri içermektedir. O'nun zatını ne yerin ne de göğün kuşatamayacağı; fakat yalnızca mümin kulların kalbinin kuşatabileceği beyan edilmiştir. Peygamber'e salavat kısmında onun Âdemoğlunun efendisi olduğu, Rabbinin indinde bulunduğu ve gözü uyusa da kalbinin asla uyumadığı hadislerden alıntılarla ifade edilmiştir.

Hz. Ebû Bekir ile ilgili hadisler Peygamber'in, onun hakkındaki müjdeleyici sözleri olup ikisi arasında diyalog hâlinde verilmiştir. Konuşmada Allah'ın doksan dokuz ismi bulunduğu ve her kim bunlardan biriyle ahlaklanırsa (hadisin orijinalinde anarsa, ezberlerse ya da zikrederse) cennete gideceği yönündeki müjdesine binaen Hz. Ebû Bekir bunlardan kendisine bir pay olup olmadığını sormuş, Peygamber de hepsinin ona dair olduğunu söylemiştir.

Hz. Ömer ile alakalı hadislerden üçü din meclislerinin onun zikriyle süslenmesi ve ahlakıyla güzelleştirilmesi yönündedir. Diğer bir hadis onun Peygamber'in yanına gömülmeyi vasiyet etmesi üzerine vuku bulan bir hadise üzerinedir. Rivayete göre

Peygamber sevenin sevdiğine düşkün olduğunu, bu sebeple sevenlerin kavuşturulması gerektiğini söylemiştir.

Hz. Osman ile ilgili hadisler onun İslam ordusuna yaptığı infak dolayısıyladır. Peygamber, onun bu cömertliği karşısında onu "İbn-i Affan'a bugünden sonra yaptıkları zarar vermez." sözüyle müjdelemiş ve onun için şu duayı etmiştir: "Ey Rabbim, Osman'dan razı oldum, sen de razı ol." Hz. Ali ile ilgili iki hadis de gelenekte oldukça sık kullanılan fakat sahihliği tartışmalı olan ifadelerdendir. Biri Peygamber'in onun yiğitliğini ve kılıcının keskinliğini övmek için söylediği "Ali'den başka kahraman, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur." anlamını içeren hadisin "lâ fetâ" kısmıdır. Diğeri ise yine onun ilme verdiği değeri ifade eden "Ben hikmetin/ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. Hikmeti/ilmi isteyen ona kendi kapısından gelsin." hadisidir.

Birinci fasılda gerçek zinde ve mürde kişiden bahsederken kişinin bedeni ölmeden evvel nefsini öldürmesi gerektiği düşüncesi "Ölmeden evvel ölünüz." hadisiyle desteklenmiştir. İkinci fasılda kişinin nefsi ile beraber olmasındansa zehirli yılanla beraber bulunmasının daha hayırlı olduğu Peygamber'in münacatlarındaki "Allah'ım, beni göz açıp kapayıncaya kadar dahi nefsimle baş başa bırakma." ve "Eğer beni kendi nefsimin kontrolüne bırakırsan, beni kötülüğe yaklaştırmış ve benden iyiliği uzaklaştırmış olursun." anlamındaki ifadeleriyle vurgulanmıştır. Dördüncü fasılda kibirlenmenin felaketi ve acziyetin Allah'a yaklaştırması Peygamber'in şu hadisiyle ifade edilmiştir: "Kim Allah'a tevazu gösterirse Allah onu yükseltir. Kim kibirli davranırsa, Allah onu alçaltır."

Altıncı fasılda sahih olmadığı üzerinde birleşilen bir hadisle Allah ehli/âşık kimselerin dünya ve ahiret karşısındaki tutumları anlatılmıştır. Hadis olarak aktarılan ifade mealen şöyledir: "Dünya, ahiret ehline haramdır ve ahiret dünya ehline haramdır. Ve o ikisi Allah ehline haramdır." Onuncu fasılda Allah'ın zat ve sıfatlarından bahsedilirken "Allah vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu." ifadesiyle O'nun ezelî olması vasfı üzerinde durulmuştur. On birinci fasılda hakiki dervişin vasıflarından bahsedilirken şu sahih hadise yer verilir: "Müslüman, insanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir." Diğer bir hadis, Peygamber'in savaş sırasında yaralanmasından dolayı Allah'ın bunu yapanlara gazap etmesinden çekincesini dile getiren ve onun merhamet edici vasfına vurgu yapan "Ey Allah'ım, kavmimi doğru yola ilet, çünkü onlar bilmiyorlar." hadisidir. Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma konusundaki hadis bu fasılda da

tekrar edilmiştir. Bu fasılda son olarak "Allah işlerin yüce/şerefli olanlarını sever." hadisi vahdet makamında akıl sahipleri için verilmiş bir müjde olarak aktarılmıştır.

Aşkın başlangıcının anlatıldığı on ikinci fasılda, on beşinci fasılda detaylıca işlenen "fakr" konusundaki hadise yer verilir ki şöyledir: "Fakirlik iki cihanda yüz karalığıdır." Aşkın hakikatinden bahseden on üçüncü fasılda güzellikle ilgili Hz. Muhammed'e sorulan bir soru aktarılır. Rivayete göre kendisi ile Hz. Yusuf arasındaki yüz güzelliğinden hangisinin daha üstün olduğu sorulunca o da ikisinin iki ayrı hususta üstün olduğundan söz eder. Yusuf'un yüzü güzeldir onun da konuşma becerisi üstündür. Bir diğer hadis ilimle alakalı olup ilmin üç çeşit olduğundan bahseder. İlk kısma girende kibre, ikincisinde alçakgönüllülüğe sebep olur. Üçüncü kısma girense Allah'ın sözünün doğruluğunu anlar. On dördüncü fasılda eserde kudsî hadis olduğu belirtilen ama esasen bazı din büyüklerine ait bir söz olarak geçen bir ifade yer almaktadır. Bu söz insanın gerçekte ne olduğunu bilmesi ile alakalıdır ve onun kibre kapılmasını engellemek için söylenmiştir: "Ey Âdemoğlu, başın çürüktür ve sonun pis bir cesettir. Ve sen bu ikisi arasında özür taşırsın."

On beşinci fasıl en çok hadis rivayetinin yer aldığı bölümdür. Bu fasılda hadis olarak verilen ilk ifade kişinin nefsine sahip çıkmasını konu edinmektedir. Fasıldaki hadislerden üç tanesi "fakr" ile ilgilidir. Üç tür iftikârdan bahsedilir ve buna binaen "fakr"ın da üç tür olduğu ifade edilir. Bunlardan ilki Peygamber'in övündüğü fakirliktir. Kişi yalnızca Allah'a muhtaç olduğunu bilir. İkincisi neredeyse küfre sebep olacak türdendir. Allah'a ve Allah'tan gayrısına muhtaç olmaktır. Üçüncüsü de iki cihanda yüz karalığı olan fakirliktir, kişi Allah'tan gayrısına ihtiyaç duyar. Fasıldaki diğer bir hadis gelenekte de oldukça yaygın olan bir kudsî hadistir. "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" mealindeki hadisin yalnızca "levlâk" kısmı iktibas edilmiş ve Türkçe şiir içerinde kullanılmıştır. Fasıldaki son hadis iktibası kanaatle ilgili olup şu anlamdadır: "Her kim güvende olarak bedeni belalardan uzak hâlde ve günlük ihtiyaçlarını karşılayacak gücü de elinde olarak sabahlarsa sanki dünya nimetlerinin tamamını elde etmiş gibi olur."

On yedinci fasılda "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın." ifadesi tekrar edilmiş ve Allah'ın ipine sarılmak gerektiği vurgulanmıştır. Yirminci fasılda Allah'ın dünyaya "Bana hizmet edenlere hizmet et ve sana hizmet edene ise zorluk çıkar" mealindeki hitabı aktarılmıştır. Yirmi ikinci fasılda Allah ile Resul'ü arasındaki özel bir zaman dilimi

Peygamber'in sözü olarak yer almaktadır. Fasıldaki hadis olduğu ifade edilen diğer ifade Peygamber'in ümmetine yönelik kendisini hayır dua ile anmalarını söylediği sözüdür. Yirmi beşinci fasılda insanın hangi amaç için ne kadar çalışması gerektiği mevzusu faslın nasihat bölümünde bir hadisle aktarılmıştır. Buna göre kişi dünyası ve ahireti için orda kalacağı zamanın kıymetine göre çalışmalıdır. Allah için O'na ihtiyacı ölçüsünde ve cehennem azabından sakınmak için de ona dayanabilecek sabrının oranı ölçüsünde çalışmalıdır. Özetle söylenmek istenen şudur: İnsan için dünya geçici ahiret ise kalıcı yurttur. O hâlde esas olan ahiret yurdu için bir hazırlık yeri olan dünyada onun geçici olduğu şuuruyla çalışmak gerekir. Allah'a daima ihtiyaç hâlinde bulunulduğundan mutlaka O'nun rızası için çalışmak gerekir. Ve insanın cehennem azabına dayanacak gücü bulunmadığından her zaman ondan sakınma hâli içinde olması gerekmektedir. Bu hadisten sonra gelerek fasılda yer alan son hadis oldukça bilindiktir: "Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi. Güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz." Bu hadis temelinde hadisteki kelimelerin tek tek neyi ima ettiği üzerinde durulmuş ve Peygamber'in dünya metaından söz konusu bu üç sevgisinin aslında ne anlama geldiği ifade edilmiştir. Burada yapılan iktibasın lafzen değil mana olarak yapıldığı görülmektedir.

Yirmi altıncı fasılda yer alan iki hadisten ilki ilim öğrenmenin fazileti hakkında olup Peygamber'in "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz." hadisidir. Bir diğer hadis ise kullanım amacı ve iktibas yöntemi bakımından diğer hadislerden farklılık arz etmektedir. Nitekim diğer hadisler cümle hâlinde alıntılanmışken bu alıntı uzun bir hadis metninden ikileme iktibası şeklindedir. Diğer taraftan hadisin kullanım amacı anlatılan meseleyi delillendirmek değil, somutlaştırıp örneklendirmektir. Eserdeki son hadis iktibası yirmi yedinci fasılda yer almaktadır. Bu hadis ilmiyle amel eden âlim ve adaletle hükmeden emirin öldükten sonra kıyamete kadar vücudunun taze kalacağını ifade etmektedir.

2.2.3. Mutasavvıflar

Eserde sözü geçen mutasavvıflar şu şekildedir: Râbia el-Adeviyye, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Türâb-ı Nesefî, Yahyâ bin Muâz-ı Râzî, Sehl bin Abdullâh et-Tüsterî, Cüneyd-i Bağdâdî, Semnûn el-Muhib, Hüseyn-i Mansûr, Şeyh Şiblî, Ebû Ali Dekkâk, Abdullâh-ı Ensârî, Şeyh Ahmed el-Gazzâlî, Necmeddîn-i Kübrâ ve Seyyid Hüseyn-i Hemedânî.

Râbia el-Adeviyye

8. yüzyılda yaşamış, ailesinin dördüncü çocuğu olduğu için kendisine Râbia adı verilmiştir. Kays b. Adî kabilesinin azatlı kölesi olduğundan Adeviyye nisbesiyle anılmıştır.[194] İbrahim b. Edhem ve Hasan-ı Basrî gibi sûfîlerle aynı dönemde yaşamıştır. Kendisine niçin evlenmediği sorulduğunda nikâh akdinin vücudu olanlar için bahis konusu olacağını hâlbuki kendisinin kendisi olarak var olmadığını, O'nun hükmünün altında O olarak var olduğunu ifade etmiştir. Bu dereceye de mevcut olan her şeyi O'nun uğrunda kaybetmekle vardığını söylemiştir.[195]

Rivayet olunur ki büyüklerden birkaç kimse kendisini ziyaret etmiş ve o, bu kimselere Allah'a niçin ibadet ettiklerini sormuştur. Bunlardan biri cehennemden sakınmak bir diğeri de cennette bir dereceye ulaşmak için Allah'a ibadet ettiklerini beyan etmiştir. Bunun üzerine o, korktuğu yahut bir ücret beklediği için Allah'a ibadet eden kulun fena bir kul olduğunu söylemiştir. Bu defa onlar Râbia'ya niçin ibadet ettiğini ve cennete hiç mi tamah etmediğini sormuşlar.[196] *Râhatü'l-Ervâh*'ın altıncı faslında bu soru, niçin cennet istemediği şeklinde geçmektedir. Bu soruya cevabı, hakikat ehli için cennet talebinin cinnet alameti olduğu şeklindedir ve öğüt olarak eserde Arapça verilmiş olan "Önce câr, sonra dâr; evvela komşu sonra ev!" sözünü söylemiştir. Ona göre Allah, vasıtasız olarak da ibadet edilmeye layıktır.[197]

Bâyezîd-i Bistâmî

İlk büyük mutasavvıflardan olup Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında ölüm tarihi 234/849 ya da 261/875 olarak verilmiştir.[198] Aynı devri paylaştığı birçok mutasavvıfla ilgili menkıbeleri vardır ve bu menkıbelerin neredeyse hepsi onun tasavvuftaki mertebesinin üstünlüğünü içermektedir.[199] Kurb ve heybet makamında bulunup Allah'a muhabbet duymayı ve O'nun rızasını kazanmayı ön plana çıkarmış ve kişinin nihai hedefinin Hak'ta mahvolması gerektiğini savunmuştur. Muhabbet olmasaydı tahrip edici kudretin âlemdeki her şeyi alt üst edebileceğini ifade etmiştir. Onun tasavvufi anlayışında ön plana çıkan unsurlar aşk, muhabbet, fena ve vahdettir. Ona göre var olan ancak Hak'tır ve

[194] Hülya Küçük ve Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", *DİA*, XXXIV, 380.
[195] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, 1. baskı, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2002, s. 101.
[196] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, s. 105-106.
[197] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, s. 106.
[198] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, s.173.
[199] Süleyman Uludağ, "Bâyezîd-i Bistâmî", *DİA*, V, 239.

Hak'ta mahvolan var olan her şeyin hakikatine erebilir. Bundan dolayı âlemde var olan hiçbir şeye tenezzül etmemeyi; zira kişi neye tenezzül ederse onunla perdelenmiş olacağını belirtmiştir. Bu yolda da en büyük tehlike O'ndan gafil olmaktadır. Allah'a ulaşma yolunda kendisini yok saydığından sahip olduğu her şeyin kendi fiillerinden değil Allah'ın lütfundan kaynaklandığını ifade etmiştir.[200]

Eserde vahdetin işlendiği beşinci fasılda Bâyezîd-i Bistâmî ile kendisine gelip hesap yaptıran bir kişi arasındaki hadise anlatılmıştır. Bâyezîd'in yaptığı bütün hesapların sonucu vahdete çıkınca adam hayrete düşüp bunun nasıl olabileceğini sorar. O da birden başka nesne bilmediğini ve her şeyin birden hasıl olduğunu söyler.

Bâyezîd-i Bistâmî'ye Allah tarafından sınırsızca ne istediği sorulmuş, o ise dünyaya dair hiçbir şey dilememeyi dilemiştir. Vahdet anlayışı gereği aşkı da âşığı da mâşuğu da kendisi olarak telakki etmiştir ve kendisini her şeyiyle ona feda etmiştir. Zira tevhid âleminde her şey bir olarak görülmektedir. Bu sayede de Allah'ta fani olma makamına ulaştığını beyan etmiştir. Vahdete ulaşmak için kişinin benliğinin aradan çekilmesi gerektiği ve hem benliğin varlığı hem de Allah'ın varlığından bahsetmenin şirk olacağını ifade etmiştir. Onun vecd hâlinde iken sergilediği davranışlar ve söylediği sözler halk tarafından anlaşılması mümkün olmayan şeyler olduğundan o, diliyle konuşanın Hak olduğunu ve kendisinin arada bulunmadığını söylemiştir. Allah'ın rızasını elde edecek kimsenin cennete meyletmesinin anlamsız olduğunu düşünmüştür.[201] Eserin on sekizinci faslında Bâyezîd-i Bistâmî'nin muradının iki âlemde de nâ-murat olup Allah'ın muradıyla muratlanmak istediği dile getirilmiştir.

Hacca gittiği bilinen Bâyezîd-i Bistâmî eserin onuncu faslında anlatılana göre haccında Allah'tan başka bir şeyi görmeyene dek haccını üç kez tekrar etmiştir. İlk seferinde Kabe'nin kendisini görür ve bunun gibi binayı birçok kez gördüğünü, yaralı gönlüne bu taş binadan şifa bulamayacağını düşünerek Kabe'yi ikinci kez ziyaret eder. Bu defa hem Kabe'yi hem Kabe'nin sahibini müşahede eder; fakat bu da vahdete aykırıdır. Ancak üçüncü gidişinde Allah'tan başka bir şey görmemeye kadir olur. Böylece vahdete vasıl olur.

Ona göre kişinin dünyadaki bütün çabası yerde de gökte de Allah'tan başkasını görmeyeceği bir an yakalamaktır. Muhabbet ehli kalp ile Arş'ın etrafını dolaşıp Allah'ın

[200] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, s 173, 181, 192, 207, 210.
[201] Feridüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliyâ C.1, s.195-199.

güzelliğini ister. Nitekim O her yerdedir ve her şey de O'nundur. Ârif, vuslattan başka hiçbir şeye sevinmez. Kişi ancak kendi benliğini aradan çıkardığı zaman Allah'ı bulabilir. Erlerin işi, Allah'tan başka hiçbir kimseye gönül bağlamamaktır. O, bu düşünceyle dünyayı üç talakla boşadığını, tek olan Allah'a tek olarak gittiğini ve Allah'tan O'ndan başkasını istemediğini dile getirmiştir.[202]

Eserin hatime bölümünde yine Bâyezîd-i Bistâmî'nin bir sözüne atıf yapılarak gençliğin geçtiği; fakat kusurun gitmediği ve gaybın da ne olduğunun bilinmediği ifade edilmiştir. Bu söz hem insanın acziyetini hem de kısıtlılığını ifade etmektedir. Kişinin bilme ve idrak etme alanı Allah'ın takdir ettiği kadardır ve bu da nasip meselesidir.

Ebû Türâb-ı Nesefî

9. yüzyılda yaşamış Horasanlı sufilerdendir. Nahşeb/Nesef'te doğduğundan Nahşebî/Nesefî nisbesiyle anılmaktadır.[203] Müritlerinde hoş olmayan bir hâl gördüğünde hemen tövbesini arttırdığı ve bunu kendinden bildiği rivayet edilir. Allah'ın rızasına vasıl olmak için gerekenin kişinin gönlünde zerre kadar dünya sevgisi olmaması gerektiğini ifade etmiştir.[204] *Râhatü'l-Ervâh*'ın on beşinci faslında anlatılana göre Hüseyn-i Hemedânî rüyasında Ebû Türâb'ı görüp kendisine tövbenin ne olduğunu sormuştur. Verdiği cevaba göre tövbe "nefsin istek ve arzularının boynunu kırmak"tır.

Yahyâ bin Muâz-ı Râzî

9. yüzyılda yaşamış ve tasavvuf tarihinde "vaiz" sıfatı ile anılan ilk sûfî olmuştur. Aynı zamanda zenginliği fakirliği önüne koyan anlayışı ilk savunan ve seyr ü sülukte geçilmesi gereken makamlardan da sistematik olarak ilk söz eden odur.[205] *Tezkiretü'l-Evliyâ*'da telif ettiği eserler olduğundan söz edilmişse de günümüze ulaşmış bir eseri bulunmamaktadır.[206] İmanın havf, recâ ve muhabbet olduğunu; amelin de ilim, niyet ve ihlasa muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Muhabbetin alametini iyilik görmekle artması; fakat zorluk görmekle azalmaması olarak tarif etmiştir.[207]

Râhatü'l-Ervâh'ın on altıncı faslında bir vaazında yaşadıkları şöyle anlatılmıştır: Bir gün minbere çıkmış ve önünde sayısız insan görmüştür. Onlara bir saat nazar ettikten

[202] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C.1, s.201, 206.
[203] Mehmet Demirci, "Ebû Türâb en-Nahşebî", *DİA,* X, 243.
[204] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C.1, s. 351, 354.
[205] Salih Çift, Mevlânâ'nın Öncülerinden Biri: Yahyâ b. Muâz er-Râzî", *Sûfî Araştırmaları* 1/2 (2010): 45.
[206] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C.1, s. 357.
[207] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C.1, s. 364, 366.

sonra hepsini seyir makamında bulmuş ve onlara hitaben şöyle söylemiştir: "Bize bir kimse ile söyleşmemiz buyrulmuştur. Hâlbuki siz aynı yönde ve fikirde bir olmayıp birbirinizden ayrıksınız. Her biriniz bir tarafa bakar. Hâl böyle iken ben sizi bu gaflet uykusundan nasıl uyandırayım?" Bu sözü söyledikten sonra minberden iner ve ah ederek bir şiir söyler. Söz konusu şiir anlam itibariyle şu şekildedir: Her kim yâriyle bir olmazsa bir olma makamına ermesi kolay olmaz. Kişinin kulağı ve aklı başka yerde olursa onun anlaması mümkün müdür?

Sehl bin Abdullâh et-Tüsterî

9. yüzyılda yaşamış Tüster şehrinde doğduğu için Tüsterî nisbesiyle anılmış sûfî ve müfessirdir.[208] Ehl-i sünnete bağlı bir mutasavvıf olmakla beraber tefsirdeki bazı işari yorumlarında ileri gittiği durumlar da vakidir.[209] Âlim şeyhlerden olup şeriatla hakikatin arasını onun uzlaştırdığı söylenir. Günahkârın günahından âbidin de ibadetinden tövbe etmesi gerektiğinin farz olduğunu söylemiştir.[210] Birçok kerameti olmasına rağmen bunları gizli tutmayı yeğlemiştir. Büyüklerden biriyle Cuma namazı kılmak için bir günlük mesafeyi bir anda kat etmiştir. Namazdan çıkan kalabalığa hitaben şöyle demiştir: "Lâ ilâhe illallâh diyen çoktur ama bunda ihlası olan azdır."[211] Bu hadise *Râhatü'l-Ervâh*'ın on altıncı faslında bu şekliyle anlatılmış olup söylediği söz Arapça nakledilmiştir.

Tüsterî'ye göre en faziletli amel kişinin "Artık ben arındım." şeklindeki düşüncesinden kurtulmasıdır.[212] Bu düşüncesine dair bir rivayet *Râhatü'l-Ervâh*'ın onuncu faslında Arapça olarak aktarılmıştır. Anlamı şu şekildedir: Günahların en kötüsü hadîs-i nefstir. Yani kendini methedip başkalarını zemmetmektir.

Cüneyd-i Bağdâdî

Cüneyd-i Bağdâdî, 10. yüzyılda yaşamış devrinin önde gelen mutasavvıflarındandır. Kendisinden sonra gelen tasavvuf erbabınca da yolu takip edilmiştir.[213] Şeyhi, aynı zamanda dayısı olan Serî es-Sakatî'dir. Onun benimsemiş olduğu yol, Bâyezîd-i Bistâmî'nin "sekr" yolunun aksine "sahv" yoludur. Mücahede, müşahede ve fakr

[208] Mustafa Öztürk, "Sehl et-Tüsterî", *DİA*, XXXVI, 321.
[209] Mustafa Öztürk, "Sehl et-Tüsterî (ö.283/896) ve Tasavvufî Tefsiri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002): 265.
[210] Feridüddin Attâr, Tezkiretü'l-Evliyâ C.1, s. 301, 302.
[211] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, s. 305.
[212] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 1, s. 308.
[213] Süleyman Ateş, "Cüneyd-i Bağdâdî", *DİA*, VIII, 119.

konusunda öne çıkmış, fakirliği Allah'ın kendisine verdiği bir lütuf ve fazilet olarak görmüştür. O da Bâyezîd-i Bistâmî gibi vahdet yolunu benimsemiştir. Hatırından dahi Allah'tan başka bir şeyin geçmemesi için yıllarca mücadele etmiştir. Kişinin vücudunu istemesinin en büyük günah olduğunu ve eğer kişi vuslata ehil değilse sevaplarının günah, iyiliklerinin vebal olacağını söylemiştir.[214]

Tezkiretü'l-Evliyâ'da tasavvufu nasıl elde ettiği şöyle aktarılmıştır: "Biz bu tasavvufu dedikodu ile elde etmedik, cenk ve harple kazanmadık; lakin aç ve uykusuz kalarak, dünyadan el etek çekerek, sevilen ve göze hoş gelen şeylerden koparak bulduk."[215] Râhatü'l-Ervâh'ın on beşinci faslında da fakr konusunda şöyle dediği rivayet edilmektedir: Fakr üç harftir. Fa harfi fenaya delalet eder, kaf harfi kanaate ve ra harfi de riyazete işarettir. Bu üç sıfatı kendisinde toplamayan kişi fakr ismi ile müsemma olmaya layık olmaz.

Muhabbet hususundaki görüşü şu şekildedir: Kendi muradını dostun muradına tercih etmek muhabbet alametidir. Vücudunu Allah'la arasında bir perde olarak görmüş ve ömrü boyunca bu perdenin ortadan kalkması için mücadele etmiştir. Kişi heva ve hevesi hilafına işler yaparsa nefsin illeti kendisinin şifası hâline gelir. Zikir hususunda da maksadın kendisine zikredilene ulaşmak olduğunu ifade etmiştir. Kur'an ve hadis bilmeyenlerin takip edilmemesini, zira elde ettikleri ilmin kitap ve sünnet ile mukayyet olduğunu dile getirmiştir.[216]

İçinde dünya sevgisi olan bir kalbe Allah'ın sırrını koymayacağını, bu sebeple sürekli uyanık olmak ve gaflette bulunmamak gerektiğini söylemiştir. Bunun için daima çaba sarf etmek ve belayı yol gösterici ve uyarıcı olarak istemek gerekir. Tasavvufu Allah'ın kişideki benliği öldürüp kendisiyle yaşatması, kişinin de Allah'tan başka her şeyden alakayı kesip daima Allah ile beraber olması şeklinde tarif etmiştir.[217]

Eserin on birinci faslında kendisine aşkın kemaline neyi tahsil ederek ulaştığı sorulmuş, o da nefsin alışık olduğu şeylerle bağını koparıp onlardan ümidini keserek ve dinen mübah olan dünyalıkları dahi terk etmekle bulduğunu ifade etmiştir.

[214] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 13-15, 20.
[215] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 16.
[216] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 20, 26, 30.
[217] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 33-37.

Semnûn el-Muhib

Tasavvufta Allah sevgisini esas alan ilk sûfîlerdendir. Muhabbeti marifetin önüne koyacak kadar önemsediğinden el-Muhib lakabıyla anılmıştır. Tasavvufu hiçbir şeye malik olmamak ve hiçbir şeyin de kişiye malik olmaması şeklinde tanımlamıştır. [218] Rivayete göre Semnûn bir defasında muhabbetten o kadar etkili sözlerle bahsetmiştir ki uçan bir kuş bu sözlerin etkisiyle onun önüne konmuş ve gagasını yere vura vura ölmüştür.[219]

Rivayet olunur ki Hicaz'da iken Feyd halkı ondan kendilerine nasihat etmesini istemiş; o da kürsüye çıkarak konuşmuş, fakat öğütlerine layık ve ehil olmadıklarını görünce yüzünü mescitteki kandile çevirerek şöyle demiştir: "Muhabbetten söz ederken size hitap ediyorum." O bunu söyler söylemez kandiller birbirlerine girerek paramparça olmuştur.[220] *Râhatü'l-Ervâh*'ın on altıncı faslında bu rivayet nakledilirken yer ve topluluk adı verilmemiştir. Hadise biraz daha farklı olarak şu şekilde aktarılmıştır: Semnûn her konudan topluluk için o kadar çok şey anlatıp birçok sırrı açığa çıkarmış; fakat cehalet hastalığı ile bağlanmış olduklarından hiç kimse gaflet uykusundan uyanmamış. Öyle ki Semnûn bunları kınayıp azarlamış; fakat bunlar yine uyanmamışlar. Bu defa yüzünü kandillere çevirip onları muhatap alarak söz söylemeye başlamış ve kandiller bu sözlerden etkilenip hareket etmeye başlamışlar. Ansızın Semnûn'un ateş saçan ağzından kandillere bir ateş düşmüş ve kandiller bu gayret ve keramet ateşiyle yanmaya başlamıştır.

On sekizinci fasılda yer alan rivayette kendisine nereye gittiği sorulmuş o da bu soruya Arapça bir şiirle karşılık vermiştir. Şiirin anlamı ise şu şekilde olup esasen Semnûn'a değil Şeyh Şiblî'ye aittir: "Ne yanım ne de yönüm belli. Gördüğün gibi, kalpsiz yaşıyor ve gayesiz yürüyorum."[221] Şiirden sonra Mecîdî bu kıssayı şu sonuca bağlar: Çaresiz âşık hayret şarabıyla mest ve mahmurdur. Bu sebeple arbede ederse ayıplanmasın; zira mazurdur.

---

[218] Abdullah Kartal, "Semnûn b. Hamza", *DİA*, XXXVI, 498, 499.
[219] Süleyman Uludağ, "Aşk", *DİA*, IV, 12.
[220] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 100.
[221] Abdurrahman es-Sülemî, *İlk Zâhid ve Sûfîler: Tabakâtu's-Sûfiyye*, trc. Abdurrezzak Tek, Bursa: Bursa Akademi, 2018, s. 198.

Hüseyn-i Mansûr

10. yüzyılda yaşamış olup asıl adı Hüseyin'dir; fakat babasının adı olan Mansûr ve bir nevi sıfatı hâline gelen Hallâc nisbesi ile tanınmıştır.[222] "Ene'l-Hak" dediği için idam cezasına çarptırılmış, o hâlde iken kendisinden nasihat isteyen hizmetçiye "Nefsi yapması gereken bir şeyle meşgul et, aksi takdirde yapılmaması gereken bir şeyle o seni meşgul eder." demiştir.[223] *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu rivayette geçen hizmetçi derviş, nasihat da vasiyet olarak geçmekte olup Mansûr'un sözü Arapça olarak verilmiştir.

Şeyh Şiblî

Tasavvufi eğitiminin yanı sıra dinî ilimlerle de ilgilenen ve uzun yıllar hadis ve fıkıh okuyan Şiblî'nin Horasanlı olduğu bilinmektedir.[224] Cüneyd-i Bağdâdî'nin müridi olup Mâlikî mezhebine mensuptur.[225] Pek çok hadis yazmış ve rivayet etmiştir. Marifet ehlinin Allah'tan bir an bile gafil olmasını şirk olarak nitelendirmiştir.[226]

Râhatü'l-Ervâh'ın sekizinci faslında rivayet edildiği üzere Şeyh Şiblî bir gün evinden dışarı çıkınca anlamı "Bana Selma'dan haber verecek bir kimse var mı? Nereye gitti ve nerede karar kıldı?" olan bir şiir duymuştur. Bunun üzerine nara ve feryat edip şu anlama gelen Arapça bir beyit söylemiştir: "Vallahi iki âlemde de ondan haber verecek olan yoktur." Mecîdî bu Arapça şiiri şu şekilde anlamlandırmıştır: Bütün âlem ve insanlar aşk şarabının ateşiyle mest olmuştur. Bundan dolayı vuslat haberini vermeye kimse aşina değildir.

Kendisine tasavvufun ne olduğu sorulduğunda verdiği cevaplardan biri de tasavvufun şirk olduğu yönündedir. Zira tasavvuf kalbi Allah'tan başka şeylerden muhafaza etmektir, hâlbuki gayr yoktur.[227] Bu düşünce *Râhatü'l-Ervâh*'ın onuncu faslında insanın âleme bakarken manevi derecesine göre nazarının farklı olacağından bahsedilirken hüccet olarak aktarılmıştır. Mecîdî'ye göre insanın âleme nazarında en ileri seviye budur.

Yirmi beşinci fasılda rivayet edildiği üzere Şeyh Şiblî dört bin hadis okumuş ve bu hadisler içerisinden bir tanesini seçmiş ve geri kalanından feragat etmiştir. Nitekim

[222] Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", *DİA*, XV, 377.
[223] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 176.
[224] Dilaver Gürer, "Şiblî, Ebû Bekir", *DİA*, XXXIX, 125.
[225] Ali Şir Nevâyî, *Nesâyimü'l-Muhabbe min Semâyimü'l-Fütüvve*, haz. Vahit Türk, İstanbul: Ötüken, 2021, s. 155.
[226] es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 193, 196.
[227] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 213.

sözünü ettiği bu hadis cehennem ateşinden kurtulmak ve cennette yüksek derecelere vasıl olmak için yeterlidir. Hadisin meali şu şekildedir: "Dünya için orada kalacağın miktar kadar çalış; ahiret için de orada kalacağın miktar kadar çalış; Allah için, O'na olan ihtiyacın kadar çalış; cehennem için, ona dayanabileceğin kadar amel işle."[228] Her kim bu hadis ile amel ederse büyük bir ilim ve fazilete nail olur.

Ebû Ali Dekkâk

11. yüzyılda yaşamış Nişabur sufilerindedir. Ona göre zühd için yeme ve içmeden kesilmeye, dünya hayatından yüz çevirmeye gerek yoktur.[229] O, tasavvuf yolunu Nasrabazî'den öğrendiğini onun Şiblî'den, Şiblî'nin Cüneyd-i Bağdâdî'den, Cüneyd'in Serî es-Sakatî'den, Serî'nin Dâvûd'dan, Dâvûd'un Ma'rûf'tan ve Ma'rûf'un da Tâbiîn'den öğrendiğini söylemiştir.[230]

Rivayete göre üzerinde süslü bir hırka ile hankahta otururken üzerinde eski bir aba ile Şeyh Ebû Hasan Bürnevdî içeriye girer. Ebû Ali Dekkâk şaka yoluyla üzerindeki abayı ne kadara satın aldığını sorunca ondan şu cevabı almıştır: "Üstad, böbürlenme! Zira bütün dünyayı satarak bu abayı aldım ve sekiz cenneti verseler satmam." Aldığı cevap üzerine Ebû Ali Dekkâk çok ağlamış ve bir daha kimseye şaka yapmamıştır.[231] *Râhatü'l-Ervâh*'ta bu rivayet on beşinci fasılda Şeyh Ebû Hasan Bürnevdî'nin adı verilmeyip bir fakir olarak aktarılmıştır. Ayrıca kendisinin söylediği söz de etrafında bulunanlar tarafından söylenmiş olarak bu kısım Arapça olarak aktarılmıştır. Şeyhin bu cevap karşısında verdiği tepki ise aktarılmamıştır.

Abdullâh-ı Ensârî

Soyu Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye dayanan ve Herat'ta doğduğu için Herevî nisbesiyle anılan Abdullâh-ı Ensârî, 11. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şair ve âlimdir.[232] Eserin Allah'a istiğfarı içeren yirmi üçüncü faslında onun *Münâcât* adlı eserinden alıntı yapılmıştır. Bu münacatlardan Mevlânâ, Senâî, Attâr ve Câmî gibi sûfîler etkilenmişlerdir.[233] Ayrıca

[228] Fikret Karaman, "Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcazetnâme ve İçeriği", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1, (2018): 17.
[229] Recep Uslu, "Dekkâk, Ebû Ali", *DİA*, IX, 112.
[230] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 227.
[231] Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* C. 2, s. 230.
[232] Tahsin Yazıcı ve Süleyman Uludağ, "Herevî, Hâce Abdullah", *DİA*, XVII, 222.
[233] Yazıcı ve Uludağ, "Herevî, Hâce Abdullah", s. 225.

münacatlarının içerdiği fikirlerle yine eserde şiirlerinden alıntılar yapılmış olan Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'ın tasavvuf anlayışları arasında büyük benzerlikler vardır.[234]

Şeyh Ahmed el-Gazzâlî

Tus'ta doğmuş, 12. yüzyılda yaşamış vaiz ve mutasavvıftır. İmam Gazzâlî'nin kardeşidir. İmam Gazzâlî'nin ilim, mârifet, şer'î hükümler ve ahlâkî kaidelere öncelik tanıyan tasavvuf anlayışına karşın o aşk ve vecde ağırlık veren bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış üzere yazdığı *Sevânihu'l-uşşâk* adlı eseri Senâî, Attâr ve Fahreddîn-i Irâkî gibi büyük mutasavvıflar üzerinde etkili olmuştur.[235] Dördüncü fasılda yaratılışın başlangıcı anlatılırken Ahmed Gazzâlî'nin Âdem'in yaratılışındaki sırrı aşkla açıklaması referans alınmıştır.

Necmeddîn-i Kübrâ

Gençlik zamanında zahirî ilimler tahsil etmiş ve münazarada bulunduğu herkese galip geldiği için kendisine "Temmetü'l-Kübrâ" lakabı takılmıştır. Daha sonra bu lakap kısalarak Kübrâ olarak kalmıştır.[236] Kurucusu olduğu Kübreviyye tarikatının adını bu lakabından almaktadır.[237] Onun tarafından tespit edilen ve tasavvuf erbabınca da kabul gören on esas şunlardır: tövbe, züht, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Allah'a teveccüh, sabır, murakabe ve rıza.[238]

Râhatü'l-Ervâh'ın on beşinci faslında onun iftikâr kavramı üzerine olan düşünceleri aktarılmıştır. Ona göre iftikâr üç kısımdır: İlki yalnızca Allah'a ihtiyaç duymaktır ki bu Peygamber'in övündüğü türdendir. İkincisi Allah'la beraber O'nun dışındakilere de ihtiyaç duymaktır bu türden ihtiyaç duymanın ise kişiyi küfre götürme riski vardır. Üçüncü türden olan ise Allah dışındaki şeylere ihtiyaç duymak olup Peygamber tarafından iki cihanda yüz karalığı olarak ifade edilmiştir.

Ayrıca eserde Necmeddîn-i Kübrâ'ya nispet edilen ve "fakîr" kelimesindeki harflerin nelere delalet ettiğini içeren bir de şiir yer almaktadır. Buna göre fa harfi, fena ve feragate; kaf harfi, kuvvet ve kıyama; ya harfi, havf ve recaya ve ra harfi de rikkat ve recaya tekabül etmektedir.

---

[234] Mürsel Öztürk, Hace Abdullah Ensari'nin Tasavvufi Görüşleri*", Doğu Dilleri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi* 5/1 (1992): 21.
[235] Süleyman Uludağ, "Ahmed el-Gazzâlî", *DİA*, II, 70.
[236] Ali Şir Nevâyî, *Nesâyimü'l-Muhabbe*, s. 294.
[237] Hamid Algar, "Necmeddîn-i Kübrâ", *DİA*, XXXII, 500.
[238] Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2. baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 292.

Seyyid Hüseyn-i Hemedânî

Kübreviyye tarikatının Hemedâniyye kolunun kurucusu olup 14. yüzyılda yaşamıştır. Soyu Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelabidin'e dayanmaktadır. Keşmir'in İslamlaşmasında büyük katkıları olmuştur. Hz. Ali ve ehlibeyte olan derin sevgisi Şii yönelimli bir şeyh olarak tanınmasına sebebiyet vermiş olsa da esasen önce Hanefi sonra Şâfiî mezhebini benimsemiştir. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem* adlı eserine şerh yazmış ve onun görüşlerini Kübreviyye anlayışı ile bağdaştırmaya çalışmıştır.[239]

Râhatü'l-Ervâh'ın onuncu faslında anlatılan rivayete göre Hüseyn-i Hemedânî bir gün yolda giderken iflas etmiş bir kimsenin kesesi gibi boş ve ifsat etmiş birinin kafası gibi baş aşağı gelmiş bir kafatası görür. Bu başın sahibinin sergüzeştinin kendisine malum olmasını ya da alınyazısının kendisine görünmesini diler. Bunun üzerine başın üzerinde ansızın İbranice yazılmış bazı harfler kendisine görünür. Şöyle yazmaktadır: Ey ibretle bakan göz, uyanık ol ki ben bir kâse idim ve bir kişi beni bin hevesle başı üzerinde taç etmişti. Görüştüğü herkese bu kâseyi nereye koyayım derdi. Birçok gün bu soruyu herkese duyurdu; fakat hiç kimse o kâseyi almadı. Bir gün yine bu gaflet yolunda giderken ansızın karşısına bir haydut çıkar ve hemen o kâseye el atarak der ki, "Kâseyi nereye koyayım derdin, padişahın hükmü burada kâseyi yok edip kesenin içinde de ne varsa bana teslim etmen yönündedir."

On birinci fasılda rivayet olunduğuna göre Hüseyn-i Hemedânî bir zaman Hint topraklarına gitmiş ve orada bir pınar başında duran himmeti yüksek, cüssesi büyük, sureti temiz ve sîreti güzel bir kuş görmüş. Kuş ne zaman bir şeyler yemeye niyet etse bir ses çıkarır ve hemencecik önünde durduğu sudan bir balık başını dışarı çıkarır ve onun olduğu yere gelir. O da balığı yer Allah'a şükretmeye başlar. Bir kuşun dahi rızkını ayağına getiren Allah her yarattığının da rızkına kefildir. O hâlde kişi bir kuştan aşağı kalmamalı ve Allah'ın vaadinden şüphe duymamalıdır. On beşinci fasılda anlatıldığı üzere bir gün Ebû Türâb-ı Nesefî'yi rüyasında görmüş ve ona tövbenin ne olduğunu sormuştur. O da tövbenin nefsin boynunu kırmak olduğunu söylemiştir.

Yukarıda sözü geçen tasavvuf büyüklerinin yanı sıra bazı mutasavvıfların yalnızca isimleri; eserleri ya da şiirleri vasıtasıyla geçmekte olup kıssalarına yer verilmemiştir. Nakşibendi, âlim ve şair olan Molla Câmî *Silsiletü'z-Zeheb* adlı eseri,

[239] Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *DİA*, XVII, 186.

Levâyih adlı eserinden alındığı ifade edilen bir şiiri ve farklı eserlerinden şiirleriyle; mutasavvıf şair Ferîdüddin Attâr, *Mantıku't-Tayr* adlı eserinden bir içerik ve bir şiiriyle; mutasavıf şair Şebüsterî eser içinde ismi geçmemekle beraber "*Gülşen-i Râz* sahibi" tavsifiyle bir şiiriyle ve son olarak âlim ve filozof Nasîrüddin-i Tûsî, Peygamber'in fakr ile ilgili hadislerini açıklarken bu konudaki beyanlarına başvurulan kişi olarak eserde yer almaktadır.

2.2.4. Dinî ve Tarihî Şahsiyetler

Hz. Muhammed

Râhatü'l-Ervâh'ta Peygamber'in adı Muhammed, Mustafa, Ahmed ve Taha olarak dört farklı şekilde geçmektedir. Bunun yanı sıra Ebu'l-Kasım, Resul, Resul-i Kerim ve Muhammed-i Muhtar gibi lakaplarla anıldığı da görülmektedir. Onunla ilgili ayet ve hadisler, ilgili kısımda açıklandığı için bu bölümde bunlar dışında kalan özellikleri ele alınacaktır. Tasliye kısmında yer alan şiirde onun âlemlerin yaratılmasına sebep; peygamberlere, evliya zümresine ve dahi insanlara ve meleklere imam; doğunun da batının da resulü olması özellikleri aktarılmıştır.

Kisra ve kayserlerin şevket ve zinetlerini azaltıp azamet ve saltanatlarını alçaltmış ve âlemlerin peygamberi olarak imana davetinin debdebesi kayserlerin ömrünü azaltmıştır. O; din ve şeriatın sultanı, Hz. Âdem'in aslı, Allah'ın nuru, insanların en hayırlısı ve peygamberlerin sonuncusudur.

Üçüncü fasılda fakirlik çekmenin tasavvuf yolunda bir gereklilik olduğundan bahsedilirken Peygamber'in arpa ekmeği ile iktifa edip kanaat köşesinde çok cefa çektiği ve açlıktan beline taş bağladığı hadislerine gönderme yapılmıştır.

On birinci fasılda bazı savaşlarda kafirler tarafından atılan taşın ön dişlerinden dört tanesini kırmasından sonra hemen Allaha dua edip "Ya Rabbi kavmimi bağışla zira onlar bilmiyorlar." hadisine gönderme ile onun merhametinin büyüklüğüne işaret edilmiştir. Peygamber bu duadan sonra ayrıca onların ihtida etmesini ve kendisine intisap etmelerini dileyerek onları bilmemek ile mazur görerek onlar için Allah'tan mağfiret dilemiştir.

Yirmi ikinci fasılda Peygamber'in Allah ile olan yakınlığına değinilmiştir. Öyle ki o yakınlık zamanında Cebrâil dahi yakınlaşmaya takat bulamayıp ileriye geçmemiştir.

Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir'in en bilindik sıfatı "candan doğrulayıcı" anlamına gelen Sıddîk"tir. Peygamber'den sonra halife olmasından dolayı da kendisine "halîfetü Resûlillah" denilmiştir. Hicret esnasında Peygamber'in mağara arkadaşı olması bir ayete de konu olmuş ve o, bu özelliği dolayısıyla bizzat Kur'an'da övgüye layık görülmüştür. Bu sebeple neredeyse bütün İslami kaynaklarda kendisinden "yâr-ı gar" yani "mağara arkadaşı" olarak bahsedilmiştir.[240]

Râhatü'l-Ervâh'ta özellikle, hicret ederken Peygamber'e arkadaşlık etmiş olması bu konunun geçtiği ayete de atıfta bulunularak işlenmiştir. Bununla beraber Peygamber'in sırrına ortak olması ve O'nun nurundan nasiplenmesi, iki âlemin de hocası olması, Peygamber'den sonra ilk halife ve ilk imam olması, muhacir ve ensarın serveri olmasından da söz edilmiştir. Son olarak eserin onuncu faslında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali arasındaki farkın ne olduğu sorgulamasına yönelik olarak müellif söz konusu olan eşi benzeri görülmemiş iki mert kimsenin arasında ayrılık beyan etmenin boş bir işten başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.

Hz. Ömer

Hulefâ-yı Râşidîn'in ikincisidir. En bilindik sıfatı "Hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamına gelen "Fârûk"tur. Sünnî âlimleri Hz. Ömer'in onun Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslümanların en faziletlisi ve halifelik makamına en uygun kişi olduğunda ortak görüşe sahiptir. Şiiler ise Hz. Ali'nin halifeliği ile ilgili ilahi emir bulunduğunu, Hz. Ömer'in Ebû Bekir ve Ebû Ubeyde'yle birlikte bu emre karşı geldiğini ve Peygamber'in cenazesi kaldırılmamışken hilâfeti Hz. Ali'den haksız olarak ele geçirdiğini ileri sürmüş, Hz. Ebû Bekir'in de Hz. Ömer'i halife seçmesini eleştirmiştir. Fakat Sünnî kaynaklarında Hz. Ömer'in başarılı yönetiminin Hz. Ebû Bekir'in aldığı kararı ne kadar isabetli olduğuna delil olarak gösterilir. Nitekim Hz. Ali de Hz. Ebû Bekir'in bu seçimine karşı çıkmamış ve ona ilk gün biat edenler arasında yer almıştır.[241]

Hz. Ömer'in en belirgin bir diğer özelliği devlet yönetimindeki başarısı ve adaletidir. Onun yönetim esası, kim olursa olsun tarafsız bir adalet ve adaletli bir eşitlik

[240] Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri: Dört Halîfe Dönemi*, 9. baskı, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2019, s. 27, 35.
[241] Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, 46.

esasına dayanmaktadır. Ayrıca, İslam tarihinde "emirü'l-müminin" tabirinin de ilk defa Hz. Ömer için kullanıldığı bilinmektedir.[242]

Râhatü'l-Ervâh'ta kendisinden en fazla söz edilen halife Hz. Ömer'dir. Arap ve Arap olmayanların övüncü ve Bathâ (Mekke ile Mina arasında bir yer) ve Harem'in (Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler) düzen sağlayıcısı, cihanı tesis eden kuralların koyucusu, hilafette ikinci Süleyman gibi nitelendirmelerle tavsif edilmiştir. Eserde bilhassa halifelikteki başarısı ve adaleti üzerinde durulmuştur. Onunla ilgili Peygamber'in birçok hadisine yer verilmiştir. Yaptığı fetihlere dikkat çekilmiştir.

Hz. Ömer şehit edildikten sonra Peygamber'in hücresinde O'nun ayağının dibine defnedilmek istemiş ve bunun için Hz. Ayşe'den izin istemiştir. Hz. Ayşe kendisi için düşündüğü hâlde bu yeri ona vermeyi kabul etmiştir.[243] Eserde bu konu şu şekilde işlenmiştir: Tarih kitaplarında Hz. Ömer'in ölüm vaktine dair bir vasiyetinden bahsedilmiştir. Buna göre o, ölünce Peygamber'in ravzasının kapı kısmına gömülmek için cenazesinin ravzanın önüne götürülmesini ve defin için Peygamber'den izin istenmesini; eğer ravzanın kapısı kendiliğinden açılırsa Peygamber'in bunun için izni olduğunu ve kendisinin O'nun sol tarafına Hz. Ebû Bekir'in civarında defnedilmesini istemiş ve bu vasiyet uygulanmıştır. Sonuç olarak Hz. Ömer, söz konusu yere defnedilmiştir.

Hz. Osman

Hz. Osman, ilk Müslümanlardan olup Hulefâ-yı Râşidîn'in üçüncüsüdür. En bilindik özelliği hayâ noktasındaki hassasiyetidir. Peygamber'in iki kızıyla evlenmiş ve O'na damat olma payesine erişmiştir. Tebük Seferi olacağı zaman orduda kullanılmak üzere en fazla infakta bulunan kişi olmuş ve bunun üzerine Peygamber "Bugünden sonra yapacakları Osman'a zarar vermez." diyerek kendisini müjdelemiştir. Peygamber'in vahiy kâtiplerindendir. Aynı zamanda bir Kur'an hafızı olarak Hz. Ebû Bekir döneminde mushaf hâlinde toplanan Kur'an'ı, kıraat farklarının sebep olduğu tartışmaları önlemek için beş ya da yedi nüsha olarak çoğaltmıştır.[244] *Râhatü'l-Ervâh*'ta da söz konusu infak hadisesi ve Peygamber'in ona yönelik müjdesi olduğu gibi hadis iktibasıyla beraber yer

[242] Allame Şibli Numani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2. baskı, çev. Talip Yaşar Alp, İstanbul: Mahya Yayınları, 2016, s. 300.
[243] Fayda, "Ömer", s. 46.
[244] İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 438, 442.

almıştır. Bununla beraber Peygamber'in damadı olması, edep ve hayası, Kur'an konusundaki hassasiyeti ve ilmî açıdan sahabeler içerisinde öncü bir şahsiyet olması eserde onunla ilgili üzerinde durulan hususlar arasındadır.

Hz. Ali, Ebu'l-Hasan

Hz. Ali, yüzünü hiçbir zaman puta döndürmediği için "kerremallahu vechehu" dua cümlesiyle ululanmaktadır. Üstün takvası dolayısıyla klasik Türk şiirinde "sultan-ı etkiyâ, imam-ı etkiyâ ve imamü'l-müttakîn" gibi manevi mertebelere layık görülmüş ve bunlarla yüceltilmiştir. Nesepte Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı olması, kızı Fatıma ile evlenerek Hz. Peygamber'in soyunu devam ettirmesi, infak konusundaki cömertliği, övüldüğü konular arasında yer almaktadır. Bilhassa yiğitlik ve cesareti dolayısıyla "şâh-ı şecâʿat, şîr-i Yezdân, şîr-i ner, Haydar-ı Kerrâr, esedullah, şâh-ı merdân" gibi birçok ünvana layık görülmüş ve bunlarla anılmıştır. Vahiy kâtibi, hafız, müfessir ve muhaddis olması yönüyle ilminin üstünlüğü dolayısıyla ön plana çıkmıştır. Dünyaya meyletmemiş ve ilmiyle amel eden bir şahsiyet olarak hayatını sürdürmüştür.[245]

Eserde Hz. Ali, Peygamber ile olan akrabalık ve yakınlığı, damadı olması hasebiyle Peygamber'in neslinin onun Hz. Fatıma ile olan çocuklarından devam etmiş olması, Allah'ın aslanı oluşu, kahramanlığı, yiğitliği, cömertliği, fazileti ve ilmî yönünün derinliği ile ele alınmıştır. Bilhassa cömertliği İnsan Suresi'nden yapılan iktibas ve Mütenebbî'ye ait bir şiirle detaylandırılarak anlatılmıştır. Yedinci fasılda kendisine zühdün ne olduğu sorulmuş ve şöyle yanıt vermiştir: "Zühd, kişiyi Allah'tan ayırıp ondan başka şeylerle meşgul eden her şeyi terk edip yalnızca Mevla'yı dilemeyi canında berk etmektir."

On beşinci fasılda fakr konusunda yine kendisine başvurulmuş ve "kederli bir yaşayış, takdir edildiği kadarıyla rızık, ağlayan göz, sararmış beniz, aydınlık bir kalp, temiz bir akıl, evvele ilim, ortadakine amel ve sonuncuya Allah'tan lütuftur." Son olarak yirminci fasılda dünyanın ve nefsin aldatıcılığının anlatıldığı kısımda Hz. Ali'ye atfedilmiş "Dünyadaki nimetlerin gurur ve üzüntü, dünyadaki yaşantın imkânsız ve batıldır." anlamında Arapça bir şiire yer verilmiştir.

[245] Hüseyin Güfta, "Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsâli Hz. Ali", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 8/24 (2002): 71-77.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın çocukları olup Peygamber'in soyu onlar üzerinden devam etmiştir. Hz. Hasan bazı Sünnî âlimler tarafından Hz. Ali'nin, halifeliği Muâviye b. Ebû Süfyân'a devretmesine kadar geçen sürede Hulefâ-yı Râşidîn'in beşincisi ve sonuncusu kabul edilmiştir. Şiî kültüründe ise bizzat Hz. Ali tarafından tayin edilmiş ikinci imam ve on dört "masûm-ı pâk"in dördüncüsü olarak görülmüştür.[246] Hz. Hüseyin, Şii kültüründe imamların üçüncüsü ve sözü geçen on dört "masûm-ı pâk"in beşincisi kabul edilmiştir.[247] Klasik Türk şiirinde bahsi geçen özelliklerinin yanı sıra her ikisi de cennet gençlerinin efendileri olarak anılmışlardır.[248] *Râhatü'l-Ervâh*'ta onların övgüsü için kısa bir bölüm ayrılmış ve "imam-ı masum, Peygamber'in kızının çocukları olmaları, cennet gençlerinin efendileri ve irfan meydanının yiğitleri" olarak anılmışlardır.

Hz. Âdem

Semâvî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem, Kur'an'da Allah'ın seçkin kıldığı kimseler arasında sayılmış olduğundan "safiyullah" ünvanı ile anılmıştır.[249] Bu ünvan eserde de "Âdem-i safî" şeklinde yer almıştır. Eserde yaratılışın esas gayesi aşk olarak kabul edilmiş ve Âdem'in yaratıldığı su ve toprak bir araya gelmeden önce aşk okuyla yaralanmıştır.

Alçakgönüllülüğün fazileti ve kibrin kişiyi felaketlere sürüklemesi Kur'an'da yer alan meleklerin Âdem'e secde etmeleri emri ve Âdem'in kendisine yasaklanan ağaçtan yiyerek Allah'ın emrine karşı gelmiş olması hadiseleri üzerinden anlatılmıştır. Allah'ın secde emrine bütün melekler uymuş; fakat İblis kendisinin ateşten, Âdem'in ise topraktan yaratıldığını dolayısıyla ondan üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı gelmiştir. Bu sebeple de lânetlenerek Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmıştır.[250] İblis, gurura kapılıp kaybedenlerden olmuş; Âdem ise hatasından dolayı devamlı tövbe ederek affedilmiştir.

[246] Ethem Ruhi Fığlalı, "Hasan", *DİA*, XVI, 284.
[247] Ethem Ruhi Fığlalı, "Hüseyin", *DİA*, XVIII, 521.
[248] İlyas Üzüm, "Hüseyin", *DİA*, XVIII, 522.
[249] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *DİA*, I, 358.
[250] Bolay, "Âdem", s. 360.

Lût Peygamber ve Karısı

Lût peygamber, Türk edebiyatında çoğunlukla kavmi ve karısıyla beraber kavminin helak edilmesi olayları ile anılmıştır.[251] *Râhatü'l-Ervâh*'ın münacat kısmında iyi kimselerin iyilerle beraber olacağından bahsedilirken Lût peygamberin karısına atıf yapılmıştır. Bir peygamber karısı olmasına rağmen kötü kimselerle beraber olması, onun helak olmasına sebep olmuştur.

Hz. Süleyman

Hz. Davut'un oğlu olup İsrailoğulları'na peygamber olarak gönderilmiştir. Allah tarafından kendisine birçok izzet ve ikramda bulunulmuştur. Bunlardan biri de bilgeliktir. Emrine rüzgâr verilmiş olup rivayete göre uçan halısı da bulunmaktadır ve bu halı ile yolculuk yapmaktadır. Ayrıca ona kuş dili ve başka hayvanların dili de öğretilmiştir.[252]

On beşinci fasılda kanaatten bahsedilirken Hz. Süleyman ile ilgili bir anlatı yer almaktadır. Rivayete göre Hz. Süleyman gökyüzünde gönlü ferah bir biçimde giderken ve bu sırada etrafını temaşa ederken toprağa bakınca ansızın dertli bir bülbülün bir şahın eteğinde çok güzel nağmeler ve avazlar çıkardığına şahit olur. Etrafındaki dost ve arkadaşlarına bülbülün neden böyle yaptığını ne söylediğini ve neyi beyan ettiğini bilip bilmediklerini sorar. Onlar da "Allah ve Resul'ü daha iyi bilir." derler. Bunun üzerine Hz. Süleyman şöyle buyurur: "Bu söz söylemesini bilen ve irfana ulaşan kuş, kâinatın faziletini beyan edip açıklar ve bu meyve veren ağaçtan yarım yemiş yemekle iktifa ettiğini ve böylece dünyanın ona bolluğunu gösterdiğini ifade eder."

Hz. Musa

Hz. Yakup'un soyundan olup babasının adı İmran'dır. İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. Tur Dağı'nda Allah kendisi ile aracısız olarak konuştuğu için İslami gelenekte "kelîmullah" olarak anılmıştır.[253] *Râhatü'l-Ervâh*'ın sekizinci faslında kendisinin bu özelliği sıfatı olarak kullanılmış ve Allah'ı aracısız görme isteğinin geri çevrilmiş olması benliğinin arada perde olarak bulunmasına bağlanmıştır. Nitekim vahdet-i vücudun gerçekleşmesi ancak kişinin kendi benliğinin fani olmasıyla mümkündür. Benliği kişide baki oldukça canı cananla baki olamaz. "Fena şarabı"nı saki elinden içmek bir işe yaramaz; zira "bezm-i baki"de yalnızca seven ve sevilen bulunur.

[251] Mustafa İsmet Uzun, "Lût", *DİA,* XXVII, 229.
[252] Ömer Faruk Harman, "Süleyman", DİA, XXXVIII, 57, 59.
[253] Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *DİA,* XXXI, 207, 212.

Hz. Musa kaza ile bir Mısırlıyı öldürünce Medyen'e gider ve burada on yıl kalır. Ailesiyle Medyen'den dönerken Tur Dağı'nda bir ateş görür ve yaklaştığında orada ilahi hitaba mazhar olur. Kendisine mucize olarak asa ve yed-i beyza verilir.[254] Eserin on sekizinci faslında herkesin aşk sevdası ile seçkin ve her elin de yed-i beyzaya layık olamayacağı Hz. Musa'ya telmihle anlatılır.

Hz. Yusuf

Hem Tevrat'ta hem de Kur'an'da kendisinden detaylı olarak bahsedilen hatta Kur'an'da kıssası "ahsenü'l-kasas" nitelemesiyle tek bir sure içerisinde nakledilen peygamberdir. Güzelliği ile meşhurdur. Hatta Hz. Muhammed Miraç'ta iken onu ayın on dördü gibi gördüğünü bir hadisinde ifade etmektedir.[255] Daha önce de ifade edildiği üzere *Râhatü'l-Ervâh*'ın on üçüncü faslında Hz. Muhammed'e kendisinin mi yoksa Hz. Yusuf'un mu daha güzel olduğu sorulur. Bunun üzerine peygamber Yusuf'un yüzünün güzel olduğumu buna karşın kendisinin de konuşma becerisinin üstün olduğunu ifade eder.

Hz. İsa

Hz. İsa dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için Türk edebiyatında ve bilhassa tasavvufi eserlerde kanaat sembolü hâline gelmiştir. İslami inanç sistemine göre ölmemiş, dördüncü kat göğe çıkarılmıştır.[256] *Râhatü'l-Ervâh*'ın on beşinci faslında kanaatin faziletlerinden söz edilirken Hz. İsa'nın bu vasfı sayesinde makamının feleklere çıkarıldığı anlatılmaktadır.

Hem Kur'an'da hem de İncil'de onun ölüleri dirilttiğinden bahsedilir.[257] Eserin on dokuzuncu faslında kanaatin zorluğundan sakınan kimseler sefih, ahmak ve cahil olarak nitelendirilmiştir. Mecîdî'ye göre bu kimselerle sohbet etmek ve bunlara yakınlık duymaktan içtinap edilmelidir. Bu sözüne delil olarak da Hz. İsa'ya nispet ettiği bir vecizeyi tanık göstermiştir. Rivayet ettiğine göre Hz. İsa şöyle demiştir: "Vallahi ölüleri diriltmekten aciz kalmadım ama ahmakla sohbetten aciz kaldım."

[254] Harman, "Mûsâ", s. 211.
[255] Ömer Faruk Harman, "Yûsuf", *DİA*, XLIV, 1, 4.
[256] Mustafa İsmet Uzun, "Îsâ", *DİA*, XXII, 474.
[257] Ömer Faruk Harman, "Îsâ", *DİA*, XXII, 469, 471.

Lokman

Kur'an'da kendisine hikmet verildiği bildirilen[258] fakat peygamberliği tartışmalı olan, bu sebeple daha çok tarihî bir şahsiyet olarak kabul edilen bir kimsedir. Türk edebiyatında hakîm/filozof yönünden daha ziyade hekimliği ile anılmıştır.[259] *Râhatü'l-Ervâh*'ın on dördüncü faslında pek de yaygın olmayan bir şekilde kanaat ile ilişkilendirilerek yer almıştır.

Cebrâil

İslam inancında Peygamber'e vahiy getirip ona Kur'an'ı öğreten melek olup Kur'an'da "Cibrîl, Rûhulkudüs, Rûhulemîn, Rûh ve Resul" şeklinde geçmektedir. Makamı yedinci kat gökteki "sidretü'l-müntehâ"dır ve Hz. Muhammed onu bir kere burada asıl hüviyetiyle görmüştür. Peygamber'e daima dost ve yardımcı olmuştur. Üstün bir güce ve gerekli bilgilere sahip olduğu için "Cibrîl" ve Allah'tan aldığı vahyi tahrif etmeden Peygamber'e ulaştırdığı için "Rûhulemîn" olarak vasıflandırılmıştır. Allah'la vasıtasız konuşmasına ve Allah katında üstün bir makama sahip olmasına rağmen O'nu göremez.[260] *Râhatü'l-Ervâh*'ın Peygamber'e salavat kısmında onun vahiy görevinden bahsedilirken Rûhulemîn sıfatıyla Peygamber'e "peyk-i hizmet" olduğu ifade edilmiştir.

Yirmi ikinci fasılda ise Peygamber'in Miraç esnasında halvet makamında Allah ile yakınlaşması ve O'nu aracısız olarak görmesi anlatılırken kendisinden "Cibrîl-i peyk-i Rahmân" olarak bahsedilmiş ve bu hadise esnasında "Sidretü'l-müntehâ"da o kapıda kapıcı olmaya bile dermanının olmadığı belirtilmiştir. Son olarak yirmi altıncı fasılda anlatılan rivayette Allah ile olan aracısız konuşması aktarılmıştır.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî

İmâm-ı Âzam olarak bilinen Ebû Hanîfe, büyük müçtehitlerden olup Hanefî mezhebinin imamıdır.[261] İmam Şâfiî de büyük müçtehitlerden olup Şâfiî mezhebinin imamıdır.[262] İmam Şâfiî, İmam-ı Âzam'ı kelam ilminin kurucusu olarak kabul etmiş[263] ve fıkıh ilminde de onun üstünlüğünü ifade eden beyanlarda bulunmuştur.[264] Eserde, İmam-ı

[258] Andolsun ki vaktiyle Lokmân'a şu hikmeti vermiştik: "Allah'a şükret, O'na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur; nankörlük eden de bilmelidir ki Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, O her türlü övgüye layıktır." Lokmân 31/12.
[259] Mustafa İsmet Uzun, "Lokman", *DİA*, XXVII, 206.
[260] Yusuf Şevki Yavuz ve Zeki Ünal, "Cebrâil", *DİA*, VII, 202, 203.
[261] Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 131.
[262] Bilal Aybakan, "Şâfiî", *DİA*, XXXVIII, 223.
[263] Yusuf Şevki Yavuz, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 138.
[264] Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", s. 138.

Âzam'ın namaz konusundaki hassasiyetine değinilmiş ve hiçbir namazını kazaya bırakmadığı gibi kırk yıllık kılmış olduğu namazını da kaza ettiği rivayetine yer verilerek kendisi hakkında övücü ifadelerde bulunulmuştur. Söz konusu iki imam hakkındaki diğer rivayet ikisi arasında fark gözetmeye dairdir. Rivayete göre İmam Ebû Hanîfe'yi sağ gözü mesabesinde, İmam Şâfiî'yi ise sol gözü menzilinde gören biri için ne buyrulacağı sorulduğunda böyle söyleyen birinin asla doğru bir şey söylemediği yönündedir.

Belʿam b. Bâûrâ

Tevrat'ta ve İslam kaynaklarında, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Musa ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen kişidir. Aʿrâf suresi 175 ve 176. ayetlerde yaptığı kötü işlerden dolayı "dilini sarkıtıp durmadan soluyan köpeğin durumu"na benzetilerek kendisinden bahsedilen Belʿam, mutasavvıflar tarafında kibir ve dünyevî arzular sebebiyle sapıklığa düşenlerin bir örneği olarak gösterilmektedir.[265] Duası makbul bir kişi olduğu hâlde kendisine verilen bu nimeti dünya menfaatlerine alet ettiğinden eserde "bī-niyāzlik" ile murdar bir köpek gibi pis ve günahkâr olarak tavsif edilmiştir.

Ashâb-ı Kehf'in Köpeği

Kehf suresinde kendilerinden bahsedilen ve bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları rivayet edilen kimseler "Ashâb-ı Kehf" olarak adlandırılmış ve yanlarında bir de köpekleri olduğu bildirilmiştir.[266] Bazı rivayetlere göre bu köpek Ashâb-ı Kehf'in arkasına takılmış, kovalandığı hâlde onların peşini bırakmamıştır. Sonunda köpek dile gelip kendisinin Allah'ı sevenleri sevdiğini ve onlar uyuduklarında onlara bekçilik yapacağını söylemiştir.[267] Bundan dolayı klasik edebiyatta sadakat sembolü olarak anılmış ve cennete gideceğine inanılmıştır. Mutasavvıflar tarafından ise sûfîler arasında bulunan kimseye benzetilmiştir.[268] Eserde iki yönüyle kendisinden bahsedilmiştir. Bir köpek olmasına rağmen "kār-sāz" olması sayesinde Ashâb-ı Kehf'e mağara arkadaşı olma payesine erişmiştir. Ashâb-ı Kehf ile beraber olmasından dolayı da Allah tarafından kendisine ikramda bulunulmuş ve cennete girmeye layık olmuştur.

---

[265] Ömer Faruk Harman, "Belʿam b. Bâûrâ", *DİA*, V, 389.
[266] İsmet Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", *DİA*, III, 465.
[267] Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, İstanbul: Beyan, 2019, s. 206.
[268] Elif Ayan Nizam, "Divan Şiirlerinde Bir Telmih Unsuru Olarak 'Ashâb-ı Kehf'", *Turkish Studies* 8/13 (2013): 494.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KAYNAK METİN, TERCÜMELERİ ve NÜZHETÜ'L-ERVÂH TERCÜMELERİNİN MUKAYESESİ

3.1. Bir Terim Olarak Tercüme ve Tercüme ile İlişkili Kavramlar

Günümüzde "tercüme" olarak telaffuz edilen "terceme" kelimesi Türkçeye Arapçadan girmiştir ve kelimenin Eski Anadolu Türkçesi döneminden beri "tercüme, terceme ve tercime" biçiminde farklı şekillerde kullanıldığı vakidir. Kelime *Vankulu Lügati*'nde "bir kelâmı lisan-ı âherle tefsir etmek", *el-Okyanûs el-basît fî tercemeti'l-kâmûs el-muhît*'te "bir lisanı âheriyle tefsir ve beyan eylemek", Ali Ekber Dihhudâ'nın *Lugat-nâme*'sinde **بیان کردن سخن کسی را با زبان دیکر ,تفسیر کردن زبانی را با زبان دیکر** terceme etmek için ise **گفتاری یا نوشته ای را، از زبانی بزبانی دیگر بر گرداندن. بیان کردن کلامی یا عبارتی را از زبانی بزبان دیکر** ifadeleri, Reşad Faik'in *Mükemmel Osmanlı Lügati*'nde "bir lisanı diğer lisan ile beyan eylemek", Ebüzziya Tevfik'in *Lügat-i Ebüzziya* adlı eserinde "bir lisanı âheriyle tefsir ve beyan etmek, bir lisandan âher lisana naklolunan makal ve meal", Hüseyin Hüsnü'nün *İlaveli Müntehabat-ı Lügat-i Osmaniyye*'sinde "kelimenin mealini diğer lisan üzere ifade etmek", "terceme etmek ve başka lisana çevirmek ve bir yazının suretin yazmak", Şemseddin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî*'sinde "bir lisandan başka lisana geçirme, terceme", Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî*'sinde "başka dilden nakl" biçimlerinde geçmektedir. Bu tanımlarda görüldüğü üzere tercemenin tefsir, beyan, nakl gibi kavramlarla birlikte ifade edilmiş olması Osmanlı'da tercüme kavramını "kültüre özgü" bir anlayış içerisinde alımlamayı zorunlu kılmaktadır.[269]

Agâh Sırrı Levend, eski edebiyatta tercümenin bugünkü çeviriyi aşan geniş bir anlamı olduğundan bahseder ve tercümeyi şu dört başlık altında tasnif eder:

1. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler: En eski Kur'an çevirileri bu sınıfa girer. (Satır altı Kur'an tercümeleri)
2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler: Satır altı Kur'an tercümelerinden sonra yapılan Kur'an tercümeleri ve bazı edebî eserler bu gruba girer.

[269] Demircioğlu, "Terceme ve Çeviri", s. 160-162.

3. Konusu aktarılarak yapılan çeviriler: Cümle cümle çeviri yapılmaz, mütercim kavrayabildiği biçimde eserin manasını aktarır.
4. Genişletilerek yapılan çeviriler: Edebî eserler çoğunlukla bu gruba girer. Müellif önemli gördüğü kısımları genişleterek aktarır.[270]

Tercüme olgusunun tarihsel oluşu onu genel ya da evrensel bir tanımla belirlemekten alıkoyar.[271] Osmanlı'da kullanılan "terceme" kavramı ile bugünkü "modern çeviri" anlayışının birbirinden farklı şeyleri ifade ettiğine ilk dikkat çeken Levend olmakla beraber Levend'in bu tasnifi çeviri alanında çalışma yapan araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Zehra Toska bu tasnifi hem yetersiz hem de çelişkili bulurken[272] Saliha Paker, söz konusu tasnifin ilk iki türünün "tam çeviri" anlamıyla bugünkü çeviri anlayışına karşılık geldiğini fakat genişletilmiş tercüme anlayışının (nazire de dâhil) ise Osmanlı tercüme etkinliği olarak alımlanabileceğini ifade etmekte[273] ve bu minvalde tercümeyi bir "Osmanlı Kültürlerarası Alanı" olarak düşünmektedir.[274]

Osmanlı edebiyatı bağlamında tercüme pratikleri değerlendirilirken tarihsel-betimleyici ve yorumlayıcı incelemeler için Paker'in önerdiği kavramsal çerçeve, "terceme, nazire ve Osmanlı kültürlerarası alanı"ndan oluşmaktadır. Söz konusu kavramsal çerçevede Osmanlı kültürlerarası alanı; şair-çevirmenlerin etkinlik gösterdikleri, Türk, Fars ve Arap kültürlerinin kesiştiği varsayımsal bir plan olarak kavramsallaştırarak öteden beri kullanılan "ortak İslam kültürü" anlayışından farklı bir anlamı haizdir. Osmanlı kültürlerarası alanı, melezleşme sonucu özerklik kazanarak başlı başına bir edebî-kültürel dizge sayılabilecek noktaya gelmiştir.[275]

Çeviri araştırmalarında metinleri incelerken yalnızca "şu metin şu şekilde çevrilmiştir" şeklinde betimlemek yeterli sayılmaz. Çeviri hangi döneme aitse o dönemin çeviri tarihinin kültür, edebiyat ve dil bağlamı da göz önünde bulundurulmalıdır. Analitik nitelikte betimleyici-açıklayıcı-yorumlayıcı çeviri tarihi araştırmaları, temelde "hangi metin ne zaman, kim tarafından, kimin himayesinde, hangi kültürel/toplumsal bağlamda, neden ve nasıl erek dile çevrilmiş?" sorularından yola çıkar. Tercümelerin ne tür aktarım

[270] Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, İstanbul: Dergâh, 2014, s. 80-81.
[271] Paker, "Terceme, Te'lif ve Özgünlük", s. 41.
[272] Toska, "Tercüme Metinleri Değerlendirme", s. 296.
[273] Saliha Paker, "Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak", *Journal of Turkish Studies* 33/2 (2009): 93.
[274] Paker, "Terceme ve Nazire", s. 89.
[275] Paker, "Terceme ve Nazire", s. 89.

uygulamalarının sonucu olduğu ve çeviri sayılıp sayılmayacaklarının hangi ölçütlere dayandığı da bu bağlamda düşünülmelidir. Bir eser ne zaman çevrildiyse o zamanın anlayış ve beklentilerine göre çeviri olarak tanımlanıp tanımlanmadığına bakılmalıdır. Bu meyanda "sadakat" ve eşdeğerlik" kavramları göreceli bir yapı arz etmektedir. Tercüme, Osmanlı döneminde ifade ettiği kültürel aktarım anlayışına göre yapılan uygulamalar ekseninde o kültüre bağlı geniş ve kapsayıcı bir kavram olarak düşünülmelidir. Terceme, taklid, tanzir, iktibas, nakl gibi kültürlerarası aktarım uygulamaları özellikle tercüme ve telif arasındaki verimler değerlendirilirken dikkate alınmalıdır.[276]

Osmanlı tercüme geleneğinde, Arap ve Fars kültürleriyle etkileşimler sonucunda gelişmiş ve çok çeşitli kültüre özgü aktarım biçimlerini barındıran bir pratik söz konusudur.[277] Tercüme kavramının "kültüre özgü" oluşu dolayısıyla tercüme çalışmalarında "sadakat" kavramı ekseninden çıkmak gerekir. Bunun yerine tercümede farklılıkların nedenleri ve tercümenin yazılış amaç ve işlevleri beraber değerlendirilmelidir. Müellifin hayatı ve edebî şahsiyeti, metnin tercüme ölçütleri, mütercimin tercümede izlediği strateji, kaynak metnin kavram ve terimlerine hangi karşılıkları bulduğu, kısaca kaynak metinle kendi metni arasında nasıl bir ilişki kurduğu sorgulanmalıdır. [278]

Günümüz çeviri kavrayışları sadık-serbest çeviri arasındaki ikili karşıtlık ve tam çeviri ideali bağlamında ele alınmaktadır. Hâlbuki Arap-Fars-Türk geleneğinde "nakl, iktibas, taklid, tanzir, şerh, tahvil, hülasa…" gibi ikili karşıtlığın üstünde ve ötesinde metin üretme stratejileri söz konusudur. Bu bağlamda tam çeviri ideali, Osmanlının geleneksel aktarımsal ilişki anlayışıyla bir karşıtlık oluşturur.[279] Bir araştırmacının bir Osmanlı tercüme tarihi kurgularken verili bir döneme çok farklı yönlerden yaklaşması yani "çoğul-yönlü" bir eksende hareket etmesi önemlidir. Bugünden geriye doğru giden ve de daha eski geçmişten o döneme doğru yaklaşan bir yön izlenmelidir. Bu sayede tercüme, bugünün kavramlarını geçmiş döneme yansıtma ve onu güncel kavramlar bağlamında yorumlama tehlikesinden alıkonulmuş olur. Çeviriye "çoğul yönlü" yaklaşabilmek için Cemal Demircioğlu'nun önerisi "ikili karşıtlık ötesi" ilkesidir. Bu ilke

[276] Paker, "Türkiye Odaklı Çeviri", s. 278-279, 282.
[277] Demircioğlu, "Çeviriye Yüklenen İşlevler", s. 199.
[278] Toska, "Tercüme Metinleri Değerlendirme", s. 293.
[279] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 247-248.

doğrultusunda çeviri olguları, ikili karşıtlıklara sıkıştırılmayıp çok kutuplu konumlandırılabilecektir.[280]

Çevri Stratejisini Belirleyen Unsurlar

Tercüme metinler kaynak metinlerin içerik ve bölümlerini takip etse de iki metin arasındaki az ya da çok dilsel farklılıklar olabilmektedir. Mütercimin metnini tasarlarken tercümesine ve kaynak metne yaklaşımını da yansıtması bakımından bu farklılıkları takip etmek önemlidir. Metinler arasındaki yakın ilişkiye rağmen tercümelerde bazen daha anlaşılır olması için küçük değişiklikler, ekleme ve çıkarmalar yapılabilir; dinî, sosyal ve siyasi hassasiyetlere bağlı olarak bazı ifadeler, kelimeler çıkarılabilir ya da ifadelerdeki vurgu hafifletilebilir. Aktarım tercihleri mütercimlerin bulunduğu dönemin zihniyetine, çevrelerindeki kişilere göre değişebilir. Bu durum tercümede kültüre bağlı hassasiyetlerin oynadığı önemli rolü göstermesi bakımından önem arz etmektedir.[281]

Eserlerin yazılış amacı ve hitap ettiği okur kitlesi, tercümenin dil ve üslubuna etki eden mühim faktörler arasındadır. Zira didaktik amaçlarla yazılan metinler estetik amaçlarla yazılmış metinlere göre daha yalın, sade ve açık bir dille kaleme alınmaktadır. Tercüme yapılırken kaynak metindeki ifadelere Türkçe karşılıklar bulma çabası, gelenekte 14. yüzyıldan 16. yüzyıla gidildikçe azalmış; bunun yerine giderek Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalara yer verilerek tercüme eylemi kolaylaştırılmıştır. Bu durum yapılan tercümelerde erek metin ve kaynak metni birbirine daha da yaklaştırmış, kavramlar doğrudan aktarıldığından anlam kaymaları ve açılımlı anlatımların azalmasına zemin hazırlamıştır.[282]

Tercüme bir eserin yazılış amacı ve planı arasında da sıkı bir ilişki mevcuttur. Bu da eseri kültürlerarası etkileşim ve aktarım ilişkileri bağlamında düşünmeye iter. Zira biçim amaçla amaç da kültürel bağlamla ilişkilendirilir.[283] Tercüme stratejisinin belirlenmesinde metnin içeriği de çok büyük rol oynar. Zira kutsal ya da resmî bir metni serbest bir biçimde tercüme etmek söz konusu olamazken edebî eserler içinse durum tam tersi olabilmektedir. Kelime odaklı tercüme ya da anlam odaklı tercüme tercihini biraz da

[280] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 251, 252.
[281] Zehra Toska, "Tasavvufnâmeden Siyasetnâmeye: Mirsâdü'l-ʿİbâd'ın Türkçe Versiyonlarını 'Telîf-Tercüme' Açısından Yeniden Okumak I", *Journal of Turkish Studies* 49 (2018): 336, 343-345.
[282] Zehra Toska ve Nedret Burçoğlu Kuran, "Ferideddin-i Attar'ın Mantıkut-Tayr'ının 14, 16, 17. ve 20. Yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları", *Journal of Turkish Studies* 20 (1996): 263.
[283] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 255.

merkeze okurun alınıp alınmadığı belirlemektedir. Nitekim okur odaklı tercümede anlamı açmayı/açımlamayı öngören bir strateji tercih edilebilmektedir.[284]

Geleneğin Ne Söylediği ve Kullandığı Terminoloji

Osmanlı döneminde oluşturulmuş eserlerin bir anlamda eleştirisinin görülebileceği tezkirelerde tercüme türünden eserler için de dikkate değer ifadeler yer almaktadır. Tezkireciler telif ve tercüme eserlerin analizini yapmış ve telif süsü verilen tercüme eserleri açıkça eleştirmişler, tercüme metinleri kaynak eserleri ile karşılaştırarak incelemişlerdir. Tezkirecilerin tercümelere yapılan ekleme ve çıkarmaları takip ettiği ve mütercimin tercümede nasıl bir yol izlediğini tespit etmeye çalıştığı gözlenmektedir. Bu bağlamda tercümede bazı bölümlerin değiştirilmesi, atılması ya da bölümlere eklemeler yapılmasının doğal karşılandığı görülmektedir. İçeriğe yapılan müdahaleyle birlikte tercümede üslup da önemsenen bir konudur. Eğer mütercim metne yaptığı müdahalede başarılı ise eser, yazarından ziyade mütercime yaklaştırılmıştır. Mütercimin metne yaptığı müdahaleler, genişletmeler, değiştirmeler, yeni bir söyleyiş getirmeler metni daha güzel bir hâle getirmişse, dil ve anlatım başarılıysa bu yeniden yazım artık kaynak metnin müellifinin değil mütercimin adıyla anılır hâle gelmiştir.[285]

16. yüzyıl tezkirecilerinden Latîfî, tezkiresinde şairleri sınıflandırırken tercümeye dair şu kavramlara yer verir: taklit, tazmin, iktibas, terceme ve terâş. Bu uygulamalardan taklit için şunları söyler: şiirlerin manalarını şeklen değiştirip başka şekilde yorumlar ama sanat, hayal ve sonuç itibarıyla iki şiir aynı olur. Bunu yapana da söz hırsızı ve taklitçi denir, bu yöntem makbul değildir. Diğer üç yöntem ise hoş görülebilir olup usulüne uygun yapılırsa daha kabul edilebilirdir.[286]

Tercümede Metin Dışı Unsurların Değerlendirilmesi

Osmanlı geleneğinde oluşturulmuş tercümelerde "dibace, hatime, sebeb-i telif" gibi yan metin/metin dışı ögeler tercüme değerlendirirken dikkate alınmalıdır.[287] Zira bu metinler eserin oluşturulma biçimi ile ilgili önemli bilgiler içermekte ve bu sayede metin kendisi ile ilgili malumatı yine kendisi vermektedir. Bununla beraber yalnızca metin dışı ögeler

[284] Saliha Paker, "Hellenistik İskenderiye'den (İÖ 3. Yüzyıl) Osmanlı'ya: Kadim Gelenekte Kelime Odaklı (Ad Verbum) ve Anlam Odaklı (Ad Sensum) Çeviri Stratejilerinin Kökenleri", *Journal of Turkish Studies* 54 (2020): 264, 274.
[285] Toska, "Tercüme Metinleri Değerlendirme", s. 297.
[286] Mustafa İsen, *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, s. 33.
[287] Demircioğlu, "Terceme ve Çeviri", s. 163.

göz önünde bulundurularak ve tercümede "sadakat" kavramının bir ana çeviri sorunsalı olarak merkeze alınarak değerlendirilmesi, gelenekteki tercüme anlayışlarını çözümlemekte yetersiz kalacaktır. Bu nedenle çeviri kavramının kültürel süreklilik/süreksizlik bağlamında sorunsallaştırılması gerekmekte, çeviri kavramı ve bu kavramın işaret ettiği beklenti ve işlevlerin kültüre ve zamana bağlı olarak değiştiği hususu dikkate alınmalıdır.[288]

Bir eserin yan metni şu bilgileri verebiliyor olması bakımından dikkate değerdir: şair-eser ilişkisi, eser-işlev, eser-edebiyat/belagat/estetik, telif-tercüme, şair-okur, eser-biyografi/dönem, eser-himaye kurumu ve eser-kültürel/coğrafi/dinî/tasavvufi/edebî merkez ilişkileri.[289]

Şair-eser ilişkisi irdelenirken şu sorular göz önünde bulundurulmalıdır: Mütercim eserine isim vermiş mi? Eseri nasıl ve hangi terimlerle tanımlamış? Eseri yeniden yazmaktaki amacı nedir? Bu amaçları nasıl sunmuştur? Eserin yeniden yazılmasına/çevrilmesine ne vesile olmuştur? Bunun için okura hangi nedenler sunulmuştur? Bu kısımda yoğunlaşılması gereken konular; amaç, tanım ve betimlemelerdir. Eser-işlev ilişkisinde, eserin işlevine yönelik yan metinde verilen bilgiler söz konusudur. Eser-edebiyat/belagat/estetik ilişkilerinde yazma/tercüme için hangi ifadelerin kullanıldığına, telif-tercüme ilişkisinde ise şairin eserini nasıl tanımladığına bakılır. Şair-okur ilişkisinde şairin betimlediği bir okur kitlesinin olup olmadığı, varsa okurun tanımını nasıl yaptığı, şairde bir eleştirmen kaygısının olup olmadığı, şairin okura eserden faydalanabilmesine yönelik bir tavsiyede bulunup bulunmadığı ve okuru yönlendirip yönlendirmediği sorunsalı söz konusudur. Eser-biyografi/dönem ilişkisinde şairin hayatı, geçmişi, gelir durumu, varsa öteki faaliyetlerine bakılır. Daha ziyade çevirmene yönelik sorular sorulur. Eser-himaye kurumu ilişkilerinde eserin bir hami için yazılıp yazılmadığına, eser-kültürel/coğrafi/dinî/tasavvufi/edebî merkez ilişkilerinde yeniden yazımın hangi coğrafi bölgeye ait olduğu, hangi kültür merkezleri ve hangi ekollerle ilişkili olduğuna bakılmaktadır.[290]

[288] Demircioğlu, "Eyleme Odaklı", s. 249, 250.
[289] Cemal Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 162-165.
[290] Demircioğlu, *Çeviribilimde Tarih*, s. 162-165.

3.2. Emîr Hüseynî ve Nüzhetü'l-Ervâh

Emîr Hüseynî ya da Hüseynî Sâdât adıyla maruf, tam nisbesi Emîr Fahrü's-sâdât Rükneddîn Hüseyn bin Âlim bin Hasan Hüseynî-i Gûrî Herevî, mahlası Hüseynî olan müellif; Sühreverdiyye şeyhlerinden Bahâeddin Zekeriyyâ Mültânî'ye intisap etmiş, tasavvufi eserleriyle Osmanlı tasavvuf ve edebiyatını büyük oranda etkilemiş İranlı mutasavvıf şairdir. Afganistan sınırları içerisinde bulunan Gûr şehrinin Guzîv köyünde dünyaya gelmiş, küçük yaşlarda ailesiyle beraber Herat'a göç etmiş ve hayatının büyük bir bölümünü Herat'ta geçirmiştir.[291] 641 (1243/44) civarında dünyaya gelen müellifin vefatı için çeşitli kaynaklarda şu tarihler verilmiştir: 710 (1310/11), 718 (1318/19), 720 (1320/21). Günümüze ulaşmış olup Türkiye kütüphanelerinde de yazma nüshaları yaygın olarak bulunan eserleri şunlardır: *Mantıku'l-Uşşâk* (*Sî-nâme*/*Işk-nâme*), *Zâdü'l-Müsâfirîn*, *Kenzü'r-Rumûz*, *Penç Genc*, *Sırâtü'l-Müstakîm*, *Tarabü'l-Mecâlis*, *Vasiyet-nâme* ve *Nüzhetü'l-Ervâh*. Kaynaklarda adı geçip günümüze ulaşamamış eserleri olduğundan da söz edilmektedir.[292]

Emîr Hüseynî tasavvuf sahasında önemli eserler bırakmış olmakla beraber daha ziyade *Gülşen-i Râz*'ın ortaya çıkmasına kaynaklık etmiş sorulardan oluşan mektubu gönderen kişi olarak tanınmıştır. Eserlerinden *Sî-nâme* 15. yüzyılda Hümâmî, *Tarabu'l-Mecâlis* 16. yüzyılda Tatavlı Mahremî, *Nüzhetü'l-Ervâh* 16. yüzyılda Mecîdî ve 19. yüzyılda Mehmed Said tarafından tercüme edilmiştir.[293] Hem yazma nüshalarının yaygınlığı hem de eserlerinin çeşitli zamanlarda tercüme edilmiş olması müellifin Osmanlı tasavvuf ve edebiyat ortamındaki belirgin etkisini göstermektedir. Müellifin Farsça nazım ve nesir karışık olarak kaleme aldığı *Nüzhetü'l-Ervâh* adlı eseri, tasavvufi düşüncelerini içermektedir.[294] Yirmi sekiz fasıldan meydana gelen; ayetlerden, hadislerden, şiirlerden ve sûfî sözlerinden iktibaslar yapılan *Nüzhetü'l-Ervâh* "merâtib-i seyr u sülûk ve makāmât-ı meşâyihden bahseden bir eser" olarak tanımlanmaktadır.[295]

---

[291] Khaliq Ahmad Nizami, "Hüseynî Sâdât El-Gūrî", *DİA*, XIX, 24.
[292] Sahre Güzel, "Nüzhetü'l-Ervah Adlı Eserin Latin Alfabesine Aktarımı ve Dil Hususiyetleri" (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 1-7.
[293] Muammer Cengiz, "Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (2014): 189.
[294] Necdet Tosun, "Osmanlı Döneminde Farsçadan Türkçeye Tercüme Edilen Bazı Mühim Tasavvufî Eserler" Dil ve Edebiyat Araştırmaları 20 (2019): 229-266, s. 247.
[295] Cengiz, "Tasavvuf Kitapları", s. 191.

Eser, secili nesir kısımlar ile şiirlerden müteşekkil, ayet ve hadislerle bezenmiş olarak nesir kısımları yoğunlukta olmak üzere nazım-nesir karışık bir biçimde meydana getirilmiştir.[296] Müellif bir sebeb-i telif kaleme almamış olmakla beraber eseriyle ilgili bazı bilgileri, eserin "hatm-i kitâb" başlığını taşıyan yirmi sekizinci faslında aktarmıştır. Buna göre; *Nüzhetü'l-Ervâh* adını verdiği eserini kırk yaşında, saçlarına beyazlar düşmüşken telif etmiştir. Müellif, kıymetli bir inci, gülsuyu, yed-i beyzâ, Hz. İsa'nın nefesi, henüz açılmış gonca, örtüsü açılmamış gelin gibi benzetmelerle methettiği eserini kıymet bilmezlikten muhafaza etmesi ve dikkat sahibi kimselerin meclislerinde daima taze kalması için Allah'a niyaz eder. Müellifin eserine yönelik abartılı ifadesine göre birçok hakikati içeren, tefekkür deryasından incileri nazım ve nesir olarak ipe dizmek yoluyla oluşturduğu bu saklı kalmış hazineyi daha evvel kimse dile getirmemiş, Allah'ın yardımıyla kendisi bunu tahkik üzere yazmıştır.[297]

Paria Zavarehiyan'ın çalışmasında eserin en eski nüshasının 770 (1368/69) tarihli olduğu fakat söz konusu nüshanın elde bulunmadığı belirtilmiştir. Elde bulunan en eski nüsha ise 815 (1412/13) tarihli olup İran'ın Kum şehrinde bulunmaktadır.[298] Eldeki bulgulara göre eserin tespit edilebilen ilk tercümesini Mecîdî, *Râhatü'l-Ervâh* adıyla yapmıştır ve hâlihazırda bu tercümenin iki nüshası bulunmaktadır. Daha sonra 19. yüzyılda Mehmed Said tarafından ikinci bir tercümesi yapılmıştır.

3.3. Mecîdî ve Râhatü'l-Ervâh

Mecîdî'nin babası Şeyh Nasûh, Sühreverdiyye tarikatının Zeyniyye koluna; dedesi İsrâîl de Kâdiriyye tarikatına mensup bir şeyhtir. Her ne kadar Mecîdî'nin herhangi bir tarikata intisabı bilgisi elde bulunmasa da dedesi ve babası başta olmak üzere Kâdiriyye ve Zeyniyye tarikatlarının önde gelen şeyhlerinin menakıplarından oluşan *Menâkıbü'l-Evliyâ* adlı eseri kaleme almış olması ve *Râhatü'l-Ervâh*'ın kaynak metni olan *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın müellifi Emîr Hüseynî'nin de Sühreverdiyye tarikatına mensubiyeti, Mecîdî'nin tasavvuf konusundaki yönelimlerine işaret etmektedir.

[296] Paria Zavarehiyan, *Nüzhetü'l-Ervâh: Mukaddime, Tashîh ve Tavzîhât*, Tahran: İntişârât-ı Zevâr, 1400, s. 9.
[297] Zavarehiyan, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 126.
[298] Zavarehiyan, *Nüzhetü'l-Ervâh*, s. 9.

Emîr Hüseynî ve Mehmed Said'in aksine Mecîdî tercümesine bir sebeb-i telif eklemiştir. Bu kısımda Emîr Hüseynî ve *Nüzehtü'l-Ervâh*'tan olumlu ifadelerle bahsederek eseri niçin tercüme ettiğini açıklamış fakat tercüme yöntemine dair bir bilgi paylaşmamıştır.

Tercüme, nazım-nesir karışık olarak ve yirmi yedi fasıl ve bir hatime bölümünden oluşmak suretiyle yapısı bakımından kaynak metnine oldukça benzemektedir. Bunun yanı sıra mütercim, farklı biçimlerde kaynak metnin içeriğine müdahalede bulunduğundan muhtevadaki örtüşme yapıdaki kadar belirgin değildir. Bu konu ayrı bir başlık altında detaylı bir biçimde incelenecektir.

3.4. Mehmed Said ve Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi

Mehmed Said tercümesinin sonunda yer alan terceme-i hâlinde kendisi ile ilgili birçok bilgi aktarmıştır. Esere göre Divriğili olup babası 1245'te (1829/30) kendisi üç yaşında iken vefat eden Müftü Abdurrahim Efendi'dir. Küçük yaşlardan itibaren ilim tahsil etmeye başlayan Mehmed Said yirmi yaşında ilmini ilerletmek için memleketinden ayrılıp Tokat'a gitmiş ve orada sarf, nahiv, mantık, meânî, lügat, bedî ve beyân ilimlerinden okumuş ve bu dersleri kimlerden okuduğunu da tek tek saymıştır. Ayrıca söz konusu ilmî derslerin yanı sıra *Pend-nâme, Bostan, Gülistan, Divan-ı Hâfiz, Mesnevi* gibi Farsça edebî metinlerle de meşgul olmuştur.[299]

Müellifin günümüze ulaşan iki eseri de Farsçadan tercümedir. Bu eserlerden ilki 1291'de (1874/75) *Mülistân* adıyla kaleme alınmış olan *Gülistân* tercümesidir ve bu eser, daha sonra tercüme edeceği *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın tercüme yöntemine kaynaklık edecektir. Mehmed Said'in yeni bir ad vermeyerek tercüme ettiği *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi* tespit edilebildiği kadarıyla Mecîdî'nin tercümesinden sonra Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh*'ının ikinci tercümesidir. Tercüme, 1316 yılının Recep ayının ilk gecesi olan Regâib gecesinde (15 Kasım 1898) tamamlanmış ve 1320'de (1902/03) İstanbul'da neşredilmiştir.[300] Mehmed Said, tercümesine bir sebeb-i telif yazmamış fakat eserin hatime bölümünde "terceme-i hâl" başlığı altında tercüme yöntemine dair detaylı açıklamalarda bulunmuş ve seçtiği stratejiyi neden benimsediğini de belirtmiştir.

[299] Güzel, "Nüzhetü'l-Ervah", s. 308-316.
[300] Tosun, "Farsçadan Türkçeye Tercüme", s. 247.

Tercümede Emîr Hüseynî'nin metni sona erdikten sonra Mehmed Said tercümesine birtakım eklemelerde bulunmuştur. İlk olarak "bu bedâyi ü letâyifin musannifi" ve "bu emsâli görülmemiş zarâyif-i elfâzın müellifi" şeklinde Emîr Hüseynî'ye ve eserine yönelik olumlu göndermelerde bulunarak müellife dua etmiştir. Ardından Emîr Hüseynî'den aktardığını ifade ederek onun, eserini 721'de (1321/22) tamamladığını ve eseri Allah'a yakın olan kimselerin nezdinde makbul kılması, kıymet bilmeyecek kimselerden de muhafaza etmesi için Allah'a niyaz ettiğini ifade etmiştir. Bundan sonraki metinler kaynak eser ve müellifinden bağımsız olarak Mehmed Said'in kendisi ve tercümesine yönelik verdiği malumatı haizdir. İlk olarak "Mütercim-i Ahkarın Sipâris ü Münâcâtı" başlığı ile Allah'a övgü, şükür ve münacatını beyan etmiştir. Daha sonra "Münâcât-ı Kâdi'l-Hâcât" başlığı altında kendisini günahkâr ve isyana gark olmuş bir kimse olarak nitelendirmiş, yaşının yetmiş üçü aştığını ve ömrünün bu son zamanlarında günah ve isyanından nedamet duyduğunu ifade ettikten sonra Allah'a sığınarak O'ndan yardım dilemiştir. Son olarak "Mütercim-i Fakîrin Tercüme-i Hâli" başlığıyla hem kendisine hem de eserine yönelik detaylı bilgiler sunmuştur.

Tercüme hakkında verdiği bilgilere göre nazmın nazım, nesrin de nesir biçiminde tercümesi makbuldür. Zira yirmi sene evvel *Gülistân*'ın nazım kısımlarını nazım, nesir kısımlarımı da nesir olarak aktardığı *Mülistân* adlı bir tercüme meydana getirmiş ve bu minvalde bir tercüme daha yapmak istemiştir. Mütercim, eserinin meydana gelmesinin uzunca bir zaman almasına sebep olarak da bu stratejiyi uygulama arzusunu göstermiştir. Mehmed Said, söz konusu stratejiyi uygulamak için tercümesini şu şekilde kurmuştur: sayfanın sağ tarafına Emîr Hüseynî'nin metnini ve sol tarafına da "kaynak eserin gölgesi gibi" şeklinde tavsif ettiği kendi tercümesini ne eksik ne de fazla, satırı satırına denk gelecek şekilde yazmıştır. Mehmed Said, eserin kemalinin müellife; "Türkî malı" dediği tercümenin de "fakir" olarak nitelendirdiği kendisine ait olduğunu, daha sonra kendisinden "gedâ" sıfatıyla bahsederek yaptığı işin kusurlu olduğunu nitekim şiir ve şuurdan yoksun olduğunu ifade etmiştir. Eseri tercümeden maksadının tarikata intisap etmek olduğunu ve bu sebeple de yaptığı iş yanlışsa da kavlinin doğru olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra eserini mütalaa edecek olanları "ihvân" diye nitelemiş, onlara katrenin içerisinde umman bulacaklarını söylemek suretiyle eserini methetmiştir. Tercümesini 1316 yılı Recep ayının ilk gecesi olan Regâib gecesinde (15 Kasım 1898) Medîne-i Münevvere'de tamamladığını, manen yanmaya yaklaşarak yaptığı tercümeden

ümidinin dua almak olduğunu ve Allah'tan eserin neşrini de nasip etmesini niyaz ederek terceme-i hâlini sonlandırmıştır.

Mehmed Said'in tercümesinde Mecîdî'nin eserinden hiç bahsetmemiş olması onun bu eserden haberdar olmadığını düşündürmektedir.

3.5. Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh*'ı ile Mecîdî'nin *Râhatü'l-Ervâh*'ının Tercüme Bağlamında Karşılaştırılması ve Mecîdî'nin Tercümede İzlediği Yöntem

Mecîdî'nin *Râhatü'l-Ervâh* adlı eserinin kaynak metni ile tercüme bağlamında mukayesesine geçilmeden evvel diğer tercüme eserlerinde bir metni tercüme sebeplerini ve bunu ifade ederken kullandığı ifadeleri birlikte değerlendirmekte fayda vardır.

Mecîdî'nin *Râhatü'l-Ervâh* da dâhil olmak üzere günümüze ulaşmış toplamda dokuz tercüme eseri bulunmaktadır. Eserler şunlardır: *Risâletü Muhtasara, Terceme-i Pend-i Attâr, İrşâdü't-Tâlibîn, Kıssa-i Çoban ve Münâcât, Şerh-i Çihil Nâm, Tercemetü'l-Levâyih, Risâletü'l-Muhtasar bi'l-Lemehât fî Tercemeti'l-Lemeât, Kitâb-ı Gülzâr der-Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfe-zâr* ve *Râhatü'l-Ervâh*. Bu eserlerden yalnızca *Kitâb-ı Gülzâr der-Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfe-zâr*'da sebeb-i telif yer almamaktadır. Mecîdî kaynak metninin sebeb-i telifini tercüme etmiştir. Diğer eserlerin sebeb-i telif kısımları incelendiğinde tercüme faaliyeti için karşımıza şu ifadeler çıkmaktadır:

Tablo 2: Mecîdî'nin Tercüme Eserlerinde Kullandığı İfadeler

Eser	Tercüme için kullanılan ifade	Tercüme fikrini ifade ediş biçimi	Tercüme sebebi
Risâletü Muhtasara	ol risāle-i münīfeyi zebān-ı Fārsīden lisān-ı Türkiye terceme idüp zümre-i iḫvān-ı bā-ṣafāya bir libās-ı āḫer ile seyrān u temāşā itdüre	ḫāṭır-ı fāṭırına bu ḫāṭıra ḫalecān eyledi ki	zümre-i iḫvān-ı bā-ṣafāya bir libās-ı āḫer ile seyrān u temāşā itdüre

Tablo 2 – devam: Mecîdî'nin Tercüme Eserlerinde Kullandığı İfadeler

Terceme-i Pend-i Attâr	Yaʿnī anı terceme idüp hemān Döndüre Türkī lisāna ey cüvān	Pes anı gördükde bu oldı fütūḥ Geldi anuñ nefsine bu ḫāṭıra ʿIṭr-ı ʿAṭṭār ile ola ʿāṭıra	Tā ki nefʿinde olalar bā-naṣīb Şevḳ ile meyl eyleye aña her lebīb … Türkī dil bilenler olup şādumān Ola ṭālib buña her pīr ü cüvān
İrşâdü't-Tâlibîn	Tercüme faaliyeti ile ilgili herhangi bir ibare girilmemiş.	diledüm ki bi-ḳadri'l-vüsʿi ve'l-istiṭāʿa ṭarīḳ-i taʿallümi zümre-i ṭālibīne taʿlīm ve müteʿallimīn-i rāġıbīne tebyīn ü tefhīm idem	ümmīddür ki iḫlāṣ ile taḥṣīl-i ʿilme rāġıb olan ṭālībler bu kitāba naẓar itdükde bu faḳīri ḫayr duʿā-ile yād idüp rūḥ-ı revānını şād ideler mercūdur ki Ḥaḳ sübḥānehu ve teʿālā ben bende-i saḥīḳine tevfīḳini refīḳ idüp ṭarīḳ-i reşādı bu żaʿīf ü nātüvān ḳulına irşād ü iḥsān ide
Kıssa-i Çoban ve Münâcât	Diñle **Mecīdī**yi çobān ḳıṣṣasın Naẓm idüp aldı özinüñ ḥiṣṣesin	Sen de işitdüñse **Mecīdī** bunı Ḥiṣṣe alagör yüri olma denī	Eyledi iḫvāna hediyye bunı Zümre-i yārāna ʿaṭiyye bunı Tā diyeler Ḥaḳḳ aña raḥmet ide Raḥmet ile bāġ-ı behişte gide
Tercemetü'l-Levâyih	anı zebān-ı Fārisīden lisān-ı Türkīye terceme ide	ḫāṭır-ı fāṭıra bu ḫāṭıra ḫalecān u heyecān eyledi ki	nefʿi zebān-ı Fārisīye mālik olmayanlara şāmil ü kāmil olup mercūdur ki bu gedāyı ẕikr-i ḫayr ile yād idüp rūḥ-ı revānını ferḥān u şād ideler
Şerh-i Çihil Nâm	zebān-ı Farsīden lisān-ı Türkīye terceme eyleye	ḫāṭırīde böyle ḫuṭūr eyledi ki	nefʿi ekṣer enāma şāmil olup bāb-ı duʿā-yı Tevvāb ṣāḥib-i kitāb-ı kāmil ola
Risâletü'l-muhtasar bi'l-lemehât fî tercemeti'l-Lemeât	bir libās ile daḫi tecdīd olınup edā-yı Türkī ile tesvīd olına	ḫāṭır-ı fāṭır-ı fātirine bir ḫāṭıra böyle ḫalecān ü heyecān eyledi ki	Tāzī vü Derīye dirāyeti olmayana nefʿi şāmil olup ḫayrı kāmil ola
Râhatü'l-Ervâh	ol kitāb-ı müsteṭābı lisān-ı Fārsīden zebān-ı Türkīye terceme idüp	ḫāṭır-ı fātirine bu ḫāṭıra ḫalecān eyledi ki	ḫullān-ı bā-ṣafā ve iḫvān-ı ehl-i vefāya ihdā ve armaġan ide tā ki mecālis-i ehl-i dilān ve meḥāfil-i ṣāḥib-i naẓar anda iẕʿān u imʿān ile oḳınduḳca bu ḥaḳīr-i nā-tüvānı ḫayr duʿādan nisyān itmeyüp rūḥ-ı revānını yā dil ü cānını şād eyleyeler

Mecîdî'nin tercümelerindeki sebeb-i teliflere bakıldığında tercüme faaliyetleri ile ilgili şu sonuçlara ulaşılabilir: Mütercimin tercüme edimi için kullandığı ifadeler "terceme etmek", "libâs-ı âher ile temâşâ ettirmek", "Türkî lisâna döndürmek", "bir libâs ile tecdîd etmek", "edâ-yı Türkî ile tesvîd etmek" şeklindedir. Bu ifadeler, mütercimin tercümelerini çoğunlukla gelenekteki ifadelerle tanımladığını göstermektedir.

Mütercim tercümesini yaptığı eserleri ve eserlerin müelliflerini genellikle abartılı bir biçimde övmekte ve daha sonra eseri okuduktan sonra gönlüne bu eseri tercüme etme isteği geldiğini açıklamaktadır. Bazı eserlerin içeriklerinden de kısaca bahsederek bu eserlerden tercüme ettiği dili bilmeyenlerin de istifade edip nasiplenebilmeleri için eserleri Türkçeye tercüme ettiğini belirtmektedir. Mütercimin tercüme faaliyetlerinden beklentisi genellikle manevidir. Eserleri okuyanlar bu eserlerden ibret ve feyz alacaklar ve okudukça da eseri tercüme edene yani kendisine hayır duada bulunacaklardır.

Mütercimlerin çoğunun tercümelerini nasıl oluşturdukları ve tanımladıkları konusunda ve tercümelerini oluştururken izledikleri yöntemi izah ettiklerine dair bilgiler verdiği görülmektedir. Nüzhetü'l-Ervâh'ın 19. yüzyılda birebir tercümesini yapan ve hatta tercümesinde bir tercüme usulünü denemek istediğini açıkça belirten Mehmed Said de bunlardan biridir. Mecîdî ise Râhatü'l-Ervâh da dâhil olmak üzere hiçbir tercümesinde tercüme usul ve stratejisine dair herhangi bir bilgi paylaşmamıştır. Fakat tercümelerinin sebeb-i teliflerinde kullandığı ifadelerin benzerliğinden yola çıkılarak tercümelerine belirli bir usul ve üslubu takip ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Mecîdî'nin tercümesi ile kaynak metninin tercüme bağlamında karşılaştırılması için *Nüzhetü'l-Ervâh*'ın belli başlı nüshalarına bakılmıştır. Kaynak metnin İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalarından hemen hemen bütün fasılları içeren on iki nüshası incelenmiştir. Bunun yanı sıra Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan Persan 41 numaralı, 15. yüzyılda Bâbü'l-ebvâb/Derbend'de istinsah edilmiş tam nüsha da eldeki nüshalarla karşılaştırılmış ve birkaç başlık dışında metinler arasında ciddi bir fark olmadığı görülmüştür. Bütün bunlara ek olarak, Paria Zavarehiyan tarafından 1980 yılında yapılan ve dördü Tahran'da biri ise Kum'da bulunan toplamda beş yazmanın karşılaştırılması ile oluşturulmuş *Nüzhetü'l-Ervâh: Mukaddime, Tashîh ve Tavzîhât* adlı çalışma da karşılaştırmaya esas teşkil edecek eserin tespiti için incelenmiştir. Sonuç olarak söz konusu bu çalışma, kaynak aldığı en erken tarihli nüshasının 815 (1412/13)

olması sebebiyle tercüme ve asıl eser karşılaştırması için daha önce incelenmiş olan diğer nüshalara tercih edilmiştir.[301]

Kaynak Metin ve Tercümenin Yapı Bakımından Karşılaştırılması

Eski Türk edebiyatı tercüme geleneğinde, üretilen erek metinlerin manzum veya mensur oluşlarına bakıldığında şöyle bir sonuca varılabilir: edebî tercümelerin büyük çoğunluğu manzum; dinî, bilimsel ve teknik tercümelerin ise büyük çoğunluğu mensurdur. Kaynak ve erek metinler manzum ya da mensur oluşları bakımından incelendiğinde metin aktarımlarında manzum metnin manzum, manzum metnin mensur, mensur metnin mensur, mensur metnin manzum, manzum-mensur karışık metnin aynı yapıyla tercüme edilmesi ya da manzum-mensur karışık metnin manzum olarak tercüme edilmesi gibi sınıflandırmalar yapılabilir.[302] Mecîdî, kendi metnini oluştururken kaynak metni tam olarak takip etmemiş ve konusuna sadık kaldığı kaynak metnin bazı fasıllarını çevirmekle birlikte bazılarını ise tamamıyla tercümesinin dışında bırakmıştır. İçerikte değişiklik yapmış olmakla beraber Mecîdî'nin şekil ve yapı itibarıyla kaynak metninin yapısını koruduğu görülmektedir. O da Emîr Hüseynî gibi metninin yapısını 27 fasıl ve bir hatime olarak kurmuş ve tercümesini nazım-nesir karışık bir biçimde oluşturmuştur. Fasıllar dışında kalan tevhid, naat, münacat gibi bölümler ise oldukça benzer bir yapı arz etmektedir.

Nazım şekillerinin adlandırılması hususunda ise "nazm" ifadesinin, *Nüzhetü'l-Ervâh*'ta "nazm" nazım şekline karşılık olarak kullanıldığı, *Rahâtü'l-Ervâh*'ta ise genel olarak vezinli ve kafiyeli söz/şiir anlamıyla kullanılmış olduğu görülmektedir. Emîr Hüseynî mesnevi nazım biçimini çok sık kullanmıştır. Mecîdî'nin ise nazım şekillerini kullanmada daha rahat bir tutum sergilediği fark edilmektedir. Tasavvufi ve öğretici metinler olmaları dolayısıyla iki metinde de nasihat üslubunun ağırlıkta olduğu görülmektedir.

[301] İstanbul kütüphanelerinde bulunan söz konusu nüshalar şunlardır: Ayasofya 2061, Ayasofya 2126, Ayasofya 2127, Ayasofya 4870, Ayasofya 4792, Yazma Bağışlar 3377, Esad Efendi 3429, Esad Efendi 3781, Fatih 4134, Lala İsmail 154, Lala İsmail 177 ve Mahmud Paşa 70.

[302] Sadık Yazar, "Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (nazım biçimi, aruz ve kafiye) Zorluklar", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*, İstanbul: Klasik, 2014, s. 251-253.

Râhatü'l-Ervâh'ın Metin Dışı Unsurlarından Elde Edilen Çıkarımlar

Şair-eser (biyografi): Mecîdî'nin hem dedesinin hem de babasının bağlı bulundukları tarikatta mürşit konumunda olması, onun tasavvufa ilgisini pekiştirmiş olmalıdır. Tercümesini yaptığı eserin müellifi Sühreverdiyye'ye mensup bir mutasavvıf-şairdir. Babasının şeyhi olduğu Zeyniyye tarikatı da Sühreverdiyye'nin bir koludur. Bu husus Mecîdî'nin böyle bir eseri tercüme edişinde babasının kendisini tasavvufi anlamda etkilemiş olduğunu düşündürmektedir. Kaynak eserin adı "Ruhların Ferahlığı" gibi bir anlama sahip olan Arapça "Nüzhetü'l-Ervâh" tamlamasıdır. Mütercim ise tercümesine bu adı çok az değiştirip aynı anlama yakın olarak "Ruhların Huzuru" anlamına gelen Arapça "Râhatü'l-Ervâh" adını vermiştir. Mütercim eseri okuduktan sonra içerisindeki faydalı ilimden "ihvân" ve "hullân" olarak nitelediği kişilerin de faydalanması için yazdığını ifade etmiştir.

Eser-işlev ve eser-edebiyat/estetik/belagat: *Râhatü'l-Ervâh*'ta tercüme eylemi için "lisân-ı Farsîden zebân-ı Türkîye terceme itmek" ifadesi kullanılmak suretiyle eserin tercüme olduğu açıkça belirtilmiştir. İlim meclislerinde okunup faydalanılmak üzere didaktik bir işlev gözetilerek tercüme edilmiş olduğundan eserde estetik kaygı geri planda kalmıştır. Yine bu sebeple tercümede kaynak metinden eksiltmeler ve kaynak metne ilaveler söz konusudur.

Eser-dönem: Emîr Hüseynî'nin nasihatname üslubu ile yazılmış olan eserini Mecîdî yine aynı üslupla tercüme etmiştir. Bu bağlamda eser, tasavvuf konulu bir nasihatname sayılabilir. Nitekim mütercim de eserinin sebeb-i telefinde eserini "kitāb-ı naṣīḥāt-nişāb u ḥikmet-intisāb" olarak nitelendirir. Nasihatname, gelenekte gerek müstakil gerekse farklı eserler içerisinde oldukça yaygın bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tasavvufi konuların okuyucuya aktarılmasında bu türden sıklıkla faydalanılmıştır.

Mütercim okur kitlesini "hullân-ı bâ-safâ", "ihvân-ı ehl-i vefâ", "mecâlis-i ehl-i dilân" ve "mehâfil-i sâhib-i nazar" şeklinde olumlu ifadelerle tanımlamıştır. Eleştirmen kaygısı gütmemekle beraber mütercim, eserinin feraset ve dikkatle, derinliğine nüfuz edilerek okunmasını tavsiye etmekte ve böylelikle okurunu belirli bir okuma biçimine yönlendirmektedir.

Mütercimin Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde okuyup yazabiliyor olması, eserlerinde üç dili de rahatça kullanmasına ve bu üç dil arasında kolaylıkla tercüme yapmasına olanak sağlamıştır. Eserlerinden yola çıkılarak iyi bir eğitim sürecinden

geçmiş olduğu anlaşılan mütercim bilhassa dinî ilimlerle ve özel olarak da tefsir ve hadis ilimleriyle iştigal etmiştir. Mutasavvıf kimliğinin de etkisiyle tefsirde "işârî tefsir" metodunu benimsemiştir. Yani ayetleri gönlüne ilham olduğu şekilde tefsir etmiştir. Hadis konulu eserlerinde de daha ziyade başka hadis kitaplarından derleme yapmış ve aktardığı hadislerin sahih olup olmaması hususuna dikkat etmemiştir. *Râhatü'l-Ervâh*'taki ayet tefsirleri ve hadis iktibasları da benzer özellikler göstermektedir.

Eser-kültürel/coğrafi/dinî/tasavvufi/edebî merkez: Kaynak eserin müellifi tasavvuf konulu birçok eser kaleme almış ve eserleri Osmanlı coğrafyasında hem tasavvuf sahasında hem de edebiyat çevrelerinde hem okunmuş hem de çoğaltılmıştır.[303] 14. yüzyılda İran coğrafyasında yaşamış olan müellifin Fars diliyle, o coğrafyanın ve edebî muhitinin insanları için yazdığı eseri, 16. yüzyılda Anadolu topraklarında *Râhatü'l-Ervâh* adıyla Türkçe olarak yeni bir dile, zamana, coğrafyaya, farklı bir sosyal çevre için tercüme edilmiştir. Bu bakımdan Mecîdî'nin tercümesi 14. yüzyılda İran coğrafyasında Fars diliyle oluşturulmuş bir metnin Anadolu'da 16. yüzyılda yeniden doğmuş biçimi olarak alımlanabilir.

Eser-himaye: Metnin yazılış amacının manevi kaygılara dayanması ve yazıldığı hedef kitle göz önünde bulundurulduğunda kimseye sunulmamış olması ve herhangi bir ideolojik boyutunun olmaması doğal görünmektedir. Bu da tercümeyi ve mütercimini, hami-himaye ilişkisi ve ideoloji boyutunun dışında tutmaktadır.

Görüldüğü üzere sadece metin dışı unsurlar dahi tercüme hakkında birçok şey söyleyebilmektedir. Bununla beraber Osmanlı tercüme geleneği içerisinde meydana getirilmiş eserlerin incelenmesinde; tercümenin ilişkili olduğu aktarım uygulamaları, tercüme stratejileri ve özellikle tercümenin kültüre özgü oluşu gibi hususların birlikte değerlendirilmesi tercümenin oluşumu hakkında daha sağlıklı bilgilere ulaşılması bakımından gereklidir.

Kaynak Eser ve Tercümenin İçerik Bakımından Karşılaştırılması

Tercüme ve telif arası eserler için kullanılan kavramsal ifadeler, tercümenin dönemine özgü pratikleri dolayısıyla *Râhatü'l-Ervâh*'ta kullanılan tercüme yöntemleri için de geçerli olacaktır.

[303] Cengiz, "Tasavvuf Kitapları", s. 189.

Fasıllara Kadar Olan Kısmın Karşılaştırılması

Mecîdî, fasıllara kadar olan kısımda içeriğe oldukça bağlı kalmakla beraber nazım biçimlerini kullanmada daha serbest bir tutum sergilemiştir. Farsça asıl eser besmele ile başlamış ve Allah'a hamd içeren iki beyitlik bir nazımla devam etmiştir. Bu hamd kısmını mütercim iki beyitlik Arapça bir şiirle ifade etmiş ve anlam itibarıyla da farklı bir içerik oluşturmuştur. Kaynak metnin bütün başlıklandırmaları Farsça olmakla beraber Mecîdî, ilk fasla kadar olan başlıkları Arapça olarak düzenlemiş, fasıl başlıklarını ise Farsça yazmıştır.

Tablo 3: Râhatü'l-Ervâh ve Nüzhetü'l-Ervâh'ın Fasıllardan Önceki Bölüm Başlıkları

Rāḥatü'l-Ervāḥ	**Nüzhetü'l-Ervāḥ**
فی توحید الباری عزّ اسمه	در نیایش خداوند
مناجات	
فی تصلیته سیّد الانام محمد علیه الصّلوة والسلام	در نعت سیّد المرسلین محمّد علیه من الصّلوات افضلها
فی مدح صاحبه علی التحقیق حضرت ابی بکر صدّیق رضي الله عنه	ر مدح امیرالمؤمنین ابوبکر صدق رضی الله عنه
فی مدح وزیره الناطق بالصواب عمر بن الخطّاب رضي الله عنه	در مدح امیرالمؤمنین عمر بن خطاب رضی الله عنه
فی مدح ختنه جامع القران عثمان بن عفّان رضي الله عنه	در مدح امیرالمؤمنین عثمان عفان رضی الله عنه
فی مدح ختنه اسد الله الغالب علی بن ابی طالب رضي الله عنه	در مدح امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب کرم الله وجهه
فی مدح الامامین اعنی حضرت الحسن و الحسین	
مناجات لواهب النجات	در مناجات

Kaynak metninde halifeler için genel olarak "emîrü'l-mü'minîn" ifadesi kullanılmışken Mecîdî her halife için o halifeyi özel olarak tanımlayan ifadeler kullanmıştır. Hz. Ebû Bekir için "sâhibu ale't-tahkîk", Hz. Ömer için "vezîru'n-nâtık bi's-savâb", Hz. Osman için "hatenehu câmiʿi'l-Kurʾân" ve Hz. Ali için "hatenehu esedullâhi'l-gâlib" gibi. Yine kaynak metinde Hz. Ali için diğer halifelerden farklı olarak sadece kendisi için kullanılan "kerremallâhu vecheh" duası yazılmıştır. Diğer halifeler içinse "radıyallâhu anh" duası kullanılmıştır. Mecîdî ise metin içerisinde Hz. Ali için "kerremallâhu vecheh" duasını kullanmış olsa da başlıklarda halifeler için ortak olarak "radıyallâhu anh" duasını yazmıştır. Mecîdî'nin halifelere övgü kısmını kaynak metne nispetle daha uzun tuttuğu görülmektedir. Bu sebeple bu kısımlardaki hadis iktibasları da daha fazladır. Son olarak kaynak metinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in medhi yer almazken Mecîdî bu konu için tercümesine kısa bir bölüm eklemiştir.

Besmele ve hamdeleden sonra kaynak metinde tevhid bölümüne doğrudan olarak devam edilmişken Mecîdî bu kısma başlık eklemiştir. (fī tevḥīdi'l-Bārī ʿazze ismuhu) Mecîdî bu kısımlarda her ne kadar içeriğe bağlı kalsa da bazı bölümlerde yaptığı iktibaslar (Fussilet 41/46) kaynak metinde yer almamaktadır. Bunun yanı sıra kaynak metinde yer alan bazı şiirleri de Mecîdî eserine almamıştır ("hîç" redifli gazel). Mecîdî kaynak eserdeki metni birebir tercüme etmemiş, metnin içeriğinden karmaşık olarak seçme ve daraltma yapmak yoluna gitmiştir. Mecîdî'nin tercümesi ile kaynak metnin tevhid bölümü, hacimleri bakımından birbirlerine oldukça yakınken münacat bölümü *Râhatü'l-Ervâh*'ta oldukça kısa tutulmuştur. Ayrıca bu kısımda yer alan münacat bölümü için kaynak metinde başlık bulunmazken Mecîdî buraya da bir münacat başlığı eklemiştir. Bunun yanı sıra tercümenin tevhid ve münacat bölümlerinde daraltma ve üslup farklılığı olsa dahi işlenen konular genel itibariyle benzerdir. Bilhassa Arapça ayet ve hadis iktibaslarını içeren bölümler birebir aktarılmıştır.

Mecîdî'nin tercümesine "Münâcât" başlığı ekleyerek aldığı kısımda yer alan ayet ve hadis iktibasları ve bunların alınış şekilleri kaynak eserle birebir örtüşmektedir. Fakat daha sonrasında Mecîdî'nin metinde kısaltma yoluna gittiği görülmektedir, zira iktibas yaptığı bölümden sonraki mesneviyi, beyitleri ve nesir parçalarını atlayarak "İlâhî" diye başlayan yeni bir başlangıç kısmına geçmiştir. Bu kısımdaki "Bel'âm-ı Bâûr ve Ashâb-ı Kehf ve köpeği" hikâyesi ortaktır fakat sonrasında kaynak metinde "Nemrud ve sinek" kıssasına telmih yapılmışken Mecîdî ise "Lût peygamber ve karısı"na telmihte bulunmuştur.

Peygamber'in övgüsü kısmı iki eserde de salat ve selamla başlamıştır. Bölümdeki Arapça ayet ve hadisler ile benzetme kalıpları birbirlerine oldukça benzemektedir. Hz. Muhammed'in Hz. Adem'in yaratılışı ile bağlantısıyla ilgili kaynak eserde iki hadis alıntısı mevcutken Mecîdî eserinde bunlardan yalnızca birine yer vermiştir. "Âdem, su ile çamur arasında iken ben nebi idim" anlamındaki hadisi tercümesinin dışında bırakmıştır. Bu bölümde yer alan ve Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bildiren Enbiyâ suresi 107. ayetten yapılan iktibas **(وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ)** Mecîdî'nin tercümesinde on beşinci fasılda bir şiir içerisinde **(اَرْسَلْنَاكَ)** şeklinde yer almaktadır.

Tasavvufi eserlerde sıkça geçen âlemlerin yaratılmasına Peygamber'in varlığının sebep olarak gösterilmesi iki eserde de işlenmiştir. Fakat kaynak eserde Peygamber'in cetlerine ve kabilesinin soyluluğuna da vurgu yapılmışken Mecîdî bu kısmı tercümesine

almamayı tercih etmiştir. Çünkü İslam inanç sisteminde Peygamber soyluluğundan dolayı değil Allah'ın seçtiği kimse olması dolayısıyla kıymetli ve övgüye layıktır. Mecîdî'nin tercümesine bu kısmı almamakla söz konusu hususa önem verdiği anlaşılmaktadır.

Peygamber'in övgüsü kısmında kaynak eserde birçok ayet ve hadis iktibası yer almaktadır. Mecîdî'nin bu kısımda da ekleme ve çıkarmalar yaptığı görülmektedir. Kaynak eserdeki ilk iki hadis iktibası aynen alınmış ve tercümeye bu iki hadisi içeren Cemâleddin Abdürrezzak'a ait Farsça bir nazım parçası eklenmiştir. Hicr suresi 72. ayetten yapılan (لَعَمْرُكَ) iktibası, (عفاك الله) duası, Leyl suresi 1 (وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰىۙ) ve 2. ayetler (وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰىۙ) ise tercümenin dışında bırakılmıştır. Peygamber'in hususiyetlerinin övüldüğü kısımda Peygamber'in Sidretü'l-müntehâ'da Allah ile olan yakınlığına işaret eden Necm suresi 9. ayetten yapılan (قَابَ قَوْسَيْنِ) iktibası da tercümenin dışında bırakılmıştır.

Peygamber'in zaferinin düşmanlarının saltanatlarını ve namlarını alçalttığını anlatan bölümde de Mecîdî'nin eksiltmeler yaptığı görülür. Tercümede ayrıntı verilmeden sadece Kisrâ beylerinden bahsedilmişken kaynak eserde buna ek olarak Peygamber'in Bedir zaferi, ayı parmağıyla ikiye ayırması mucizesi ve cömertliğiyle Hâtim et-Tâî'yi geçtiğinden bahsedilmiştir. Mecîdî, bu kısımdan sonraki nazım parçasını aynen tercüme edip Peygamber övgüsü bölümünü sonlandırmıştır. Kaynak eserde yer alıp onun tercümesine almadığı kısımlar ise şu şekildedir: Peygamber'in üst soylarından Lüʾeyy ve Gâlib'e, babasına ve amcası Ebû Tâlib'e yapılan göndermeler, O'nun pâk zevceleri, evlatları ve ashâbına selamı ve ashâbı için söylediği "Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidayete erersiniz." anlamındaki hadis-i şerifi.

Hz. Ebû Bekir'in en belirgin ve bilinen özelliklerinden biri Peygamber ile hicret ederken mağarada ona arkadaşlık etmiş olmasıdır. Tevbe suresi kırkıncı ayette de bu olaya gönderme yapılmıştır. Hem kaynak eser hem de Mecîdî'nin tercümesinde bu olay ve ayet iktibası ortaktır. Fakat kaynak eserde yer alan Hz. Ebû Bekir'i "Galip gelenler kesinlikle bizim ordumuz olacak." diyen bir ordu kumandanı olarak tavsif eden Saffat suresi 173. ayet iktibası (وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ) Mecîdî'nin tercümesinde yer almamaktadır. Mecîdî, kaynak eserde Hz. Ebû Bekir için kaleme alınan mesneviyi kısaltmak yoluna gitmiştir. Burada tercümesine almadığı konular şu şekildedir: Hz. Ebû Bekir'in adaleti, Peygamber'den sonra ilk imam oluşu, ilk Müslüman olanlardan oluşu, tecrit makamının

sahibi olması ve İslam ordusunun önünden gitmesi. Mütercim, bu bölümde kısalttığı kısımlar yerine kaynak eserde yer almayan ve Allah ve Peygamber'inin Hz. Ebû Bekir'e yönelik iltifatlarını içeren üç hadis eklemiştir.

İlk fasla kadar olan bölümler içerisinde Hz. Ömer'in övgüsü, kaynak eser ve Mecîdî'nin tercümesi arasında hacim bakımından en fazla farkın olduğu kısımdır. Kaynak eserde bu bölüm oldukça kısadır ve Mecîdî kaynak eserde Hz. Ömer'le ilgili olan her şeyi doğrudan aktarmakla beraber tercümesinde bu bölümü Hz. Ömer'in övgüsünü içeren hadis ve menkıbevi aktarımlarla fark edilir bir biçimde genişletmiştir. Kaynak metinde yer almayıp Mecîdî'nin tercümesinde yer alan hadislerin içeriği şu şekildedir: Allah'ın hakkı Hz. Ömer'in diline ve kalbine koyduğu, Peygamber'in İslam erbabının meclislerini Ömer'in zikriyle süslemelerini ve yine onun ahlak ve davranışlarıyla güzelleştirmelerini ifade etmesi. Bunun yanı sıra Hz. Ömer'in vefatından sonra Peygamber'in ravzasının sol tarafına Hz. Ebû Bekir'in bulunduğu yerin civarına defnedilmeyi istemesiyle alakalı vasiyetine dair bir menkıbe aktarılmıştır. Dördüncü hadis ve bu anlatım da bir hadis iktibası ile delillendirilmiştir.

Mecîdî, Hz. Osman övgüsü bölümünü kaynak eserdekine benzer bir biçimde aktarmakla beraber bu aktarımı daha muhtasar bir biçimde gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra kaynak eserden farklı olarak Hz. Osman ile ilgili hadis ve rivayetlere de yer vermiştir. Hz. Osman'ın Kur'an'ı istinsah ettirmiş olması, kaynak eserde iki üç kelime ile geçilen Hz. Osman'ın İslam ordusuna nakdi yardımı konusunu ayrı bir kısım olarak Abdurrahman bin Semüre'den rivâyet edilen iki hadisle aktarması Mecîdî'nin bu bölümdeki eklemelerini oluşturmaktadır. Söz konusu hadisler şu anlamları havidir: "Bugünden sonra Osman'a, (her ne) yapsa zarar vermeyecektir." ve "Ya Rabbi! Ben Osman'dan razıyım. Sen de razı ol!"

Emîr Hüseynî, Hz. Ali'nin övgüsünü de diğer halifelerinkine benzer bir hacimde kaleme almıştır. Mecîdî, kaynak eserdeki ifadeleri birtakım eklemelerle birlikte serbest bir biçimde aktarmıştır. Tercümede yalnızca ilk iki satır birebir tercümedir. Kaynak eserde onun ilmin kapısı ve Allah'ın aslanı olması, kahramanlığı, bir nara ile düşmanlarının kalbini ikiye ayırması, tek hamlede düşman kalesini yıkması ve sözünün doğruluğu ile kılıcının iki taraftan da keskin olması anlatılmıştır. Mecîdî, bu verilenlere ek olarak onu "esedullâhu'l-gâlib" olarak nitelendirdikten sonra onun kahramanlığı ve cömertliğine de değinmiştir.

Mecîdî, Hz. Ali'nin cömertliğini İnsan suresi 1 (**هل اتى**) ve 8. (**وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً**) ayetlerden yapılan iktibaslarla anlatmıştır. Övgüsü için yazdığı nazmın ilk beytinin ikinci mısraında da yiğitliği ve meşhur kılıcı için "Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur" hadisinden iktibas yapmıştır. Kaynak eserde değinilen ilminin yüceliği konusunu da yine bir hadis iktibasıyla aktarmıştır. Bu kısımdan sonra mütercim onun cömertliğini bu defa Mütenebbî'ye ait bir kasideden alıntıladığı beyitle övmek yoluna gitmiştir. Bu iktibaslar kaynak eserde yer almamaktadır.

Mecîdî, kaynak eserde yer almamasına rağmen tercümesinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için de kısa bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde onların Peygamber'in kızının soyundan devamı ve cennet ehlinin gençleri olmaları anlatılmıştır.

Kaynak eserdeki tek münacat başlığı fasıl başlıklarından hemen öncedir. Mecîdî'nin tercümesinde ise iki münacat başlığı yer almaktadır. İkinci başlık kaynak eserdeki münacat bölümüne tekabül etmektedir. Bu bölüm de hacim bakımından kaynak eserden oldukça farklıdır. Mecîdî bazı kısımlarda serbest tercüme yapmak yoluna gitmiş, eksiltme ve çoğaltma yöntemlerini kullanmış, bazen aynı konuyu farklı anlatımla dile getirmiş bazen de bilhassa nazım kısımlarında takdim-tehir yoluna giderek çevirdiği beyitlerin yerlerini değiştirmiştir.

Tercümede fasıllara geçilmeden önce kısa bir sebeb-i telif kaleme alınmıştır. Bu bölümde Mecîdî, Seyyid Hüseyn-i Hemedânî'den ve onun *Nüzhetü'l-Ervâh* adlı eserinden "bir kitāb-ı bī-hemtā" diyerek övgüyle bahsetmiştir. Eser mütercimin ifadesiyle "niçe ḥikāyāt-ı ṭarab-āmīz ve işārāt-ı feraḥ-engīz" nakleder, "esrār-ı ilāhiyyeden bāb-ı tevḥīdde niçe künūz u rumūz perdelerini mekşūf u meftūḥ" eder, "sırr-ı vaḥdeti ehl-i ḫıbrete" haber verir ve "maḳṣūdı maʿrūf ve meşrūḥ" kılar. Daha sonra kendisini "bu żaʿīf-i ḳalīlü'l-biḍāʿa ve naḥīf-i keşīrü'l-iżāʿ yaʿnī ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ" şeklinde tanıtan Mecîdî bu kitabı sadık ve vefalı dostlarına hediye etmek amacıyla Fars dilinden Türk diline tercüme etmek istediğini belirtir. Bu sayede onlar bu kitabı meclislerinde kavrayarak ve dikkatle okudukça kendisini hayırla yâd edip ruhunu, gönlünü ve canını şâd edeceklerdir. Kitabı tercüme amacını bu şekilde belirttikten sonra kitaba "Rāḥatü'l-Ervāḥ" adını verdiğini ve eserini yirmi yedi fasıl üzerine bina eylediğini beyan eder. Son olarak da muvaffakiyet için Allah'a dua eder ve bu bölümü Âl-i İmrân suresi 101. ayet (**وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**) ve Hud suresi 88. ayetten iktibas yaparak (**عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ أُنِيبُ**) sonlandırır.

Fasıl Karşılaştırmaları

Paria Zavarehiyan tarafından yapılmış çalışma temel alınarak kaynak eserdeki fasıl başlıklarının *Râhatü'l-Ervâh*'taki karşılıklarına bakıldığında ortaya şu tablo çıkmaktadır:

Tablo 4: Nüzhetü'l-Ervâh ve Râhatü'l-Ervâh'ın Fasıl Başlıklarının Karşılaştırılması

Nüzhetü'l-Ervâh	**Râhatü'l-Ervâh**
فصل اول در مبدأ سلوک	Faṣl-ı evvel mebdeʾ-i sülūkı beyān eyler
فصل دوم در معرفت سلوک	Faṣl-ı ṯānī maʿrifet-i sülūkı beyān eyler
فصل سوم در مقامات سالک	-
فصل چهارم در نصیحت سالک	Faṣl-ı ṯāliṯ naṣīḥat-ı sāliki beyān eyler
فصل پنجم در بدو خلقت	Faṣl-ı rābiʿ ibtidāʾ-yı ḫilḳati beyān eyler
فصل ششم در بیان وحدت	Faṣl-ı ḫāmis vaḥdeti beyān eyler
فصل هفتم در تجرید سالک	Faṣl-ı sādis tecribe-i sāliki beyān eyler
فصل هشتم در قاعده طریقت	Faṣl-ı sābiʿ ḳāʿide-i ṭarīḳatı beyān eyler
فصل نهم در کمال استغنا	Faṣl-ı ṯāmin kemāl-i istiġnāyı beyān eyler
فصل دهم در آغاز فطرت	Faṣl-ı tāsiʿ āġāz-ı fıṭratı beyān eyler
فصل یازدهم در اختلاف حالات	Faṣl-ı ʿāşir iḫtilāf-ı ḥālātı beyān eyler
فصل دوازدهم در بیان دل	-
فصل سیزدهم در تصفیه دل	On birinci faṣl fażīlet-i dili beyān eyler
فصل چهاردهم در دیباجه عشق	On ikinci faṣl dībāce-i ʿışḳı beyān eyler
فصل پانزدهم در حقایق عشق	On üçüncü faṣl ḥaḳāyıḳ-ı ʿışḳı beyān eyler
فصل شانزدهم در حیرت عاشق	On dördüncü faṣl ḥayret-i ʿāşıḳı beyān eyler
فصل هفدهم در بیان نفس	On beşinci faṣl nefsi beyān eyler
فصل هجدهم در مخاطبت نفس	-
فصل نوزدهم در معاملات	On altıncı faṣl muʿāmelātı beyān eyler
فصل بیستم در جهد و اجتهاد	-
فصل بیست و یکم در صحبت و متابعت	-
فصل بیست و دوم در ترک خلق	On yedinci faṣl fażīlet-i ʿuzleti beyān eyler
فصل بیست و سوم در صبر و تسلیم	-
فصل بیست و چهارم در کشف معانی	On ṭoḳuzuncı faṣl keşf-i maʿnāyı beyān eyler
فصل بیست و پنجم در ارشاد و انتباه	Yigirminci faṣl irşād u intibāhı beyān eyler
فصل بیست و ششم در اشارت اهل طریقت	Yigirmi birinci faṣl işāret-i ehl-i ṭarīḳatı beyān eyler
فصل بیست و هفتم در نهایت این طریق	-
فصل بیست و هشتم در ختم کتاب	Ḫātimetü'l-Kitāb

Eserlerin fasıl karşılaştırmaları yapılırken yalnızca içeriğin aktarılması bakımından inceleme yapılacak ve kaynak eserin fasıl sırası baz alınacaktır.

Birinci Fasıl

Sülukün başlangıcından bahseden ilk fasıl, bu yoğun isteğin zorluklarını anlatmakla başlar. Daha sonra kaynak eserde gamdan şikâyete ve sevenle sevilen arasındaki ilişkinin

mahiyetine Mahmud ve Ayaz hikâyesine telmihte bulunularak değinilir. Tercümede ise bu konuya ve anlatıya hiç değinilmeden Allah'ı bilmenin zorluğu anlatılmaya devam edilmiştir. Burada kaynak eserde yer almayan ve İbn-i Sînâ'ya ait olduğu tespit edilen, tercümesi "Ateşten/İnsanlardan korunmak ancak seni bilmekle olur. Vasfedenler seni vasfetmekten aciz kaldı. Bizi bağışla, biz beşeriz. Seni hakkıyla bilemedik." olan Arapça bir şiirle konu genişletilmiştir. Şiir, Allah'ı hakkıyla bilmenin zorluğunu ifade eden "mâ-arafnâk" hadisinden iktibasla bu konu üzerine kurulmuştur. Kaynak eserde tevhid bölümünün sonlarına doğru işlenen konuyu mütercimin burada işlemeyi uygun bulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu Arapça şiirden sonra mütercim tercümesine aynı anlam doğrultusunda yine kaynak eserde yer almayan Farsça bir beyit eklemiştir. Kaynak eserde, melamet yolunun garip özelliklerinden bahsedilmiş ve Hz. Süleyman ile karınca kıssası da bu hususu açıklamak üzere örnek verilmiştir. Tercümede bu kısım yer almamaktadır.

Kaynak eserde Bakara suresi 30. ayetten (**اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا**) iktibasla Allah'ın insanı kendisine halife olarak yaratması işlenmiştir. Mecîdî bu konuyu, söz konusu iktibası metnine almadan aktarmıştır. Bu konudan sonra kaynak eserde yer almayıp tercümede yer alan geçmiş ve gelecek zamanla iştigalin bırakılıp "ibnü'l-vaḳt" olunması gerektiği geniş bir biçimde anlatılmıştır. Kaynak eserde, bilinen aklın Allah ile kulu arasındaki dostluk mertebesini anlamayacağı ve velayet mertebesinde her şeyin bilinmezlik içerisinde olduğunun anlatıldığı kısım tercümeye alınmamıştır.

Kaynak eserde insanın âlemde bir ava ve âlemdeki diğer her şeyin de insanı tuzağa düşürmek için atılmış tanelere benzetilmesinin işlendiği kısım tercümeye özet şeklinde aktarılmıştır. Âlemdeki her şey insana malumdur fakat insan için bunların ilmi birer efsaneden ibarettir.

Kaynak eserde kişinin kendisini görmesinin ayıp, bilmesinin ise hüner olduğunun işlendiği kısmı Mecîdî tercümesine kısaltarak almıştır. Allah'ın kuluna teveccüh etmesi kişinin nefsi aracılığı ile gerçekleşir. Bu da ancak kişinin nefsini terbiyesi ile mümkündür. Mecîdî, bu bölümde yer alan ve es-Sühreverdî'ye ait olduğu tespit edilen Arapça beyti tercümesini de yaparak eserine geçirmiştir.

Kaynak eserdeki dertli ve yakıcı "âh" ile iki dünyadaki muradın hasıl olması konusu olduğu gibi aktarılmış olup Mecîdî bu kısımda Şeyh Şiblî'den yapılan ve "Müjde, ömründe bir nefese malik olanlara!" anlamına gelen Arapça alıntıyı tercümesine

almamıştır. Mütercim; bu konunun devamında yer alan ve rindliğin övgüsünü içeren şiiri, tercümesinin dışında bırakmış ve eserinde bu konuya hiç değinmemiştir.

Kaynak eserde "nefs-i mutmainne"den ve daha sonra genel olarak nefsin hususiyetlerinden bahsedilmiştir. Mecîdî bu kısımda eksiltme yaparak karmaşık ve serbest tercüme yapmak yoluna gitmiştir. Ayrıca metindeki "nefs"i tercümesine "aşk" olarak almıştır. Mecîdî bu kısımda Nahl suresi 7. ayet (**تَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ**) ve Vâkıa suresi 13 ve 14. ayetlerden (**ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ**) (**وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ**) yapılan iktibasları da tercümesinin dışında bırakmıştır. Kaynak eserde yer alan bülbülün yerinin gülün yanı olması gerektiğini anlatan şiiri birebir tercüme etmiştir. Bu konunun devamında kaynak eserde mâşuğun âşığı istemesi mevzusu Mâide suresi 54 (**يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ**) ve Nisâ suresi 78. ayetlerden (**فَمَالِ هٰٓؤُلَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ**) iktibaslar ve Attâr'dan şiir alıntısı yapılarak detaylı bir biçimde işlenmiştir. Mütercimin aynı konuyu ikinci faslın sonlarında da farklı bir bağlam ve biçimde işlediği görülür.

Kaynak eserde ikinci faslın sonunda yer alan, Peygamber'in "Ölmeden evvel ölünüz." anlamındaki hadisini ve bu hususun önemini Mecîdî ilk faslın sonunda işlemiştir.

İkinci Fasıl

Bu fasıl süluk mertebesinin marifetine dairdir. Hem kaynak eserde hem de tercümede bu konu genel itibarıyla Şem ve Pervane kıssası üzerinden anlatılmıştır. Bu faslın ilk kısmını Mecîdî neredeyse birebir aktarmıştır. Kaynak metinde fasıl "bu söze mahrem olan" diye başlamıştır. Mecîdî bu kısmı detaylandırmış ve "bu" işaret sıfatı yerine "aşk" ve "sır" kelimelerini kullanmak suretiyle kavramları açmıştır. Bu konuyla alakalı kaynak eserde bir de kısa bir mesnevi yer almaktadır. Mecîdî bu mesnevinin sadece bir beytini almış ve iki beyit biçiminde aktarmıştır. Bu beyitlerden biri kaynak metindeki beytin birebir tercümesi iken diğer beyit aynı anlam doğrultusunda olmakla beraber kaynak metinde herhangi bir içeriğe tekabül etmemektedir. Mütercimin mesnevide tercümesine almadığı kısım içerik bakımından Ahzâb suresi 72. ayetin anlamını vermektedir. Mum ve insan varoluş vazifelerinin zorluğu noktasında birbirine benzer olarak düşünülmüş ve cahil ve zalim olarak nitelendirilerek söz konusu ayete göndermede bulunulmuştur.

Kaynak metinde Mecîdî'nin tercümesine almadığı kısımlardan birinde de Yusuf suresinde geçen Bünyamin kıssasına telmihte bulunulmuştur. Daha sonra Pervane'nin âşıklık hususiyetleri birtakım Arapça söz ve ayet iktibasları ile anlatılmıştır. Mecîdî bu

kısmı birebir çevirmiş; fakat metindeki Arapça iktibasları nazmen aktarmıştır. Mecîdî'nin kaynak eserden çok az da olsa çevirmeden aldığı kısımlar bulunmaktadır. Bunlardan biri Pervane'nin âşıklığı konusunu sonuca bağlayan beyittir. Kaynak eserde Şem ve Pervane arasındaki olaylar ve muhavereleri neredeyse birebir aktaran mütercim bazen takdim-tehir yoluyla metinlerin yerlerinde değişiklik yapmak yoluna gitmiştir. Arapça beyti ise tercümesinin dışında bırakmıştır.

Mecîdî, kaynak eserde varoluştan beri aşk derdiyle hemhâl olmanın ele alındığı mesnevinin ilk mısraını aynen; ikinci mısraını ise anlam olarak tercüme etmiş, üçüncü mısraı tercümenin dışında bırakmıştır. Kaynak metinde Pervane'nin Şem'e, aşkından dolayı çektiği acıyı anlattığı bölüm tercümede yer almamaktadır. Mütercimin bu kısım için daha evvel anlatılanları yeterli bulduğu anlaşılmaktadır, zira konuyla alakalı uzunca bir kısmı atlamıştır. Kaynak eserde, aşk yolunda Pervane'ye sunulan iki tercihin anlatıldığı kısım nazmen aktarılmışken Mecîdî bu nazım parçasını tercümesinde nesir kısmının devamı olarak aktarmıştır.

Mecîdî, Şem ve Pervane kıssasında bir hayli kısaltma yapmıştır. Kaynak eserden almadığı uzunca kısım kısaca şöyle özetlenebilir: Şem'in meclise gelip kendini halka göstermesi, başta ateşle müttefik olması ve kendinden geçip dostla gark olması. Pervane'nin kendisi ile meşgul olup, kendisini muhafazaya çalışması ve sabırla halktan yüz çevirmesi, aşka tövbe edip düşman olması ve aşkın gelip tövbeyi bozması, kaçmaya takat bulamayıp yüzünü maksudun kıblesine çevirmesi ve hacılar gibi tavaf etmesi, dostun çadırını görüp selam iletmesi, Şem'in nuruyla areste olmuş sağından solundan feryatlar yükselen bir meclis görmesi, gördüğü yerin ortasında Şem'i görmesi, gussa ipini bağlayıp mahalle girmesi fakat dostunun eline ulaşamaması, sonunda ayağını halkın boynuna koyup sufi gibi maşukun etrafında dönüp söylenmesi, Şem'e ayrılıktan şikâyet eden bir rubai söylemesi, yüzünü toprağa koyup kolunu kanadını devamlı vurarak yine ayrılıktan şikâyet eden bir rubai okuması, Şem'in tarafına naz ve istiğna ile iltifat göstermesi, fakat yakın olmadığından görülmemesi, ansızın görmeye muvaffak olunca şevkinden Arapça bir şiir okuması, ayrılıktan şikâyet eden ve bir kez görme ümidiyle yaşadığını dile getiren bir yakarışta bulunması.

Mecîdî'nin söz konusu kıssanın iki farklı bölümünden yaptığı bu kısaltmalardan şu sonuca varılabilir: Mütercim hikâyenin detayını değil, vermek istediği mesajı

önemsemektedir. Bu sebeple anlatının mesajı içeren kısımlarını almış olayı ise çoğunlukla tercümesinin dışında bırakmıştır.

Kaynak eserde Pervane'nin yakışıksız bulunan davranışları üzerinden riya konusunun işlendiği kısımda, Pervane'nin kendi durumundan serzenişi tercüme edilmeden aktarılmıştır. Ayrıca mütercim bu konuyu kaynak eserde yer almayan bir nazım parçası ekleyerek genişletmiştir. Konunun sonunda yer alan Arapça ibareyi ise yine Arapça olarak aktarmıştır. Kaynak eserde nefsin Allah yolunda fenâ edilmesi gerektiğini anlatan dört beyitlik mesneviyi Mecîdî iki beyit ve iki satırlık bir nesirle aktarmıştır. Kaynak metinde kıssanın detayını içeren kısımlar tercümede yine atlanmıştır. Mütercim bundan sonra gelen ve Pervane'nin dilinden söylenen rubaiyi ise anlatıcı/söyleyicinin ağzından nasihat biçiminde aktarmıştır.

Mecîdî nefis ve benlik konusunu kaynak eserde yer aldığı hâlinden daha detaylı bir biçimde işlemiştir. Bu konuda kaleme aldığı iki beyitlik mesnevi, "erbāb-ı temkīn"den aktardığını belirttiği Farsça bir mısra ve mısrayı açıklayan kıssa da kaynak eserde yer almamaktadır. Kıssa içerisinde bu konu ile alakalı iki de hadis yer almaktadır. Mütercim bu hadislerin açıklamalarını da metnine eklemiştir. Burada da mütercimin olayların detaylarını anlatmak yerine kendince önemli gördüğü konuları genişlettiği görülmektedir. Kaynak eserde Pervane'nin istiğfar makamına girişinin anlatıldığı kısmı da Mecîdî tercüme dışı bırakmıştır. Pervane'nin nefsini bırakıp doğru yola süluk etmesini mütercim, nefis ve benlik ile alakalı kendi eklediği bölümün sonuna eklemiştir. Bu bölümden sonraki beyti ise genişleterek aktarmıştır.

Mecîdî faslın sonuna doğru bazı bölümlerin yerlerini takdim-tehir yoluyla değiştirmiş ve bu bölümlere bazı eklemelerde bulunmuştur. Kaynak metinde ilk fasılda işlenen âşığın maşuku dilediği gibi maşukun da âşığı dilemesi konusunu mütercim ikinci faslın sonunda ele almıştır. Kaynak eserde Pervane'nin dilinden Şem'e hitabla söylenen şiir ve bu kıssanın farklı şekillerde dilden dile aktarılarak devam ettiğinin işlendiği bölüm tercüme dışı bırakılmıştır. Tercümenin dışında kalan bu kısımda özetle şu konulardan bahsedilmektedir: Pervane'nin Şem'e şiir söylemesi adetinin kendi cinsinden kuşlar arasında devam ettiği, Şem'e vasıl olabilmek için ölmeden önce ölmek gerektiği, yüz binlerce mizaç ihtilafının bu hikâyeden meydana geldiği ve onların dedikodularının çok olduğu, kimilerinin inanıp kimilerinin inanmadığı; fakat az kısmının iman ettiği anlatılmıştır. Bu bölümdeki "Ölmeden evvel ölünüz" iktibasını Mecîdî ilk fasılda farklı

bir bağlamda dile getirmeyi uygun bulmuştur. Bakara suresi 253. ayetten yapılan iktibas (**فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ**) da tercümede yer almamaktadır. Mecîdî faslın sonuna kaynak eserde yer almayan Arapça bir dua eklemiştir.

Üçüncü Fasıl

Kaynak eserin üçüncü faslı ikinci faslın bir devamı hükmünde olup söz konusu fasılda işlenen konu ve anlatıyı tamamlar vaziyettedir. Şem ve Pervane kıssasının devam ettiği bölümü Mecîdî tamamen atlamış ve iki faslın konusunu tek fasılda anlatarak ihtisar yoluna gitmiştir. Şu hâlde Mecîdî'nin tercümesindeki üçüncü fasıl kaynak eserdeki dördüncü faslın tercümesini oluşturmaktadır.

Dördüncü Fasıl

Salike nasihat konusunu içeren bu fasılda mütercim birtakım eksiltmeler yaparken işlenen bazı konulara ise eklemelerde bulunmuştur. Mütercim, istenen şeylere ulaşmak için çaba ve gayret gösterilmesi gerektiğini salık veren ilk bölümü detaylandırmıştır. Konuyu işlerken kaynak eserde yer almayan Ankebût suresi 69. ayet (**وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوا فِيْنَا**) ve Hicr suresi 99. ayetten (**وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ**) iktibaslar yapmış; Peygamber'in çektiği sıkıntılara örnek olması kabilinden açlıktan beline taş bağlaması hadisesine göndermede bulunmuştur.

Mecîdî kaynak eserde Ebû Hanîfe ile ilgili hikâyeyi sonu haricinde aynen tercüme etmiştir. Emîr Hüseynî bu kısmı Ebû Hanîfe'nin halka çerağ yakabilmek için kendini yaktığını ve bu sebeple şüphesiz gerçek dindarın o olduğunu ifade ederek sonlandırmıştır. Mecîdî ise bu kısımda Ebû Hanîfe hakkındaki olumlu tutumdaki vurguyu hafifleterek onun yüce himmetinin çerağının âlemi aydınlattığını ve cennet avlusu gibi gülşen eylediği biçiminde tercüme etmiştir. Kaynak eserde Ebû Hanîfe'nin kendisini halk uğruna yakmasından yola çıkılarak kişinin kendisinden vazgeçip başkalarını gözetmesi, kendisini ayıplarken diğerlerini hünerli sayması, kendisi için sıkıntı isterken başkaları için kolaylık ve mutluluk istemesi gibi hasletler ondan bağımsız bir biçimde övülmeye devam etmiştir. Mecîdî'nin ise bu konuya değinmediği görülmektedir.

Rutin ibadetin salik için yetersiz olduğunun işlendiği bölümde eksiltme yapan mütercim bu kısmı Ebû Hanîfe'den bahsettiği kısmın devamında işlemiştir. Mecîdî iki metin arasında geçişi sağlamak için yazılmış beyitler ve Arapça şiirleri de tercümesine almayarak söz konusu nazım parçalarını atlayıp bölümleri birleştirip tek bir metin hâline getirmiştir. Âşıklar zümresinin özelliklerinin işlendiği bölümün çok büyük bir kısmını

tercüme eden mütercim, melâmeti kendisine şiar edinenlerden bahseden kısmı ise eserine almamıştır.

Ahmed Gazâlî'den yapılan alıntı tercümeye çok az bir kısmı eksiltilerek ve son kısmı değiştirilerek aktarılmıştır. Son bölümde Âdem'in yaratıldığı toprağın sadece aşk okuyla açılan yarasını gizli tutmaya yarayacağı şeklinde iken Mecîdî bundan sonra ona aşk yarasını çekmekten başka yapacak bir şey kalmadığı şeklinde aktarmıştır. Emîr Hüseynî bu faslı cevhere hitaben bir mesnevi ile sonlandırmıştır. Mecîdî ise Hz. Âdem'in aşk okuyla yaralanması ile bağlantılı bir beyit ve salavat ile faslı bitirmiştir.

Beşinci Fasıl

Hilkatin başlangıcı konusunu içeren beşinci fasıl tercümede dördüncü fasla karşılık gelmektedir. Bu bölüm bir önceki fasılda işlenen Hz. Âdem'in aşk oku ile yaralanması konusuyla başlar. Mecîdî bu kısmı Ra'd suresi 31. ayetten bir iktibasla beraber tercüme etmiştir fakat bu iktibas "bu ḫastemüz ḥikāyetini dillerde dāsitān eylemeñ **حتّى يأتى وَعدُ الله**" şeklinde cümleyi tamamlamak için kullanmıştır. Devamında gelen rubaiyi ise tek beyit olarak eksilterek tercüme etmiştir. Toprağın Âdem'in yarasını kapatmaya gücünün yetmeyeceğinin ifade edildiği bölümü Arapça şiiri atlayarak hemen hemen birebir tercüme etmiştir. Bu hâliyle toprağın henüz saf olmadığının ifade edildiği kısım ise hem nazım hem nesir kısmından kısaltılarak öz hâlinde aktarılmıştır.

Kaynak eserde toprağın, henüz saf olmamasından dolayı Mekke ve Taif arasında yer alan bir halvethanede kırk gün geçirip mertebesini ilerletmesi gerektiği nasihati yer almaktadır. Daha sonra toprak bu nasihat üzerine çektiği gam yükünün zorluğunu bildiren bir şiir söylemiştir. Tercümede bu halvethanenin sadece varlığından bahsedilmiş, şiir de atlanarak diğer bölüme geçilmiştir. Bu sebeple tercümede söz konusu iki bölüm arasında bağlantısızlık meydana gelmiştir. Bu durum tercümede muhtemel bir eksikliği düşündürmektedir. Toprağın halvethanede çile çektikten sonra olgunlaşmasının işlendiği kısım Tâhâ suresi 115. ayetten yapılan iktibas ve ardından gelen rubai dâhil edilmeksizin tercüme edilmiştir. Bunların yerine toprağın olgunlaşmasıyla beraber artık ondan biten her bitkinin Allah'ın varlığı ve birliğini dile getirdiğini içeren ve kaynak eserde yer almayan Farsça bir beyit ve bu beytin tercümesi eklenmiştir.

Gayb âlemindeki varlıkların topraktan vücuda gelen hiçbir şeyden nasiplenemeyeceklerini içeren bölüm tercümeye alınmamıştır. Hz. Âdem ve İblis'in özellikleri ve cennetteki durumları ile ilgili kısım; Hz. Âdem ve İblis ile ilgili A'râf suresi

12 ve 23. ayetlerden iktibaslar, bir hadis ve bir de nazım parçası eklenerek genişletilmiştir. Bölümün sonunda yer alan mesnevinin ise yalnızca ilk beyti çevrilmiştir.

Altıncı Fasıl

Vahdetin beyanını ele alan bu fasıl tercümede beşinci fasla karşılık gelmektedir. Mütercim bu kısımda ebced değerleri benzetmesi üzerinden aşkın mahiyetinden bahsedilen kısmı neredeyse birebir aktarmıştır. Fakat konuyla ilgili nazım parçasını tamamen değiştirmiştir. Mütercim, ebced konusundan bahseden şiiri Bayezid-i Bistâmî ile ilgili rivayetten sonra genişleterek aktarmıştır. Bu kısımda ise söz konusu metnin sonunda değinilen gönül ile ilgili kaynak eserde yer almayan bir şiir eklemiştir. Birlik ile alakalı Arapça şiiri ise birebir aktarmıştır. Âlemdeki bütün hesapların bire vardığı misali üzerinden anlatılan vahdet konusu Bâyezid-i Bistâmî'den rivayetle verilmiş olup mütercim bu kısmı da olduğu gibi tercümesine aktarmıştır.

Kaynak eserde şaşının her şeyi çift görmesi örneğine geçilmeden bununla alakalı bir nazım parçası yer alırken mütercim şiir dışında bu kısmı metnine birebir aktarmıştır. Daha sonra gönüldeki gaflet perdesi kaldırılmadan doğrunun ve hakikatin görülemeyeceğini içeren şiiri kısaltarak çevirmiştir. Mecîdî'nin bu fasıldaki tercümesi bu kısımla beraber sona ermiştir. Âlemde ayrılık olmadığı konusunda Şeyh Lokmân-ı Serahsî'den alınan rivayet, kainattaki her şeyin birliğe vardığını içeren şiir, kişinin varlığından bahsetmemesi gerektiği nasihati ise tercümenin dışında bırakılmıştır.

Yedinci Fasıl

Salikin tecridinin anlatıldığı fasıl, tercümede altıncı fasla karşılık gelmektedir. Fakat iki eserin başlıkları farklılık arz etmektedir. Bu fasılda aşk okuyla yaralanan kimselerin özelliklerinden Maide suresi 54. ayetten iktibas yapılarak ve Hakîm Senâyî'den şiir alıntısı ile söz edilmiştir. Aşk okuyla yaralananlarda bendelik ve azatlık sıfatları görülür. Mütercim bu kısmı birebir tercüme etmekle beraber söz konusu beyti kaynak eserden olduğu gibi tercüme etmeden almış ve hemen ardından iki beyitle tercüme etmek suretiyle genişletmiştir. Daha sonra söz konusu sıfatlar arasından birçok müddeiler geçtiği anlatılmış olup mütercim bu kısmı da birebir tercüme etmiş fakat bununla ilgili şiiri çok az değişiklik yaparak aktarmıştır. Mesela şiirin orijinalinde gaflete dalanlar çan takmış eşeğe benzetilmişken Mecîdî bu benzetmeyi kullanmamış ve bu kısmı nefse uyulmaması gerektiğini ifade eden bir uyarı ile aktarmıştır. Mütercimin bu türden ifadeleri genel itibariyle yumuşattığı görülmektedir.

Mütercim, bendelik ve azatlık özelliklerinin açıklandığı bölümde eksiltme yaparak ihtisar yoluna gitmiştir. Bölümün devamında yer alan "âm, has ve âşık" ayrımlarının olduğu kısmı ise neredeyse birebir aktarmıştır. Yalnızca âşığın Mevlâ'yı talep ettiğinin ifade edildiği kısımda âşığın bu işin zor (müşkil) olduğunu söylemesi tercümeye müşkül yerine "matlab" olarak aktarılmış ve âşığın asıl istediği şeyin bu olduğu vurgulanmıştır. Konu ile alakalı Arapça şiir tercümeye alınmamış fakat tercümeye bu konuyla alakalı sahih olmayan bir hadis eklenmiştir. Mütercimin hadis aktarımları konusunda pek dikkatli davranmadığı görülmektedir. Muhaddisliği konusunda yapılan bir araştırmada onun hadis seçimlerinde titiz davranmadığı görüşü de ileri sürülmüştür.[304]

Dert sahibi kişilerin anlatıldığı bölüm ayet iktibasları da dâhil olmak üzere birebir aktarılmıştır fakat devamında yer alan rubai tercümeye alınmamıştır. Dünya ve ahiret talipleri için sihir yapmanın ancak fitne olmasının Harut ve Marut kıssasına gönderme yapılarak değinildiği kısım tercümeye alınmamıştır. Bunun yanı sıra Rabiatü'l-Adeviyye'nin cennet talebi değil Hak talebinde olduğuna dair rivayet ise birebir aktarılmıştır. Yine bu konu ile ilgili beyit tercümeye aynı anlam doğrultusunda Farsça bir mısra ile aktarılmıştır. Mütercim bu kısımdan sonra aşkın yalnızca bir kişiye duyulabileceğinin anlatıldığı uzunca bir bölümü atlamıştır. Bu konu kaynak eserde birkaç anlatı ve nazım parçası ile verilmişken Mecîdî bunlardan sadece bir tanesini eserine aktarmak yoluyla eksiltme ve ihtisar etme yoluna gitmiştir. Söz konusu anlatıda âşığın âşıklık iddiası test edilmiş ve bir gönülde iki sevgi olmayacağı ifade edilmiştir. Mütercim uzunca bir bölüm atlamasına rağmen bu konuyla ilgili anlatıyı ise genişleterek tercümesine almıştır. Anlatı içerisinde geçen beyti de aynı şekilde genişleterek iki beyit olarak tercüme etmiştir. Ayrıca yine bu konu ile ilgili kaynak eserde yer almayan bir anlatıya da yer vermiştir. Fakat fasıl sonundaki şiiri ise eksilterek tek beyit olarak tercüme etmiştir.

Sekizinci Fasıl

Tarikatın kaidelerinin anlatıldığı bu fasıl tercümede yedinci fasla denk gelmektedir. Aşk iddiasında bulunanlardan istenen şeylerin anlatıldığı bölüm hemen hemen birebir aktarılmıştır. Yalnızca söz konusu hasletlerin elde bulundurulması için gayret edilmesi gerektiği ile ilgili kısım ve şiir çevrilmemiştir. Âlemdeki esas gerçeklik önündeki mecazi

[304] Aktürk, "Sürûru'n-Nâzırîn", s. 89.

perdeler ve renk renk nakışlarla meşgul olarak onlara takılmanın saliki bunlardan kurtarmak yerine nasıl daha çok oyalayacağının iğne, iplik ve düğüm metaforuyla anlatıldığı kısım da tercüme dışı bırakılmıştır.

Civanmert olan kimsenin cehalette yol almasının uygun olmayacağının anlatıldığı şiirin ilk beyti birebir, ikinci beyti ise anlamsal olarak aktarılmıştır. Âlimin iki türlü olduğunun anlatıldığı bölümde ise eksiltme yapılmıştır. Kişinin kendisine (kendi iç âlemine) doğru seyahat etmesi tercümeye alınmakla beraber yeryüzünde dolaşan kişinin güçsüz düşmesinden dolayı zaman ve mekândan geçmesinin tavsiye edildiği kısım ve devamında yine bu konuyu içeren şiir tercüme edilmemiştir.

Âşıkların menzilinde yer alan canın hususiyetlerinden bahseden kısım tercüme dışı bırakılmıştır. Fakat devamında yer alan söz konusu cana talip olma öğüdünü içeren şiirin ise ilk beyti hemen hemen birebir aktarılmış olup kaynak eserdeki diğer iki beyit ise tek beyit şeklide eksiltilerek aktarılmıştır. Sûfînin özelliklerinin anlatıldığı uzunca bir bölüm de tercümeye alınmamıştır. Atlanan bu kısımda yine sûfî esvabı giyen riyakarlara yönelik ihtarda bulunulmaktadır. Tasavvuf yoluna süluk edenlerin nasıl olması gerektiğinin anlatıldığı kısım tasavvufun ne olduğu sorusu ve cevabı ile başlamıştır. Bu bölüm tercümeye söz konusu soru-cevap kısmı atlanarak aktarıldıysa da içeriği neredeyse tamamen vermektedir. "mücerredân-ı tarikat"tan bahseden nazım parçasında ilk mısra hemen hemen birebir tercüme edilmiştir. Yalnızca mücerredân-ı tarikat tavsif edilirken kaynak eserde "diğer cemaat" ifadesi yerine "aceb cemaat" ifadesini kullanılmıştır. Diğer üç mısra anlamsal olarak aktarılmıştır.

Kişinin kendi varlığından geçmesi, uzleti yeğlemesi, içinde bulunduğu halkın yararını kendi yararına tercih etmesinin süluk yolunda yapılması gerekenler olarak anlatıldığı bölümün sadece son kısmı tercüme edilmiştir. Bu kısımda bahsedilen husus, bu yolun saadete götüreceği ve saadet yoluna erişmek için de çok ağlamak ve başkalarını hiçbir şekilde tekdir etmemek gerektiğine dairdir. Devam eden şiirde aşk mezhebinde dürüst olmanın gerekliliklerinin anlatıldığı şiirin ilk mısraı birebir, devam eden üç mısraı ise Âl-i İmrân suresi 133. ayetten kısa bir iktibas eklemesiyle genişletilerek tercüme edilmiştir. Bu kısımdan sonra mütercim uzunca bir bölüm atlamıştır. Söz konusu bölümün içeriği özetle şu şekildedir: Muhabbet ehli daima birlikten yana ve halkla beraberdir ve kimseyi de incitmezler. Kişi daima ektiği tohumu biçecektir ve her ne yaparsa yaptığı bir şekilde kendisine dönecektir.

Gurur uykusundan uyanmak gerektiği uyarısını içeren bölümü mütercim baş kısmından eksilterek tercüme etmiştir. Devamında yer alan ve dünya malının kişiye fayda sağlamayacağını içeren şiir ise ilk beyit yaklaşık olarak benzer ikinci beyit ise tamamen farklı bir biçimde aktarılmıştır. Kişinin kendisini sahip olduğu şeylerden temiz tutması gerektiğinin anlatıldığı kısım baş tarafından eksiltilerek ve sonrasında ise kavram değişikliği yapılarak anlatılmıştır. Tasavvufun ne olup ne olmadığı birebir aktarılmışken kaynak eserde taharetin yani temizliğin hususiyeti açıklanmıştır. Tercümede ise taharet yerine şeriat kavramı açıklanmıştır. Sufiliğin kıyafet giymekle olmayacağı ve ihlasın tarikat yolundaki öneminin anlatıldığı kısım tercüme dışı bırakılmıştır.

Zühdün ne olduğunun Hz. Ali'den rivayetle aktarıldığı kısım, tercümede detaylandırılarak anlatılmıştır. Hz. Ali'nin kendisine sorulan soru üzerine zühde dair yaptığı tanımını verdikten sonra mütercim, kaynak eserde sadece Arapçası yer alan cevabı açıklama yoluna gitmiştir. Mütercim bu fasla dair tercümesini burada sonlandırmışken kaynak eserde ise zühd yolunda yaşamanın faziletleri çeşitli anlatı ve şiirlerle devam etmiştir. Söz konusu bölümlerde dünya zahit için bir oruç tutma yer ve zamanına benzetilmiş ve onlar ancak ahiret yurdunda iftar edebileceklerdir. Yani asıl lezzetleri tatma yeri ahirettir.

Dokuzuncu Fasıl

İstiğnanın kemalinin işlendiği bu fasıl tercümede sekizinci fasla karşılık gelmektedir ve iki eserde de oldukça kısadır. Aşk ve muhabbetin latif hallerinden bahsedilen bölüm birebir tercüme edilmiş olmakla beraber tercümede tavsif kısımları genişletilmiştir, son kısımdan ise eksiltme yapılmıştır. Kaynak eserde Şeyh Şiblî'den aktarılan bir rivayetle devam eden bölüm, tercümede aynı fasılda daha ilerde yer alan bir şiirin tercümesi ile devam etmiştir. Bu şekilde metinlerin yerlerini değiştirmek de mütercimin sıklıkla başvurduğu uygulamalardandır. Söz konusu şiirin ilk beyti birebir ikinci beyti ise tamamen değiştirilerek tercüme edilmiştir. Mütercim, konunun devamında yer alan Şiblî'nin Arapça şiirini tercümesine aslını da alarak aktarmıştır. Bununla beraber şiirin devamında yer alan Arapça nesir aktarımını da yine Arapça olarak fakat nazmen ve genişleterek aktarmıştır. Hemen akabinde Şiblî'nin rivayetini açıklayan beyti ise hemen hemen birebir tercüme etmiştir.

Peygamber'in övgüsünü içeren kısmı atlayan mütercim devamında yer alan şiiri ise daha evvel tercüme etmek suretiyle takdim-tehir yoluna gitmiştir. **B**alıkçıl kuşu ile

ilgili metaforik bölüm ise tercümeye alınmamıştır. Bu kısım öz itibarıyla yaratılmış olan hiçbir şeyin kâinatın sırlarından haber veremeyeceğinden bahsetmektedir. Daha sonra Musa peygamberin Allah'la konuşmak istemesi ayet iktibası ile aktarılmıştır. Mecîdî burada A'râf suresinden yapılan iktibası birebir aktarmakla beraber Şûrâ suresinden yapılan iktibası ise tercümesine almamıştır. Tercümede, Musa'nın Allah ile mükâleme edemeyeceğinin açıklanması bu ayet iktibası yerine felsefi tabirlerle ifade edilmiştir. Bu ifade "vahdet-i vücûdun tahakkuku"na dairdir. Bu fasılda son olarak, beka için kişinin varlığından geçmesi gerektiğinden söz edilmiştir. Detaylı bir biçimde anlatılan bu hususu mütercim, iki beyitte toparlayarak aktarmıştır.

Onuncu Fasıl

Yaratılışın başlangıcının anlatıldığı fasıl tercümede dokuzuncu fasla tekabül etmektedir. Mecîdî bu faslı bir hayli eksiltmek suretiyle muhtasar olarak almıştır. Öncelikle fasıldaki ilk iki metni metinler arasında yer alan şiiri tercümesinin dışında bırakarak birleştirmiştir. Bu metinleri hemen hemen birebir tercüme etmiş fakat bundan sonra aynı içeriği kaynak metinde yer almayan iki beyitlik üç şiirle vererek faslı sonlandırmıştır. Kaynak metinde bundan sonra yer alan metin içerikleri ise şu şekildedir: yaratılışın başlangıcının rüzgâr ve bulut gibi iklim unsurları ile metaforlar ekseninde anlatılması ve bulutun denizden aldığı suyu yine yeryüzüne bırakması, damlaların kendilerine has kuvvetlerin hükmü ve ruhaniyet kuvveti ile aslına/küllüne dönmesi fakat bu damlalardan bazılarının sedef içerisinde inciye dönüşmek üzere denizden ayrılması, denizin parçasının kendinden koparılmasına tepki göstermesi fakat Yaratıcının bunların sebebini açıklayınca durulması zira meselenin özü ve aslına vâkıf olamayacağını anlaması, incinin zamanla sedef içerisinde oluşması ve her birinin farklı surette ortaya çıkması, bazılarının "erbâb-ı nufûs" bazılarının ise "ashâb-ı enfâs"tan olmaları anlatısı ile remizler etrafında tasavvufa dair birtakım hususların açıklanması. Müellif söz konusu sembolik anlatımlar arasında bu ifadelere göndermeler yaparak nasihat içerikli nazım parçaları da kaleme almıştır. Ayrıca Hakk'a yakın olanların seçkin kimseler olacağı ve Allah'ın kendilerini seveceği, âlemde hiçbir çabanın karşılıksız kalmayacağı nitekim bunun Kur'an'da da kadim bir kanun hükmünde belirtilmiş olduğu ve Allah'ın bunun gibi verdiği hiçbir sözün değişikliğe uğratılmayacağını kullarına zulmedici olmadığını beyanıyla ifade etmiş olması gibi anlamları içeren ayet iktibasları ile metnini desteklemiştir. İktibas edilen söz konusu

ayetler şu şekildedir: “Enbiyâ, 21/101”, “En’âm, 6/82”, “Mâide 5/54”, “Necm, 53/40”, “Kâf, 50/29”, “Rûm, 30/32” ve “Bakara, 2/60”.

On Birinci Fasıl

Hâllerin ihtilafının anlatıldığı fasıl tercümede onuncu fasla karşılık gelmektedir. Tercümede bu fasıl, Emîr Hüseynî’nin başından geçen bir olay ile başlamıştır. Kaynak eserde söz konusu hikâyeden önce yazılan kısa bölüm ise tercümeye alınmamıştır. Kaynak eserde olay doğal olarak birinci kişi ağzından anlatılmıştır. Mecîdî ise olayı aynı şekilde fakat Emîr Hüseynî’nin başından geçmiş olarak üçüncü kişi ağzından aktarmıştır. Bu ve daha sonra buna benzer içerik ve yapıdaki metinleri mütercim hep bu üslupla tercüme etmiştir.

Geçmiş, gelecek ve insanın elinde olmayan bu iki zaman arasında takınması gereken tutumun nasıl olması gerektiğinin birçok ayet iktibası ile anlatıldığı kısım tercümeye aynı ayet iktibaslarının tamamı da alınarak aktarılmıştır. Âlemin yaratılmasının hikmetinin tahkik ehlinden birine sorulduğu ve bunun açıklanmasının yapılamayacağı cevabının alındığı bölümdeki nesir kısmı tercümeye birebir alınmış, beş beyitlik nazım kısmı ise üç beyitle eksiltilerek aktarılmıştır. Fakat tercümede bu konu içerisinde kaynak eserde yer almayan, dervişin halinden bahseden iki beyitlik Farsça bir nazım parçası yer almaktadır.

Avam, havas ve âşığın âleme baktıklarında neler gördüklerinin anlatıldığı kısım ve burada iktibas edilen ayetler, Fussilet suresinin elli üçüncü ayeti hariç birebir tercüme edilmiştir. Kaynak eserde metin söz konusu ayet ekseninde sonuca bağlanmış olup mütercim bu kısmı tercümesine almamıştır. Devamındaki şiiri ise birebir tercüme etmiştir. Tasavvufta salikin mutavassıt ve müntehi mertebelerinde dünyaya bakışı arasındaki farkın anlatıldığı kısım Arapça iktibaslarla beraber birebir aktarılmıştır. Mecîdî, buradaki Arapça ifadeleri tercüme etmeden yine Arapça olarak almıştır. Buradaki tek fark kaynak eserde müntehi mertebesinde artık “postun dahi görülmediği” ifadesinin tercümede söz konusu mertebede “dostun dahi görülmediği” şeklinde aktarılmasıdır.

Tercümede sevenle sevilenin bir olduğu ve âlemde ikilik olmadığı konusunu içeren ve Feridüddin Attar’dan alınmış şiir ve bunun tercümesi kaynak eserde yer almamaktadır. Mütercim kaynak eserde aynı konuyu içeren bölümden sadece bir nazım parçasını birebir aktarmış, geri kalan kısmı ise tercümesinin dışında bırakmıştır. Bayezid-i Bistami’nin yalnızca Allah’ı görene kadar Kâbe ziyaretini tekrar etmesi rivayeti ve

bununla ilgili nazım parçası birebir tercüme edilmiş fakat metnin son kısmından eksiltme yapılmıştır.

Büyüklerden birine, dört halife arasındaki farklara dair sorulan soru hem Mecîdî'nin hem de Mehmed Said'in tercümesinde yalnızca Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali arasındaki fark şeklindedir fakat verilen cevap iki tercümede de kaynak eserdeki ile aynıdır. Mecîdî, bu kısımda kaynak eserdeki tek beyitlik nazım parçasını genişleterek iki beyit olarak aktarmıştır. Âlemdeki kesretin ve maddi varlığın kişinin tekâmül seyrine mâni olmasının bir kişinin ağrıyan gözü ile arasındaki mükâleme metaforu üzerinden anlatıldığı kısım tercümeye alınmamış ve Süheyl bin Abdullah Tüsterî'nin nefisle ilgili rivayetine geçilmiştir. Söz konusu rivayette yer alan Tüsteri'ye ait aktarım, tercümeye olduğu gibi Arapça olarak alınmıştır. Alıntıdan sonra konu ile ilgili üç beyitlik nazım parçasının sadece ilk iki beyti tercüme edilmiştir.

Mecîdî, Peygamber'e insan için en iyi olanın ne olduğu sorusu ve O'nun bu soruya verdiği cevabı tercümesine almamış fakat bu kısımdaki üç beyitlik şiirin yine yalnızca ilk iki beytini tercüme ederek bu faslı sonlandırmıştır. Kaynak eserde müellif aynı konu ekseninde misaller vermeye devam ederken Mecîdî'nin bu kısımdan bir hayli eksiltme yaptığı görülmektedir.

On İkinci Fasıl

Kaynak eserde hem on ikinci hem de on üçüncü fasılda gönülden bahsedilmektedir. Mütercim, kelime anlamından başlayarak gönlün beyanını içeren ve oldukça kısa olan bu faslı tamamen atlamıştır. Böylelikle tıpkı "makâmât-ı sâlik ve nasihat-ı sâlik" konularını içeren üç ve dördüncü fasıllardan yalnızca dördüncü faslı tercüme etmesi gibi gönül konusunu da tek fasılda işlemiştir. Bu şekilde, tercümede kaynak eserde gönlün tasfiyesinden bahseden on üçüncü fasıl tercümede on birinci fasla tekabül etmektedir.

On Üçüncü Fasıl

Mecîdî'nin "gönlün fazileti" anlamındaki başlık ile tercüme ettiği bu fasıl mütercimin bu bölüme kadar tercümesinde en fazla değişiklik yaptığı fasıldır. Bölümün başında yer alan ve kalbin şirk illetinden temizlenmesi için böylesi halktan uzak durup onlara güzel nazarla bakılması gerektiğinin ayet iktibası ile anlatıldığı kısmın yarısı birebir tercüme edilmiştir. Fakat ayet iktibası, kaynak eserdekinden biraz daha uzun alınmıştır. Ayrıca kaynak metindeki ifadelerin de tercümede daha fazla tavsif edildiği görülmektedir. Bu şekilde

daha detaylı ve açıklayıcı bir anlatım benimsemiştir denebilir. Bu kısımdan sonra mütercim bir hayli bölümü atlamıştır. Söz konusu bölümler şu şekildedir:

Aşkın hâssiyeti, aşk ehlinin nasıl olması gerektiği ile ilgili nazım parçası, muvafık ve münafık arasındaki farkları içeren metin ve şiir, herkesin her meziyete sahip olamayacağı ve bu sebeple kahramanlık gerektiren işlerde ancak üstün özelliklere sahip olan kişilerin muvaffak olabileceği ile ilgili metin ve şiir, dış görünüş ile büyüklük göstermeye çalışanların gerçek âşık olamayacağı ve bunun için kalb-i selime sahip olmak gerektiği ile ilgili metin ve şiir. Bu kısımlar yerine Mecîdî'nin anlatmayı tercih ettiği konular ise şu şekildedir:

İnsanlar arasındaki ihtilafın onların iflasına sebep olabileceği, bunun olmasındansa uzletin tercih edilmesi gerektiği, kişinin halk arasında ya da uzlette kendisinin insanların şerrinden emin ve insanların da kendisinin şerrinden emin olmaları gerektiği, dervişliğin insanın kendisini diğer insanlardan daha hakir görmesiyle mümkün olabileceği, bu konuyla ilgili Molla Cami'nin *Silsiletü'z-Zeheb* adlı eserinden dolaylı bir alıntı, aynı konuda Firdevsi'ye atfedilen fakat kaynaklarda Sadi'nin *Bostan*'ında yer aldığı görülen bir beyit ve Hafız'dan başka bir beyit ve bu iki beytin tercümesi, aynı konunun devamı olarak iyiliğe karşılık iyiliğin kolay olduğu fakat esas erdemin kötülüğe karşılık da iyilik hâlinde olmak gerektiğini anlatan Abdullah-ı Ensari'den bir cümle ve Sadi'den bir beyit ve bu beytin tercümesi, ariflerden birinden aktarımla dervişliğin ne olduğunun metaforlarla ifade edilmesi ve yine dervişlikte esas olanın insanların onun elinden ve dilinden gelebilecek zarardan emin olmalarının hadis iktibası ile anlatılması, insanların yaptıkları kötülüklere karşın verilecek tepkinin en üstün örneği olarak Peygamber'in bir savaşta dişlerinin kırılmasına rağmen bunu yapanların affı için Allah'a dua etmesi ve onları kendi nefsine tercih etmesi ve bunun merhametin en üst derecesi olduğunun dört sebeple açıklanması, Allah'ın övülmeye layık olan ahlakı ve güzel sıfatlarıyla ahlaklanmanın kişiyi cennete götüreceği ve Allah'ın vuslatına hak kazandıracağı, son olarak ayıpları örtmenin faziletinden ve bunun Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın bir gereği olduğundan bahseden iki nazım parçası.

Aşk sarrafının himmetini destar ve cübbeye harcamayacağı, tercümede destar ve cübbe yerine dirhem ve dinar ile ifade edilmiştir. Kaynak eserde bu kısımdan sonra tanınmış mutasavvıflar tanındıkları özellikleri ile örnek alınması gereken kişilikler olarak verilmiştir. Mütercim bu kısmı atlayarak Cüneyd-i Bağdadi'nin aşkta kemale nasıl erdiği

ile ilgili rivayete geçmiştir ve Cüneyd'in cevabını hem Arapça aktarmış hem de tercümesini yapmıştır. Mütercim bundan sonra aşkla ilgili şiirin ilk iki beytini tercüme edip üç beyti tercümesinin dışında bırakmıştır. Tercüme ettiği iki beytin de yalnızca ilk mısralarını birebir, ikinci mısralarını ise kaynak eserdekinden farklı olarak kaleme almıştır. Şiirden sonra da bir kısım konuyu atladığı görülmektedir ki söz konusu konular şu şekildedir: Kişinin başkasının sözleri ile davranışlarına yön vermemesi, tamah etmemesi ve zahitlik edip riyaya bulaşmaması gerektiği, uzletin kişiyi dedikodudan uzak tutabileceği, âşıklık için istikamet gerektiği, güzel şeyleri elde etmek için çabalamak gerektiği zira dünyanın birçok iyi ihtimalle dolu olduğu fakat sadece gayret gösterenin bir şey elde edebileceği.

Kaynak eserde Emîr Hüseyni'nin Hint ülkesinde yaşadığı menkıbevi olayı Mecîdî yine bir önceki anlatıda olduğu gibi üçüncü kişinin ağzından neredeyse birebir aktarmıştır. Sadece kıssada sözü geçen kuşu kaynak eserde olduğundan daha fazla tavsif etmiştir. Metnin sonunda yer alan ihtar kısmını ise " **ای خود پرست و اوباش و ای مرد قلب و قلاش آخر از مرغی کم مباش**" biçiminde tercüme etmeden almıştır. Mütercim bu menkıbeden sonraki beyti tercüme etmemiş, bunun yerine menkıbenin verdiği anlamı tamamlayan iki beyit kaleme almıştır. Devamında gelen metinde mütercimin kaynak metindeki olayın aktarım biçimine belirgin bir şekilde müdahale ettiği görülmektedir. Kaynak metinde birine uyarı niteliğinde başlayan üslup bir pirin müridine nasihati biçiminde daha tahkiyeli bir üsluba dönmüştür. Tercümede ise konunun genel bir ihtar şeklinde verildiği ayrıca mütercimin konuya girerken de giriş metnini değiştirdiği görülmektedir. Bu konudan sonra İmam Şâfiî ve İmam Ebû Hanîfe arasında üstünlük bakımından bir derece farkı olmadığı hakkındaki anlatı birebir tercüme edilmiştir. Bundan sonra kesret-vahdet problemini ele alan nazım parçasının ise yalnızca ilk iki beyti tercümeye alınmıştır. Bu beyitlerin de ilk mısraları birebir ikinci mısraları ise kaynak metindekinden farklıdır.

Mecîdî, "Allah işlerin şerefli olanlarını sever." anlamındaki hadis iktibasını da alıp bunun vahdet makamında "yegānegī-i erbāb-ı şuʿūr ve ṣāḥib-i nūr" için bir müjde olduğu ifadesiyle faslı sonlandırmıştır. Buna göre hadisteki şerefli işten kasıt vahdet yolunda olmaktır. Zira kaynak eser de bu konuya bazen sert denebilecek bir üslupla ifade edilen çeşitli ihtarlar ve Hz. Süleyman ve Hz. Yakup ve oğlu Hz. Yusuf'a telmihlerde bulunarak devam etmiştir. Eserde Hz. Süleyman'ın tahtı tercih edilmesi gereken metaforik bir unsur olarak kullanılmıştır. Hz. Yakup'un on iki oğlu olmasına karşın ancak Hz. Yusuf'un

güzelliği ile gözlerinin görebilmesi başka bir metafor olarak yer almıştır. Son olarak da kişinin tutması gereken yollar ve sakınması gerekenler yine birtakım sembolik ifadelerle uyarı üslubunda verilmiştir. Mecîdî'nin kaba bulduğu kelime ve benzetmeleri kullanmamasına benzer olarak uyarıda bulunup tavsiye verirken de kullandığı üslubun kaynak eserdekine göre daha yumuşak olduğu görülmektedir. Örnek olarak kaynak eserde faslın sonunda "ey ter-dâmen" ifadesi yer almaktadır fakat Mecîdî, tercümesinde bu biçimde hiçbir yakışıksız ifadeye yer vermemiştir.

On Dördüncü Fasıl

Aşkın başlangıcının anlatıldığı bu fasıl tercümede on ikinci fasla tekabül etmektedir. Aşkın tabiatından bahseden kısım birebir tercüme edilmiş, sonrasında aşkın yakıcılığından bahseden şiir ise tercüme edilmeyip yerine ilerleyen kısımlarda bahsi geçecek olan aşk ve aklın aynı yerde duramayacağı konusunda bir nazım parçası eklenmiştir. Mütercimin kendisinin önemli gördüğü konuları metindeki içeriğe tercih ettiği görülmektedir. Bununla beraber mütercimin tercüme etmemeyi tercih ettiği bazı nazım parçalarının -buna burada tercüme etmediği şiir de dâhildir-kullandığı metaforlar bakımından gelenekte çok da karşılaşılmayan ifade biçimleri olduğu fark edilmektedir. Bu minvalde Mecîdî'nin kendi tercümesini oluştururken bu hususa da dikkat ettiği söylenebilir. Ayrıca bu kısımda aşkı hak, aklı batıl olarak konumlandırmış ve kaynak metinde yer almayan bir ayet iktibası ile (İsrâ suresi 81. ayet) hak gelince batılın zail olacağını ifade etmiştir. Burada iktibası metafor oluşturmada kullanması ve daha önceki iktibasları kullanma amaç ve biçimlerine bakıldığında Mecîdî'nin iktibasları kullanma alanlarının daha geniş olduğu görülmektedir.

Aklın ve aşkın çeşitli benzetmeler kullanılarak karşılaştırıldığı kısım çok az bir üslup farkıyla tercümeye aktarılmıştır. Önceki kısımda olduğu gibi burada da kaynak eserdekiyle konu bakımında aynı olan nazım parçası tamamen farklı bir üslupla verilmiştir. Mecîdî, aşk sözünü söyleyen kişinin aslında aşkı bilmediğini, bilenin de söylemeye muktedir olamayacağını ifade eden kısmı tercümesinin dışında bırakmıştır. Kaynak eserde "suhan-gû"" (söz söyleyen) ve "suhan-dân" (söz söylemeyi bilen) arasındaki farkın Âl-i İmrân ve Sebe surelerinden yapılan iktibaslarla anlatıldığı bölüm tercümede biraz karışmış görünmektedir. Zira tercümede metin buradan değil kaynak eserde metnin ortasında "bu" işaret zamiri ile önceden bahsedilen kısma gönderme yapılan yerden başlamıştır. Bu durum, tercümenin bu kısmında bir kopukluk olduğunu

düşündürmektedir. Bunun yanı sıra tercümede bazı ifadelerde değişiklik yapıldığı fakat bu değişikliklerin kaynak metindeki kadar anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu durum da bu kısımda yine başka bir karışıklığı akla getirmektedir. Söz konusu karışıklığın olduğu kısım kaynak metin ve tercümede şu şekildedir:

Nüzhetü'l-Ervâh	**Râhatü'l-Ervâh**
این اصول را ارباب وصول دانند، از باب و فصول مجوی	bu fuṣūli erbāb-ı vuṣūl bilür **ازباب فضول مجوي**
این مسأله از منطق طیور است، جوابش از فضول مکوی	bu mesʾele-i Mantıḳu't-Ṭayrı ʿAṭṭār bilür cevābını andan istifsār eyle **از فضول مکوی**

Mecîdî, bu kısımdaki aşkla ilgili şiiri tercüme etmemiş, insanın karşı cinse duyduğu doğal ilgiyi aşkla karıştırmamak gerektiği ile ilgili bölüme geçmiştir. Burada kaynak eserde yer alan metni ikiye bölmüş ve araya kaynak eserde yer almayan, Hafız'a ait bir beyit ve bu beytin tercümesini eklemiştir. Bu kısmın devamında ise yine aşkla ilgili iki nazım parçasını ve kısa bir metni atlayarak Mecnun'un ceylanla olan anlatısına geçmiştir. Mütercim söz konusu anlatıyı birebir tercüme etmiş ve Mecnun'un ağzından söylenen Arapça şiiri orijinal diliyle alıp tercümesini de yaparak aktarmıştır. Mecîdî bu kısımdan sonra kaynak eserdeki metinde takdim-tehir yoluna gitmiş ve Mecnun'a dair anlatıyı iki kısma ayırıp önce metindeki bir beyti Arapça ve iki beyti Farsça olan bir şiiri tercüme etmiştir. Fakat bu şiirin Arapça beytini ayrı bir şiir olarak orijinal diliyle, Farsça iki beytini ise "Tercüme" başlığı ile aktarmış, daha sonra Mecnun'un hikâyesine kaldığı yerden devam etmiştir. Kaynak metinde ise olay tamamıyla anlatıldıktan sonra şiire geçilmiştir. Bunun yanı sıra mütercimin kaynak metinde nesir kısmının sonundaki "**شرط عاشق این است**" ifadesini Farsça bir beyit olarak şöyle ifade ettiği görülür:

شرط ره عشق بل همین است
عاشق همه در غم و انین است

Mecîdî bu kısımdan sonra Allah'ın güzel olup güzeli sevdiğini ifade eden metinden başlayıp Peygamber'in Allah'a O'nu seveni sevdiğini ve O'na düşmanlık edene de düşmanlık edeceğini ifade ettiği hadisi ve aşkın neden aya değil güneşe benzediğini açıklayan kısmı tercümesinin dışında bırakmıştır. Bu kısımdan sonraki Arapça beyit ise tercümede Mecnun'un ah edip inleyerek okuduğu bir ifade olarak bir kıtʿanın ikinci beyti

şeklinde verilmiştir. Yani mütercim farklı bir içeriğe ait nazım parçasını Mecnun kıssasına bu kıssanın bir parçasıymış gibi eklemiştir ve kıtʿayı oluşturan ilk beyit söz konusu Arapça beytin Mecnun'un ah ve inlemesi olduğunu ifade etmektedir.

Mecîdî bu faslın sonundaki üç ayrı metni, aralarındaki nazım parçalarını tercümesinin dışında bırakarak birleştirerek tercüme etmiştir. Bu metinlerden ikincisinin ise yarısını tercüme ederek metinde eksiltme yoluna gitmiştir. Mütercim faslı, sonundaki Arapça şiiri orijinal diliyle alıp tercümesini de yaparak sonlandırmıştır.

On Beşinci Fasıl

Aşkın hakikatlerinden bahseden fasıl tercümede on üçüncü fasla denk gelmektedir. Mütercim tercümesine faslın başında yer alan metin ve iki nazım parçasını tercüme etmeden başlamıştır.

Aşkın ok gibi doğru olmayan kimselerde karar eylemeyeceği ile başlayan bölümde Mecîdî yalnızca bu kısmı alıp aşkın "Allah vardı O'ndan başka bir şey yoktu." cevherinden olduğu bölüme geçmiş ve iki ayrı metni biri diğerinin devamıymış gibi birleştirmiştir. Bu kısımdaki Arapça alıntı ve ayet iktibasını olduğu gibi alarak metni birebir tercüme etmiştir. Bu metinden sonraki şiiri atlayarak sevilendeki cevheri ancak seven kişinin görebileceği ile ilgili metni de olduğu gibi aktarmıştır. Devamında gelen aşk ile ilgili üç beyitlik şiirin bir ve üçüncü beyitlerini tercüme edip aradaki beyti atlamıştır. Söz konusu şiirin ilk beytini ise mısranın başlangıcı Türkçe sonu ise metindekinin birebir aktarımı olacak şekilde Farsça olarak tercüme etmiştir:

Hīç bilürsin mi ki **عشق بازی چیست**

Reh-i ʿışḳ içre **سرفرازی چیست**

Mütercim aşk ve güzellik arasındaki alakaya dair metni Leyla ve o dönemin emiri arasındaki kıssayla birlikte birebir tercüme etmiştir. Leyla'nın emire yönelik cevabını ise metnine "Leylī daḫi ḫalīfenüñ bu kelāmını işidüp didi ki **يا امير المؤمنين ليلى منم امّا تو مجنون نەء**" şeklinde, bir kısmını kaynak metinden olduğu gibi alarak aktarmıştır. Metinde halifenin Leyla'nın güzelliğini neden göremediğine yönelik Leyla'nın devam eden cevabını ise metaforik unsurları eksilterek daha öz bir biçimde tercüme etmiştir. Bu konuyla ilgili üç beyitlik şiiri ise bir önceki şiirde olduğu gibi yalnızca bir ve üçüncü beyitlerini tercüme ederek aktarmıştır. Mütercim bu şiirden sonra eserine aşkın hususiyetleri ve akıldan üstünlüğü ile ilgili kaynak eserde yer almayan beş beyitlik bir şiir eklemiştir.

Güzellik hususunda “sabahat” ve “melahat”in özelliklerinden bahseden metinde Mecîdî’nin aralarında şiir bulunan iki ayrı metni, metinler arasında yer alan şiiri tercümesinin dışında bırakarak birleştirdiği görülmektedir. Ayrıca bunu yaparken takdim-tehir yoluyla metinlerin yerlerini değiştirmiş ve önce bu konuda Hz. Muhammed ve Hz. Yusuf arasındaki güzelliğin derecelerinin Hz. Muhammed’den iki hadis iktibası ile açıklandığı bölümü almıştır. Bu kısımdaki iktibaslardan biri kaynak metindeki ile aynı diğeri ise kaynak metindekinden farklıdır. Söz konusu farklı olan iktibas dışında bu metin hemen hemen birebir tercüme edilmiştir. Kaynak metinde daha önce gelen metni tercümesine Peygamber’in bu konudaki ifadelerinden sonra alan mütercim içerik olarak metne bağlı kalmıştır. Metinde verilmek istenen mesaj güzellikte “melahat”in “sabahat”ten üstün olduğudur. Mütercim takdim-tehir yoluyla bu düşünceyi aktarırken üslubunu değiştirmiştir. Zira kaynak eserde iddia ortaya atılıp Peygamber’in sözü müellifin iddiasına delil teşkil edecek şekilde kullanılmışken tercümede Peygamber’in ifadesi referans alınarak sonuca ulaşılmıştır.

Mütercim, kaynak metindeki aşkta melahatin önemini anlatan dört beyitlik şiirin üç beytini almış ve bu beyitlerin de yerlerini değiştirmiştir. Mecîdî’nin bu şiirden sonra uzunca bir kısmı atladığı görülmektedir. Atlanan kısımlar şu şekildedir: Allah’ın güzel olup güzeli sevdiği ve buradaki güzellikten kastın neyi ifade ettiği, tecellinin kişinin kabiliyetine göre olacağı, mecazın hakikatin bir köprüsü olduğu, kişinin varlığı ile övünmemesi bilakis bu varlığın manasına bir ağırlık teşkil ettiği, “Allah onları onlar da Allah’ı sever.” mealindeki ayetin açıklaması, sabah ve horoz kıssası, âşığın inlemelerinin hüzün göstergesi olduğu ve hüznün de aşkın meydana gelişi ve güzelliğe nazar ile ortaya çıkması, gönlün bir mum ve aşkın da yakıcı bir ateş olması.

Emîr Hüseyni’nin birinci ağızdan anlattığı hamam hikâyesini Mecîdî bu fasılda onun adını anarak değil “Erbāb-ı ʿirfāndan biri bu ḳıṣṣa[y]ı böyle beyān eyledi ki” girişi ile aktarmıştır. Bununla beraber içerik kaynak metindekinin birebir aynısıdır hatta metnin sonunda yer alan uyarı cümlesi tercümeye “ey ġāfil **اگرچه شکلی دارم امّا درکار خود مشکلی دارم**” şeklinde doğrudan alınmıştır. Bu kıssadan sonraki iki beyit tercümeye ilk beytin ikinci mısraı dışında birebir aktarılmıştır. Mütercim bu şiirden sonraki metni toparlayarak kendi şiirinin üçüncü beyti şeklinde daraltarak tercüme etmiştir. Sonraki altı beyitlik şiirinse ilk dört beyti ile son beytini dışarıda bırakarak yalnızca aradaki dört ve beşinci beyitleri tercümesine almıştır.

Bir şeyin nihayetinin bidayetine rücu eylemesinin muhakkiklerin aktarımı olarak verildiği içerik tercümeye kaynak metinde olduğu gibi Arapça olarak alınmış, bir de açıklama eklenmiştir. Tercümeye bu konunun devamı hükmünde ilmin üç türlü olduğunu beyan eden ve hadis olduğu ifade edilen Arapça bir alıntı eklenmiştir. Mütercim tarikat şeyhlerinden birinin hayret makamındaki hâllerinden bahseden anlatıya geçmeden önce tercümesine kaynak metinde yer almayan Farsça bir rubai eklenmiştir. Söz konusu anlatı ise birebir tercümedir fakat faslın sonundaki şiir yerine mütercim tercümesini farklı bir şiirle sonlandırmıştır.

On Altıncı Fasıl

Âşığın hayretinin anlatıldığı fasıl tercümede on dördüncü fasla karşılık gelmektedir. Mütercim kaynak eserdeki ilk metnin ilk cümlesinin yarısını birebir geri kalanını ise değiştirerek tercüme etmiştir. Diğer cümlede ise aşinalıktan bahsetmeyi divânelik yerine bigânelik, yegânelikten bahsetmeyi ise bigânelik yerine divânelik olarak aktarmıştır. Bundan sonra gelen şiiri tercüme etmemiş, hikâyeden önceki nesir kısmını ise nazmen aktarmıştır. Burada insanın neyden yaratıldığı konusunu kaynak eserden farklı olarak ayet iktibası ve hadis-i kudsi olduğunu ifade ettiği ancak aslında din büyüklerinden bazılarına atfedilen bir sözle genişletmiştir.

Emîr Hüseyni'nin birinci ağızdan anlattığı yolculuğu ve bir baykuşla olan sohbetini içeren hikâyesini Mecîdî yine doğrudan ona atfetmeyerek "Ehl-i ḥālden biri"nin rivayeti olarak aktarmıştır. Hikâyenin ilk kısmında baykuşun tavsif edildiği bölümü çok az daraltmakla beraber birebir tercüme etmiştir. İlk kısımdan sonraki iki beyti ise biraz daha farklı olarak nesir biçiminde, devam eden kısa nesir metnini ise nazım şeklinde tercümesine aktarmıştır. Söz konusu nazım aktarımında ikinci beyit şu şöyledir:

Sen merd-i selīm ü men ḫarābī

از صحبت من چه بهره یابی

Görüldüğü üzere ikinci beytin ikinci mısraı kaynak eserden doğrudan alınarak nazım parçasına yerleştirilmiştir. Bu kısımdan sonraki şiiri ve nesir kısmını atlayarak hikâyenin detayından kesinti yapmış ve bunun yerine önceki bahsin devamı şeklinde bir şiire yer vermiş ve şiirine "Tercüme" başlığını atmıştır. Hikâyeye devam ederken Mecîdî'nin üsluba bir hayli müdahale ettiği görülür. Söz konusu müdahalelerden ilki ayrı ayrı nazım ve nesir kısımlarını birleştirip tek bir metin hâline getirmesi ve nazım parçalarını da bu metne nesir biçiminde yerleştirmesidir. Bir diğer müdahale ise baykuşun

ilk cevabını benzer içerikte fakat farklı bir metin olarak oluşturmasıdır. Mütercim hikâyeyi kaynak eserdeki Arapça mısraı olduğu gibi alarak sonlandırmış ve bu hâliyle kaynak eserde anlatının sadece yarısı ile iktifa ederek özü vermeyi yeterli görmüş ve ihtisar yoluna gitmiştir. Kaynak metinde ise hikâye oldukça uzun tutulmuştur.

Duman ve kuş arasında geçen hikâyeyi yazım şekline dahi müdahale etmeden (nesir-nazım-nesir) neredeyse birebir aktarmıştır. Mütercim bu kısımda sadece bazı yerlerde ifadeleri genişletmiş, ikinci nesir kısmının sonundaki Arapça kısmı ve hikâyenin sonundaki iki beyti de tercümesinin dışında bırakmıştır. Faslın sonundaki ateş ve kamış arasındaki anlatıyı da kaynak eserdeki ayet iktibasıyla birlikte birebir tercüme etmiş, sadece diğer hikâyede olduğu gibi ifadeleri genişletme yoluna gitmiştir. Son olarak, faslın sonuna kaynak eserde yer almayan ve Molla Cami'ye atfettiği fakat Molla Cami'nin eserleri içerisinde tespit edemediğimiz beş beyitlik bir gazel eklemiştir.

On Yedinci Fasıl

Nefsin beyanını anlatan fasıl tercümede on beşinci fasla tekabül etmektedir. Faslın başında Hüseyn-i Mansur'un bu konudaki nasihati, anlam olarak tamamen; ifade olarak ise daraltılarak tercüme edilmiştir. Metnin devamındaki beyit tercümeye alınmamakla beraber tercümeye nefisle alakalı iki beyitlik bir nazım parçası, daha sonra Hz. Peygamber'in bir rivayeti olduğu ifade edilen Arapça bir cümle ve tekrar nefisle ilgili dört beyitlik bir nazım parçası, nefsin isteklerinden uzak durmayı kendisine şiar edinen kimselerin akıbetini ifade eden Nâziât suresinin kırk ve kırk birinci ayetlerinden yapılan iktibaslar eklenmiştir. Son olarak yine bu konu ile alakalı kısa bir metin ve bu metnin içeriği ile benzer olarak Mevlana'dan Farsça bir rubai eklenmiştir.

Mütercim, Emîr Hüseynî'nin Ebu Türab-ı Nesefi ile ilgili rüyasını anlattığı bölümü tercümesine Emîr Hüseynî'nin aktarımı olarak almıştır. Rüya ile ilgili bölümü, çok az bir kısımda ifadeleri genişletmek dışında birebir tercüme eden Mecîdî metnin rüya ile ilgili olmayan kalan yarısını ve nefisle alakalı iki beyitlik nazım parçasını tercümesinin dışında bırakmıştır. Mütercim kaynak metinde devam eden metnin başında yer alan salikin yaptığı işlerde nura erişmezse nefsin zulmetini göremeyeceği ifadesini rüya ile ilgili metnin sonuna eklemiş ve söz konusu metnin kalanını tercüme etmemiştir. Rüya anlatısı da verdiği mesaj itibarıyla tövbenin nefsinin boynunu kırmak olduğu ile ilgilidir. Mütercim asıl mesajı vermiş olmayı yeterli görerek iki metnin içeriklerinden muhtasar bir kompozisyon oluşturmuştur. Bu hâliyle bu konudaki anlatıyı öz olarak yeterli

görmüştür denebilir. Daha sonra tercümesine metnin içeriğiyle örtüşen Farsça bir nazım parçası eklemiştir. Bu metinden sonra, nefisle ilgili üç beyitlik şiirin ise ilk ve son beyitlerini birebir tercüme etmiş aradaki beyti ise atlamıştır. Söz konusu şiirden sonra kaynak metinde iki nesir ve iki nazım kısmı tercüme etmemiştir. Söz konusu metinlerin içerikleri şu şekildedir: kesretin batıl oluşu, nefsin daima kötü işler peşinde olduğu, nefisle olmaktansa kara yılanla olmanın yeğ sayılacağı vs.

Kişinin ancak tövbe ile halis olabileceğinin anlatıldığı ve fakrın ne olduğunun işlendiği kısım kaynak metinde tek metin biçimindedir. Mütercim tercümesinde bu metni ikiye ayırmış ve araya fakrın ne olduğu ile ilgili iki beyit eklemiştir. Ayrıca kaynak metinde fakrın ne olduğu sorusu "büyüklerden biri" olarak nitelendirilen kimselere sorulmuşken tercümede söz konusu içerik Hz. Ali'ye nispet edilmiştir. Bununla beraber, tercümede Hz. Ali'ye nispet edilen cevap da kaynak metindeki cevaplardan farklıdır. Dervişin himmetinin himmet almak kaydında olmadığı ve kişinin kendini tamamen Allah'a teslim etmedikçe tevekkül etmiş sayılmayacağı, gece gündüz rızk derdinde olanın ancak gafil olabileceğinin anlatıldığı kısım tercümede yer almamaktadır. Mecîdî bu kısa bölümü atlamış olmakla beraber fakr konusunu bir hayli genişletmiştir. Zira bu kısımdan kaynak metinde yer alan Hz. Süleyman kıssasına kadar fakr ile alakalı birçok beyit ve anlatı yer almaktadır:

Fakr ile ilgili Arapça iki beyit ve Farsça bir rubai, Necmeddin-i Kübra'nın hadis iktibasları ile "iftikar"ın türlerini açıklayan beyanı, yine Necmeddin-i Kübra'ya ait olduğu ifade edilen ve fakr kelimesini oluşturan her bir harfin hangi anlamı karşıladığını belirten Arapça bir şiir, benzer bir biçimde Cüneyd-i Bağdadi'den fakr kelimesindeki harflerin hangi anlamlara delalet ettiğini ifade eden bir alıntı, Peygamber'in fakr ile ilgili hadislerle ne anlatmak istediğini açıklayan Nasırüddin-i Tusi'ye ait bir alıntı, insanın fakrının yani ihtiyaç sahibi olmasının nedeninin maddi bir vücuda sahip olmasından kaynaklandığını eğer kişinin kulluğu Allah'ın rububiyetinde yok olursa bu ihtiyacın da ortadan kalkacağını ifade eden bir cümle, yeryüzünde her şeyin fani olduğu ve yalnızca Allah'ın baki kalacağını ifade eden ayet iktibası, *Gülşen-i Râz*'dan her şeyin zıddı ile kaim olduğunu ifade eden ve **سواد الوجه فى الدارين** hadisini açıklayan iki beyit ve fenanın fakr-ı hakiki olduğunu ifade eden kısa bir metin ve akabinde yine aynı konuda bir beyit, fakr konusunda Ebû Ali Dekkâk'tan bir alıntı, eserde Molla Cami'ye atfedilmiş ama

kaynaklarda Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'a ait görünen Allah'a niyaz kabilinden bir rubai ve bunun tercümesi.

Kaynak eserde Hz. Süleyman'ın bülbülün sözlerini ashabına aktardığı kısım bazı ifadeler biraz genişletilerek neredeyse birebir aktarılmıştır. Mütercim yalnızca metnin sonunda bülbülün sözünün açıklamasını içeren kısmı tercüme etmemiş, bülbülün ağzından söylenen Arapça kısmı ise yine Arapça olarak almıştır. Kaynak eserdekine ek olarak Arapça cümlenin tercümesini de yapmıştır. Dünya malına tamah etmenin kişiyi insanlar içinde alçaltacağı, bu sebeple sabretmek gerektiği, herkesin rızkının paylaştırıldığı bu sebeple buna yok yere tamah edip talip olmamak gerektiği, kanaat etmenin kişiyi yüceltirken boğaz düşkünlüğünün alçaltacağı, hakir olmamak için az yiyecekle iktifa etmek gerektiği ile ilgili nazım ve nesir parçaları tercüme edilmemiş; mütercim bunun yerine kanaat etmeyi nasihat eden ve bunun faydalarından bahseden beş beyitlik bir şiir kaleme almıştır.

Mütercim fakr köşesinde kanaat hazinesi olduğundan bahseden metnin ilk iki cümlesini birebir tercüme etmiş fakat bu iki cümle arasına aynı anlam çerçevesinde Farsça bir beyit eklemiştir. Daha sonra "şahin ve avı" metaforu ile akıllı kişinin verilecek olan rızka zaten tamah etmeyeceğinin anlatıldığı kısım tercümede hem nesir yerine nazım şeklinde hem de herhangi bir metafor kullanılmaksızın Mevlana'nın *Mesnevi*'sinden kişinin rızkının kişiyi kişinin rızkını talep etmesinden daha fazla talep ettiğini içeren Farsça iki beyit ve aynı anlamda bir şiir aracılığıyla nasihat üslubunda ifade edilmiştir. Bu kısım mütercimin bu fasılda kaynak eserden yaptığı son tercümedir. Kaynak eserde ise metin şu şekilde devam etmektedir: Altın, insanlar arasında çok konuşulmadığından kıymetlidir. Dağ metaforu üzerinden gönlün dağ gibi sağlam durması ve bağrında cevher taşıması gerektiği.

Bu içerik yerine Mecîdî'nin tercümesinde yer alan ifadeler ise şu şekildedir: Dünyada şeref sahibi olmak dünya malına tamah etmekten uzak olmakla mümkündür. Tamah insanı Karun misali yerle yeksan eder, kanaat ise kişiyi tıpkı Hz. İsa gibi göklere çıkarır. Peygamber arpa ekmeğine kanaat ettiği için "**اَرْسَلْنَاكَ**" hitabına mazhar olmuştur. Yine kanaat etmenin faydalarını anlatan farklı iki şaire ait iki Farsça beyit, aynı anlam doğrultusunda İbn-i Yemîn'den bir kıt'a ve bunun tercümesi, bir kimsenin yanında günlük rızkını bulundurarak emniyet içerisinde günlerini geçirebiliyor olmasının dünyanın bütün nimetlerine sahip olmasına denk olduğu anlamını içeren bir hadis-i şerif

ve bu anlamda Hafız'ın bir gazelinden bir beyit ve yine aynı anlamda Hayyam'ın bir rubaisi ve bu rubainin tercümesi.

On Sekizinci Fasıl

Kaynak eserde hem on yedi hem de on sekizinci fasılda "nefs" konusu işlenmiştir. Mecîdî, kaynak metinde iki ayrı fasılda işlenen bir konuyu tek fasılda anlatma prensibini devam ettirerek burada da "Muhâtabat-ı Nefs" başlığını taşıyan bu faslı tercüme etmemiş ve bu konuyla alakalı içeriğinin tamamını on yedinci fasılda oluşturmuştur.

On Dokuzuncu Fasıl

"Muamelât" başlığını taşıyan ve suret ehli ile mana ehli arasındaki farklardan ve nasıl mana ehli olunabileceğinden bahseden bu fasıl tercümede on altıncı fasla tekabül etmektedir.

Mütercim, Peygamber'in "Bize eşyanın hakikatini göster." anlamındaki hadisinden iktibasla âleme ibret nazarıyla bakmak ve âlemde insanın hakkı görmesine mânî olabilecek "nakş-ı cihân"dan hiçbirine takılmamak gerektiğini anlatan üç nesir ve üç nazım parçasını atlayarak tercümesine başlamıştır. Bu kısımda Allah'ın insana kâinatta mecaz perdelerini aşıp hakiki manaya ulaşabileceği hassalar ihsan ettiğinden bahsedilmiş ve tercümenin başladığı dördüncü nesir bölümünde bu hususa "bu inʿām-ı ʿām" ifadesiyle gönderme yapılmıştır. Mecîdî tercümesine buradan başlamış olmasına rağmen o da metninde aynı ifadeyi kullanmıştır fakat kaynak metindeki cümleye "ey akıllı kişi" hitabı eklemiştir. Bu cümlede Furkan suresi kırk dördüncü ayetten yapılan iktibas birebir alınmış olmakla beraber cümlenin ifadesi ise şu şekilde değiştirilmiştir:

Nüzhetü'l-Ervâh	**Râhatü'l-Ervâh**
از این انعام (كَالأنعام) را چه خبر، بر اسرار ابرار اشرار را چه نظر؟	bu inʿām-ı ʿāmdan zümre-i **كَالْأَنْعَامِ** a ne naṣīb var ve bu sırr-ı esrār-ı ebrārdan cümle-i eşrār nice ola ḥiṣṣe-dār

Mütercim bu cümleden sonra "âm" ve "hâss"ın âleme bakarken birinin iyiyi ve güzeli diğerinin kötüyü ve çirkini gördüğünü anlatan metnin devamını ve devamında aynı konuda kaleme alınmış şiiri ve ardından gelen nesir kısmını tercüme etmemiştir.

Aşk sırrına herkesin mahrem olamayacağını içeren iki beyitlik şiiri birebir tercüme eden Mecîdî yalnızca ilk beytin mısralarının yerlerini değiştirmiştir. Mütercim,

kaynak eserde bu şiirden sonra gelen nesir kısmının ilk cümlesini tercümesindeki ilk metne yerleştirmek suretiyle söz konusu iki metnin yalnızca ilk cümlelerini kullanmış metnin geri kalanını ise tercüme etmemiştir. Mütercimin tercümesine almadığı bu kısımlar bahsi geçen konunun metaforlar aracılığı ile detaylandırılmasından ibarettir. Bu hâliyle, konu daha öz bir biçimde aktarılmış olmaktadır.

İlim, irfan ve basiretten nasip alamamış kimselerin durumu kaynak metinde iki beyitlik bir şiirle işlenmiştir. İçerik olarak da bunlardan yoksun kişinin gerçekte insan sıfatına layık olamayacağı, eğer mesele sakal ve bıyık olsaydı keçi ve fareden âlâsı bulunmayacağı ifade edilmiştir. Tercümede ise yalnızca ilk mısra olduğu gibi alınmış fakat mütercim bunu nesir formunda kullanmıştır. İçeriği ise ilim, irfan ve basiretten nasip alamamış kişilerin aşk sırrını anlamaya ve aşk boyası ile boyanmaya muktedir olamayacaklarına dairdir. Müellifin söz ettiği manaya delil bulunamayacağını ve ehl-i zahirin gerçekte kalbi olsa da bu mananın özüne çok uzak olduklarını anlattığı kısım tercümeye alınmamıştır. Fakat devamında mana cevherinin üstün özelliklerinden bahseden iki beyitlik şiirin ilk beytinin birinci mısraı birebir geri kalan mısralar ise anlam itibarıyla tercüme edilmiştir.

Yahyâ b. Muâz-ı Râzî'den yapılan aktarımında onun tavsifini içeren kısım ve olayın başlangıcı benzer olmakla birlikte metnin devamında içerik değişmiştir. Kaynak metinde Muâz-ı Râzî çevresinde toplanan cemaate bir saat boyunca baktıktan sonra belirli bir kişiye söz söyleyeceği ve o kişi de cemaatte hazır bulunmadığı için minberi terk etmiştir. Tercümede ise cemaati birlik olamamış ve dağılmış gördüğünden onların gaflet uykusunda olduklarına ifade etmiş ve onları kınayıcı bir üslupla itap ettikten sonra minberi terk etmiştir. Minberi terk ederken söylediği şiiri de kendi içeriğine uygun bir biçimde değiştirmiştir. Semnûn-ı Mecnûn'dan yapılan aktarım da içerik bakımından Muâz-ı Râzî'ninkine benzemektedir. Mütercim bu metnin içeriğini birebir aktarmış olmakla beraber bazı ifadeleri genişletmiştir. Sonraki dört beyitlik şiirin ilk beytini birebir tercüme edip diğeri üç beyti ise tercümesinin dışında bırakmıştır. Kendi metnindeki ikinci beyti ise ilk beytin devamı şeklindedir.

Sehl Abdullah-ı Tüsterî'den yapılan aktarım içerik bakımından birebir olmakla beraber genişletilerek tercüme edilmiştir. Metnin sonunda Abdullah-ı Tüsterî'ye atfedilen Arapça ifade ise orijinal hâli de alınarak tercüme edilmiştir. Tercümede bu kısımdan sonra bir hayli eksiltme yapılarak ihtisar etme yoluna gidilmiştir. İnsanların derunları

itibarıyla farklı oluşları kaynak eserde uzun uzun ve çeşitli benzetme ve metaforlarla anlatılmışken Mecîdî ise konu ile alakalı kaynak eserde yer almayan iki beyit ve Farsça bir mısra ekleyerek kaynak eserden yalnızca Fâtır suresi on dokuzuncu ayetten yapılan iktibası olduğu gibi almış, buna aynı surenin yirmi ve yirmi birinci ayetlerini de ekleyerek faslı sonlandırmıştır.

Yirminci Fasıl

Cidd ü içtihattan bahseden bu fasıl tercüme edilmemiştir.

Yirmi Birinci Fasıl

Sohbet ü mütâbaattan bahseden bu fasıl tercüme edilmemiştir.

Yirmi İkinci Fasıl

Yirmi ve yirmi birinci fasıllar tercümeye alınmadığından kaynak eserde "Terk-i Halk" başlığını taşıyan yirmi ikinci fasıl tercümede "Fazilet-i Uzlet" başlığı ile on yedinci fasla tekabül etmektedir.

Mütercim, aşk sözüne kabil olana dünya ehlinin sohbetinin zehir gibi olacağı ile başlayan metnin ilk cümlesini birebir tercüme edip ikinci cümlesini ise atlamıştır. Bu metinden sonraki hikâyenin içeriğini korumakla beraber metindeki (**دَعِ الخَلقَ**) ifadesini açıklamak suretiyle metni genişletmiş, metnin sonunda babanın oğluna nasihat olarak söylediği sözü ise (**تکیه مکن بر ان چون شکر میخوری مکس را بر ان**) biçiminde Farsça almıştır. Buradaki diğer bir husus (baba bu bābuñ evveli **کدام** dur) cümlesinde görüldüğü üzere Mecîdî'nin tercümesinde sıklıkla yaptığı Türkçe gramer yapısı ile kurduğu cümleye Farsça kelime eklemesidir. Devamında gelen konuyla alakalı dört beyitlik şiirin içinden mısra seçkisi yaparak kendisi iki beyitlik bir şiir oluşturmuştur. Bu şiirin ilk beytinin ilk mısraı kaynak metindeki şiirin ilk beytinin ilk mısraı, ikinci mısraı ise kaynak metindeki şiirin üçüncü beytinin ilk mısraıdır. Diğer beyit ise kaynak metindekinden farklıdır. Mecîdî bu şiirden sonra iki nazım ve iki nesir kısmını atlamıştır. İçerdiği mevzular şu şekildedir: halkın nazarından uzakta olmak gerektiği zira avamın has olandaki cevheri fark etmesinin muhal olduğu, kişinin mana âleminde var olabilmesi için mecaz âlemindeki varlığından vazgeçmesi gerektiği, kuş metaforu ile aşkın kuşa benzetilmesi ve melametin de kuşun kanadı hükmünde olması yoluyla kuşta kanat ne ise aşkta melametin o olduğu, Hakk'ı bulmak için halktan geçmek gerektiği.

Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak hadisinin "bī-nişānī" demek olduğu kaynak eserde soru-cevap şeklinde verilmişken tercümede düz bir metin şeklinde ifade edilmiştir.

Mütercim bu cümleden sonra söz konusu metnin son cümlesi olan ikinci cümleyi tercüme etmemiş ve bunun yerine "Allah'ın ipine sarılın" anlamındaki Arapça ifade ile konuyu detaylandırmış ve metnini aşk yolunda olanın sevgilinin vuslatını istemesinin hoş karşılanmayacağını ifade ederek sonlandırmıştır. Metinden sonraki iki beyitlik şiirin yalnızca ikinci beytinin ilk mısraını alan mütercim, bu mısra ile kendi şiirine başlamış fakat şiirini bahsi geçen konuyu açıklayacak biçimde kurmuştur. Bu dünyada kör olanın ahirette de kör olacağının İsrâ suresi yirmi ikinci ayetten iktibasla anlatıldığı kısımda dünya-perestlerin bu nükteyi yanlış anladıkları için toprak üzerinde eşek gibi yuvarlandıkları kısım birebir tercüme edilmiştir. Fakat tercümede bundan evvel yokluk ve feragat düsturunun âlemde bir çerağ hükmünde olduğu ve dervişin gönül kuşunun orayı mesken edinerek (**خوش عالمیست نیستی هر جا کی ایستی هیچ کس نکوید که کیستی**) dediği ifade edilmiştir. Metnin sonunda tavsif edilen kişi hakkında söylenen (**ندانست این معمّا**) ifadesini mütercim yine Farsça olarak fakat sonuna (**و نه یافت از آب عشق نشو و نما**) ifadesini de ekleyerek tercümesine aktarmıştır. Mütercim tasavvuf yolunda sağır ve dilsiz kimsenin kimler olduğunun açıklandığı şiirin ilk beytini birebir tercüme etmiş ikinci beytini ise değiştirmiştir.

Halkın nazarının zulüm ve nur arasında olduğu, âşığa divane kendilerine ise huşyâr (akıllı, uyanık) dediklerinin anlatıldığı nesir kısmı ve ardından, kişinin kendisini kendi bakışından da sakınması gerektiğini anlatan nazım parçası tercüme edilmemiştir. Âşığa halkın reddinin salık verildiği; eğer Allah'ın lütfu, çerağı olursa Allah'ın nurunu söndürmek isteyenlerden de korkmaması gerektiği Saff suresi sekizinci ayetten yapılan iktibas da alınarak birebir tercüme edilmiştir. Halkın sohbetinin âşık için dert ve elem olduğunu anlatan beyit ise kaynak eserdeki anlamı korunarak iki beyit hâlinde genişletilerek aktarılmıştır. Aşkın seyrinin gizli olduğundan bahseden bir nesir ve bir nazım tercümeye alınmamıştır. Devamında Allah'ın velilerinin gizli olduğu ve onları O'ndan başkasının bilmeyeceği anlamını içeren hadis-i kudsi ekseninde oluşturulan metin tercümeye hemen hemen birebir aktarılmıştır. Fakat mütercimin kaynak metinleri arasında yalnızca Tahran'daki 842 (1438/39) tarihli nüshada hadis-i kudsinin tamamı yer almaktadır. Mehmed Said'in de tercümesinde de hadis-i kudsinin tamamının yer alması iki mütercimin de tercümelerinde benzer nüshayı kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Kişinin kendiliğinden kurtulması ve iyi ya da kötü her şeye aynı nazarla bakması gerektiğini anlatan şiir tercümeye alınmamıştır. Kaynak eserde şöhretin afet olduğunun anlatıldığı bölümün ilk kısmı, tercümede belirli bir fasıl adı altında tercümesi yapılmamış olan on sekizinci fasılda işlenmiştir. Manen olgunlaşmış bir kimseye "bu kıdem" ifadesi ile göndermede bulunularak şöhret afetinden nasıl kurtulduğunun sorulduğu kısım tercümede aynı şekilde "bu maḳām" ifadesiyle yer almış fakat bu kısım on yedinci fasılda aktarılmıştır. Bu hâliyle on yedinci fasılda söz konusu "bu makam" göndergesinin bir karşılığı bulunmamaktadır. Soruya verilen cevap ise tercümeye "cevāb böyle virdi ki **آنچه من یافتم از خلوت انجمن یافتم**" şeklinde Farsça olarak aktarılmıştır. Mecîdî, bu metinden sonraki Farsça şiir yerine yine Farsça olmakla beraber kaynak eserdekinden farklı bir şiir alıntılamış ve faslı burada sonlandırmıştır.

Kaynak eserde faslın son metni şöhretin zararından tahkiye yoluyla bahseden bir nesir ve üç beyitlik bir nazım parçasıdır. Tercümede bu konu yine on sekizinci fasılda işlenmiştir. Mütercim hikâyedeki anlatıyı içerik bakımından tamamen aktarmış olmakla beraber ifadeleri daha detaylı vererek metni genişletmiş, metin sonundaki cümleyi ise tercüme etmemiştir. Söz konusu şiiri yerine ise yine bu konu ile alakalı iki beyitlik bir şiir kaleme almıştır. Mütercimin şiirinde şöhretin afet olduğu sözü Peygamber'e atfedilmişken kaynak metinde ise konu ile alakalı bir önceki içerikte "büyüklerden biri"ne atfedilmiştir.

Yirmi Üçüncü Fasıl

Sabır ve teslimden bahseden bu uzunca faslın tercümede birebir karşılığı olmamakla beraber şöhretin afetinden bahseden on sekizinci faslın birçok metni bu fasıldan alınmıştır. Şu hâlde tercümenin on sekizinci faslı mütercimin tasarrufları, kaynak eserin yirmi iki ve yirmi üçüncü fasıllarından alınmış tercüme içeriğine uygun metinlerle kurulmuş olmaktadır. Bu fasıldan tercümenin on sekizinci faslına aktarılan metinlerin içeriği şu şekildedir:

Allah'ın yaptıklarından sual olunamayacağı kısım başlangıç cümlesi hariçte tutularak kaynak eserde "büyüklerden biri" tercümede ise "sāḥib-i naẓardan biri" olarak ifade edilen kişiye sorulan sorular üzerinden anlatılmıştır. Tercümede üslup ve Enbiyâ suresi yirmi üçüncü ayetinden yapılan iktibas benzer olmakla beraber sorularda biraz değişiklik yapılmıştır. Devamındaki beyit ise değiştirilerek aktarılmış olup konu ile doğrudan ilgilidir. Ayrıca beytin ilk mısraı Türkçe, ikinci mısraı ise Âl-i İmrân suresinin

kırkıncı ayeti ve Mâide suresi birinci ayetinin birleştirilmesinden meydana getirilmiş Arapça bir ifadedir. Dünyanın tam olunamayacak bir yer olmasından ötürü mana erlerinin dünyadan murat almayı düşünmemeleri Şeyh Bistâmî'den bir rivayetle anlatılmıştır. Bu bölümde anlatıya giriş cümlesi tercüme edilmemiş, Bistâmî'nin kendisine ne isterse dileyebileceği ifadesine verdiği cevap ise biraz değiştirilerek aktarılmıştır. Metinden sonraki iki beyit de değiştirilerek aktarılmış olup tek beyit hâlinde bizzat Bistâmî'nin cevabına yöneliktir.

Her elin "yed-i beyzâ"ya layık olamayacağı gibi her başın da aşka ulaşamayacağının anlatıldığı metnin yarısını tercüme eden mütercim devamındaki beyti ise iki beyit olarak hem genişletip hem de metnin içeriğine daha çok yaklaştırmak suretiyle değiştirerek aktarmıştır. Âşıklığın şartının kendini görmek değil nefsini öldürmek olduğunun anlatıldığı kısımda metin, bu konuya emsal teşkil edecek bir benzetme ile başlamıştır fakat mütercim bu benzetmeyi almadan metnini kurmuştur. Konuyla alakalı üç beyitlik şiirin sadece ilk iki beytini alan mütercim iki beyti de birebir tercüme etmiştir.

Semnûn-ı Mecnûn'a sorulan soru ve onun bu soruya verdiği tek beyitlik Arapça şiir tercümeye birebir aktarılmıştır. Buna ek olarak mütercim sorulan soruyu da kaynak eserde olduğu gibi Arapça almış fakat hemen sonrasında tercümesini de yapmıştır. Burada âşığın aşkın sarhoşluğu ile kendini bilemez durumundan dolayı mazur görülmesi gerektiğinin anlatıldığı metnin ilk cümlesi tercüme dışı bırakılmıştır. Metnin devamında, alınmayan bu ilk cümleye yapılan "bu sebep" göndermesi ise korunmuştur. Faslın tercümede yer almayan bölümlerinin içerikleri ise şöyledir:

Âşığın daha doğduğu anda dert yüklendiği, ne kavuşmada mutluluk ne gamda karar bulduğu, ne sabra tahammül edebildiği ne de terke güç yetirebildiği; ipek böceği metaforu ile derunun saflaştırılmasının ve tasavvuf yolunun zorluğu; Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'dan rivayetle insanın daima yol üzere olması gerektiği, aşkın dermansız bir dert olduğu fakat bu derde talip olmayanla meşgul olmamak gerektiği, müellifin bunları düşünürken kaleminin onunla konuşmaya başlayarak anlatmaya çalıştığı mecazın kendisinde bulunduğunu ifade etmesi, müellifin onu fazla cüretkâr bulup uyarması ve malik olduğu şeyleri ortaya dökmesini istemesi, kalemin ezel gününde başını topraktan çıkarıp kamışlığa, kamışlıktan kalem olana değin başından geçenleri yani ham iken piştiğini, kendisini kendiliğinden ayırdıklarını, böylelikle her şeyden azat olup kul misali

kendisini nereye götürürlerse oraya gittiğini zira kendi işinin hakikatini tanıdığını, fakir ve âşık olduğunu dile getirmesi, müellifin ondan bunca iddiasının manasını istemesi, kalemin maddi varlık olarak içi boş olsa da sözlerinin içinin boş olmadığını dile getirerek anlatılanlarda söyleyene değil söylenene bakması gerektiğini, istediği her şeye kendisinin tercüman olduğunu ve bu şekilde aslında kendisi ile istenen yola ulaşmak hususunda izledikleri yolda arkadaş olduklarını ifade etmesi, müellifin bunca koşturmaca ve dedikodudan ne hasıl olacağını sorması, kalemin soruyu garipseyici bir tavırla insanların başı üzerinde koşturduğunu, başı kalmayınca da kendisinden el çektiklerini ifade etmesi; İnsanların çoğunun batıla talip olması, âlemdeki ikiliklere kapılmakla vuslata erilemeyeceği, varlığı bir yana bırakıp özü bulmak gerektiği; dilenci ve ekmek arasında zamanın acımasızlığı hakkında geçen diyalog.

Yirmi Dördüncü Fasıl

Mananın keşfine dair oldukça uzun olan bu fasıl, tercümede on dokuzuncu fasla denk gelmektedir fakat mütercim tercüme metnini bu fasıldan bir hayli kısmı eksiltilerek oluşturmuştur.

Sülukün başlangıcının halktan sohbet ve alakayı kesmekle mümkün olabileceği ve bu sebeple salikin bazen zaviyeleri bazen de çölleri mesken tutarak kararsız bir biçimde hiçbir yeri kendisine mesken eylemeden yollara düşmesi tercümeye "Sāliklerden biri didi ki" ifadesiyle bir salike nispet edilerek ve de metin içeriği korunmakla beraber metindeki ifadeler genişletilerek aktarılmıştır. Konuyla ilgili dört beyitlik şiir ise Farsça tek mısra ile öz olarak aktarılmıştır. Bu konu kaynak eserde nesir-nazım-nesir yapısı ile kurulmuş, tercümede ise tek parça metin olarak düzenlenmiştir. Söz konusu Farsça mısra ise bu metinlerden ayrı olmayıp iki metin arasında bağlantıyı sağlayan cümle konumundadır. Nitekim mısradan sonra devam eden metin "feḥvāsınca" zarfı kullanılarak bu mısraya gönderme ile başlamıştır ki bu cümle kaynak metinde yer almamaktadır. Bahsi geçen salikin uzlet yoluna girmekle yaşadığı hâller ilk metinde olduğu gibi içerik korunup ifadeler genişletilerek aktarılmıştır. Mütercim bu metindeki bazı ifadeleri ise "āẖir kendüme didüm ki **بدین صفت کَشتن تخم غفلت کِشتن است** ve bunuñ gibi sevdā-zede olmaḳ sū-i dāde olmaḳdur **خواهی که زنِ اوباشی سر بزانو باشی** saña didiler ki **قَدم بر دنیا و آخرت نه** dimediler ki her ikisinüñ bārını **بر خَرَتْ نه**" şeklinde doğrudan Farsça almak suretiyle metnine yerleştirmiştir.

Vahdet düsturu ile âlemdeki her şeye aynı nazarla bakmak gerektiğini anlatan şiir tercümeye Farsça olarak alındıktan sonra tercümesi yapılmıştır. Başıboş ve ne yapacağını bilemez bir hâlde dolanan salikin sonunda uzlet köşesine çekilmesinin anlatıldığı metnin ilk cümlesini tercüme etmeyen mütercim takdim-tehir yoluyla metinden aldığı cümlelerin ise yerlerini değiştirmiş, metinde yer alan Arapça ifadeyi de yine Arapça olarak aktarmıştır. Ayrıca uzlet köşesinde izzet bulmak için kanaat hazinesiyle istiğna etmek gerektiğini de Arapça bir alıntı ile eklemiştir. Tercümede kanaat konusu devam ettirilerek kanaatin bitmez tükenmez bir hazine olduğu, izzet sahibi olmak için de âlemdeki alakalardan uzak durmak gerektiği ile ilgili bir şiir ve kanaatin verdiği sıkıntıdan rahatsızlık duyan kişinin ne denli ahmak olduğunun Hz. İsa'ya atfedilmiş Arapça bir ifade ile anlatıldığı bir metin yer almaktadır. Kaynak metinde kanaat meselesine yer verilmeden anlatı devam ettirilmiştir.

Mütercim bu kısımdan sonra ilmin bilgisiz bir kimse indinde cehle denk olacağının bir baba ve oğul arasındaki hikâye ile anlatıldığı kısma kadar olan uzunca bir bölümü tercüme etmemiştir. Tercüme edilmeyen bölüm, faslın başlangıcında süluk yoluna giren salikin bu yolda yaşadıklarının metaforlar ekseninde detaylı bir biçimde anlatılmasını içermektedir. Söz konusu salik, mücerretler arasına dâhil olmak için âlemdeki alakalardan ve halkın sohbetinden uzaklaşıp bazen zaviyelerde bazen çöllerde hiçbir yeri mesken edinmeden başı dönmüş bir hâlde daima yol gitmektedir. Bir süre bu başıboşlukla yol gitmiş fakat müşkülü hiçbir yerde hallolmayınca başıboşlukla yol gitmenin sadece gaflete yol açacağının farkına varıp kendi işinin peşinden gitmek gerektiğini bu sayede de müşkülünün ortadan kalkacağını fark etmiştir. Bu farkındalık ayağını dünya ve ahiret üzerine koymak gerektiğidir, her ikisinin de yükünü çekmek değil. Salik, bu farkındalığa ulaşınca uzlet köşesine çekilip tefekküre başlar ve hayret makamına geçer. Tercümede anlatı yalnızca buraya kadar alınmış ve uzlette kanaat ile durmak sülukün temel meselesi olarak aktarılmıştır. Kaynak eserde ise salikin hikâyesi şu şekilde devam eder:

Hayret mertebesinde gönül kulağı açılır, süluk yolunda sözler işitmeye başlar ve bu yoldakilerin ıstılahı kendisine malum olur. Gördüğü her şeyin nuru kalbinde aşikâr, gönlü de sır ve gizliliğe mahrem ve kendisi de mana mülküne hükümdar olur. Yaşadıkları karşısındaki perişanlık ve kudretsizliğine derman aramaya başlar. Bu hâliyle gönlünün gam ile dolar, kâinatın zemini yani toprak ile söyleşmeye başlar. Salikin gam ve kederi

toprağı etkiler ve toprak bu sırrın ne başı ne de sonuna agâh olmadığını ifade eder. Bu cevaptan memnun kalmayan salik, abdal sıfatıyla tavsif ettiği bir dağ ile söyleşir. O, çokça tefekkürden sonra kendisine cevap verip inciye talip ise deryaya girmesi ve sahildekinden inciyi sormaması gerektiğini söyler. Salik, bunun üzerine bir çeşme başına gider ve kendisinden geçmiş bir hâlde hem aceleyle yol gidip hem söylenen bir mana yolcusu şeklinde tavsif ettiği su ile söyleşir. Suyun hâlinden etkilenip muhabbetle önüne düşer ve kendisine kılavuz ve derdine deva olmasını ister. Su, salikin hikâyesini işitince kendi hâlinden bahsetmeye başlar. Fakat salik onu biraz takip edince kendi hâline uygun bir cevap alamadığını ve suyun himmetinin âlî olmadığını, daima alçaklık tarafına gittiğini fark eder ve ikbal gölgelerinden faydalanıp kendi talihsizlik yükünden kurtulmak için yolunu ağaçlığa çevirir. Derviş hükmünde gördüğü bu ağaçlardan birine hâlini sorar fakat ağaç gövdesi itibarıyla kalın olduğundan salikin hikâyesini anlamaz ve daima hareketsiz olduğunu söyler. Aslına dönmeye ve onu anlamaya cesareti yoktur. Yaratılışı daima hareketsizlik üzerine kuruludur. Kendisini kesmeye azmetseler dahi yerinden kıpırdamaz. Ağaç salike kendilerine muhabbet besliyorsa başına ne gelirse gelsin kabul edip sükûn içerisinde durmayı tavsiye eder. Salik ise ona bu boş sözleri bırakmasını söyleyip bütün ağaç çeşitlerinden yüzünü çevirir. Atı ile giderken ne var ne yoksa önüne katmış bir kasırga ile karşılaşır. Sırrını kasırga önünde meydana koymak istemez; fakat ona rastlamadan da ilerleyemeyeceğini fark edip bir an durmasını ve bu kadar gidip gelme ile ne hasıl ettiğini söylemesini ister. Kasırga kendisinin söyleyeceği sözden kaçınmasını zira yelin getirdiği söze itibar edilemeyeceğini beyan eder fakat salik ona bir zamanlar Hz. Süleyman'ın hizmetinde bulunduğunu, Hz. Yakup'a oğlu Yusuf'un kokusunu getirmesi gibi güzel işlerde bulunduğunu hatırlatır. Bunları hatırlayan rüzgâr bir kuş metaforu ile kendisiyle salik arasındaki durumu manzum bir hikâye şeklinde anlatır. Salik bu hiâyeyi dinledikten sonra rüzgâra bakıp kendi yuvalarından habersiz, hırs pençelerini açmış, büyük arzularla uçan fakat gam çukuruna düşen kuşlar görür ve onlara nefret duyarak bunları terk eder. Biraz gittikten sonra ateşe rastlar, ona övücü sözlerle hitap edince nefesi ateşin yarasını tırmalar ve ateş kendisi gibi bir gam-zedenin dünyaya gelmediğini ifade ederek saliki kendisinden uzak durması konusunda uyarır. Salikin ateşin bu denli seçkinlik davası gütmesinin sebebini sorar ve ateş feleğin cefası ile gönlünün siyah olduğunu ifade eder. Salik ateşten yüz çevirmez ve iyi ve kötü tecrübe ettiği ne varsa hepsinin devasız dert ehli ve nur ya da zulmet, yakın ya da uzak her şeyin de hayret verici

olduğuna kanaat getirir. Yüzünü yerden göğe kaldırır, bütün yıldız ve gezegenleri temaşa eder. Dünyanın hâlinin de daima gam ve keder olduğunu görür. En sonunda ne aşağı ne de yukarıdan kendisi için bir fayda göremez, ayık ya da mest kendisini kendisinden halas edemeyip kendisine şöyle söyler: az ya da çok her ne varsa işin aslını bulamadığını, âlemdeki her yaratılmışın da kendisi gibi mihnet içinde gam çektiğini ve zeminden asumana her şeyin kendisinin aradığını aramakta olduğunu yakinen bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple karşılaştığı her şeyden yüz çevirip kaçınır, hiçbirine bağlanmaz. Müellif bu anlatıda nesirle ifade ettiklerini şiir yoluyla da tekrar etmek suretiyle anlatıyı oldukça detaylı aktarmıştır.

Salikin süluk yolundaki bu uzunca anlatısından sonra aşk sözünün bir muamma olduğu ile ilgili bir nazım parçası yer almaktadır. Eğer aşk sözü kişiye doğru gelmezse bunun kişinin kendi bilgisizliği olduğu ifade edilmiş ve ardından söz konusu nazım parçasına misal kabilinden ilmin cahil önünde cehle dönüştüğünden bahseden bir hikâye anlatılmıştır. Bu hikâye arada yar alan şiir dışında tercümeye olduğu gibi aktarılmış olmakla beraber farklı bir konteks içerisine oturtulmuştur. Tercümede kanaatin sıkıntısından rencide olanların ahmaklıklarından bahsedildikten sonra bunlarla mücadele etmenin ne denli zor hatta imkânsız olduğunun ifade edilmesinden sonra bu anlatı örnek olarak verilmiştir. Faslın sonunda anlatıyla bağlantılı beş beyitlik şiir tercümeye iki beyit olarak alınmıştır. Mütercim ilk beytin ilk mısraını birebir tercüme etmişken ikinci mısraında ise kaynak eserdeki metaforik anlatımı tercih etmeyerek söylemek istediğini doğrudan ifade etmiştir. Aradaki üç mısrayı da tercümesinin dışında bırakan mütercim son beyti ise değiştirerek aktarmıştır.

Yirmi Beşinci Fasıl

İrşat ve intibahtan bahseden bu fasıl tercümede yirminci fasla tekabül etmektedir. Metnin "ey civanmert" hitabıyla başlayan ve dünyadaki yer ve zeminin ahirete nispetle cennet ve cehennem gibi olduğunu anlatan ilk cümlesi birebir tercüme edilmiş, devamı ise tercümeye alınmamıştır. Tercümeye alınmayan kısımda dünya akrep metaforu ile tavsif edilmiş ve dünyanın yüz bin nevi olduğundan, hangi nazarla bakılırsa öyle olduğundan bahsedilmiştir. Kaynak metinde konu ile alakalı nazım parçası art arda hem Arapça hem de Farsça olarak verilmiş, mütercim ise tek tercüme ile söz konusu nazım parçasını eserine hemen hemen birebir aktarmıştır. Daima kuş avlayan ve onları boğazlayan bir avcı ve avcının kuş boğazlarken gözünden akan yaşları yanlış yorumlayan kuş arasındaki

anlatı ve konuyu tamamlayan şiirler tercümeye alınmamıştır. Bu anlatıdan sonra dünyanın insan indindeki konumunun açıklandığı metin tercümeye çeşitli metaforik anlatımlar tercüme edilmeden eksiltilerek alınmış, bununla beraber metne "heva/nefs" için de bir söylem eklenmiştir. Metnin sonrasında konuyla alakalı Arapça beyit ise kaynak eserde "Ebu'l-feth" isimli birinden alınmışken tercümede Hz. Ali'ye ait olduğu ifade edilen bir beyit alınmış ve beyitler tercümeleriyle verilmiştir.

Dünya malının geçiciliği ve aldatıcılığı konusunu işleyen metin, içerisindeki Arapça iktibas alınmadan fakat haiz olduğu anlam korunarak daha öz bir şekilde aktarılmış, bununla beraber tercümeye "ibn-i vakt" olmak gerektiği ile ilgili ifadeler eklenmiştir. Konuyla alakalı devam eden şiir anlam olarak kaynak eserdekine yakın olmakla beraber değiştirilerek ve nesir kısmında olduğu gibi "ibn-i vakt" olmak gerektiği konusu eklenerek aktarılmıştır. Dünyanın elde iken iyi fakat gönüldeyken kötü olduğu tercümede dünya yerine mal ifadesi ile karşılanmıştır. Bundan sonra aynı ifadenin metaforla açıklandığı kısım ise tercümeye alınmamıştır. Metnin sonrasında yer alan konuyla alakalı şiir yerine ise tercümede kaynak eserde bir sonraki metnin konusu olan "dervişlik" ile alakalı bir nazım parçası yer almaktadır. Şu hâlde bu konudaki metin tercümede, dervişin dünyaya değil Mevla'ya hizmet etmesi ve dünya ona baksa da onun dünyaya bakmayacağı konusu ile oluşturulmuştur. Metnin başlangıcındaki "ey gafil" ifadesi, Mecîdî'nin tercümesinde "Āferīn ol merd-i dānāya" şeklinde yer almaktadır. Bu kullanım kaynak eser nüshalarından yalnızca Tahran'da 889 (1484/85) tarihli nüshasında yer almaktadır. İnsanın dünyaya hizmet etmemesi gerektiğine dair nesir kısmı tercümeye bir nesir ve iki nazım parçası hâlinde, içerisindeki hadis iktibası birebir alınarak ayrıca aynı anlam ekseninde Arapça bir cümle eklenerek aktarılmıştır. Tercümede nesir kısmı kaynak eserdekinden daha kısadır fakat söz konusu iki nazım parçasıyla konu daha açık hâle getirilmiştir.

Atânın ve menetmenin bazı kimseler için aynı olduğunu anlatan bir nazım parçası, nesir kısmı ve Hâkânî'ye atfedilmiş bir beyit tercümeye alınmamıştır. Dervişin tahkik âlemine ulaşıp müntehi makamına erişmesi için ben ve biz kaygısından uzaklaşması gerektiğini anlatan metin tercümeye eksiltilerek alınmış ve tercümede bu fasıl, içerdiği meselelerin tamamını öz hâlinde aktaran bir beyit eklemesiyle sonlandırılmıştır. Fasılda kaynak eserden tercümesi yapılmamış bölümlerin içeriği ise şu şekildedir:

Âlemde bazı kimselerin selamet bulduğu bazılarının ise helak olduğu, âşığın kemalinin keramet göstermekle olmadığı, Hak yolundakilere Mevla talebinden başka bir şeyin haram olduğunu manzum olarak hikâye eden Ebû Hafs-ı Haddâd ile ilgili bir rivayet, âşığın Mevla talebinde ne olursa olsun sebat etmesi gerektiği, sadece dünyalık rızkı peşinden giden kişi için Kabe'nin de puthanenin de bir olduğu ve kendilik sevgisinden geçmenin faydası.

Yirmi Altıncı Fasıl

Tarikat ehlinin işaretlerinden bahseden fasıl tercümede yirmi birinci fasla karşılık gelmektedir. Ayrıca bu fasıl içerisinden tercümenin yirmi ikinci faslına da aktarımlar yapılmıştır. "Azîz-i men" hitabıyla başlayıp "nân" talebinde olanlarla "cân" talebinde olanların eşit görülmemeleri gerektiğinin anlatıldığı kısımda mütercim ekmek anlamındaki "nân" ifadesi yerine cennet kelimesinin çoğulu olan "cinân" ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Bu küçük ifade değişikliği dışında söz konusu metnin yarısını birebir tercüme edip bahsi geçen kimselerin farklarını âşık ve bezirgân benzetmeleri kullanarak açıklayan diğer yarısını ve devamında gelen konuyla ilgili beyti tercümesinin dışında bırakmıştır. İki türlü insan arasındaki ayrımı detaylandırmak üzere bir derviş ve dünya ehli bir kimse arasında geçen hikâye tercümeye birebir aktarılmıştır. Konuyla alakalı şiir, konu aynı olacak şekilde fakat değiştirilerek ve eksiltilerek tercüme edilmiştir.

Nur ve zulmet arasında aşinalık ve bîgânelik hususunun yarasa metaforu ile işlendiği kısmın ilk cümlesi atlanarak tercümeye yalnızca yarasa hikâyesi aktarılmıştır. Aktarılan kısımda yarasaya sorulan soru genişletilmiş, geri kalan kısım ise birebir tercüme edilmiştir. Metnin ardından konuyu tamamlayan beyit tercümeye iki beyit hâlinde genişletilerek aktarılmıştır. Tercümede faslın bu nazım parçası ile sonlandırılması suretiyle uzunca bir bölümü tercümenin dışında bırakılmış olmaktadır. Fasıldan çok az bir kısım ise tercümenin yirmi ikinci faslında yer almaktadır. Bu fasılda tercümeye alınmayan kısımların içerikleri şu şekildedir:

Tarikatta iki türlü kimsenin olduğu ve bunlardan bir kesiminin nezle bir kimsenin gülün güzel kokusundan nasip alamayacağı gibi tarikattan nasip almaya muktedir olamayacağı, kişinin bir şey dilerken kendisini de dilediği şeye hazırlaması gerektiği, her yolcunun bu yere mahrem olamayacağı, Kâf suresi otuz yedinci ayetten yapılan iktibasla söylenenlerden hazır bulunup kulak kesilen ve akıl sahipleri için öğüt bulunduğu beyanı, sırat-ı müstakimin görünenden anlaşılamayacağı zira gayb sırlarına ancak gönlün mesken

olabileceği, kuş dilini bilen bir kişinin, kuş dilini anlamak için kişide dört mizacın da beraber olması gerektiğini söylemesi, gönlün candan canın da nefesten fariğ olmasıyla bu dört mizaçta itidalin sağlanabileceği, çaylağın uğursuzluk ve hümânın saadetle anılmasından çaylağın rahatsızlık duyup bunu hümâ ile konuşması ve bunun sebebini sorması, hümânın bunun sebebinin çaylağın kendisini bazen dişi bazen erkek gibi göstermekle çok büyük bir ayıbı olduğunu söylemesi, buna dair Hakîm Senâî'den alınmış bir beyit, kadın ve erkek arasında farkın saçta olduğu ve erkekler arasında da farkın kıldan olduğu, bülbülün nağmesinden akbaba ve karganın agâh olamayacağı, şahinin pençe attığı ava da serçenin ortak olamayacağı benzetmesiyle herkesin kendi yaratılışı ölçüsünce nasibi olduğu, gülün sunduğu kadehten mest olmayanın bülbülün nağmesine de ortak olamayacağı, esasen bülbülün narasının gülün sunduğu badenin mestliğinden değil baharın kokusundan olduğu ve bunun da ancak çalışmakla elde edilebileceği, himmetin kişinin himmetle gittiği yerde kendisine ulaşacağı ve yine kişinin himmeti nispetince sevgiliye vasıl olacağı, Mecnun'un bu manada söylediği Leyla derdine yine Leyla'dan derman bulunabileceğine dair beyit, aşk derdinin dermanının da yine aşktan hasıl olabileceği, Mecnun'un Necd Dağı'nda dahi Leyla'nın kokusuyla vecde geldiği, kulun cehd ile veli olabileceği ama ilah olamayacağı, kişinin kendisinde ne kadar güzellik görse de mağrur olmaması gerektiği, nazar sahipleri kendilerini bulamazlarsa hâllerinin harap olacağı, salikin bu yolda mağlup olursa dahi galip olduğu, onlar Allah'ı severler Allah da onları düsturu ile talep edilenin daha sonra talep edene talip olduğu, seven ve sevilen arasında ikilik olmadığı, Allah'ın gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bildiği, hiçbir şeye muhtaç olmadığı ve bu sebeple insan için Allah'a kul olmaktan başka çare olmadığı.

Duhâ suresinin altıncı ayeti ve Peygamber'in Âdemoğlunun seyyidi olduğunu ifade ettiği "**انا سيّد ولد آدم**" hadisiyle O'nun Allah ve insanlar nezdindeki konumu belirlenmiştir. Daha sonra Ferîdüddin Attâr'a atfedilmiş bir şiirle Âdemoğlunun seyyidi olmasına rağmen bir kocakarıdan dua talep ettiği anlatılmıştır. Bu anlatılardan tercümenin farklı bölümlerine aktarımlar yapılmıştır. Tercümede söz konusu hadis iktibası Peygamber'e tasliyet kısmında yer almakta olup bu fasıldaki bağlamdan kopuktur. Ayet iktibası ise tercümeye alınmamıştır. Şiirin sadece ilk beyti ise Ferîdüddin Attâr'a atfedilmeksizin yirmi ikinci fasılda farklı bir bağlam içerisine yerleştirilmiştir. Mütercim yirmi yedinci fasılda işlediği Peygamber'in Allah ile olan en yakın zamanından bahsedip

o vakitte ubudiyyet emrini tam olarak yerine getirdiğini ifade etmiş ve kurduğu metnin sonuna "Beni hayır dua ile zikredin" anlamındaki "**أذكريني بالدعاء الخير**" hadisini de iktibas etmiştir. Daha sonra kaynak eserdeki kocakarıdan dua istediği şiirin ilk beytini Farsçasıyla beraber iki beyitle tercümesini de yaparak aktarmıştır. Tercümesine almadığı diğer iki beyit ise ilk beyitteki ifadenin çeşitli sembolik benzetmelerle anlatılmasından ibarettir. Bu kısım mütercimin bu fasıldan tercümesine yaptığı son aktarımdır ve tercümeye alınmayan bölümlerin içeriği bu kısımdan sonra şu şekilde devam etmektedir:

Bâyezid-i Bistâmî'den rivayetle Hak yolunda olanların son sözünün şehadet olduğu, ümmetin âlimlerinden birinin ölümünden sonra dirilerden birinin rüyasına gelip dünyadan kendisine yalnızca iki rekat sabah namazı ve kendisinin kaldığını bu sebeple mağrur olmamak gerektiğini söylemesi, Allah hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmadığı için kişinin kendi fakr dairesinden çıkmaması gerektiği, Allah'a iştiyak duyanlardan birinin sekerat anında iki âlemden de eli boş döndüğünü ifade ederek Allah'tan medet dilemesi, tarikat dervişleri için zandan daha kuvvetli bir debdebe olmadığı, müşkülün kişiye yine kendisinden olduğu ve gönül derdinin yine kişinin kendi gönlünden olduğu, Hz. Âdem ve Hz. Musa'nın asalarının Allah'tan başka şeylerden korkmamak üzere onun emriyle işlediği, yani kerametin asada değil onu elinde bulunduranda olduğu, Eymen Vadisi'nin yolcularının ben ve biz demeye mecalinin olmadığı, o mertebenin Hz. Muhammed ve Hz. Musa'nın mahsus olduğu, onun halvetine Hz. İbrahim'in girdiği, Hz. Âdem'in bir dem malik olduğu, gamının feryadını Hz. Nuh'un ettiği ve ateşinin dumanını Hz. Davud'un gördüğü, sonuç olarak her kişinin kendi himmetince mana âleminden hissedar olabileceğidir.

Yirmi Yedinci Fasıl

"Nihâyet-i tarîk" başlığını taşıyan bu faslın tercümede birebir karşılığı bulunmamakla beraber tercümede "İhtilâf-ı hâl-i sâlik" başlığını taşıyan ve oldukça kısa tutulan yirmi ikinci faslın büyük bir kısmı bu fasıldan aktarımlarla oluşturulmuştur. Bu durumda tercümenin yirmi ikinci faslı kaynak eserin yirmi altı ve yirmi yedinci fasıllarından alınmış metinlerle kurulmuş olmaktadır.

Kaynak eserde bu fasıl; iki âlemin insana perde olduğu ve insanın da kendisine perde olduğu, eğer kendi perdesinden kurtulursa iki cihanın perdesinin de kendisine açılacağı, kişiye perde kendisi olsa da kendisizlik de mümkün değildir, kişinin kendiliğinin hiçlik değil bilakis bütün âleme denk olduğu anlatısı ile başlamıştır. Daha

sonra tercümenin yirmi ikinci faslına da aktarılan hâl ehli için her vaktin bir olmadığı ve aşk sahrasında bazen kafile ile bazen de tek başına azıksız olarak yol aldığının anlatıldığı kısım yer almaktadır. Bu kısımda Peygamber'in bu kafilenin başı olduğu ifade edilmiş, O'nun Allah ile olan ve hiçbir peygamberin erişemediği özel vaktine dair hadis-i şerif kaynak eserde olduğundan daha uzun alınmıştır. Fakat buna rağmen O'nun da insanlardan bir insan olduğunu anlatan Fussilet suresi altıncı ayet birebir alınmıştır. Bundan sonra tercümeye Sâdî'nin *Gülistân*'ından bir beyit eklemesi yapılmıştır. Kaynak eserde bu metnin sonunda Peygamber'in Cebrâil'in dahi geçmeye takat bulamadığı söz konusu yakınlığı tercümede bir sonraki metnin başlangıcı olup bu metin kaynak eserin yirmi altıncı faslından alınmış olan Peygamber'in kocakarıdan dua talep ettiği metinle birleştirilmiştir. Daha sonra tercümeye alınmayan kısmın içeriği şu şekilde devam etmektedir:

Asıl ve füru olan şeylerin ağaç metaforu etrafında işlenerek asıldan füru olanın neşet ettiği ve füru olandan meydana gelen meyvenin kemale ermesinin ise kişinin kendisini bilmesi ile mümkün olacağı, manen her şeyi havi bir yerde yaratılmaya başlanmış bir ağacın dallanıp budaklandıktan sonra dahi ağacın aslına ait bir kokuyu yayması, bu ağacın kudret bostanında marifet zemininde muhabbet ırmağının kenarında hikmetle yetiştiği, verdiği her meyvede dal ve budağının da kemale erdiği, zira her füruunda asıl kaidesi ve her yaprağında ilim bulunduğu, sonuç itibarıyla asıl ve fürunun cisim ve ruh, zahir ve batında olduğu gibi birbirine katışık olduğu, bu sırra vuslata ermiş kişinin mahrem olabileceğine dair bir pirden işitilmiş rivayet, her ağacın da meyvesinden nasip bulmayabileceği, dalında meyve bitirmeyen ağacın leş bir nefs gibi olduğu, kulluk emanetini canlarının üzerinde tutanların lal ve mercan üzerine ayak basmış gibi oldukları, zira Allah'ın bu emaneti yere, göğe ve dağlara teklif ettiği hâlde emaneti insanların yüklendiği ve bunun farkında olanların da bu yük için canını ortaya koyduğu, bu emaneti taşımaya arşın gücünün yetmediği, mana erlerinin suretten berî olduğu, basiretle görmek için can gözü gerektiği, sûfînin diğer kimseler gibi olmadığı ve fayda ve zarar kaygısından uzak olduğu, sadece zamanının insanı olanla ibnü'l-vakt olan arasında nispet olamayacağı, iyi ve kötü ne yaptığının farkında olan kimsenin daima aşktan söz edeceği ve zahir ile mana meseleleri hallolamayacağı.

Kaynak eserde bütün bu meselelerden bahsedildikten sonra "bu ukde" göndermesiyle söz konusu meselelerin zahirî ilimlerle anlaşılamayacağının ifade edildiği

metin, tercümeye bazı kısımları "şol ʿilm ki anuñ ḫāṣılı **جنک و جدالست** naẓar eyle gör ki anuñ taḥṣīli **بر چه دالست**" şeklinde kaynak metinden alınmış Farsça ifadelerle beraber neredeyse birebir aktarılmıştır. Hatta "bu ukde" ifadesiyle yapılan gönderme de olduğu gibi alınmakla beraber tercümede bu metin öncesinde yalnızca, asılda her şeyin bir olduğunu anlatan bir beyit bulunmaktadır. Bu kısım bu fasıldan tercümeye alınan son içeriktir. Tercümesi yapılmayan kısımların içerikleri ise şu şekilde devam etmektedir:

İnsanoğlunun gamının gönülde olduğu fakat gönülden haber olmadığı, sözün can ile olduğu fakat candan eser olmadığı, kişinin kendinde gördüğünü örtmesi ve kendiliğinden geçmesi, mert olan kişinin ibnü'l-vakt olması gerektiği, dostla beraber olana birliktelik için yer gerekmediği, büyüklerden biri ile bir âdemoğlu arasında geçen ve sevgiliye vasıl edecek yolda o yoldaki her cefayı da memnuniyetle kabul etmek gerektiğine dair uzunca bir anlatı ve son olarak bir pirden Hâlid adında bir gencin dağ ve şehir arasında gidip gelerek halka ibretle bakması hikâyesi.

Yirmi Sekizinci Fasıl

Eserin hatimesini oluşturan bu faslın tercümedeki karşılığı fasıl sayısı ile ifade edilmemekle beraber "Ḫātimetü'l-Kitāb" başlığı ile kaleme alınan bölüme tekabül etmektedir. Mütercim tercümesinin son fasıllarını kaynak eserden bağımsız bir biçimde kurmuş olmakla beraber hatime kısmını ise kaynak esere oldukça benzer bir şekilde meydana getirmiştir. Metnin başında müellifin kendisini ayıplamak suretiyle kendisine dönük söylemlerini ifadeleri genişleterek aktarmıştır. Hatta kaynak eserde müellifin yaşının kırka yetiştiğini fakat buna rağmen hâlâ kemal mertebesinden nasibini alamadığını ifade ettiği kısmı da birebir aktarmıştır. Hâlbuki 996/1588 tarihinde vefat ettiği yüksek ihtimal dâhilinde olan mütercimin bu eseri otuzlu yaşlarının başlarında tamamlamış olması söz konusudur. Metnin devamındaki nazım parçası ise içeriği aynı olmak suretiyle farklı bir üslupla tercüme edilmiştir.

Konuyla alakalı Bâyezid-i Bistâmî'den yapılan alıntı tercümeye Arapça olarak aktarılmış ve devamına konuyu tamamlayacak biçimde Fâtır suresi otuz yedinci ayet iktibası ve Farsça bir beyit eklenmiştir. Kaynak metinde "İlâhî" hitabı ile başlayan yakarış kısmına mütercim "Dergāh-ı Ḳādi'l-ḥācāta ʿarż-ı münācātdur" başlığı eklemiştir. Eserin meydana gelmesini ihsan buyurduktan sonra kıymetinin de bilinmesi ve haşre kadar dillerde dolaşması arzusunu içeren metin, tercümeye yalnızca bazı ifadeler genişletilerek hemen hemen birebir aktarılmıştır.

Tercümede bu metinden sonra eserin bitişi dolayısıyla Allah'a hamd edildikten sonra eserin ismi ve mütercimin mahlasını içeren beyitler, son olarak da tercümenin bitiş tarihini veren iki ayrı nazım parçası yer almaktadır. Kaynak eserde ise eserin bitişine yönelik nazım parçasında eser övülerek verilmiş ve iki ayrı nesir bölümü ile Allah'a hamd edilmiştir. Son olarak da eserin nazım ve nesir karışık olarak kaleme alındığını ifade eden ve ismini içeren bir nazım parçası ile eser sonlandırılmıştır.

Bu karşılaştırmaların tamamından genel bir sonuca varıldığında tercüme bir eser olarak *Râhatü'l-Ervâh*'la ilgili şu sonuçlara varılabilir: Mecîdî, genel itibarıyla kaynak metninin ana konusuna bağlı kalmış olmakla beraber kaynak metni belirli uygulamalarla yeniden kurgulamış ve kısmen düzenlemiştir. Söz konusu uygulamalardan en çok yararlandıkları bazı metinleri tamamen çıkarma ya da metinde eksiltme yoluna gitme; örneklendirme, açıklama, şerh, meal, tefsir, birden fazla tercüme, ayet ve hadis iktibasları ya da şiir eklemeleri ile metni genişletme; takdim-tehir (yer değiştirme) yoluyla fasıl içinde ya da fasıllar arasında yer değişikliğine gitme; farklı nesir parçalarını birleştirme ya da bir metni parçalara ayırma; bir faslı ana konusu ve muhtevasını korumak kaidesiyle söyleyiş bakımından yeniden düzenleme; çok uzun ve detay içeren anlatıları ihtisar etme (özetleme) ve nazmı nesir, nesri nazım olarak ifade etme (akd ü hall) gibi tasarruflarıdır. Metne yönelik bu tür tasarruf ve müdahaleler tercümenin erek kültür dizgesine göre oluşturulması isteğinin bir sonucu olarak görülebilir. Bilhassa sebebine dair bir açıklama yapılmadan bazı kıssaların ve anlatıların kısaltılması ve detayların mümkün mertebe atlanması, örneklerle açıklama yapmanın kaynak eserde ağırlıklı olan tahkiyeli anlatıma tercih edildiğini göstermektedir. Bu durum ise tercümenin öğretmeye ve ders vermeye yönelik bir amaç gözetilerek yapılmış olması ile açıklanabilir.

Mecîdî, tercümesinin genelinde belli başlı kısaltma yöntemleri kullanmıştır. Aynı konudan bahseden fasılları konuya dair detay ve ayrıntıları atlamak suretiyle tek fasılda işlemeyi yeterli görmesi bu yöntemlerden biridir. Nitekim tercümesinin ikinci faslında Şem ve Pervane anlatısı ekseninde işlenen sülukün marifeti konusu kaynak eserde hem iki hem de üçüncü fasılda yer almaktadır. Hatta üçüncü fasıl, ikinci fasıldaki Şem ve Pervane anlatısının devamının detaylandırılmış biçimidir. Mütercim söz konusu anlatıdaki detay ve ayrıntıları çıkararak konuyu tek fasılda anlatmıştır. Benzer durumlar gönülden bahseden on iki ve on üçüncü fasılların on üçüncü fasılda ve nefis konusunu

içeren on yedi ve on sekizinci fasılların da on beşinci fasılda olacak şekilde işlenmesinde görülmektedir.

Tercümesini yapmayı tercih etmediği konuyu içeren faslı tamamıyla atlaması diğer bir eksiltme yöntemidir. Kaynak eserin yirmi ve yirmi birinci fasıllarında yer alan metinlerin hiçbirinin tercümede yer almaması gibi. Son yöntem ise kaynak eserdeki bir faslın bazı metinlerinin tercümenin farklı fasıllarına yerleştirilip çoğunluğunun tercüme dışı bırakılmasıyla yapılan eksiltmedir. Tercümenin şöhretin afetinden bahseden on sekizinci faslının kaynak eserin herhangi bir faslına karşılık gelmemekle beraber içerisindeki metinlerin kaynak eserin yirmi iki ve yirmi üçüncü fasıllardan alınan metinler ve mütercimin tasarruflarından oluşması, yine benzer bir biçimde tercümenin yirmi ikinci faslının da kaynak eserin yirmi altı ve yirmi yedinci fasıllarından alıntılar ve mütercimin tasarrufları ile kurulması ve son olarak kaynak eserin yirmi ikinci faslına karşılık gelen tercümenin on yedinci faslında kaynak eserin on sekizinci faslından da alıntıların yer alması bu eksiltme biçimine örnek gösterilebilir.

Kur'an'da geçen kıssalar kaynak eserde kıssadan hisse çıkarmak amacıyla sıkça başvurulan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da Fars anlatı geleneğinin bir izdüşümü olarak değerlendirilebilir. Zira Fars edebiyatının *Bostan, Gülistan* ve *Mantıku't-Tayr* gibi klasik eserlerine bakıldığında bu anlayış açıkça görülebilmektedir. Türk edebiyatında ise anlatılar yerine daha ilmî bir yöntem takip edilmiştir. Bu da özellikle tekke ve dergâhlarda okutulmak için kaleme alınan eserlerin ayet ve hadis iktibaslarına dayandırılarak oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Mecîdî'nin tercümesini kurarken de tercih ettiği yöntem kıssalar yoluyla anlatmayı azaltıp mevzunun özünü aktarmak olmuştur.[305]

Kaynak eser ve tercümede ayet iktibasları, kullanımları bakımından karşılaştırıldığında tercümedeki iktibas kullanım amaç ve biçimlerinin kaynak esere göre daha geniş olduğu fark edilmektedir. Kaynak eserde olduğu üzere iktibaslar aracılığıyla anlatılan konulara ilahi birer kaynak göstermek, bir insan grubunu ya da tasavvufta bir makamı tavsif etmek gibi kullanımların yanı sıra Mecîdî, iktibaslardan şu amaçlar için de yararlanmıştır: bir cümleyi tamamlamak (Ra'd, 13/31 ve Âl-i İmrân, 3/133), metafor oluşturmak (İsrâ, 17/81) bir şiirin mısraı olarak (Fussilet, 41/46; Âl-i İmrân, 3/92;

[305] bu paragrafın özellikle başı bilgilendirici olmuş, akışı bozuyor bir sonraki paragrafa bir kısmını yedirebilirsin edebî geleneğe uygun olarak iktibasların kullanımında gibi .

Ankebût, 29/69) ve birinin söylediği bir söz olarak (Pervâne'nin yakınma cümlesi şeklinde Nisâ, 4/73 ve Şem'in Pervâne'ye cevabı şeklinde Fecr, 89/28).

Nazmın nesir, nesrin de nazım olarak aktarılması olan akd ü hall uygulaması da mütercimin tercümeye yönelik müdahale yöntemlerinden biridir. Örnek olarak; tercümede on dördüncü fasla tekabül eden kaynak eserin on altıncı faslının başında "**ای مدّعیّ**" hitabıyla başlayan iki cümlenin "Çünki aṣl-ı ḫilḳatüñ bir ḳaṭre mā/ Yā ʿibādī nisbeti yiter saña/ Olma ḫod-bīn u dime sen mā u men/ Müşrik olursın ṣaḳın bu yolda sen" şeklinde nazım olarak, aynı fasılda yolculuk hikâyesinde nazmı nesir, nesri de nazım şeklinde değiştirerek birleştirirmiştir: "**در پیش رهم**" şeklinde başlayan iki beyti kısaltıp "bi-ḥamdillāh ḥāliyā baña bu māli-ḫūlyā müyesser oldı" biçiminde nesir olarak, "**ای بوالهوس تو در عمارت و من در خرابی، از صحبت من چه بهره یابی؟**" cümlesini baş kısmını tercüme edip sonrasını doğrudan alıp "Ey bü'l-heves itme bu hevayı/ Kim derdüñe bulasın devayı/ Sen merd-i selīm ü men ḫarābī/ **از صحبت من چه بهره یابی**" şeklinde genişleterek nazım olarak ve "**چیست حالت در این**" şeklinde başlayan nazım parçasını "Ben daḫi aña suʾāl idüp didüm ki ey murġ-ı muḫterem ü muḫtār bu ʿuzlet ü tenhāyī ki sen iḫtiyār itdüñ ve işbu ḫalvet ü ḫarābede ki gūşe-nişīn olup ḳarār ḳılduñ bu sevdāya bāʿiṯ ve işbu ġavġāya ʿillet-i ḥādiṯ nedür" şeklinde nesir olarak aktarmıştır.

Diğer bir değişiklik tercümede on ikinci fasla denk gelen on dördüncü fasılda yer almaktadır: mütercim, fasıldaki bir metnin nesir kısmının sonundaki "**شرط عاشق این است**" ifadesini Farsça bir beyit olarak şöyle ifade etmiştir: "**شرط ره / عاشق همه در غم و انین است**" Tercümede on beşinci fasla karşılık gelen on yedinci fasılda "**رزق تو در عشق بل همین است**" şeklinde herkesin rızkının ezelden belirlenmiş olduğu cümlesi ile başlayan nesir kısmı Mevlânâ'ya ait "**رزق تو بر تو ز تو عاشقترست/ در توکل کن ملرزان پا و دست**/ **از برای غصهٔ نان سوختی /دیدهٔ صبر و توکل دوختی**" iki beyit ve bu beyitlerin tercümesi ile genişletilerek ifade edilmiştir. Tercümede benzer değiştirmelere verilebilecek bu gibi örnekler çoğaltılabilir. Burada önemli olan mütercimin bu gibi tasarruflara yönelmesindeki amacı saptamaktır. Mecîdî'nin eksilttiği ya da genişlettiği metinlerde anlam odaklı tercüme yöntemini benimsediği ve bunu yaparken de amacına daha çok hizmet edecek yazım biçimini tercih ettiği söylenebilir. Nitekim kaynak metinde Arapça verilen ayet ve hadislerin bazılarının tercümede Türkçe mealleriyle verilmelerine ek olarak akılda kalıcılığı sağlamak adına çoğuna şiir yoluyla atıfta da bulunulmuştur.

3.6. Mecîdî ve Mehmed Said'in Eserlerinin Tercüme Bağlamında Karşılaştırılması

Mecîdî ile Mehmed Said'in tercümeleri karşılaştırılırken iki tercüme arasında fark oluşturan en temel saik, tercüme amaçlarıdır. Tercümesini manevi bir motivasyonla tekke ve dergâhlarda okunması için oluşturup bu minvalde kaynak eserin yapı, içerik ve üslubuna daha fazla müdahale eden Mecîdî'nin aksine Mehmed Said bir tercüme yöntemini denemek amacıyla kaynak eserin yapı, içerik ve üslubuna çok az müdahale etmiştir.

İki tercüme arasında farka sebep olan bir diğer unsur, eserlerin meydana getirildiği yüzyıllardır. Tercüme yapılan dil baz alındığında 19. yüzyılda yapılmış olan Mehmed Said'in tercümesinin 16. yüzyılda yapılmış olan Mecîdî'nin tercümesine göre daha yalın bir Türkçeyle kaleme alınmış olduğu fark edilmektedir. Bu nedenle kaynak eserle arasındaki dil mesafesi de Mecîdî'nin tercümesine oranda artmış olmaktadır. Yine aynı sebeple Mecîdî'nin tercümesindeki Arapça ve Farsça tamlama yoğunluğu da Mehmed Said'de görülmemektedir. Fakat onun kaynak metni Türkçeye birebir aktarma çabası metnin akışını ve anlaşılırlığını belli oranda olumsuz etkilemiştir.

İki mütercimin de edebî şahsiyetlerinin güçlü olmaması tercümelerindeki nazım parçalarındaki ifadelerde ve aruz kullanımlarında kendisini göstermektedir. Zira Mehmed Said'in tercümesinde aruz kusurlu iken Mecîdî de yer yer kullandığı aruz kalıbının formuna uyabilmesi için kelimelerin yazımlarında değişiklik yapma yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra her iki tercümede de nesir kısımlarında başarılı bir biçimde seciden sıklıkla yararlanılmıştır.

Mecîdî kadar olmamakla beraber Mehmed Said de kaynak metne yönelik bazı tasarruflarda bulunmuştur. Kaynak eserin on beşinci faslının ilk kısmını tercümesinde on dördüncü faslın devamı olarak kurması ve yirmi üçüncü faslın sonlarına doğru her elin "yed-i beyzâ"ya layık olamayacağı gibi her başın da aşka ulaşamayacağının anlatıldığı metinden sonraki beyti, başladığı metnin devamı şeklinde nesir olarak aktarması bu tasarruflara misal gösterilebilir. Fakat başta da belirtildiği üzere Mehmed Said'in bu tür tasarrufları oldukça kısıtlıdır.

Mecîdî'nin tercümesi ile Mehmed Said'in tercümesinde kaynak metin nüshalarının tercihi bakımından ortak kullanımlar söz konusudur. Yirmi ikinci fasılda yer

alan Allah'ın velilerinin gizli olduğu ve onları O'ndan başkasının bilmeyeceği anlamını içeren hadis-i kudsinin tam metni kaynak eserin yalnızca Tahran'daki 842 (1438/39) tarihli nüshasında yer almaktadır. Hem Mecîdî'nin hem de Mehmed Said'in tercümelerinde hadis-i kudsinin tamamı yer almaktadır. Yirmi üçüncü fasılda âşığın aşkın sarhoşluğu ile kendini bilemez durumundan dolayı mazur görülmesi gerektiğinin anlatıldığı metnin ilk cümlesi hem Mecîdî hem de Mehmed Said tarafından tercüme dışı bırakılmıştır. Metnin devamında, alınmayan söz konusu cümleye yapılan "bu sebep" göndermesi ise iki tercümede de korunmuştur. Yirmi beşinci fasılda dervişin dünyaya değil Mevla'ya hizmet etmesi ve dünya ona baksa da onun dünyaya bakmayacağı konusunun işlendiği metnin başlangıcındaki "ey gafil" ifadesi, Mecîdî'nin tercümesinde "Āferīn ol merd-i dānāya" şeklinde, Mehmed Said'inkinde ise "ey âkil" olarak yer almış olup aynı anlama gelen hitapları içermektedirler. Bu ortak kullanımlar, iki mütercimin tercümelerinde benzer nüshayı kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Mecîdî'nin tercümede değişiklik yaptığı yerlerde Mehmed Said'in kaynak esere bağlı kaldığı kullanımlar ise yoğunluktadır. On birinci fasılda müntehi mertebesinde artık "postun dahi görülmediği" ifadesinin Mehmed Said'in tercümesinde korunurken Mecîdî'de "dostun dahi görülmediği" şeklinde aktarılması örneği bunlardan biridir.

Kaynak eserde Emîr Hüseynî'nin başından geçen olayların aktarımı Mecîdî'nin tercümesinde çoğunlukla Emîr Hüseynî'nin başından geçmiş olarak fakat üçüncü kişi ağzından aktarılmıştır. Fakat Mehmed Said'in tercümesinde Emîr Hüseynî'ye ait aktarımların tamamı birinci kişi ağzından aktarılmış olup mütercimin üsluba dahi müdahale etmediği görülmektedir.

Kaynak eserin on üçüncü faslında kullanılan "ter-dâmen" gibi birtakım yakışıksız ifadeleri Mecîdî'nin tercüme etmemesine karşın Mehmed Said'in böyle bir üslup kaygısı taşımadığı fark edilmektedir. Nitekim o, bu ifadeyi "rûsbî" şeklinde kelimenin anlamını karşılayacak biçimde tercüme etmiştir. Hatta bazen Emîr Hüseynî kullanmadığı hâlde kendisi kaba bir ifade biçimi kullanmayı tercih edebilmektedir. Misal olarak on sekizinci fasılda nefse yönelik ithamda bulunulurken müellif yalnızca "mest" ve "hüşyar" kelimelerini kullanmış, Mehmed Said bu ifadelere bir de "zevzek" kelimesini eklemiştir.

Sonuç olarak çirkin ya da kaba söz ve benzetmeler kullanmaktan kaçınmak suretiyle Mecîdî'nin üslubunun hem Emîr Hüseynî'ye hem de Mehmed Said'e göre daha yumuşak olduğu fark edilmektedir. Diğer taraftan hem kaynak eserde hem de

tercümelerinde nasihat verici bir söylem göze çarpmaktadır fakat Mehmed Said'in birebir tercümesinin aksine Mecîdî'nin birçok tasarrufta bulunduğu tercümesinde özellikle tercüme amacı dolayısıyla didaktik söyleyiş biçimi daha fazla ön plana çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. RÂHATÜ'L-ERVÂH

4.1.Nüshaların Tavsifi

Mecîdî'nin *Râhatü'l-Ervâh* isimli eserinin tenkitli metni oluşturulurken elde bulunan iki nüshasından faydalanılmıştır. Söz konusu nüshaların ikisi de Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı olup biri Yazma Bağışlar (Y) Koleksiyonu 3563/3 numarada, diğeri de Mehmed Arif-Mehmed Murad (M) Koleksiyonu 31/2 numaradadır. Eserin Yazma Bağışlar nüshası yazım bakımından Mehmed Arif-Mehmed Murad nüshasından daha iyi durumdadır. Bu sebeple nüsha farkının olduğu durumlarda, tercüme edildiği kaynak metindeki içeriğe uygunluğu da göz önünde bulundurularak çoğunlukla hatası nispeten daha az olan Yazma Bağışlar nüshasındaki kelimeler tercih edilmiştir.

Yazma Bağışlar Koleksiyonu (Y) Nüshası (3563/3)

Eserin bu nüshası koleksiyonda "Rahatü'l-Ervah" adıyla "Mevlana Mecidi Efendi" adına kayıtlanmıştır. Koleksiyonda 3563 numarada kayıtlı 33b-106b arasındaki 74 varaklık nesih hatla yazılmış üçüncü eserdir. Eserin başlangıç ve bitiş sayfaları kütüphane kaydında hatalı olarak 63 ve 107. varaklar arasında gösterilmiştir. Yine aynı kayıtta eserin telif tarihi olan 963/1555-56 senesi, istinsah tarihi olarak verilmiştir. Sayfalardaki satır sayısı çoğunlukla 15 olmakla beraber eser boyunca daha az satırın bulunduğu sayfalar da mevcuttur. Nüshanın ebatları, 137x58; 206x130 mm şeklinde kaydedilmiştir. Eser müellif hattı olmayıp eserin müstensihi belirsizdir.

Nüsha, içerisinde üç eseri havidir. Söz konusu eserler şunlardır: *Risāle-i Faḳr Tercüme-i Şemsī Paşa* (1b-10a), *el-İrşād fī Mevlīdi'n-Nebī* li-Kerīmī Efendi (12b-31b) ve *Rāḥatü'l-Ervāḥ* li-Mecīdī Efendi (33b-106b).

Nüshanın 1a sayfasına içerdiği üç eserin ismi eserde yer alış sırasına göre yazılmış, eser adlarının hemen altına da farklı bir kalemle eserlerin Rumca karşılıkları verilmiştir. Yazılanların, eserlerin Rumca karşılıkları olduğu bilgisi ise hemen altlarına Arap alfabesi ile yazılan eserlerin yazıldığı kalemle yazılmıştır. Yine aynı kalemle devamına Arapça bir ibare eklenmiştir. Aynı sayfanın sol alt kısmında "el-faḳīr Meḥmed Ṣādıḳ" ismine rastlanmaktadır.

Nüsha boyunca toplamda üç farklı kalem kullanılmıştır. İlki eserlerin müstensihine ait olan kalemdir. Diğeri, nüshanın maliki olan kişinin eserleri okurken belirli birkaç eserden alıntılar yaparak sayfaların kenarlarına aldığı notların yazıldığı kalemdir. Bu türden derkenarlar nüsha boyunca devam etmiş ve eserlerin başlangıç ve bitiş sayfalarına da eklenmiştir. Eserin maliklerinin eserde hatırı sayılır derecede tasarrufta bulunduğu görülmektedir.

Nüsha içerisindeki söz konusu alıntılar şu eserlerden yapılmıştır: *Tercüme-i Şifâ-i Şerîf* (2a), Müfti Saʿdî Çelebi'den alıntı (2a), *Şerh-i Muhammediye: Ferâhu'r-Rûh* (2a, 11a, 12b, 15b, 23a, 32a, 33a, 40b, 84b, 106b), *Tefsîru'l-Kebîr* (11b), *Marifet-nâme* (11b), *Taʿrîfât* (32a), *Tefsîru Hakâyık* (32b), Neccâr-zâde Şeyh Mehmed Sıddîk Efendi'den alıntı (33a), *Şerh-i Pend-i Attâr* (40b, 41a), *Şerh-i Kaside-i Bürde* (66a), Hâkim en-Nîsâbûrî'den alıntı (105b) ve Molla Cami'den alınmış bir beyit (106b).

Nüshanın 2b, 4b ve 103b sayfalarında "vaḳafe" lafzı yer almakatadır. 1b, 37b ve 64b sayfalarında söz konusu lafızdan sonra "vaḳafe …zāde Maḥmūd Beg" şeklinde isim de bulunmaktadır. 92b sayfasında da yine "vaḳafe" lafzı girilmiş, ismin yazımına başlanmış fakat isim tamamlanmamıştır. Nüshanın 54b, 82b ve 99b sayfalarında ise üzeri silinmiş ve ne yazıldığı anlaşılmayan ifadeler bulunmaktadır.

Nüshadaki ilk eser 1b-10a arasındadır. 1b sayfasının üst kısmında bir paragraf tutarında Arapça bir metin ve bir vakıf kaydı yer almaktadır. 2a sayfasında derkenar olan alıntılar mevcuttur. 2b sayfasının üst kısmında vakıf kaydı için "vaḳafe" lafzı girilmişse de vakıf kaydı düşülmemiştir. Nüshanın 10b sayfası boştur. 11a sayfasında yekûnu 36 satır tutan bir metin bulunmaktadır. 11b'de sayfanın çevresinde çeşitli notlarla beraber *Muḳaddimetü Kitābi'l-Vāfiye ʿale'l-Kāfiye* yer almaktadır. 12a sayfasında nüshadaki ikinci eser olan *Kitābu'l-İrşād Mevlīdü'n-Nebī li-Kerīmī Efendi* başlığı, Gazzâlî'ye nispet edilen *Kitābu'l-Cifr* adlı eserin hamd kısmı ve birtakım derkenarlar mevcuttur.

Nüshanın 12a sayfasında şu şekilde bir temellük ifadesi yer almaktadır: "ḳad daḫale fī silki mülki'l-faḳīr ileyhi ʿazze şānuhu Meḥmed ʿAzīz bin Meḥmed Ṣādıḳ et-Tophānevī ʿufiye ʿanh".

Nüshadaki ikinci eser 12b-31b sayfaları arasındadır. Eserin 12b, 13a, 13b, 15a, 15b, 21a, 21b, 22a, 22b, 23a ve 31b sayfalarında çeşitli uzunluklarda derkenarlar yer almaktadır. 31b sayfasında eserin temmet kaydı bulunmaktadır. Buna göre eser 1010/1601-1602 tarihinde istinsah edilmiştir.

Nüshanın 32a sayfasında; bu çalışmada ele alınan eserin başlığı, konusu ve müellif ismi şu şekilde yer almaktadır: *Kitābu Rāḥati'l-Ervāḥ,* Taṣavvuf, li-Mevlānā Mecīdī Efendi.

Nüshada bulunan ilk iki eserde besmele yer alırken *Râhatü'l-Ervâh*'ta bulunmamaktadır. Eser, 33b'de hamdele ile başlamış:

حمداً لمن تنزّه عن مدحت الانا
سبحان من تقدس عن تهمت المنام
امّا الی النّبی فنهدی تحیّته
و الآل اجمعین الی ساعته القیام

106b'de telif kaydı ve iki adet temmet mim'i ile son bulmuştur:

Diger tārīḫ-i kitāb
Ḥamdülillāh buldı pāyān bu kitāb
Ḥażret-i Ḥaḳḳdan irişüp feṯḥ ü faẕl
Semʿ-i cāna geldi hātifden nidā
Didi tārīḫini anuñ bān-ı faẕl
Sene 963
کتبه سالک بیوجوح

Eser, siyah ve kırmızı olmak üzere iki renk mürekkeple yazılmıştır. Metindeki bölüm başlıkları, Arapça ibareler, nazım şekillerinin adları ve nazım nesir geçişlerinin belirtilmesi, nazım kısımlarında mısralar arasına konan noktalar, anlamın tamamlandığı yerlere konan tek ya da üçgen biçimindeki üç noktalar ve eserde asıl konuya geçildiğini belirten "ve baʿdehu" ifadesi kırmızı mürekkebin kullanıldığı alanlardır.

39a'da 15. satırda yine kırmızı mürekkeple "beyāẕun ṣaḥīḥ ve beyāẕun ṣaḥīḥ ve beyāẕun ṣaḥīḥ" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade yazmalarda çeşitli anlamlara gelmektedir. Eğer istinsah hatalar içeren bir nüshadan yapıldıysa müstensih metindeki büyük eksiklikleri ifade etmek için "beyâz" ya da "hünâ beyâz" ibarelerini kullanır. Fakat istinsahta hata yoksa boşluk sehven bırakılmış ve metinde bir düşme söz konusu olmamışsa bunu da genelde "(el-)beyâzu sahîh" ya da "sahîhu'l-beyâz" ve "hâze'l-beyâz" sehv ibareleri ile ifade eder.[306] Yazmalarda bir formanın veya birkaç sayfanın boş

[306] Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, çev. Ali Benli ve M. Cüneyt Kaya, İstanbul: Klasik, 2020, s. 156.

bırakıldığı durumlarda da eserin metninde bir eksiklik olmadığını belirtmek için yine benzer şekilde beyâzun sahîh ifadesi bu duruma işaret etmek için kullanılır.[307] Mecîdî'nin bu eserinde de müstensih büyük ihtimalle satır atlamış ve daha sonradan fark ettiği bu satırın metinde bir eksikliğe delalet etmediğine dikkat çekmek için "beyâzun sahîh" ifadesini kullanmıştır.

87a sayfasının 9. satırında bulunan "sevdā-zede" kelimesinde z harfine noktasının sonradan kırmızı mürekkeple konduğu görülmektedir. Geriye kalan ve eserin büyük bir kısmını oluşturan bölümlerin tamamı siyah mürekkeple yazılmıştır.

Bunun dışında nüshaya muhtemelen lacivert kurşun kalemle ve muhtemelen okuyucu tarafından birtakım kelimeler eklenmiştir. Bunlardan ikisi 55b sayfasında, bir diğeri ise 56a sayfasında derkenardır. 65b'de hem derkenar olup hem de metin içinde yer almaktadır. Son olarak 68b'de yine derkenar yazılan bir kelimeye ek olarak metnin içinden bir kelimeye de hareke eklemesi yapılmıştır: جُعد (Y68b/1). Metnin anlamına uygun olan ise diğer nüshada verilen ve Arapça kıvırcık saç anlamına gelen جَعد (M45b/9) kelimesidir. Buradaki ekleme, müstensih dışında birine ait olduğu düşüncesiyle nüsha farkı olarak belirtilmemiştir.

Nüshada iki farklı numaralandırma mevcuttur. İlki varakların a ve b yüzlerine sayfa numarası olarak girilmiştir. Bu numaralandırmalar varağın a yüzünde sağ, b yüzünde sol üstte bulunmaktadır. Söz konusu numaralandırma, b sayfasında 3 ile başlayıp a sayfasında 212 ile son bulmuştur. İkinci numaralandırma ise varaklar için verilmiş olup varakların yalnızca a yüzünün sol üst kısmında yer almaktadır. Bu numaralandırma, nüshanın 1a sayfasından başlayarak verilmiş ve çalışmada bu numaralandırma esas alınmıştır.

Nüshada reddade yer almaktadır. Bu sayede nüshadaki 93b, 98a, 98b ve 94a sayfalarının karıştırılarak hatalı dizilip ciltlendiği tespit edilmiştir.

92b'de muhtemelen bir okuyucunun metnin yazıldığı bölüme müdahale etmiş olduğu görülmektedir. Okuyucu söz konusu sayfada bulunan ve Saʿdî-i Şîrâzî'ye ait olan Farsça şiirin mısralarının hemen altına ve 11 ve 13. satırlar arasına gelecek şekilde tercümesini eklemiştir. Söz konusu tercüme doğal olarak M nüshasında bulunmamaktadır. Bozuk bir vezinle yazılmış olan tercüme şu şekildedir:

[307] İsmail E. Erünsal, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne*, 2. baskı, İstanbul: Timaş, 2020, s. 141.

Gāhī olur felek-i aʿlāda otururam
Gāhī olur ki ẓahr-ı ḳademüm göremem

Benzer bir müdahale nüshanın 105b sayfasında da mevcuttur. Metinde yer alan Fâtır suresi 37. ayetten yapılan iktibasın altına ayetin Farsça meali ve yine ayetle alakalı "yerinde olmayan bir amelle ve vaktinde olmayan bir mazeretle geldiler" anlamında Arapça bir ifade eklenmiştir.

53a'da 14 ve 15. satırlarda bulunan iki beytin yanlış dizildiği muhtemelen müstensih tarafından fark edilmiş ve siyah mürekkeple çaprazlama şekilde art arda noktalar konmak suretiyle hata giderilmiştir.

90b sayfasının 2 ve 3. satırlarında bulunan "dünyā elde devā vü dilde dādur zīrā ki anda ʿaṭā vü bunda ġıṭādur" ifadesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için "elde" ve "anda" kelimelerinin altlarına ١ ve "dilde" ve "bunda" kelimelerinin altlarına da ٢ sayılarını girmiştir. Buradaki yönlendirmenin amacı "o" ve "bu" zamirlerinin neye gönderme yaptığını açıklamaktır. "O" zamiri "el"i, "bu" zamiri ise "dil"i karşılamaktadır.

Son olarak nüshanın 107a sayfasında İmam Gazzâlî'ye nispet edilmiş Farsça bir şiir, Ömer Hayyâm'dan alınmış Farsça bir rubai, Ashâb-ı Kehf'in isimlerinden bahseden üç beyitlik Türkçe bir gazel ve Arapça birkaç satır yer almaktadır. İmam Gazzâlî'ye nispet edilmiş şiirde kullanılan kalem, sözü geçen diğer alıntılarda kullanılanlardan farklıdır. Ayrıca bu sayfada kullanılmış kalemlerin ikisi de metnin yazıldığı kalemden farklıdır.

Nüshanın Müstensihine Ait İmla Hususiyetleri

1. "ṣalāt" kelimesi "**صلوة**" şeklinde (35a/1), (36a/15), (39b/14), (42a/11), (92b/7), (99b/14) ve "ribā" kelimesi de "**ربوا**" şeklinde (103a/13) Kuranik imla ile yazılmıştır.
2. Bazı kelimelerde Eski Anadolu Türkçesi imlası etkisi görülmektedir. itmege: **اتمكا** (89b/4), diñedi: **دگادى** (58a/9).
3. Nüshada "kendü" kelimesinde "kendü" ve "kendi" şeklinde ikilikler mevcuttur. Bu kelime metin boyunca "kendü" şeklinde yazıldı ve buna dair fark girilmedi. (74a/5), (75b/9), (100a/4).
4. Nüsha içerisinde bazı kelimelerde hareke kullanıldığı görülür; fakat bu kullanım yaygın değildir. Harekenin şu sebeplerden ötürü kullanıldığı anlaşılmaktadır: Aynı şekilde okunabilecek kelimelerin karışması ihtimalini ortadan kaldırmak: tuḳā: **تُقى** nühā: **نُهى** (38b/7-8), cinnet: **جِنّت** (52a/1), cenān: **جَنان** (41a/3, 69a/2),

cinān: **جِنان** (69a/3), kümin: **کُمِن** kemīn **کَمِن** (60b/13-14). Uzun ünlüyü göstermek: sīrāb **سِرآب** (67b/7).

5. Nüshada terkibin hareke ile gösterildiği durumlar vakidir: kār-ı mey: **کَارِ مَی** (52a/3).
6. Yuvarlak ünlülü kelimeler bazen vavla belirtilmiştir: nefsümi: **نفسومی** (92a/3).
7. Nüshada okumayı kolaylaştırmak için şeddenin yaygınlıkla kullanıldığı görülmektedir.
8. Aruz veznine uydurmak için bazı kelimelerin yazımının bozulduğu görülmektedir: benüm kelimesinin ilk hecesinde açık hece yerine kapalı hece gerektirdiği için **بانم** şeklinde yazımı (89b/11). Bu durum, yazımda işlevselliğin ön planda olduğunu ve müstensihin aruz imlasına dikkat ettiğini göstermektedir. "İdesin saña meʾvā hem cinānı" mısraında da "idesin" kelimesini "**ایداسن**" şeklinde aruz imlasına dikkat ederek "**ه**" ile değil "**ا**" ile yazmıştır: (74b/14).

Derkenar Tasarrufları

Nüshanın bazı sayfalarında eserin içeriğine dâhil olmadığı düşünülen ve çoğunlukla nazım parçaları hâlinde bulunan metinler yer almaktadır. Söz konusu metin parçaları ayrı bir bölüm hâlinde çeviriyazılı metinden sonra verilmiştir. Bunun yanı sıra M nüshasının 38b sayfasında metin içerisinde bulunan bir şiir bu nüshada 57b sayfasında derkenardır. Esere ait olduğu düşünülen bu şiirin neden derkenar olduğu, müellif nüshasının elde bulunmamasından dolayı tespit edilememiştir.

Nüshanın 94b sayfasının sekizinci satırında **جانهٔ** olarak yanlış yazılan kelimenin üstüne ۲ işareti çıkılıp derkenar notu olarak **جامهٔ** şeklinde düzeltme yapılmıştır.

Nüshadaki bazı derkenar notlarının eserde kullanılan kalemden farklı fakat tek kalemle yazıldığı görülmektedir. Aynı üslup özellikleriyle üç eserin de muhtelif sayfalarına eklenen bu derkenarlar, muhtemelen okuyucunun eserlerin içeriğine dair aldığı notlardan ibarettir. *Râhatü'l-Ervâh* metninin olduğu sayfalarda yer alan bu türden derkenarlar şu sayfalarda bulunmaktadır: (40b), (41a), (43a), (62b), (65b), (66a), (66b), (68b), (84b), (92b), (94a), (98b), (105a), (105b), (106b). 98b'de yer kayıt ise metin içerisindeki bir beytin kaynağına yönelik olup şu şekildedir: "ez-Yūsuf u Züleyḫā Ḥamdī Efendi ḳuddise sırruh".

Nüshanın 49a, 49b, 53a ve 76b sayfalarında birer adet; 80b sayfasında ise iki adet olmak üzere toplamda altı adet minhu kaydı yer almaktadır. Nüshadaki minhu kayıtları

başkaları tarafından bozulmaması için bir nevi paraf hükmünde bir işaret bulundurmaktadır. Ayrıca yine 80b'de derkenar olan Arapça metnin sonuna minhu kaydından hemen önce **صحاح** ifadesinin düşüldüğü görülmektedir.

Minhuvâtlar, ilgili eserin kenarında bulunan müellif tarafından yazılmış ve sonunda "minhu" kaydı bulunan notları ifade eder. Buradan hareketle sonunda minhu kaydı bulunan ifadenin müellife ait olduğu sonucu çıkmaktadır.[308] Genellikle özel bir işaret ile sonlandırılan minhuların müstensihler tarafından çoğu zaman değiştirilmeden aynen kopyalandığı temayülü göze çarpmaktadır.[309]

Mehmed Arif-Mehmed Murad (M) Koleksiyonu Nüshası (31/2)

Eserin bu nüshası koleksiyonda "Rahatü'l-Ervah" adıyla "Muhammed Mecdi el-Edirnevi" adına hatalı kayıtlanmıştır. Koleksiyondaki 31 numarada kayıtlı yazma nüshadaki ikinci eser olup 25b-64a arasındadır. 39 varak, 21 satır olan nüsha taʿlîk hatla yazılmıştır. İstinsah kaydı 23 Rebiyülevvel 996'dır (21 Şubat 1588). Eser müellif hattı olmayıp eserin müstensihi belirsizdir. Nüshanın ebatları 195x145; 145x080 mm şeklinde kaydedilmiştir. Nüsha reddadelidir.

Nüshada iki eser yer almaktadır. Nüshanın iç kapak sayfasında bu iki eserin adı ve konusu yer almaktadır. İsmi verilen eserler şunlardır: *Kitābu Tuḥfeti'ṭ-Ṭālibīn ve ʿUmdeti'ṣ-Ṣāliḥīn* (1b-23b), *Kitābu Rāḥati'l-Ervāḥ* (25b-65a). Söz konusu iki eserin adından sonra altta şu ifade yer almaktadır: "Ve hümā beyānu esrāri'n-Naḳşībendiyye sırruhu'l-ʿazīz".

Nüshanın 1a sayfasının sağ ve sol üst kısımlarına da nüsha içerisinde yer alan iki eserin ismi kaydedilmiştir. Aynı sayfanın sair yerlerinde ise vakıf ve temellük kayıtları bulunmakta olup şöyledir: "Daḫale fī silki nevbeti'l-faḳīr el-Ḥāc ʿAbdülġanī eş-şehīr ʿAbdülkerīm-zāde 20 Rebī'u'l-āḫir sene 1210[310] ḳıymet 65 pāre". "ez-kitābhā-yı es-Seyyid el- Ḥāc Meḥmed Bahāeddīn vaḳf eylemişdür rıżā-yı Bārī içün oḳuyan raḥmet ile yād ide yā Hū". "ez-kitābhā-yı Meḥmed Bahāeddīn ʿAlī es-sākin fī Dārü'l-Meşnevī ḳurb-ı Çehār-şenbe Pazarı sene [12]74 fī ġurre-i S(Şaban)[311]".

[308] *İsam Tahkikli Neşir Klavuzu*, 3. baskı, hz. Okan Kadir Yılmaz, İstanbul: İsam Yayınları, 2020, s. 111.
[309] Mustafa Altuğ Yayla, "Minhu'ların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lamii Çelebi Evliya Tabakatı Tercümesini Neden 'Dipnot'landırdı?" *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* 51 (2021): 86.
[310] 3 Kasım 1795.
[311] 17 Mart 1858.

Eserin 1b sayfası “Hāẕā Risāle fī Ṭarīḳi’n-Naḳşībendiyye Raḥimallāhu” ile başlamaktadır ve başlığın hemen üstünde derkenar olarak şu vakıf kaydı yer almaktadır: “vaḳafe hāẕe’l-kitāb dervīş Meḥmed bin ʿAlī el-Kanġırıvī es-sākin fī Dārü’l-Meşnevī ḳurb-ı Çehār-Şenbe pazarı fī 25 zi[312] sene 282”. Bu kayda benzer bir kayıt da 25a sayfasında yer alıp şu şekildedir: “ez-kitābhā-yı es-Seyyid el- Ḥāc Meḥmed Bahāeddīn el-Kanġırıvī”.

Nüshanın 1b ve 64a sayfalarının derkenar kısmında vakıf mührü yer almaktadır. Bu mühürlerden 1b sayfasında olan “Meḥmed ʿİzzet bin ʿAlī”ye ait olup diğeri okunamamıştır.

Nüshadaki ilk eser 1b-23b sayfaları arasında yer almaktadır. Nüshanın 24a sayfasına vefat ve fetih kayıtları kabilinden birtakım tarihler yazılmıştır. 24b sayfası ise boştur. 25a sayfasında ele aldığımız eserin Farsça aslının adı ve tercümenin bölümleri numaralandırılarak şöyle yazılmıştır:

> Kitābu Nüzheti’l-Ervāḥ tercümesi Türkiyye tercüme olunup adına Rāḥatü’l-Ervāḥ diyü tesmiye olunup yigirmi yedi faṣl üzerine tertīb olunup taḥrīr olundı
> Faṣl-ı evvel mebde-i sülūkı beyān ider, Faṣl-ı ṯānī maʿrifet-i sülūk, Faṣl-ı ṯāliṯ naṣīḥat-ı sālik, Faṣl-ı rābiʿ ibtidāʾ-yı ḫilḳat, Faṣl-ı ḫāmis beyān-ı vaḥdet, Faṣl-ı sādis tecribe-i salik, Faṣl-ı sābiʿ ḳāʿide-i ṭarīḳat, Faṣl-ı ṯāmin kemāl-i istiġnāʾ, Faṣl-ı tāsiʿ āġāz-ı fıṭrat, Faṣl-ı ʿāşir iḫtilāf-ı ḥālāt, Faṣl-ı eḥad ʿaşer faẓīlet-i dil, Faṣl-ı ṯānī ʿaşer dībāce-i ʿışḳ, Faṣl-ı ṯāliṯ ʿaşer ḥaḳāyıḳ-ı ʿışḳ, Faṣl-ı rābiʿ ʿaşer ḥayret-i ʿışḳ, Faṣl-ı ḫāmis ʿaşer beyān-ı nefs, Faṣl-ı sādis ʿaşer muʿāmelāt, Faṣl-ı sābiʿ ʿaşer ʿuzlet, Faṣl-ı ṯāmin ʿaşer āfet-i şöhret, Faṣl-ı tāsiʿ ʿaşer keşf-i maʿnā, Faṣl-ı ʿışrīn irşād u intibāh, Faṣl-ı eḥad u ʿışrīn işāret-i ehl-i ṭarīḳat, Faṣl-ı ṯānī vü ʿışrīn ʿazīz-i men ṣāḥib-i ḥāle cümle zamān yeksān degüldür, Faṣl-ı ṯāliṯ u ʿışrīn Settār-ı ṭarīḳat, Faṣl-ı rābiʿ vü ʿışrīn iʿtiẕār-i Settāra iʿtibār, Faṣl-ı ḫāmis u ʿışrīn dünyā-yı denīnüñ denāʾati, Faṣl-ı sādis u ʿışrīn ṣıfāt-ı ḥamīde ve aḫlāḳ-ı pesendīde, Faṣl-ı sābiʿ ü ʿışrīn ʿilm-i ʿāmil ve ʿādil ü rifʿat, Ḫātimetü’l-kitāb berāy-ı naṣīḥat

Bu kısım hem numaralandırma hem de başlıklandırma konusunda eserden oldukça farklı ve yer yer hatalıdır. Başlıklandırmaların belirli bir standarda göre yazılmadığı görülmektedir. Kimi, başlığın ilk kısmını ya da birkaç kelimesini içerirken kimi de

[312] Zi’nin Zilkade ya da Zilhicce ayı olduğu tahmin edilmektedir. Şu hâlde Zilkade olduğu düşünülürse tarih 11 Nisan 1866’ya, Zilhicce olduğu düşünülürse de 11 Mayıs 1866’ya tekabül etmektedir.

başlığın altında bulunan cümlenin baş kısmını ya da fasılları yazanın inisiyatifine göre seçtiği kelimeleri içermektedir.

Y nüshasından farklı olarak bu nüshada eserin başladığı sayfada "Hāẕā Kitābu Rāḥati'l-Ervāḥ" şeklinde hem eserin adı hem de besmele lafzı yer almaktadır.
Eser 25b sayfasında hamdele ile başlayıp:

حمداً لمن تنزّه عن مدحت الانام
سبحان من تقدس عن تهمت المنام
امّا الى النّبى فنهدى تحيّته
و الآل اجمعين الى ساعته القيام

64a sayfasında telif kaydı ile son bulmaktadır:

Tārīḫ-i īn kitāb
Ḥamdülillāh buldı pāyān bu kitāb
Ḥażret-i Ḥaḳḳdan irişüp feth ü faẕl
Semʿ-i cāna geldi hātifden nidā
Didi tārīḫini anuñ bān-ı faẕl

Bu nüshada Y nüshasından farklı olarak 63b sayfasında 23 Rebiyülevvel 996'da (21 Şubat 1588) öğle ve ikindi arasında bitirildiğine dair bir ferağ kaydı yer almaktadır. 64a sayfasına da taşan bu kaydın sağ ve sol çaprazına ise dua kabilinden Farsça ve Türkçe beyit yazılmıştır. En sonda ise hamd ifadesi ve bir adet temmet "mim"i yer almaktadır:

Der-tārīḫ-i itmām-ı īn kitāb
و قد وقع الفراغ من هذا الكتاب و تسويد الحطاب بعون الله الملک الوهاب في تاريخ سته و تسعين و تسعمأةٍ في شهر ربيع الاوّل فى يوم ثلثه و عشرينه بين ظهر و العصر
و صلى الله علي سيدنا محمّد سيدالكونين و رسول الثقلين و اله اجمعين الى يوم الحشر والدين
هر كه خواند دعا لم لحمه دارم
زانكه من بندهٔ گنه كارم
Her ki oḳur umaram andan duʿā
Zīre ġāyetde güneh-kāram şehā
الحمد لله وحده ولا شئ بعده و صلى الله علي محمّد و اله و صحبه اجمعين

Eser, siyah ve kırmızı olmak üzere iki renk mürekkeple yazılmıştır. Metindeki bölüm başlıkları, nazım şekillerinin adları ve nazım nesir geçişlerinin belirtilmesi, nazım kısımlarında mısralar arasına konan noktalar, anlamın tamamlandığı yerlere konan tek ya

da üçgen biçimindeki üç noktalar, yine bölüm bitişleri için art arda konan noktalar ve eserde asıl konuya geçildiğini belirten "ve baʿdehu" ifadesi kırmızı mürekkebin kullanıldığı alanlardır. Y nüshasından farklı olarak Arapça ibareler siyah mürekkeple yazılmış, fakat söz konusu kısmın üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Muhtemelen Bunun dışında nüshaya muhtemelen kırmızı kurşun kalemle ve biri tarafından müdahalede bulunulmuştur. 29a sayfasının 12. satırında müellif adının altı çizilmiş ve sayfanın sol tarafına bu kısma işaret etmek için büyük bir çarpı işareti konmuştur. Yine aynı sayfada bu defa siyah kurşun kalemle eserin isminin bulunduğu kısmın üstüne çizgi çekilmiştir. Sayfanın sol taraf derkenarına da siyah mürekkeple "ismuhu Rāḥati'l-Ervāḥ" notu düşülmüştür.

Y nüshasında olduğu gibi bu nüshada da birden fazla numaralandırma yapıldığı görülmektedir. Nüsha boyunca numaralandırmalar varaklar için her varağın a yüzünün sol üst kısmına yazılmıştır. Nüshanın 2a-25a yaprakları arasında tek numaralandırma bulunup bu sayılar Arap rakamlarıyla yazılmıştır. 26a'dan itibaren nüshanın başından başlatılıp devam eden numaralandırmanın üstü çizilmiş, 25b sayfası 1b olarak düşünülmüş ve 26a sayfasına Arap rakamıyla 2 yazılmıştır. Bu iki numaranın hemen altına ise üstü çizili olan Arap rakamlı sayının Latin rakamlarıyla karşılığı yazılmıştır. Latin rakamlı sayı muhtemelen siyah kurşun kalemle yazılmıştır ve düzenli olarak devam etmemiştir. Latin rakamlarıyla yapılan numaralandırmalar varakların a yüzünde ve yalnızca 26, 27, 28, 29, 31, 40, 50, 60 ve 63. sayfalarda bulunmaktadır. Fakat bu numaralandırmayı yapanın 31. sayfadan sonra bir sayfayı atlamış olduğu görülmektedir. Şu hâlde son sayfaya yazdığı sayı da nüshanın 64. yaprağına tekabül etmektedir. Çalışmada nüsha bir bütün olarak kabul edildiğinden *Râhatü'l-Ervâh*'ın başlangıç sayfası 25b olarak alınmıştır.

Nüshanın varakları cetvellenmemiştir; fakat metinlerin satırlara oldukça simetrik bir biçimde yazılmış olması kâğıdın mıstarlanmış olduğunu düşündürmektedir. Nitekim müstensih sığdıramadığı ya da yazmayı unuttuğu kelime veya eki sabit bir boşlukla ilgili satırın hemen yanına eklemiştir.

Nüsha birleştirilip ciltlenirken bazı sayfaların derkenarlarında varağın her iki tarafını da etkileyen tıraşlamalar söz konusudur. Bundan kaynaklı eksiklikler diğer nüsha yardımıyla tamamlanmıştır.

Nüshanın Müstensihine Ait İmla Hususiyetleri

1. Hārūn kelimesi **هٰرون** şeklinde (58b/15, 17, 18), (59a/1, 16, 18, 19), (62b/7) ve "ribā" kelimesi de "**ربوا**" biçiminde (62a/21) Kuranik imla ile yazılmıştır.
2. Yuvarlak ünlülü kelimeler bazen vavla belirtilmiştir: benüm: **بنوم** (56a/16, 56b/2), nefsümi: **نفسومی** (56b/6).
3. Atıf vavının yerine izafet kesresi kullanılmıştır: **مذلّتِ ذلت** (M58a/4).
4. Nüshada terkibin hareke ile gösterildiği görülmektedir: ca'd-ı Ayaz: **جَعدِ ایاز** (44b/9).
5. "neẕẕāre" kelimesi vezni bozduğu için "neẓāre" olarak okutulmuştur: (45b/9)
6. Yer yer hareke kullanıldığı görülür; fakat bu kullanım yaygın değildir.
7. Nüshada bazı kelimelerin hatalı yazıldığı fark edildiğinde üstünün çizildiği görülmektedir: yā: **یا** (46a/11), ne: **نه** (47a/18), iḥrāḳ idüp: **احراق ایدوب** (47b/1), cevher: **جوهر** (50b/19), ve ʿışḳ: **و عشق** (56b/17).
8. Bazı kelimelerin ise yanlış yazıldığı fark edildiğinde hatalı olan kısmın üstünün çizilip kelimenin düzeltildiği görülmektedir: **کلدن** kelimesinde "d" ve "n" arasındaki harflerin üstü çizilmiştir. (30a/8) **حضرتلرندن** kelimesinde **ندن** kısmı çizilip **ي** konmuştur. (49a/3). **معرکده** kelimesinde **کده** kısmının üstü çizilip **که ده** şeklinde düzeltilmiştir. (61b/10).

Derkenar Tasarrufları

Eserin kendisine ait metin parçaları ve düzeltmeler:

Nüshadaki esere ait olduğu düşünülen metinler; kalem türü, Y nüshası ve kaynak eser göz önünde bulundurularak tespit edilmiş ve metinde ilgili oldukları yerlere eklenmiştir. (26b), 46a), 47b (48b), (50a), (62b).

37a sayfasında yer alan metne dair eksik olan (**بكلّيتك صِرتَ لايقا الى وصلتى لصفاء نشأتك بيني و بينك**) kısmı derkenar tamamlanmıştır. 47b sayfasında ise daha hacimli bir bölüm derkenara eklenmiştir. Muhtemelen müstensih bu kısmı bir şekilde yazmayı unutmuş ve eksik kısmı derkenarda tamamlamıştır:

> Ve ḥaḳīḳat-i müselmānī dervīşī vü dāniş-mendī vü faḳīhī vü zāhidī māverāsında bir maḳām-ı bālādur ki ʿuḳūl-i erbāb-ı ʿirfān anuñ vaṣfında ʿāciz ü ser-gerdāndur
> Naẓm
> **ای دل نفسی مطیع سبحان نشدی**
> **وز فعل بد خویش پشیمان نشدی**

صوفی و فقیه و زاهد و دانشمند
این جمله شدی ولی مسلمان نشدی"

54a sayfasında metin içerisinde eksik olan "ve cehāleti ġāyetdedür pes anuñla muṣāhabet ü muʾāneset" kısmı ilgili yere işaret çıkılarak derkenarda tamamlanmıştır.

Birtakım fevâid kayıtları:

Nüshanın 25b sayfasında derkenar kısmında Peygamber'e ait olduğu iddia edilen bir tereke kaydı mevcuttur:

> Ḥażret-i server-i kāʾinātuñ ḳalan muḫallefātıdur
> Muṣḥaf-ı şerīfʿaded 1, Deve yüninden seccādeʿaded 1, Ḳabā iki biri deve yüninden ve biri ḫurma lifinden, Tesbīḥ iki biri ḫurma ve biri ʿūd, Şāne iki biri çimşir ve biri ḳızıl ṣandal, Ḳızıl ṣandal ortası şikestʿaṣā 1, Ṭoprak ibrīḳ 1, Naʿleyn 1, Köhne ḥaṣīr 1
> Vallāhu aʿlem

29a sayfasında eserin adı ve 64a sayfasında ise Bâyezid-i Bistâmî'ye ait bir anekdot ve bir beyit bulunmaktadır.

Osmanlı öncesi ve Osmanlı döneminde, bilhassa yazma eserlere derkenar olarak düşülen notlarla metindeki bazı kelimelerin diğer nüshalarla karşılaştırılması neticesinde düşülen kayıtların sıhhatini ve doğruluğunu ifade için de sah (**صح**) remzi kullanılmıştır. Bu da nüshaların karşılaştırılmış olduğu anlamına geleceğinden nüshanın güvenilirliğini arttıran bir unsurdur. [313] Bu nüshada yer alan "sah" remizleri biri hariç (9a) çalıştığımız eserin bulunduğu sayfalarda yer almaktadır. 37a, 47b ve 54a sayfalarında metnin içeriğine dair eksik ya da unutulmuş kısım derkenara çıkılmış ve sonuna "sah" remzi konulmuştur. 62b sayfasında ise yine metne dâhil olan fakat her iki nüshada da derkenar olan dört şiirin altında her şiir için bir tane olacak şekilde dört adet "sah" ifadesi düşülmüştür.

Metinde yer alan Arapça derkenarlara ise minhu kaydı düşülmüştür. Bunlardan 46a sayfasında yer alan "minhu raḥmehu" şeklinde, 50a sayfasında yer alan iki kayıt ise yalnızca "minhu" şeklindedir.

[313] Mehmet İpşirli, "Sah", *DİA*, XXXV, 490.

4.2. Transkripsiyonlu Metnin Oluşturulmasında Takip Edilen Yol

1. Tenkitli metin oluşturulurken nüsha farklarını göstermek amacıyla Yazma Bağışlar nüshası Y, Mehmed Arif-Mehmed Murad nüshası ise M harfiyle rumuzlanmıştır.
2. İki nüsha için de sayfa numaraları köşeli parantezle "[]" verilmiştir. Satır numaraları nispeten daha az hataya sahip ve daha temiz bir yazısı olduğundan yalnızca Y nüshası için ve eser nazım-nesir karışık olduğundan beş satırda bir yay ayraçla "()" girilmiştir.
3. Tenkitli neşir iki nüsha ile yapıldığı ve nüshaların ikisi de müellif nüshası olmadığından metnin oluşturmasında herhangi bir nüsha asıl nüsha olarak kabul edilmemiştir. Nüshalar arasındaki farklar, her bir fark için ayrı olarak dipnotla gösterilmiştir.
4. Karşılaştırılan nüshaya göre eksik olan ifade "-" fazla olan ifade ise "+" işaretleri ile gösterilmiştir.
5. Okunamayan bazı kelimeler, ilgili kısma resim olarak eklenmiştir.
6. Nüshalarda harekenin kullanıldığı kelimeler harekeye uyularak okunmuştur. "cüvān" gibi.
7. Nüshalarda müstensihten kaynaklanan hatalar ise metne nüsha farkı olarak girilmemiştir. Bu türden hataların M nüshasında yoğunlukta olduğu görülmektedir. Olması gereken kelimeler ve metindeki hatalı yazımlar şu şekildedir:

   bende: **بنن** (M30a/14), ıżṭırāb: **اصطراب** (M31b/2), mażm: **یضم** (M41b/5), gider: **کید** (M42b/20)giriftār: **فتار** (M47b/5), keşf: **کشن** (M52b/17), bu vādīde: **بودیده** (M53a/7), menāl: **منا** (M54b/5), kendü: **کند** (M56a/11), cinsiyyet: **جنست** (M56a/20), vücūd: **وجو** (M62b/9); **مجو** (Y65b/15), rūz: **زور** (Y74a/7), eşrār: **اشرا** (Y81a/1), Perverdigār: **پرورکار** (Y85a/1), ḫiẕmet: **خزمت** (Y90b/11).

   Y nüsahsında 50b'de bulunan şaşı anlamındaki "aḥvel" kelimesi M nüshasında (34b) devamlı olarak "aḥvāl" şeklinde yanlış yazılmıştır. Tekrar eden bu hata da metne nüsha farkı olarak girilmemiştir.
8. Sehven iki kez yazılan kelimeler tekrar edilmemiş ve bunlar da metne nüsha farkı olarak girilmemiştir. Bu türden hataların da M nüshasında daha fazla olduğu

görülmektedir. bī (M49b/18), nevm (M50b/16), ve bu cemʿ-i keş̲īrüñ sürʿat ü şitābla mürūr u güz̲ārlarına naẓar idüp (M51b/3-4), kıl (M55b/2); ola (Y80b/13).

9. İsimden isim yapma eki olan "-lIk" eki klasik imlada çoğunlukla dar ünlülü olmakla beraber müstensihin yuvarlak ünlüyü gösterdiği yerde nüshaya bağlı kalınmış ve bazen yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. **سنلوکک** senlügüñ gibi.
10. Kalın ünlü ile yazılan kelimelere getirilen "-lIk" eki "kef" harfi ile yazıldığında ek ince ünlülü yazılmıştır: āşināllik, yektālik, niyāzlik, serger-dānlik gibi.
11. "ile" edatı Y nüshasında çoğunlukla kelimeye bitişik, M nüshasında ise kelimeden ayrı yazılmıştır. Hem nazım hem de nesir kısımlarında ayrı yazan nüsha esas alınıp buna dair nüsha farkı girilmemiştir.
12. Nazım kısımlarında "ile" edatının "elif" yerine "y" ile yazıldığı durumlarda vezin gereği ile olarak okumak gerektiğinde bu, kelimeye "-ile, -ıla" şeklinde eklenerek okunmuştur. Nesir bölümlerinde ise anlama herhangi bir etkisi olmadığından herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.
13. "idi", "ise" gibi ek fiil çekimlerinin de ayrı yazımları tercih edilmiş ve nüshalar arasında buna dair farklar gösterilmemiştir.
14. Eserde nazımdan nesir kısmına geçişler Y nüshasında "Nesr" başlığı ile daima belirtilmişken M nüshasında hiç belirtilmemiştir. Bu durumda Y nüshası esas alınmış ve bu nüsha farkı olarak belirtilmemiştir.
15. Metinde "ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem", "raḍıyallāhu ʿanh", "ʿaleyhi's-selām" gibi tekrar eden belirli ifadeler için belirtildiği nüsha esas alınmış ve buna dair nüsha farkı girilmemiştir.
16. Metinde tekrar eden hatalar da nüsha farkı olarak belirtilmemiştir. M nüshasında "aḥvel" kelimesinin sürekli "aḥvāl" olarak yazılması gibi.
17. İki farklı yazımı olan kelimelerin yazımında metne bağlı kalınmış ve yazıldığı şekliyle aktarılmıştır. "oḳu-, oḳı-", "güneh, günāh", "Leylā, Leylī" gibi.
18. Metindeki nazım kısımlarında zihaf gerektiren yerler düzeltilmeyip, metnin aslına sadık kalınmıştır: Y nüshası 60b, 8. satırda "nefsānī" kelimesinde olduğu gibi.
19. Akuzatif ekinin hemze ile yazıldığı durumlarda araya kaynaştırma harfi konularak okunmuş ve araya konan "y" köşeli parantezle gösterilmiştir: "şey[i]", "kāse[y]i", "ḳıṣṣa[y]ı", "mesʾele[y]i" gibi.

20. Metin içerisindeki “ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem”, “raḍıyallāhu ʿanh”, “ʿaleyhi’s-selām” gibi dua ifadeleri Arapça kısım içindeyse Arap harfleriyle Türkçe metin içerisindeyse transkripsiyonla okunmuştur.
21. **نچه** kelimesi “çok” manasında kullanıldığında “niçe”, diğer anlamları için ise “nice” şeklinde okunmuştur. Bunun dışında metin boyunca eşitlik eki metnin aslına bağlı kalınarak “-cA” şeklinde yazılmıştır.
22. Zarf fiil eki olan “-Ip” metinde “b” harfi ile yazılmışsa da “p” olarak okunmuştur.
23. Metinde sehven eksik yazılmış kelimeler köşeli parantezle belirtilmek suretiyle düzeltilmiştir. “mā[li]-ḫūlyā” gibi.
24. Metinde yer alan özel isimler büyük harfle yazılmış fakat transkripsiyon işaretleri ile karışmaması için hiçbir noktalama işareti kullanılmamıştır.
25. Metinde müstakil olarak yer alan bütün Arapça ve Farsça ifadeler Arap alfabesiyle verilmiş ve metinde koyu yazı tipiyle belirginleştirilmiştir.
26. Ayet iktibasları metinde olduğu şekliyle değil orijinal hâliyle aktarılmış ve ilgili ayetlerin mealleri dipnotta (çok uzun olanlar hariç) bütün olarak verilip iktibas edilen kısmın meali koyu yazı tipi ile vurgulanmıştır. Bütün mealler Diyanet Yayınları’ndan alınmıştır. Ayetler dışında kalan Arapça alıntılar ise harekelendirme de dâhil olmak üzere nüshalardan olduğu gibi aktarılmıştır.
27. Eserde yer alan hadis metinleri olduğu gibi aktarılmıştır. Hadislerin orijinalleri ise kaynağıyla beraber dipnotta gösterilmiştir.
28. Arapça ve Farsça şiirlerin şairleri ve yer aldıkları eserler mümkün mertebe tespit edilmeye çalışılmış ve bu bilgiler de dipnotla gösterilmiştir.
29. Arapça ve Farsça kelimeler, ekler ve terkiplerin yazımında İsmail Ünver’in “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” adlı makalesindeki teklifleri esas alınmıştır.
30. Buna göre; Farsça ve Arapça ön ekler ve edatlar kelime kökünden kısa çizgiyle ayrılmıştır. “hem-dem”, “bī-ẓulm”, “nā-mütenāhī”, “bilā-feṯḥ”, “celāl-i bā-cemāl” gibi.
31. Farsça sözcük eklendiği kelimeyle birleşik bir kelime oluşturuyorsa aralarına kısa çizgi konulmuştur. “meh-rū”, “ser-firāz”, “ser-gerdān” gibi.
32. Aynı iki kelime arasına giren edatlar kısa çizgi ile birleştirilmiştir. “māl-ā-māl”, “dem-ā-dem” gibi.

33. Çün, ḫoş, ḫod gibi Farsça kelimelerin vokalleri uzun gösterilmemiştir.
34. Arapça terkipler Arapça dilbilgisi kuralına uygun olarak gösterilmiştir. “emru seyyidi’l-mürselīn”, “zevcetü’n-nebī” gibi.
35. Söz konusu makalede yer alan öneriler dışında kelime sonlarına gelen Farsça ekler ve edatlar da kelime kökünden kısa çizgiyle ayrılmıştır. “meh-veş”, “sezā-vār”, “derd-nāk” gibi.
36. Uzun ünlü taşıyan ve vezin gereği med yapılması beklenen kelimeler, Türkçe telaffuza uydurularak araya ünlü konmak suretiyle okunmuştur. “āsumān”, “pādişāh” gibi.
37. Nüshada metin boyunca “dāʾim”, “fāʾiḳ”, “ʿalāʾiḳ”, “deḳāʾiḳ”, “avāʾiḳ”, “ṭāʾif” gibi kelimelerde “y” ve hemze beraber kullanıldığından “dāyim”, “fāyıḳ”, “ʿalāyıḳ”, “deḳāyıḳ”, “avāyıḳ”, “ṭāyif” şeklinde okunmuştur.
38. Nüshalarda nazım şekillerinin isimlerinin doğru kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda metne müdahale edilmemiş ve hatalar olduğu gibi bırakılmıştır. Nüshalar arasında nazım şekillerinin isimleri konusunda farklılık olduğunda ise kullanımın doğru olduğu durumlarda hatasız olan nüsha tercih edilmiştir. Fakat her iki nüshada da kullanım hatalı ise “nazım” ve “şiir” gibi manzum metni karşılamak için kullanılan kelimenin tercih edildiği nüsha baz alınmıştır. Mesela, Y nüshası 42a ve M nüshası 30a’da yer alan iki beyitlik mesnevi için M nüshasında “Nazm” ve Y nüshasında “Beyt” ifadesi kullanılmıştır. Bu durumda söz konusu nazım parçası için iki kullanımdan en uygun ifade olan M nüshasındaki “Nazm” kullanımı tercih edilmiştir.
39. Nüshalarda Arapça olan nazım parçaları için çoğunlukla “Şiʿr” ifadesi kullanılmıştır. Bu sebeple nüshalar arasında Arapça şiirlerin başlıklandırılması hususunda farklılık olursa “Şiʿr” yazan nüsha tercih edilmiştir. Örnek olarak, Y nüshası 41b’de “Şiʿr” başlığı ile yer alan Arapça şiir M nüshası 30a’da “Nazm” başlığı ile verilmiş olup metinde Y nüshası tercih edilmiştir.

4.3. Transkripsiyonlu Metin[314]

[Y33b] [M25b]

بسم الله الرّحمن الرّحيم[315]

حمداً لمن تنزّه عن مدحت الانام

سبحان من تقدس عن تهمت المنام

امّا الى النّبى فنهدى تحيّته

و الآل اجمعين الى ساعته القيام

فى توحيد البارى عزّ اسمه

Sipās-ı bī-ḳıyās u bī-ḳarār ve müntehā-yı bī-müntehā vü bī-şumār **(5)** ol şehriyār-ı kām-kār ve kirdgār-ı fāʿil-i muḫtār ḥażretine lāyıḳ u sezā-vārdur ki kerem-i lī-mahṣāsı gebr ü tersāya vāṣıl ve fāsıḳ u pārsāya nāʾil olup niʿam-ı lā-yuḥṣāsı müʾminīn ü küffāra nāzil ve müẕnibīn ü ebrāra şāmil oldı

Naẓm

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Ey Kerīmī ki bāb-ı iḥsānuñ
Müʾmin ü kāfire küşād oldı

Gebr ü tersāya irdi inʿāmuñ
(10) İkisi daḫi ber-murād oldı

Neẕr

Bī-ʿaybdur ki ġayb u şehādetde anuñ irādetinsüz murād olmaz bī-ẓulmdür ki anuñ dergāhındaki gibi zümre-i ʿibāda ʿadl ü dād olmaz nitekim[316]

Beyt

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Didi Ḳurʾān içinde Aḥmede ol
وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ[317]

---

[314] Eserin adı Y nüshasında 32a'da "Kitābu Rāḥati'l-Ervāḥ" ve M nüshasında 25b'de "Hāẕā Kitābu Rāḥati'l-Ervāḥ" şeklinde yer almaktadır. Eser adı, metne dâhil olmadığı için dipnotta gösterilmesi uygun görülmüştür.

[315] **بسم الله الرّحمن الرّحيم**: -Y

[316] nitekim: -M

[317] **Senin rabbin kullarına asla haksızlık etmez.** Fussilet, 41/46.

[Y34a] ʿİlm[318]-i ḳadīmi muḥīṭdür dāʾire-i cüz ü külde ve luṭf-ı ʿamīmi basīṭdür dāmen-i ḫār u gülde mühendis-i ḥikmet rubʿ-ı meskūnda raḳam-ı taġyīri anuñ taḳdīri ile çeker ve naḳḳāş-ı ṭabīʿat ferş-i buḳalemūn üzre ḳalem-i taṣvīri anuñ teysīri ile yazar **(5)** ḳudretine her bābda ḳuvvet var vāsıṭa-i āletsüz ve ḥikmetine her faṣlda ṣanʿat var şāʾibe-i ʿilletsüz

Naẓm

[Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

Bād-ı bahāra naẓar it gel dilā
Ṣunʿına Ḥaḳḳuñ idesin tā nigāh

Gör nice ezhār ile eşcārı ḫoş
Ḫūb u müzeyyen ider ol pādişāh

[M26a] Vaḳt-i bahār olsa giyer aḳ libās
Vaḳt-i ḫazān olsa olur miṣl-i kāh

(10) Cümle cihān ḥükmine fermān anuñ
Bende ider kimini kimini şāh

مناجات

İlāhī kelām-ı kelīmüñdür **سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ** [319] ve nidā-yı nedīmüñdür **لا احصى ثناء عليك** [320] ey ser-i evḳāt-ı lem-yezelīde ferdāniyyet ile maʿrūf vey serīr-i lā-yezālīde vaḥdāniyyet ile mevṣūf ey melekūtuñ **(15)** ṣadāsı **قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ** [321] vey ceberūtuñ nidāsı **كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ** [322] **[Y34b]** ey burḳaʿ-i cemāl-i bā-kemālüñ **الكبرياء ردائي** [323] vey ʿarṣa-i celāl-i bā-cemālüñ **لا يسعنى ارضى ولا سمائي** [324]

---

[318] ʿİlm: Ḳalem Y
[319] **Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim.** A'râf, 7/143.
[320] **لا أُحصي ثناءً عليكَ أنتَ كما أثنيتَ على نفسِكَ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 12.11.2022).
İbn Hacer el-Askalânî, *Netâ'icü'l-efkâr*, 3/25.
[321] **De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım!** Âl-i İmrân, 3/26.
[322] O'nun zatından başka **her şey yok olacaktır.** Kasas, 28/88.
[323] **الكبرياءُ رِدائِي، فمَن نازَعَنِي في رِدائِي قَصَمْتُهُ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 12.11.2022).
es-Süyûtî, *el-Câmiʿu's-sagîr*, 6016.
[324] **لم يسَعني أرضي ولا سمائي ووسِعَني قَلبُ عبدي المؤمنِ اللَّيِّنِ الوادِعِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 12.11.2022).
el-Irâkî, *Tahrîcü'l-İhyâ'*, 3/18.

İlāhī ol ki taḫt-ı ibāretdedür cümle ism oldı ve her nesne ki mīzān-ı ṭabīʿatdedür heme resm oldı ey tütuḳ-ı ʿizzetde pādişāh-ı **(5)** bī-niyāz ism ü resmden vey ḥarem-i kibriyāda şehinşāh-ı münezzeh ü mümtāz cevher ü cismden

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Münezzeh keyfiyetden pāk ẕātuñ
Muḳaddes menḳaṣatdan hem ṣıfātuñ

Ṣıfāt u ẕātuñı bilmekde ḥayrān
Melek kerrūbiyān cinn-ile insān

Belʿam-ı Baʿūr bī-niyāzlik ile aʿver u kūr olup seg-i murdār-vār mülevveṣ **(10)** ve güneh-kār oldı seg-i Aṣḥāb-ı Kehf kār-sāzlik ile ṣīrān-ı merdāna yār-ı ġār oldı

Naẓm[325]

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Lūṭ peyġamberüñ ki ḫātūnı
Eşḳıyā birle çün ḳarīn oldı

Ḫışm idüp Ḥaḳḳ nübüvvetī evini[326]
İtdi güm menzili zemīn oldı

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Seg-i Aṣḥāb-ı Kehf bir niçe gün
Eyülerle ṭurup kelām itdi

Eyleyüp pes Kerīm çoḳ tekrīm
(15) Cenneti aña ḫoş maḳām itdi

من طلب و جدّ وجد [327]

[325] Naẓm: -M
[326] evini: adını Y
[327] **من طلب و جدّ وجد**: -M

[Y35a] فی تصلیته سیّد الانام محمد علیه الصّلوة والسلام [328]

Ve ṣalavāt-ı bī-ġāyāt ve taḥiyyāt-ı bī-nihāyāt ol seyyid-i kāʾināt ve ol **[M26b]** ḫülāṣa-i maḫlūḳāt ve zübde-i mevcūdāt ve ʿumde-i ehl-i arż u semāvāt **(5)** ḥażretine olsun ki sīmurġ-ı ḳulle-i Ḳāf-ı ḳuds ve şehbāz-ı feẕā-yı rıżā-yı ünsdür ve dürūd-ı nā-maḥdūd ve vürūd-ı nā-maʿdūd ol maḥbūb-ı ʿāḳıbet-maḥmūda olsun ki ṭūṭī-i süḫan-serā-yı **وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى** [329]dur bülbül-i būstān-serā-yı **سُبْحَانَ الَّذِيْ اَسْرٰى** [330]dur ve ol **(10)** şehbāz-ı bülend-pervāzdur ki tekellüm ü āvāzı **انا سيّد ولد آدم** [331] dür ve ol ʿandelīb-i ḫoş[332]-āvāzdur ki terennüm-i dil-sāzı **وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ** [333]dür

Naẓm

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Sebeb oldı vücūd-ı pāki anuñ
ʿĀlemüñ yaradılmasına ḳamu

Menbaʿ oldı vücūd-ı elṭāfa
Buldı Ḥaḳ varlığıyla neşv ü nümū

Rüsul ü enbiyāya oldı imām
(15) Evliyā zümresine daḫi hemū

ابيت عند ربّی [334] beytinüñ **[Y35b]** mihmān-ı ḫāṣṣıdur ve peyām-ı **ولا ينام قلبی** [335] müjdesinüñ ṣāḥib-i iḫlāṣıdur **كما قيل**

---

[328] **عم :عليه الصّلوة والسلام** M
[329] **Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.** Necm, 53/3.
[330] Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren **Allah eksikliklerden münezzehtir**. İsrâ, 17/1.
[331] **أنا سيِّدُ ولَدِ آدمَ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 12.11.2022).
İbn Hacer el-Askalânî, *İthâfü'l-mehere*, 3/216.
[332] ḫoş: rūşen M
[333] Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş **bilmediğini sana öğretmiştir.** Nisâ, 4/113.
[334] **أبيتُ عندَ ربِّي يطعِمُني ويسقيني**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 13.11.2022).
İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 11/514.
[335] **تنامُ عيني ولا ينامُ قلبي**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 13.11.2022).
İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 6486.

Naẓm

خوان تو ابیت عند ربّی

خواب تو ولا ینام قلبی

خاک قدم تو اهل عالم

زیر علم تو نسل آدم

چون نیست بضاعتی زطاعت

وز ما گنه وز تو شفاعت (5) [336]

Naẓm

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Resūl-i maşrıḳ u maġrib imām-ı ins ü melek

Ki oldı taḫt-ı şeref üzre şehriyār-ı şerīf

Vücūdı ḫulḳ-ı ʿaẓīme çü maẓhar oldı anuñ

Fiʿāli cümle cemīl[dür] ḫişāli cümle laṭīf

Neṯr

Zemzeme-i feṯḥ-nāme-i nuṣreti ve rifʿati kisrā beglerinüñ şevket ü zīnetini kesr idüp ʿaẓamet ü salṭanatlarını pest eyledi ve debdebe-i daʿvet-i **(10)** ʿāmme-i risāleti ömr-i ḳayṣeri ḳaṣr idüp zücāce-i ṣadrını şikest eyledi

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ṣadr-ı ʿālem şehriyār-ı şerʿ ü dīn

Aṣl-ı Ādem nūr-ı Rabbü'l-ʿālemīn

Bir piyādedür öñinde ʿaḳl-ı kül

Peyk-i ḫiẕmetdür aña Rūḥu'l-emīn

[336] https://ganjoor.net/jamal/divan/tarkib/sh1 (erişim 14.11.2022).
Cemâleddin Abdürrezzak, *Dîvân-ı Eş'âr*, Terkîbât, 1. terkib; 4, 6 ve 11. bentler. M nüshasında bu şiir 26b sayfasında derkenar olup sayfanın tersine doğru yazılmıştır.

Oldı menşūr-ı ezel ḫayru’l-beşer

Tā ebed ṭuġrāsı ḫatmü’l-mürselīn

Ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem

فی مدح صاحبه علی التحقیق حضرت ابی بکر صدّیق رضي الله عنه (15)

[Y36a] [M27a] ʿAle’l-ḫuṣūṣ vürūd-ı bā-ḫulūṣ ol maḫṣūṣ-ı beşāret-āyet **ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ** [337] ve ol ser-defter-i serverān-ı muhācir u enṣār aʿnī Ebī Bekr-i yār-ı ġār-ı vefā-dār-ı Muḥammed-i muḫtāra olsun ki maḫzen-i esrār-ı nebevī ve mehbit-i envār-ı Muṣṭafavīdür

(5) Naẓm

[Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün]

Ol maḥrem-i rāz-ı ümmehānī

Ol muḥrim-i Kaʿbe-i emānī

Ol hem-dem-i ḫāṣṣ-ı **ثانی اثنین**

Ol ḫˇāce-i çār-sūy-ı kevneyn

Ṣıddīḳ-i ṭarīḳ-i istiḳāmet

Sālūk-i meʿāric-i kerāmet

Çün oldı Resūle yār-ı ṣādıḳ

Ḥaḳḳā ki odur imām-ı sābıḳ

Çün ṣıdḳla cānı hem-dem oldı

Esrār-ı Resūle maḥrem oldı

كما قال النبی صلّی الله علیه و سلم (10)

ما صَبّ الله فی صدری شیأً الّا و صببّة فی صدر ابی بکر الصّدیق [338]

و قال انّبی صلّی الله علیه و سلّم

انّ لله تسعة و تسعین اسماً من تخلق بواحد منها دخل الجنّة [339]

---

[337] Nitekim inkârcılar onu, **iki kişiden biri olarak** yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti. **Hani onlar mağaradaydılar.** Tevbe, 9/40.

[338] **مَا صَبَّ اللَّهُ فِي صَدْرِي شَيْئًا إِلَّا صَبَبْتُهُ فِي صَدْرِ أبي بكر**
كتاب الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة - فصل - المكتبة الشاملة (shamela.ws) ص476 (erişim 30.11.2022).
Molla Ali Kârî, *el-Esrârü’l-merfûʿa fi’l-ahbâri’l-mevzûʿa*, s. 476.

[339] **إنّ للهَ تسعةً وتسعينَ اسمًا مَن أحصاها دخَل الجَنَّةَ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 30.11.2022).

فقام ابو بكر رضى الله عنه فقال [340]

اَفِيّ منها شيءً يا رسول الله [341]

فقال عليه الصلوة والسّلام (15)

كلّها فيك يا ابا بكر رضي الله عنه

فى مدح وزيره الناطق بالصواب عمر بن الخطّاب رضي الله عنه [Y36b]

Ve daḫi ol sitāyiş-i ʿArab u ʿAcem ve āsāyiş-i Baṭhā vü Ḥarem ve rükn-i zemzem ve ol müẓhir-i kelime-i ṣıdḳ u ṣavāb ve maẓhar-ı murād-ı ḥażret-i Melik-i Vehhāb ʿÖmer bin el-Ḫaṭṭāb raḍıyallāhu ʿanh **(5)** ḥażretine olsun ki bānī-i ḳavāʿid-i cihān-bānī ve taḫt-ı ḫilāfetde hem-çün Süleymān-ı ṣānīdür

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ḫilāfet taḫtına çün geçdi Fārūḳ
İrişdi ʿadli āvāzı be-ʿayyūḳ

Egerçi dehri Ṣıddīḳ itdi gülşen[342]
Velī ʿadl-i ʿÖmerle oldı rūşen

Şu deñlü ʿadl-ile itmişdi peyvend
Görindi aña minberden Nihāvend

Neṣr

[M27b] Ve ol zübde-i nevʿ-i beşer **(10)** ḥażret-i Peyġamber ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bu müjde ile ḥażret-i ʿÖmere ḫaber virmişdür **انّ الله لينطق على لسان عمر** [343] raḍıyallāhu ʿanh ve emru seyyidi'l-mürselīn ve ḫātemi'n-nebiyyīn böyle ṣādır u ẓāhir olmışdur ki erbāb-ı İslām ve aṣḥāb-ı dīn meclislerini ẕikr-i ʿÖmer ile tezyīn idüp ve anuñ aḫlāḳ **(15)** u āyīni birle maḥfillerini taḥsīn ideler nitekim seyyidetü **[Y37a]** ümmi'l-müʾminīn u zevcetü'n-

---

et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 4/235.

[340] **فقام ابو بكر الصدّيق رضي الله عنه :فقام ابو بكر رضى الله عنه فقال** M

[341] **أبو بكرٍ وعمرُ خيرُ أهلِ الأرضِ إلَّا أن يكونَ نبيًّا قال وقال رسولُ اللهِ صلَّى اللهُ عليه وسلَّم الخيرُ ثلاثُمائةٍ وستُّون خصلةً إذا أراد اللهُ عزَّ وجلَّ بعبدٍ خيرًا جعل فيه واحدةً منهنَّ يُدخلُه بها الجنَّةَ قال وقال أبو بكرٍ يا رسولَ اللهِ هل فيَّ شيءٌ منهنَّ قال نعم جميعًا من كلِّ** الدرر السنية (dorar.net) (erişim 30.11.2022).

İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 30/103.

[342] gülşen: rūşen M

[343] **إن اللهَ جعل الحقَّ على لسانِ عمرَ وقلبِه**

الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 30.11.2022).

el-Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, 9/40, 14421.

nebiyyi seyyidü'l-mürselīn ḥażret-i ʿĀʾişe raḍıyallāhu ʿanhümā buyurur ki ḥażret-i risālet-penāh buyurmışdur ki **ضرب الحق على لسان** [344] **زيّنوا مجالسكم بذكر عمر فانّ الله عزّ و جلّ عمر و قلبه وهو سراج اهل الجنّة** [345]

(5) Kütüb-i tevārīḫde meẕkūrdur ki ḥażret-i ʿÖmer raḍıyallāhu ʿanh ḥīn-i mevtlerinde evlād u aḳribāsına böyle vaṣiyyet itmişler ki ḳaçan dār-ı dünyādan sefer idüp diyār-ı ʿuḳbāya ve civār-ı Mevlāya güẕer idem cenāzemi mübārek ravżanuñ bāb-ı saʿādet-meʾābına iletüp **(10)** diyüñ ki yā Resūllallāh ḫādim-i żaʿīfüñ dergāh-ı şerīfüñ bābına ḥāżır oldı teşrīf-i duḫūl u vuṣūlle müşerref ü maḳbūl olmaġa iẕn ü icāzet var mı eger bāb-ı ravża bilā-feth meftūḥ olursa ḳabr-i Resūlüñ ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem cānib-i yesārında Ṣıddīḳ-i ekberüñ **(15)** raḍıyallāhu ʿanh civārında defn eyleñ vaḳtā ki murġ-ı rūḥ-ı **[Y37b]** laṭīfleri ḳafeṣ-i bedenden pervāz idüp cān-ı şerīfleri cānib-i cānāna āġāz eyledi ve evlād u eḥibbāsı daḫi bu vaṣiyyet ile ʿāmil olup[346] mübārek cenāzelerini cināze birle bāb-ı ravżaya vāṣıl eylediler nā-gāh **(5)** bāb-ı ravża bilā-feth meftūḥ[347] u mekşūf olup mübārek ravżadan bu nidā peydā vü hüveydā oldı ki **ايّها الحاضرون اوصلوا الحبيب الى الحبيب فانّ الحبيب الى الحبيب مشتاق** [348]

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ḥabībine ḥabībi eyleñ īṣāl
Bilüñ bu dem degüldür vaḳt[349]-i iġlāḳ

[M28a] Revā olmaz ki yār ayrıla yārdan[350]
(10) Ki olmışdur biri birine müştāḳ

---

[344] **زيّنُوا مجالسَكم بالصلاةِ على رسولِ اللهِ وبذكرِ عمرَ بن الخطابِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 30.11.2022).
ez-Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl*, 1/540.

[345] **إنّ اللهَ تعالى ضرَب بالحقِّ على لسانِ عُمَرَ وقلبِه**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 30.11.2022).
et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 1/85.

[346] olup: -M

[347] meftūḥ: -Y

[348] **أن عليًا قال: لما حضر أبو بكرٍ قال لي: إذا متُّ، [فاغسلوني] واذهبوا بي إلى البيتِ الذي فيه النبيُّ ، فإن رأيتم البابَ يفتحُ فأدخلوني، وإلا ردوني إلى مقابرِ المسلمين. قال عليٌّ: فبادرت فقلت: يا رسولَ اللهِ، هذا أبو بكرٍ يستأذنُ، فرأيت البابَ قد فتحَ، وسمعتُ قائلًا يقولُ: أدخلوا الحبيبَ إلى حبيبِه، فإن الحبيبَ إلى الحبيبِ مشتاقٌ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 30.11.2022).
İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, 5/62.

[349] vaḳt: fürḳat M

[350] Revā olmaz ki yār ayrıla yārdan: Revā olmaz teferruḳ yārdan yār Y

Pes ol emri yirine getürdiler[351]

فی مدح ختنه جامع القران عثمان بن عفّان رضي الله عنه

Ve daḫi ol imām-ı maʿṣūm u pāk ve hümām-ı merḥūm u pür-idrāk ẕī-ḥayā vü ẕī-edeb ve be-envāʿ-ı fażl-ı mufaḍḍal u müheẕẕeb cāmiʿ-i āyāt-ı Ḳurʾān ve sāmiʿ-i **(15)** beyyināt-ı Furḳān ʿOs̱mān bin ʿAffān ḥażretine olsun ki **[Y38a]** ḳıdve-i aṣḥāb-ı ʿilm ü nühā ḳıble-i erbāb-ı ḥilm ü ḥayādur niteki[352]

Naẓm

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Zihī semā-yı saʿādetde āfitāb-ı mużā
Ki rāy-ı rūşeni anuñ cihāna virdi żiyā

Dis̱ārı ʿilm ü ṣalāḥ u yaḳīn u fażl ü felāḥ
Şiʿārı ṣıdḳ u ṣafā vü kerem kemāl-i ḥayā

Nes̱r

ʿAbdurraḥman bin Semüreden[353] **(5)** raḍıyallāhu ʿanh mervīdür ki ḥażret-i ʿOs̱mān bin ʿAffān raḍıyallāhu ʿanh ceyş-i ʿusrete[354] biñ dinār fedā vü īs̱ār idüp nezd-i Resūl-i muḫtāra ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem gelüp kīsenüñ mührini söküp hicr-i Resūl ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme dökdi ve Resūl-i muḫtār ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem kemāl-i sürūr ile mesrūr **(10)** olup bī-iḫtiyār ol dinār-ı meserret-nis̱ārı mübārek elleri ile[355] taḳlīb idüp buyurdılar ki

ما ضرّ ابنِ عفّان ما عَمِلَ بعد اليوم [356]

و قال يا ربّ عثمان رضيتُ عنه فارض عنه [357]

فی مدح ختنه اسد الله الغالب علی بن ابی طالب رضي الله عنه

---

[351] Pes ol emri yirine getürdiler: **روّح الله روحه بالتلاق** M
[352] Niteki: -M
[353] Semüreden: Şümareden Y
[354] ʿusrete: ʿusretde M
[355] mesrūr olup bī-iḫtiyār ol dinār-ı meserret-nis̱ārı mübārek elleri ile: -M
[356] **يُدخِلُ يدَه فيها فيُقلِّبُها ويقولُ ما ضرَّ ابنَ عفّانَ ما عمِل بعدَ اليومَ قالها مرَّتَيْنِ.**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 14.11.2022).
et-Taberânî, *el-Muʿcemü'l-evsat*, 9/93.
[357] **أوّل من خبَص الخبيصَ عثمانُ بنُ عفّانَ قدِمتْ عليه عيرٌ تحملُ النُّقْيَ والعسلَ فخلط بينهما وعمَل الخبيصَ وبعث به إلى منزلِ أمِّ سلمةَ فلم يُصادِفِ النَّبيَّ فلمّا جاء وضعتْه بين يدَيْه فأكله فاستطابه فقال من بعث هذه قالت عثمانُ بنُ عفّانَ فقال النَّبيُّ اللَّهمَّ إنّ عثمانَ يترضّاك فارْضَ عنه**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 30.11.2022).
İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 4/244.

(15) Ve daḫi ol serdār u[358] server-i Muṭṭalibī ve ibn-i ʿamm-i nebī **[Y38b]** ve ol aṣl-ı şecere-i velāyet ve ol nevʿ-i[359] ṣemere-i nihāyet esedullāhu'l-ġālib ʿAlī bin[360] Ebī Ṭālib ḥażretine olsun ki şīr-i meydān-ı şecāʿat ve mīr-i dil-āverān-ı saḫāvetdür

Naẓm

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

Yoḳdur saḫāda miṣli ʿAlīnüñ ʿale'l-ikmāl
Kāfī-durur kemāline peyġām-ı **لا فتى** [361] [362]

(5) Yiter şeref aña ki Ḫudā medḥ idüp anı
Ḥaḳḳında ol dil-āverüñ indirdi **هل اتى** [363]

كما قال سبحانه و تعالى

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً [364]

Ve ʿAliyy-i Murtażānuñ kemāl-i faẓl u tuḳā vü ʿilm ü nühālarına Muḥammed Muṣṭafādan ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bu beşāret-i ʿuẓmā ʿaḳl-ı **[M28b]** ṣāfīye kāfīdür[365] ki buyurmışlardur **(10)** **انا مدينة العلم و علىّ بابها و من اراد الحكمة فليأت من بابها** [366]

و قال الشاعر فى كمال بدله

Beyt

من طلب المجد فليكن كعلي
يهب الالف و هو يبتسم [367]

---

[358] u: -M
[359] nevʿ: murġ M
[360] bin: ibn M
[361] Yoḳdur saḫāda miṣli ʿAlīnüñ ʿale'l-ikmāl/Kāfī-durur kemāline peyġām-ı **لا فتى**: -M
[362] **لا فتى إلا عليٌّ، ولا سيفَ إلا ذُو الفقارِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 14.11.2022).
Molla Ali Kârî, *el-Esrârü'l-merfûʿa fi'l-ahbâri'l-mevzûʿa*, s. 367.
[363] Gerçek şu ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem **gelip geçmiştir.** İnsân, 76/1.
[364] **Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler.** İnsân, 76/8.
[365] kāfī: kāmil Y
[366] **أنا دارُ الحكمةِ وعليٌّ بابُها فمن أراد الحكمةَ فلْيأتِها مِن بابِها**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 20.11.2022).
İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/68.
[367] واحة المتنبي :: أحق عاف بدمعك الهمم (almotanabbi.com) (erişim 30.11.2022).
el-Mütenebbî'ye ait bir kasidenin 12. beyti.

فی مدح الامامین اعنی حضرت الحسن و الحسین [368]

Ve daḫi ol iki[369] imām-ı maʿṣūm ve hümām-ı merḥūm ki zülāle-i **(15)** sülāle-i duḫter-i pākīze-i Seyyidü'l-kevneyn İmām Ḥasan ve İmām **[Y39a]** Ḥüseyn ḥażretleridür anlara olsun ki Seyyid-i şübbān-ı ehl-i cenān ve emīr-i dilīr-i dil-āverān-ı meydān-ı ʿirfāndur

Naẓm

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

Ben nice medḥ idem Ḥasan ile Ḥüseyni kim
İki hümā-durur raḍıyallāhu ʿanhümā

Bedr-i münīr biri biri kevkeb-i mużā[370]
Āşüftedür cemāline hem arż u hem semā

مناجات لواهب النجات (5)

İlāhī vü Mevlāyī her kelime ki zebānumuza ziyān irişdüre andan dimāġumuzı ḫāmūş eyle ve her ḫāṭıra ki cānumuza ḫüsrān irgüre andan cānumuza ferāmūş vir[371] ḳalbümüze tevfīḳ-i hidāyet ile kirdārlik vir ḳalbümüze telḳīn-i ʿināyet ile güftārlik bağışla bir nūr vir ki ṭalʿati ẓulmet-i āb u gili bāda **(10)** virüp murāda irem ve bir ḥużūr bağışla ki leẕẕeti fużūlī şuġl-i cān u dili mezāda virüp sedāda irem şol ʿilm ki ʿaṭā eyledüñ ʿamel ile ārāste eyle ve şol ʿamel ki ʿaṭā eyledüñ[372] iḫlāṣla pīrāste eyle iḫlāṣumuzı ḫaṭar-ı ʿaẓīmden ḫalāṣ idüp cenāb-ı ʿizzet-meʾābını **[Y39b]** bu bendelerüñe melceʾ ü menāṣ u melāẕ-ı ḫāṣṣ ile bir şināsālik bağışla ki pindār-ı maʿrifetden münezzeh ü pāk ola ve bir āşinālik vir ki rūşenā-yı mihr ü maḥabbet ile muṭahhar ve tāb-nāk ola āmīn yā Rabbe'l-ʿālemīn

Naẓm

[Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

(5) Ger naẓar itseñ bize rāst ola kārumuz
Nerm oluban germ ola beyʿ[-i]le bāzārumuz

Kendüligümüzde ger bizi ḳosañ bir nefes

---

[368] **في ح الامامین الحسن والحسین :فی مدح الامامین اعنی حضرت الحسن و الحسین** M
[369] ol iki: ol Y
[370] Bedr-i münīr biri biri kevkeb-i mużā: Bedr-i münīr ü bir biri kevkeb-i mużā M
[371] dimāġumuzı ḫāmūş eyle ve her ḫāṭıra ki cānumuza ḫüsrān irgüre andan cānumuza ferāmūş vir: dimāġumuzı ferāmūş vir Y
[372] eyledüñ: itdüñ M

Nefs ile olup ḳarīn fāş ola esrārumuz

İlāhī maʿlūm-ı şerīfüñdür ki nefs-i ʿāṣī ālūde-i pālūde-i meʿāṣīdür **[M29a]** ve giriftār-ı kirdār-ı menāhī nā-mütenāhīdür ümmīd-i vāṣıḳumuz çoḳ egerçi ṭāʿatümüz yoḳdur ve ʿaẕīmet-i ṣādıḳamuz cezīl ü keṣīrdür **(10)** egerçi istiṭāʿatumuz ḳalīl ü yesīrdür[373]

Naẓm

[Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl]

Eger ben ḫasuñ kārı sāmān ola
Yem-i raḥmetüñden ne noḳṣān ola

Ümīdüm ḳavīdür ṣuçum ʿafv idüp
Bu ʿāciz ḳula senden iḥsān ola

Ve baʿdehu yaʿnī taṣliye vü taḥmīd emrini taḥrīr u tesvīdden soñra ve ṣalāt u selām vaẕīfesini[374] beyān u iʿlāmdan **(15)** ṣoñra maʿlūm ola ki Seyyid Ḥüseyn-i Hemedānī ḳaddesallāhu sırrahu **[Y40a]** bi'l-esrāri'ṣ-Ṣamedānī Nüzhetü'l-Ervāḥ ismi ile müsemmā bir kitāb-ı bī-hemtā teʾlīf ü inşā idüp anda niçe ḥikāyāt-ı ṭarab-āmīz ve işārāt-ı feraḥ-engīz naḳl itmişler idi ve esrār-ı İlāhiyyeden bāb-ı tevḥīdde niçe künūz u rumūz **(5)** perdelerini mekşūf u meftūḥ idüp sırr-ı vaḥdeti ehl-i ḫıbrete ḫaber virüp maḳṣūdı maʿrūf u meşrūḥ ḳılmışlar idi lā-cerem bu żaʿīf-i ḳalīlü'l-biḍāʿa ve naḥīf-i keṣīrü'l-iżāʿanuñ yaʿnī ʿAbdülmecīd bin Şeyḫ Naṣūḥ revvaḥallāhu rūḥahu be-leṭāyifü'l-fütūḥuñ **(10)** ḫāṭır-ı fātirine bu ḫāṭıra ḫalecān eyledi ki ol kitāb-ı müsteṭābı lisān-ı Fārsīden zebān-ı Türkīye terceme idüp ḫullān-ı bā-ṣafā ve iḫvān-ı ehl-i vefāya ihdā ve armaġān ide tā ki mecālis-i ehl-i dilān ve meḥāfil-i ṣāḥib-i naẓar anda iẕʿān u imʿān ile oḳınduḳca bu ḫaḳīr-i nā-tüvānı **(15)** ḫayr duʿādan nisyān itmeyüp rūḥ-ı revānını yā dil ü cānını **[Y40b]** şād eyleyeler ve bu kitāb-ı naṣīḥāt-nişāb u ḥikmet-intisāba Rāḥatü'l-Ervāḥ diyü ad virüp yigirmi yedi faṣl üzerine bünyād eyledi mercūdur ki ḥażret-i ʿİzzet rāh-ı reşādı irşād idüp viṣāl-i murād ile **(5)** ber-murād eyleye āmīn yā Mucībe's-sāʾilīn ve yā ḫayre'n-nāṣırīn

فانك قلتَ فى كلامك القديم

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيبُ [375] **وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ** [376]

[373] ümmīd-i vāṣıḳumuz çoḳ egerçi ṭāʿatümüz yoḳdur ve ʿaẕīmet-i ṣādıḳamuz cezīl ü keṣīrdür egerçi istiṭāʿatumuz ḳalīl ü yesīrdür: ümmīd-i vāṣıḳumuz çoḳ egerçi ṭāʿatimüz ḳalīl ü yesīrdür M
[374] vaẕīfesini: ḫalīfesini M
[375] **Her kim Allah'a bağlanırsa kesinlikle doğru yola iletilmiştir.** Âl-i İmrân, 3/101.
[376] **Yalnız O'na dayanıyor ve O'na yöneliyorum.** Hud, 11/88.

و هو حسبنا و نعم المجيب

[M29b] Faṣl-ı evvel mebdeʾ-i sülūkı beyān eyler

(10) İlāhī bu ne sevdādur ki sükūn u ḳarārında perīşānī[377] vü ser-gerdānīdür ve bu ne temennādur ki ḫarābī vü yabānī anda maʿmūrī[378] vü ābādānīdür ve bu ne ṭūfāndur ki bizüm tenevvürümüzden cūşīde olup artar ve bu ne ḫumārdur ki ʿaklumuzı pūşīde idüp örter ve ne ḫārdur ki **(15)** dāmenümüzi alup aparur ve ne nesīmdür ki tozı bizden **[Y41a]** bize ḳoparur sālikān-i mülk ü melekūt ġāyete ġayretden bu ḥayretden[379] vālih ü ser-gerdān ve meslūbü'l-ʿaḳl ve'l-cenān olup böyle feryād u fiġān eylerler ki **مالملتزَاب و ربّ الارباب** [380]

Şiʿr

اعتصام الورى بمعرفتك (5)

عجز الواصفون عن صفتك

تب علينا فانّنا بشر

ما عرفناك حقّ معرفتك [381]

Ferd[382]

وه كه سودای وصالت جر خيال خام نيست

سوی عنقا کی توان پرواز زد مسکن مکس

Ḥayret toḫmını gil-i nevʿ-i insānīye[383] ekdiler **(10)** tā ki maʿrifet ezhārını iẓhār ide ve miḥnet nihālini bāġ-ı dil-i ʿuşşāḳa dikdiler tā ki maḥabbet eṣmārını īṣār ide ʿaḳl bu velāyetden maʿzūldür zīrā ki ḥāli ḳoyup māżī vü istiḳbāle meşġūldür

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ṣūfī lāzımdur ki ibnü'l-vaḳt olup

Māżī istiḳbāl hevāsın terk ide

---

[377] perīşānī: perīşān M
[378] maʿmūrī: maʿmūr M
[379] ḥayretden: ḥayretde M
[380] Biz kimiz o kim, biz neredeyiz o nerede anlamında meşhur bir acziyet ifadesi.
[381] اعتصام الورى بمعرفتك - ابن سينا - الديوان (aldiwan.net) (erişim 10.12.2022).
İbn Sînâ'ya ait.
[382] Ferd: Naẓm M
[383] insānīye: insāniyyeye M

Mā-sivā fikrini dilden ṭarḥ idüp

ʻIşḳ-ı cānān ile cānın berk ide

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Sen ol ṣaydsın ki ʿālem dāneñ oldı

Ḳamu maʿlūm u ʿilm efsāneñ oldı

(15) ʿAcāyib ḳıṣṣadur müşkil ḫaberdür

Ki ʿaḳl-ı zīrekī dīvāneñ oldı

[Y41b] Kişi kendüyi görmek ʿayb ve bilmek hünerdür ve andan firār[384] idüp bunuñla der-kār olmaḳ kār-ı ehl-i naẓar ve şiʿār-ı erbāb-ı başardur anuñ-çün naẓar vardur senüñle ve senüñ-çün nefs vardur anuñla tertīb-i naẓarsuz nefse vücūd yoḳdur **(5)** ve meded-i nefssüz naẓara sūd yoḳdur

Naẓm

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Eger siz olmasañuz biz hevāyı bilmez idük

Ve ger hevā daḫi olmasa sizi bilmez idük

[M30a] كما قال بعض العارفين من ارباب اليقين

Şiʿr[385]

ولولاكُمْ ما عرفنا الهوىٰ

ولولا الهوى ما عرفناكم[386]

Bir āh-ı derd-nāk ü sūz-nāk eyle ki iki ʿālemüñ kārı **(10)** anuñla tāb-nāk u pāk ola ʿışḳ bir bāddur ki āteş-ṭābʿdur ve bir āteşdür ki āb-mizācdur hem kār-sāz u hem ḫırmen-sūzdur ve hem ʿaḳl-güẕār ve hem cān-efrūzdur zamān-ı resīden-i[387] bahārda hīçbir ṣadā yoḳdur ki ḫoş-ter ola āvāz-ı dil-sāz-ı murġān-ı seḥergāhdan ve āvān-ı **(15)** şüküften-i ezhārda hīçbir nāle yoḳdur ki dil-āvīz-ter ola **[Y42a]** terennüm-i bülbülān-ı hezār-destān-āgāhdan

---

[384] firār: ḳarār M

[385] Şiʿr: Naẓm M

[386] ولولاكم ما عرفنا الهوى - السهروردي المقتول - الديوان (aldiwan.net) (erişim 10.12.2022). es-Sühreverdî'ye ait.

[387] resīden: resīd M

Naẓm[388]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ne pervā ḥüsn-i gülden bāz u zāġa

Ne sevdā bāng-i bülbülden kelāġa

Naṣīb-i cuġd olupdur künc-i vīrān

Daḫi bülbül naṣībi bezm-i sulṭān

Şol rāh ki aña sen devān u revān olup gidesin **(5)** gitmemek ḫoş-terdür ve şol ḥarf ki anı sen gūyān olup beyān u ʿayān idesin itmemek bih-terdür zinde şol kimsedür ki kendüliginden geçüp uşana ve mürde ol kişidür ki kendüyi kimse ṣana

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bu maʿnīde buyurdı şāh-ı mürsel

Didi yaʿnī ölüñ ölmezden evvel

(10) Ölen ölmezden evvel zinde oldı

Ḫudāya cān u dilden bende oldı

كما قال انبیّ علیه الصلوة والسلام

موتوا قبل ان تموتوا [389]

Faṣl-ı ṯānī maʿrifet-i sülūkı beyān eyler

Suḫan-ı ʿışḳa maḥrem ve bu sırra hem-dem olana iki ḥālet yüz gösterür biri sūḫtendür bī-tekellüf ve biri **(15)** sāḫtendür bī-taṣarruf hemīn bu iki kār-ı maḥmūd ve şiʿār-ı **[Y42b]** mesʿūd pervāne ve mūmda mevcūddur ol sebebdendür ki anlar dāyimā āteş-i şuʿle-dār ile hem-dem ü yār olup rūşenālik ile āşinālik[390] bulmışlardur pervāne-i perrānenüñ egerçi şemʿ ile cemʿi maʿlūmdur ammā ṣıfat-ı **(5)** dīvānegī pervānede ve ḥālet-i yegānegī mūmda mefhūmdur[391] ṣıfat-ı yegānegī-i mūm oldur ki **[M30b]** kendüyi āteş öñinde fenā

[388] Naẓm: Beyt Y

[389] **مُوتُوا قبلَ أن تموتُوا**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 15.11.2022).
İbn Hacer el-Askalânî, *el-Es'ile ve'l-ecvibe*, 59

[390] ile āşinālik: -M

[391] pervānede ve ḥālet-i yegānegī mūmda mefhūmdur: pervāne-i perrānenüñ egerçi şemʿ maʿlūmdur mefhūmdur M

ider ve ṣıfat-ı dīvānegī-i pervāne oldur ki kendüyi pīş-i şemʿde ifnā ider egerçi ḥaḳīḳatde ikisi de suḫte-i maṭlūbdur ammā pervāne muḥib ve mūm **(10)** maḥbūbdur niteki[392]

Naẓm

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Tā ki olmaya mūm hem-dem-i nūr
Bulmaz anuñ cemāli tāb-ı ẓuhūr

Rūşen olmaz anuñla dār u diyār
Olmayınca żiyā-ile ol yār

Ḥikāyet

Pervāne-i dīvāneye didiler ki kendüñi āteşe atmañ ziyāndur **وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ** [393] fermān-ı Furḳān ve ḥükm-i Ḳurʾān ve emr-i Raḥmāndur **(15)** pervāne daḫi bī-pervā bu iḳtibāsla fetvā virüp **[Y43a]** didi ki

Beyt[394]

ایّها الناس ولا تُنافقوا
لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا [395]

Pervāne-i bī-pervāya nāra yanmadan özge ser-māye yoḳdur

Beyt

کمال عاشقی پروانه دارد
که غیر سوختن پروا ندارد [396]

Henūz daḫi şemʿ miyān-ı[397] **(5)** cemʿe gelmemişdi pervāne ve mūm arasında rūşenāyī-i āşināyī maʿlūm olmışdı nā-gāh şemʿüñ miyān-ı cemʿe gelmesi peyāmı pervāne-i perrāne-i dīvāneye irişdi nihādından bir ġayret ḳopup pāyı üzerine ṭurup cānāndan yaña perrān olup nezdīk-i mūma irişdi **(10)** tā keyfiyyet-i ḥāl maʿlūmı ola çünki pervāne şemʿi[398] ḳoyup mūmdan yaña revāne oldı şemʿ-i dil-sūz daḫi zebāne-efrūz olup pervāneye böyle didi ki ey müddeʿī-i nā-be-kār u kec-güftār u ʿayyār-ı huş-dār ki eger gerçek benüm

[392] Niteki: -M
[393] Allah yolunda harcama yapın; **kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın**. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever. Bakara, 2/195.
[394] Beyt: Naẓm Y
[395] **Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz**. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir. Âl-i İmrân, 3/92.
[396] Bu beyit Emîr Hüseynî'ye ait olup kaynak eserden çevrilmeden alınmıştır.
[397] miyān: -M
[398] şemʿi: -M

rübūdem olup ʿışḳum[399] ile maḥrem[400] olayduñ **(15)** benden ġayrıya ne sebebden naẓar idüp anuñla hem-dem **[Y43b]** olayduñ[401]

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Yüri ey müddeʿī geç bu hevādan
Ki sıġmaz bir dile bil iki dil-ber

Dilüñ bir dil-berüñ daḫi bir olsun
İkilikde ḳalursañ olduñ ebter

Mūm daḫi pervāne-i dīvāneye söz atup böyle didi ki

Naẓm

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

(5) Şāh ʿadlini ger tamām ide
Mürvet oldur ki bār-ıʿām ide

[M31a] Nūr-ı ḫurşīd olmasa tābān
Ẓulmet içre ḳalurdı cümle cihān

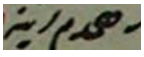
Pervāne-i bī-ḳarār bu suḫandan girān-bār olup kendü birle bu güftārı tekrār eyledi ve semāʿa girüp bu naẓmı anda söyledi

Naẓm[402]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Çü kendüm maḥrem olmadum ġamına
(10) Revā görmek ʿacebdür hem-demine[403]

Bu dem ġayret irişdi baña bisyār
Nice görem anı der-çeşm-i aġyār

[399] ʿışḳum: anuñ M
[400] maḥrem: hem-dem M
[401] benden ġayrıya ne sebebden naẓar idüp anuñla hem-dem olayduñ: -M
[402] Naẓm: Beyt Y
[403] hem-demine: M

Neṯr

Baʿd-ez-ān pervāne-i dīvāne rūy-ı sūy-ı mūma irüp böyle didi ki ey cevher-i girān-māye vey aḫter-i bülend-pāye ey bezm-i ṣubḥ-ı ḫīzānda menbaʿ-ı nūr vey ʿarṣa-i şāmda hem-çün kūh-ı Ṭūr **(15)** ey ṯuʿbān-şekl ki ehl-i ẓulmete yed-i beyżā peydā idersin **[Y44a]** vey sevdā-zede ki ġalebe-i ḥarāretden ṣafrā dökersin[404] baña di[405] ki endīşeñ nedür ve fikrüñ nicedür mūm maʿlūm idindi ki pervāne-i dīvāne ṣāḥib-i sekrdür [406] ʿarbede-i bisyār iẓhār itmek ister lā-cerem dil-i nermden nefes-i **(5)** germle nidā idüp didi ki ey şehbāz-ı pāk-bāz vey sevdā-zede-i ṭālib-i keşf-i rāz bidāyet-i cüst ü cūda güft ü gūy-ı ziyāde idüp ʿarbede-i bisyār ile keşf-i esrār-ı yārı istifsār itme ki

Naẓm[407]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

ʿAdemden tā vücūda geldi bu post
Baña maḥrem degül illā ġam-ı dost

(10) Ġamından ġayrı yāruñ maḥremüm[408] yoḳ
Heminden ġayrı anuñ hem-demüm yoḳ

El-ḳıṣṣa

Henūz daḫi ḫām olup bu ḫayāli bāle ḥavāle idüp üşürdüm ve bu sevdā-yı ḫāmı derūnumda[409] ḳaynadup bişürdüm ki

يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً [410]

Pervāne-i dīvāne çün ḥikāyet-i mūmı diñledi dil-i selīm ile **(15)** āh-ı nerm idüp iñledi ve bu naẓma ʿazm idüp söyledi

[404] dökersin: döker sensin M
[405] di: didi M
[406] ve fikrüñ nicedür mūm maʿlūm idindi ki pervāne-i dīvāne ṣāḥib-i sekrdür: -M
[407] Naẓm: Beyt Y
[408] maḥremüm: maḥrem M
[409] derūnumda: derūnumdan Y
[410] Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse, sanki sizinle onun arasında bir yakınlık olmamış gibi, **"Keşke onlarla beraber olup ben de büyük bir kazanç elde etseydim"** der. Nisâ, 4/73.

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

[Y44b] Bu derde bulmadum ḥayfā ki merhem

Viṣāl-i yāra yoḳ hem-rāz[411] u hem-dem[412]

Anuñ-çün kārum oldı süst-bünyād

Ki ʿahd-i dostān olmadı muḥkem

Āḫirü'l-emr kendü birle bu rāy-ı muḳarrer ve bu fikr-i bikr-i mużmeri müẓhir eyledügi bu iki kārdan birini iḫtiyār ide ki yā dil-i **(5)** bī-ḳarārı **[M31b]** hevā-yı yārdan terāş ide yā hevā-yı ġam-ı yār ile terk-i cān u baş ide çün ıżṭırāb u ıżṭırār-ı pervāne-i dīvāne ġāyete yetişdi ve perrān olup devrān etmesi nihāyete irişdi ʿāḳıbet sırrına bu serzeniş girişdi **ای مدّعی ریایی خودرا بخلق چند نمایی**

(10) Ferd[413]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Bu riyāyī ḫırḳadan bir būriyā yegdür saña

Eyleme kibr ü riyā bu kibriyādan vāz gel

ما هذا الامُر للوصول الی

المراد الّا ببذل الرّوح والفواد

Naẓm[414]

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Beẕl-i rūḥ itmeyince hīçbir cān

Bulmadı vaṣl-ı yārına dermān

Vaṣl-ı cānān ise murāduñ eger

Terk-i cān eyle gel yolında hemān

(15) Murāduñ vaṣl-ı cānān ise rāh-ı ʿışḳında beẕl-i dil ü cān eyle **[Y45a]** ve maḳṣūduñ seyr-i mülk-i lā-mekān ise terk-i kevn ü mekān eyle

[411] hem-rāz: hem hem-rāz M
[412] hem-dem: maḥrem M
[413] Ferd: Naẓm M
[414] Naẓm: Beyt Y

Naẓm

[Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

Kendüligüñden kesil tā ki bulasın viṣāl

Vuṣlata ṭālib olan kendüden eyler fiṣāl

Vuṣlat ise ger münā varlıġuñ eyle fenā[415]

(5) Maġribe sālik olan maşrıḳa varmaḳ muḥāl

Beyt[416]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Kesel senden ola sen tārhāyī

Ki peyvendüñ senüñ oldı cüdāyī

Ḥicāb-ı aʿẓam[417] ey cān benligüñdür

Niḳāb-ı aḥkem ey dil senligüñdür

Bu maḥalde erbāb-ı temkīn böyle tebyīn itmişlerdür ki

Mıṣrāʿ[418]

با مار سیه نشین وبا[419] **خود منشین**

Yaʿnī mār-ı siyāh[420]-ı zehr-nāk **(10)** ile ḳarīb ü ḳarīn[421] olmaḳ yegdür ki nefs-i ḫod-bīn[422] ile hem-nişīn olasın ve bu nükteye işāret ḥażret-i risāletden ṣallalāhu ʿaleyhi ve sellem daḫi[423] böyle ṣādır olmışdur ki ḳāḍi'l-ḥācāta münācātlarında böyle ʿarż-ı ḥācāt iderlerdi ki[424] **الٰهی لاتکلنی الی نفسی طرفة عینٍ** [425] belki teraḳḳī **(15)** idüp böyle dirlerdi ki **ولا اقل من ذلك** ve nefse[426] ittikālarınuñ **[Y45b]** żararına ʿillet-i beyān idüp böyle buyururlardı ki[427] **انّك**

---

[415] fenā: ifnā M
[416] Beyt: -Y
[417] aʿẓam: aʿcem Y
[418] Mıṣrāʿ: -M
[419] **باد : با** M
[420] siyāh: siyeh M
[421] ḳarīb ü ḳarīn: ḳarīn Y
[422] ḫod-bīn: ḫod-bīn u ṣayd-āyīn M
[423] ṣallalāhu ʿaleyhi ve sellem daḫi: daḫi ṣallalāhu ʿaleyhi ve sellem M
[424] münācātlarında böyle ʿarż-ı ḥācāt iderlerdi ki: münācāt iderlerdi ki M
[425] **كان من دعاءِ النبيِّ اللهمَّ لا تكلْني إلى نفسِي طرفةَ عينٍ ولا تنزعْ مني صالحَ ما أعطيتَني** الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 10.12.2022).
El-Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâʾid*, 1/184.
[426] nefse: nefsle M
[427] Y: +eger sen beni baña ışmarlasañ M

ان تكلنى الى نفسى تُقّر بنى من الشر وتباعدنى من الخير[428] **[M32a]** yaʿnī yā Rab eger sen beni baña[429] ışmarlasañ beni şerre ḳarīb idüp ḫayrdan baʿīd idersin yaʿnī müsteḥaḳḳ-ı dār-ı **(5)** naʿīm iken lāyıḳ-ı nār-ı caḥīm[430] idüp naṣībümi veyl-i vaʿīd idersin ʿāḳıbet pervāne-i dīvāne cānını cānāna niṯār u īṯār itmege iḳdām u ihtimām idüp cānib-i şemʿ-i tābāna perrān olup bu naẓmı gūyān oldı

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Temāşā-yı cemālüñle egerçi
Bu çeşmüm[431] çeşmesi ḫoş rūşen oldı

(10) Velī vaṣluñ hevāsı birle cānum
Ṭutuşup yanmaḳ ister külḫan oldı

Çün gördi ki pervāne-i dīvāne cān u dilden cānını cānāna teslīm ü fedā itmege taṣmīm ü ibtidāʾ itdi lā-cerem cānib-i cānāndan[432] ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı şemʿ pervāneye böyle irişdi ki اِرْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً [433]

(15) Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

ʿĀḳıbet çünkim rücūʿuñ bañadur
Merciʿuñ nisyān etme añadur

[Y46a] Ben saña senden daḫi ʿāşıḳ-terem
Vuṣlatuñ senden daḫi yeg isterem

Çün pervāne-i ṣāḥib-i semāʿ şevḳ-ı cānāneyi istimāʿ eyledi hemān-dem cānını cānāna fedā idüp maḥbūbı birle ittiṣāl ü ictimāʿ eyledi

---

[428] **أنك إنْ تكِلْني إلى نفسِي تُقرّبُني من الشرّ وتباعدُني من الخيرِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 16.11.2022).
el-Heysemî, *Mecmaʿuʾz-zevâʾid*, 187/10.
[429] baña: -M
[430] lāyıḳ-ı nār-ı caḥīm: lāyıḳ-ı caḥīm Y
[431] çeşmüm: çeşm M
[432] teslīm ü fedā itmege taşmīm ü ibtidāʾ itdi lā-cerem cānib-i cānāndan: -M
[433] **Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.** Fecr, 89/28.

Naẓm[434]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ne ḫoşdur yārla yāruñ viṣāli

(5) Gidüp fürḳat bulalar ittiṣāli

İkilik birlik ile ide peyvend

Zihī devlet zihī niʿmet zihī ḳand

اللّهم يسّر الجميع العاشقين [435]

Faṣl-ı s̱āliṣ naṣīḥat-ı sāliki beyān eyler

Ey ṭālib-i viṣāl-i dil-dār gücüñ yetdügi miḳdār mücāhede ṭarīḳine mürūr u güẕār eyle ki mücāhede-i aʿmāl-i **(10)** ebrārsuz müşāhede-i cemāl-i bā-kemāl-i yār[436] müyesser olmaz ve faḳr u fenā renci çekinmeksüzin vüsʿat ü ġınā gencine irişilüp luṭf u vefā küncine geçilmez taḥammül-i miḥnet-i bār-ı ḫārsuz temāşā-yı zīnet-i gülzāra yetişilmez ve keyfiyyet-i ḫamr-ı ḫarāba renc-i ḫumārsuz irişilmez

Naẓm[437]

[Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

Nān-ı cevīn ile idüp iktifā

(15) Künc-i ḳanāʿatde geçin çek cefā

Rencsüz irişmedi gence kişi

[Y46b] Bulmadı hīç kimse cefāsuz vefā[438]

[M32b] Bal belāsuz bulunaydı eger

Ṭaş ḳomayaydı biline[439] Muṣṭafā

[434] Naẓm: Beyt Y
[435] **اللّهم يسّر الجميع العاشقين**: -M
[436] yār: -M
[437] Naẓm: Beyt Y
[438] Bulmadı hīç kimse cefāsuz vefā: Genc bulmadı hīç kimse cefāsuz vefā M
[439] biline: tiline Y

Naẓm[440]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Mühtedī oldur ki bil ʿāmil ola

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا [441] ile

Mevte dek fevt eylemeye ṭāʿati

Ḥaşr ola ʿuḳbāda tā bīnā-ile

Neṯr

كما قال الملك المعين فى القران المبين امراً الى حبيبه سيّد المرسلين و خاتم النبييّن و شفيع المذنبين (5) وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ [442] emr-i ʿAllām Seyyid-i ʿāleme böyle ihtimām idicek ḫayāl itme ki hīçbir kes ḫidmet-i ṭāʿatden ārām ide

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bu meydānda çü sen bir ṭop olduñ

(10) Yüri teslīm-i çevgān ol zamānı

Ḳażāsına olup fermān rıżā vir

Gider dilden hevā-yı īn ü ānı

Neṯr

Pālūde-i ʿilm olma ki ālūde ḳalursın ve elem-i emel ile mühmel olup mest-i ʿamel olma ki müstaʿmel olursın ʿilm ü ʿamel delīl-i ʿibāretdür ol yerdeki maʿlūma işāretdür ve her iki nişān **(15)** bīgānegīdür ol maḳāmdaki beyān yegānegī ola

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

[Y47a] Ḥaḳīḳat murġı iseñ sen der-īn dām

Ṣaḳın ʿilm ü ʿamelde ḳılma ārām

[440] Naẓm: -M

[441] **Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince,** onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır. Ankebût, 29/69.

[442] **Kesin olan şey gelinceye kadar Rabbine kulluk et.** Hicr, 15/99.

Er-iseñ dīn ü dünyādan güẕer ḳıl

Dil-ārāmıyla ide tā dil ārām

ʿĀḳilā[443] ʿilm ü ʿamel ism ü resme esāsdur ve her dü netīce vehm ü ḳıyāsdur saʿādete ol irişdi ki **(5)** terk-i ʿādet eyledi siyādete ol yetişdi ki namāz-ı ʿādīsini iʿāde eyledi

Ḥikāyet

Mervīdür ki ḥażret-i İmām-ı Aʿẓam ve muḳtedā-yı ehl-i ʿālem ve ol ẓāhir ü bāṭında merd-i ṣāfī vü ṣūfī Ebū Ḥanīfe-i Kūfī raḥmetullāh bu deñlü ʿilm-i bī-nihāye ile hīçbir vaḳt namāzını **(10)** ḳażāya ḳomamış ammā ḳırḳ yıllıḳ namāz-ı ʿādīlerini iʿāde idüp ḳażā eylemiş pes ẕāt-ı laṭīf-i pür-nūrları sirāc-ı ümmet ve tāc-ı devlet olup çerāġ-ı ʿulüvv-himmetleri bāġ-ı ʿālemi rūşen idüp ṣaḥn-ı cennet gibi gülşen eyledi ṭāʿat-i resmī biḍāʿat-i müzcātdur **(15)** terk-i **[M33a]** ʿādet delīl-i saʿādet ü necātdur zümre-i ʿāşıḳān **[Y47b]** meşġūl-i[444] āyīnelerdür maġrūr-ı resm ü āyīnler degüldür göñül āyīnesinden kem ü bīş pasını[445] pāk itmişlerdür ve nīk ü bed hevāsı ḥicābını çāk itmişlerdür anlaruñ güftār u kirdārları ins ü cān degüldür belki maṭlab-ı **(5)** muḫtārları üns-i cāndur ʿacāʾib ḳavmdür ki ārzūları kūy-ı melāmetde sūy-ı ḫarābat olup sevdā-yı selāmetden ferāġat idüp terk-i irādāt[446] itmişlerdür bād-ı ṣubḥla hem-demler ve nesīm-i seḥer ile maḥremlerdür

Ḥikāyet

Şeyḫ Aḥmed Ġazzālī ʿaleyhi raḥmetullāhi'l-ʿālī **(10)** böyle buyurmışdur ki çün tīr-i ʿışḳ Ādemüñ cānına irişdi lā-cerem cān-ı Ādem yara[447]-yı ʿışḳla pāre pāre olup semʿine bu nidā yetişdi ki ey mecrūḥ-ı ʿışḳ u maḥabbet şimdiden ṣoñra saña ʿışḳ cerāḥātini çekmekden özge çe rāḥat

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Zaḫm-ı tīr-i yār oldı rāḥatı ʿāşıḳlaruñ

(15) Maṭlab-ı dil-dār oldı maḳṣadı ṣādıḳlaruñ

و صلى الله على سيّدنا محمد و آله و صحبه اجمين

[443] ʿĀḳilā: Bir ʿāḳilā M
[444] meşġūl: meşḳūl Y
[445] kem ü bīş pasını: kem ü bīş ġavġāsını pasını M
[446] irādāt: irādet Y
[447] yara: pāre Y

[Y48a] Faṣl-ı rābiʿ ibtidāʾ-i ḫilḳati beyān eyler

Çün tīr-i taḳdīr-i ezelī ʿālem-i bī-nişānīden cān-ı Ādem-i Ṣafī[y]i bī-nişāne eyledi ve nesīm-i bī-niyāzī zülf-i perīşānına şāne urdı henüz daḫi āb-ı cerāḥat ile **(5)** ḫāk-i Ādem hem-dem olmadın anlara bu nidā geldi ki ey āb u ḫāk bizüm tīr-i ḫurdemüz esrārını aġyārdan pūşīde vü nihān idüp bu ḫastemüz ḥikāyetini dillerde dāsitān eylemeñ **حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللهِ** [448]

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bu ikiden biter nesrīn ile gül

Bu ikiden olur nefrīn-i bülbül

(10) Ḫāk bu ḫiṭāb-ı derd-nākden ġam-nāk olup efsürde oldı ve bu ʿitāb-ı sūz-nākden helāk olup şiddet-i yübūset ile mürde oldı ʿāḳıbet böyle didi ki bu ḫaste-i bī-çārenüñ **[M33b]** yara-yı ʿışḳ cenānına[449] irişdi ve zaḫm-ı peykān-ı cānān cānına yetişdi bu sırr-ı bāhir ẓāhirdür ki **(15)** ben anı ne vechle ṣābir olup sātir olmaġa ḳādir olam

[Y48b] Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Rāz-ı ʿışḳuñ ger bile her kimse benden bilmesin

Ben dimeñ anı velī çihrem ider peydā anı

Āteş-i ʿışḳuñ dilerdüm eyleyem dilde nihān

Āb-ı çeşmüm līk eyler ʿāleme rüsvā beni

Bildiler ki ḫāk-i bī-bāk henüz daḫi ṣāfī vü pāk olmamışdur

Beyt[450]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ey zer-i raʿnā egerçi sende var luṭf u behā

(5) Līk nāra yanmasañ olmaz saña ḳadr ü behā

[448] … **Allah'ın vaadi gelinceye kadar**… Ra'd, 13/31.
[449] cenānına: cānına Y
[450] Beyt: Naẓm M

Mekke ve Ṭāyif[451] miyānında bir ḫalvet-ḫāne[452] vardur ki dil-i ʿāşıḳān anda ṭāyifdür āḫirü'l-emr ḫāk kendünüñ bī-ābīliginden ibā idüp kendüyi āteş-i mücāhedeye atdı tā ki nār-ı mücāhede birle dīdār-ı yārı[453] müşāhede ide çünki ḫāk āteş-i mücāhede **(10)** ile tāb-nāk olup āb[454]-ı ʿışḳla ṣāfī vü pāk oldı ve ol ḫaste-i dem-bestenüñ mizāc[455]-ı bī-izdivācı kemāl-i iʿtidāl ü imtizāca irişüp yetdi lā-cerem andan hezār eşcār eṣmār īṣār peydā vü hüveydā olup yetdi ve her nebāt u giyā vaḥdet sırrını ifşā **(15)** idüp yektālik ile peydā oldı ki **كفته اند**

Naẓm

هر كياهى كه از زمين رويد [Y49a]

وحده لا شريك له كويد [456]

Terceme

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

Her dāne ki yerden bitüben ḳaldıra çün baş

Vaḥdet ḫaberin ʿāleme her biri ider fāş

İblīs-i şāḥib-i telbīs ki ġurūr[457]-ı **اَنَا خَيْرٌ** [458] ile maġrūr olup gendüm-nümā **(5)** ve cev-fürūş oldı lā-cerem maḳām-ı refīʿden menzil-i vaż̄īʿe indirdiler ve Ādem-i muḥterem ü mükerrem iʿtiẕār-ı **رَبَّنَا ظَلَمْنَا** [459] ile cev-nümā vü gendüm-fürūş oldı lā-büd menzil-i vaż̄īʿden maḳam-ı refīʿe ḳaldırdılar ve eger dilerseñ ki bu sırdan olasın āgāh diñle ki ne buyurmışdur **(10)** Resūllullāh **من تواضع رفعه الله و من تكبّر وضعه الله** [460] İblīs çün āzārīde **[M34a]** oldı kārı[461] bī-zārīye irişdi ve Ādem çün zārīde oldı kārı yārıyla bāzāra yetişdi

---

[451] Ṭāyif: Ṭevāyif Y
[452] ḫalvet-ḫāne: ḫalvet M
[453] yārı: yār M
[454] āb: āteş Y
[455] mizāc: mizācı M
[456] Sair kaynaklarda Şebüsterî, Firdevsî ve Sa'dî'ye ait olduğu ifade edilen beyte sözü geçen şairlerin eserlerinde rastlanmamıştır.
[457] ġurūr: -Y
[458] Allah buyurdu: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), **"Ben ondan daha üstünüm;** çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi. A'râf, 7/12.
[459] Dediler ki: "Ey rabbimiz! **Biz kendimize zulmettik.** Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!" A'râf, 7/23.
[460] **من تواضعَ للهِ رفعَهُ اللهُ ومن تُكبِّرَ وضعَهُ اللهُ ومن أكثر ذِكرَ اللهِ أحبَّهُ اللهُ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 15.11.2022).
el-Irâkî, *Tahricü'l-İhyā*, 5/43.
[461] kārı: kār Y

Beyt[462]

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

Ādem ki her nefes nedem itdi ḫaṭāsına

Buldı rıżā maḳāmını irdi Ḫudāsına

İblīs-i telbīs **(15)** iftiḫār ile çün bīgāne oldı behişte didiler ki **[Y49b] ابلیس را جا مده** ve Ādem iʿtiẕār-ı istiġfār ile yegāne[463] oldı dıraḫta didiler ki **آدم را جامه ده**

Naẓm

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

Ey nefs-i ʿadū niceye dek olasın evbāş

Ger bende iseñ gerçek aña **طالب او باش**

Faṣl-ı ḫāmis vaḥdeti beyān eyler

(5) Fātiḥa-i ʿışḳ iḫlāṣdur ammā ol kimse içün maḳām u menāṣdur ki kendüden ḳurtılup ḫalāṣ oldı ve anuñla ittiḥād u iḫtiṣāṣ buldı ḥisāb-ı ebcedde elif birdür bā dü ve ḥisāb-ı ʿışḳda elif oldur bā tu ḥisāb-ı ebced giriften-i engüşt iledür ve ḥisāb-ı **(10)** ʿışḳ küşāden-i muşt iledür anuñ cemʿi erḳām iledür ve bunuñ cemʿi iḳdām iledür egerçi her ikinüñ şumārı taḫta-i ḫāk üzredür ammā anda[464] ḫāki levḥ üzre pāş iderler ve bunda ḫāki levḥ-i dilden terāş iderler egerçi bu maḥv u iṯbāt saña düşvār u müşkildür ammā göñül **(15)** āyīnesine naẓar it ki levḥ-i maḥfūẓ dildür[465]

Beyt[466]

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

[Y50a] Dil dime sen aña ki o laḥm u deri ola

Dil ol-durur ki iki cihāndan berī ola

Aldanmaya hevā-yı zer ü sīm ü dirheme

Bāzār-ı ʿışḳ içinde bugün cevherī ola

[462] Beyt: Naẓm M
[463] yegāne: bīgāne M
[464] anda: andan M
[465] levḥ-i maḥfūẓ dildür: levḥ-i maḥfūẓdur M
[466] Beyt: Naẓm M

Beyt[467]

الواحد يكفيك من الكلّ

والكل لا يكفيك من الواحد

Ḥikāyet

Ebnā-yı dünyādan biri nezd-i Bāyezīde gelüp **(5)** didi ki ḥisābum var ben saña diyeyin sen ʿıḳd eyle her ʿaded ki racül-i mezbūr meẕkūr Bāyezīde ḫaber virdi Bāyezīd cümlesini vaḥdet üzre ʿıḳd eyleyüp hīn-i muḥāsebede yine vaḥdet ile cevāb virdi merd-i bī-çāre müteḥayyir olup didi ki şeyḫā bu ne ḥisābdur ki [**M34b]** sen eylersin şeyḫ didi **(10)** ki ben birden ġayrı nesne[468] bilmezem ki cümle birden ḥāṣıl olur ve bir cümleden ḥāṣıl olmaz **ربّ واحد يعدلُ الفاً** elifdür ki sākin olsa elf olur

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Egerçi bu ṣaġışlar bī-ʿadeddür
Hemān maʿdūd arada bil eḥaddür

Vücūduñ her ʿaded alur eḥaddan
Keşīr olmaz eḥad hergiz ʿadedden

(15) Eger birdür eger ondur eger yüz
Ṣaġışlar cümle birdür birdedür söz

[Y50b] Ḥikāyet

Mervīdür ki bir merd-i aḥvel derd-i ḥivel ile mübtelā vü giriftār idi ve bir maḳāmda sākin olup der-kār idi nā-gāh bir murġ öñinden perrān olup ṭayerān eyledi ve ol ḥāletde aña didiler ki aḥvel **(5)** hemīşe biri iki görür dirler sebeb nedür ve ʿillet ne nesnedür aḥvel daḫi didi ki bu suḫan rāst degüldür eger bu söz dürüst olaydı ben bu iki murġ-ı ṭayyārı nā-çār çār göreydüm

[467] Beyt: -M
[468] nesne: -M

Naẓm[469]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Çünki ġaflet perdesi öñüñdedür

Gösterür biri saña ol bī-şumār

(10) Ġaflet itme perdeyi çāk idegör

Tā olasın rāst-bīn ü rāst-kār

Faṣl-ı sādis tecribe-i sāliki beyān eyler

Şol rūḥ ki mecrūḥ-ı tīr[470]-i ʿışḳdur aña **يُحِبُّهُمْ** [471] kār-ḫānesinden iki ṣıfat virilmişdür biri bendegī ve biri āzādī bendegī ḥaḳīḳat-i faḳrdur ve āzādī ḥaḳīḳat-i taṣavvufdur **(15)** ve her ki bu iki ṣıfat ile hem-rāh ola bī-iştibāh [**Y51a]** ehl-i taṣarrufdur bendegī maʿrifet-i nefs ve āzādī maʿrifet-i Ḥaḳdur ve her kim bu iki ḫaṣlet ile hem-dem ü maḥrem ola rāh-ı[472] yegānegīde merd-i muḥaḳḳiḳdür Ḥakīm Senāyī ve ol rāh-ı beḳāda merd-i fenāyī buyurmışdur ki

Naẓm[473]

چون تو در نفس خود زبون باشی

عارف کردکار چون باشی (5) [474]

Terceme[475]

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Zen-i nefsüñe çün zebūn olasın

Ṣanma bu yolda reh-nümūn olasın

Er olan ʿavrete zebūn olmaz

Merd olagör ki tā maṣūn olasın

---

[469] Naẓm: Beyt Y
[470] tīr: sırr M
[471] … **Allah onları sever** … Mâide, 5/54.
[472] rāh: -M
[473] Naẓm: -M
[474] https://ganjoor.net/sanaee/hadighe/hdgh01/sh2 (erişim 25.02.2023).
Senâyî, *Hadîḳatü'l-hakîka ve şerîʿatü't-tarîka*, 1. bâb, 2. bölüm; 9. beyit.
[475] Terceme: Naẓm M

Neṯr

Ve bu yolda ṣad bār u ṣad hezār **[M35a]** müddeʿī-i kec-reftārı ġayret-i ʿışḳ-ı yār ġāret idüp kārlarını ḫasārāta irgürmişdür ki[476] anlar ṣūretden **(10)** sīrete yetişmediler ve emelden ʿamele irişmediler belki maḳṣad-ı aḳṣāları zīnet-i dünyā olup meşġūl-i ġūl-i ġaflet oldılar sırr-ı melāhī ile maʿlūm olup sırr-ı İlāhīden maḥrūm oldılar reng-i ẓāhirleri jeng-i bāṭınları olup niḳāb u resm ü ismleri ʿiḳāb-ı **(15)** rūḥ u cismleri oldı

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ey şarāb-ı ġafleti cām-ı hevesden nūş iden

[Y51b] Uyma nefsüñe ṣaḳın terk eyle ḫˇāb-ı ġafleti

Ḳorḳaram mevt irişüp olıcaḳ bīdār ḫˇābdan

Nādim olup diyesin ḥayfā ki oldum nekbetī

Neṯr

ʿĀm dünyāyı görüp menzil budur didi ḫāṣ ʿuḳbāyı bulup ḥāṣıl budur didi ʿāşıḳ Mevlāyı ṭaleb idüp maṭlab budur didi lā-cerem **(5)** ʿām ʿāḳıbet niḳmete irişüp ḫāṣ niʿmete yetişdi[477] ve ʿāşıḳ bu ikiden ferāġat idüp[478] devlete yetişüp vuṣlata irişdi **كما قال النبىّ حبيب آلا له محمّد رسول الله**

الدنيا حرام على اهل الاخرة والاخرة حرام على اهل الدنيا وهما حرامان على اهل الله [479]

Merd-i ṣāḥib-i **(10)** derd oldur ki gerd-i dünyā anuñ girdinde degzinmeye ve vāye-i ʿuḳbā anuñ ser-māyesi olmayup bu sevdāda[480] çegzinmeye **لَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ** [481] nişān-ı dervīşāndur **يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ** [482] beyān-ı şān-ı īşāndur[483]

---

[476] ki: -Y

[477] didi ḫāṣ ʿuḳbāyı bulup ḥāṣıl budur didi ʿāşıḳ Mevlāyı ṭaleb idüp maṭlab budur didi lā-cerem ʿām ʿāḳıbet niḳmete irişüp ḫāṣ niʿmete yetişdi: didi lā-cerem ʿām ʿāḳıbet niʿmete irişüp ḫāṣ niʿmete yetişdi M

[478] idüp: itdügiyçün M

[479] **الدنيا حرامٌ على أهلِ الآخرَةِ، والآخِرَةُ حرامٌ على أهلِ الدُّنيا، والدنيا والآخِرَةُ حرامٌ على أهلِ اللهِ** الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 20.11.2022).
el-Elbânî, *Zaʿîfü'l-Câmiʿ*, 3009.

[480] bu sevdāda: -Y

[481] Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır. **Onların yüzlerinde ne toz toprak bulaşığı olur ne de aşağılanmışlık izi**… Yûnus, 10/26.

[482] Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! **Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur** ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın. Enʿâm, 6/52.

[483] **لَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ** nişān-ı dervīşāñdur **يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ** beyān-ı şān-ı īşāndur: **الآيه لَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ** beyān-ı şān-ı işāndur Y

Ḥikāyet

Rābiʿa-i ʿAdeviyye-i ʿulviyyeye rafeʿallāhu ḳadrehā ṣordılar ki niçün cennet istemezsin ḫiṭāb-ı **(15)** ṣavāb ile böyle cevāb virdi ki ṭaleb-i cennet **[Y52a]** nezd-i ehl-i ḥaḳīḳatde[484] ʿalāmet-i cinnetdür zīrā ki **الجارُ ثمّ الدّار** pend-i ẕevi'l-abṣārdur

Mıṣrāʿ

کَارِ مَیّ سهلست اوّل ساقئ پیدا کنی

Ḥikāyet

Rivāyetdür ki bir merd-i sāde bir yol üstinde istāde **(5)** olup ṭururdı[485] nā-gāh bir cüvān-ı ṣāḥib-cemāl ki nihāl-i ḳāmeti Ṭūbā-miṡāl idi ve çihre-i zībāsı hem-çün[486] gül-i raʿnā-yı al idi aña uġradı ve tīr-i müjgānı **[M35b]** bī-çārenüñ bir naẓarda cigerini ṭoġradı bī-çāre hemān pāyına düşüp ardınca bile revān[487] oldı ve bī-iḫtiyār böyle didi ki **(10)** ey milket-i ḥüsne şehriyār her nesne ki bu bendede var cümle yoluña īṡār u niṡār olsun maʿṣūḳ-ı ṣāḥib-cemāl nāzik-ṭabʿ u ehl-i kemāl idi añladı ki merd-i nā-būde ḥüsnine rübūde olup ḥayrān olmış diledi ki anı tecribe vü imtiḥān ide pes aña ḫiṭāb idüp **(15)** didi ki bu niyyet ü[488] ʿazīmet ve bu ḳaṣd u himmet ki sen [**Y52b]** itmişsin mübārek olsun ammā bunuñ gibi zīreklik[489] ki sende var ḥayfdur ki murġ-ı cānuñ benüm gibi cānānuñ dāmına düşe zīrā benüm bir[490] hem-şīrem vardur ki ḥüsn ü cemālde niçe mertebe ziyāde vü kemāldedür ve **(5)** leṭāfet ü melāḥatde hezār derece benden efzūn u mevzūndur şimdi benüm ʿaḳabümce gelüp bu araya irer naẓar eyle gör ki ne zībā vü raʿnā duḫter çün aḫterdür

Naẓm

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

Çün gül açıldı görme sezā būy-ı sūseni
Āb-ı revān öñinde teyemmüm revā degül

Ḫūrşīd-i bā-ṣafā vire çün ʿāleme żiyā
Nūr-ı ḳamer hevāsını itmek sezā degül

---

[484] cennet istemezsin ḫiṭṭāb-ı ṣavāb ile böyle cevāb virdi ki ṭaleb-i cennet nezd-i ehl-i ḥaḳīḳatde: cennet nezd-i ehl-i ḥaḳiḳatde M
[485] ṭururdı: ṭurdı M
[486] hemçün: hemçü M
[487] revān: revāne M
[488] ü: -Y
[489] zīreklik: zīrlik M
[490] bir: -M

(10) Merd-i sāde-dil bu imtiḥāndan ġāfil idi hemān yüzini ol cüvāndan dönderüp ardına nigerān oldı ve hīç kimse görmeyüp ḥayrān ḳaldı ve ol cüvān-ı ʿālī-himmet kemāl-i ġayretinden[491] yüzine ṭabanca urup didi ki ey müddeʿī-i kāẕib ü kec-güftār[492] eger gerçek **(15)** benüm ʿışḳumla giriftār olayduñ pes ne sebebden beni [**Y53a]** ḳoyup anuñla yār u hevā-dār olayduñ

Ḥikāyet

Mervīdür ki bir dil-ber-i tāze-cüvān ki ḫūrşīd-i cemāli tābān idi bir pīr-i nā-tüvānuñ vechine naʿli birle ḍarb eyledi ol cüvāna didiler ki bunuñ gibi[493] pīr-i nā-tüvānı ḍarb u īẕā itmeden Allāhdan istiḥyā itmez misin **فقال لا لا نه يهوانى و منز ثلثٍ مارءانى** yaʿnī istiḥyā itmezem [**M36a]** zīrā ki bu müddeʿī-i kec-güftār benüm ʿışḳumla hevā-dār[494] ve bir daḫi üç gündür ki müşāhede-i cemāl-i ferḫunde-āsārum ile ber-ḫūrdār olmayup beni[495] görmedi

Beyt[496]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Yüri ey müddeʿī geç bu hevādan
Bu yolda kāẕib olan ṣādıḳ olmaz[497]

Faṣl-ı sābiʿ ḳāʿide-i ṭarīḳatı beyān eyler

Her kim ʿışḳ daʿvāsın idüp ʿāşıḳī iddiʿāsın eyleye ḳāżī-i vaḳt-i ṣāḥib-i edeb andan iki şāhid **(5)** ṭaleb eyler biri ẕikr-i müdām ve biri fikr-i tamām tā bu iki ḫaṣlet-i şerīfe ile meclis-i şerīʿatde şehādet olınmaya daʿvāsı maḳbūle geçmez zīrā ki bāṭılı ḥaḳdan seçmez

Naẓm[498]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Cüvān-merd ıssını bunca ʿalāyıḳ
İder mi vaḥdet-i[499] dil-dāra lāyıḳ
Eger vaṣl-ı nigārsa murāduñ
ʿAlāyıḳdan kesil ol merd-i fāyıḳ

---

[491] ġayretinden: ġayretden M
[492] güftār: reftār Y
[493] gibi: -M
[494] hevā-dār: hevā-däram dir Y
[495] beni: -Y
[496] Beyt: Naẓm Y
[497] Faslın sonundaki "ḥikāyet" ve "beyt" Y nüshasında 53a'da derkenardır.
[498] Naẓm: Beyt Y
[499] vaḥdet-i: vaḥdet ü Y

(10) ʿĀlim-i güftār egerçi bu ʿālemde bisyār u bī-şumārdur ammā ʿālim-i kirdār olmaḳ ġāyet ṣaʿb u düşvārdur her kim kendüde seyāḥate liyāḳat bulmadı baḥr-ı meʿānīde sebāḥāte istiṭāʿati olmadı

Naẓm[500]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Yüri cān-ı peder bir cān ṭaleb ḳıl
Fedā it cānuñı cānān ṭaleb ḳıl

(15) Vücūduñ zevraḳın ġarḳ it fenāda
Beḳā baḥrında var mercān ṭaleb ḳıl

[Y53b] Bu rāhuñ revendegānına lāyıḳ u erzānī ser-pīş idüp sır-pāş olmaḳdur ve bu ḥarfüñ gūyendegānına lāzım fermānı sākit ü ḫāmūş olup kendüliginden ferāġāt u ferāmūş itmekdür Niteki[501]

Naẓm[502]

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

(5) Mücerredān-ı ṭarīḳat ʿaceb cemāʿatdür
Bu rāha sālik olan mālik-i saʿādetdür

Bulara pīşe hemīşe fenāda oldı beḳā
Liḳāya irmek-içün işleri şehādetdür

Bu saʿādete[503] iki nişān vardur biri kem āzārī ve biri bisyār zārī her kim bu iki kār ile der-kār ola zümre-i ʿāşıḳān içre āşikār ola

[M36b] Naẓm[504]

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

(10) Meẕheb-i ʿışḳda ger dürüst olasın
Ṣanma bu yolda sen ki süst olasın

[500] Naẓm: Beyt Y
[501] Niteki: -M
[502] Naẓm: Beyt Y
[503] saʿādete: saʿādet M
[504] Naẓm: Beyt Y

Rāh-ı ʿışḳa eger ḳadem baṣasın
Vācib oldur saña ki cüst olasın

İster-iseñ eger bu ḳavle güvāh
Dimedi mi وَسَارِعُوا[505] Allāh

Ḫˇāb[506]-ı pindārdan[507] bīdār olup uyan ki merd-i ṣāḥib-i edebe bu meẕheb degüldür **(15)** ve yesāra bisyār[508] meyl itme ki kişi ẕeheb ile müẕehheb **[Y54a]** degüldür

Naẓm

[Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün]

Dünyā ile kimse hīç kes olmaz
Olmasa da daḫi nā-kes olmaz

Ger ister-iseñ ki merd olasın
Var ʿışḳa yapış ki ferd olasın

Neṯr

Taṣavvuf küşten-i nefs-i emmāredür kişten-i toḫm-ı nefs-i mekkāre degüldür[509] şerīʿat cadde-nişīn **(5)** olmaḳdur[510] seccāde-nişīn olmaḳ degüldür

Ḥikāyet

Birisi ṣordı ki ol şīr-i bīşe-i şerīʿate ve ol üstād-ı pīşe-i ṭarīḳata ki[511] yā Ebā el-Ḥasan zühd ne nesnedür baña ḫaber viresin pes ol ṣāḥib-i bürhān-ı sūre-i هَلْ اَتٰى ve müjde-i iḥsān-ı لا فتى böyle cevāb virdi ki **(10)** ey sālik-i rāhullāh الزّهد ترک مایشغلك عن الله [512] yaʿnī her nesne

---

[505] Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için **yarışın!** Âl-i İmrân, 3/133.
[506] Ḫā˘b: Cevāb Y
[507] pindārdan: +ve bīdārdandur Y
[508] yesāra bisyār: yesāre-i bisyāra Y
Kaynak metinde "sağa sola çok nazar etme" anlamını içeren bu kısımda en yakın anlamı M nüshası vermektedir. Bu eksiklik kaynak metinde geçen "yemîn" kelimesinin tercümede unutulmuş olduğunu düşündürmektedir.
[509] kişten-i toḫm-ı nefs-i mekkāre degüldür: -M
[510] şerīʿat cadde-nişīn olmaḳdur: -M
[511] ki: -Y
[512] وَقَدْ قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: الزُّهْدُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَوْجُهٍ. الْأَوَّلُ تَرْكُ الْحَرَامِ. وَهُوَ زُهْدُ الْعَوَامِّ. وَالثَّانِي تَرْكُ الْفُضُولِ مِنَ الْحَلَالِ. وَهُوَ زُهْدُ الْخَوَاصِّ. وَالثَّالِثُ تَرْكُ مَا يَشْغَلُ عَنِ اللَّهِ. وَهُوَ زُهْدُ الْعَارِفِينَ
14ص (shamela.ws) - مدارج السالكين ط الكتاب العربي - حقيقة الزهد - المكتبة الشاملة (erişim 10.12.2022).
İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, 2/14.

ki seni Allāhdan memnūʿ idüp mā-sivallāha meşġūl ide anı terk idüp Mevlā ṭalebinde olmaġı cānda berk itmekdür

Faṣl-ı ṯāmin kemāl-i istiġnāyı beyān eyler

(15) Sübḥānallāh hevā-yı ʿışḳ u maḥabbet bir laṭīf müşk **[Y54b]** ü[513] ʿanberīndür ki nice ciger anuñ sevdāsından[514] ġalṭān-ı ḫūn oldı ve sevdā-yı şevḳ u meveddet bir ḥelvā-yı şekkerīndür ki hezār göñül anuñ ārzūsında ḥayrān u mecnūn u āşüfte vü meftūn oldı

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

(5) Bilmezem gülden ne irdi bülbüle
Kim ġamından naʿralar ider hezār

Giceler tā ṣubḥa dek feryād idüp
Nāle vü efġān ider ol bī-şumār

Ḥikāyet

Şeyḫ Şiblī raḥmetullāhi ʿaleyh bir gün ḫāne-i saʿādet-nişānelerinden **[M37a]** ṭaşra çıḳup bu şiʿr-i şerīf semʿ-i münīflerine irişdi ki

Şiʿr[515]

أسايلُ عن سلمى افهل مِن مخبّر

يكون له علم فهل اين ينزل (10)

Terceme[516]

[Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün]

Var mı bir kimse ki[517] baña vire Selmā ḫaberin
Nereye itdi nüzūli nerede ḳıldı ḳarār

Neṯr

Şiblī-i üstād naʿra vü feryād idüp didi ki

[513] ü: -M
[514] sevdāsından: sevdāsında M
[515] Şiʿr: Beyt-i ʿArabī M
[516] Terceme: -M
[517] ki: -M

Şiʿr[518]

لا والله مافي الدارين

منهما عنهه مخبر بلا دين [519]

Beyt

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

Mest-i mey-i ʿışḳ oldı ḳamu ʿālem ü ādem

Vuṣlat ḫaberin dimege pes kim ola maḥrem

Mūsā bin ʿİmrān ʿaleyhi'ṣ-ṣalavātü'r-raḥmān **(15)** ki kelīm-i bisāṭ-ı ḳurbet ve nedīm-i inbisāṭ-ı **[Y55a]** ʿizzet olmış idi pes pes-i perdeden **اَرِنِّي** [520] iltimāsını peydā itdükde[521] Mevlā-yı aʿlāsı daḫi **لَنْ تَرٰينِي** [522] ḫiṭābı ile bu beşārete işāret eyledi ki[523]

اِنّك لن ترانى ما دامَتْ اِنّيتك باقيتً فيك بالامانى ولو كنت فانياً عن اِنيتك بكلّيتك صِرتَ لايقا الى وصلتى لصفاء نشأتك

(6) Şiʿr[524]

بيني و بينك اني يزاحمني

فارفع بجودك انى من البين [525]

وهذا معنى قولهم

وجودك ذنب لايقاس عليه ذنب [526]

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Sende mādem senligüñ bāḳī ola

Ṣanma cānānuñla cān bāḳī ola

---

[518] Şiʿr: Şiʿr-i ʿArabī M

[519] **عنهما :منهما** M

[520] Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! **Bana görün;** sana bakayım" dedi… A'râf, 7/143.

[521] itdükde: eyledi ki M

[522] … Rabbi, **Sen beni asla göremezsin**… A'râf, 7/143.

[523] Mevlā-yı aʿlāsı daḫi **لَنْ تَرٰينِي** ḫiṭābı ile bu beşārete işāret eyledi ki: -M

[524] Şiʿr: -M

[525] شرح فصوص الحكم - محمد داوود قيصري رومي - الصفحة ٣٩٧ (shiaonlinelibrary.com) (erişim 10.12.2022). Muhammed Dâvûd-i Kayserî-i Rûmî, *Şerh-i Fusûsu'l-hikem,* s.397. Şiir, bu eserde Hallâc'a nispet edilmiştir.

[526] شذرات الذهب في أخبار من ذهب - ابن العماد الحنبلي - كتابخانه مدرسه فقاهت (eshia.ir) (erişim 11.12.2022). İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb,* 3/418.

وجودك ذنب لا يقاس به ذنب

Eyleme nice fenā cāmını nūş

(10) Ṣanma bezm-i bāḳīde[527] sāḳī ola

و صلى الله على سيدنا محمّد و آله و صحبه اجمعين

Faṣl-ı tāsiʿ āġāz-ı fıṭratı beyān eyler[528]

Faṣl-ı evvel-rebīʿde emr-i Perverdigār-ı bedīʿ böyle oldı ki ḫademe-i dergāh-ı bī-çūn[529] ruʿb-ı meskūna ḫizāne-i kün fe-yekūnden ʿöşr-i ʿāşir inʿām idüp elṭāf-ı vālāsını zīr ü bālāda ḫāṣṣ **(15)** u ʿāma ʿām idüp[530] inʿām[531] emrini tamām itmām ideler pes evvelā **[Y55b]** ferrāşān-ı ṣunʿ-ı kün fe-kāne işāret böyle irişdi ki bisāṭ-ı zemīni meclis-i neşāṭ içün basīṭ idüp vasīʿ ide ve ḥoḳḳa-bāzān-ı felege ḫiṭāb-ı Melik böyle geldi ki naṭʿ-ı saṭḥ-ı ḫāk-i pākde ḥikmet-āmīz hezār **(5)** ṣanāyiʿ-i siḥr-engīz ve bī-şumār deḳāyıḳ-ı dil-āvīz göstere[532] ve bād-ı sebük-bār u bī-ḳarāra emr-i Şehriyār böyle oldı ki cārūb-ı himmet ve ḫāk-i rūb-ı ḥikmet ile ferş-i ġabrāda ġarrā ferrāşlikler īcād u iẓhār ide **[M37b]** tā ki her ḫas ü ḫārdan çeşm-i dil-dāra seyr-i çemen ü bahār **(10)** itdükde ġubār gelmeye ve her seng[533] ki pāy-ı yāra yara virüp ġam-nāk ide rāh-ı ser-i kūyından anı izāle idüp pāk ide baʿd-ez-ān ebr-i bahār-ı fermān-ber-dāra daḫi ḥükm-i Sulṭān böyle geldi ki deryā üzre güẕer idüp ve[534] ol ṣūfī-i ṣāfī-dili **(15)** dest-būsdan ṣoñra bu ḫaberi vir[535] ki ḥıyāż-ı cūdından **[Y56a]** riyāż-ı vücūd içün bir niçe ḳaṭre iḥsān ide tā ki bāġ-ı ʿālem anuñla maʿmūr u ābādān ola çün ebr-i bahār kenār-ı deryāya[536] güẕār eyledi iḳtidārı miḳdārı andan alup sūy-ı semāya ṣuʿūd u[537] reftār eyledi ve ol āb-ı **(5)** ḥayvān ile niçe bārān iḥsān u inzāl idüp bāġ-ı ʿālemi cennet-miṡāl eyledi ve ol bārān-ı keremden evrāḳ-ı gül üzre lülüler peydā olup rūy-ı gülistān güle düşdi lā-cerem bülbül-i şūrīde cemāl-i yāra kemāl-i şevḳından üftāde vü āvāre olup **(10)** ve şeb-tā-be-seḥer bī-ḫˇāb u bīdār[538] olup hezār nāle vü feryād ile ġulġule düşdi

[527] bezm-i bāḳīde: bāḳī saña Y
[528] beyān eyler: bildirür M
[529] ḫademe-i dergāh-ı bī-çūn: -Y
[530] ʿām idüp: eyleyüp M
[531] inʿām: -Y
[532] göstere: göster M
[533] seng: sengī M
[534] ve: -Y
[535] vir: vire M
[536] deryāya: deryāsına M
[537] ṣuʿūd u: -Y
[538] bī-ḫˇāb u bīdār: bī-ḫˇār M

Naẓm[539]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ḫāki tā pāk ide āb-ı āsumān

Arża gönderdi anı Ḥaḳḳ armaġān

Bitdi andan niçe ezhār u s̱imār

Sūsen ü sünbül benefşe erġavān

Naẓm[540]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Hem andan oldı peydā lāle vü gül

Hem andan bitdi nesrīn-ile sünbül

(15) Hem andan buldı Mecnūn ʿışḳ-ı Leylā

Güle hem andan oldı ʿışḳ-ı bülbül

[Y56b] Naẓm

[Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün]

Bāġ-ı cihāna yine kim virdi bu cemāli

Kim buldı cümlesi ḫoş ḥüsn-ile bu kemāli

Ezhārın açup eşcār dirhemler itdi īs̱ār

Hem bitdi niçe es̱mār ḫūb u leẕīẕ ü ʿālī

Faṣl-ı ʿāşir iḫtilāf-ı ḥālātı beyān eyler[541]

Ḥikāyet

Seyyid Ḥüseyn-i Hemedānī ḳuddise sırruh bi'l-esrāri'ṣ-Ṣamedānī **(5)** böyle buyururlar ki bir gün ṭavāfa gitmiş idüm **[M38a]** miyān-ı[542] rāhda bir kāse-i ser gördüm kīse-i müflisān gibi tehī vü ḫālī olmış ve kāse-i müfsidān gibi başı aşaġı gelmiş ḫāṭıruma bu ḫāṭıra[543] ḫuṭūr itdi ki nolaydı bu serüñ sergüẕeşti baña maʿlūm olaydı yā bunuñ ser-nüviştine **(10)**

[539] Naẓm: Beyt Y
[540] Naẓm: Diger M
[541] beyān eyler: bildirür M
[542] miyān: -Y
[543] ḫāṭıra: -M

naẓar ḳılaydum naḳş-ı kāseye nigāh itdüm nā-gāh anda[544] bir niçe ḥarf gördüm ki ḫaṭṭ-ı ʿİbrī ile[545] nüvişte olmış ki ey çeşm-i ʿibret-bīn āgāh ol ki ben bir kāse idüm bir şaḫṣ beni hezār heves ile başı üstünde tāc itmiş idi ve herkese ki mülābese idüp mülāḳī olaydı aña **(15)** dir idi ki kāse[y]i ḳanda ḳoyayum niçe eyyām bu peyāmı **[Y57a]** herkese iʿlām eyledi hīçbir eḥad ol kāse[y]i almaġa iḳdām itmedi bir gün yine bu rāh-ı ġafletde giderken ve bu sevdāyı iderken nā-gāh bir reh-zen-i bī-emān ol kāseye yapışup hemān didi ki dir idüñ ki kāse[y]i **(5)** ḳanda ḳoyayum ḥükm-i pādişāh-ı ḥakīm ü emr-i şehinşāh-ı ʿalīm budur ki bu mekānda kāse[y]i[546] ʿadīm idüp ve ol nesne ki kīse içinde ṭutarduñ bu zamānda bāña teslīm idesin

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

ʿĀḳil iseñ kāseñe eyle naẓar
Dehr-i siyeh-kāseden eyle ḥaẕer

Kīseñ içinde ne var eyle ḥisāb
(10) Tā saña āsān ola anda cevāb

Neṯr

Seni bu ʿāleme gönderdiler vücūd u[547] ʿadem arasında tā bir dem ḳarār idesin bir ṭarafdan girüp bir ṭarafdan güẕār idesin

Beyt[548]

مَضى ما مَضى و ماسيأتيك فاَين
قم فاغتنم اللزة بين العدمين [549]

[544] anda: andan M
[545] ile: birle M
[546] kāse[y]i: kāse Y
[547] u: -M
[548] Beyt: -M
[549] Geçen geçmiştir, gelecek olan ise henüz gelmemiştir. (O hâlde) kalk, iki yokluk arasındaki (geçmiş ve gelecek) bu fırsatı değerlendir.

Ḥikāyet-i māżī maʿlūmuñdur ki **كان الله ولم يكن معه شئ** [550] dür **(15)** ḳıṣṣa-i ferdā mesmūʿuñdur ki **كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ** [551] dür ḥāl-i **[Y57b]** imrūz maʿrūfuñdur ki buyurmışdur sūre-i Raḥmānda Raḥmān **كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ** [552] ey ḥaṭṭ-ı mevhūm maʿlūmuñ olsun ki eger öñe vü arda gidesin **[M38b] لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ** [553] ve eger yuḳaru vü aşaġa gidesin **وَهُوَ اللهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَفِي الْاَرْضِ** [554] **(5)** dur ve eger ṭoġrı vü egri gidesin **اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ** [555] dür ve eger ibtidāʾya vü intihāya gidesin **هُوَالْاَوَّلُ وَالْاٰخِر** [556] dür ve eger içerü vü ṭaşra gidesün **هُوَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ** [557] dur

Naẓm[558]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

İşit ey bī-ḫaber kār-ı cihāndan
Ki bünyād-ı vücūduñ āb oldı

Şu üstinde ḳarār itmez muḳarrer
(10) Batar bir gün şu kim bir āb oldı[559]

Ḥikāyet

Erbāb-ı taḥḳīḳden biri bu fikr-i bikri muḥaḳḳaḳ eyledi ki maḳām-ı ʿuzletde mütemekkin ve künc-i ḫalvetde sākin olup hergiz nīk ü bed ile hem-nişīn olup güftār eylemeye ve hemīşe ḫarābede güşe-nişīn olup ḳarār eyleye ehl-i dilden biri bu **(15)** ḳıṣṣa[y]ı işidüp rāst[560] hemān aña varup didi ki maʿbūduñ **[Y58a]** ḫaḳḳıyçün ki ʿālemi ʿademden vücūda getürdi ḫāmūşı iḫtiyār itdügüñe bāʿiş nedür ve sebeb ne nesnedür[561] ol daḫi didi ki ey

[550] **كانَ اللهُ ولم يَكن شيءٌ معه وكانَ عرشُهُ على الماءِ ثم كتبَ في الذِّكرِ كلَّ شيءٍ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 20.11.2022).
İbn Teymiyye, *Mecmûʿu'l-fetâvâ*, 6/551.
[551] Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. **Onun zatından başka her şey yok olacaktır**. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz. Kasas, 28/88.
[552] Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. **O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır.** Rahmân, 55/29.
[553] **Eninde sonunda Allah'ın dediği olur.** O gün müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler. Rûm, 30/4.
[554] **Halbuki O, göklerde de Allah'tır, yerde de.** Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da. Sizin daha ne kazanacağınızı da bilir. En'âm, 6/3.
[555] İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. **İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.** Fussilet, 41/54.
[556] **O, evvel ve ahir**, zahir ve bâtındır. O her şeyi bilir. Hadîd, 57/3.
[557] O, evvel ve ahir, **zahir ve bâtındır**. O her şeyi bilir. Hadîd, 57/3.
[558] Naẓm: Beyt Y
[559] Şu üstinde ḳarār itmez muḳarrer/Batar bir gün şu kim bir āb oldı: -M
[560] rāst: -Y
[561] ve sebeb ne nesnedür: -M

birāder kevn ü mekān ḥaḳīḳat ḳatında mertebe-i vehmdedür kişi[562] vehmden söylemek **(5)** fehmsüzlik eylemekdür ve ol nesne ki[563] ḥaḳīḳatdür anı söylemege ḳudret yoḳdur

Naẓm[564]

درویش کسی بود که چشمش نبود

وز کفر وز دین قسمش نبود

مُفْرد بود از دو کون در پرتو او

بیخویش چنان رود که اسمش نبود [565]

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bu endīşeyle ḥayrānam ki ey cān

Ne diyem kim çü yoḳdur bende ʿirfān

Zebānuma dehānum maḥrem olmaz

Zebānumla[566] ziyānum eyle iẕʿān

Beyt[567]

[Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl]

Ziyān istemezseñ yüri yum dehān

Ki tecnīs-i ḫaṭdur zebān u ziyān

Neṯr

ʿĀm ʿāleme diñedi[568] cümle **(10)** post gördi ḫāṣ naẓar eyledi dostı post ile gördi ʿāşıḳ bu ikiden güẕer eyledi cümle dost gördi ol ki ʿālemi cümle post bildi mertebe-i ḥayvānı buldı ve ol ki dostı post ile **[M39a]** gördi derece-i insānīye irdi ve ol ki cümle **(15)** dost gördi merd-i Rabbānī oldı **[Y58b]** **وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا** [569] ve **وَاَنْ لَيْسَ** [570] **قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ** **لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى** [571] ol ki cümle post gördi hīç nesne söylemedi ve ol ki cümle dost gördi

---

[562] Kişi: -M
[563] ki: -M
[564] Naẓm: Beyt M
[565] Şiir Y nüshasında 57b'de derkenardır.
[566] Zebānumla: Zebānumladur M
[567] Beyt: Naẓm M
[568] diñedi: degerdi M
[569] **Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır.** Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir. En'âm, 6/132.
[570] **De ki: "Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar."** Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir. İsrâ, 17/84.
[571] **İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.** Necm, 53/39.

hīç güftāra iḳtidārı olmadı ve ol ki dostı post ile gördi **(5)** güft ü gūyla[572] der-kār olup dāyimā güftār ile giriftār oldı dūr ne söylesüñ ki behresi yoḳdur nezdīk nice söylesüñ ki zehresi yoḳdur eger[573] **صُمٌّ بُكْمٌ** [574] ṣıfat-ı dūrāndur dirseñ **من عرف الله كلّ لسانُه** saña hüccet ü burhāndur mutavaṣṣıṭ anuñ-çün[575] güft ü gūdadur **(10)** zīrā ki henūz cüst ü cūydadur

Naẓm[576]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Biri ḫūrşīdi gördi birisi nūr
Ḳıyāsı her birinüñ oldı ez[577] dūr

Eger dūr olmayalardı bu iki
Gör alurdı hemān Allāh nīki

Naẓar-ı mutavaṣṣıṭ çün ġāyete yetişdi didi ki **ما رأيت شئاً الّا و رأيتُ الله فيهه** [578] ve naẓar-ı müntehī çün nihāyetden güẕer **(15)** eyledi aṣlā dostı daḫi görmedi nitekim Şeyḫ Şiblī **[Y59a]** ḥażretleri ḳuddise sırruh buyurmışlardur ki **التّصوف شركٌ لانّه صيانتُ القلبِ عن الغير ولا غير فيها** nihāyet-i sülūk[579] nedür işitdüñ ve bidāyeti oldur ki Mecnūn-ı Āmirī didi **انا ليلى و ليلى انا**

Beyt[580]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Benem Leylī vü Leylī daḫi bendür
(5) Görinen ṣūretā ger iki tendür

Ve Şeyḫ Ferīdüddīn-i ʿAṭṭār nevverallāhu merḳadehu bi'l-envār bu sırrı iẓhār idüp buyurmışdur ki

Naẓm[581]

در عشق تو من توام تو من باش
يک پيرهن است گو دو تن باش

---

[572] güft ü gūyla: hīç güftāra ü gūy ile M
[573] eger: -Y
[574] **Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir** ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler. Bakara, 2/18.
[575] anuñ-çün: anuñ içün M
[576] Naẓm: Beyt Y
[577] ez: -M
[578] Bir şey görmedim, illâ o şeyde Allah'ı gördüm.
[579] sülūk: -Y
[580] Beyt: Naẓm M
[581] Naẓm: Beyt Y

چون یک تن را هزار جان هست

گو یک جان را هزار تن باش

نی نی که نه یک تن و نه یک جانست

هیچند همه تو خویشتن باش (10) [582]

Terceme li’ş-Şeyḫ Naṣūḥ eṭ-Ṭūsī raḥmetullāhi ʿaleyh[583]

Terceme

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

[M39b] ʿIşḳ içinde sen benümsin ben senüñ

Pīrehen bir oldı iki ten senüñ

Çün ḥaḳīḳatde bu cümle bir-durur

Bir tene bu iki pīrāhen senüñ

Naẓm[584] **li-nāẓımihi**

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ben kimem kim nisbet idem dosta

O ben ü ben o degülem cümle üst

O vü men dimek hemān efsānedür

(15) Merd-i maġziseñ güẕer eyle zi-post

Ḥikāyet

Şeyḫ Ebū Yezīd-i Bisṭāmī **[Y59b]** ḳuddise sırruhu’s-sāmī ḥażretlerinden mervīdür ki buyurmışlar beyābān-ı sefer-i Mekkeyi pāyāna irgürüp dil-i ḫurrem ile ʿazm-i[585] duḫūl-i ḥarem[586] eyledüm çün Kaʿbeye irişdüm anı bir ḫāne buldum ki der ü dīvārı seng-i ḫārādan **(5)** binā olmış ḫāṭıruma bu ḫuṭūr eyledi ki bu cins bināyı bisyār temāşā itdüm bu ṭavra ziyāretden dil-i mecrūḥa[587] şifā ḥāṣıl olmaz diyüp bir daḫi ʿazm-i ziyāret-i Kaʿbe eyledüm defʿa-i ṯāniyede daḫi ḫāne vü ṣāḥib-i ḫāneyi görüp didüm ki henūz bu daḫi **(10)** ḥaḳīḳat-

[582] https://ganjoor.net/attar/divana/ghazal-attar/sh421 (erişim 01.12.2022).
Attâr, Dîvân-ı Eş’âr, *Gazeliyyât*, 421. gazel; 1, 2 ve 3. beyitler.
[583] Terceme li’ş-Şeyḫ Naṣūḥ eṭ-Ṭūsī raḥmetullāhi ʿaleyh: -M
[584] Naẓm: -Y
[585] ʿazm: -Y
[586] ḥarem: -M
[587] mecrūḥa: mecrūd M

i tevhīdi münāfīdür bir daḫi gitdüm defʿa-i şālişede ḫudāvend-i ḫāneden ġayrı nesne görmedüm ve ḫāṭıruma bu hāṭıra ḫuṭūr eyledi ki maḳām-ı[588] vaḥdete vuṣūl buldum nā-gāh sırruma Ḫudādan bu nidā geldi ki yā Bāyezīd eger cümle ʿālemde benden ġayrı nesne görmeyesin ammā ki kendüñi göresin gümān itme ki sırr-ı vaḥdete iresin

[Y60a] Naẓm[589]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Yaḳīn añla ki sendendür ḥicābuñ
Vücūduñdur ḥaḳīḳat iḥticābuñ

Gör ammā söyleme meẕheb bil oldur
Ol ammā olma ġāyet müşkil oldur

Ḥikāyet

Erbāb-ı iḳbālden biri bir merd-i ḳābile suʾāl idüp didi ki miyān-ı Ebā Bekr-i Ṣıddīḳ u ʿAliyyü'l-Murteżāda **(5)** tefāvüt nedür buyurdı ki bu iki merd-i güzīnüñ miyānında tefāvüt beyān itmek fużūlīden ġayrı nişān degüldür

Naẓm[590]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Girān olma yüri sen senligüñ ḳo
Miyān-ı cān u cānānda girān yoḳ

Bulupdur ʿāşıḳ u maʿşūḳ birlik
[M40a] İkilikden[591] bularda hīç nişān yoḳ

Ḥikāyet

Sehl[592] bin ʿAbdullāh-ı **(10)** Tüsterī ḳuddise sırruh buyurmışdur ki **اَسْوَءُالمعاصی حدیثُ النَفْسِ** [593] yaʿnī günāhlaruñ ziyāde yaramazı ḥadīṯ-i nefsdür yaʿnī kişi kendüyi medḥ idüp ġayrıları ḳadḥ itmekdür nitekim[594] Kelām-ı ḳadīmde Melik-i ʿAlīm buyurdı

[588] maḳām: -Y
[589] Naẓm: -M
[590] Naẓm: Beyt Y
[591] İkilikden: İkilikde Y
[592] Sehl: Süheyl Y
[593] Günahların en kötüsü hadis-i nefstir.
[594] nitekim: niteki Y

الآیه[595] **فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُم** [596] **بَلِ اللهُ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ** [597]

Meṣel

(15) Bī-çāre ṭūṭī eger kendüyle suḫan-güfte olmayaydı **[Y60b]** zindān-ı ḳafes içre maḥbūs olmayup giriftārlik bulmayaydı çünki kendüyi ḳoyup ġayrı[598] ile maḥrem oldı lā-cerem bend-i[599] ḳafes anuñ üzerine muḥkem oldı

Naẓm[600]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Çü senlügüñ senüñle ola ḥāṣıl

(5) Nice cānān-ile cān[601] ola vāṣıl

Çü gül-deste dikenden ola ayru

İder meʾvāsını gerdān-ı meh-rū

Naẓm

[Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl]

Ṭaleb āfet oldı irādet vebāl

Vücūduñ ḥicāb oldı vicdān muḥāl

Temennā-yı ḳurb u ḫayāl-i ḥużūr

Ġurūr oldı nefsānī ey dūr dūr

On birinci faṣl fażīlet-i dili beyān eyler

(10) Ey merd-i cüvān ṣūret-i hestīde ḫalḳ-ı cihānuñ senüñ ile iştirāḳ u imtizācı vardur ammā her ki ʿillet-i şirketle[602] ḫaste vü şikestedür ṣanma ki anuñ dāsınuñ devāsı[603] ʿilelinüñ ʿilācı vardur ḫalḳ-ı cihānuñ küminde ol kemīnde olma yaʿnī anlaruñ saḳaṭāt u züllātına **(15)** iġmāż-ı ebṣār eyleyüp ḥüsn-i enẓār eyle ki Perverdigār-ı **[Y61a]** kün fe-

---

[595] **الآیه** : -M

[596] … **Şu halde kendinizi temize çıkarmayın!** Kimin günahtan sakındığını en iyi bilen O'dur. Necm, 53/32.

[597] Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin? Hayır, **Allah dilediğini temize çıkarır** ve kimseye kıl payı kadar haksızlık edilmez. Nisâ, 4/49.

[598] ġayrı: ġayr M

[599] bend: -M

[600] Naẓm: Beyt Y

[601] cānān-ile cān: cān-ile cānān Y

[602] şirketle: şirket-ile M

[603] devāsı: devāsını M

yekūn buyurmışdur **قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ** [604] eger ehl-i iflāṣ olmadan ḫalāṣ olmaḳ dilerseñ maḳām-ı ʿuzleti kendüñe melāẕ u menāṣ eyle ki **الا ستيناس بالناس من علامات الافلاس** dur **(5)** ammā ʿuzlet-i enāmdan maḳṣūd u merāmuñ bu olsun ki **[M40b]** ḫalḳ-ı cihān senüñ şerrüñden emānda olalar ve bevādī-i sen ellerüñ şerrinden[605] emīn ü ḫalāṣ olup kendüñi anlardan tercīḥ idüp ḫāṣ göresin zīrā ki ehl-i ʿirfān böyle beyān itmişlerdür ki her ki ʿālemde kendüden yaramaz kimse vardur diyü ẓann u **(10)** gümān itse dervīşlikden behre-mend olmaz ve noḳṣāndan ḳurtılmaz ve Mevlānā Cāmī ḳaddesallāhu sırrahu's-sāmī Silsiletü'ẕ-Ẕeheb nām kitābında böyle buyurmışdur ki erbāb-ı şürūrdan bir cumhūr bir yerde fısḳ u fücūr idüp şurb-ı ḫamr iderlerdi nā-gāh bir zāhid-i **(15)** ḫuşkuñ rāmı bunlaruñ üzerine uġradı **[Y61b]** ve tīġ-i ġayret cigerini ṭoġradı ʿāḳıbet hemān namāza ṭurup anlaruñ helāk olması ḫuṣūṣında dergāh-ı Ḥaḳḳa el ḳaldırup niyāza başladı ve ol ḥālde erbāb-ı kemālden biri bu ḫuṣūṣa vāḳıf olup **(5)** aña didi ki ey zāhid-i cāhil merdānelik bu mıdur ki telef-i nefse şāġil olup dergāh-ı Ḫudādan bir niçe kimsenüñ helākını recā idesin ve bunlar ḫod baḥr-ı[606] maʿṣiyetde zevraḳ-ı şehvete binüp bād-ı hevā ile ġark olup helāk olmaġa ḳarīb olmışlar revā mıdur ki **(10)** sen daḫi bunlaruñ zevraḳını bed-duʿā idüp ḳaʿr-ı deryāya indiresin merd iseñ bunları taḫlīṣ içün dergāh-ı Ḫudādan tevfīḳ ü hidāyet duʿāsına mülāzemet eyle ki rāh-ı merdān āzürden-i cism ü cān degüldür nitekim[607] Firdevsī-i Ṭūsī[608] ḳuddise sırruh buyurmışdur

Beyt[609]

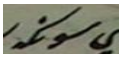
میازار موری که دانه کش است (15)

که جان دارد و جان شیرین خوش است [610]

[Y62a] Ve Ḫᵛāce Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī ḳuddise sırruh daḫi buyurmışdur

---

[604] … **(Resulüm!) Sen "Allah" de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar!** Enʿâm, 6/91.

[605] emānda olalar ve bevādī-i sen ellerüñ şerrinden: -Y

[606] baḥr: -M

[607] nitekim: niteki Y

[608] Ṭūsī: -M

[609] Beyt: Naẓm M

[610] https://ganjoor.net/saadi/boostan/bab2/sh14 (erişim 01.12.2022).
Saʿdî, *Bostân*, 2. bâb, 14. bölüm; 8. beyit.

Beyt

مباش در پی آزار و هر چه خواهی کن

که در طریقت ما غیر از این گناهی نیست [611]

[M41a] Terceme-i beyt-i evvel[612]

[Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün]

Dāne çeker diyü ṣaḳın incitme mūrı kim

Cān-ı ʿazīzī olanı āzār ḫoş degül[613]

Terceme-i beyt-i ṯānī[614]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

(5) Hemān tek olma dil-āzürde vü her ne dilerseñ it

Ki dervīşān yolında bundan artuḳ bir günāh olmaz

Ve muḳābele-i iḥsānda iḥsān kār-ı sehl ü āsān ve pīşe-i ḥayvāndur belki kār-ı dervīşān isāʾete iḥsāndur ki **کفته اند**

ʿAbdullāh-ı بدی را بدی نیك سازی و نیکی را نیکی فرخاری بدی[615] **نیك کوید** **(10)** Enṣārī

Beyt

بدی را بدی سهل باشد جزا

اکر مردی احسن الی من اسا [616]

Terceme[617]

[Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün]

Kötülige kötülik bil oldı kār-ı āsān

Dervīş iseñ gel ey cān kötülige ḳıl iḥsān

Ve ʿāriflerden baʿżısına suʾāl eylediler ki dervīşlik nedür böyle cevāb virdi ki **(15)**

درویشی خاککی بخیته و آبکی بر و ریخته نه کفِ پارا از و دردی و نه پشت پارا از و گردی

[Y62b] Yaʿnī dervīşlik meṯābede bir elenmişce ḫākdür ki üzerine bir miḳdārca āb-ı pāk ṣaçılmış ola ne balçıḳ ola ki kef-i pāya andan derd ḥāṣıl ola ve ne **(5)** toz ola ki puşt-ı pāya

---

[611] https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh76 (erişim 01.12.2022).
Hâfız, *Gazeliyyât*, 76. gazel; 6. beyit.
[612] Terceme-i beyt-i evvel: Beyt M
[613] Cān-ı ʿazīzī olanı āzār ḫoş degül: Cān olanı āzār ḫoş gelür M
[614] Terceme-i beyt-i ṯānī: Terceme M
[615] **بدی را :بدی** M
[616] https://ganjoor.net/saadi/boostan/bab2/sh23 (erişim 01.12.2022).
Saʿdî, *Bostân*, 2. bâb 23. bölüm; 14. beyit.
[617] Terceme: Neṯr Y

andan gerd vāṣıl ola[618] yaʿnī dervīş-i ḥaḳīḳī oldur ki kimse anuñ aḳvāl ü efʿālinden āzürde-ḥāl olmayup dest ü zebānından hīçbir cān ziyān görmeyüp emn ü emānda olalar ve bu maʿnāya[619] işāret ḥadīṯ-i **(10)** risāletden daḥi ṣādır olmışdur böyle buyurmışlar[620] ki **المُسلم من سلّم المسلمون من يده و لسانِه** [621]

Mervīdür ki taḫtgāh-ı ḫulḳ-ı ʿaẕīme şehriyār olan Resūl-i kerīm Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi't-taḥiyyatu ve't-teslīm ḥażretlerine baʿżı ġazālarında küffār-ı bed-gümān u bī-emān ṭarafından **(15)** seng-i ṣapan irişüp **[M41b]** vücūd-ı ʿālī-şānların[622] nişān **[Y63a]** eyleyüp dendān-ı pīşin hem-çün dürr-i s̱emīnlerinden dört mübārek[623] dişlerini kesr itdükde dergāh-ı Ḥaḳḳa el ḳaldurup didi ki Allāhum yaʿnī ey Perverdigār-ı kün fe-yekūn **اهد قومى فانّهم لا يعلمون** [624] ve ol menbaʿ-ı **(5)** elṭāfuñ kemāl-i istiʿṭāfına naẕar eyle ki evvelā maḳām-ı ġażabda ġażab-nāk olmayup ve ḫışmlarını[625] mażm idüp ġayẓlarını[626] keẓm eyledi ve s̱āniyen isāʾetleri muḳābelesinde istidʿā-yı ihtidāları ile[627] iḥsān idüp dergāh-ı Ḫudādan hidāyetlerini recā eyledi ve s̱āliş̱en **(10)** kendülere intisāblarını Melik-i ʿAllāma **قومى** lafẓı ile iʿlām eyledi ve rābiʿen bu fiʿl-i nā-sezā vü kār-ı nā-revāya bāʿiş̱ ü ʿillet anlaruñ cihātlarıdur diyü dergāh-ı Ġaffāra **فانّهم لا يعلمون** ile iʿtiẕār eyledi ve faḫr-ı ʿālem Muḥammed Muṣṭafā ṣallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur **(15)** ki

الحديث[628] **ان لله اخلاقاً حسنتً من تخلّق بواحد منها دخل الجنّت** [629] **[Y63b]** yaʿnī Ḥaḳ sübḥāne ve Teʿālā ḥażretlerinüñ aḫlāḳ-ı ḥamīdesi ve ṣıfāt-ı cemīlesi vardur ki[630] ḳaçan bir kimesne ol ḫiṣāl-i pesendīdenüñ biri ile ʿamel idüp ülfet eylese lāyıḳ-ı duḫūl-i cennet ü **(5)** müsteḥaḳḳ-ı kerāmet ü niʿmet olur didi fekeyfe ki bir niçesi ile müteḫalliḳ ü müteḥaḳḳiḳ

---

[618] ne balçıḳ ola ki kef-i pāya andan derd ḥāṣıl ola ve ne toz ola ki puşt-ı pāya andan gerd vāṣıl ola: balçıḳ ola ki kef-i pāyına andan gerd vāṣıl ola M
[619] maʿnāya: maʿnāyı M
[620] buyurmışlar: buyurmışlardur M
[621] **اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 22.11.2022).
el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/334.
[622] ʿālī-şānların: ʿālī-şānları M
[623] mübārek: -Y
[624] **إنَّ اللهَ لم يبعَثْنِي طعَانًا، ولا لعَانًا، ولكن بعَثَني داعِيًا ورحمَةً، اللهم اهدِ قوْمِي فإنَّهم لا يعلمونَ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 22.11.2022).
el-Elbânî, *Zaʿîfü'l-Câmiʿ*, 1636.
[625] çeşmlerini: çeşmlerin M
[626] ġayẓlarını: ġayẓların M
[627] istidʿā-yı ihtidāları ile: istidʿāları ile Y
[628] **الحديث**: -M
[629] **إنّ للهِ مائةَ خُلقٍ وسبعةَ عشرَ خُلقًا من أتى بخُلُقٍ منها دخلَ الجنَّةَ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 07.09.2023).
İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye*, 2/934.
[630] ki: -M

ola müteḥaḳḳiḳ lāyıḳ-ı viṣāl-i ḥażret-i Ḥaḳ olur ve[631] efḍal-i ḫisāl-i Raḥmān ve ecmel-i fiʿāl-i Sübḥān setr ü ġufrāndur

Beyt

[Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün]

Günde biñ kerre görür ʿaybumuzı ol Allāh
Setr ider birimüzüñ yüzine urmaz[632] ol şāh

(10) Naẓm[633]

[Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

Dime ṣaḳın yaḫşı budur bu leʾīm
Bu söz ider kişi[y]i ehl-i caḥīm

Yaḫşı yamān kim-durur Allāh bilür
Zīre odur ʿilm-ile Ferd ü Ḥakīm

ʿIşḳ ṣarrāfı himmeti dirhem ü dināra ṣarf u[634] derc itmez belki saʿy u ʿazīmeti yār ile bāzāra ḫarc eyler Seyyidü'ṭ-ṭāʾife Cüneyd ḥażretlerine ṣordılar ki ol nesne **(15)** ki kemālāt-ı ʿışḳdan tekmīl eyledüñ ne nesne ile taḥṣīl **[Y64a]** eyledüñ buyurdılar[635] ki **[M42a] بقطع المألوفات و ترک المباحات** yaʿnī ol nesne ki nefs anuñla meʾlūf olmış idi andan münḳatıʿ olup meʾyūs oldum ve şol nesne ki şerʿan mübāḥ idi anuñ terki ile **(5)** meʾnūs olmaḳ ile buldum

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Bī-nevāyī oldı zād-ı rāh-ı ʿışḳ
Āb u gilden geçdi bil āgāh-ı ʿışḳ

İki ʿālem içre bīgāne olan
Ḳaṣr-ı vaḥdet üzre oldı şāh-ı ʿışḳ

[631] ve: -M
[632] urmaz: vurmaz M
[633] Naẓm: Ve diger M
[634] u: -M
[635] buyurdılar: buyurdı M

Ḥikāyet

Seyyid Ḥüseyn-i Hemedānī ḳuddise sırruh bi'l-esrāri'ṣ-Ṣamedānī ḥikāyet eylediler ki[636] bir zamānda zemīn-i Hinde vardum ve anda bir murġ gördüm bir **(10)** bıñar kenārında ḳarār itmiş büzürg-endām u bülend-himmet ü pākīze-ṣūret ü ḫūb-sīret her gāh ki ṭabʿ-ı laṭīfi ṭamaʿ-ı ṭaʿāma eyleye bir āvāz ider derḥāl hemān ol ṣudan bir balıḳ baş ḳaldurup anuñ ḳatına pervāz eyler ol daḫi ʿādet-i ḳadīmesi **(15)** üzre anı ḫora geçirüp şükr-i Ḫudāya āġāz eyler **[Y64b] ای خود پرست و اوباش**[637] **و ای مرد قلب و قلاش آخر از مرغی کم مباش**

Naẓm

[Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün]

Ey kendüye ṭapucı bir ḳuşdan olma kem-ter
Gör nice rızḳını Ḥaḳ[638] her günde aña ilter

Bir murġa kesmeyüben rızḳını iden iḥsān
Ṣanur mısun ki senüñ ʿıyşuñda ide noḳṣān

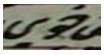
Neṯr

Bu ẓann u ḥisbān ve işbu **(5)** reyb ü gümān noḳṣān ʿaḳluña nişān ve keṯret-i ʿiṣyānuña bürhāndur eger merd-i āgāh iseñ göñlüñde[639] ṭutma endīşe-i kevneyn işitmedüñ mi ki ne dimişdür Perverdigār-ı ṯeḳaleyn **لا تتّخذوا آلهين اثنين** [640] bunca ser-gerdānlik ile[641] devīdenī sebeb-i dü dīdenīdür çün merd-i yegānegī birle **(10)** iḫtiṣāṣ eyledi kendüyi bīgānegīden ḫalāṣ eyledi

Ḥikāyet

Bir ṣāḥib-i teẕkīr ve[642] ṣāʾib-i tedbīre ṣordılar ki ne buyurursın şol kimse ḥaḳḳında ki diye[643] ki İmām Ebū Ḥanīfe ṣaġ gözüm meṯābesinde[644] ve İmām Şāfiʿī ṣol gözüm

---

[636] ki: -M
[637] **و**: -M
[638] Ḥaḳḳ: M
[639] göñlüñde: göñülde Y
[640] Allah buyurdu ki: "**İki tanrı edinmeyin**, Tanrı bir tektir. Şu hâlde yalnız benden korkun." Nahl, 16/51.
[641] ile: -M
[642] ve: -M
[643] diye: dir M
[644] meṯābesinde: meṯābesindedür M

menzilesindedür buyurdılar ki [**M42b]** ol merd-i dūruñ **(15)** ṣol gözi kūr olsun tā ki her ikisini rāst-bīn **[Y65a]** olup ehl-i nūr ola[645] her ki çeb ü rāst söyler[646] rāst söylemez

Naẓm[647]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ṣıfatda sen eger yek-tā olasın
İki ʿālemde bī-hem-tā olasın

İkilik perdesin ger idesin çāk
Olasın vaḥdet içre merd-i bī-bāk[648]

انّ الله يحبّ معالى الامور [649] **(5)** beşāreti maḳām-ı vaḥdetde yegānegī-i erbāb-ı şuʿūr ve ṣāḥib-i nūra işāretdür şöyle maʿlūm ola

On ikinci faṣl dībāce-i ʿışḳı beyān eyler

Cüvānā bilgil ki ʿışḳ[650] mizāc-ı āteşdedür yaʿnī ıssı vü ḳurıdur ve her ki āteş-i ʿışḳla yanmış ola dilini germ idüp **(10)** ve beñzini zerd idüp cismini ḳurıdur ve nisbet-i[651] ʿışḳ anuñ-çün[652] āteşe oldı ki nitekim āteş sūzende-i bīrūndur keẕālik ʿışḳ daḫi sūzende-i derūndur anda āheni senge vururlar āteş peydā olup ḫuşk u terden her ne bulursa sūzān olup yaḳar **(15)** ve bunda āsīb-i faḳr-ı nefse yetişüp aradan dūd-ı **[Y65b]** **الفقر سواد الوجه فى الدّارين** [653] ḳalḳar ve āteş-i ʿışḳla dil-i ʿāşıḳ şuʿle-dār olup[654] ve ẓulmet-i ḫavāṭır-ı mā-sivādan sāde olup naḳş-ı ġayrıdan[655] bīzār u nāẓır-ı dīdār olur

---

[645] ola: ile M
[646] Y: +kez M
[647] Naẓm: Beyt Y
[648] bāk: pāk M
[649] **إنّ اللهَ يُحِبُّ معالِيَ الأمورِ وأشرافَها ويكرهُ سفْسافَها**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 22.11.2022).
el-Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâ'id*, 8/191.
[650] bilgil ki ʿışḳ: ʿışḳ bilgil ki M
[651] nisbet: nisbete Y
[652] anuñ-çün: anuñ içün M
[653] **الفَقرُ سَوادُ الوَجهِ في الدّارينِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 22.11.2022).
es-Sâgânî, *Mevzûʿâtü's-Sâgânî*, 53.
[654] olup: olur M
[655] ġayrıdan: ġayrdan M

Naẓm[656]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Āteş-i ʿışḳı ḥabībüñ dilde çün ṭutdı ḳarār

(5) Yaḳdı fikr-i mā-sivāyı ḳıldı anı şuʿle-dār

ʿAḳlı ḳoyup ʿışḳa uy kim olmaya ʿaḳluñ iḳāl[657]

Gelse ḥaḳ bāṭıl gider böyle dimişdür Kirdigār

كما قال الله الملك العادل

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ [658]

Ālet-i **[M43a]** ʿaḳl dāniş ü maʿrifetdür ve ālet-i ʿışḳ vecd ü ḥāletdür ʿaḳl bir rengdür ki būyı yoḳdur ve ʿışḳ bir būydur ki rengi yoḳdur ʿaḳl bir **(10)** sengdür bī-nemek ve ʿışḳ bir nemekdür bī-seng ʿaḳl bir murġdur cenānda[659] selāmete ṭālib ve ʿışḳ bir hevādur cānda melāmete rāġıb

Naẓm[660]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Çü cāna ʿışḳ ire ʿaḳl anda ḳalmaz

Ki zīrā ʿaḳl ile ʿışḳ hem-dem olmaz

Murād-ı ʿāşıḳān faḳr u fenādur

Murād-ı ʿāḳilān māl ü ġınādur

(15) Bu fuṣūli erbāb-ı vuṣūl bilür **ازباب فضول مجوي [Y66a]** ve bu mesʾele-i Mantıḳu’ṭ-Ṭayrı ʿAṭṭār bilür cevābını andan istifsār eyle **از فضول مكوى**

ʿĀḳilā[661] meyl-i ṭabiʿīye ʿışḳ dimek ḥayvāniyyet hevāsıdur ve ḫūşe-i gendüme şecere-i ḫuld dimek şeyṭāniyyet iġvāsıdur

---

[656] Naẓm: Beyt Y

[657] ʿAḳlı ḳoyup ʿışḳa uy kim: ʿAḳlı ḳo uydı ʿışḳa kim tā M

[658] **De ki: “Hak geldi bâtıl yıkılıp gitti!** Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur.” İsrâ, 17/81.

[659] cenān: M

[660] Naẓm: Beyt Y

[661] ʿāḳilā: ʿāḳilān M

Beyt[662]

از هر طرفی جمال مطلق تابان (5)

ای بیخبر از حسن مقیّد چه کنی [663]

Terceme[664]

[Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün]

Cānā cemāl-i muṭlaḳ her şeyde oldı tābān

Ḥüsn-i muḳayyed ile aldanma ṣaḳın ey cān

Her şeyde gör cemālin Ḫallāḳ-ı pür-kemālüñ[665]

Gör nice oldı tābān ʿālemde vech-i Raḥmān

(10) Āyīne-i dilinde jengārı yoḳdur ol ṣāfī dilüñ ki merd ü zen ile kārı ve īn ü ān ile bāzārı yoḳdur

Ḥikāyet

Mecnūn ki istiḳāmet-i cünūnda ḳāmet-çün nūn ile ʿışḳ-ı Leylāya meftūn olmışdı bir gün dāmen-i kūh[666] u deşt ü ṣaḥrāyı geşt iderken nā-gāh **(15)** bir ṣayyādı gördi bir āhūnuñ dest ü pāyın beste **[Y66b]** eylemiş ve zemīn üzre bıraġup dilini ḫaste ve rūḥını şikeste eylemiş ve daḫi bu hevāya āġāz eylemiş ki ol evbāş başını daḫi gevdesinden terāş eyleye ve Mecnūn-ı āgāh çün **[M43b]** anuñ çeşm-i siyāhına **(5)** nigāh eyledi hemān çeşm-i Leylāya beñzedüp derūn-ı cāndan āh eyledi ve rūy-ı ʿālem çeşmine siyāh olup hemān ol ṣayyād-ı bī-dāda feryād idüp didi ki

Şiʿr

خف الله ولا تقتله فا علم

فانّ عینیه کلعینین لیلی

Terceme[667]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ḫudādan ḳorḳ öldürme bu ṣaydı

Ki zīrā gözleri Leylāya beñzer

---

[662] Beyt: Naẓm M

[663] https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/robaee-jf/sh126 (erişim 24.01.2023). Câmî, *Dîvân-ı Eşʿâr*, Rubâiyyât; 124. rubai.

[664] Terceme: -M

[665] Ḫallāḳ-ı pür-kemālüñ: ol Ḫālıḳın kemālin M

[666] kūh: -M

[667] Terceme: Şiʿr M

(10) Şebīh-i yārı kimse öldürür mi

Bu ẓulme müftī hīç fetvā virür mi

Şiʿr

احبّ من حبّه من كان يشبه

حتّى لقد كدّت اهوى الشمس و القمر

Terceme

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Anuñ-çün her bahār Mecnūn oluram

Ki gülde ḥüsn-i dil-dārı görürem

Anuñ-çün serv-i āzāda ḳul oldum

Ki yāruñ ḳāmetini anda buldum

Çün nūr-ı dīdesini çeşm-i āhūda gördi yaʿnī nişān-ı **(15)** Leylāyı anda buldı didi ki merdānelik degüldür ki **[Y67a]** bu pāy-beste[y]i dest-i ṣayyāddan ḫalāṣ idüp āzād itmeyem pes anlara varup niçe tażarruʿ u zārī birle yalvarup didi ki luṭf idüp āhū-yı miskīni āzād eyleñ ki çeşm-i siyāh-rengīni[668] Leylāya **(5)** beñzer ve bu derd-mendi öldürüp çeşm-i ḫūnīnini ṣoldurmaḳ ḳurı sevdāya beñzer pes Mecnūn-ı āgāhuñ aṣlā sözine iltifāt itmeyüp belki andan ṭarafa naẓar u nigāh eylemeyüp āhū-yı giriftārı depelediler ve Mecnūn-ı tāb-nāk bu ḥālden derd-nāk **(10)** olup āh-ı sūz-nāk ile nāle idüp iñledi

[M44a] Naẓm

شرط ره عشق بل همين است

عاشق همه در غم و انين است

Ḳıtʿa[669]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

O demde naʿra urup cān u dilden

Oḳurdı bunı Mecnūn idüp āhı

ارى الايّام يبلى كلّ شيءٍ

و اشواقى الي ليلى كما هي (15)

[668] siyāh-rengīn: siyāh u rengīn Y

[669] Ḳıtʿa: Naẓm M

ʿIşḳ bir **[Y67b]** cevher-i muʿteber ve dürr-i[670] girān-behādur ki künh-i ḥaḳīḳatden ḫaber virmede erbāb-ı nühā ʿācizlerdür ṭulūʿ-ı āfitābda zührenüñ ne zehresi vardur ki tāb vire ve pīş-i gülistānda bülbül-i hezār-destānuñ **(5)** ne ṭāḳati vardur ki ḫ̆āb ide ve ammā şunuñ ki rāh-ı ṣaḥrāda şiddet-i ʿaṭşdan çeşmi ḫīre ola serābı gördükde sīrāb ṣansa[671] taʿyīb olınmaz

Nisbet-i mecāz ḥaḳīkat ile hemān bu miḳdārdur ki bir müşterī āsumānda ve bir müşterī bāzārdadur ʿāşıḳānuñ **(10)** zebānları zīrinde bir[672] beyān vardur ki dehān aña maḥrem degüldür ve vālihānuñ cenānları içinde bir zebān vardur ki lisān aña hem-dem degüldür ve teng-dilānuñ dillerinde bir nār vardur ki sīne aña hem-dem ü yār degüldür

Beyt[673]

تكلّم منّا في الوجوه عيوننا

فخن سكوت و الهوى يتكلّم (15)

Terceme[674]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

[Y68a] Yüzüm üzre gözüm eyler tekellüm

Dilüm ṣāmit hevā eyler terennüm

On üçüncü faṣl ḥaḳāyıḳ-ı ʿışḳı beyān eyler

Zihī ʿışḳ ki her ki tīr-vār rāst-kār olmaya anuñ cānında ḳarār eylemez ʿışḳ bir güher-durur[675] ki **(5)** ḫizānesi **كان الله ولم يكن معه شئ** [676] dür ve men ü mādan meʾmeni **وَ مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيّ** [677] dür

[M44b] Ey birāder ġamze-i maʿşūḳda ġam-zedegān-ı ʿışḳla bir girişme vardur ki eger bir[678] lemʿa andan ehl-i ʿālem üzre mütecellī olup lemeʿān ideydi hemān cānları tenlerinden revān olup **(10)** gideydi bī-şübhe zülf-i Leylīde bir şiken var idi ki dil-i Mecnūndan ġayrı aña meftūn olup anuñ sevdāsı ile şikeste vü zebūn olmazdı ve ʿiẕār-ı ʿAẕrāda bir ḫaṭ var idi ki cān-ı Vāmıḳdan[679] ġayrı aña lāyıḳ degül idi ve leb-i Şīrīnde **(15)**

---

[670] dürr: -M
[671] ṣansa: ṣıġsa M
[672] bir: -M
[673] Beyt: Naẓm M
[674] Terceme: -M
[675] güher-durur: güherdür M
[676] Allah vardı ve O'ndan başka varlık yoktu.
[677] İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı **ve her canlıyı sudan yarattığımızı** görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı? Enbiyâ, 21/30.
[678] bir: -Y
[679] Vāmıḳdan: -M

bir nemek var idi ki sīne-i Ferhād anuñ ḫastesi idi **[Y68b]** ve caʿd-ı Ayazda bir ḥalḳa var idi ki ḫulḳ-ı Maḥmūd anuñ bestesiydi

Naẓm[680]

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Hīç bilürsin mi ki **عشق بازی چیست**

Reh-i ʿışḳ içre **سرفرازی چیست**

ʿIşḳ her cānda kim mekān eyler

Pīr-i ṣad-sāleyi cüvān eyler

Neṯr

ʿIşḳuñ ḥüsne teʿalluḳı vardur **(5)** ezelī vü ebedī birle ammā her ikiye nisbeti[681] yoḳdur nīkī vü bedī birle her ki ʿışḳda[682] nīk ü bedī var didi[683] nīk[684] bed-güftār oldı ve evvelki ḫūb u zişt ṭalebinde ḳaldı ḳavī żaʿīf oldı

Ḥikāyet

Ḫulefādan biri bir gün Leylī[y]i ıraḳdan[685] gördi ve ḳatında **(10)** olanlara ṣordı Leylī bu mıdur Leylī daḥi ḫalīfenüñ bu kelāmını işidüp didi ki **یا امیر المؤمنین لیلی منم امّا تو مجنون نهء** neẕẕāre-i ʿışḳa dīde-i Mecnūn gerek ve cān u dili tīġ-i ʿışḳ-ı cānān ile pür-ḫūn gerek

Naẓm[686]

[Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün]

Pertev-i lemʿa-i şemʿi yüri pervāneye ṣor

(15) Ḥālet-i ʿışḳ-ı güli bülbül-i dīvāneye ṣor

[M45a] Şarṭ-ı ṭāʿāti yüri ehl-i ʿibādāta ṭanış

[Y69a] ʿIşḳ-ı maʿşūḳı gele ʿāşıḳ-ı mestāneye ṣor

---

[680] Naẓm: Beyt Y
[681] nisbeti: nisbet Y
[682] ʿışḳda: ʿışḳuñda Y
[683] nīk ü bedī var didi: -M
[684] Y: +ü M
[685] ıraḳdan: -Y
[686] Naẓm: Beyt Y

Naẓm[687]

[Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün]

Ẓann eyleme sen ki ʿaḳl-ı sāde
Ẕihnüñi senüñ ḳıla küşāde

ʿIşḳ oldı viren cilā cenāna
Derd oldı ḳoyan seni cināna

Ṭut dāmen-i ʿışḳı mehreb oldur
Añla ki ṣaḥīḥ-meẕheb oldur

ʿIşḳı[688] ḳoyup itme ʿaḳla peyvend
(5) Kim ʿaḳl-ı ʿiḳāl olur saña bend

ʿIşḳ āteşi-ile ger yanasın
ʿAḳl ile[689] bilügden uṣanasın

Ḥikāyet

Mih-ter-i ʿālem ve bih-ter-i ʿādem Muḥammed Muṣṭafāya ṣallalāhu ʿaleyhi ve sellem suʾāl eylediler ki yā Resūlallāh sizüñ cemāl-i cihān-ārāñuz mı ḫoş-terdür yā[690] çihre-i zībā-yı Yūsuf mı ḫūb-terdür **(10)** pes ṭūṭī-i zebān-ı şekker-ḫāy **انا افصح** [691] ile bu cevāb-ı faṣīḥi virdiler ki **يوسف اصبح و انا افصح** [692] ṣabāḥat melāḥate muḥtācdur ve melāḥat ṣabāḥatden müstaġnī bir cevherī tācdur[693] ṣabāḥat bir naḳş-ı sādedür ki rūy-ı dīvārda naḳş

---

[687] Naẓm: -Y
[688] ʿışḳı: ʿışḳ M
[689] ile: bile M
[690] ḫoş-terdür yā: hoş-ter veyā Y
[691] **أنا أفصحُ العربِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 08.09.2023).
es-Sübkî, *Ṭabaḳātü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-kübrâ*, 6/324.
[692] **أُعطِيَ يوسفُ شَطرَ الحُسنِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 08.09.2023).
es-Süyûtî, *el-Câmiü's-Sagîr*, 1173.
[693] müstaġnī bir cevherī tācdur: müstaġnī Y

u nigār olur ve melāḥat bir ḥāldür[694] ki şīve-i **(15)** yārdan āşikār olur nitekim dimişlerdür[695]

Naẓm[696]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

[Y69b] Şu dil-ber kim melāḥat rūy-ı zībāsında ḥāletdür
Ḳıyām itse ḳaçan nāz-ile ʿuşşāḳa ḳıyāmetdür

Dil-i ʿuşşāḳı bir neẕẕāresi anuñ ider ṣad-çāk[697]
Ḳılur hem anı āvāre ne zühdine selāmetdür

(5) Ḫam-ı zülf-i perīşānī perīşān-ḥāl idüp anı
Saḳīm idüp ṣaḥīḥ eyler seḳāmet istiḳāmetdür

Ḥikāyet

Erbāb-ı ʿirfāndan biri bu ḳıṣṣa[y]ı böyle beyān eyledi ki bir gün ḳaṣd-ı ḥammām eyledüm ve anda bir ṣūret gördüm ḳāmet-i tamām ile der-i ḥammāmda **[M45b] (10)** yazılmış ḫāṭıruma bu ḫāṭıra ḫuṭūr eyledi ki bu ḳāmet-i bālāyī ve bu heyʾet-i raʿnāyī birle bu timṯāli[698] ki bunda yazup miṯāl itmişlerdür muḳarrerdür ki bir murāda imtiṯāl itmişlerdür ve bu ṣūret-i zībā baña bir maʿnā ḫaberini inbā ide diyü[699] recāyla ṭururken **(15)** nā-gāh zebān-ı ḥālle beyān idüp didi ki ey ġāfil **[Y70a]** **اگرچه شکلی دارم امّا درکار خود مشکلی دارم**

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bu reng ü būyla zībāyam ammā
Velī-emrümde ḥayrānam ki ey yār

Beni naḳḳāş niçün[700] eyledi naḳş
Niçün ḳıldı maḳāmum rūy-ı dīvār

---

[694] ḥāl: ḥālet M
[695] nitekim dimişlerdür: -M
[696] Naẓm: Beyt Y
[697] Dil-i ʿuşşāḳı bir neẕẕāresi anuñ ider ṣad-çāk: İder bir naẓrası anuñ dil-i ʿuşşāḳı ṣad-pāre M
[698] timṯāli: timṯāl Y
[699] Y: +bu M
[700] niçün: içün M

Gelen giden beni eyler temāşā
Zebānum yoḳ ki idem aña güftār

Görenler baña eylerler neẓāre
Velī olmazam anlardan ḫaber-dār[701]

(5) Nedür bu reng ü bū ger yoġ-isem ben
Ve ger ben var-isem söyle nedür kār

Ve erbāb-ı tedḳīḳ böyle taḥḳīḳ itmişlerdür ki **النهايته می الرجوع الی البدايته** nihāyetüñ rücūʿı bidāyetedür ve maʿrifetüñ hücūmı cehāletedür nihāyet-i ʿilm cehldür ve her ki bu rāzı bildi kārı anuñ sehldür **(10)** ve ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmışdur ki
العلم ثلثته فمن دخل في البشر الاوّل تكبّر و من دخل في البشر الثانى تواضع و من دخل في البشر الثالث علم انّه الحديث لايعلم صدق حبيب الله [702] pes bu sırrı taʿrīfdür ki Seyyid-i şerīf ḳuddise sırruh buyurmışdur

Beyt[703]
هركز دل من ز علم محروم نشد (15)
كم ماند ز اسرار كه فهوم نشد
هفتاد و دو سال علم حاصل كردم [Y70b]
آخر شده معلوم كه معلوم نشد [704] [705]

Ḥikāyet

Meşāyıḫ-ı ṭarīḳatdan biri ḳuddise sırruh bir nice müddet maḳām-ı ḥayretde ḳaldı ve baḥr-ı murāḳabeye dürr-i mükāşefe iḫrācı içün ṭaldı çün yine **(5)** kendüye geldi andan suʾāl eylediler ki ne ile gitdüñ ve ne gördüñ ve ne bulduñ ve ne ile **[M46a]** gerü geldüñ didi ki sekr ile gitdüm ve āfet-i sekri gördüm ve nevmīdlik buldum ve ʿacz ile yine geldüm

[701] Görenler baña eylerler neẓāre/Velī olmazam anlardan ḫaber-dār: -Y
[702] **الحديث** : -M
[703] Beyt: -M
[704] **آخر معلوم شد كه هيچ معلوم نشد : آخر شده معلوم كه معلوم نشد** Y
[705] https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh93 (erişim 01.12.2022).
Hayyâm, Rubâiyyât; 93. rubai.

Naẓm[706]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ġayret imiş ʿışḳuñ ey cān evveli

(10) Ḥayret imiş āḫiri daḫi hemān

Virmeyince cānını cānānına

Olmaz imiş vuṣlat ile şādumān

Derd-imiş ʿışḳ içre dermān ʿāşıḳa

Ḳahr imiş ʿışḳ iline hem armaġān[707]

(15) On dördünci faṣl ḥayret-i ʿāşıḳı beyān eyler

[Y71a] ʿAzīz-i men ḥālet-i heme ḥayret ü ḥayrānīdür ve ʿuzlet ü ḫalvet pinhānī ve vahşet ü dehşet ser-gerdānīdür āşinālik ḫaberin virmek bīgānelik nişānıdur ve yegānegī dil-dār daʿvāsın itmek dīvānelik **(5)** şānıdur

Beyt[708]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Çünki aṣl-ı ḫilḳatüñ bir ḳaṭre mā

Yā ʿibādī nisbeti yiter saña

Olma ḫod-bīn[709] u dime sen mā u men

Müşrik olursın ṣaḳın bu yolda sen

كما قال الله تعالى

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ [710]

و قد قال تعالى في الحديث القدسى

(10) يا ابن آدم اوّلك نطفته مذرة و آخرک جيفته قذرة و انت فيما بينهما حاصل العذرة

فبأى شئ تتكبّر ولا تتدبّر [711]

---

[706] Naẓm: Beyt Y

[707] Ḳahr imiş ʿışḳ iline hem armaġān: Ḳahr imiş ʿışḳ-ı vuṣlat-ile şādumān M

[708] Beyt: -M

[709] ḫod-bīn: ḫod-rāy M

[710] **İnsan neden yaratıldığına bir baksın. O, atılan bir sudan yaratıldı. O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar.** Târık, 86/5, 6, 7.

[711] Arapça kısmın tamamı M nüshasında 46a'da derkenardır.

Ḥikāyet

Ehl-i ḥālden biri bu ḥikāyeti rivāyet idüp didi ki bir zamān ḫāṭıruma sefer[712] ḫāṭırası ḫalecān idüp bu dāʿiyye derūnından[713] ḥareket ü heyecān eyledi ki **(15)** ġurbet diyārına revān olup terk-i vaṭan eyleyem **[Y71b]** āḫir ʿazm-i rāh-ı sefer idüp muḫālefet-i rūzigār ile hezār ālām u miḥen çeküp bir ḳaryeye yetişdüm ve anda niçe vīrān olmış ḫāneler gördüm dil-i ġarībān gibi şikeste ve dīvārları miḥnet-i ʿāşıḳān gibi ber-hem **(5)** nişeste bir dem bir hem-dem ṭaleb idüp ṣaġ u ṣola seyr ü reftār eyledüm ol diyārda deyyār baña hīç[714] hem-dem ü yār bulmadum ve her ṭarafa ki naẓar eyledüm bād-ı bī-ḳarārdan ġayrı ol diyāra güẕār ider nesne bulmadum[715] ve āb-ı revāndan ġayrı hīç revende görmedüm **(10)** āḳıbet ẓulmet-i şeb irişüp ve ṣaḥrā ṭarafından **[M46b]** bir bayḳuş yetişüp ol vīrāne dīvārlaruñ birisinüñ üstüne ḳonup ḳarār eyledi ve ʿādet-i ḳadīmesi birle bāng u āvāz itmege āġāz eyledi ve ol murġ-ı bīgānenüñ öñinde ʿayān[716] olup **(15)** aña didüm ki ey ʿanḳā-yı Ḳāf-ı ʿuzlet ve ey hümā-yı [**Y72a]** hevā-yı vaḥdet āvāz-ı dil-sūzuñ semʿ-i cānuma daḫi irişmezden evvel senüñ ile hem-dem olup sırruña maḥrem olmaġa ʿāşıḳ idüm bi-ḥamdillāh ḥāliyā baña bu māli-ḫūlyā[717] müyesser oldı ve bayḳuş daḫi nā-gāh **(5)** cānumı bu cevāb ile āgāh eyledi ki

Naẓm[718]

[Mefʿūlü Mefāʿilün Feʿūlün]

Ey bü'l-heves itme bu hevāyı
Kim derdüñe bulasın devāyı

Sen merd-i selīm ü men ḫarābī
از صحبت من چه بهره یابی

[712] ḫāṭıruma sefer: -Y
[713] derūnından: derūndan M
[714] hīç: -M
[715] bulmadum: bilmedüm Y
[716] ʿayān: nihān M
[717] māli-ḫūlyā: ḫūlyā M
[718] Naẓm: Beyt Y

Terceme[719]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ārzū itme ṣaḳın ey bü'l-heves
Olamazsın[720] sen benümle hem-nefes

Ehl-i ṣoḥbet olamaz[721] baña ḳarīn
(10) Ehl-i ʿuzletdür benümle hem-nişīn

Ger vücūduñdan iderseñ ʿuzleti
Bulasın bu dem benümle vuṣlatı

Neṯr

Ben daḫi aña suʾāl idüp didüm ki ey murġ-ı muḫterem ü muḫtār bu ʿuzlet ü tenhāyı ki sen iḫtiyār itdüñ ve işbu ḫalvet ü ḫarābede ki gūşe-nişīn olup ḳarār ḳılduñ **(15)** bu sevdāya bāʿiṯ ve işbu ġavġāya ʿillet-i ḥādiṯ **[Y72b]** nedür cevāb böyle virdi ki bir zamān bīmār olup zaḥmet-i bisyār ile ġam-ḫˇār olmaḳ baña naṣīb oldı ve cān-ı şīrīnüm bedenümden firār u güẕār itmege ḳarīb oldı āḫir Bārī yārī ḳılup bir miḳdār **(5)** ṣıḥḥat īṯār eyledi lā-cerem iḫtilāf-ı mizāc muḳteżāsınca ve inḥirāf-ı ṭabʿ-ı bī-imtizāc mübteġāsınca ʿillet-i mā[li]-ḫūlyā ḳuvvet-i müteḫayyilede ḳuvvet bulup[722] bāṭınumda sevdā-yı genc ẓāhir oldı bir niçe müddet dīk-i heves āteş-i ḥırṣla cānumda cūş idüp **(10)** ḳaynadı ve ḫām ṭamaʿ ile derūnum ḫurūş idüp bu sevdāyı bişürdi āḫir belā-yı bisyār u renc-i bī-şumārdan **[M47a]** ṣoñra bir genc-nāme buldum ve anda bir nibişte gördüm dimiş ki **آنچه تو میطلبی در ویرانه باشد و هر که طالب عمارتست وی را نباشد** ve ol ārzūyla **(15)** bir niçe müddetdür ki terk-i ʿimāret idüp iḫtiyār-ı **[Y73a]** ḫalvet ü ʿuzlet eyledüm ve bu ḫarābelerde dāyim ṭavāf idüp kendüme bu vīrāneleri mesken ü meṭāf eyledüm

Mıṣrāʿ

لا خطَّ لی مِنهُ الّا لذّةُ الامِل

[719] Terceme: Beyt Y
[720] olamazsın: olmazsın Y
[721] olamaz: olmaz Y
[722] bulup: olup M

Ḥikāyet

Bir duḫān zemīnden āsumāna revān **(5)** olup sūy-ı hevāya şitābān oldı bir murġ-ı perrān daḫi andan cānibe pūyān olup bu güftārı aña gūyān oldı ki ey müsāfir-i siyeh-pūş vey sevdā-zede-i ḫāmūş bu germ ü şitāb ile ki gidersin ʿazm ne cānibe idersin **(10)** didi ki belī bir zamān ḫāk ü ḫāşākde bir iki dem[723] ḫuşk olup ḳanāʿat itmiş-idüm ve Loḳmān-ṣıfat loḳmasuzligi[724] kendüme ʿādet itmiş idüm nā-gāh bir bād-ı tünd ü nesīm-i saḫt içerü gelüp kendüyi benüm üzerüme şiddet ile ḍarb eyledi **(15)** der-ḥāl benüm nihādumda bir āteş peydā oldı ve anuñ **[Y73b]** elinden başum alup giderem ve diyār-ı ġurbete ʿazm iderem

Naẓm[725]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Şu dil kim nār-ı ʿışḳ-ıla olup sūzende vü fānī
Beyābān fikrin eylerse melāmet eylemeñ anı

Anuñ-çün oldı işbu kār benüm üstüme bil düşvār
(5) Ki derd-i ʿışḳı[726] şanurdum baña vireydi[727] āsānī

Neṯr

Murġ aña didi ki ey dūd-ı bī-ḳarār bu ser-gerdānīden saña ne sūd var hīç bilür misin ki maḳṣad ḳandadur nedür maḳṣūd ve mefḳad ne yerdedür nedür mefḳūd dūd aña cevāb virüp didi ki[728] ey ġāfil **(10)** ü bī-kār bu hevāda ki ben güẕār idüp giderem ne īn ü ne āndur ammā bildüm ki her nesne ki hestī birle peyvest itmişdür anuñ āḫiri nīstī birle bād-ı fenāya varmaḳ erzānīdür lā-cerem işbu hevāda vücūdum anuñ içün[729] girīzānī vü lerzānīdür

Meṯel

Bir āteş-i şuʿle-dār **(15)** bir neyistāna düşüp pür-şerār **[M47b]** oldı ve ānīde[730] ol **[Y74a]** neyistānı iḥrāḳ idüp fānī eyledi ney daḫi aña lisān-ı ḥālle söyledi ki ey āteş ben ne ḫaṭā itdüm ki beni yaḳup fenā idersin āteş aña didi ki ey ney daʿvī-i bī-maʿnī eyledüñ ney didi ki neyledüm **(5)** āteş didi ki ey ney didüñ ki ben neyüm ammā yine dāyim[731] kendü

[723] dem: -M
[724] loḳmasuzligi: suzligi M
[725] Naẓm: Beyt Y
[726] ʿışḳı: ʿışḳ M
[727] vireydi: virildi Y
[728] didi ki: -M
[729] içün: -Y
[730] ānīde: ānī M
[731] dāyim: -Y

bendüñle bend olup hevāña bende olmışsın ve şeb[732] ü rūz berg ü sāzuñı bisyār itmege giriftār olmışsın işitmedüñ mi ki ne buyurmışdur Ḫālıḳ-ı bī-çūn **قال الله تعالى** [733] **لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ** [734]

Li-Mevlānā Cāmī ḳaddesallāhu **(10)** sırrahu'ş-sāmī

Naẓm[735]

عشق جز نایی و ما خز نی نه ایم
وی دمی بی ما و ما بی وی نه ایم

نی که هر دم نغمه آرایی کند
در حقیقت از دم نابی کند

کیست نی آنکس که کوید دمیدم
من نیم جز موج دریای قدم

از وجود خود چو نی گشته تهی
نیست از غیر خدایش آگهی

فانی از خویشم من و باقی بحق
شد لباس هستیم یکباره شق (15)
یعنی بی وجود شدم

[Y74b] On beşinci faṣl nefsi beyān eyler

Bir dervīş Ḥüseyn-i Manṣūra ḳuddise sırruh didi ki baña bir vaṣiyyet eyle buyurdı ki **عليك بنفسك إن لم تشغلها شغلتك** yaʿnī nefsüñ ıṣlāḥına mülāzemet **(5)** eyle eger sen anı ṭāʿate meşġūl itmeyesin ol seni maʿṣiyete meşġūl eyler ve eger sen anı ẕelīl ü efkende itmeyesin ol seni zebūn u bende eyler

[732] şeb: -Y
[733] **قال الله تعالى** : -M
[734] Ey iman edenler! **Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?** Saff, 61/2.
[735] Naẓm: -M

Naẓm[736]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Eger nefsüñ seni çekse hevāya
Ṣaḳın uyma ki düşersin belāya

Kişinüñ bil ki dāsıdur hevāsı
Ḫilāf oldı hem ol[737] dānuñ devāsı

كما قال النّبى سيّدالبشر والاملاک عليه السلام (10)

هواک داك و مخالفتك دواك صدق رسول الله

Naẓm[738]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

[M48a] Ger iderseñ hevāya sen ḫilāfı
Bulasın şerr-i şeyṭāndan ʿafāfı

İdesin saña meʾvā hem cinānı
(15) Ḥaḳuñ ire saña ḫoş armaġānı

[Y75a] Ne müşkil müflis olmaḳ ḫˇān-ı Ḥaḳdan
Yiter ʿibret alursañ bu sebaḳdan

Sebaḳ al ʿibret-i Ḥaḳdan **Mecīdī**
Oḳı gör imdi bundan Ḥaḳ ne didi

كما قال سيّدناالاعلى و ربّنا المولي (5)

الآيته [740] **وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰىۗ** [739]

Ve ḥaḳīḳat-i müselmānī dervīşī vü dāniş-mendī vü faḳīhī vü zāhidī māverāsında bir maḳām-ı bālādur ki ʿuḳūl-i erbāb-ı **(10)** ʿirfān anuñ vaṣfında ʿāciz ü ser-gerdāndur

[736] Naẓm: Beyt Y
[737] ol: -M
[738] Naẓm: -M
[739] **Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefsine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.** Nâziât, 79/40,41.
[740] **الآيته** : -M

Naẓm

ای دل نفسی مطیع سبحان نشدی

وز فعل بد خویش پشیمان نشدی

صوفی و فقیه و زاهد و دانشمند

این جمله شدی ولی مسلمان نشدی [741] [742]

Ḥikāyet

Seyyid Ḥüseyn-i Hemedānī **(15)** ḳuddise sırruh bi'l-esrāri'ṣ-Ṣamedānī buyurdılar ki Ebū Türāb-ı Nesefī[743] ḥażretlerini[744] ḳuddise sırruh ḫˇābda görüp aña ṣordum ki tevbe **[Y75b]** nedür buyurdılar ki şikestendür didüm ki şeyḫā bu ne suḫandur buyurdılar ki eger bu ʿuḳdenüñ ḥalli saña ārzū vü hevesdür bilgil ki tevbe şikesten-i gerden-i hevā-yı nefsdür sālik tā nūr-ı efʿāle irmedi **(5)** ẓulmet-i nefsi görmedi

Naẓm

ای نفس خسیس و مدبر و سودایی

بر هر محکی که میزنم قلب آیی

کر من میکنم هر آنچه تو فرمایی [745]

فردا نبود بر آن[746] **بجز رسوایی** [747]

Beyt[748]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ne maʿcūndur ki nefs-i ādemī-zād

Hem andan derd ü hem dermān bulınur

Hem andan ḥāṣıl olur zehr-i ḳātil

Hem andan çeşme-i ḥayvān bulınur

---

[741] "Ve ḥaḳīḳat-i müselmānī" ile başlayan kısımla beraber olmak üzere bu şiirin tamamı M nüshasında 47b'de derkenardır.

[742] https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh1729 (erişim 01.12.2022). Mevlânâ, *Dîvân-ı Şems*, Rubâiyyât; 1729. rubai.

[743] Nesefī: Naḥşefī M

[744] ḥażretlerini: ḥażretlerin Y

[745] **که من میکنم هر آنکه تو میفرمایی : کر من میکنم هر آنچه تو فرمایی** M

[746] **مرا : بر آن** M

[747] https://ganjoor.net/meybodi/kashfol-asrar/s022/sh6 (erişim 24.01.2023). Meybüdî, *Keşfü'l-esrâr ve ʿuddetü'l-ebrâr*, 22/2.

[748] Beyt: -M

Neṯr

Her ki kendü tevbesi pütesinde **(10)** eriyüp ḫāliṣ[749] ü pāk olmadı mühr-i şikestegīsi anuñ dürüst ü tāb-nāk olmadı ve her ki[750] ḳumār-ḫāne-i faḳrda cān oynadup fānī olmadı ism-i faḳr-ıla müsemmā olmaġa lāyıḳ u erzānī olmadı

Naẓm[751]

[Fāʿilātün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Faḳr yoḳluġa başmaḳdur ayaġı
Faḳr yoḳluḳda yaḳmaḳdur çerāġı

[M48b] (15) Faḳr bīgānelikdür nīk ü bedden
Faḳr yoḳluḳda ṭutmaḳdur ṭuraġı

[Y76a] Ḥażret-i emīrü'l-müʾminīn ʿAlī bin[752] Ebī Ṭālib[753] kerremallāhu vechehe suʾāl eylediler ki faḳr nedür böyle buyurdılar ki faḳr ʿibāretdür ʿıyş-ı mükedder ü rızḳ-ı muḳadderden ve ʿayn-ı muḳaṭṭar u vech-i muṣaffar ve ḳalb-i münevver ü ʿaḳl-ı muṭahhardan **(5)** evveluhu ʿilm ve evsaṭuhu ʿamel ve āḫiruhu mevhibetün minallāh ʿazze ve celle

Şiʿr

الجوهر فقر وسوى الفقر عرض
الفقر شفاء وسوى الفقر مرض
العالم كلّه خداع و غرور
والفقر من العالم كنز وغرض

[749] ḫāliṣ: ḫāṣ Y
[750] ki: -M
[751] Naẓm: Beyt Y
[752] bin: ibn Y
[753] Y: +ḥażretlerine M

Ez-Levāyiḥ-i Mollā Cāmīst[754]

انرا که فنا و[755] **شیوه و فقر آیین است**

نه کشف و یقین نه معرفت نه دینست (10)

رفت او زمیان همین خدا ماند[756] **خدا**

الفقر اذا تمّ هوالله این است [757] [758]

Necmeddīn-i Kübrā ḥażretlerinden ḳuddise sırruh menḳūldur ki buyurmışlardur iftiḳār üç ḳısm üzerine ḳarār **(15)** itmişdür evvelkisi ancaḳ Allāha iftiḳārdur ikincisi **[Y76b]** Allāh ile mā-sivallāha iftiḳārdur ve üçüncisi ancaḳ mā-sivallāha iftiḳārdur evvelki ḳısma[759] Ebu'l-Ḳāsım Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem işāret eyledi bu ḳavl-i müsellemleri ile ki **الفقر فخری و به افتخر علی سائر الانبیاء** [760] **(5)** ve ikinci ḳısma[761] işāret böyle buyurdılar ki **کاد الفقر ان یکون کفراً** [762] [763] ve üçüncü ḳısma işāret böyle eylediler ki **الفقر سواد الوجه فی الدارین** [764] ve daḫi şeyḫ-i meẕkūr faḳr ḥaḳḳında bu naẓmı böyle menşūr eylediler ki

Naẓm

فاء الفقیر[765] **فنا وٴه عن ذاته (10)**

و فراغه عن نعته و صفاته

والقاف قوّة قلبه بحبیبه

و قیامه با لله فی طاعاته

---

[754] Ez-Levāyiḥ-i Mollā Cāmīst: Ez-Levāyiḥ-i Mevlānā Cāmī M

[755] **و**: -M

[756] Y: +**و** M

[757] Şiir M nüshasında 48b'de derkenardır.

[758] https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh105 (erişim 08.11.2022).
Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, *Rubâiyyât*, 105. rubai.

[759] ḳısma: ḳısmına Y

[760] **الفقرُ فخري وبِهِ أفتخرُ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 01.12.2022).
İbn Teymiyye, *Mecmûʿu'l-fetâvâ*, 11/117.

[761] ḳısma: ḳısmına Y

[762] Y: +**و یکون صاحبه مافراً** M

[763] **كادَ الفقرُ أن يَكونَ كُفرًا وكادَ الحسَدُ أن يغلبَ القدرَ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 01.12.2022).
İbnü'l-Cevzî, *el-ʿİlelü'l-mütenâhiye*, s.805.

[764] **الفَقرُ سَوادُ الوَجهِ في الدّارينِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 01.12.2022).
es-Sâgânî, *Mevzûʿâtü's-Sâgânî*, 53.

[765] **الفقر**: **الفقیر** M

و الیاء یرجوا ربّه و یخافه

و یقوم بالتقوی حق تقاته[766]

و الراء رقّة قلبه بحبیبه

و رجاوٗه با لله فی حالاته

Cüneyd-i Baġdādīden ḳuddise sırruh mervīdür ki buyurmışlardur **(15)** faḳr üç **[M49a]** ḥarfdür fā fenāya dāll ve ḳāf ḳanāʿate **[Y77a]** işāretdür ve rā riyāżatdan ʿibāretdür kaçan bu ṣıfāt-ı şelāşe bir kişide mevcūd olmasa ism-i faḳr ile müsemmā olmaġla maḥmūd olmaz ve Naṣīrüddīn-i Ṭūsī ḥażretleri ḳuddise sırruh buyurmışlardur ki **الفقر فخری** den **(5)** murād ḫuluvv-i cenāndur şundan ki ḫālī ola yed-i insān ve **کاد الفقر ان یکون کفراً** dan murād teʿalluḳ-ı cenāndur şol nesneye ki ḫālī ola andan yed-i insān[767] **الفقر سوادالوجه فی الدارین** den murād imkān u iḥtiyācdur zīrā mümkin mümkin olduġı ḥayşiyyetden **(10)** dāyimā muḥtācdur ḳaçan mümkinden imkān[768] selb olsa iḥtiyācı daḫi meslūb olur bundan ötüridür ki dinilür[769] **الفقیر لا یحتاج الی ربّه فکیف یحتاج الی غیره** zīrā iḥtiyāc āşār-ı vücūdındandur ḳaçan ʿubūdiyyet-i ʿabd rubūbiyyet-i **(15)** Rabda telāşī olup fānī olsa iḥtiyācı bāḳī **[Y77b]** ḳalmaz nitekim[770] vücūdı bāḳī ḳalmaz bundan ötüridür ki didiler **اذا تمّ الفقرُ فهو اللهُ**

کما قال الملك العلّام

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍۚ وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ [771] **الآیه** [772] ve Gülşen-i Rāz ṣāḥibi ḳuddise sırruh **(5)** buyurmışlardur[773]

Naẓm[774]

سیاهی گر بدانی نور ذات است

به تاریکی درون آب حیات است

---

[766] **تقاته :تقایه** M

[767] **الفقر فخری** den murād ḫuluvv-i cenāndur şundan ki ḫālī ola yed-i insān ve **کاد الفقر ان یکون کفراً** dan murād teʿalluḳ-ı cenāndur şol nesneye ki ḫālī ola andan yed-i insān: **الفقر فخری** den murād ḫuluvv-i cenāndur şol nesneye ki ḫālī ola andan yed-i insān M

[768] imkān: imkānī M

[769] dinilür: dinür Y

[770] nitekim: niteki Y

[771] **Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.** Rahmân, 55/26,27.

[772] **الآیه** : -M

[773] buyurmışlardur: buyurmışdur M

[774] Naẓm: Beyt Y

سواد الوجه فی الدارین درویش

سواد اعظم آمد بی کم و بیش [775] [776]

Neşr

Ve **سوادالوجه فی الدارین** fenādur Ḥaḳda[777] bi'l-külliye kişi kendüliginden ve bu fenā içün vücūd ḳalmaz ne bāṭın u ne ẓāhirde ve ne evvel **(10)** ü ne āḫirde ve bu fenā faḳr-ı ḥaḳīḳīden ʿibāretdür ve kişi ʿadem-i aṣlīsine ʿavdetdür **و اذا تمّ الفقر فهو الله** bu maʿnāya delīl ü güvāhdur **کما نزم بالقلب مستوی**

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

سوادالوجه فی الدارین fenā-yı ẓāhir u bāṭın

Fenā-yı ẓāhir ü bāṭın **سوادالوجه فی الدارین**

(15) Mervīdür ki Üstād Ebū ʿAlī Deḳḳāḳ ḥażretlerine **[Y78a]** ḳuddise sırruh bir faḳīr geldi üzerinde bir pelās-ı bī-behā ve başında ḳalensūve-i **[M49b]** ednā var şeyḫüñ aña baʿżı aṣḥābı[778] muṭāyebe ṭarīḳi ile didiler ki **بِکَم اشتریت هذا المِسْحَ فقال الفقیر اشتریته بالدّنیا و طُلِبَ بالآخرة فلم اَبِعه**

(5) Li-Mevlānā Cāmī[779]

یا رب ز دو کون بی نیازم گردان

وز افسر فقر سرفرازم گردان

در راه طلب محرم رازم گردان

زان ره که نه سوی تست بازم گردان [780]

Terceme

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

İlāhī iki ʿālemden bu gönlüm bī-niyāz eyle

Külāh-ı faḳr-ıla başum Ḫudāyā ser-fırāz eyle

---

[775] https://ganjoor.net/shabestari/golshaneraz/sh7 (erişim 15.02.2023).
Şeyh Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, 7. bölüm; 12 ve 16. beyitler.
[776] **سواد اعظم آمد بی کم و بیش**: -M
[777] Ḥaḳda: Ḥaḳdan M
[778] aña baʿżı aṣḥābı: baʿżı aṣḥābı aña M
[779] Li-Mevlānā Cāmī: Beyt-i rubāī Y
[780] https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh510 (erişim 09.11.2022).
Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, *Rubâiyyât*, 510. rubai.

(10) Ṭaleb rāhında maḥrem ḳıl derūnum sırrına her dem
Şu yol ki saña irişmez sen andan beni bāz eyle

Ḥikāyet

Bir gün şaḥne-i memālik-i melikü'l-ʿAllām ḥażret-i Süleymān bin Dāvud ʿaleyhime's-selām rūy-ı hevāda ḫāṭır-küşāde olup giderken ve eṭrāf u **(15)** eknāf-ı ʿālemi temāşā iderken naẓar-ı şerifleri sūy-ı **[Y78b]** ḫāke oldı nā-gāh gördiler ki bir bülbül-i derd-nāk bir şāḫuñ ẕeylinde nevāyīlikler idüp laṭīf naġmeler ve ḫūb āvāzeler gösterür ḥażret-i Süleymān erbāb-ı dīvānından aṣḥāb u[781] iḫvānına didi ki **(5)** hīç bilür misüz ki bu bülbül-i hezār-destān u sākin-i būstān bu mekānda gūyān olup bu zamānda ne beyān eyler didiler ki **اللهُ و رسولُهُ اعلم** pes böyle buyurdılar ki bu murġ-ı suḫan-dān u maḥrem-i ʿirfān fażīlet-i ḳanāʿati beyān u ʿayān idüp **(10)** dir ki **اكلتُ نصفَ ثمرةٍ فعَلَى الدنيا العَفَاءُ** yaʿnī bu şecere-i müşmireden nıṣf-ı şemere ekli ile iktifā eyledüm pes dünyā-yı bī-vefānuñ ve ḫarābuñ üzerine türāb

Naẓm

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Ḳanāʿat eyle ḳalīle metāʿ-ı dünyādan[782]
Ṣaḳın ġınā hevesin itme kim ʿanādur ol

(15) Cihānda māl-ile olsañ efendi māl-ā-māl
[Y79a] Beḳāsı yoḳdur anuñ ʿāḳıbet fenādur ol

Ne rızḳa oldı ḥarīṣ ü ne ġaybdan geleni
[M50a] Yabāna atdı şu kim Ḥaḳḳa āşinādur ol

Ġanī odur ki ide mā-sivādan istiġnā
(5) Ḥaḳīḳat ehli ḳatında büyük ġınādur ol

Ḳanāʿate yapışan mālik oldı emlāke
Ebed bināsını yapdı ki ḫoş binādur ol

[781] u: -Y
[782] Ḳanāʿat eyle ḳalīle metāʿ-ı dünyādan: -M

Künc-i faḳrda genc-i[783] ḳanāʿat bī-girāndur eger andan ḥāṣıluñ bir dāne cev daḫi olursa dime kim[784] **(10)** girāndur ki **كفته اند**

Beyt[785]

در كوشهٔ قناعت نان پارهٔ جوينه

در نزد اهل معنى بهتر ز صد خزينه

Neṯr

Dırāzī emel kūteh naẓarlar nişānıdur ve bisyārī ṭamaʿ kem hünerler şānıdur

Naẓm[786]

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Cihānda giymek umarsa kişi libās-ı şerīf

Ṯiyāb-ı ʿırżını jeng-i ṭamaʿdan itsün pāk

(15) Hemīşe cīfe-i dünyāya düşmesün seng-vār

[Y79b] Ki levṯ-i ḥırṣ u ṭamaʿ[787] kişiyi ider nā-pāk

Ṭamaʿ işitdüge Ḳārūnı itdi ḳaʿra ḳarīn

Ḳanāʿat itdi Mesīḥüñ maḳāmını eflāk

Çün itdi faḳr-ıla faḫrı Muḥammed-i muḫtār

(5) Pes itdi anı mükerrem kerāmet-i **لولاك** [788]

Ḳanāʿat eyledügiyçün cihānda nān-ı ceve

Müşerref eyledi anı ḫiṭāb-ı **اَرْسَلْنَاكَ** [789]

Mecīdī iki cihānda şeref umarsañ eger

Ḳanāʿat eyle vü olma ḥarīṣ olup ġam-nāk

---

[783] genc: -M
[784] kim: ki Y
[785] Beyt: Naẓm M
[786] Naẓm: -M
[787] ṭamaʿ: ṭamaʿı Y
[788] **لولاكَ لولاكَ لَما خَلَقتُ الأَفلاكَ..**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 14.03.2023).
es-Sâgânî, *Mevzûʿâtü's-Sâgânî*, 52.
[789] Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak **gönderdik**. Enbiyâ, 21/107.

و کما قال مولانا خداوندکار نوّرالله روحه بالانوار (10)

از برای غصهٔ نان سوختی

دیدهٔ صبر و توکل دوختی

در توکل کن ملرزان پا و دست

رزق تو بر تو ز تو عاشق‌ترست [790]

Beyt[791]

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

Ḥırṣ āteşine yanubanı gice vü gündüz

Nān ġuṣṣası ile göre nā-dān neler eyler

(15) Dānā olan Allāha tevekkül idüben dir

[Y80a] Rızḳuñ seni senden daḫi artuḳ ṭaleb eyler

و فی هذاالمعنی قیل [792]

Beyt[793]

ستر چو پوشیده شد جامه چه کهنه چه نو

نفس که آرام یافت لقمه چه کندم چه جو

و قیل ایضاً في هذاالمعني [794]

از آن درویشی و کنج قناعت شد هوس مارا (5) [M50b]

کزین جاخیز و آنجا شین نکو ید هیچ کس مارا

و ایضا فی هذاالمعنی

Naẓm[795]

دو پاره نان کر از کندمست یا از جو[796]

سه پاره جامه اکر کهنه باشدت یا نو

---

[790] https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh124 (erişim 01.12.2022). Mevlânâ, *Mesnevî-i Manevî*, 5. defter, 124. bölüm; 4. ve 11. beyitler.

[791] Beyt: -M

[792] **کفته اند : قیل** Y

[793] Beyt: -M

[794] **و قیل ایضاً في هذاالمعني** : -Y

[795] Naẓm: -M

[796] **دود پاره کر از کندم است ویا از جو : دو پاره نان کر از کندمست یا از جو** M

بچار کوشهٔ دیوار خود بخاطر جمع

که کس نکوید ازینجا بخیز و آنجا رو

هزار بار نکو بر نزد دانایان

ز فر مملکتِ کیقباد و کیخسرو (10) [797]

Terceme

[Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün]

Bir iki pāre etmek ya gendüm ola ya cev

Üç pāre daḫi ḳaftān ya köhne ola ya nev

Dört gūşelü bir oda gūşe-nişīn olup ḫoş

Tā saña dimeyeler **زینجا بخیز و آن رو**

Biñ kerre yeg-durur bu dānā ḳatında taḥḳīḳ

Ez milket-i Ferīdūn vez cāh-ı şāh-ı Ḫusrev

و فی هذاالمعنی قیل [798]

Beyt [799]

درویش و بوریا و کدایی و خواب امن

کین عیش نیست لایق اورنک خسروی [800]

(15) Ve faẕl-ı ḳanāʿatde ḥażret-i risāletden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem **[Y80b]** mervīdür ki buyurmışlardur **من اصبح آمناً فی سَرَبه معافاً في بدنه و عنده قوتُ یومه فکانّما حِیزَتْ له الدنیا بحزا فیرها** [801] yaʿnī bir kimse ki ṣabāḥlasa evinde emīn olduġı ḥālde ve bedeni belādan berī olduġı **(5)** demde ve ḳatında ḳūt-ı yevmiyye daḫi olsa gūyā ol kimseye dünyānuñ cemīʿisi[802] cemʿ olmış gibidür

---

[797] https://ganjoor.net/ebneyamin/divan/ghete/sh723 (erişim 24.01.2023).
İbn-i Yemîn, *Dîvân-ı Eş'âr*, Kıtʿaât; 723. kıtʿa.

[798] **قیل** : -Y

[799] Beyt: -M

[800] https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh486 (erişim 24.01.2023).
Hâfız, *Gazeliyyât*, 486. gazel; 6. beyit.

[801] **من أصبح آمِنًا في سربِه معافًى في بدنِه عنده قوتُ یومِه فکأنّما حِیزتْ له الدُّنیا بحذافیرها**
الباحث الحدیثي (sunnah.one) (erişim 21.02.2023).
el-Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, 45/2.

[802] cemīʿisi: cemīʿiyeti M

Beyt[803]

نيم ناني دارد درد هر كسى كه[804]

وز بهر سكون آشيانى دارد

نه خادم كس بود نه مخدوم كسى

به ز آن كه بود كه خوش جهانى دارد [805]

Terceme[806]

[Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

(10) Cihānda şol kişi kim nīm nāna mālik ola

Daḫi mekīn olıcaḳ bir mekāna mālik ola

Ne ġayra ḫādim ola vü ne ḫod ola maḫdūm

Kim ola andan eyü ḫānumāna mālik ola [807]

On altıncı faṣl muʿāmelātı beyān eyler [808]

(15) ʿĀḳilā bu inʿām-ı ʿāmdan zümre-i **كَالْأَنْعَامِ** a[809] ne naṣīb var **[Y81a]** ve bu sırr-ı esrār-ı ebrārdan cümle-i eşrār[810] nice ola ḥiṣṣe-dār ʿām egerçi ṣūretde ʿādemīdür ammā maʿnāda ṣanma ki lāyıḳ-ı hem-demī[811] müsteḥaḳḳ-ı maḥremīdür

Naẓm[812]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Kīse-i lālāda lüʾlüʾ ola mı

Maḥrem-i **طٰهٰ** [813] olur mı Bū Leheb

(5) Rāz-ı ʿışḳa mahrem olmaz gūş-ı ʿām

Çeşm-i nā-bīnāya kuḥl olur ʿaceb

---

[803] Beyt: -M
[804] **كه** : -M
[805] https://ganjoor.net/khayyam/robaee/sh77 (erişim 01.12.2022).
Hayyâm, *Rubâiyyât*; 77. rubai.
[806] Terceme: -M
[807] "Ve faẓl-ı ḳanāʿatde" ile başlayıp buraya kadar devam eden kısım M nüshasında 50a'da derkenardır.
[808] eyler: ider M
[809] Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? Aksine onlar, başka değil, **bir hayvan sürüsü gibidirler,** hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar. Furkân, 25/44.
[810] eşrār: eşrā Y
[811] hem-demī: -Y
[812] Naẓm: Beyt Y
[813] **Tâ-hâ**. Tâhâ 20/1.

Her ki dāniş ü bīnişden[814] bī-behre ola sırr-ı ʿışḳı fehm itmege anuñ içün ne zehre ola ve reng-i ʿışḳ ile boyanmaġa anuñ içün ne çehre ola

Beyt[815]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Cevher-i maʿnā ʿaceb gevher-durur
Ṣūret ehli aña mālik olmadı

Cān u baş fikrin iden bu rāhdan
(10) Oldı evbāş ʿışḳa sālik olmadı

[M51a] Ḥikāyet

Yaḥyā bin Muʿāẕ-ı Rāzī ḳuddise sırruh ki maḥremān-ı rāzīden idi bir gün minbere çıḳmaġa āġāz eyledi çün maḳāmına çıḳup ḳarār eyledi pīşinde bisyār ṭāʾife-i bī-şumār gördi bir sāʿat anlara naẓar eyledi cümlesini kār-ı neẕẕāregīde **(15)** buldı ve anlara ḫiṭāb idüp didi ki bize **[Y81b]** buyurulmışdur ki bir kimesne[816] ile söyleşevüz çünki siz yek-ser ü yek-cihet olmayup maḳām-ı teferruḳda her birüñüz bir ṭarafa nigāh ider pes sizi ben bu ḫˇāb-ı ġafletden nice bīdār u āgāh idem diyüp hemān ser-i minberden **(5)** sūy-ı zemīne inüp enīn ü āh eyledi ve bu naẓmı anda söyledi

Naẓm[817]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ḳaçan kim olmaya yārān yeksān
Maḳām-ı cemʿe irmek olmaz āsān

Ḳaçan olsa[818] yabānda gūşla hūş
Ola mı hīç aña imkān-ı iẕʿān

Ḥikāyet

Ḥażret-i Semnūn ḳuddise sırruh ki her fende kāmil ve ẕū-fünūn idi bir gün **(10)** meclis-i şerīflerinde vaʿẓ u naṣīḥate āġāz idüp her perdeden anlara keşf-i rāz eyledi ve ol ḳadar ki güft ü gūda cüst ü cū idüp söyledi ʿillet-i cehālet ile cümlesi giriftār olup ḫˇāb-ı ġafletden

[814] bīnişden: bīnişde Y
[815] Beyt: -M
[816] kimesne: kimse M
[817] Naẓm: Beyt Y
[818] olsa: ola M

hīçbir eḥad bīdār olmadı ve ol deñlü ki bunlara kelām-ı levm ile **(15)** ḫiṭāb-ı ʿitāb eyledi aṣlā bunlar nevmlerinden bīdār **[Y82a]** u bī-ḫˇāb olmadılar lā-cerem mübārek cemāllerini cānib-i ḳanādīle döndürüp anları muḫāṭab idindiler nā-gāh nefs-i nefīs ve kelām-ı hem-çün-i[819] mesīḥlerinden müteʾeṩīr olup ḥarekete başladılar ve āh-ı āteş-efşānlarından ol ḳanādīle **(5)** bir od düşüp cümlesi bu nār-ı ġayret ve āteş-i kerāmet ile sūzān oldı[820]

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ġam-ı yār-ile şol kim olmadı şād[821]
Cemād añla anı ādem degüldür

Yaḳīn añla ki derd ehli-durur merd
Buña bī-derd olan maḥrem degüldür

[M51b] Ḥikāyet

ʿAbdullāh-ı Tüsterī ḳuddise sırruh ki[822] metāʿ-ı ʿışḳa müşterī idi bir gün **(10)** namāz-ı Cumʿa edāsını ḳażādan ṣoñra bāb-ı Cumʿada ḳarār idüp ve bu cemʿ-i keşīrüñ sürʿat ü şitābla mürūr u güẕārlarına naẓar eyleyüp didiler ki **اهلُ لا الٰه الّا الله كثيرُ و المخلصون منهم قليل** yaʿnī egerçi **لا الٰه الّا الله** dir çoḳdur ammā ʿalā vechi'l-iḫlāṣ dir **(15)** degme kimse yoḳdur

Naẓm[823]

[Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl]

Birinüñ temennāsı seyr-i bahār
[Y82b] Birinüñ temāşāsı vech-i nigār

Birinüñ murādı cemāl u nevāl
Birinüñ hevāsı fiṣāl ü viṣāl

Mıṣrāʿ

فكر زاهد ديكر و سودای عاشق ديكرست

[819] hem-çün: hem-çü Y
[820] ve āh-ı āteş-efşānlarından ol ḳanādıyla bir od düşüp cümlesi bu nār-ı ġayret ve āteş-i kerāmet-ile sūzān oldı: ve āh-ı āteş-i kerāmet-ile sūzān oldı M
[821] olmadı şād: oldı dil-şād Y
[822] ki: ʿAbdullāh-ı Tüsterī ki ḳuddise sırruh M
[823] Naẓm: Beyt Y

وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيرُ [824] bu iki farīḳ aḥvālini tefsīr eyler النُّورُ [825] **(5)** bu iki zümrenüñ şānında menşurdur

On yedinci faṣl faẕīlet-i ʿuzleti beyān eyler[826]

Şol ṭālib ki suḫan-ı ʿışḳa ḳābildür ṣoḥbet-i ehl-i dünyā aña zehr-i ḳātildür rāh-ı ʿışḳa revān olan gerdānından āvīḫte olmaḳ yegdür ki ḫalḳ ile āmīḫte olmaḳdan

Ḥikāyet[827]

(10) Bir pīr-i ṣāḥib-i temkīn püserine rāh-ı ʿışḳı telḳīn iderdi püser pederine didi ki baba bu bābuñ evveli كدام dur pīr böyle taḳrīr eyledi ki cān-ı baba دَعِ الخَلقَ bu rāhuñ evveli terk-i ṣoḥbet-i enām ve iḫtiyār-ı ḫalvet-i tamāmdur ve ḳıllet-i kelām nedret-i menāmdur cān-ı baba **(15)** her nesne ki ġayr-ı cānāndur تکیه مکن بر ان چون شکر میخوری مکس را بر ان

[Y83a] Naẓm[828]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Cümleden dūr u baʿīd ol kendüñe ammā ḳarīb
Meyl-i ḫalḳı[829] mīl añla gözlerüñe ey lebīb

Ḫalḳ-ı ʿālemden girīzān ol ki erzān olmadı
Ḫāne-i dilde ḫayāl-i yārdan ġayrı ḫabīb

[M52a] (5) تخلّقوا باخلاق الله [830] bī-nişānīdür ve تمسّکوا بحبل الله aña mebādī vü mebānīdür ve her ki rāh-ı ʿışḳda var olup vuṣlat-ı dil-dār isteye ayaklar altında ġubār olsun

Naẓm[831]

[Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūl]

Dürüstī bu yolda şikestīdedür
Daḫi rifʿat añla ki pestīdedür

Saʿādet dilerseñ fenā bul fenā

---

[824] **Kör ile gören bir olmaz.** Fâtır, 35/19.
[825] **Karanlıklar ile aydınlık bir olmaz. Gölge ile sıcak bir olmaz.** Fâtır 35/20, 21.
[826] Eyler: İder M
[827] Ḥikāyet: -Y
[828] Naẓm: Beyt Y
[829] ḫalḳı: ḫalḳ M
[830] تخلّقوا بأخلاقِ اللهِ
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 23.11.2022).
İbn Teymiyye, *Telbîsi'l-Cehmiyye*, 6/518.
[831] Naẓm: Beyt Y

(10) Şeḳāvet vücūd-ile hestīdedür

Neṯr

ʿĀlem-i nīstī vü ferāġ[832] bir ʿālem-i pür[833]-çerāġdur ki murġ-ı dil-i mücerredān anda āşiyān idüp anı mekān u ṭuraġ idinmişdür ki **كفته اند**

خوش عالميست نيستى هر جا كى ايستى هيچ كس نكويد كه كيستى dünyā-perestān bu nükteden ġalaṭ **(15)** düşmişlerdür ki hemīşe ḫar-vār ḫāk-i istikbār **[Y83b]** üzere ġalṭān olup taḥṣīl-i ʿirfān itmeden istinkāf u ʿār iderler **وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى** [834] ol ṣāḥib-i ʿamānuñ ḥaḳḳında nāzil olmışdur ki **ندانست اين معمّا و نه يافت از آب عشق نشو و نما**

(5) Naẓm

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

Ker ü kūr ol-durur bu yolda hemān
Kim bu maʿnāyı itmedi iẕʿān

Perde-i cehl-ile ʿamāda ḳalup
Cān gözi gevdesinde oldı nihān

Neṯr

ʿĀşıḳa dime ki redd-i ḫalḳ noḳṣāndur şol ḳabūl ki anlar ḳabliden ola naḳṣ[835] āndur her ki maḥsūd-ı aḳrān olmadı ḥaḳḳā ki merd-i ṣāḥib-ḳırān **(10)** olmadı eger senüñ çerāġuñ olursa efruḫte-i luṭf-ı[836] ū ḳorḳma anlardan ki **يُرِيدُونَ لِيُطْفِـُٔوْا** [837]

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Levḥ-i dilde bu ḫaṭı mektūb idüp yazdı ḳalem
Rūy-ı ḫalḳuñ rāḥat oldı ṣoḥbeti derd ü elem

Her ki nāsī oldı nāsī-i ünsle meʾnūs olup
(15) Vuṣlat-ı yār-ıla oldı vaḥdet içre muḫterem

---

[832] Y: +ve M
[833] pür: -Y
[834] **Bu dünyada kör olan ahirette de kördür,** yolunu daha da şaşırmıştır. İsrâ, 17/72.
[835] naḳṣ: naḳṣı M
[836] luṭf: laṭīf M
[837] **İsterler ki Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürüversinler**; ama inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu muhakkak tamamlayacak! Saff, 61/8.

[Y84a] **أوليائي تحت قبابي** bu maʿnāda eyler ḫiṭābı lā-cerem[838] **لا يعرفهم غيري** ne ḫaber virür bu nükteden ġayrı

Ḥikāyet

Bir resīdeye suʾāl eylediler ki bu maḳāma ne ile vuṣūl bulduñ ve ne nesne ile maḳbūl **[M52b]** olduñ **(5)** cevāb böyle virdi ki **آنچه من يافتم از خلوت انجمن يافتم**

Naẓm[839]

بعزلت كير و دور از انجمن باش

رفيق خويشتن هم خويشتن باش

بعزلت شاه مرغان كشت سيمرغ

يكى مرغيست ميخوانند سى مرغ [840]

(10) On sekizinci faṣl āfet-i şöhreti beyān eyler[841]

Ḥikāyet

İşitdüm ki bir dīvāne-i mecẕūb bir şīr-i dilīr üstine rükūb idüp eline tāziyāne içün bir yılan alup miyān-ı bāzāra revān olup giderken[842] ve bu kerāmet ü velāyeti ol vilāyet ḫalḳına **(15)** beyān u ʿayān itmek murād ider ve bir gūşe-nişīn **[Y84b]** ve ṣāḥib-i temkīn ki bu ḳadeḥden nūşīde olup çeşm-i ḫalḳdan pūşīde olmış idi egerçi iki ʿālemde bī-mekān idi ammā ol bāzārda ṣāḥib-i dükkān idi çün dīvāne bu heyʾet ile anuñ **(5)** öñine revāne olup[843] geldi bī-iḫtiyār ṣāḥib-i dükkān anı görüp güldi ve aña ḫiṭāb idüp didi ki ey nā-resīde vü maḥcūb seg-i murdār üzere rükūb itmek ḫilāf-ı ʿādet-i pākāndur ve mār-ı zehr-nāki ele almaḳ lāf-ı bī-bākāndur[844] işitmedüñ mi buñı sen

Naẓm[845]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

(10) Nebīden bu rivāyetdür işitmedüñ mi bunı sen[846]

Buyurmışdur Resūlullāh ki şāhum şöhret āfetdür

---

[838] lā-cerem: -M
[839] Naẓm: Beyt Y
[840] Filibeli Alâaddîn Ali Çelebi, *Hümâyûn-nâme (İnceleme-Metin)*, haz. Tuncay Bülbül, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2017, s. 846.
[841] eyler: ider M
[842] giderken: gider M
[843] revāne olup: -Y
[844] bākān: kān M
[845] Naẓm: -M
[846] işitmedüñ mi bunı sen: -M

Meger bu ḳıṣṣa[y]ı gūş itmeyüp bī-hūş olup gitdüñ

Ki ḫayżı ehl-i taḳvānuñ işit keşf ü[847] kerāmetdür

Kār-ı saʿādet-şiʿār oldur ki der-kār olan anda **(15)** şöhret ü iştihārdan bīzār olup rıżā-yı **[Y85a]** Perverdigār içün der-kār ola ki dimişlerdür[848]

Beyt[849]

غلام همّت آن مرد پاکم

که کار خیر بی رو و ریا کرد [850]

Ḥikāyet

Ṣāḥib-naẓardan birine ṣordılar ki nice olursın cevāb virdi ki nice ṭutarsa didiler **(5)** ki nice ṭutar didi ki nice dilerse didiler ki nice diler didi ki **لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ** [851] fiʿline anuñ suʾāl olmaz[852]

[M53a] Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Fiʿline anuñ suʾāl olmaz odur Ḥayy u Mürīd

يفعل الله ما يشاء ثم يحكم ما يريد [853]

Ḥikāyet

Şeyḫ Bisṭāmī refaʿallāhu ḳadrehu's-sāmīye **(10)** didiler ki nice murāduñuz ise eyle eyleñ anlar daḫi buyurdılar ki murādum oldur ki iki ʿālemde nā-murād olup murād-ı dil-dār ile ber-murād olam

---

[847] ü: -M

[848] ki dimişlerdür: -M

[849] Beyt: Naẓm M

[850] https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh130. (erişim 24.11.2022).
Hâfız, *Gazeliyyât*, 135. gazel; 3. beyit.

[851] **Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz;** onlar ise sorguya çekileceklerdir. Enbiyâ, 21/23.

[852] Ṣāḥib-naẓardan birine ṣordılar ki nice olursın cevāb virdi ki nice ṭutarsa didiler ki nice ṭutar didi ki nice dilerse didiler ki nice diler didi ki **لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ** fiʿline anuñ suʾāl olmaz: Ṣāḥib-i naẓardan birine ṣordılar ki nice dilerse didiler ki nice diler didi ki **لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ** M

[853] Bu ifade Âl-i İmrân suresinin 40. ayeti ve Mâide suresinin 1. ayetinden yapılan iktibasların müellifin tasarruflarıyla birleştirilmiş hâlidir olup şu anlama gelmektedir: Allah dilediğini yapar sonra arzu ettiği hükmü verir. Söz konusu ayetlerde geçen kısımlar ise şu şekildedir: **اللهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (Allah dilediğini yapar.)** Âl-i İmrân, 3/40. **يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (**Şüphesiz Allah **dilediği gibi hükmeder.)** Mâide, 5/1.

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Murādum nā-murādīdür bu rāh-ı nā-murādīde

Fenā vü[854] faḳr u yoḳluḳdur baña maḳṣad bu vādīde

(15) Her ki rāh-ı ʿışḳ-ı yārda reng-i teʿalluḳ-ı aġyār ile boyana **[Y85b]** ṣanma ki anuñ[855] denāʾeti gele beyāna

Beyt[856]

غلام همّت آنم که زیر چرخ کبود

ز هر چه رنک تعلّق پزیرد آزادست

Naẓm

صافی صفت و پاک نظر باید بود

وز هر چه نه اوست کذر باید بود

هر لحظه اکر هزار دردت برسد (5)

در آرزو ی درد دکر باید بود [857]

Terceme

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ṣāfī-dil ü pāk-naẓar ehli ol

Virme göñül ġayra güẕer ehli ol

Ger saña her laḥẓada biñ derd ire

(10) Derd-i dīger iste ḥaẕer ehli ol

Neṯr

Ḥükm-i Raḥmāna rıżā sebeb-i irtiḍā ve bāʿiṯ-i ictibādur ve murād-ı nefse ittibāʿ u inḳıyād mūceb-i taḥṣīl-i fesād ve mevṣil-i iḍlāl-i[858] efsāddur ki

Naẓm[859]

هر کس که همیشه با مراد دل رفت

از خانهٔ عمر خویش بی حاصل رفت (15)

---

[854] vü: yı M
[855] anuñ: -Y
[856] Beyt: -M
[857] https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh748 (erişim 24.11.2011). Mevlânâ, *Dîvân-ı Şems*, Rubâiyyât; 768. rubai.
[858] iḍlāl-i: iḍlāl ü M
[859] Naẓm: Beyt Y

هر کس که برای نفس برکشت ز حق [Y86a]

سرکشته و حیران بشد و باطل رفت

Terceme

[Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün]

Her ki hemīşe dilā nefsine ola esīr

Maʿṣiyet u ẕilleti olısar anuñ keṯīr

(5) Ehl-i günāh u fesād ṣanma ola ber-murād

Yevm-i meʿād olıcaḳ ola maḳāmı saʿīr

Neṯr

[M53b] ʿAzīz-i men her ser sevdā-yı ʿışḳla olmadı fāyıḳ ve her dest yed-i beyżā olmaġa olmadı lāyıḳ

Naẓm

[Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün]

Sevdā-yı ġam-ı Leylā Mecnūna olur erzān

(10) Hem daḫi yed-i beyżā Mūsāya olur āsān

ʿAẕrā ġamını ancaḳ Vāmıḳ götürür el-ḥaḳ

Hem ḳıṣṣa-i Şīrīni Ferhād idiser destān

Şarṭ-ı ʿāşıḳī nefsini öldürmekdür ṣanma ki kendüyi görmekdür

Naẓm[860]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Her ki derd-i ʿışḳ-ıla ārāmı yoḳ

(15) Nefs-i bed-ḫˇāhuñ aña hīç rāmı yoḳ

Kām u[861] nā-kām olma nefsüñe muṭīʿ

[Y86b] Kim anuñ bu yolda mekr ü dāmı çoḳ

[860] Naẓm: Beyt Y

[861] u: -Y

Ḥikāyet

Semnūn-ı Muḥibbe ṣordılar ki **من اَینَ تجی** yaʿnī ne yerden gelürsin cevāb böyle virdi ki

Şiʿr[862]

فمن این لی اینی وانّی کما تری

فاحیی بلا قلب واسعی بلا صبر

(5) Bī-çāre ʿāşıḳ bu sebebden şarāb-ı ḥayret ile mest ü maḫmūrdur eger ʿarbede-i mestāne iderse taʿyīb olınmaya ki maʿẕūrdur

On ṭoḳuzuncı faṣl keşf-i maʿnāyı beyān eyler

Sāliklerden biri didi ki evvel ṭaleb ki bidāyet-i **(10)** sülūkdur diledüm ki mücerredān silkine sālik olup dervīşān mülkine mālik olam evvel ṣoḥbet-i ḫalāyıḳı terk itmege[863] himmeti berk eyledüm ve ʿalāyıḳ u ʿavāyıḳdan ʿalāḳayı ḳaṭʿ idüp geh sākin-i zāviye ve geh müsāfir-i bādiye oldum[864] ve bād-ı bī-ḳarār gibi ser-gerdān olup kendüme **(15)** ne mesken ü ne mekān eyledüm[865]

Mıṣrāʿ[866]

درویش هر کجا که شب آمد سرای اوست [867]

[Y87a] feḥvāsınca her ne mekānda ki aḫşām oldı anda ḳarār u ārām eyledüm ve bir niçe zamān bu ser-gerdānī birle seyrān **[M54a]** idüp bād-ı bī-ḳarār gibi her diyāra güẕār eyledüm egerçi devlet-i ṣoḥbet-i pīr baña baḫt-ı cüvān gibi dest-gīr **(5)** oldı ammā ki āfitāb-ı cihān-tāb burc-ı ʿādetden evc-i saʿādete naḳl itmeyüp hīçbir maḥalde vāḳıʿam ḥall olmadı āḫir kendüme didüm ki **بدین صفت کَشتن تخم غفلت کِشتن است** [868] ve bunuñ gibi sevdā-zede[869] olmaḳ sū-i dāde olmaḳdur **(10)** **خواهی که زنِ اوباشی سر بزانو باشی** saña didiler ki **قَدم بر خَرَتْ نه** dimediler ki her ikisinüñ bārını **بر دنیا و آخرت نه**

Naẓm

نکه دار در عشق انصاف را

نه آن دُرد بین و نه این صاف را

---

[862] Şiʿr: Naẓm M
[863] itmege: -Y
[864] oldum: eyledüm M
[865] ve bād-ı bī-ḳarār gibi ser-gerdān olup kendüme ne mesken ü ne mekān eyledüm: -M
[866] Mıṣrāʿ: Naẓm M
[867] https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghazal2/sh11 (erişim 24.11.2022).
Saʿdî, *Mevâʿiz*, Gazeliyyât, 11. gazel, 1. beyit; 2. mısra.
[868] **بدین صفت کشتن است :بدین صفت کَشتن تخم غفلت کِشتن است** M
[869] sevdā-zede: sevdāda M

هر آنکس که اُو صاف کردد بدل

بدل بایدش کرد او صاف را

Terceme

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Eyle inṣāf ile şāhum ittiṣāf

(15) Görme anı dürd ü bunı daḫi ṣāf

Şems-i tābān ile māhı bir gören

[Y87b] Vaḥdete irdi vü bulmadı ḫilāf

Neṯr

ʿĀḳıbetü'l-emr ümmīd-i müşāhede ile ḳadem kūy-ı mücāhedeye ḳodum ve dāʾire-i tefekkürde başumı girībān-ı[870] taḥayyüre çekdüm **من آثر العزلة حصل الغرة** feḥvāsınca künc-i ʿuzletde[871] genc-i ʿizzet-içün ḳanāʿat **(5)** kenzi birle istiġnā idüp **القناعة كنز لا يفنى** birle ġınā buldum

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Ferāġat küncinüñ gencini[872] istiġnā-imiş bildüm

Ḳanāʿat dirler idi[873] kenz-i lā yefnā-imiş bildüm

ʿAzīzüm ʿizzet isterseñ ʿalāyıḳdan mücerred ol

Ġınā vü vüsʿat ü devlet hemān ġavġā-imiş bildüm

(10) Her ki ḳanāʿat renci ile rencīde ola ve bu genci renc añlaya anuñ belāhet ü ḥamāḳati ve sefāhet ü cehāleti ġāyetdedür pes anuñla muṣāḥabet ü muʾāneset ve muḳārenet ü muḳārebet itmeden mücānebet ü mübāʿadet üzre ola ki ḥażret-i ʿĪsā **(15)** ṣalavātullāhu ʿaleyh fi'ṣ-ṣabāḥ ve'l-mesā buyurmışdur

والله ما عجزت عن إحياء الموتى ولكن عجزت عن مصاحبت الأحمق [Y88a]

---

[870] girībān: beyān M
[871] künc-i ʿuzletde: -M
[872] gencini: -M
[873] dirler idi: dirlerdi M

Ḥikāyet

[M54b] Bir merd-i ʿAcemī ki lisān-ı ʿArabīden ʿārī olup aṣlā zebān-ı Fārsīden ġayrı dil bilmezdi ve bir dānā vü ʿāḳil **(5)** ferzend-i ḳābilī var idi maḳām-ı istiʿdāda irüp medreseye gönderdi tā ki ʿulūm-ı ʿArabiyyeyi taḥṣīl eyleyüp mertebe-i kemāli tekmīl eyleye ve pederi daḫi bunuñ yolında meblaġ-ı mālini pāy-māl eyledi ve genc-i firāvān ḫarc idüp terk-i māl ü menāl eyledi **(10)** āḫir bir gün aña söyledi ki ey püser ʿömr-i girān-māyemi āḫire irgürdüm ve yoluñda bunca[874] māl-i firāvān ḫarc eyledüm hīç ʿArabīden bir ʿilm ele getürmedüñ mi püser[875] ehl-i dāniş idi diledi ki bu ʿuḳde[y]i pederinüñ göñlinden ḥall eyleye ve dānişi pederine **(15)** ḫaber vire pes didi ki ey peder luġat ü naḫv ü ṣarfa **[Y88b]** ṣarf-ı himmeti ṣarf idüp ṣarfe itdüm ve idġām u iʿlāl taṣḥīḥinde ṣaḥīḥü'l-bāl ʿillet-i imhāl ile ihmāl itdüm ve iştiḳāḳ ʿilmine cānla iştiyāḳ idüp mertebe-i iḫtilāfdan maḳām-ı ittifāḳa irgürdüm **(5)** ve ʿilm-i fürūʿ u uṣūle ḥücec ü delāʾilī birle vuṣūl buldum ve manṭıḳ u kelāmda iḳdām-ı tām ve ihtimām-ı tamām idüp herkesle mükāleme ve mübāḥaṣe itmege ḳudret buldum ve fenn-i meʿānī vü beyānda bedīʿ maʿnālara mālik olup istiʿāre ve mecāzda muʿayyen ü mümtāz oldum ve ʿilm-i **(10)** Ḳurʾānı tefsīr ü teʾvīli[876] birle taḥṣīl idüp mertebe-i tekmīle irdüm vaḳtā ki bu daʿvāyı püser idicek pederi aña didi ki ey ferzend-i dil-bend suḫan-çīn bīhūde söyleme ki itmezem taḥsīn eger zebān-ı ʿArabī[y]i bildüñ ise[877] bir kitāb getür tā ki andan bir fāl açam ve evvel saṭrda **(15)** her ne gelürse anuñ maʿnāsını baña Fārsīce beyān eyle **[Y89a]** tā ki ḳalbüme iṭmīnān gele püser daḫi bir kitāb getürüp pederinüñ eline virdi ol daḫi açdı ḳażā birle nā-gāh ol ṣaḥīfede **لَا اَعْلم** kelimesi geldi bī-iḫtiyār püser güldi pederi[878] ṣordı ki bunuñ maʿnāsı **(5)** Fārsīce ne dimekdür püser didi ki **نميدانم** yaʿnī bilmezem pederi[879] **[M55a]** ġāyetde cāhil idi ol ḥālde hemān ḥaḳīḳat-i ḥāli iẕʿān itmeyüp didi ki ḥayfā vü dirīġā benüm bunca māl-i firāvān u saʿy-ı bī-girānuma ki senüñ yoluñda revān eyledüm el-ān saña bir sözden suʾāl eyledüm **(10)** dirsin ki **نميدانم** hemān çūb ile püsere ḥavāle idüp didi ki tīz ol **لَا اَعْلم** kelimesinüñ maʿnāsını baña ḫaber vir yoḫsa ḍarb-ı şedīd ile saña[880] żarar[881] iderem püser daḫi didi ki

[874] bunca: bir nice M
[875] püser: pes Y
[876] teʾvīli: teʾvīl M
[877] ise: -Y
[878] pederi: peder M
[879] pederi: peder M
[880] ḍarb-ı şedīd ile saña: -M
[881] żarar: ḍarb M

ey peder[882] لَا اَعْلَم üñ maʿnāsı[883] نميدانم dimekdür ve bu maʿnā pederüñ ʿaḳlına aṣlā siñmedi ve nedāmet-i **(15)** bisyār ile fiġān idüp feryād-ı bī-şumār ile āh **[Y89b]** u efġānı diñmedi āḫir püserine didi ki bunca zamāndur ki çalışursın ne işledüñ ki dirsin نميدانم püser-i bī-çāre bildi ki pederi nā-dāndur renc-i çūbdan rencīde olmayup ʿöẕr itmege başladı

Naẓm[884]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

(5) Ne diyem kime sırrum eyleyem fāş
Ki ʿilmüm cehl olur[885] nā-dān öñinde

Budur evlā olam rāżī ḳażāya
Ki fażlum bellüdür ʿirfān öñinde

Yigirminci faṣl irşād u intibāhı beyān eyler[886]

Cüvān-merdā āsumān u zemīn dünyāya nisbet behişt ü dūzāh gibidür ʿuḳbāya nisbet

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Saña dir bunı dünyā gice gündüz
(10) Ki olma baña yār u eyle perhīz

Ṣaḳın aldanma reng ü būyuma sen
Ki ḫandem oldı benüm girye-āmīz

Neṯr

Birāder dünyā senüñ şikāruñdur ṭur anuñ üzerine muġālebe idüp bāzīlik eyle ve hevā senüñ düşmen-i bed-kirdāruñdur yüri anuñ ile muḳātele idüp ġāzīlik eyle metāʿ-ı dünyā bilmedüñ mi ki **(15)** temettuʿ-ı ḫusrevāndur ʿāḳıbetleri görmedüñ mi ki ʿuḳūbet-i **[Y90a]** ḫüsrāndur ve ol şīr-i dilīr-i meydān-ı **[M55b]** ʿirfān esedullāhu'l-ġālib ʿAlī bin Ebū Ṭālib raḍıyallāhu ʿanh buyurmışdur ki

[882] ey peder: -Y
[883] Y: +didi ki M
[884] Naẓm: Beyt Y
[885] cehl olur: cehldür Y
[886] eyler: ider M

Şiʿr[887]

نعيمك فى الدّنيا غرورٌ و حسرةٌ (5)

و عيشك فى الدّنيا محالٌ و باطِل

Terceme[888]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Naʿīmüñ dār-ı dünyāda ġurūrı daḫi ḥasretdür

Ḥulūduñ çün muḥāl oldı göñül virme ḫasāretdür

Ziyāduñ bunda noḳṣāndur gel eyle bu sözi iẕʿān

Ki ḫayruñ ġayrı maḥżā şer olur olmayıgör nā-dān

Ey ḥammāl-i māl māle baḳma meʾāle[889] baḳ dānā-iseñ māżī **(10)** vü müstaḳbelden geç ḥāle baḳ niteki[890]

Naẓm[891]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

ʿĀḳil-isen baḳma māle baḳ meʾāle āle baḳ

Māżī vü müstaḳbeli[892] ḳo ibn-i vaḳt ol ḥāle baḳ

Bunca ḫusrevlerüñ ḫüsrāna şaldı kārını

Hem nice kisrālaruñ kesr itdi ḳaṣr u dārını

(15) Māl āḫir mār olur ḳabrüñde fikr eyle anı **[Y90b]** nār ider āḫir pīrüñ ol ṭamuya iletüp seni dünyā elde devā vü dilde dādur zīrā ki anda ʿaṭā vü bunda ġıṭādur

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Her ki şānı beẕl-i dervīşān ola

Cūd u iḥsān-ıla ʿālī-şān ola

[887] Şiʿr: ʿArabī M
[888] Terceme: Naẓm M
[889] meʾāle: menāle Y
[890] niteki: -M
[891] Naẓm: Beyt Y
[892] müstaḳbeli: müstaḳbel M

Ceẕb ide cūdı anı cānānına

(5) Cümle düşvārı anuñ āsān ola

Neṣr

Āferīn ol merd-i dānāya kim **اخدمي من خدمني** [893] mübteġāsınca ḫiẕmet-i Mevlāya meşġūl olup zaḥmet-i şuġl-i dünyādan ola müstaġnī **وأبقي من خدمك** muḳteżāsınca bende-i dünyā-yı dūn olup çekmeye hezār belā vü emek

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

(10) Ḫalḳ idicek didi dünyāya Ḫudā

Ḫiẕmet eyle baña ḫiẕmet idene

Ol ʿasīr ü ḳıl ẕelīl ü hem ʿalīl

Beni ḳoyup saña himmet idene

[M56a] Naẓm[894]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Yaradıcaḳ didi dünyāya Ḫudā

(15) Bende ol aña ki baña bendedür

[Y91a] Ol ʿasīr olma yesīr ol kimseye

Beni ḳoyup ol saña efkendedür

Her kimüñ ki mā vü menī endīşesinden cān u teni ḫālī vü tehī olmadı taṣdīḳ eyle ki ʿālem-i taḥḳīḳe **(5)** irüp müntehī maḳāmına vuṣūl bulmadı

Beyt

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Giren bu yolda meydāna geçer mā vü menīden ol

Yumar gözini merdāne bu dünyā-yı denīden ol

---

[893] **أوحى إلى الدُّنيا أن اخدِمي من خدَمني، وأتعِبي من خدَمك** الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 01.12.2022).
İbnü'l-Cevzî, *Mevżûʿâtu İbnü'l-Cevzî*, 3/372.

[894] Naẓm: Beyt Y

Yigirmi birinci faṣl işāret-i ehl-i ṭarīḳatı beyān eyler[895]

ʿAzīz-i men ṭālib-i cinān ile raġbet-i cānān ber-ā-ber ü **(10)** yeksān olmaz her ki müsāfir-i maġrib ola mücāvir-i maşrıḳ olmaḳ aña āsān olmaz kendü buʿduñ ṭaleb eyle ki ḳurb āndur her ki bu nükte[y]i bildi anuñ viṣāli ʿıydına cān u dil ḳurbāndur

Ḥikāyet

Ebnā-yı dünyādan biri tekebbürīden[896] berī **(15)** olup bir dervīş-i dil-rīş ile uḫuvvet ü ülfet **[Y91b]** itmege maḥabbet ü meveddet gösterdi dervīş aña didi ki ben hīç şumār u ʿadādda degülem sen benüm ile nice imtizāc u ittiḥād idersin tüvān-ger didi ki ey dervīş-i sāde-cenān niçe zamāndur ki senüñ **(5)** şemʿ-i maḥabbetüñ cānumda tābān olup hevā-yı viṣālüñ ile dil ü cānum şādumāndur dervīş-i ṣāḥib-hüner ve ṣāʾib-naẓar bilürdi ki anuñla kendü mā-beyninde ḥaḳīḳat-i cinsiyyet muḳarrer ve müyesser degüldür diledi ki anı bu hevādan ıraġ idüp ḫāṭırına bu **(10)** ḫāṭıradan [**M56b]** ferāġ vire pes aña ḫiṭāb idüp didi ki ey tüvān-ger bilgil ki muḳarrer senüñ ile benüm aramda ittiḥād müyesser degüldür zīrā ki sen şeb ü rūz raḫtuñı çār-sūya çeküp ārzū idersin taḥṣīl-i dünyā vü direm ve ben her sāʿat bārumı bir ṭarafa ber-ṭaraf **(15)** itmege saʿy iderem ve ol nesne ki sen idersin beyʿ **[Y92a]** oldı ve şol nesne ki ben iderem ʿayb oldı

Beyt[897]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Sana beyʿ ü şirā itmek-durur kār
Baña nefsümi taʿyīb oldı efkār

Yüri sen kāruñ ardında ḳarār it
(5) Benümle ülfet itmekden firār it

Ḥikāyet

Ḫuffāşa didiler ki niçün sen gündüz olıcaḳ ṭaşra çıḳmazsın ve bāġ-ı ʿāleme bu rūşenlik ile baḳmazsın cevāb böyle virdi ki ben rūşenāyī-i şeb ile āşinā olup anuñ nūr u ṣafāsı ile **(10)** ülfet itmişümdür ẓulmet-i āfitāba taḥammül itmege istiṭāʿat u ḳudretüm yoḳdur

[895] eyler: ider M
[896] tekebbürīden: tekebbürinden Y
[897] Beyt: -M

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ḳadem ey āşinā ṭaşraya başma

Ki bīgāne olursun āşinādan

Yaraşmaz āşinā bīgāne olmaḳ

Yegāne hīç ḳaçar mı rūşenādan

dimişlerdür[898]

Yigirmi ikinci faṣl iḫtilāf-ı ḥāl-i sāliki beyān eyler[899]

(15) ʿAzīz-i men ṣāḥib-i ḥāle cümle zamān yeksān degüldür **[Y92b]** ve ʿışḳ bādiyesinde pūyān olmaḳ āsān degüldür vaḳt olur ki sālik rāh-ı ʿışḳa zād u rāḥilesüz revān olur ve zamān olur ki zād u rāḥile birle miyān-ı[900] ḳāfilede devān olur ol ḳāfile-sālār-ı **(5)** kārvān-ı taḥḳīḳ ve ol çābük-süvār-ı meydān-ı tevfīḳ Ḥabīb-i ʿAlīm ü ʿAllām Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selām çün ḳadem-i tecrīdi miyān-ı tefrīde ḳodı didi ki **لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل** [901] **[M57a]** ve çün kemer-i ṣoḥbeti miyān-ı **(10)** ṭāʿate bağladı buyurdı ki **إِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم** [902] ki **كفته اند**

Beyt[903]

گهی بر طارم اعلی نشینیم

گهی بر پشت پای خود نبینیم [904]

Neşr

Ol zamān ki ḥażret-i Aḥmed maḳām-ı ḫalvetde ḥażret-i ʿİzzet ile ḳurbet ü vuṣlat bulmış idi ol demde Cibrīl-i peyk-i **(15)** Raḥmān ḳapuda derbān olmaġa dermān bulmamış idi **[Y93a]** ve ol vaḳt ki ḥażret-i Seyyid-i enām maḳām-ı ḫidmetde ihtimām-ı tām[905] idüp ʿubūdiyyet emrini ikmāl ü itmām üzere idi ol zamānda der-i pīre-zenāna varup ve anlardan duʿā armaġānını istidʿā idüp dirdi ki **(5) كما قيل في ترجمته أذكريني بالدعاء الخير**

---

[898] Yaraşmaz āşinā bīgāne olmaḳ/ Yegāne hīç ḳaçar mı rūşenādan dimişlerdür: -M
[899] İḫtilāf-ı ḥāl-i sāliki beyān eyler: -M
[900] miyān: de Y
[901] **لِي مَعَ اللهِ وقتٌ لا يسعُ فيهِ ملكٌ مقربٌ ولا نبيٌّ مرسلٌ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 01.12.2022).
Molla Ali Kârî, *el-Esrârü'l-merfûʿa fi'l-ahbâri'l-mevzûʿa*, s. 291.
[902] De ki: **Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım**… Kehf, 18/110.
[903] Beyt: Naẓm M
[904] https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbab2/sh10 (erişim 01.12.2022).
Saʿdî, Gülistân, 2. bâb,15. hikâye; 4. beyit.
[905] tām: -Y

Naẓm[906]

در هر پیره زن میزد پیمبر

که مارا از دعا در یاد آور

Terceme

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Der-i her pīre-zende dirdi Aḥmed

Bizi yād eyleñüz ḫayr-ı duʿādan

Ḳaçan dergāha siz el ḳaldırasuz

(10) Bizi bile dileñüz ol Ḫudādan

dir oldı[907]

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bir oldı añla berg ü mīve vü şāḫ

Ṣaḳın inkāra düşüp olma güstāḫ

Egerçi ẓāhirā buldı ḫilāfı

Velī bir oldı maġz ile ġılāfı

(15) ʿİlm-i ẓāhir ile bu ʿuḳde açılup ḥall olmaz **[Y93b]** her ki ṣūret-bīn ola bu sırra lāyıḳ u maḥall olmaz şol ʿilm ki anuñ ḥāṣılı **جنک و جدالست** naẓar eyle gör ki anuñ taḫṣīli[908] **بر چه دالست** bu ḥikāyāt u rivāyāt bāzīçe-i ġulamāndur ol nesne ki merdümi mülk-i dile mālik **(5)** eyler ʿilm āndur **علم سابقان در سینه باشد زیرا که سبق ایشان درسی نباشد**

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ[909] **[M57b]** telkīn-i Yezdāndur ve bu nükte[y]i bilmede tekāsül ü teġāfül itmek āyīn-i nā-dāndur ve ʿādet-i cāhilān u kār-ı ġāfilāndur

[906] Naẓm: -M
[907] dir oldı: -M
[908] anuñ taḫṣīli: -Y
[909] …Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, **bilmediğini sana öğretmiştir**… Nisâ, 4/113.

Yigirmi üçünci faṣl dergāh-ı Settāra ṭarīḳ-i iʿtiẕārı[910] ʿayān (10) ider ve bārgāh-ı Ġaffāra sebīl-i istiġfārı beyān ider

Cüvānā ne deñlü şehevāt-i şeyṭāniyye ile iştihār bulup leẕẕāt-ı nefsāniyye ile bī-şumār günāh-kārlik eyleyüp nesīm-i ṣabā gibi dāyim hevāda mürūr u güẕār idesin lāyıḳ u erzānī oldur ki yine raḥmet-i Ḫudādan **(15)** nevmīd olmayup ẕünūb u ʿuyūbuñdan rücūʿ **[Y98a]** idüp şermende olasın ve tevbe vü nedāmet rāhına sālik olup ṭāʿat u ʿibādetle ḥażret-i Ḥaḳḳa cān u dilden bende olasın ki **کفته اند**[911]

Naẓm[912]

بنده همان به که ز تقصیر خویش

عذر به درگاه خدای آورد

ور نه سزاوار خداوندیش (5)

کس نتواند که به جای آورد[913]

Terceme

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Bendeye yegdür bu ki taḳṣīrini

Bilübeni ʿöẕr ide Mevlāsına

Yoḫsa anuñ ululıġına sezā

Kim ola kim şükr ide neʿmāsına

Ve Şeyḫ Senāyī ḳuddise sırruh buyurmışdur ki

Naẓm

دارم کنهی ز قطرهٔ باران بیش

وز شرم کنه بمانده‌ام سر در پیش

آواز آمد که سهل باشد ای درویش (10)

تو در خور خویش کنی و ما در خور خویش[914]

---

[910] iʿtiẕār: -Y

[911] **کفته اند**: dimişler Y

[912] Naẓm: Şeyḫ Saʿdī M

[913] https://ganjoor.net/saadi/golestan/dibache (erişim 28.11.2022).
Saʿdî, *Gülistân Dîbâcesi*, 5 ve 6. satırlar.

[914] https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh375 (erişim 28.11.2022).
Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, *Rubâiyyât*, 375. rubai.

Terceme[915]

[Müfteʿilün Mefāʿilün Müfteʿilün Mefāʿilün]

[M58a] Ol ḳadar işledüm ḫaṭā kim yazamaz anı ḳalem

ʿĀḳıbet irişüp ʿaṭā geldi ḫacālet ü nedem

Didi Ḫudā idüp nidā kesme ümīdüñ ey dedem

Sen saña lāyıḳını it ben baña lāyıḳın idem

Neṯr

Bendeye **(15)** lāzımdur ki ʿışyāna ışrār itmeyüp zenbine iʿtirāf **[Y98b]** u istiġfār eyleye ve ṭāʿat u ʿibādet ile ḫod-bīn olmayup belki meẕellet ü ẕillet ile dergāh-ı ʿİzzete iʿtiẕār eyleye nitekim Şeyḫ ʿAbdullāh-ı Enṣārī ḳuddise sırruhu'l-Bārī böyle buyurmışdur **(5)** ki

که بیزارم از آن طاعت که مرا عجب آرد بندهٔ آن معصیتم که مرا بعذر آرد [916]

کما انشد فی معناه

Naẓm[917]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Şu[918] ṭāʿat kim ʿaceb baña ide īṯār

Ben andan olmışam bīzār ey yār

Velīkin[919] bendesiyem şol günāhuñ

Baña ʿöẕr-ile tevbe ide iẓhār

و کما قال بعض العارفین من باب الیقین

Beyt[920]

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

(10) Cürmini iʿtirāf iden miskīn

Yegdür andan ki ola ṭāʿat-bīn

---

[915] Terceme: Tercemehu M

[916] https://ganjoor.net/abdullah/monajat/sh110 (erişim 02.12.2022).
Hoca Abdullah-ı Ensârî, *Münâcât-nâme*; 110. münacat.

[917] Naẓm: Terceme M

[918] Şu: Şol M

[919] Velīkin: Velī ben M

[920] Beyt: Terceme M

Yigirmi dördünci faṣl faż̈īlet-i iʿtibār-ı ūli'l-ebṣārı iẓhār eyler

Cüvānā bu rāhuñ revendesine lāzımdur ki her şey[i] çeşm-i ʿibret-bīn ve ʿayn-ı āgāh ile nigāh ide **(15)** ve her ẕerrede hüviyyet-i Ḥaḳḳı hüveydā ve ḥaḳīḳat-i vücūd-ı muṭlaḳı **[Y94a]** peydā olmış göre

كما قيل بالفارسيّه

Beyt[921]

هر شجري نامه از خبر لايزال

هر ورقي نسخه معرفت بي زوال

Ve niteki Şeyḫ Saʿdī ḳuddise sırruh buyurmışdur ki

برك درختان سبز در نظر هوشيار

هر ورقی دفتريست معرفت كردگار (5) [922]

Ḥikāyet

Mervīdür ki meşāyıḫ-i kibārdan biri mürīdleri ile sūy-ı bāzāra mürūr u güẕār iderken nā-gāh miyān-ı çār-sūda bir kimesne gördi[923] ki bir miḳdār ḳarı başı **[M58b]** üzre getürüp nāsa böyle nidā ider ki **(10)** **ايهالمسلمون المعتبرون اعتبروا بالعقل والبال وارحموا من يذوب علي راسه راس المال** ve vaḳtā ki şeyḫ-i ṣāḥib-i hūş bu nidā-yı ḥikmet-āmīz ü ʿibret-engīzi[924] güş itdi ise lā-cerem cān u dilden naʿra vü nāle idüp mest ü medhūş ve bī-ʿaḳl u ḫāmūş oldı ve **(15)** baʿd-ı zamān yine ʿaḳlı başına geldi ve mürīdleri aña **[Y94b]** bu ḥālden suʾāl eylediler böyle cevāb virdi ki ey dervīşler **ارحموا** nidāsına maḥrem ol ḥāmil ḳar degüldür belki biz güneh-kāruz yaʿnī ol ser-māyesi eriyüp fānī olandan murād bizüz ki yillerle hevāda[925] **(5)** yiller gibi yilüp bir laḥẓa uṣanmaduḳ ve ṣaç ve ṣaḳalumuz aġarduġınca dil-i siyeh-sengīnümüz ḳarardı ve bārān-ı ʿışyānla cism[926] ü cānumuz ḫānesi ışlandı aṣlā biz uṣlanmaduḳ

Naẓm

[Mefʿūlü Mefāʿīlün Mefʿūlü Mefāʿīlün]

Işlandı hevā yaġmurıyla cāme-i ʿömrüñ

Ammā seni bilmen ḳaçan uṣlanasın ey dil

---

[921] Beyt: Naẓm M

[922] https://ganjoor.net/saadi/divan/ghazals/sh296 (erişim 01.03.2023).
Saʿdî, Dîvân-ı Eşʿâr, Gazeliyyât, 296. gazel; 6. beyit.

[923] kimesne gördi ki: kimse gördiler M

[924] engīzi: engīz M

[925] hevāda: hevālarda M

[926] cism: çeşm M

Yoḳ taṣfiye-i ḳalb ile ol ḥażrete ünsüñ

(10) Ḥayfā ki bu dem yār-ıla bīgānesin ey dil

Ḥikāyet

Mervīdür ki Hārūnu'r-Reşīd ʿaleyhi raḥmehu[927] bir gün vezīri birle ḳasd-ı seyr-i[928] şikār idüp rāhları sūy-ı bāzāra güẕār eyledi ve miyān-ı bāzārda Hārūn-ı ṣāḥib-naẕar gördi ki bir pīr-i nā-tüvān arḳasına bir ḳırba ḥaml **(15)** idüp gider ve nāsa saḳḳālıḳ[929] ḳaṣdın ider ve Hārūn **[Y95a]** ol arada bir miḳdār ḳarār idüp ol saḳḳādan bir içim ṣu alup nūş eyledi ve baʿdehu ol pīr-i nā-tüvāna biñ dāne dinār iḥsān idüp sūy-ı şikāra revān oldı ve vezīr sulṭāna **(5)** didi ki miyān-ı çār-sūda saḳḳādan ṣu içmek deʾb-i selāṭīn degül idi niçün ʿādet-i **[M59a]** selāṭīne muḫālefet idüp ḳānūn-ı ümerāya muvāfaḳat itmedüñüz pes Hārūn-ı ṣāḥib-ṣavāb daḫı böyle cevāb virdi ki belī eyü dirsin ammā ol **(10)** pīr-i nā-tüvānı gördükde derūn-ı dil ü cānda aña meyl ü maḥabbet idüp ḫurşīd-i şefḳat ve māh-ı raḥmetüm anuñ üzerine tābān olup aña bir miḳdār inʿām u iḥsān itmek istedüm ve diledüm ki benüm anuñ üzerinde minnetüm olmayup bī-ʿillet-i **(15)** imtinān iḥsāna irişe ve benüm ʿamelüm daḫi şāʾibe-i **[Y95b]** riyādan ḫalāṣ bulup mertebe-i iḫlāṣa yetişe pes anuñ bāña ṣuyı inʿāmı muḳābelesinde ben daḫi aña iḥsān eyledüm zīrā ger[930] imtinān melik-i Mennāna sezā ve mālik-i cihāna[931] revādur cüvānā āferīn ol **(5)** pādişāh-ı ʿibret-bīnüñ üslūb u āyīnine ki rāh-ı dīnde erbāb-ı iḫlāṣ ve aṣḥāb-ı yaḳīn mürūr u ʿubūr itdügi sebīle sālik olup memālik-i ṣıdḳ u iḫlāṣa mālik oldı

Naẕm[932]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Himmetine āferīn ol ʿāḳilüñ

Bī-riyā eyler hemīşe kārını

(10) Ṣıdḳ u iḫlāṣ-ıla idüp iḫtiṣāṣ

Muḥkem eyler yār ile[933] bāzārını

---

[927] ʿaleyhi rahmehu: ʿaleyhi raḥmetullāhi'r-reşīd M
[928] seyr-i: seyr ü Y
[929] saḳḳālıḳ: saḳḳāyī M
[930] ger: -Y
[931] cihāna: -M
[932] Naẕm: Beyt Y
[933] yār ile: yārla Y

Ḥikāyet

Yine[934] Hārūnu'r-Reşīd ʿaleyhi raḥmetullāhi'r-reşīd[935] ḥażretlerinden mervīdür ki[936] bir gün erbāb-ı dīvānı[937] birle sākin olduḳları şehri seyrān niyyetine süverān olup giderken nā-gāh bir Naṣrānī muḳābeleden **(15)** Hārūna nidā idüp didi ki yā emīre'l-müʾminīn **[Y96a] اتق الله الملك المبين فان لي عليك حقاً** vaḳtā ki Hārūn kelām-ı Naṣrānīyi gūş itdi ise hemān bī-ihmāl atından yere nüzūl idüp dergāh-ı Ḥaḳḳa secdeye meşġūl oldı ve ol Naṣrānīye ḥaḳḳı[938] ne miḳdār **(5)** ise **[M59b]** virüñ diyü ḫazīne-dārına emr eyledi ve baʿdehu atına süvār olup gitdi ve vüzerāsı pādişāha bu ḥālden suʾāl itdükde böyle cevāb virdi ki vaḳtā ki Naṣrānī baña nidā idüp **اتق الله** didi ise ḫātıruma Ḥaḳḳ Teʿālā ḥażretlerinüñ bu mübārek āyeti geldi **(10) وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ الآيته**[939] [940] pes atumdan rūy-ı zemīne nüzūl idüp dergāh-ı Ḥaḳḳa iʿtiẕāra meşġūl olup secdeye indüm tā ki Melik-i ʿAllām ben bendesine luṭf u[941] inʿām idüp **اتق الله** dinildükde kibriyā vü ʿizzet **(15)** ile aḫẕ-ı āṯām iden zümre-i eyyām itmeyüp rāh-ı **[Y96b]** inṣāf ve sebīl-i iʿtirāfa mürūr u ʿubūr iden ḳavm-i kirāmdan eyleye

Naẓm[942]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

ʿĀḳil oldur kim ḳaçan pend itseler
Eyleyüp anı pesend inṣāf ide

Olmaya maġrūr ʿizz ü cāhına
Ḳalbini kibr ü riyādan ṣāf ide

Neṯr

و كما قيل في هذاالمعنى

---

[934] Yine: -Y
[935] ʿaleyhi raḥmetullāhi'r-reşīd: ʿaleyhi raḥmetullāhi'l-meliki'r-reşīd M
[936] ki: yine Y
[937] dīvānı: dīvān Y
[938] ḥaḳḳı: ḥaḳḳını Y
[939] **Ona, "Allah'tan kork!" dense gururu kendisini günaha sürükler. Ona cehennem yeter! Orası ne kötü bir yataktır!** Bakara, 2/206.
[940] **الآيته**: -M
[941] u: - M
[942] Naẓm: Beyt Y

(5) Beyt[943]

هر کس‌که نصیحت ز عزیزان نکند گوش

بسیار بخاید سر انکشت ندامت [944]

Terceme

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Her ki erbāb-ı ʿuḳūlüñ pendini güş itmeye

Tīz alur aġzına ol şāhum nedāmet barmaġın

Naẓm

[Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün]

İtmeyen güş pendin ehl-i dilüñ

(10) ʿĀḳıbet şerm-sār u nādim ola

Ṣoñ nedāmet velī ne sūd eyler

Ḫāne-i ʿırżın[945] ol ki hādim ola

Her ki ʿırż-ı ʿazīzi[946] gözlemeye

Olmaya ḫˇāce belki ḫādim ola

(15) Gözleyen ʿırżını velī şeb u rūz

[Y97a] Her belāyı müzīl ü[947] ādem ola

و ایضاً في هذاالمعنی

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

[M60a] Güş eylemeyen pendini pīrān-ı ʿazīzüñ

Nūş itse gerek ʿāḳıbet ol nīş-i nedāmet

Nūş eylemeyen ḳandini yārān-ı temīzüñ

(5) Ẕevḳ itse gerek lā-cerem ol zehr-i ġarāmet

---

[943] Beyt: -M

[944] https://ganjoor.net/jalal/divanj/ghazaliyat/sh58 (erişim 01.12.2022).
Celâl-i ʿAdud, *Dîvân-ı Eşʿâr*, 58. gazel; 5. beyit.

[945] ʿırżın: ʿırż M

[946] ʿazīzi: ʿazīz M

[947] ü: -M

Yigirmi beşinci faṣl dünyā-yı denīnüñ denāʾatini ve sürʿat ile sūy-ı zevāl ü fenāya rıḥletini beyān eyler[948]

و قد قال بعض اهل النهى في هذاالمعنى

Şiʿr[949]

الا انّما الدّنيا خَضَارَة ايكه

اذا اخضرّ جانِبٌ جفّ جانبُ

و ايضاً في هذاالمعنى (10)

Naẓm[950]

انّ لله عبادا فطنا

تركوا الدنيا و خافوا فتنا

جعلوها لجّتً و اتّحزوا

صالح الا عمال فيها سفنا

و ايضاً في هذاالمعنى

Beyt[951]

انّما الدنيا كظّلٍ زائلٍ

اوكضيفٍ بات ليلاً فارتحل

و ايضاً في هذاالمعنى

Beyt[952]

انّما الدنيا فناء ليس فى الدنيا ثبوت (15)

انّما الدنيا كبيت بيت نسج[953] العنكبوت [Y97b]

و درين معنى[954]

Beyt[955]

حال دنيا باز پرسيدم من از فرزانهٔای

كفت يا بادست ويا خوابست ويا افسانهٔای

---

[948] beyān eyler: bildirür M
[949] Şiʿr: Naẓm M
[950] Naẓm: Beyt Y
[951] Beyt: Naẓm M
[952] Beyt: Naẓm Y
[953] **نسجته :نسج** M
[954] **و ايضاً في هذاالمعنى : و درين معنى** M
[955] Beyt: Naẓm M

کفتمش احوال عمر ما بکو تا چیست عمر

کفت یا برقست ویا شمعست ویا پروانه‌ای (5)

کفتم انا نرا چه کویی کاندر و دل می نهند

کفت یا کورست ویا مستست ویا دیوانه‌ای [956]

Terceme

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Bir ḥakīme ḥāl-i dünyādan suʾāl itdüm bugün

Didi yā yildür eser yā uyḫu yā efsānedür

(10) Didüm aña ʿömrümüz ḥāli nedür virgil ḫaber

Didi yā bir lemʿadur yā şemʿ u yā pervānedür

Didüm aña yā göñül baġlayanuñ ḥāli nedür

Didi yā kürdur[957] gözi yā mest ü yā dīvānedür

[M60b] Naṣīḥat

Cüvānā saʿādet-i dāreyn ve siyādet-i **(15)** ʿālemeyn şol merd-i dānānuñdur ki **اذ یال مقبلینه** teşebbüṣ **[Y99a]** idüp aḥvāl-i müdbirīnden tecennüb eyleye tā[958] ki murād u münāsı iḳbāl idüp[959] murād-ı merʿīsi ibḳāl eyleye **کما قیل**

من تشبّث باذیال المقبلین افبل مُرادَه و ابقل مَرادَه

Şeyḫ Şiblī ḥażretlerinden ḳuddise **(5)** sırruh mervīdür ki buyurmışlardur eḥādīṣ-i Nebeviyyeden ve aḫbār-ı Muṣṭafaviyyeden dört biñ ḥadīṣ-i şerīf[960] ḳırāʾat itdüm ve baʿdehu ol eḥādīṣ-i şerīfeden bir ḥadīṣ iḫtiyār itdüm ve māʿadasından ferāġat u güẕār itdüm zīrā teʾemmül ü fikr idüp gördüm ki nār-ı **(10)** caḥīmden ḫalāṣ u necāt ve bāġ-ı naʿīmde refʿ-i derecāt anuñ ile ḥāṣıl olur ve ʿulūm-ı evvelīn ü āḫirīn anda münderic ü

[956] https://ganjoor.net/abusaeed/abyat-aa/sh57 (erişim 01.03.2023).
Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, *Ebyât-ı Perâkende*, 57. nükte; 1, 2 ve 3. beyitler.
[957] yā kürdur: görmez M
[958] tā: -M
[959] idüp: eyleyüp M
[960] şerīf: -M

mündemic olup saʿādet dārına kişi anuñla vāṣıl olur[961] pes ol ḥadīṯ-i şerīf[962] ile iktifā idüp **(15)** māʿadāsından ferāġat u istiġnā eyledüm ve ol **[Y99b]** ḥadīṯ-i şerīf budur

و قد روى عن رسول الله صلى الله عليه و سلّم انّه قال لبعض اصحابه رضى الله عنهم

اعمل لدنياك بقرر مقامك فيها و اعمل لآ خرتك بقدر بقائك فيها و اعمل لله تعالى بقدر حاجتك اليه و اعمل لنّار بقدر صبرك عليها صدق رسول الله [963]

(6) ايُّها العزيز العاقل و الكيّس الكامل ḳaçan bu ḥadīṯ-i şerīf ile ʿāmil olasın ʿilm-i keşīre vāṣıl olup faż̇l-ı cezīle nāʾil olasın ve murād u münāke-i dünyāda ve ʿuḳbāda **(10)** vuṣūl bulup dergāh-ı ʿİzzetde muʿazzez ü maḳbūl olasın ḥażret-i risāletden ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mervīdür ki[964] bir gün aṣḥāb-ı kirāmına bu peyāmı ḫaber virüp böyle buyurmışlar ki

حُبب الىّ من دنياكم ثلث الطيب و النسآء و قرّة عينى في الصّلوة [965]

(15) صدق رسول الله تعالى ve bu ḥadīṯ-i şerīfde ḥażret-i **[Y100a]** risālet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem evc-i laṭīf-i maʿnāya işāret itdiler ki biri budur ki **حُبّب** lafẓını ṣanīʿa-i mechūlde īrād idüp **احببتُ** dimediler zīrā kendülerüñ[966] iftiḫārları iftiḳār ile olup ve dünyā-yı **(5)** denīden müstaġnī olup **[M61a]** aṣlā aña maḥabbet ü meveddetleri olmaduġıdur ve biri budur ki **دنياكم** lafẓı ile dünyāyı anlara isnād idüp **من الدنيا** dimedi[967] zīrā ki **العبد وما يملكه كان لمولي** [968] vefḳince maḳām-ı ʿubūdiyetde ġāyete yetişüp aṣlā metāʿ-ı dünyāya **(10)** iltifāt u iʿtibārları olmayup belki vücūdlarından daḥi bīzār olup dirlerdi ki **يا ليت ربّ محمّدٍ لم يخلق محمّدًا** pes bu sebebdendir ki mecmūʿ-ı enbiyā vü mürselīn ve melāʾike-i muḳarrebīn ḳıyāmet-i kübrā olduḳda nefsī nefsī didükde bunlar ümmetī ümmetī diseler gerekdür ve **(15)** üçünci maʿnā budur ki **مِن تبعيضيت** ile **من دنياكم** [Y**100b]** didiler yaʿnī sizüñ dünyāñuzdan sevdürildügüm daḥi ancaḳ şu üç şey[i] münḥaṣırdur ki biri rāyiḥa-i ṭayyibedür ve biri daḥi imraʾe-i ṣāliḥadur ve biri daḥi namāz içinde bükādur ve andan ġayrı maḥabbet **(5)** ü meveddet itmemek rıżā-yı Mevlā-yı Şāh-ı Aʿlādur

---

[961] kişi anuñla vāṣıl olur: -M
[962] şerīf: -M
[963] **اعملْ لدنياك كأنك تعيشُ أبدًا، واعملْ لآخرتِك كأنك تموتُ غدًا** الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 08.09.2023).
Elbânî, *Islâhu'l-mesâcid*, 68.
[964] ki: -Y
[965] **حُبِّبَ إليَّ من دنياكم ثلاثٌ الطِّيبُ والنساءُ وقُرَّةُ عيني في الصلاةِ** الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 28.11.2022).
İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kâfî'ş-şâf* , 49.
[966] kendülerüñ : kendü Y
[967] dimedi: dimediler M
[968] **العبد وما يملكه كان لمولي لاه :العبد وما يملكه كان لمولي** Y

Yigirmi altıncı faṣl ṣıfāt-ı ḥamīde ve aḫlāḳ-ı pesendīde ile ittiṣāfuñ faẓīletini beyān eyler

Cüvānā şeref-i nefs-i insān saḫā vü cūdda ve kerāmet-i nevʿ-i beşer tevāżuʿ u sücūddadur niteki[969] Şeyḫ Saʿdī-i Şīrāzī ḳaddesallāhu sırrahu[970] buyurmışdur

Beyt

شرف نفس بخودست و کرامت بسجود (10)

هر که این هر دو ندار عدمش به ز وجود [971]

Terceme

[Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

Nefs-i nefīse şeref cūd u saḫāvetdedür

Buḫl-ile imsāk iden ḥayf u nedāmetdedür

Her ki anuñ pīşesi cūd u tevāżuʿ ola

(15) Devlet-i dāreyn ile ʿizz ü kerāmetdedür

[Y101a] Dār-ı selāmuñ derin[972] açsa gerek esḫiyā

Anda giren[973] aġniyā devlet ü rifʿatdedür

Nitekim ḥadīṯ-i şerīfde vārid olmışdur ki Resūlullāh[974] ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışdur ki[975] **(5)** ḳaçan yevm-i ḳıyāmet ola dört nefer kimse erbāb-ı raḥmet ve aṣḥāb-ı [**M61b]** maġfiretden bilā-ḥisāb ve lā-ʿaẕāb sūy-ı cennete şitāb idüp bāb-ı cennetde bir yere ictimāʿ ideler evvelki nefer şol ʿālimdür ki ʿilmi birle dünyāda ʿāmil oldı **(10)** idi ikinci nefer şol ḥācīdür ki erkān-ı[976] ḥaccı bi-ġayr-ı fesādin kāmil itdi idi üçünci nefer şol şehīddür ki maʿreke-i ḳıtālde maḳtūl olmış idi ve dördünci nefer şol saḫīdür ki māl-i ḥelāl iktisāb idüp ṭarīḳ-i Ḥaḳda infāḳ itmek ile maḳbūl **(15)** olmış idi ve bu dört ṭāyife-i meẕkūre **[Y101b]** cennete evvel girmede biri biri ile münāzaʿa vü müsāraʿa ideler pes

---

[969] niteki: nitekim M
[970] ḳaddesallāhu sırrahu: ḳuddise sırruh M
[971] https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghazal2/sh26/ (erişim 29.11.2022).
Saʿdî, *Mevâʿiz*, Gazeliyyât, 36. gazel; 1. beyit.
[972] derin: viren M
[973] giren: gelen Y
[974] Resūlullāh: Resūl Y
[975] ki: -M
[976] erkān: -M

Perverdigār-ı Melik-i ʿAllām Cibrīl-i emīni ʿaleyhi’s-selām anlara irsāl eyleye tā ki anlara ʿadl ile ḥükm eyleyüp emr-i Ḥaḳḳı icrā vü ikmāl eyleye **(5)** vaḳtā ki Cibrīl-i emīn nāzil olup zümre-i şühedāya vāṣıl olıcaḳ anlara ḫiṭāb idüp diye ki dünyāda ne ʿamel itdüñüz idi ki bu günki günde cennete evvel girmegi ṭaleb eylersüz zümre-i şühedā diyeler ki maḳām-ı maʿrekede küffār-ı bed-kirdār ile muḳātele vü muḥārebe **(10)** idüp li-vechillāhi sebīlullāhda şehīd olup cān virdük ḥażret-i Cibrīl[977] ʿaleyhi’s-selām anlara diye ki ṣevāb-ı şehādeti kimden istimāʿ itdüñüz idi ki ol fażīlete vuṣlat[978] bulduñuz şühedā diyeler ki ʿulemādan işitdük idi Cibrīl[979] ʿaleyhi’s-selām **(15)** daḫi diye ki maʿlūmuñuzdan taḳaddüm ṭaleb eylemeyüp **[Y102a]** ḥıfẓ-ı edeb eyleñ andan ṣoñra Cibrīl[980] ʿaleyhi’s-selām ḥuccāca suʾāl eyleye anlar daḫi böyle cevāb vireler anlara daḫi şühedāya virdügi cevābı vire ve andan ṣoñra esḫiyāya suʾāl eyleye anlar ile **(5)** daḫi suʾāl ü cevāb-ı şühedāya olan ḫiṭāb üzre ola ve[981] andan ṣoñra zümre-i ʿulemā bāġ-ı cināna evvel duḫūl itmeleri muḳarrer olıcaḳ dergāh-ı Ḥaḳḳa ḫiṭāb idüp diyeler ki İlāhī biz ʿilmi taḥṣīl itmedük illā saḫāvet-i aġniyāyla eyledük sen ḫod Kelām-ı **(10)** Mübīnüñde böyle tebyīn itdüñ ki اِنَّ اللهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ[982] pes Ḥaḳḳ Teʿālā ḥażreti buyura ki ʿulemā ḳullarum ḳavllerinde ṣādıḳlardur yā Rıḍvān-ı ebvāb cinānı meftūḥ u küşāde eyle tā kim esḫiyā ḳullarum evvel girüp ber-murād olalar ve baʿdehu hem anlar **(15)** girüp maḳṣūdlarına **[M62a]** vuṣūl bulalar cüvānā **[Y102b]** eger saʿādete irmek dilerseñ se ʿādet ile ʿādet eyle[983] ve eger fażīlete irişmek isterseñ üç ḫaṣlete mülāzemet eyle niteki[984]

Naẓm[985]

[Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün]

Her kişi kim anda se ʿādet ola
Bil anı kim ehl-i saʿādet ola

---

977 Cibrīl: Cebrāʾīl M
978 vuṣlat: -M
979 Cibrīl: Cebrāʾīl M
980 Cibrīl: Cebrāʾīl M
981 ve: -M
982 Sabret! Çünkü **Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez.** Hûd, 11/115.
983 ʿādet eyle: -M
984 niteki: -M
985 Naẓm: Beyt Y

(5) Cūd u vefā vü[986] daḫi hem rāstī
Bundan eyü nice siyādet ola

و ايضا فى هذا المعنى

Beyt[987]
[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]
Her kişi kim anda ola üç ḫişāl
Bil ki[988] muḳarrer olur ol ehl-i ḥāl[989]

Biri nehyinden Ḫudānuñ ictināb
Biri emrine dem-ā-dem imtiṯāl

Biri daḫi ʿömri olduḳca müdām
Ṭurmaya ʿilm ögrene her māh u sāl

Ger olaydı maʿrifetden özge şeyʾ
(10) Dir midi hīç ol Ḥabīb-i ẕü'l-celāl

اطلبوا العلم من المهد الى و صلكم فى لحدكم يا ذاالنوال [990]

Ḥikāyet[991]

Ḥükemādan birine didiler ki niçün[992] taʿlīm-i fıḳh itmezsin ve rāh-ı ʿirfānda aḳrān u emṯālüñ rāhına gitmezsin böyle cevāb virdi ki kütüb-i fıḳhdan üç mesʾele[y]i raʿnā ögrenüp anuñ ile iktifā **(15)** idüp māʿadāsından istiġnā eyledüm ammā kitāb-ı **[Y103a]** nikāḥdan bu mesʾele[y]i necāḥ u[993] necāt-īṯārı iḫtiyār eyledüm ki taḥḳīḳā uḫteyn mā-beynini cemʿ eylemek ḳavl-i Ḳurʾānı ḳamʿ idüp ḥükm-i Furḳānı menʿ eylemekdür pes didüm ki dünyā uḫt-i ʿuḳbādur ikisini[994] bir yere **(5)** cemʿ itmek lāyıḳ u sezā degüldür ve ammā kitāb-ı ṭalāḳdan bu mesʾele[y]i fāriḳa-i telāḳī iḫtiyār eyledüm ki taḥḳīḳā muṭallaḳa-

---

[986] vü: -M
[987] Beyt: -M
[988] ki: -M
[989] ehl-i ḥāl: ehl ü ḥāl M
[990] **اطلُبوا العلمَ من المهدِ إلى اللَّحدِ**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 08.09.2023).
İbni Bâz, *el-Fevâidü'l-İlmiyye*, 6/113.
[991] Ḥikāyet: Laṭīfe Y
[992] niçün: -M
[993] u: -M
[994] ikisini: ikisin M

i Nebī ʿaleyhi’s-selām naṣṣ-ı[995] Ḳurʾān ile nikāḥlanmek ḥarāmdur pes didüm ki dünyā-yı denī muṭallaḳa-i Nebī ʿaleyhi’s-selāmdur baña lāyıḳ u erzān **(10)** degüldür ki anuñ ile tezevvüc ü iḳtirān idem ve ammā kitāb-ı büyūʿdan bu mesʾele[y]i deyr-i şüyūʿı iḫtiyār eyledüm ki ḥınṭa ḥınṭa ile **مثلًا بمثلٍ يدًا بيدٍ** [996] dür ziyādesi ribādur pes didüm ki ʿömr-i girān-māyeden bir ṣāʿ rızḳ-ı kifāyeden bir ṣāʿ[997] **[M62b]** iledür ziyādesi ḥarām **(15)** u ḫarābdur pes andan iḥtirāz u ictināb eyledüm ve her ki **[Y103b]** bu üç mesʾele-i meẕkūre ile ʿāmil ola bī-şübhe ʿulūm-ı evvelīn ü āḫirīnüñ sırrına vāṣıl olur

Yigirmi yedinci faṣl ʿālim-i āmil ve emīr-i ʿādilüñ ‘ulüvv-i şānını ve rifʿat-i mekānını beyān eyler[998]

(5) Ḥażret-i faḫr-i ʿālem ve zübde-i nevʿ-i ādem Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden mervīdür ki buyurmışlardur

ان العالم العامل و الامير العادل لا تأكل الارض لحمه ولا تبلى عظمه بل يبقى لحماً طريّاً الى يوم القيامه صدق رسول الله vaḳtā ki bu ḥadīṯ-i şerīf-i Resūl ʿaleyhi’s-selām semʿ-i Hārūnu’r **(10)** Reşīde[999] vuṣūl buldı ise emr eyledi ki ḳabr-i Enūşirvān-ı ʿādili açup göreler pes açup gördiler fi’l-ḥaḳīḳa ḥadīṯ-i şerīf muḳteżāsınca vücūd-ı laṭīfini ter ü tāze buldılar ve başı üstinde bir tāc-ı muraṣṣaʿ u merġūb var ki anda mektūb olmış ki **(15)** **من اراد ان يعظم ملكه فليعظم علمآء زمانه و من اراد ان يكثر خزائنه فليكثر العدل علي رعيّته** **[Y104a]** yaʿnī şol pādişāh ki mülki[1000] ʿaẕīm olmaḳ dilese zamānesi ʿulemāsına tekrīm ü taʿẓīm eylesün ve şol şehinşāh ki ḫazāʾini keṯīr olmaḳ dilese taḥt-ı ḥükminde olan reʿāyāya ʿadl ü dādı keṯīr ü **(5)** kebīr eylesün

و قد قيل في فضل العلم [1001]

---

[995] naṣṣ-ı: -M

[996] **التَّمْرُ بالتَّمْرِ، والحِنْطَةُ بالحِنْطَةِ، والشَّعِيرُ بالشَّعِيرِ، والمِلْحُ بالمِلْحِ، مِثْلًا بمِثْلٍ، يَدًا بيَدٍ، فمَن زادَ، أوِ اسْتَزَادَ، فَقَدْ أرْبى، إلَّا ما اخْتَلَفَتْ ألْوانُهُ..**
الباحث الحديثي (sunnah.one) (erişim 03.04.2023).
Müslim, *Sahîh-i Müslim*, 1588.

[997] rızḳ-ı kifāyeden bir ṣāʿ: -M

[998] eyler: ider M

[999] er-Reşīd: Reşīd M

[1000] mülki: mülk M

[1001] **و قد قيل في بعض تعلّم العلم :و قد قيل في فضل العلم** Y

Naẓm[1002]

خواهی که همیشه شاد و خرّم باشی

هر جا که روی فرید عالم باشی

تکرار کن و جهد کن علم آموز[1003]

تا تاج سر بزیرکان آدم باشی

(10) Terceme

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

Ger ister iseñ[1004] ʿıyş ile ḫoş ḫurrem olasın

Her yerde sözüñ diñlene ḫūb ādem olasın

Maḳbūl ü müsellem olasın iki cihānda

Cehd eyle ki ʿilm ü ʿamele hem-dem olasın

و قد قيل في فضل العلماء و شوم الجهلآء

Şiʿr

الجاهلون و ان اعمالهم كثرت (15)

لا يسبقون على اهل العلم و الابآد

ان الكلاب ولو البستهم ذهباً [Y104b]

فلبس كالاسد العارى من الذهب

Terceme

[Mefʿūlü Fāʿilātün Mefʿūlü Fāʿilātün]

Aʿmāli cāhilūnuñ ne deñlü olsa efzūn

Sābıḳ olamayalar ẕī-ʿilm ü ẕī-edebden

Altun olursa daḫi şāhum libāsı kelbüñ

(5) Şīr-i dilīre dönmez olsa biri ẕehebden

[1002] Naẓm: Beyt Y

[1003] **تکرار کن و جهد کن و علم آموز** : **تکرار کن و جهد کن علم آموز** M

[1004] Ger ister iseñ: Ki isterseñ M

Naẓm[1005]

خواهی که تو در [1006]**میانه شادمان باشی**

تحصیل بکن علم که سلطان باشی

امروز بیاموز و کر نه در فردا

بیچاره و مسکین و پشیمان باشی

(10) Terceme

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Dilerseñ dünyede sulṭān olasın

Yüri var ʿālim ol kim ḫān[1007] olasın

Bugün dünyāda ʿilm-ile ʿamel ḳıl

Cinān bāġında tā mihmān olasın[1008]

Şi'r[1009]

طلب العلم جمال و کمال [M63a]

و هوی النفس و بال و ضلال

فا طلب العلم تفز بالمقصود (15)

و اترک الجهل تنل بالآمال

[Y105a] Ḫātimetü'l-Kitāb

Ey sāhī-i ser-gerdān vey lāhī-i nā-dān niceye dek bu sehv ü nisyān ve ġaflet ü ʿiṣyān rūz u[1010] şeb sürūr u ṭarabuñ pāyānı yoḳ mı ve gice vü gündüz **(5)** şürūr u şeġabuñ oranı yoḳ mı sāl-i ʿömrüñ çihile yetişdi ammā sen cehl-i nefsüñden ḫalāṣ bulup sehle irişmedüñ ser ü rīşüñ dü-mūy oldı ammā bir[1011] şiʿrüñüñ şuʿūrı yoḳ ve ʿömrüñ maḳām-ı kühūlete irdi ammā daḫi kāmillikden nefūruñ yoḳ

[1005] Naẓm: Beyt Y
[1006] **میانه**: **زمان** M
[1007] ḫān: cān Y
[1008] Şiir, yukarısında yer alan üç şiir de dâhil olmak üzere M nüshasında 62b'de derkenardır.
[1009] Şiʿr: ʿArabī M
[1010] u: -M
[1011] bir: -Y

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

(10) Kebīr olduḳca ʿömrüñ ey birāder

Keş̱īr olmaḳda ʿiṣyān-ile işüñ

Ḳararmaḳda göñül mirʾātı dün gün

Aġarduḳca başuñ daḫi rīşüñ

كلّما كبر سنّك تمرّد جنّك senüñ şān-ı cünün-āyīnüñi tebyīn eyler

Beyt[1012]

عمرم بكذشت[1013] **و ميلم بكناهست هنوز**

شد موى سپيد و دل سياهست هنوز

Ḥikāyet

(15) Bāyezīd-i Bisṭāmī ḳuddise sırruhu'ş-sāmī bir gün āyīneye **[105b]** naẓar idüp didi ki **ظهرالشيب ولم يذهب العيب ولا ادرى ما فى الغيب** Perverdigār-ı ḳadīm Kelām-ı Kerīminde[1014] bendelerine böyle teẕkīr idüp buyurmışdur ki

[1015] **اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ**

Beyt[1016]

موى سپيد عارض ما بازمان حال (6)

فرياد[1017] **ميزند كه الم يأتكم نزير**

Dergāh-ı Ḳādi'l-ḥācāta ʿarż-ı münācātdur

İlāhī bu dürer-i ġurer-i[1018] girān-bahāyī ki[1019] deryā-yı cenāndan zevraḳ-ı zebān ve ṣandal-ı **[M63b]** lisān çıḳarmaġı erzān ü āsān **(10)** eyledüñ ḳıymetini daḫi nezd-i yārānda girān idüp maḳbūl-i ḫullān ve müsellem-i iḫvān eyle ve bu ḫiṭāb-ı müsteṭāb ki hem-çün gül-āb-ı laṭīf ü kām-yābdur ṣıfat-ı kilāb ile muttaṣıf olanlaruñ dehānında[1020] mülevveş̱ ü ḫarāb itme İlāhī bu nev-şüküfte-i bāġ-ı cinān ki **(15)** meclis-i ḫurde-bīnānda verd-i terdür tā

[1012] Beyt: -M
[1013] **و**: -M
[1014] Kerīm: Ḳadīm M
[1015] Ve onlar orada, "Rabbimiz! Bizi çıkar da yapmış olduklarımızdan tamamen başka, iyi işler yapalım" diye feryat ederler. **Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size uyarıcı da gelmişti. Şimdi tadın bakalım! Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur!** Fâtır, 35/37.
[1016] Beyt: Naẓm Y
[1017] **ميزند**: **ميكند** M
[1018] ġurer: -Y
[1019] ki: -Y
[1020] dehānında: dehānından Y

ḳıyāmete dek tāze **[Y106a]** vü ḫoş-ter eyle ve bu rev-nühüfte-i genc-i beyān ki zebān-ı rūşen-dilānda vird-i muʿteberdür tā ḥaşre dek bülend-āvāze idüp dillerinde ezber eyle İlāhī feyż-i fażluñ ile ḳuvvet-i nāṭıḳa-i nuṭḳa gelmege tevfīḳüñi refīḳ eyledüñ **(5)** gönlümüzi daḫi āteş-i şevḳ-ı maḥabbetüñ ile cūş u ḫurūşa gelmege ḥaḳīḳ eyle

Naẓm

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Bu dürler kim çıḳupdur baḥr-i dilden
Bu güller kim açıldı āb u gilden

Hidāyet irdi Ḥaḳdan bu gedāya
Bi-ḥamdillāh irişdi müntehāya

Şu[1021] sāʿat kim tamām itdüm sevādın
Didüm bil Rāḥatü'l-Ervāḥ adın

Recām oldur o şāh-ı ẕi'l-ʿaṭādan
(10) Tecāvüz ide luṭf ide ḫaṭādan

Mecīdī bendesine ide raḥmet
Müyesser ide cennet içre vuṣlat

Vire nās içre revnaḳ bu kitāba
Meveddet eyleyeler bu ḫiṭāba[1022]

Tārīḫ[1023]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Şol zamān kim buldı pāyān bu kitāb
Ḥaḳ Teʿālā luṭfını idüp ḳarīn

[1021] Şu: Şol M
[1022] M: + و صلى الله على سيّدنا محمد و آله و صحبه اجمين Y
[1023] Tārīḫ: Tārīḫ-i iḫtitām-ı teʾlīf-i īn kitāb M

Oldı tārīḫ aña üç ḥarf-i şerīf

[Y106b] Lām lafẓ u ʿayn ism ü[1024] fāʾ çīn[1025]

[M64a] Diger tārīḫ-i kitāb[1026]

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Ḥamdülillāh buldı pāyān bu kitāb

Ḥażret-i Ḥaḳḳdan irişüp fetḥ ü faẓl

Semʿ-i cāna geldi hātifden nidā

Didi tārīḫini anuñ bān-ı faẓl[1027]

4.4. Her İki Nüshada da Derkenar Olup Kaynak Metinde Bulunmayan Metinler

Hem kaynak eserde yer almaması hem de tercümenin nüshalarında derkenar olması sebebiyle bu kısımların Mecîdî tarafından eklendiğinden emin olunamamış ve metinden ayrı olarak verilmesi uygun görülmüştür.

[Y49a, M33b]

جوانا زنهار و زنهار از کبر مدار هوسی بر[1028] سر و در دل مکن ز غوغای غرور و سودای[1029] سرور نفسی مضمر و همیشه چون زلف دلبران و کاکل کج کاهان پریشان دل باش[1030] و شکستی[1031] عادت کن و در زیر و بالا بی محایا[1032] با اعلی و ادنا نشستکی صنعت کن تا در یک نفس دل هزار کس طفیل تو باشد که کفته اند

[1024] ü: -M

[1025] Y nüshasında bu kaydın hemen yanına kırmızı mürekkeple 963 tarihi yazılmıştır. M nüshasında ise bu kayıttan hemen sonra ferağ kaydı ve birtakım dualar bulunmaktadır: Der-tārīḫ-i itmām-ı īn kitāb
و قد وقع الفراغ من هذا الكتاب و تسويد الخطاب بعون الله الملک الوهاب في تاريخ سته و تسعين و تسعمأةٍ في شهر ربيع الاوّل فی يوم ثلثه و عشرينه بين ظهر و العصر
و صلی الله علي سيدنا محمّد
سيدالكونين و رسول الثقلين و اله اجمعين الی يوم الحشر والدين
هر که خواند دعا طمع دارم
زانکه من بندهٔ گنه کارم
Her ki oḳur umaram andan duʿā
Zīre ġāyetde güneh-kāram şehā

[1026] Diger tārīḫ-i kitāb: Tārīḫ-i īn kitāb M

[1027] Bu tarih kaydının hemen yanına Y nüshasına 963; M nüshasına 996 tarihi düşülmüştür. Bu şiirdeki "bān-ı faẓl" tamlamasının ebced hesabıyla karşılığı 963 senesine tekabül etmektedir. Y nüshası burada sona ererken M nüshası hamd ile sona ermiştir: **الحمدلله وحده ولا شئ نعبده و صلی الله علي محمّد و اله و صحبه اجمعين**

[1028] **بر: در** M

[1029] **سودا: سواد** M رو

[1030] **و کاکل کج کاهان پریشان دل باش**: -M

[1031] **شکستی: شکستکی** M

[1032] **محایا: مجایا** M

Naẓm

از کبر مدار هیچ در سر هوسی

کز کبر بجایی نرسیدست[1033] **کسی**

چون زلف بتان شکستکی عادت کن

تا صید کنی هزار دل در نفسی [1034]

[Y49b, M34a]

Şiʿr[1035]

توحید بعرف صوفی ای صاحب سیر

تخلیص دل از توجّه اوست بغیر

رمزی ز نهایات و مقامات طیور [1036]

کفتم بتو کر فهم کني منطق طیر

[Y50a, M34b]

Naẓm[1037]

دل کفت مرا علم لدنی هوس است

تعلیم [1038]**کن کرترا دست رس است**

کفتم که الف کفت [1039]**دکر هیچ مکو**

در خانه اکر [1040]**کس است یکحرف بس است** [1041]

[Y50a, M34a]

Naẓm[1042]

کر عین خدا بخویش مقرون بینی

در کُلّ جهان خدای بیچون بینی

چون کُلّ جهان آینهٔ کلّ خداست

در کلّ خدا غیر خدا چون بینی

[1033] **نرسید است :نرسیدست** M

[1034] https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh661 (erişim 03.02.2023).
Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, *Rubâiyyât*, 661. rubai.

[1035] Şiʿr: Beyt M

[1036] **ظهور :طیور** Y

[1037] Naẓm: Beyt M

[1038] **دِه اکر :کن کر** Y

[1039] **دکر** :-M

[1040] **کست :کس است** M

[1041] https://ganjoor.net/bahaee/kashkool/d4b2/sh4 (erişim 18.12.2022)
Şeyh Bahâyî, *Keşkûl*, 4. defter, 2. bölüm, 2. kısım; 4 ve 5. beyitler.

[1042] Naẓm: Beyt M

[Y50b, M34b]

Naẓm[1043]

تجرّدی بحقیقت[1044] **عظیم سلطنت است**

ز من شنوتن آزاد خویش بنده مساز

برای یکشبه ذوقی که خاک بر سر او[1045]

اسیر زن نتوان شد بسالهای دراز

Terceme

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Tecerrüd bil ḥaḳīḳatde ʿaceb manṣıb-durur ʿālī

Ṣafā bil ol gedānuñdur k’ola[1046] ol devlete vālī

Bir ānlik ẕevḳ içün ṭopraḳ anuñ başına olsun kim

Esīr-i zen olanlaruñ ḳatı müşkil-durur ḥāli

[Y53a, M36a]

Naẓm[1047]

غلام همّت آنم که زیر چرخ کبود

ز هر چه رنک تعلّق پذیرد آزادست [1048] [1049]

[Y58a, M38b]

Naẓm

بکفتار اکر در فشاند کسی

خموشی به بسیار از آن خشترست

خردمند خامش بود چون صدف

اکر خود درونش پر از کوهرست

[1043] Naẓm: Li’ş-şeyḫ ʿAṭṭār ḳuddise sırruh M

[1044] **تحقیقت :بحقیقت** M

[1045] **او :ان** M

[1046] k’ola: ki ola M

[1047] Naẓm: -M

[1048] https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh37 (erişim 21.12.2022).
Hâfız, *Gazeliyyât*, 37. gazel; 2. beyit.

[1049] Şiir, Y nüshasının 53a ve 64a sayfalarında ve M nüshasının 36a sayfasında derkenar olup ayrıca Y nüshasının 85b ve M nüshasının 53a sayfalarında metin içerisinde yer almaktadır.

[Y58a, M38b]

Naẓm[1050]

به پیری رسیدم در اقصای یونان

بدو گفتم ای آنکه چون عقل و هوشی

ز مردم چه بهتر بهر حال او گفت

خموشی خموشی خموشی خموشی

[Y58b, M39a]

Naẓm[1051]

در هر که نکه کنم ترا بینم بس

زیرا که بحسن تو نمی بینم کس

فریاد همی کنم ز عشقت شب و روز

بای باری خدایرا[1052] **بفریادم رس**

Naẓm[1053]

هیچ ز خود جدا مدان هیچ ز خود جدا مبین

لیک نیاید این سحن همّت و فهم قاصرست [1054]

دنیی و آخرت ز تو نیست جدا ازین قبل

مست بهشت و دوزخی در دل و نفس کافرت

[Y59a, M39b]

Naẓm[1055]

سرّ وحدت چیست از غیر خدا فرد آمدن

طالب درمان نبودن عاشق درد آمدن

صورت آرایی نکردن کو دک آسا و آنکهی

بندهٔ معنی شدن آزادهٔ مرد آمدن

[Y60a, M39b]

[1050] Naẓm: -M

[1051] Naẓm: Beyt M

[1052] M اي بار خزاي :بای باری خدایرا

[1053] Naẓm: Beyt M

[1054] M قاصراست :قاصرست

[1055] Naẓm: Beyt M

Naẓm[1056]

خبر ما بی ما حجاب آن دلبر نیست

دانی چه کنی کرت ز من باور نیست

بکذر ز خودئ خود[1057] **بکلّی نه ز خود**

زیرا که بجز تو خود کسی دیکر نیست

[Y61a, M40a]

Naẓm ez-ān Raḥmī [1058] [1059]

[Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün]

Sālike tūşe mi var genc-i ḳanāʿatden eyü

ʿĀrife gūşe mi var künc-i ferāġatden eyü

Cümle keyfiyyeti gördüm mey[1060] ü ney her ne ise

Ḥaẓẓ yirin añlamadum gūşe-i ḫalvetden eyü

[Y61a, M40b]

Naẓm

اکر ممالك روی زمین بدست آری

وز آسمان بربایی کلاه جبّاری

و کر خزانهٔ قارون و ملك جم داری

نیرزد آنکه وجودی ز خود بیازاری [1061]

[Y62a, M40b]

Naẓm

هزار کنج نهانی هزار خوان کرم

هزار طاعت شبها هزار بیداری

[1056] Naẓm: Beyt M

[1057] **خود**: -M

[1058] Naẓm ez-ān Raḥmī: Beyt M

[1059] Şiir her ne kadar Rahmî'ye nispet edilmiş olsa da onun divanınında yer almayıp Amrî Dîvânı'nda bulunmaktadır: Mehmed Çavuşoğlu, *Amrî Dîvan: Tenkidli Basım*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979, s. 154.

[1060] mey: -M

[1061] https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghete2/sh204 (erişim 11.02.2023).
Saʿdî, *Mevâiz*, Kıtʿaât; 254. kıtʿa.

هزار روزهٔ ماه و هزار خلوت سال

قبول نبود اکر خاطری بیازاری [1062]

[Y67a, M44a]

Naẓm

تا بر سر کوی عاشقان منزل ماست

سرّ دو جهان بجمله کشف دل ماست

و آنجا که قدمکاه دل مقبل ماست

مطلوب همه جهانیان حاصل ماست [1063]

[Y68a, M44a]

Naẓm

مارا جز ازین زبان زبان دکرست

جز دوزخ و فردوس مکان دکرست

قلاشی و رندیست سرمایهٔ عشق

پارسایی و زاهیدی جهان دکرست [1064]

[Y68b, M44b]

Naẓm

اصل کهر عشق ز کان دکرست

منزلکه عاشقان جهان دکرست

آن مرغ که دانهٔ عشق خورد

بیرون ز دو کون ز آشیان دکرست

[Y76b, M48b]

Naẓm

درویش کسی بود که نامش نبود

وز خلق جهان مراد و کامش نبود

در آتش فقر اکر بسوزد همه عمر

از کس طمع[1065] **پخته و خامش**[1066] **نیود** [1067]

[1062] **قبول نبود اکر خاطری بیازاری** :**قبول حق نشود کر دلی بیازاری** M

[1063] https://ganjoor.net/daye/mersadolebad/bab3/sh18 (erişim 12.02.2023).
Necmeddîn-i Râzî, *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde*, 3. bab, 18. fasıl; 21 ve 22. beyitler.

[1064] https://ganjoor.net/eynolghozat/tamhidat/sh2 (erişim 12.12.2022).
Aynükudât el-Hemedânî, *Temhîdât*, Temhîd-i asl-ı evvel; 5 ve 7. beyitler.

[1065] **طمع** :**طمیع** M

[1066] **خامش** :**خاوش** M

[1067] https://ganjoor.net/babaafzal/robba/sh79 (erişim 12.12.2022).
Baba Efdal-i Kâşânî, *Rubâiyyât*; 79. rubai.

ويروى أن آدم عليه السلام تستر بورقها حين نزع عنه ثيابه فلما نزل وكان مستورا بورق التين استوحش فطاف الظباء حوله فاستأنس بها فأطعمها بعض ورق التين فرزقها الله الجمال والملاحة صورة والمسك وطيبه معنى وحين تفرقت الظباء ورأى غيرهن منها ما أعجبها جاءت من الغد على أثرهن فأطعمها من الورق فغير الله حالها إلى الجمال والملاحة دون طيب المسك

وذلك أن الطائفة الأولى جاءت إلى آدم لا لأجل الطمع، والطائفة الثانية جاءت للطمع سرا وإلى آدم ظاهرا، فلا جرم غير ظاهرها دون باطنها

Min tefsīru Niẓāmüddīn Nīsābūrī raḥmetullāhi

[Y77b, M49a]

Şeyḫ Saʿdī[1068]

کره بر سر بند احسان مزن

که این شید و رزقست و[1069] **آن مکر و فن**

زیان میکند مرد تفسیردان

که علم و ادب میفروشد[1070] **بنان**

[1071] **کجا عقل با شرع فتوی دهد**

[1072] **که اهل خرد دین بدنیا دهد**

Naẓm

همای دولت اکر سایه بر سرت فکند

هوای حرص چو عنقا بدر کنی ز دماغ

در انزوای قناعت نشین[1073] **چون بومی**[1074]

بکرد[1075] **سفرهٔ دو نان مکرد همچو کلاغ**

هزار سال نشنید کر سنه کر طولحی

بآرزو نکند چشم سوی طعمهٔ زاغ

[1068] Şeyḫ Saʿdī: Saʿdī M
[1069] **و**: -M
[1070] **میفروشد**: **میزوشد** M
[1071] Bu beyit Y nüshasında "tetimme" başlığı ile verilmiştir.
[1072] https://ganjoor.net/saadi/boostan/bâb2/sh4 (erişim 12.12.2022).
Saʿdî, *Bostân*, 2. bâb, 4. bölüm; 1, 2, ve 3. beyitler.
[1073] **نشین**: **نشت** M
[1074] **بومی**: **می** M
[1075] **بکرد**: **بکزد** M

[Y78a, M49a]

Naẓm

اکر فیلسوفی و کر ذو فنون

مشو مائل صید دنیای دون

مجو سرفرازی و منصب ز خلق

مباش از طمع نزد کس را زبون

تهی دست چون سر و آزاد باش

که کردد ترا سرفرازی فزون

[Y78a, M49a]

Ferd[1076]

هر سو رود آنکش[1077] **ز در خویش براند**

و انرا که بخواند بدر کس نداند [1078]

[Y78a, M49b]

Naẓm

چون میکذرد زمانه از[1079] **حال بحال**

دیکر ننهم چو ابلهان مال[1080] **بمال**

قانع شده ام بلقمهٔ روز بروز

فارغ شده ام بخرقهٔ سال بسال

Naẓm

مکن سعدیا دیده بر دست کس

که بخشنده پروردکارست و[1081] **بس**

اکر حق پرستی ز درها بست

که کر وی بخواند نراند کست [1082]

[1076] Ferd: -M
[1077] Y: +**که** M
[1078] https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbâb2/sh15 (erişim 13.12.2022). Saʿdî, *Gülistân*, 2. bâb, 15. hikâye; 4. beyit.
[1079] **از**: -M
[1080] **بال :مال** Y
[1081] **و**: -Y
[1082] https://ganjoor.net/saadi/boostan/bâb5/sh12 (erişim 13.12.2022). Saʿdî, *Bostân*, 5. bâb, 14. bölüm; 4 ve 5. beyitler.

Rubāʿī[1083]

یا رب ز قناعتم توانکر کردان

وز نور یقین دلم منوّر کردان

احوال من سوختهٔ سرکردان

بی منّت مخلوق میسّر کردان [1084]

Şeyḫ Saʿdī[1085]

نه مرا مفرش و نه مفرش کش

نه غلامان ترک ترکش کش

در مثال سکان که که دانی

سر بدم آورم بخفتم خوش

Terceme

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ne mefreş-keş gerek baña ne mefreş

Ne daḫi ḫādimān-ı ḫūb u meh-veş

Seg-āsā yeg-durur baña ki bī-bāk

Serüm dünbāle idüp ḫˇāb idem ḫoş

[Y78b, M49b]

Naẓm

کیمیایی کنم ترا تعلیم

که در اکسیر و در صناعت نیست

رو قناعت کزین درین عالم

کیمیایی به از قناعت نیست [1086]

[1083] Rubāʿī: Naẓm M

[1084] https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh509 (erişim 14.03.2023).
Evhadüddin-i Kirmânî, *Dîvân-ı Rubâiyyât*, 1. bâb; 55. rubai.

[1085] Şeyḫ Saʿdī: Naẓm M

[1086] https://ganjoor.net/anvari/divan-anvari/ghetea/sh110 (erişim 14.12.2022).
Enverî, *Dîvân-ı Eşʿâr*, Mukataʿât; 115. kıtʿa.

Ferd[1087]

کسی که کنج قناعت بکنج دنیی داد

فروخت یوسف مصری بکمترین ثمنی [1088]

[Y78b]

Şiʿr

و خیر رداء یرتدیه ابن حرة

سلامة عرض لم یدنس بمطمع [1089]

Ferd

پش صاحب نظران ملك سلیمان باد است

بلکه آنست سلیمان که ز ملك آزاد است [1090] [1091]

العفاء بالمدّالتراب [1092]

Şeyḫ Saʿdī

ای سیر ترا نان جوین خوش ننماید

معشوق منست آنکه بنزدیك تو زشتست

حوران بهشتی را دوزاخ بُود اعراف

از دوزاخیان پرش که اعراف بهشتست [1093] [1094]

Terceme

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

Ey ṭoḳ saña ger nān-ı cevīn gelmez ise ḫoş

Ḫūb oldı baña gerçi saña yābis ü ziştdür

Aʿrāf-ı cehennem-durur erbāb-ı behişte

Nār ehline ṣor anı ki aʿrāf-ı behiştdür

[1087] Ferd: -M

[1088] https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh477 (erişim 14.12.2022).
Hâfız, *Gazeliyyât*, 477. gazel; 3. beyit.

[1089] Y nüshasında 78b'de derkenar olan bu şiir M nüshasında yer almamaktadır.

[1090] https://ganjoor.net/khajoo/divan/sk/safar/ghazal/sh17 (erişim 15.12.2022).
Hâcû-yi Kirmânî, Dîvân-ı Eşʿâr, Gazeliyyât, 17. gazel; 1. beyit.

[1091] Y nüshasında 78b'de derkenar olan bu şiir M nüshasında yer almamaktadır.

[1092] Y nüshasında 78b'de derkenar olan bu ibare M nüshasında yer almamaktadır.

[1093] https://ganjoor.net/saadi/golestan/gbâb1/sh7 (erişim 16.12.2022).
Saʿdî, Gülistân, 1. bâb, 7. hikâye; 3 ve 4. beyitler.

[1094] Y nüshasında 78b'de derkenar olan bu şiir ve devamında yer alan tercümesi M nüshasında yer almamaktadır.

[Y79a]

Ferd

ای دل اکر بدیدهٔ تحقیق تبکری

درویشی اختیار کنی بر توانکری [1095]

[Y79b]

Naẓm

[Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün]

Çün zamān bir ḥālden bir ḥāle eyler intiḳāl

Eblehān gibi gel imdi ḳoma māl üstine māl

Ḳāniʿ ol günden güne bir loḳmaya k'ola ḥelāl

Rāżī ol bir ḫırḳaya yıldan yıla ey ehl-i ḥāl[1096]

[Y80b, M50a]

قوله فی سَرَبه والسَرَب بفتحتین بیت فی الارض و اسَربَ الحیوان و سَرّب[1097] **دخل فیه قلتُ و منه قوله تعالی فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَباً** [1098]

قوله حیزَتْ بالحاء المهملة ای جمعت من قولهم جاز الماء فی الحوض ای اجتمع فیه

[Y80b, M50b]

Ferd[1099]

کنجی و دو پاره نان[1100] **و دلقی و حضور**

باقی همه سرتسر خیالست و غرور

[Y82a, M51b]

İbn-i Yemīn[1101]

آشنایی[1102] **خلق درد سر است**

منقطع باش تا ندانندت

[1095] Y nüshasında 79a'da derkenar olan şiir M nüshasında yer almamaktadır.
[1096] Y nüshasında 79b'de derkenar olan şiir M nüshasında yer almamaktadır.
[1097] **و سَرّب**: -M
[1098] Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını (yoklamayı) unuttular. **Balık denizde yolunu tutup gitmişti.** Kehf, 18/61.
[1099] Ferd: Naẓm M
[1100] **نان پاره**: **پاره نان** Y
[1101] İbn-i Yemīn: Li-Şeyḫ Saʿdī M
[1102] **آشنایی**: **آشنایی یی** M

کرد هردر مکرد بهر طمع
تا ز در همچو سک نراننت

این همه جدّ و جهد حاجت نیست
آنچه روزیست می رساننت

جکرت خون شود اکر چون ابرو[1103]
صد رجویی و قلب خوانندت

کر شوی کوشه کیر چون ابرو
بر سر دیده ها نشانندت [1104] [1105]
[Y83a, M51b]
Naẓm[1106]
از خلق بهیچ کو نه یاری مطلب
وز شاخ برهنه سایه داری مطلب
عزّت زقناعت است [1107] **و خواری ز طمع**
با عزّت او کن و بار[1108] **خواری مطلب** [1109]
[Y83a, M52a]
Ferd[1110]
غلط کرده طلب کردیم جاه و سربلندیرا
دریغا ما ندانستیم قدر دردمندیرا

[1103] **ابرو**: **دل** Y
[1104] https://ganjoor.net/ebneyamin/divan/ghete/sh75 (erişim 17.02.2023).
İbn-i Yemîn, *Dîvân-ı Eş'âr*, Kıtʿaât; 75. kıtʿa.
[1105] Y: +Raḥmetullāhu Teʿālā M
[1106] Naẓm: -M
[1107] **قناعتست**: **قناعت است** Y
[1108] **باز**: **بار** M
[1109] https://ganjoor.net/babaafzal/robba/sh6 (erişim 10.12.2022).
Baba Efdal-i Kâşânî, *Rubâiyyât*, 5. rubai.
Bu şiir aynı zamanda Evhadüddin-i Kirmânî'nin *Dîvân-ı Rubâiyyât*'ında 154. rubaidir.
[1110] Ferd: -M

Ferd[1111]

[Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün]

ʿIşḳuñ ne ʿaceb ḥāleti vardur neler eyler

Bī-nām u nişān olanı ḫoş nām-ver eyler

[Y84a, M52b]

Ferd[1112]

دنيا مثال بحر عشقست پرنهنك

آسوده عارفانكه كرفتند ساحلى [1113]

[M52b]

Müfred

كناره كن ز جهان تا رسي نمامن عشق

بكوه قاف طلب آشيان عنقا را [1114] [1115]

[Y92a, M56b]

Naẓm

در راه خدا حجاب شد يک سوزن

رو جملهٔ كار خويش را[1116] **يک سوزن**

وابستهٔ كار خويش باشى[1117] **تا تو**

يک سو غم فرزند خورى يكسوزن [1118]

[1111] Ferd: -M

[1112] Ferd: Müfred M

[1113] https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghasides/sh59 (erişim 16.12.2022).
Saʿdî, *Mevâʿiz*, Kasâid, 59. kaside; 13. beyit.

[1114] https://ganjoor.net/jami/divanj/fateha-shabab/ghazal-jf/sh23 (erişim 19.02.2023).
Câmî, *Dîvân-ı Eşʿâr*, Gazeliyyât, 23. gazel; 6. beyit.

[1115] M nüshasında 52b'de derkenar olan bu şiir Y nüshasında yer almamaktadır.

[1116] را: -Y

[1117] باشى: -M

[1118] https://ganjoor.net/abusaeed/robaee-aa/sh533 (erişim 18.02.2023).
Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, *Rubâiyyât*, 533. rubai.

[Y97b, M60a]

Naẓm

چیست دنیا از خدا غافل بدن

نی قماش و نقره و فرزند و زن [1119]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün]

Ḫudādan ġāfil olmaḳdur ḥaḳīḳatde begüm dünyā

Degüldür dirhem ü dīṣār ü zen ferzend ü hem kālā

Ferd[1120]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Nedür dünyā Ḫudādan oldı ġaflet

Degüldür ʿizz ü cāh u māl ü keṣret

Naẓm

هر دم زبان مرده همی کوید این سخن

لیکن تو کوش و هوش نداری که بشنوی

دل در جهان مبند که دوران روزکار

هر روز بر سری نهد این تاج خسروی [1121]

[M60a]

[Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün]

Ḫudādan ġāfil olmaḳ oldı dünyā

Degüldür dirhem ü dīṣār ü kālā[1122]

[Y99a, M60a]

Naẓm

اقبال را بقا نبود دل در و مبند

عمری که در غرور کذارد هبا بود

[1119] https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh50 (erişim 09.12.2022).
Mevlânâ, *Mesnevî-i Manevî*, 1. defter, 50. bölüm; 13. beyit.
[1120] Ferd: -M
[1121] https://ganjoor.net/saadi/mavaez/ghete2/sh227 (erişim 09.12.2022).
Saʿdî, *Mevâʿiz*, Kıtʿaât; 227. kıtʿa.
[1122] M nüshasında 60a'da yer alan bu tercüme Y nüshasında yer almamaktadır.

ور نیست باورت ز من این نکتهٔ ببین

اقبال را چو قلب کنی لا بقا بود [1123]

[Y99b, M60b]

Naẓm

چهارچیز که اصل منافعست[1124] **و منال**

نیرزد آن بچهار دکر بآخر حال

جهان بتلخی مرک و عمل[1125] **بخواری عزل**

کنه بشرم و حجالت عطا بذّل سوٴال

[Y104a, M63a]

Naẓm

این[1126] **نفس نفیس را درین حامهٔ نس**

از علم غدا ده از عمل پوش اطلس

کین طوطئ معنوی چو در[1127] **قفس**

زاد سفرش علم و عمل باشد بس

[Y104a, M62b]

Terceme

Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

Bu nefs-i nefîse vaṭan-ı tende hemîşe

Vir ʿilmi ġıdā aña ʿamelden giyür aṭlas

Cān ṭūṭīsi çün ten ḳafesinden ide pervāz

Zād-ı seferi ʿilm ü ʿamel aña olur bes

[1123] https://ganjoor.net/ebneyamin/divan/ghete/sh229 (erişim 08.12.2022).
İbn-i Yemîn, *Dîvân-ı Eşʿâr*, Kıtʿaât; 229. kıtʿa.

[1124] **منافع است :منافعست** M

[1125] **منعب :عمل** M

[1126] **ای :این** Y

[1127] **ذر :در** Y

[Y105a, M63a]

Naẓm

دولت اکر دولت جمشیدیست[1128]

موی سفید آیت نومیدیست[1129]

موی سفید از اجل آرد پیام

پشت خم از مرک رساند سلام [1130]

Terceme

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

Cihānda devletüñ cānā ger olsa devlet-i Cemşīd

Daḫi mūyuñ sefīd olsa olur ol āyet-i nevmīd

İder mūy-ı sefīd ol dem ecel[1131] aḫbārını iẓhār

Ḳaçan peştüñ ḫam olsa ḳabr olur meṣvā saña nā-çār

[1128] **جمشیدي یست :جمشیدیست** M

[1129] **نومیدي یست :نومیدیست** M

[1130] https://ganjoor.net/nezami/5ganj/makhzanolasrar/sh28 (erişim 07.12.2022). Nizâmî, *Mahzenü'l-Esrâr*, 28. bölüm; 14 ve 15. beyitler.

[1131] ecel: kefen Y

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı çalışmalarının temelinde yazma eser çalışmaları yer almaktadır. Nitekim yazma eserler bu alanda yapılacak konu bazlı çalışmaların da ana malzemesini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bir müellif hakkında yapılacak değerlendirmelerin de sağlam bir zemine oturtulabilmesi için bütün eserlerinin açığa çıkarılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel konusu da 16. yüzyılda yaşamış ve velut denilebilecek bir yazar olan Tosyalı Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl'in tercüme eserlerinden biri olan *Râhatü'l-Ervâh*'ın elde bulunan iki nüshası kullanılarak oluşturulmuş tenkitli neşridir. Eser, 14. yüzyılda İran coğrafyasında yetişmiş bir mutasavvıf olan Emîr Hüseynî'nin *Nüzhetü'l-Ervâh* adlı tasavvuf konulu eserinin tercümesidir. Tercümenin tamamlanma tarihi 963/1555-56'dır.

Şiirlerinde Mecîdî mahlasını kullanan Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh Tosyevî'ye dair döneminin biyografik ve bibliyografik kaynaklarında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Müellifin de eserlerinde kendisine dair pek bilgi vermediği fakat eserlerinin sebeb-i telif kısımlarında künyesine büyük oranda yer verdiği saptanmıştır. Müellifin ailesine dair en kıymetli bilgi kaynağı ise dedesi ve babasının menkıbelerini içeren *Menâkıbü'l-Evliyâ* adlı eseridir. Bu durumda kendisine dair bilgiler için de en temel kaynak bu eserdir. Müellifin doğum tarihi net olmamakla birlikte söz konusu eserde babasına dair verdiği bilgiler ve onunla ilgili anlattığı anılardan hareketle 1500'lü yılların başında doğmuş olması muhtemel görünmektedir. Ölüm tarihi de eserlerinin telif tarihinden tahmin edilebilmektedir. Buna göre müellifin *Tercemetü'l-Levâyih* adlı eseri, telif tarihinin 989/1581-82 olması dolayısıyla en geç tarihli eseridir. Bu sebeple de müellifin vefatına dair verilmiş olan tarihlerden en doğru tespitin 996/1588 olduğu görülmekte ve buna binaen müellifin 80 yıl kadar uzunca bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır.

Tenkitli neşri yapılan eserin nüshalarının ikisi de Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüshalardan Yazma Bağışlar Koleksiyonu'nda bulunan nüshanın metni, imla ve gramer hususiyetleri bakımından Mehmed Arif-Mehmed Murad Koleksiyonu'na göre daha iyi durumdadır. Tenkitli metin oluşturulurken nüsha farklılıklarında kelime tercihi yapılırken bu hususla beraber eserin tercüme olması

dolayısıyla kaynak metninden de yararlanılmıştır. Her iki nüshada da derkenar olan metinler için yine kaynak esere başvurulmuş ve söz konusu derkenarların büyük çoğunluğunun kaynak eserde karşılıklarının bulunmadığı görülmüştür. Bu sebeple bu türden derkenar metinleri ana metne dâhil edilmeyerek metnin sonunda "Ekler" başlığı altında verilmiştir.

Tasavvuf konulu nasihat türünden bir eser olması dolayısıyla eserde çokça ayet ve hadis iktibası bulunmaktadır. Metindeki bu iktibasların mümkün olduğunca asıllarına ulaşılmaya çalışılmış ve asıl metinler ilgili iktibasın olduğu kısma dipnot olarak girilmiştir. Mecîdî'nin ayet açıklamalarında yöntem olarak "işârî tefsir" metodunu kullandığı tespit edilmiştir. Hadis iktibaslarında ise işlediği konuya uygun bulduğu bir hadisi, sahih olup olmadığı hususunu gözetmeden eserine almıştır. Tasavvuf konulu olmasından ötürü Arapça ve Farsça tamlama ve ibarelerin görüldüğü eserin, nasihat yönünün de olması dolayısıyla ana konuların işlendiği fasıllarda dilin sadeleştiği görülmektedir.

Tercümesini yaptığı kaynak eserin yapısına genel itibarıyla sadık kalan mütercim, eserini nazım nesir karışık olarak kurmuştur. Nesir kısımlarında söyleyişte akıcılığı sağlamak için seciden sıklıkla faydalanmış ve bu sebeple bazen kelime tercihlerinde alışılmışın dışında kullanımlara yer vermiştir. Eserin nazım kısımlarında ise yoğun bir edebî söyleyiş ve hayal derinliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Müellif, nazım şekillerinin kullanımında belirli bir sınırın dışına çıkmamakla beraber nazım şekillerini isimlendirme konusunda da daha rahat bir tutum sergilemiştir. Vezin seçiminde ise belirli vezinleri ağırlıklı olarak kullandığı görülmektedir. Metin içerisinde bazı kelimeleri vezin zaruretiyle bozduğu fark edilmiştir. Bu türden "vezne uydurma" ameliyeleri, mütercimin vezin konusundaki dikkatini göstermektedir.

Yirmi yedi fasıl ve bir hatimeden oluşan eser, gelenek içerisinde klasik bir eserin kurulduğu unsurlar ile başlamıştır. Eserin giriş bölümü, besmele ve hamdele ile başlamış; tevhid, münacat, naat, dört büyük halife ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in övgüsü şeklinde devam etmiştir. Mütercim fasıllara geçmeden önce bir münacat daha kaleme almış ve bu kısımda kendisinden bahsettikten sonra eseri tercüme sebebini açıklamıştır. Tasavvufa dair birçok meselenin fasıllar hâlinde işlendiği metinde yirmi beşinci fasıl içerisinde ayrıca bir "nasihat" başlığı yer almaktadır. Fasıllar bittikten sonra hatime bölümünde mütercimin kendisine yönelik kınayıcı ifadeleri yer almaktadır. Fakat bu bölüm, kaynak

eserin hatimesinin metnine çok yakın bir tercüme hüviyeti taşıdığından mütercimin kendisi hakkında verdiği bilgiler -bilhassa yaş bilgisi- güvenilirlikten uzaktır. Hatimeden sonra eserinin üçüncü münacatını yazan mütercim söz konusu kısa münacatın ardından eserin bitişi için üç ayrı nazım parçası kaleme almıştır. Bunlardan ilkinde eserinin Allah'ın izniyle bittiğini haber verip eserine verdiği adı ve bir dua beytinde de mahlasını zikretmiştir. Diğer iki nazım parçası esere düşürdüğü tarihlerdir. Bu tarihlerden ilki müellifin başka eserlerinde de görülen ve belirli harflerle yapılan tarihtir. Diğeri ise "bān-ı faẓl" tamlaması ile yapılmıştır.

Tercüme bir eser olması dolayısıyla çalışmanın bir bölümü eserin tercüme hususiyetlerine ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle tercümenin kaynak metni *Nüzhetü'l-Ervâh* ve metnin müellifi Emîr Hüseynî ile söz konusu eserin 19. yüzyılda Mehmed Said tarafından yapılmış *Nüzhetü'l-Ervâh Tercümesi* adlı tercümesi incelenmiştir. Emîr Hüseynî'nin eserleri Osmanlı edebiyat ve tasavvuf sahasında yaygın olarak okunan eserler arasındadır. Müellifin Farsça nazım ve nesir karışık olarak kaleme aldığı *Nüzhetü'l-Ervâh* adlı eseri de bu eserlerden biridir. Eserin birçok yazma nüshasının bulunmasının yanı sıra tespit edilebildiği kadarıyla 16 ve 19. yüzyıllarda yapılmış tercümeleri bulunmaktadır. Onun tasavvufi düşüncelerini içeren eser yirmi sekiz fasıldan oluşmakta olup ayetlerden, hadislerden, şiirlerden ve sûfî sözlerinden iktibaslar içermektedir.

Kaynak eserle karşılaştırıldığında Mecîdî'nin metnin yapısına genel itibarıyla bağlı kaldığı fakat içeriği büyük oranda kaynak esere göre düzenlemekle beraber içeriğin bir kısmına da müdahale ettiği görülmektedir. Tercüme kaynak eserde olduğu üzere nazım nesir karışık olarak yirmi yedi fasıl ve bir hatimeden oluşmaktadır. Fakat Mecîdî, bazı fasılları eserine hiç almayarak bazen ya tamamen yeni bir fasıl oluşturmuş ya da hâlihazırdaki metinden çeşitli şekillerde eksiltmeler yapmıştır. Bazen de örneklendirme, açıklama, şerh, meal, tefsir, birden fazla tercüme, ayet ve hadis iktibasları ya da şiir eklemeleri ile metnini genişletmiştir. Bunlarla beraber fasıl içlerinde ya da fasıllar arasında yer değişikliğine gitme, farklı nesir parçalarını birleştirme ya da bir metni parçalara ayırma, bir faslı konu ve içeriğini koruyarak üslup olarak yeniden düzenleme, çok uzun ve detay içeren anlatıları özetleme ve nazmı nesir, nesri de nazım olarak ifade etme gibi uygulamalara başvurmuştur.

Mehmed Said'in metni ile karşılaştırıldığında değinilmesi gereken ilk husus Mecîdî'nin, tercümesini manevi sebeplerle kaleme almış olmasıdır. Nitekim Mehmed Said'in eseri tercümedeki temel amacı daha önce denediğini ve makbul bir tercüme biçimi olduğunu ifade ettiği belirli bir tercüme yöntemini bir eserde daha tatbik etmektir. Bu sebeple tercüme ettiği metnin orijinali ve tercümesini bir sayfada yan yana gelecek şekilde ve nazım kısımlarını nazım, nesir kısımlarını ise nesir olarak ne eksik ne de fazla olarak aktardığı "paralel metin tekniği" ile eserini kurmuştur. Mecîdî ise eseri Türkçeye aktarırken bir strateji oluşturma kaygısı gütmemiş, eseri tercüme ile hedeflediği amaca hizmet edecek her türlü tasarruftan yararlanmıştır.

KAYNAKLAR

Abay, Muhammed. "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası: Tefsirler, Haşiyeler, Sure Tefsirleri, Tercümeler". *Dîvân: İlmî Araştırmalar* 4/6 (1) (1999): 249-303.

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. "Halîmî Çelebi", *DİA*. XV, 343-344.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ,* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Reşid Efendi. nr. 592. s. 2b-12a.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Matlabu'l-Aʿlâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ,* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi. nr. 960. s. 1b-11b.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Menâkıbü'l-Evliyâ,* Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar. nr. 4027. s. 33a-67b.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Mutâyebetü'l-Kulûb bi-Muhâtabetü'l-Mahbûb*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü. nr. 4027. s. 12b-20a.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Râhatü'l-Ervâh*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar. nr. 3563/3. s. 33b-106b.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Râhatü'l-Ervâh*, Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Arif-Mehmed Murad. nr. 31/2. s. 25b-64a.

Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî. *Risâletün Muhtasara*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar. nr. 558. s. 97b-102a.

Abid, Samed Abdullahi. "İnsan Suresi'nin Ehlibeyt'in Fazileti Hakkında Olduğunu Nakleden Rivayetlerin İncelenmesi". *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 7/14 (2018): 129-152.

Açıl, Berat. "Tosyevî'nin Tercemetü'l-Levâyih'i ve Tercüme Stratejisi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60/1 (2020): 1-55.

Âdil Nüveyhiz. *Muʿcemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzır,* C. 1. Beyrut: Müessesetu Nuveyhizi's-Sekafiyye, 1983.

Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mirac-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.

Akbulut, Mansur Ahmet. "Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh bin İsrâîl et-Tosyevî'nin İrşâdü't-Tâlibîn fi-Ta'lîmi'l-Müteallimîn'i (İnceleme-Tenkitli Metin)." Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2020.

Aksoyak, İ. Hakkı. "Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşâsı: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*. Haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Klasik, 2010, 56-71.

Aktürk, İsmet. "Abdülmecîd b. Nasûh'un Hadisçiliği ve Sürûru'n-Nâzırîn Adlı Risalesindeki Hadislerin Tahrîci." Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2013.

Algar, Hamid. "Necmeddîn-i Kübrâ", *DİA*, XXXII, 500-506.

Ali Şir Nevâyî. *Nesâyimü'l-Muhabbe min Semâyimü'l-Fütüvve*. Haz. Vahit Türk. İstanbul: Ötüken, 2021.

Allame Şibli Numani. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 2. baskı. Çev. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Mahya Yayınları, 2016.

Alpaydın, Mehmet Akif. "Osmanlılarda Türkçe Tefsir Geleneği ve Gurâbzâde'nin Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr'ı." Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2015.

Altıkulaç, Tayyar. "İbn Mücâhid", *DİA*, XX, 214-215.

Ateş, Süleyman, "Cüneyd-i Bağdâdî", *DİA*, VIII, 119-121.

Atlansoy, Mustafa. "Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyâtnâmeleri I. Mehmed b. Sa'dî'nin Bursa Vefeyâtı". *Osmanlı Araştırmaları* 18 (1998): 47-67.

Aybakan, Bilal. "Şâfiî", *DİA*, XXXVIII, 223-233.

Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyat*. İstanbul: Beyan, 2019.

Bahadır, Savaşkan Cem. "Abdülmecîd Tosyavî ve Manzum Kıssa-i Çoban'ı", *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı*. Ed. M. Fatih Köksal, Sibel Murad ve Mevlüt İlhan. Ankara: KIBATEK (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) Yayınları, 2018, 83-92.

Bağdatlı İsmail Paşa. *İzâhu'l-Meknûn fî Zeyli alâ Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l- Fünûn*. Tashih: Kilisli Rifat Bilge. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1947.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, C. 1. Tashih: Kilisli Rifat Bilge ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin. *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. 2. baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

Bektaşoğlu, Mustafa. *Hat Sanatı ve Kastamonulu Hattatlar*. Ankara: Even Medya, 2018.

Bilgin, Orhan. “Yazma”, *DİA*, XLIII, 369-373.

Bolay, Süleyman Hayri. “Âdem”, *DİA*, I, 358-363.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur: zweiter supplementband*, C. 2. Leiden: E.J. Brill, 1938.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. C. 1. Haz. M. A. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2016.

Cengiz, Muammer. “Açıklamalı Eski Harfli Türkçe Matbû Tasavvuf Kitapları Bibliyografyası”. *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (2014): 189-194.

Çavuşoğlu, Mehmed. *Amrî Dîvan: Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.

Çetin, Abdurrahman. “Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh”, *DİA*, XXXVIII, 376-377.

Çift, Salih. “Mevlânâ’nın Öncülerinden Biri: Yahyâ b. Muâz er-Râzî”, *Sûfî Araştırmaları* 1/2 (2010): 43-53.

Çorlulu Zarîfî. *Râhatü’l-Ervâh (İnceleme-Metin)*, Haz. Fatih Koyuncu. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2020.

Demir, Ziya. *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006-2007.

Demirci, Mehmet. “Ebû Türâb en-Nahşebî”, *DİA*, X, 243-244.

Demircioğlu, Cemal. “From Discourse to Practice: Rethinking ‘Translation’ (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition.” Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2005.

Demircioğlu, Cemal. “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından ‘Terceme’ ve ‘Çeviri’ Kavramlarını Yeniden Düşünmek”. *Journal of Turkish Studies* 33/1 (2009): 159-177.

Demircioğlu, Cemal. *Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı: Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.

Demircioğlu, Cemal. “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda ‘Çeviri’ye Yüklenen İşlevler”. *Journal of Turkish Studies* 44 (2018): 179-202.

Demircioğlu, Cemal. “Osmanlı Edebiyat Geleneğinde Tercüme Eserleri İncelemede Bir Yöntem Önerisi: Eyleme Odaklı Söylem Çözümlemesi”, *Âb-ı Hayât’ı Aramak: Gönül Tekin’e Armağan*. Haz. Ozan Kolbaş ve Orçun Üçer. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018, 245-295.

Demircioğlu, Cemal. "Türkiye'de Kültürel Belleğin Modernist İnşasında 19. Yüzyılda Avrupa'dan Yapılan Çeviriler". *Journal of Turkish Studies* 54 (2020): 107-127.

Demirkazık, H. İbrahim. *Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh'un Manzum Kıyafetnâme'si (inceleme-metin-dizin)*. İstanbul: Asmaaltı Yayınları, 2015.

Demirkazık, H. İbrahim. "Mecîdî'nin Miraciye'si". *Turkish Studies* 10/8 (2015): 849- 885.

Demirkazık, H. İbrahim. "16. Yüzyıl Sûfî Şairlerinden Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh'un (Mecîdî) Kıssa-i Çoban Mesnevisi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 (2022): 64-122.

Demirkol Ertürk, Şule. "Çevirinin Kültürel Hafıza ile İlişkileri: Geleceğe Dönük Bir 'Üretken Hatırlama' Aracı Olarak Çeviri". *Journal of Turkish Studies* 48 (2017):195-210.

Ebû Abdurrahman es-Sülemî. *İlk Zâhid ve Sûfiler: Tabakâtu's-Sûfiyye*. Trc. Abdurrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2018.

Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları: I*. 3. baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.

Emecen, Feridun M. *Yavuz Sultan Selim*. 2. baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.

Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları: II*. 2. baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Emecen, Feridun M. *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.

Erbaş, Muammer. "Bir Osmanlı Müfessiri: Abdülmecid b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâîl (ö.973/1565) ve Eserleri". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2006): 161-186.

Erbaş, Muammer. *Tefsiru Sureti'l-İnsan*. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2008.

Ercedoğan, Fatma. "Abdülmecîd Tosyavî ve 'Kıyâfet-Nâme' Adlı Eseri (İnceleme- Metin)." Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016.

Ersöz, İsmet. "Ashâb-ı Kehf", *DİA*, III, 465-467.

Erünsal, İsmail E. *Ortaçağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne*. 2. baskı. İstanbul:Timaş, 2020.

Fayda, Mustafa. "Ömer", *DİA*, XXXIV, 44-51.

Feridüddin Attâr. *Tezkiretü'l-Evliyâ*. C. 1, 2. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2002.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hasan", *DİA*, XVI, 282-285.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hüseyin", *DİA*, XVIII, 518-521.

Filibeli Alâaddîn Ali Çelebi. *Hümâyûn-nâme (İnceleme-Metin)*. Haz. Tuncay Bülbül. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2017.

Gacek, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. Çev. Ali Benli ve M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik, 2020.

Güfta, Hüseyin. "Divan Şiirinde İlim ve İrfan Timsâli Hz. Ali". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 8/24 (2002): 69-111.

Gürer, Dilaver. "Şiblî, Ebû Bekir", *DİA*, XXXIX, 125, 126.

Güzel, Sahre. "Nüzhetü'l-Ervah Adlı Eserin Latin Alfabesine Aktarımı ve Dil Hususiyetleri". Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.

Harman, Ömer Faruk. "Belʿam b. Bâûrâ", *DİA*, V, 389-390.

Harman, Ömer Faruk. "Îsâ", *DİA*, XXII, 465-472.

Harman, Ömer Faruk. "Mûsâ", *DİA*, XXXI, 207-213.

Harman, Ömer Faruk. "Süleyman", *DİA*, XXXVIII, 56-60.

Harman, Ömer Faruk. "Yûsuf", *DİA*, XLIV, 1-5.

Hayta, Ufuk ve Abdülhamit Birışık. "Hayatı ve Eserleriyle Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Cevâhiru'l-Kur'ân ve Zevâhiru'l-Furkân Adlı Tefsir Risâlesinin İlmî Değeri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007): 343-367.

Hayta, Ufuk. "Abdülmecîd b. Nasuh Tosyevi'nin (ö.1588) Hayatı, Eserleri ve el-Hüdâ ve'l-Felâh Adlı Tefsir Risalesinin Tahkiki." Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.

İpşirli, Mehmet. "Sah", *DİA*, XXXV, 490-491.

İsam Tahkikli Neşir Klavuzu, 4. baskı. Haz. Okan Kadir Yılmaz, İstanbul: İsam Yayınları, 2023.

İsen, Mustafa. *Latîfî Tezkiresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. 2. baskı. Bursa: Sır Yayınları, 2008.

Kara, Mustafa. *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012.

Karahan, Abdülkadir. *İslâm Türk Edebiyatı'nda Kırk Hadis (Toplama, Tercüme ve Şerhleri)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.

Karaman, Fikret. "Eğitimde Bilimsel Bir Belge: İcazetnâme ve İçeriği". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2018): 9-20.

Kartal, Abdullah. "Semnûn b. Hamza", *DİA*, XXXVI, 498-499.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. C. 1, 2, 4. Trc. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Muʿcemü'l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*. C. 6. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, 1957.

Khaliq Ahmad Nizami, "Hüseynî Sâdât El-Gūrî", *DİA,* XIX, 24.

Kol, Tülay. "Abdülmecîd Bin Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Arafâtü'l-Arifîn Adlı Kırk Hadis Tercümesi: İnceleme-Metin." Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2019.

Koyuncu, Fatih. "Bir Latife Kaynağı Olarak Râhatü'l-ervâh", *Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a Armağan*. Ed. Babaarslan, Giyasi, Serpil Mutlu Kırlı, Oğuzhan Kırlı ve Meltem Yılmaz. İstanbul: DBY Yayınları, 2021.

Köksal, M. Fatih. "16. Yüzyıl Müelliflerinden Abdülmecîd b. Nasûh'un (Mecîdî) Bilinmeyen Eserleri ve Ona Atfedilen Eserler". *Divan Edebiyatı AraştırmalarıDergisi* 32 (2024): 656-690.

Kuşdemir, Orhan Fatih. "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin Hayatı, Eserleri ve 'Menâkıbu'l-Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn' Adlı Eseri Hakkında". *Sosyal Bilimler Dergisi* 18/Aralık (2017): 305-323.

Kuşdemir, Orhan Fatih. *Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh et-Tosyevî el-Amasyavî: hayatı- eserleri ve "Menâkıbu'l-'Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn" metin-transkripsiyon-lügat*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.

Küçük, Hülya ve Semih Ceyhan. "Râbia el-Adeviyye", *DİA,* XXXIV, 380-382.

Küçük, Serhat. "Şeyh Nasûh Efendi ve Hadîs Risâlesi Üzerine". *Sûfî Araştırmaları* 4/8(2013): 49-64.

Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. 1. İstanbul: Dergâh, 2014.

Mehmed Şemseddin. *Yâdigâr-ı Şemsî Bursa Dergâhları: I-II*. Haz. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy. Bursa: Uludağ Yayınları, 1997.

Nizam, Elif Ayan. "Divan Şiirlerinde Bir Telmih Unsuru Olarak 'Ashâb-ı Kehf'". *Turkish Studies* 8/13 (2013): 483-499.

Öngören, Reşat. *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Öngören, Reşat. "Zeyniyye", *DİA,* XLIV, 367-371.

Özel, Recep Orhan. "Abdülmecid b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî (996/1588) ve Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsil Adlı Eserinde İşârî Yorumlar", *Osmanlı Döneminde Tefsir*. C. 2. Ed. Aydar, Hidayet, Abdulhameed Majeed, Abdullah Tırabzon,

Ziyad Alrawashdeh, Alaaddin Günay ve Fatma Nur Şener. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018, 123-147.

Öztürk, Mustafa. "Sehl et-Tüsterî (ö.283/896) ve Tasavvufî Tefsiri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002): 239-265.

Öztürk, Mustafa. "Sehl et-Tüsterî", *DİA*, XXXVI, 321-323.

Öztürk, Mürsel. "Hace Abdullah Ensari'nin Tasavvufi Görüşleri". *Doğu Dilleri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi* 5/1 (1992): 21-32.

Öztürk, Uğur. "III. Murad Dönemi Yazılı Kültürü." Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2022.

Pak, Süleyman. "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. İsrâîl Amasî'nin 'Risâletü'l-Fevzi'l-Azîm'i ve Tahkîkî". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2018): 81-117.

Paker, Saliha. "Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri". *Journal of Turkish Studies* 28/1 (2004): 275-284.

Paker, Saliha. "Terceme ve Nazire Olarak Çeviri: Kültüre Bağlı Kavramlar ve Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmalarına Bir Kavramsal Çerçeve Kurmak". *Journal of Turkish Studies* 33/2 (2009): 89-110.

Paker, Saliha. "Terceme, Te'lif ve Özgünlük Meselesi". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. Haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Klasik, 2014, 36-71.

Paker, Saliha. "Hellenistik İskenderiye'den (İÖ 3. Yüzyıl) Osmanlı'ya: Kadim Gelenekte Kelime Odaklı (Ad Verbum) ve Anlam Odaklı (Ad Sensum) Çeviri Stratejilerinin Kökenleri". *Journal of Turkish Studies* 54 (2020): 263-280.

Parlatır, İsmail ve György Hazai. *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'deki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), 2007.

Pattabanoğlu, Fatma Zehra. "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî'nin 'Fezâilü'l-İlm Ve'l-Âlim' Adlı Risâlesi ve Transkripsiyonu". *EKEV Akademi Dergisi* 20/66 (2016): 269-288.

Pattabanoğlu, Fatma Zehra. "Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh Tosyevî ve Münâcâtü Levâhibi'n Necât Adlı Risâlesi". *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri*. Ed. Ali Rafet Özkan. (2016): 170-178.

Polat, Emanullah. "Tosyevî'nin 'el-Havf ve'l-Hüzün' Adlı Risâlesinin Tahkîki ve Değerlendirmesi". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2014): 183- 204.

Pulat, Yakup. “Osmanlı Yükselme ve Duraklama Devri Hadis Çalışmaları (1453-1699 Arası).” Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016.

Sakar, Ekrem. “Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlab-ı A’lâ Adlı Esma-i Hüsna Şerhi.” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016.

Schmidt, Jan. *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Comprising the Acquisitions of Turkish Manuscripts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. C. 1. Leiden: Brill, 2000.

Sinan Paşa. *Tazarru’nâme*. Haz. Mertol Tulum. Anakara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1971.

Taşkın, Gülşah. “Çorlulu Zarifî Divanı: İnceleme-Edisyon Kritikli Metin.” Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. 2009.

Toruk, Turgut. “Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh b. Ali et-Tosyevi ve Pend-i Attar Tercümesi.” Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2010.

Toska, Zehra ve Nedret Burçoğlu Kuran. “Feridedin-i Attar’ın Mantıkut-Tayr’ının 14, 16, 17. ve 20. Yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları”. *Journal of Turkish Studies* 20 (1996): 251-265.

Toska, Zehra. “İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?”. *Journal of Turkish Studies* 24 (2000): 291-306.

Toska, Zehra. “Tasavvufnâmeden Siyasetnâmeye: Mirsâdü’l-ʿİbâd’ın Türkçe Versiyonlarını ‘Telîf-Tercüme’ Açısından Yeniden Okumak I”. *Journal of Turkish Studies* 49 (2018): 331-349.

Tosun, Necdet. “Osmanlı Döneminde Farsçadan Türkçeye Tercüme Edilen Bazı Mühim Tasavvufî Eserler”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 20 (2019): 229-266.

Turgut, Ali. “Nizâmeddin en-Nîsâbûrî”, *DİA,* XXXIII, 181-182.

Uludağ, Süleyman. “Ahmed el-Gazzâlî”, *DİA,* II, 70.

Uludağ, Süleyman. “Aşk”, *DİA,* IV, 11-17.

Uludağ, Süleyman. “Bâyezîd-i Bistâmî”, *DİA,* V, 238-241.

Uludağ, Süleyman. “Hallâc-ı Mansûr”, *DİA,* XV, 377-381.

Uludağ, Süleyman. “İşârî Tefsir“, *DİA,* XXIII, 424-428.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı, 2012.

Uluğ, Harun. “Abdülmecid b. eş-Şeyh Nasuh b. İsrail’in el-Hüda ve’l-Felah İsimli Eserinin Edisyon Kritiği ve Tanıtımı.” Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2009.

Uslu, Recep. “Dekkâk, Ebû Ali”, *DİA*, IX, 112.

Uzun, Mustafa İsmet. “Îsâ”, *DİA*, XXII, 473-475.

Uzun, Mustafa İsmet. “Lokman”, *DİA*, XXVII, 206-208.

Uzun, Mustafa İsmet. “Lût”, *DİA*, XXVII, 229-230.

Uzunpostalcı, Mustafa. “Ebû Hanîfe”, *DİA*, X, 131-138.

Üzüm, İlyas. “Hüseyin”, *DİA*, XVIII, 521-524.

Yakut, Emrullah. “Nüzhet Ortanca’nın Manzum Sâib-i Tebrîzî Tercümesinin Çeviri İşlemleri Açısından Tahlili”. *Mukaddime* 6/1 (2015): 151-176.

Yasar, Abdî-zâde Hüseyin Hüsâmeddin. *Amasya Tarihi*, C. 7, 12. Ed. Songül Keçeci Kurt, Recep Orhan Özel ve Metin Hakverdioğlu. Amasya: Kültür Yayınları, 2022.

Yavuz, Yusuf Şevki ve Zeki Ünal. “Cebrâil”, *DİA*, VII 202-204.

Yayla, Mustafa Altuğ. “Minhu'ların Osmanlı Elyazmalarındaki Rolü: Lamii Çelebi Evliya Tabakatı Tercümesini Neden ‘Dipnot’landırdı?”. *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* 51 (2021): 77-94.

Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği.” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.

Yazar, Sadık. “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (nazım biçimi, aruz ve kafiye) Zorluklar”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı’da Telif, Tercüme ve Şerh*. Haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım. İstanbul: Klasik, 2014, 248-293.

Yazıcı, Tahsin. “Hemedânî, Emîr-i Kebîr”, *DİA*, XVII, 186-188.

Yazıcı, Tahsin ve Süleyman Uludağ. “Herevî, Hâce Abdullah”, *DİA*, XVII, 222-226.

Yerkazan, Hasan. “Abdülmecid b. Nasûh’un Tezkîrü’n-Nâsîn Fî Tefsîri Sûret-i Yâsîn ve Tefsîru Sûreti’l-Mülk İsimli Eserlerindeki Manzûm Hadîs Tercümeleri”, *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı*. Ed. M. Fatih Köksal, Sibel Murad ve Mevlüt İlhan. Ankara: KIBATEK (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) Yayınları, 2018, 351-366.

Yerkazan, Hasan. “Abdülmecid b. Nasûh et-Tosyavî el-Amâsî (ö.996/1588) ve ʿArafâtü’l ‘Ârifîn İsimli Eseri”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2018): 119-157.

Yeşil, Ayşe. “Avnî ve Muhibbî Divanlarında Savaş ve Savaş Unsurlarının Kullanım Alanları.” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2019.

Yıldırım, Selahattin. *Osmanlı'da Kırk Hadis Çalışmaları*. İstanbul: Osmanlı Hadis Araştırmaları, 2000.

Yiğit, İsmail. “Osman”, *DİA*, XXXIII, 438-443.

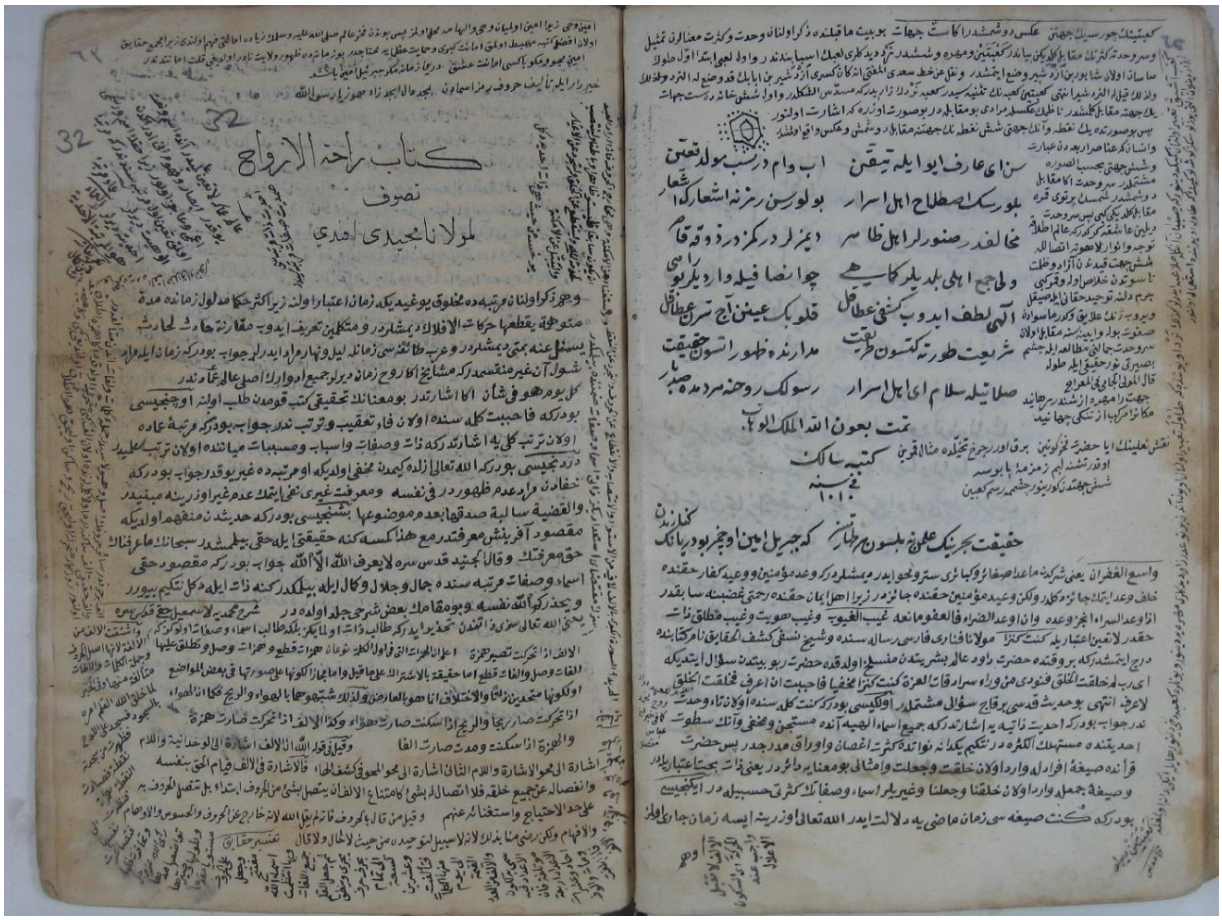
Zavarehiyan, Paria. *Nüzhetü'l-Ervâh: Mukaddime, Tashîh ve Tavzîhât*. Tahran: İntişârât-ı Zevâr, 1400.

https://ganjoor.net/

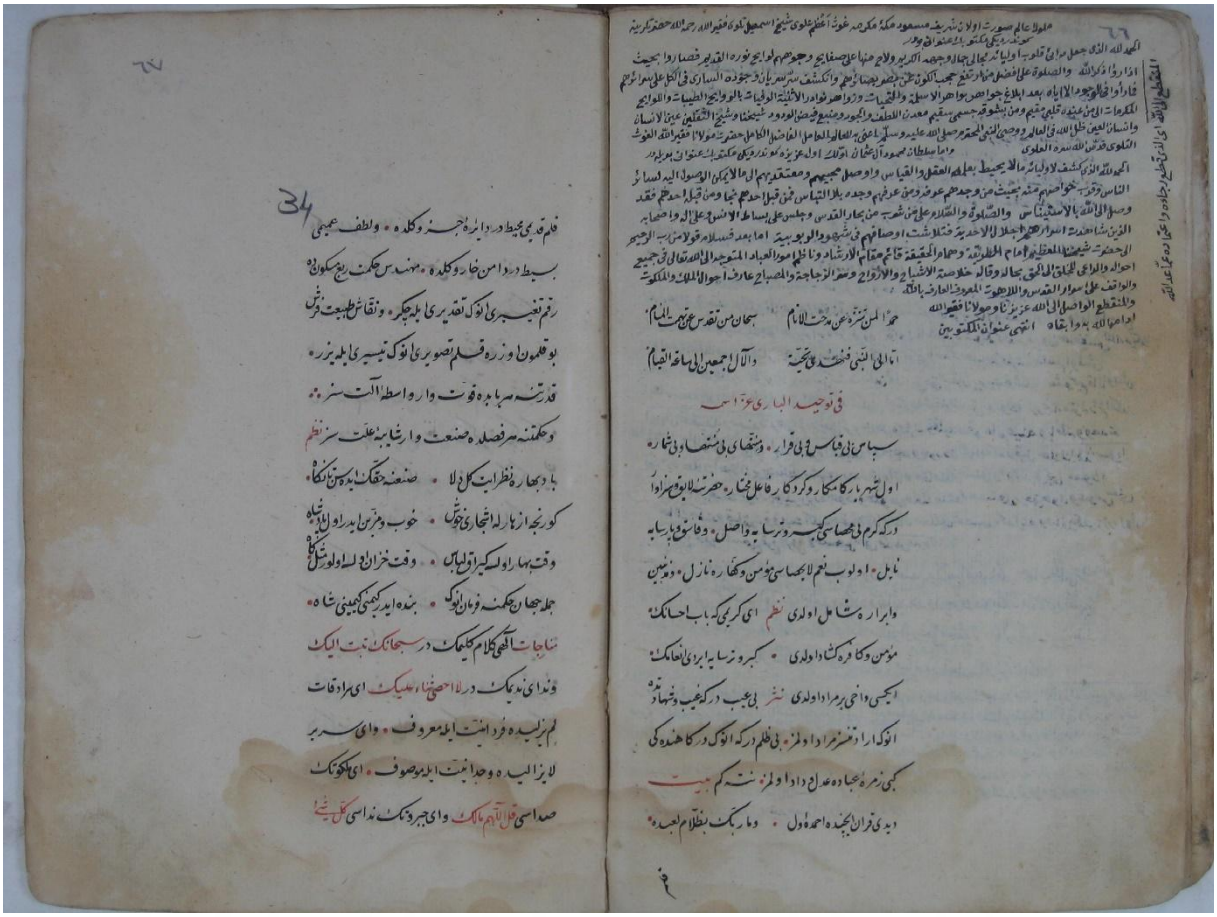
https://sunnah.one/

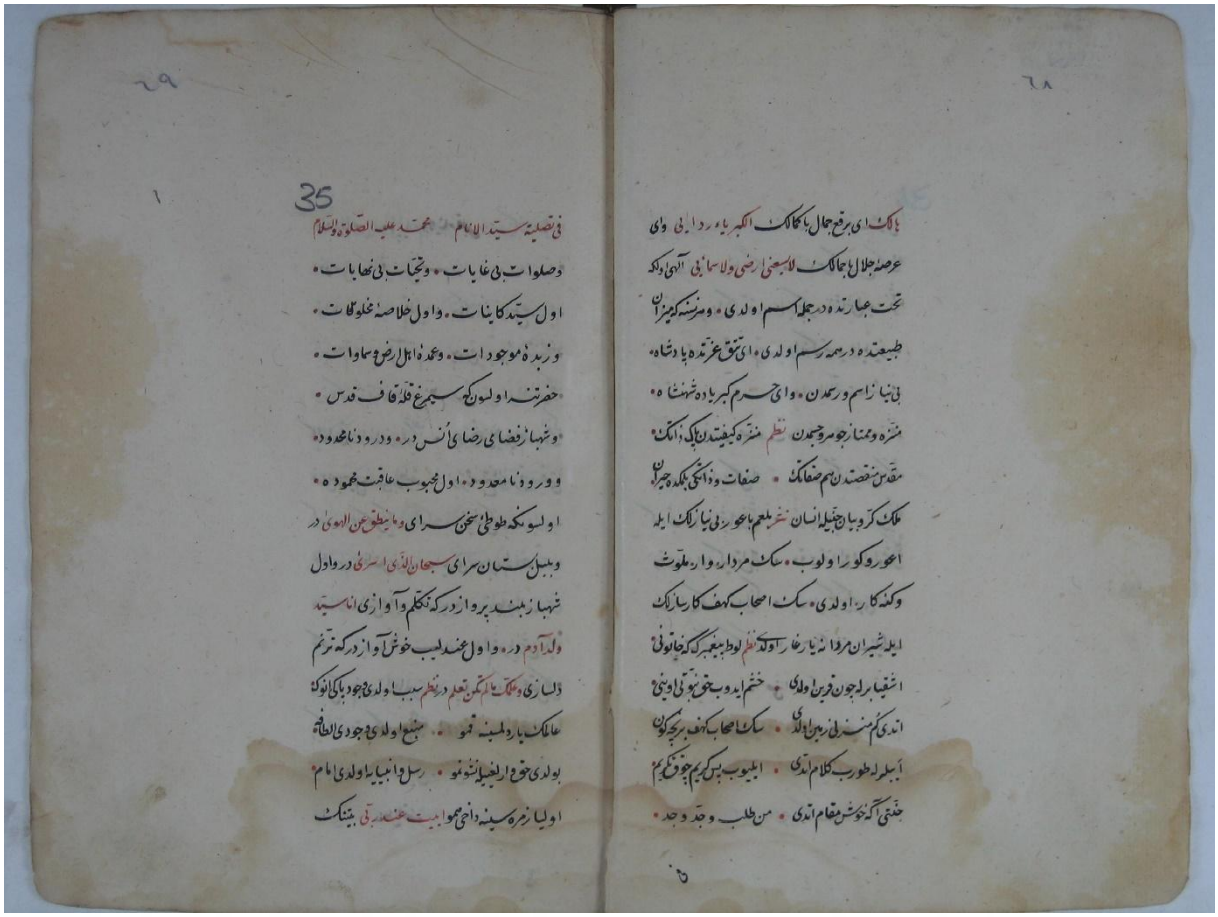
EKLER

Ek 1: Râhatü'l-Ervâh Yazma Bağışlar Koleksiyonu Nüshası

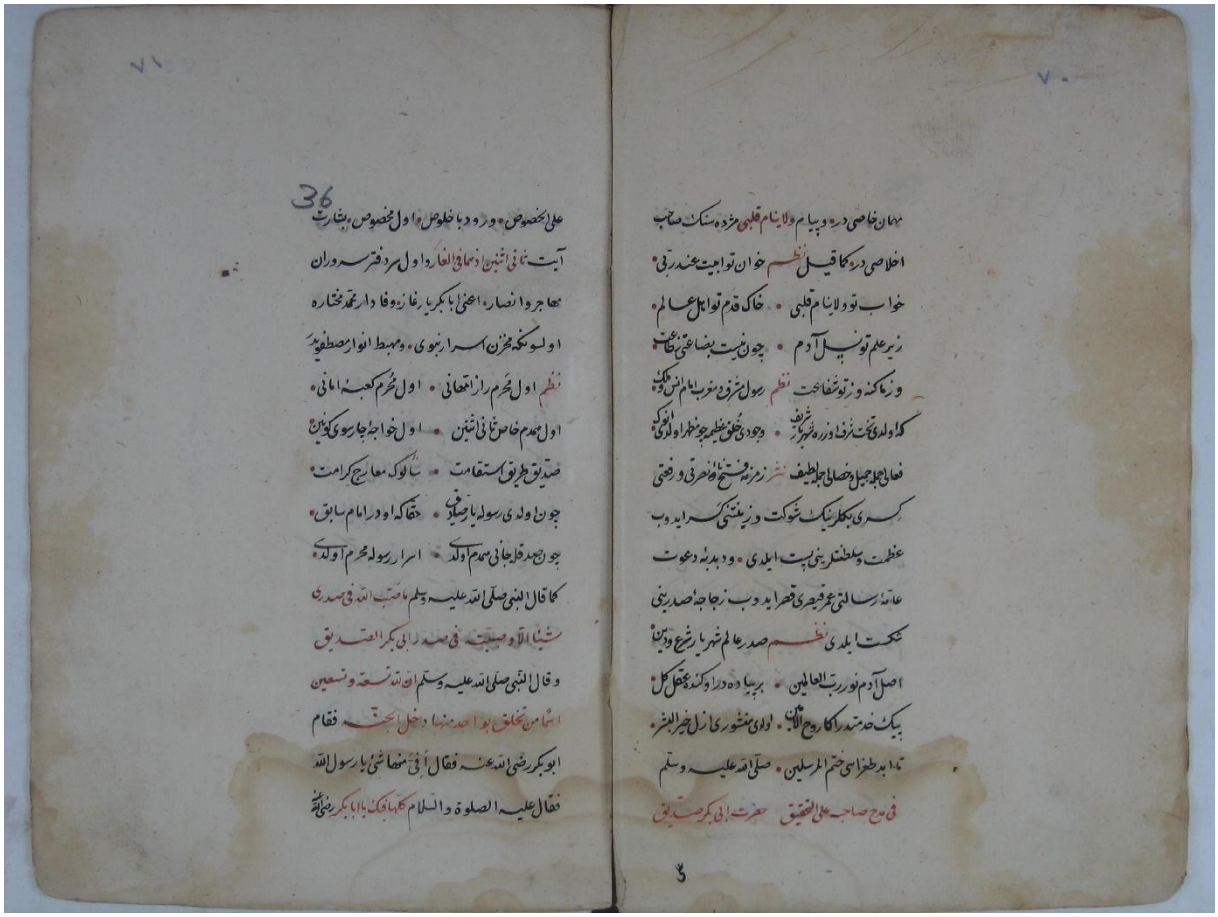

یا لک ای برقع جمال یا کما لک اکبریاء ردا بی وای
عرصه جلال یا جما لک لابعنی ارضی ولا سمائی آنهی او لک
تحت عبارتده در جمله اسم اولدی . ومرتسنه کیمزان
طبیعتده درهمه رسم اولدی . ای تنق عزتده پادشاه .
بی نیازاسم ورسمدن . وای حرم کبریاده شهنشاه .
منزه وممتاز جوهر وجسمدن نظم منزه کیفیتدن پاک ذاتک .
مقدس کمیتدن هم صفاتک . صفات وذاتکی بلکه جمیعان
ملک کروبیان جنبیلیانسان نشر ملعم یا محورنی یا زلک ایله
اعور وکورا ولوب . ساک مردار . وار ملوث
وکنه کار . اولدی . ساک اصحاب کهف کارسازلک
ایله شیران مردانه یارغار اولدلر نظم لوط پیغمبر کرخانوفی
اشقیا برله جون قرینی اولدی . ختم ایدوب حق نبوتی اوینج
اندی کم منزلی زمین اولدی . ساک اصحاب کهف برجکوان
ایله رطوب کلام اندی . ایلیوب پس کریم جوفکم
جنتی آکه خوش مقام اندی . من طلب وجد وجد .

35

فی تصلیه سید الانام محمد علیه الصلوة والسلام

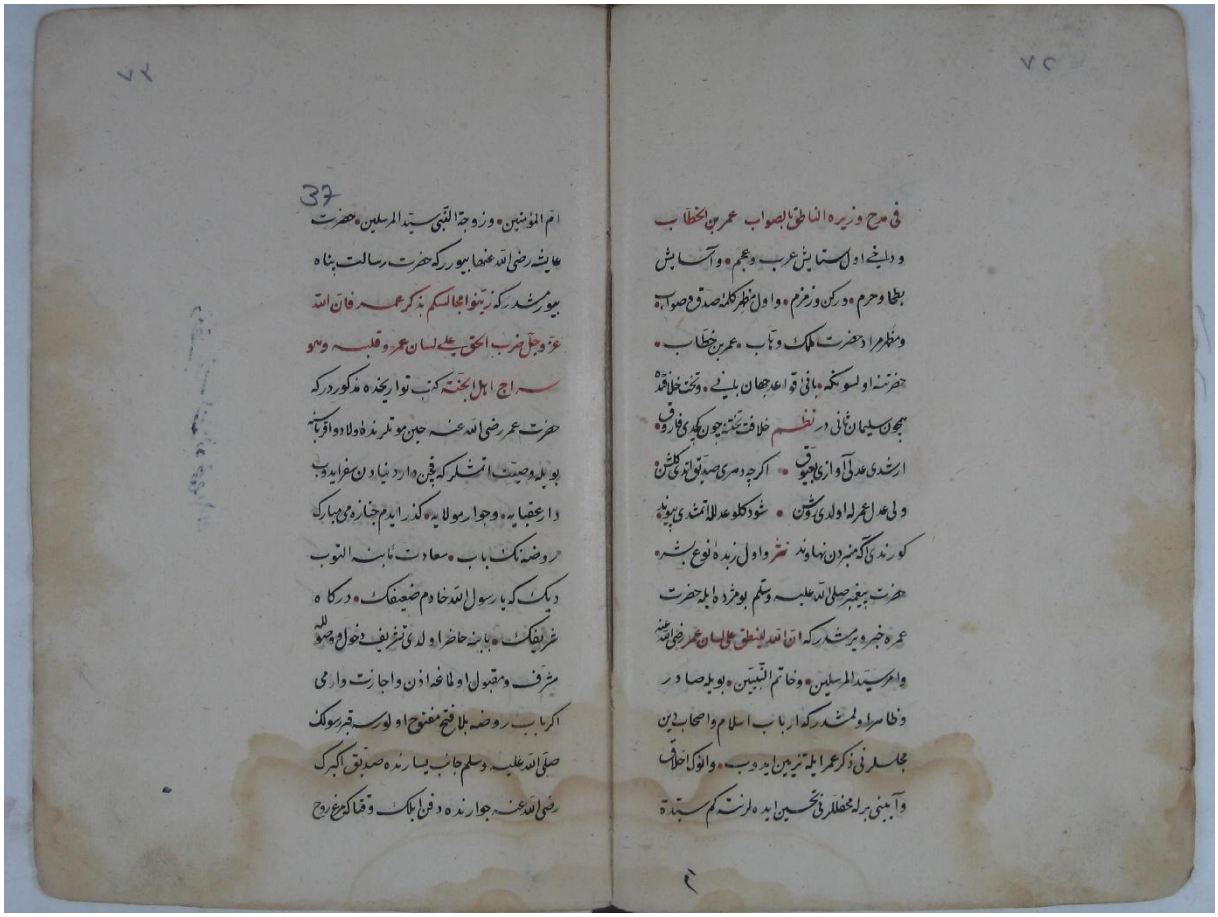
وصلوات بی غایات . وتحیات بی نهایات .
اول سید کاینات . واول خلاصه مخلوقات .
وزبده موجودات . وعمده اهل ارض وسماوات .
حضرتنه اولکه سیمرغ قلاف قدس .
وشهباز فضای رضای انس در . ودرود نامحدود .
وورود نامعدود . اول محبوب عاقبت محمود .
اولسونکه ملوطی سخن سرای وما ینطق عن الهوی در
وبلبل ستان سرای سبحان الذی اسری در واول
شهباز بلند پرواز درکه تکلم وآوازی اناسیده
ولد آدم در . واول عندلیب خوشنوا زدرکه ترنم
ذاسازی وملکات تالمکن تعلم در نظم سبب اولدی وجود پاکی انوکه
عالمک یارد لمبنه قمو . منبع اولدی وجودی الطافه
بولدی جمع ارالغیبلیه انمو . رسل وانبیا یا ولدی امام
اولیا زمره سینه داخی هم ابیت عندربی بتنک

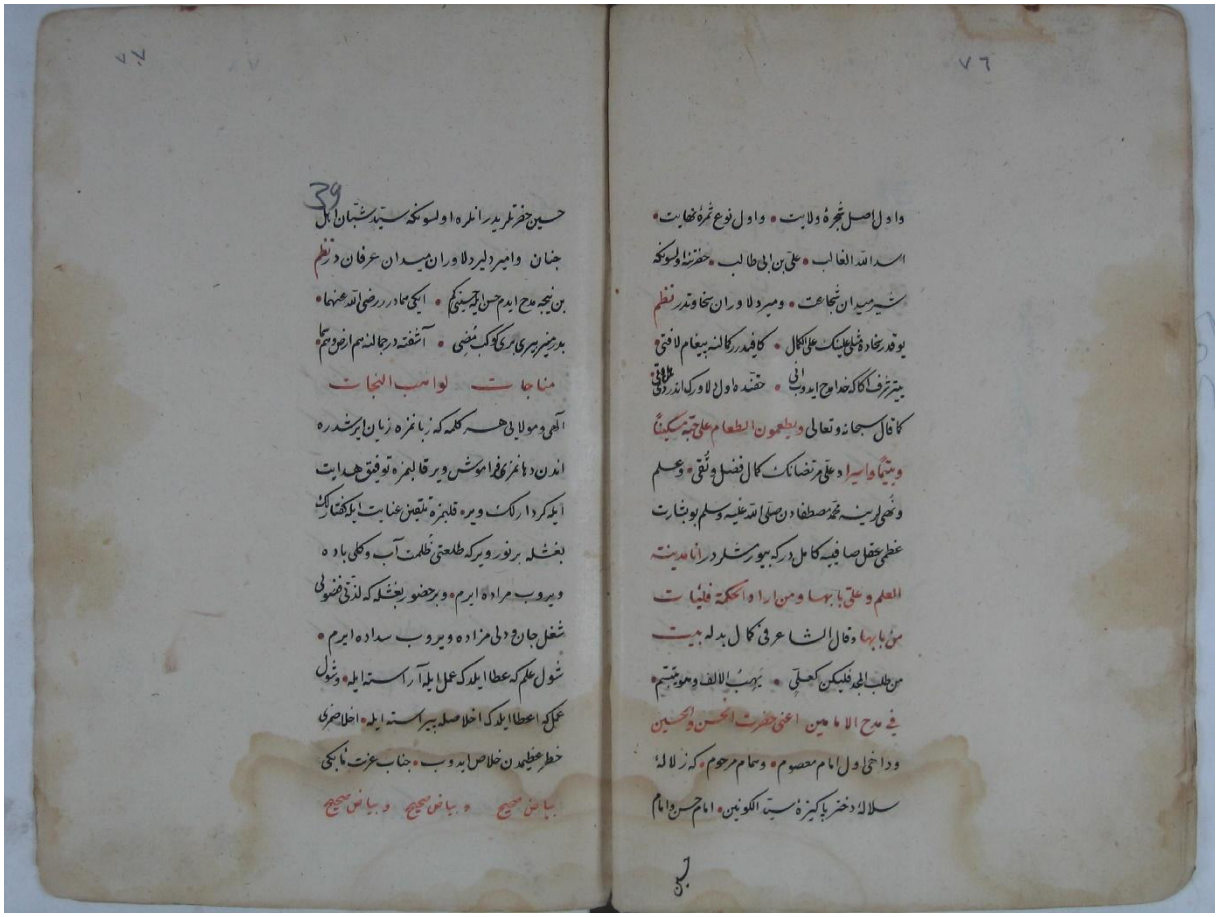
نهان خاصی درد و پیام ولا بنام قلبی مژده سنگ صاحب
اخلاصی درد کما قیل نظم خوان تو ابیت عند ربی
خواب تو ولا بنام قلبی • خاک قدم تو اهل عالم
زیر علم تو نیل آدم • چون نیست بضاعتی بجاعت
و زما کنه و ز تو شفاعت نظم رسول شرفی مغرب امام انس و ملک
کواولدی تحت زدی و زره شرفک • وجودی خلق عظیم چو نظر او لدی کو
فعال جمیل خصال جلیل نثر زمزمه فتح الفرقی و رفعتی
کسری بکلر نیک شوکت و زینتی کسر ایدوب
عظمت و سلطنتی پست ایلدی • و دیدیه دعوت
عالمه رسالتی محو و نیستی قصر ایدوب زجاجه صدریمی
شکست ایلدی نظم صدر عالم شهریار شرع و دین
اصل آدم نور رب العالمین • بر بیاده دره اوکنده مجمل کل
بیک خنده تندرا کا روح الامین • اولای منشور ما نزل خیر البشر
تا ابد طغرای ختم المرسلین • صلی الله علیه وسلم
فی مدح صاحبه علی التحقیق حضرت ابی بکر صدیق

36

علی الخصوص • ورود با خلوص • اول مخصوص بشارت
آیت ثانی اثنین اذهما فی الغار • اول مرد فرسوران
مهاجر و انصاره اعنی ابا بکر یار غاره وفادار محمد مختاره
اولسو نکه مخزن اسرار نبوی • و مهبط انوار مصطفوی
نظم اول محرم راز اتقانی • اول محرم کعبه امانی
اول همدم خاص غار ثانین • اول خواجه چار سوی کونین
صدیق طریق استقامت • سالوک معارج کرامت
چون ولدی رسوله یا صدیقی • حقا که او در امام سابق
چون صدق دلجانی همدم اولدی • اسرار رسوله محرم اولدی
کما قال النبی صلی الله علیه وسلم ما صب الله فی صدری
شیئا الا و صببته فی صدر ابی بکر الصدیق
و قال النبی صلی الله علیه وسلم ان لله تسعة و تسعین
اسما من تخلق بواحد منها دخل الجنة فقام
ابو بکر رضی الله عنه فقال ألی انا هی یا رسول الله
فقال علیه الصلوة والسلام کلا ولکن یا ابا بکر رضی الله

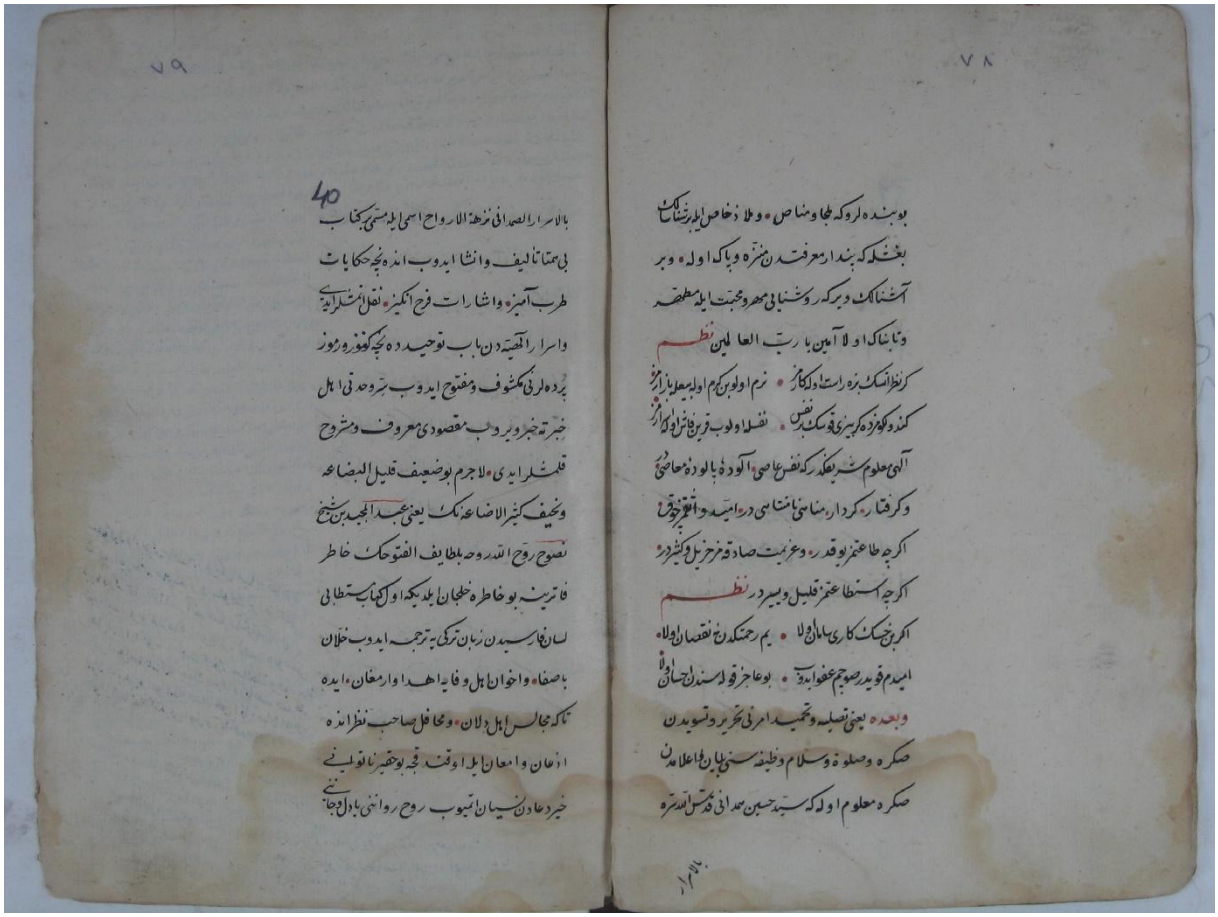
واول اصل شجرهٔ ولایت • واول نوع ثمرهٔ نجابت •
اسد الله الغالب • علی بن ابی طالب • حضرتلرینک
شیر میدان شجاعت • ومیر دلاوران سخاوتدر نظم
یو قدر بخاده ظلیلک علی الکمال • کافیدر کالنه بیغام لافتی
بیتر شرف اکا کفو اخ ایدوبانی • حقنده اول لاوکی اندر وقتی
کما قال سبحانه وتعالی ویطعمون الطعام علی حبه مسکینا
ویتیما واسیرا • علم رتضانک کمال فضل وتقوی • وعلم
وحی ایله حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم بوبشارت
عظمی عقل صافیه کامل درکه بو مرشد در انا مدینة
العلم وعلی بابها ومن اراد الحکمة فلیات
من بابها وقال الشاعر فی کمال بدله بیت
من طلب الجهة فلیکن کعلی • بهر الالف وموحشتیم •
فی مدح الامامین اعنی حضرت الحسن والحسین
وداحی اول امام معصوم • وسمام مرحوم • که زلالهٔ
سلالهٔ دختر پاکیزهٔ سیدة النساء العالمین • امام حسن وامام

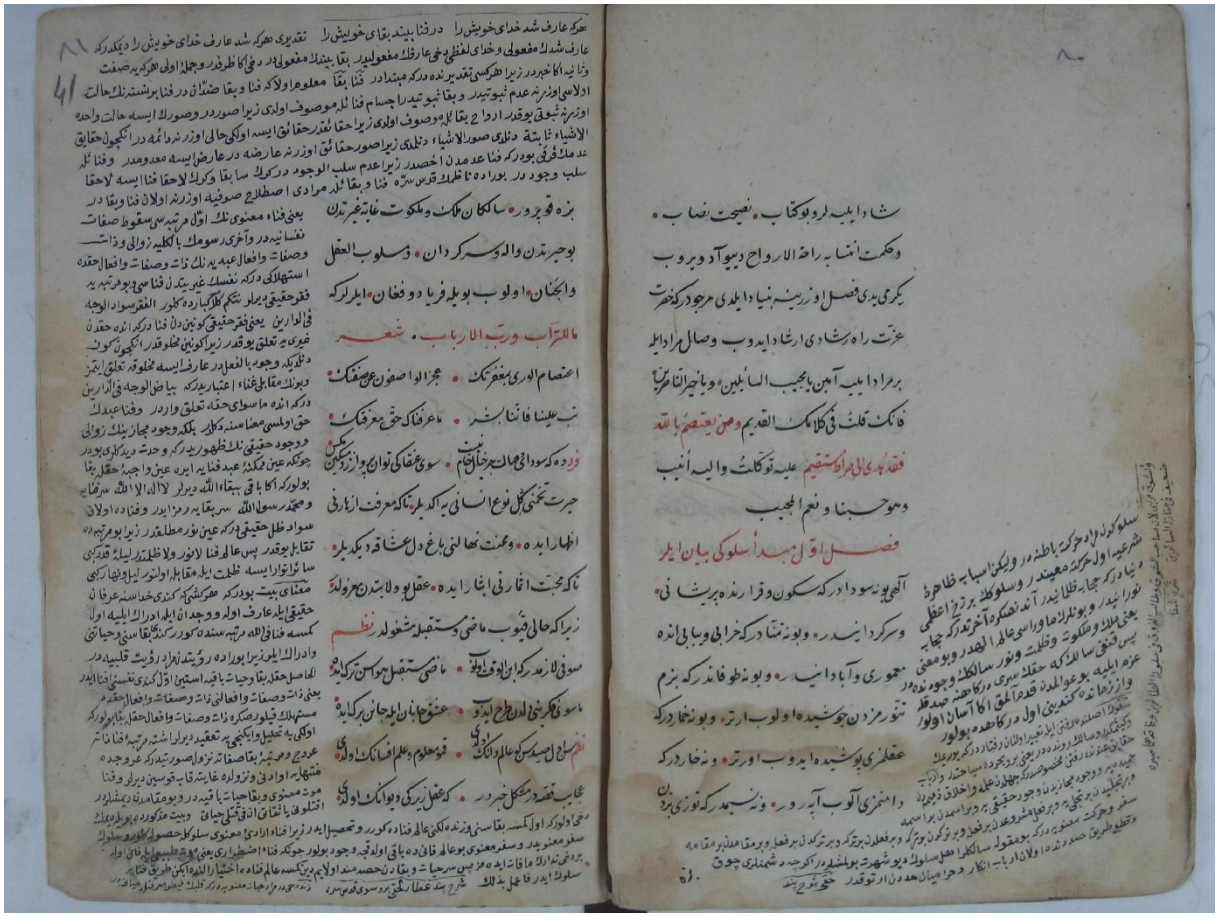
لحسین

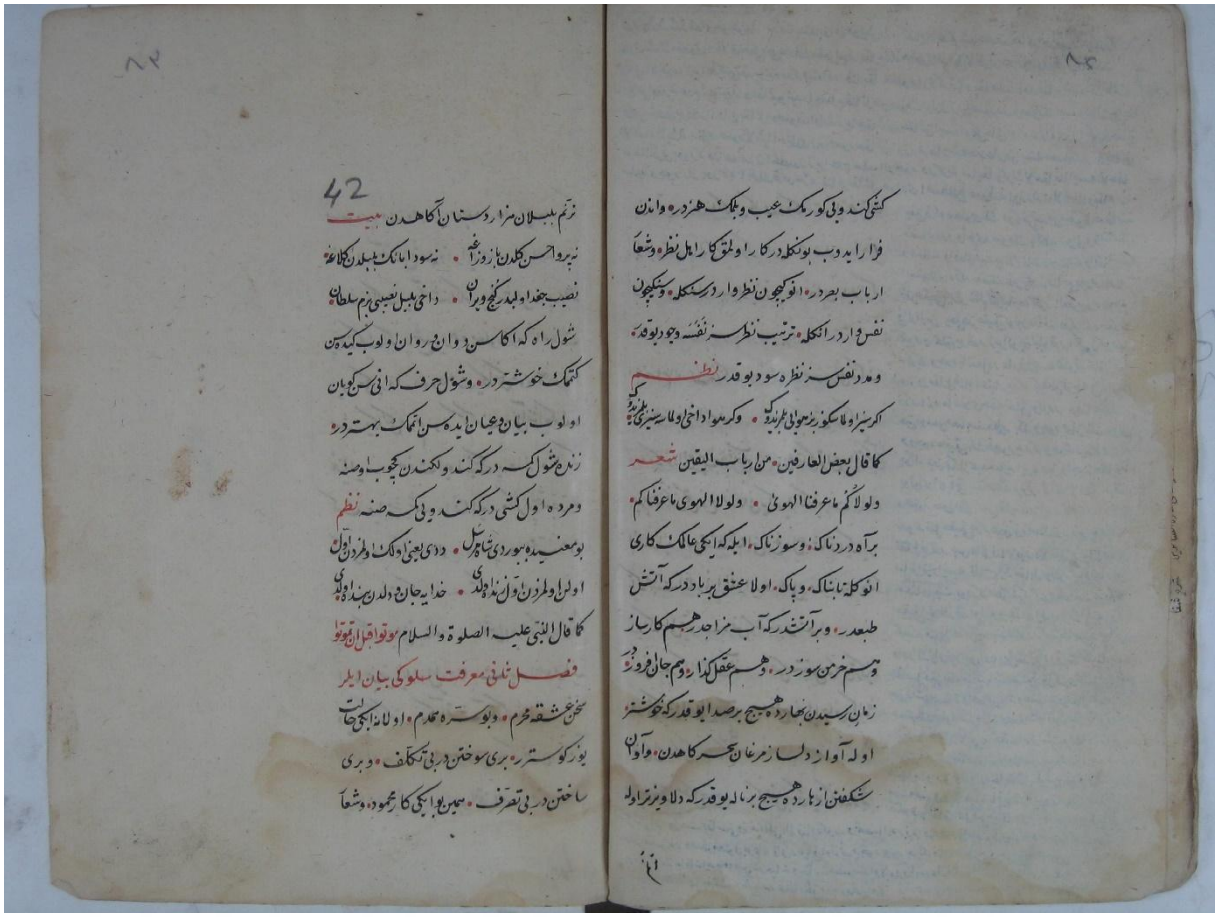
حسین حضرتلرینک اولسونکه سید شبان اهل
جنان وامیر دلیر دلاوران میدان عرفان در نظم
بن نجیبه مدح ایدم حسن ایله حسینکم • ایکی سماء رضی الله عنهما •
بدر منیر بحری سخا کوکب مضی • آسفته دجاله هم ارض وسما

مناجات لواهب النجات

الهی ومولای هر کله که زبانمزه زبان ایرشدره
اندن دها عمرکده اموشن ویرقالمزه توفیق هدایت
ایله کردارلک ویره قلبزه تلقین عنایت ایله کفتارلک
بغشله برنور ویرکه طلعتی ظلمت آب وکلی باده
ویروب مراده ایرم • وبرحضور بغشله که لذتی حضوری
شغل جاه دلی مزاده ویروب سداده ایرم •
شول علم که عطا ایلدک عمل ایله آراسته ایله • وشول
عمل که اعطا ایلدک اخلاص له پیراسته ایله • اخلاص ری
خطر عظیمدن خلاص ایدوب • جناب عزتنه باکی
بیاض صحیح • وبیاض صحیح • وبیاض صحیح

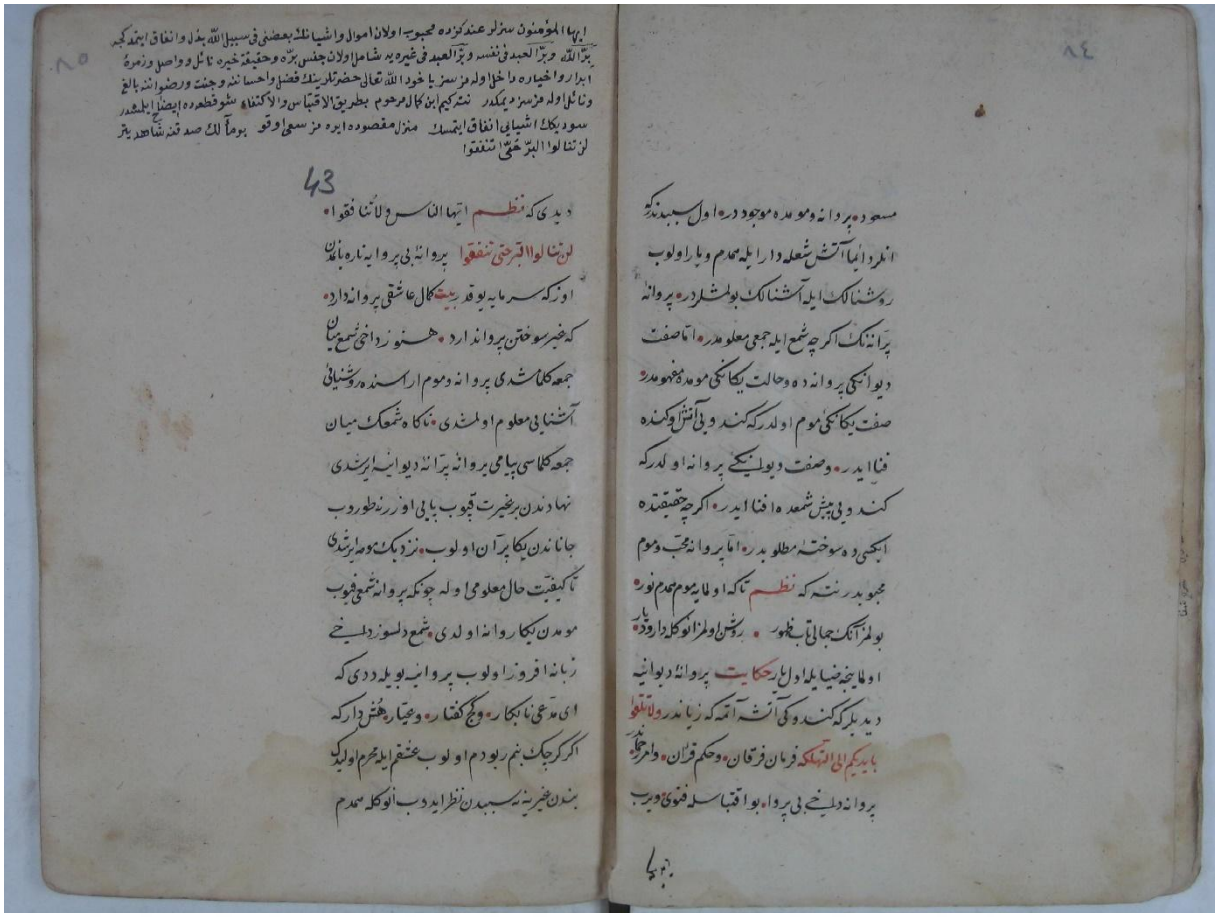
کشتی کند وبی کو رمک عیب وبمک هنر ده • واندن
فوارا یه دوب بونکله در کار اولمق کا رابل نظره وشعا
ارباب بصر ده • انو کچون نظر وار در سنکله • وسنکچون
نفس وار در انکله • ترتیب نظر سز نفسه وجود بوقدر •
ومدنفس سز نظره سود بوقدر نظم
اکر سیراو ملا سکوز بزموبای عمر بدر کی • وکر سواد انمی اولا سه سیری بلمز دوکی
کما قال بعض العارفین • من ارباب الیقین شعر
ولولاکم ما عرفنا الهوی • ولولا الهوی ما عرفنا کم •
برآه در دناک • وسوزناک • ابله که ایکی مالک کاری
انو کله نا باناک • وپاک • اولا عشق بربادر که آتش
طبعدر • وبرآتشدر که آب مزاجدر هم کارساز
وهم خرمن سوزدر • وهم عقل کذاره وهم جان فروزدر
زمان رسیدن بجاره هیچ برصد ابوقدر که خوشتر
اولہ آواز دلسازمرغان سحر کاهدن • واوآن
شکفتن ازباره هیچ برنا دیوقدر که دلاویزتر اولہ

42

نزهتم بلبلان مزاردستان آکاهدن بیت
نیه رواحسن کلدن بازوزاغه • نه سود اباناک بلبلدن کلاغه
نصیب جغداولدیکنج ویران • دانی بلبل نصیبی بزم سلطان
شول راه که اکا سن دوان مروان • ولوب کیده سن
کتمک خوشتردر • وشول حرف که انی سن کویان
اولوب بیان وعیان ایده سن انمک بهتردر •
زندن شول کسه درکه کندو لکندن کچوب وصنه
ومرده اول کشی درکه کندو بی کندصنه نظم
بومعنیده بوردی شاه رسل • دوای یعنی اولک اولمزدن اول
اولرا اولمزدن اول نه اولدی • خدایه جان ودلدن بنده اولدی
کما قال النبی علیه الصلوة والسلام موتوا قبل ان تموتوا

فصل ثانی معرفت سلوکی بیان ایلر

سخن عشقه محرم • وبوسره مقدم • اولا نه ایکی حالت
یوزکوسترر • بری سوختن دربی تکلف • وبری
ساختن دربی تصرف • سهین بوایکی کارنمود • وشعا

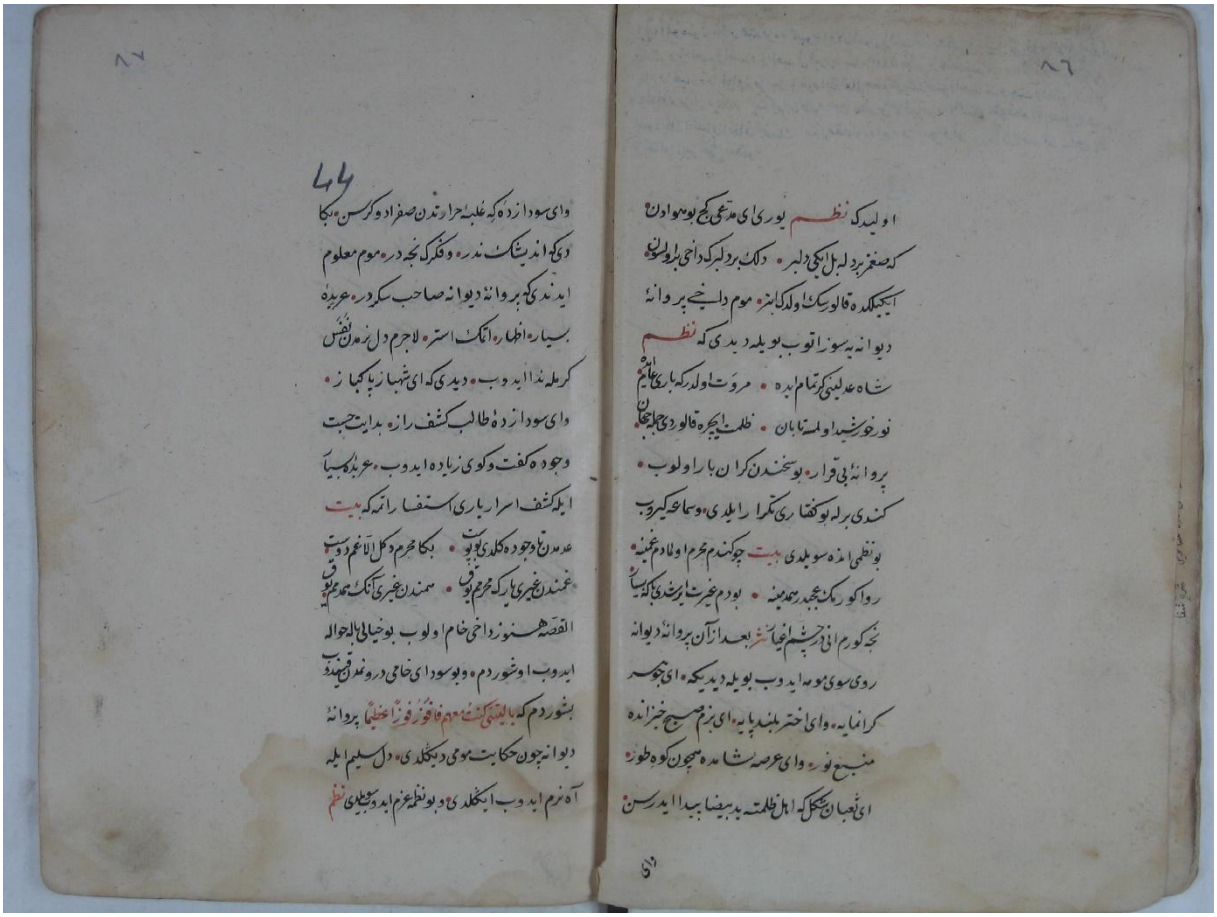

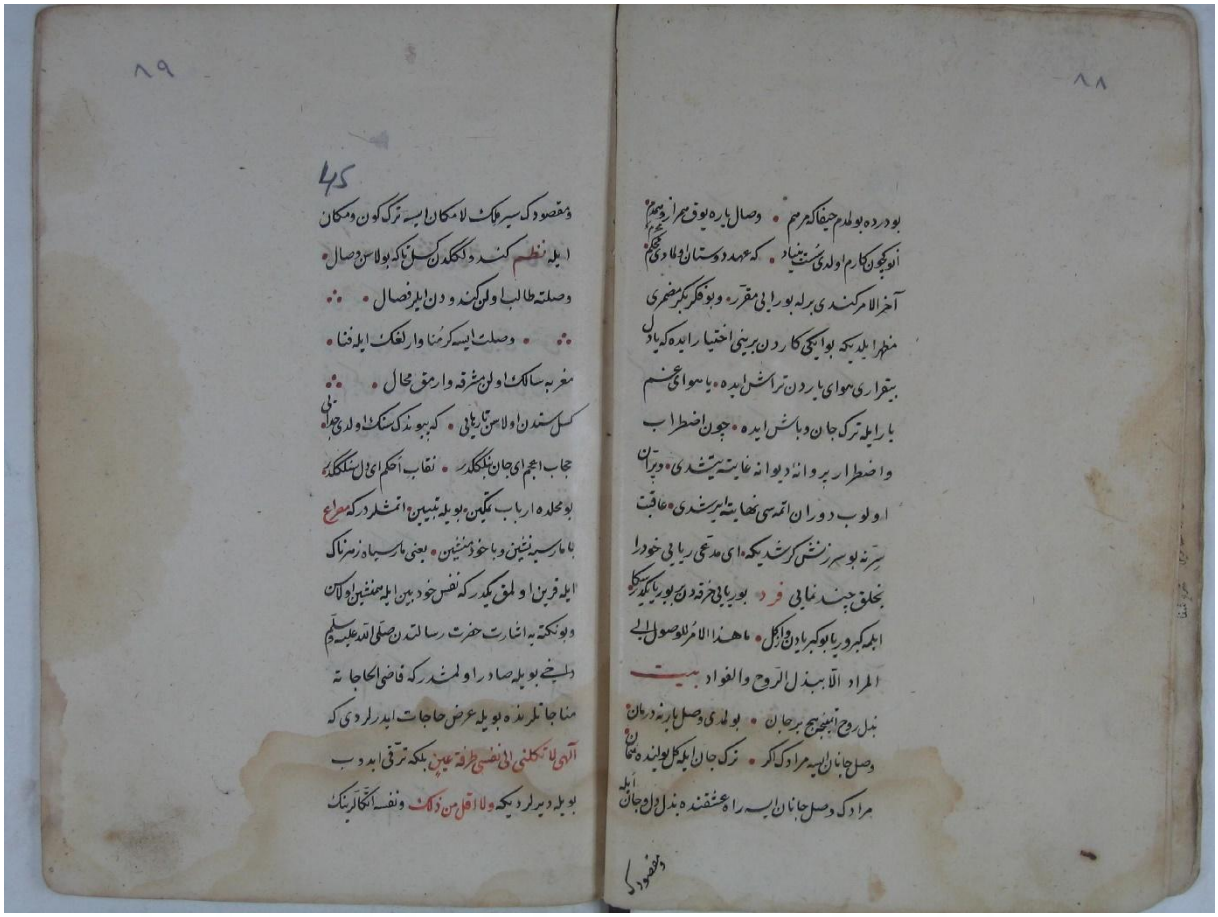
مسعود پروانه و موده موجود دره اول سبیدنکه
انمرد ایما آتش شعله دار ایله همدم و یار اولوب
روشنا لک ایله آشنا لک بولمشلردر • پروانه
پرانه نک اگرچه شمع ایله جمعی معلومدر • اما صفت
دیوانکی پروانه ده وحالت یکانکی مومده مفهومدر •
صفت یکانکی موم اولدرکه کندوی آتشه کنده
فنا ایدر • وصفت دیوانیکی پروانه اولدرکه
کندوی پیش شعله فنا ایدر • اگرچه تجربه
یکمیوده سوخته مطلوبدر • اما پروانه محب و موم
محبوبدرسنه که نظم تا که اولمایه موم همدم نور •
بولمز آنک جمالی تاب ظهور • ریشن اولمز انوکلدار وذ یار •
اولمایه ضیا یله اول یار حکایت پروانه دیوانیه
دیدیلرکه کندوکی آتشه آتمه که زیاندر ولا تلقوا
بایدیکم الی التهلکه فرمان فرقان • وحکم قرآن • وامر مجمل •
پروانه دلیجی بی پروا • بو اقتباسله فنوی ویرب

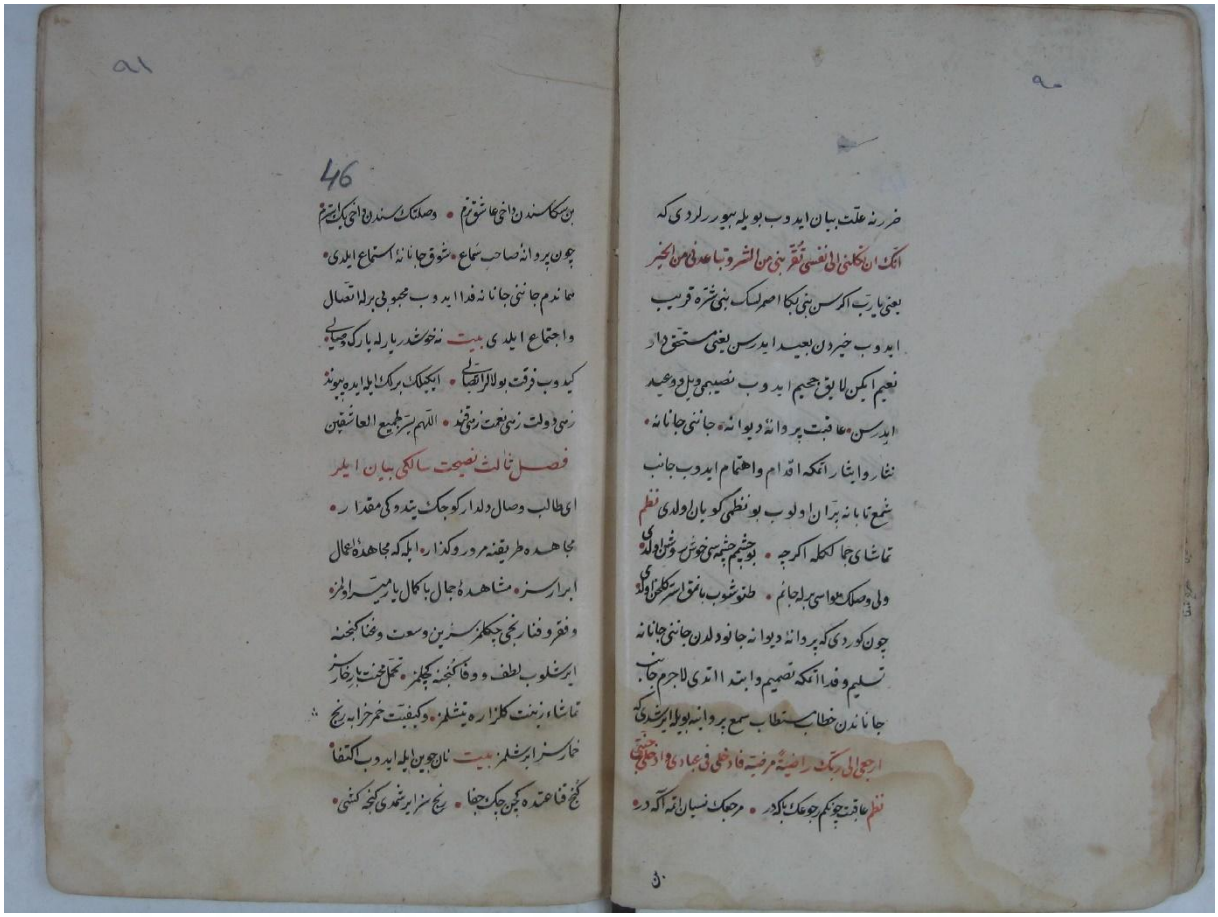
ایها المؤمنون سزلر عندکزده محبوب اولان اموال و اشیانکزدن بعضنی فی سبیل الله بذل و انفاق ایتمدکجه
برّ الله حاصل اولماز کسب برّ العبد فی نفسه و برّ العبد فی غیره یه شامل اولان جنس برّه و حقیقة خیره نائل و واصل و زمرهٔ
ابرار و اخیاره داخل اولمه مزسز یا خود الله تعالی حضرتلرینک فضل و احسانه و جنت و رضوان الله بالغ
و نائل اولمه مزسزدیمکدر نسترکیم ابن کمال مرحوم بطریق الاقتباس و الاکتفاء سطو فطعه ده ایضاً بالمعنی
سود یکز اشیایی انفاق ایتمکز منزل مقصوده ایره مزسکز و قو بوما لک صد قنه شاهد یتر
لن تنالوا البرّ حتی تنفقوا

43

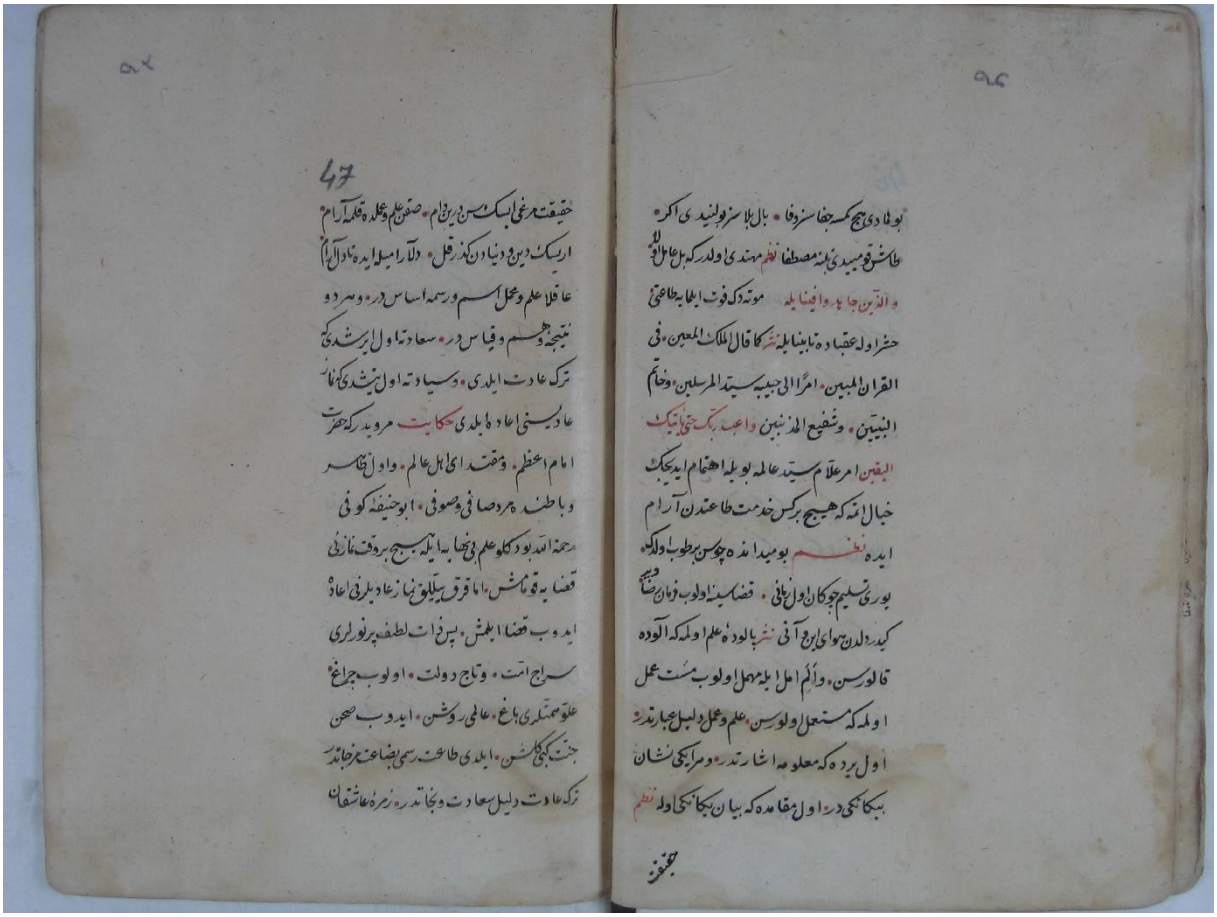
دیدی که نظم ایها الناس و لا تنا فقوا •
لن تنالوا البر حتی تنفقوا پروانه بی پروانه نه بابدن
اونکه سرمایه بو قدر بیت کمال عاشقی پروانه دار •
که خیر سوختن پروانه دارد • هنوز داغی شمع میان
جمعه کلمانشدی پروانه و موم ارا سنده روشنایی
آشنایی معلوم اولمشدی • ناگاه شمعک میان
جمعه کلماسی بیامی پرانه دیوانه ایرشدی
نهادندن بر خیرت قپوب بابی اوزرنه طوروب
جاناندن یکا پرآن اولوب • نزدیک موده ایرشدی
تا کیفیت حال معلومی اولمه چونکه پروانه شمعی شوب
مومدن یکا روانه اولدی • شمع دلسوز دلیجی
زبانه افروز اولوب پروانه یو یله دیدی که
ای مدعی نابکار • وی کفتار • وعیار هفت دار که
اگر کرچک بنم ربودم اولوب عنقم ایدرحم اولدک
بندن خبر نه یه سبیدن نظر ایدوب انوکله همدم

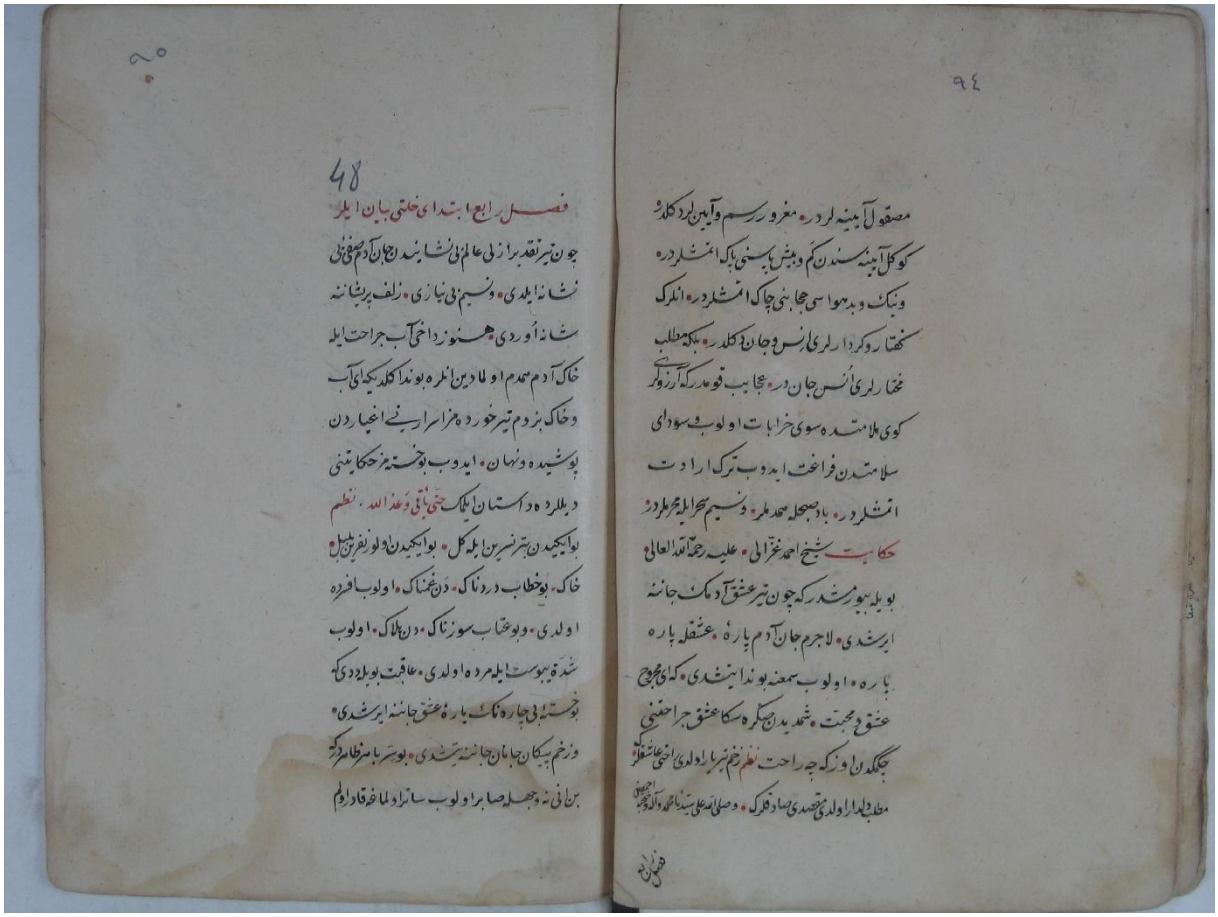
ضرر نه علت بیان ایدوب بویله بیورر لردی که
انک ان تکلنی الی نفسی فتقربنی من الشر وتباعدنی من الخیر
یعنی یارب اکر سن بنی بکا امر لسک بنی شره قریب
ایدوب خیردن بعید ایدرسن یعنی مستحق دار
نعیم ایکن لایق جحیم ایدوب نصیبمی ویل وعید
ایدرسن معاقبت پروانه دیوانه جانی جانانه
نثار وایثار انکه اقدام واهتمام ایدوب جانب
شمع تابانه پران اولوب بو نظمی کویان اولدی نظم
تماشای جمالکله اکرچه • بو چشیم چشمه سی خونریز اولدی
ولی وصلک دواسی یار جانم • طنوشوب مانع اولسه کلوب اولدی
چون کوردی که پروانه دیوانه جانوولدن جانی جانانه
تسلیم وفدا انکه تصمیم وابتدا ایتدی لاجرم جانب
جانداندن خطاب مستطاب سمع پروانه بویله ایرشدی که
ارجعی الی ربک راضیة مرضیة فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی
نظم عاقبت چونکم جوکلک بلکه • مرجعک نسیان اتمه آکه دره

بولمادی هیچ کمسه جفا سزوفا • بال بلا سزولمیدی اکر •
طاشی قومیدی بلنه مصطفا نظم مهندی ولدر که هل عاولاد
والذین جاهدوا فینا لنه موته دکی فوت ایلمایه طاعتی
حقنه ولدعبادته تاینا لنه شرکما قال الملک المعین فی
القران المبین • امرا الی حبیبه سید المرسلین وخاتم
النبیین • وشفیع المذنبین واعبد ربک حتی یاتیک
الیقین امر علام سید عالمه بو بله اهتمام ایدیکاک
خیال امته که هیچ برکس خدمت طاعتدن آرام
ایده نظم بو میدانده چوکس برطوب ولکه •
بوری تسلیم چوکان اول یانی • فضا سینه اولوب فرمان قضا
کیدر دلدن هوای ارمق آنی نثر بالوده علم اولمه که آلوده
قالورسن • وائم اهل ایله مهمل اولوب مست عمل
اولمه که مستعمل اولورسن • علم وعمل دلیل عبادتدر •
اول یرده که معلومه اشارتدر • ومرایکی نشان
بیکانکی در • اول مقامده که بیان بیکانکی اولر نظم

تحفه

حقیقت مرغی ایسک سن دیرلر ام • صفین علم وعلمه قلمه آرام •
ایسک دین ودنیادن کذرقل • دلآرامیله ایده مأوا ل آرام •
عاقلا علم وعمل اسم ورسمه اساس درر • وبو ردو
نتیجه وهم وقیاس درر • سعادته اول ارشدی کی
ترک عادت ایلدی • وسیادته اول نیشدی کی نماز
عادیسنی اعاده ایلدی حکایت مرویدر که حضرت
امام اعظم • ومقتدای اهل عالم • واول ظاهر
وباطنده هر وصافی وصوفی • ابو حنیفه کوفی
رحمة الله بو دکلو علم فی نهایه ایله بسیج بروقت نمازنی
قضایه قومامش • اما قرق سلیلوق نماز عادیلرنی اعاده
ایدوب قضا ایلمش • بر ذات لطف پرنورلری
سراج امت • وتاج دولت • اولوب چراغ
علوم ممتلری باغ • عالمی روشن • ایدوب صحن
جنت کبی کلشن • ایلدی طاعته رسمی بضاعتی مزجاتدر
ترک عادات دلیل سعادت وبجاتدر • زمره عاشقان

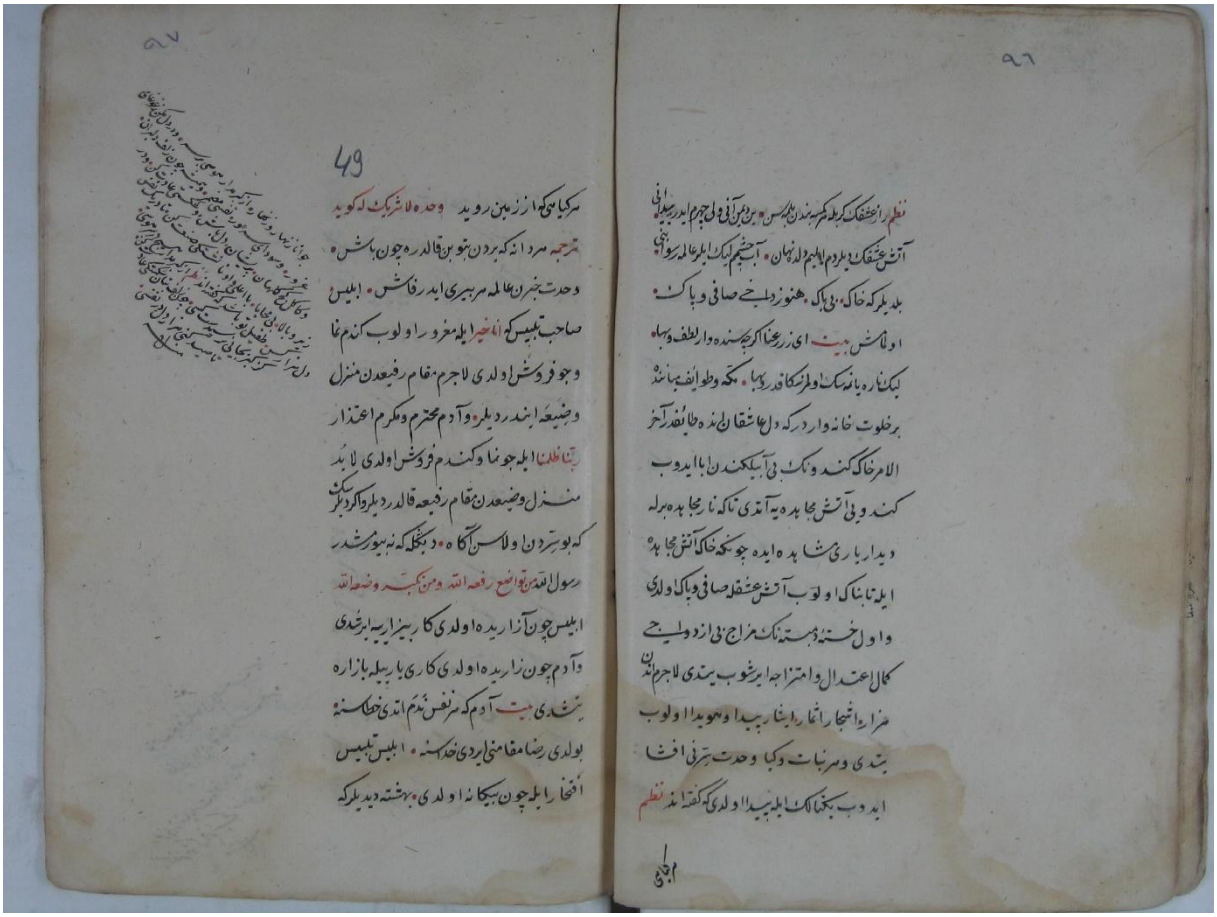

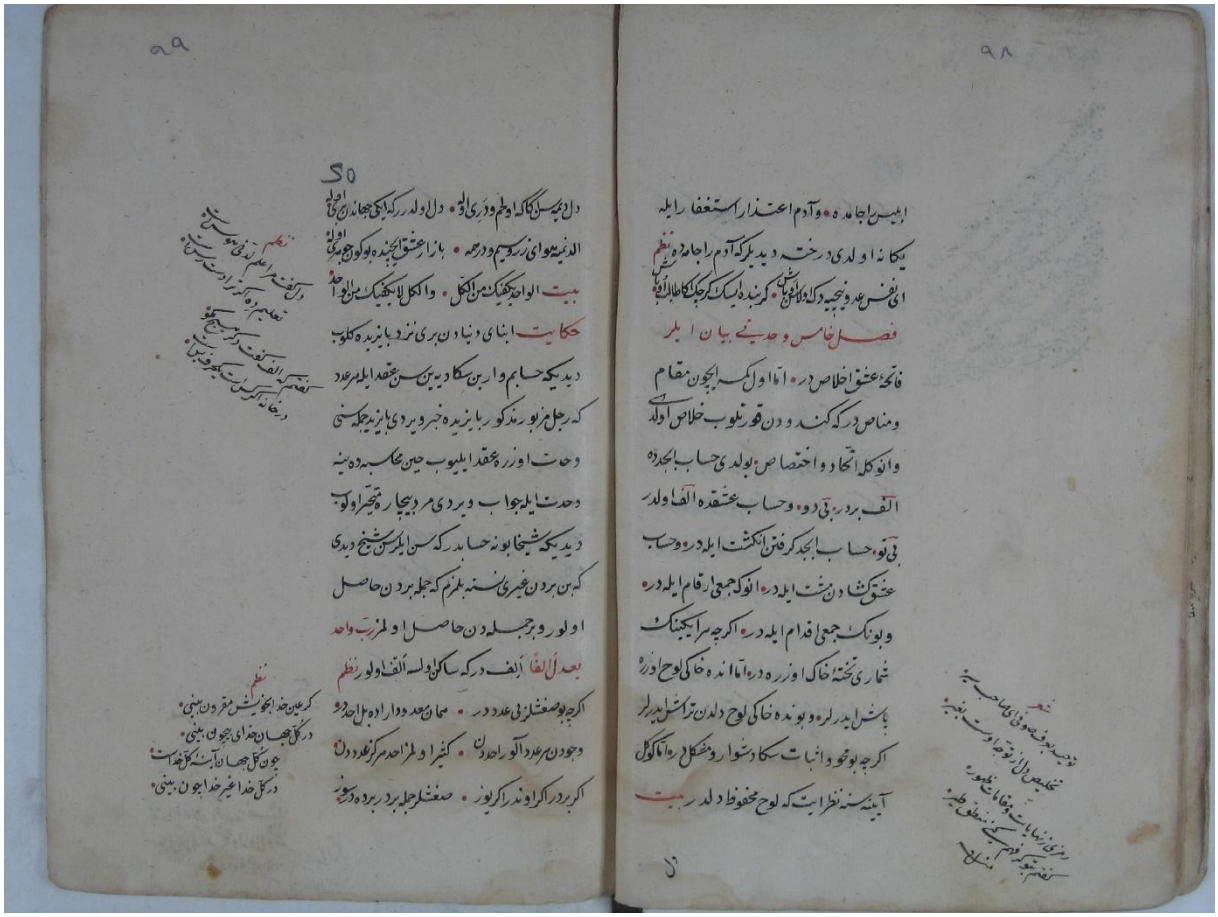
مصقول آیینه لردر • مغرور رسم و آیین لردکلدر •
کوکل آیینه سندن کم و بیش پاکی امتشار در •
وینک و بدهواسی جهانی چاک امتشار در • انلرک
سخطارکردارلری انس و جان دکلدر • بلکه مطلب
غبارلری انس جان در • عجایب قومدرکه آرزولرے
کوی ملامتده سوی خرابات اولوب سودای
سلامتدن فراغت ایدوب ترک ارادت
امتشار در • بادصبحله محمد ملر • ونسیم سحرایله محرملردن
حکایت شیخ احمد غزالی • علیه رحمة الله العالی •
بویله بیورمشدرکه چون تیر عشق آدمک جانینه
ایرشدی • لاجرم جان آدم پاره • عشقله پاره
پاره • اولوب سمعنه بوندا ایتشدی • که ای مروج
عشق و محبت • شمدیدن جگره سکا عشق جراحتینی
جگلدن اوزکه چه راحت نظم خنجر یارا ولدی اخی عاشقلر
مطلب ولدار اولدی مقصدی صاد فرکر • وصلی الله علی سیدنا محمد وآله وصحبه اجمعین

فصل رابع

فصل رابع ابتدای ختنی بیان ایلر

چون تیر تقدیر ازلی عالم نی نشانیدی جان آدم صفی نی
نشانه ایلدی • ونسیم نی نیازی • زلف پریشانه
شانه اوردی هنوز داخی آب جراحت ایله
خاک آدم سمدم اولادین انلره بوندا کلدیکی آب
وخاک بزوم تیر خورده مزاسرارینے اغیاردن
پوشیده ونهان • ایدوب بوحسنه مزحکایتنی
دیللره داستان ایلک حتی باقی وحده الله • نظم
بوایکیدن ترنسرین ایله کل • بوایکیدن اولو نغرین بلبل •
خاک • بوخطاب دردناک • دن غمناک • اولوب افسرده
اولدی • وبوخطاب سوزناک • دن بلاک • اولوب
شدة بیوست ایله مرده اولدی • عاقبت بویله دی که
بوحسته بی چاره نک پاره عشق جانینه ایرشدی •
وزخم پیکان جانان جانینه یتشدی • بوسر باسر ظاهر درکه
بن انی نه وجهله صابر اولوب سائر اولماغه قادر اولم

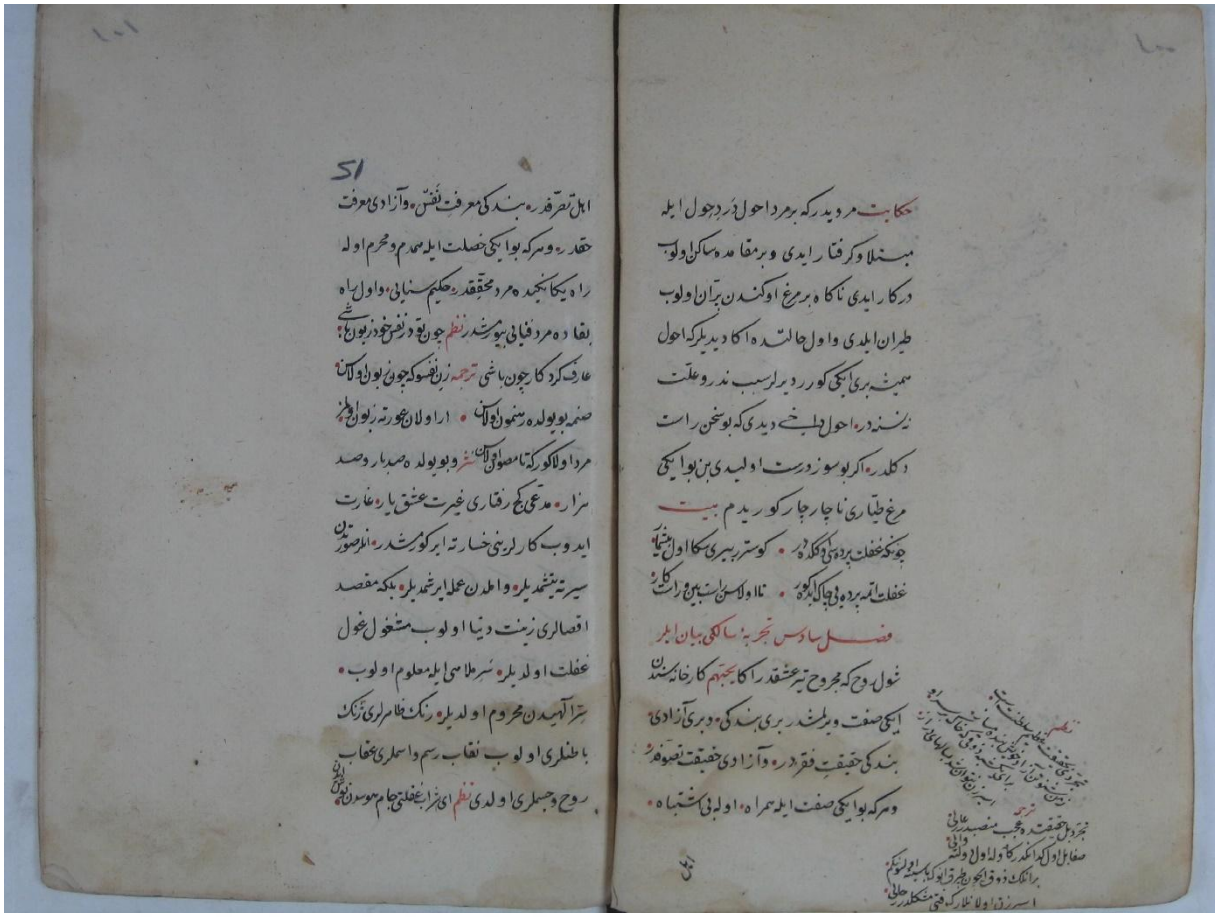
ابلیس را جامده ۰ و آدم اعتذار استغفار را بله
یکانه اولدی درخته دیدیلر که آدم را جامده
ای نفس عدو نجیبه دکه انا الحق ۰ کرنبده ایسک کرحلک کاطالب
فصل خامس و حدتنی بیان ایلر
فاتحه عشق اخلاص در ۰ اما اول کسه ایچون مقام
ومناصب درکه کندو دن قورتوب خلاص اولدی
وانوکل اتحاد و اختصاص بولدی حساب ابجد ده
الف بر در بی دو ۰ وحساب عشقده الف اولدر
بی تو حساب ابجد کرفتن انکشت ایله در ۰ وحساب
عشق کشادن شست ایله در ۰ انوکه جمعی ارقام ایله در ۰
وبونک جمعی قدام ایله در ۰ اکرچه سرایکینک
شماری تخته خاک اوزره در ۰ اما انده خاکی لوح اوزره
باسل ایدرلره و بونده خاکی لوح دلدن تراشل ایدرلر
اکرچه بو محو و اثبات سکا دشوار و مشکل در ۰ اما کول
آینه سنه نظر ایت که لوح محفوظ اولدر ۰ بیت

نظم
توحید بوقه صوفی ای صاحب یقین
تخلیص دل از تعدد اوست نه تنین
در دیر و کنشت و خانقاه و بطحا
من روی زنهایت و وفا میبینم
کفر است بتی شکستن و زنار گسست
در خانه اگر کس است یک حرف بس است

٥٥

دل بیمسن کاکه اولم وری اوله ۰ دل اولدر که انبکی جهاندن اولی
الدنیه هوای زر و سیم و درهم ۰ بازار عشق اینجنده بولور جمله برابر
بیت الواحد کهفک من الکل ۰ والکل لا یکفیک من الواحد
حکایت ابنای دنیا دن بری نزد بایزیده کلوب
دیدیکه حسابم وار بن سکا دیه بن سن عقده ایله مرعد
که رجل مزبور مذکور بایزیده خبر ویردی بایزید جله سنی
وحدت اوزره عقده ایله یوب حین محاسبه ده بنه
وحدته ایله جواب ویردی مرد بیچاره متحیر اولوب
دیدیکه شیخنا بونه حساب در که سن ایلرسن شیخ دیدی
که بن بردن غیری سنه بلدم که جله بردن حاصل
اولور و هر جله دن حاصل اولور ضرب واحد
بعد ال الفا الف در که ساکن اولسه الف اولور نظم
اکرچه بو صفر لی عدد در ۰ همان عدد وارادهٔ احد در ۰
وجود بن عدد آلور احد دن ۰ کثیرا ولمز احد مرکز عدد دن
اکر در اکر اوندر اکر یوز ۰ صفر لر جله بردر بره در یوز

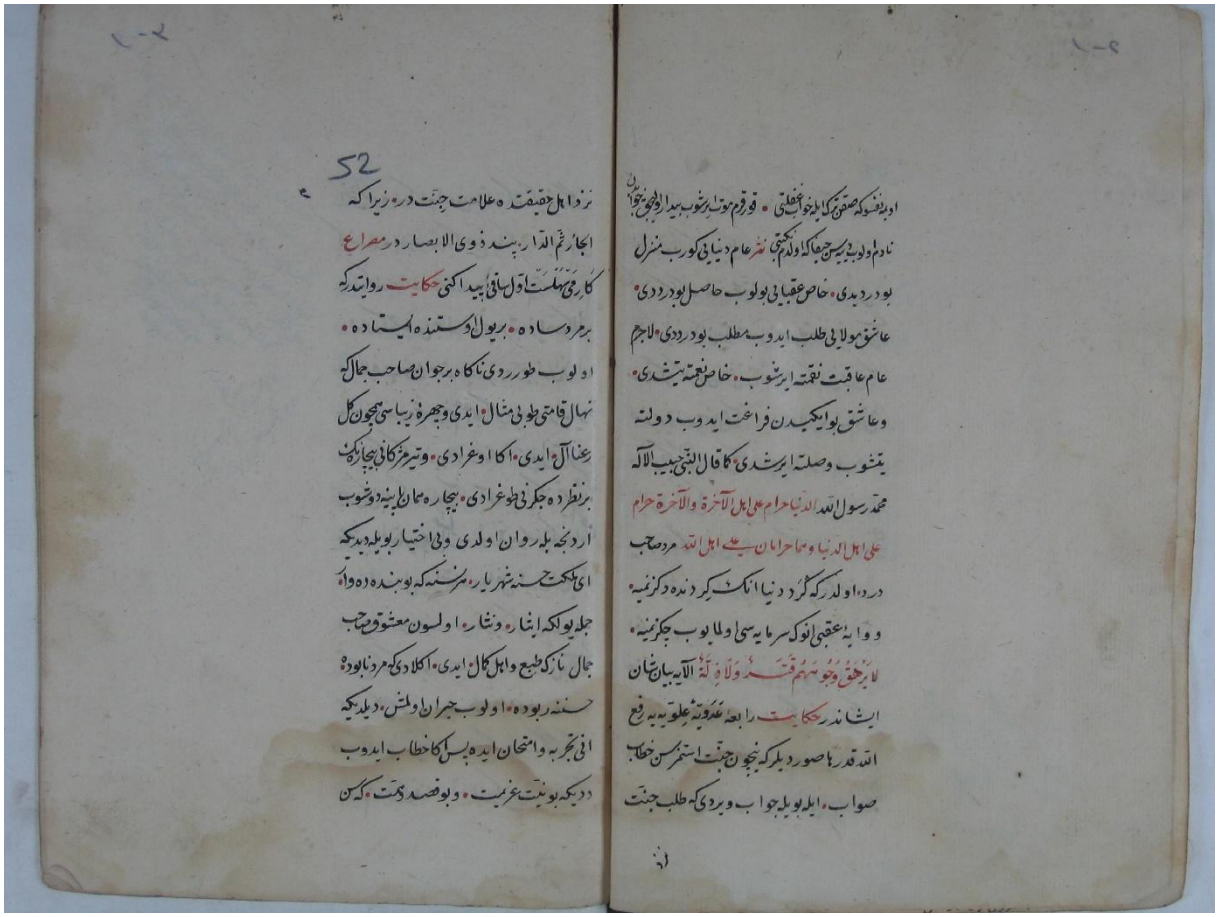
نظم
کر عین خدا بکو کرشمش مقرون بینی
در کل جهان خدای بیچون بینی
چون کل جهان آینه کل خداست
در کل خدا غیر خدا بچون بینی

حکایت مرویدر که بر مرد احول دُر دِجول ایله
مبتلا و کرفتار ایدی و بر مقاده ساکن اولوب
در کار ایدی ناکاه بر مرغ اوکندن بران اولوب
طیران ایلدی و اول حالتده اکا دیدیلر که احول
همیشه بری ایکی کورر دیرلر سبب ندر و علت
نیسنه در. احول دیدی که بو سخن راست
دکلدر. اکر بو سوزدرست اولسیدی بن بوایکی
مرغ طیاری ناچار چار کورمیدم بیت
چو که غفلت پرده دی دکلدر • کو ستر بیری سکا اول ایکیدر
غفلت اتمه پرده دی چاک ایلکوکه • نا اولاسن ایکی بین دراک کلکه

فصل سادس تجریه سالکی بیان ایلر

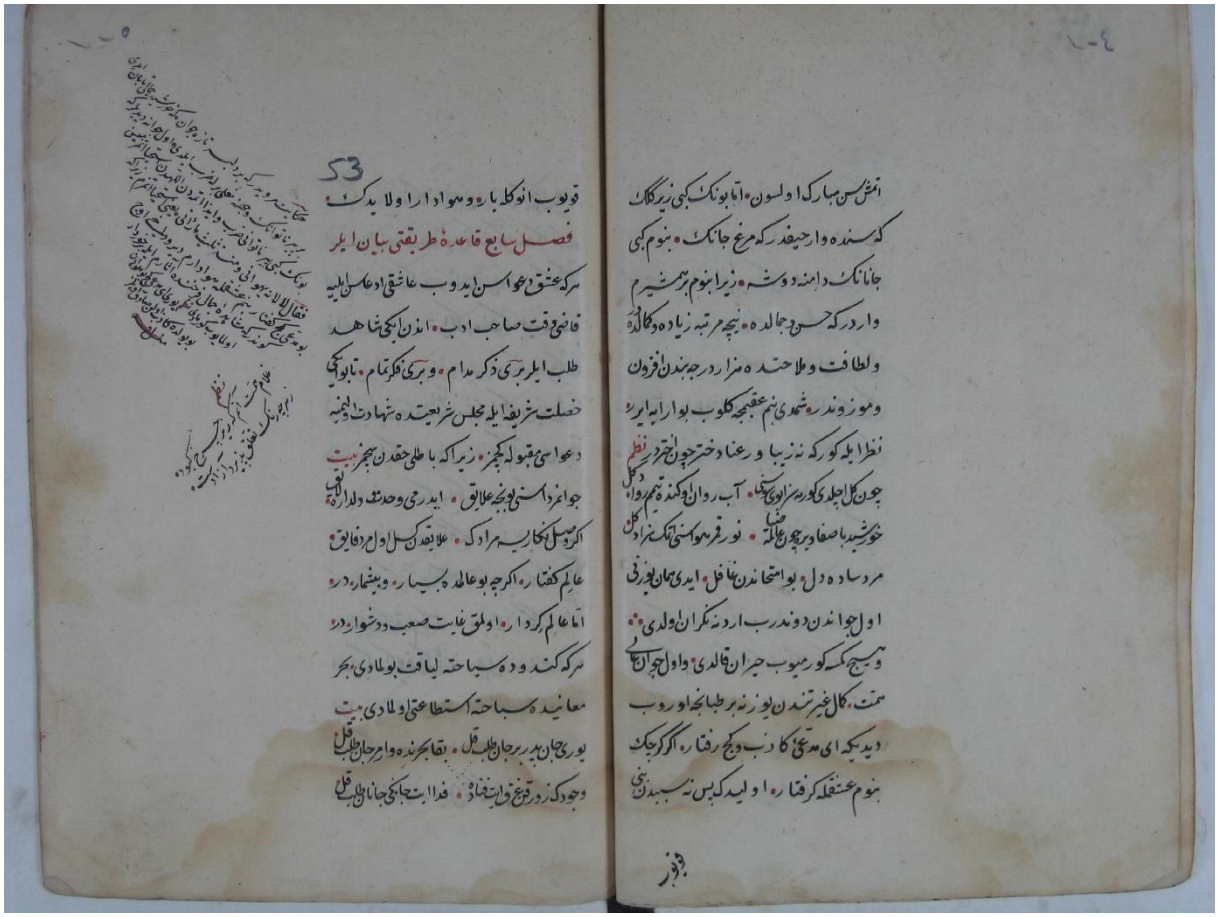
شول روح که مجروح تیر عشقدر اکا جهنم کافر خانه سندن
ایکی صفت ویرلمشدر بری بندکی • دیکری آزادی
بندکی حقیقت فقردر • و آزادی حقیقت تصوفدر
و سر که بوایکی صفت ایله همراه • اولدی اشتباه •

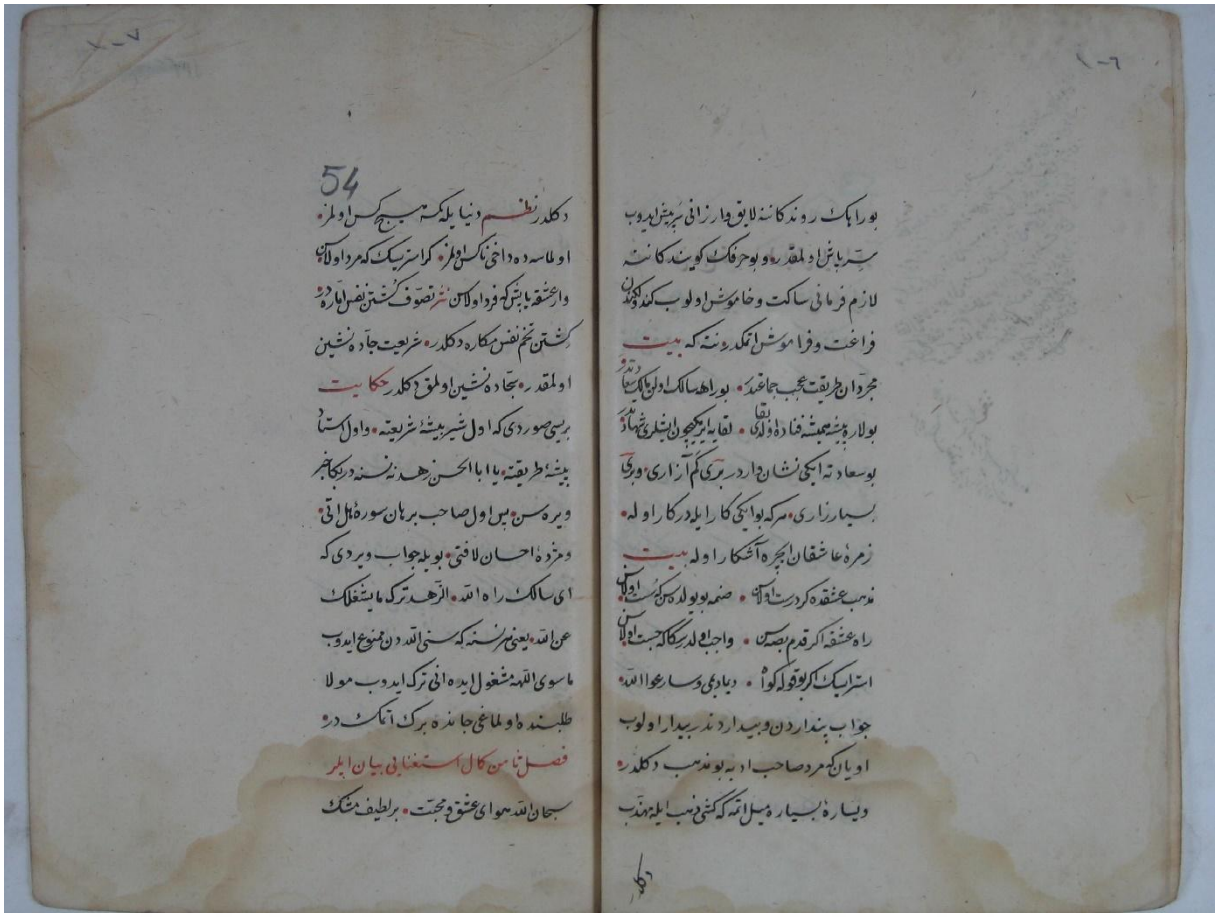

اوینفسوکه صفوتی کاید خواب غفلتی • قوم قوم موت رشوب بیدار ایجون بخوابلر
نادم اولوب دیرسن جهاکه اولدم کیمی نه عام دنیانی کوب منزل
بود ردیدی • خاص عقبانی بولوب حاصل بود ردی •
عاشق مولانی طلب ایدوب مطلب بود ردی • لاجم
عام عاقبت نقمته ایرشوب • خاص نعمته ایرشدی •
وعاشق بولایکیدن فراغت ایدوب دولته
یتشوب وصلته ایرشدی کما قال النبی صلعم الا کله
محمد رسول الله الدنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرة حرام
علی اهل الدنیا وهما حرامان علی اهل الله مردصاحب
درد اولدرکه کرد دنیا انک کردنده دکزمیه •
وواینه عقبی انوکسر مایه سهی اولمایوب چکزمیه •
لا یَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَکْبَرُ الآیه بیان شان
ایشاندر حکایت رابعه عدویه علویه یه رفع
الله قدرها صوردیلرکه نیچون جنت استمرسن خطاب
صواب • ایله بویله جواب ویردی که طلب جنت

52

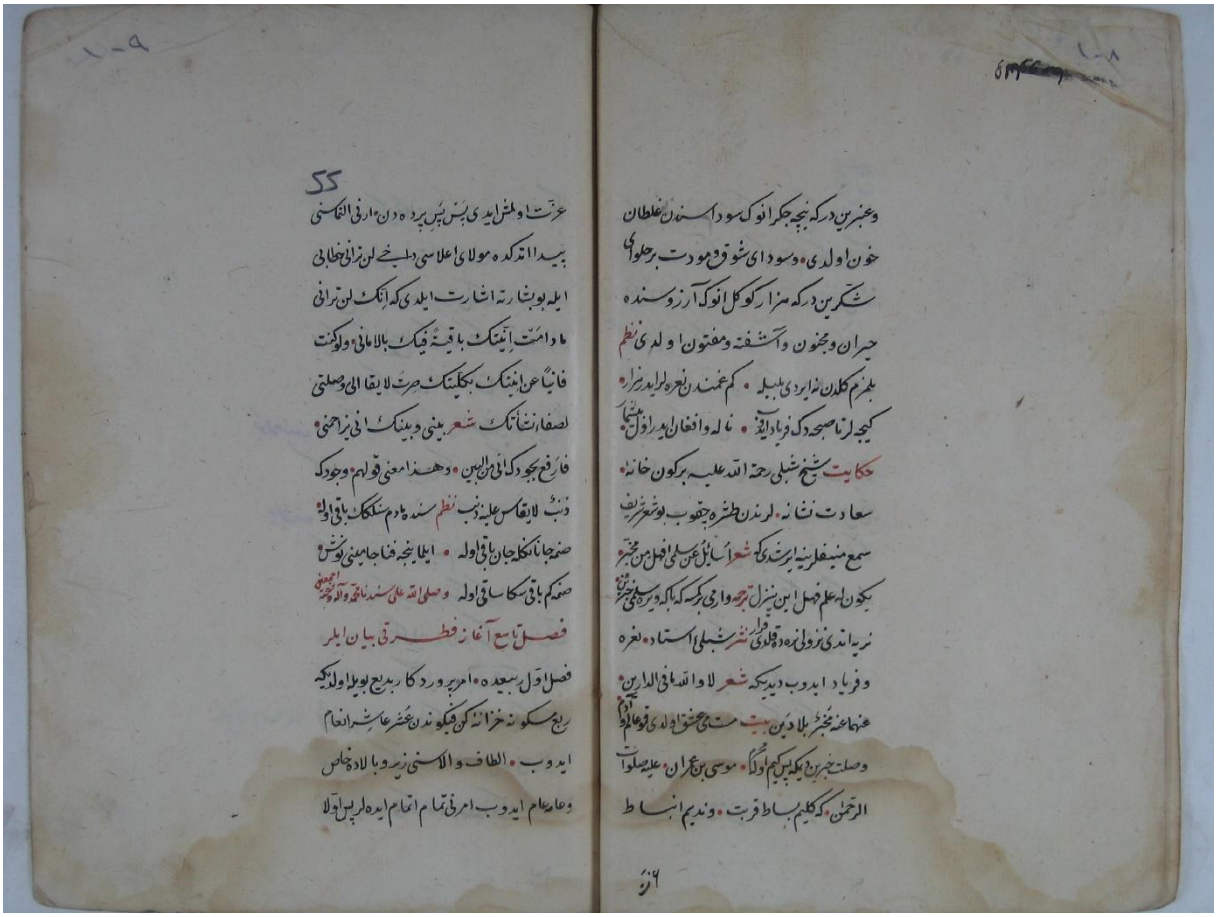
نزد اهل حقیقت ده علامت جنت در • زیراکه
الجار ثم الدار بیند ذوی الابصار در مصراع
کار دنی تمامست اول ساقی پیدا کنی حکایت روایت ایدرکه
برمرد ساده • بریول اوستنده ایستاده •
اولوب طورردی ناکاه برجوان صاحب جمال که
نهال قامتی طوبی مثال • ایدی وچهره زیباسی مجنون کل
رعنا آل ایدی • اکا اوغرادی • وتیر مژکانی بیچاره کنک
برنظر ده جکرنی طوغرادی • بیچاره همان پایه دوشوب
اردنجه بلدروان اولدی ونی اختیار بویله دیدیکه
ای ملکت حسنه شهریار • مرسنه که بوبنده ده وار
جمله یولکه ایشاره ونشار • اولسون معشوق صاحب
جمال نازک طبع واهل کمال ایدی • اکلادیکه مرد نابود ه
حسنه ربوده • اولوب حیران اولدی • دیدیکه
انی تجربه وامتحان ایده یم اکا خطاب ایدوب
دیدیکه بونیت عزیمت • وبو قصد همت • که سن

بو راہ رو ندکانہ لابق وار زانی سر پیش ایدوب
سر باش دلمقدر و بو حرفلک کویندکانہ
لازم فرمانی ساکت و خاموش اولوب کندکوندن
فراغت و فراموش ایتمکدر و نہ کہ بیت
مجردان طریقت عجب جماعتند • بو اللہ سالک اولان سالکان اللہ
بولار ہ پیشہ ہمیشہ فنا دہ اولدی بقا • لقایہ ایریکچون ایشلری شہادہ
بو سعادتہ ایکی نشان وار در بری کم آزاری و بری
بسیار زاری • مرکہ بو ایکی کار ایلدر کار اولہ •
زمرہ عاشقان ایچرہ آشکار اولہ بیت
مذہب عشقدہ کردرستی و آئین • ضمہ بو یولدہ سکن کہ درست اولہ دین
راہ عشقہ اکر قدم بصدق سن • واجبدر کہ ترک ایدہ سن
استرایسک کہ بو قولہ کوا • دیبادی وسارعوا اللہ •
جواب پندار دن و بیدار دندر بیدار اولوب
او یان کہ مرد صاحب ادبہ بو مذہب دکلدر •
ویارہ بسیارہ میل ایتمہ کہ کشی مذہب ایلیہ مذہب

دکلدر نظم دنیا یہ کہ ہیچ کس اولمز •
او لماسہ دہ اخی نا کس اولمز • کر استریسک کہ مرد اولاسن
وار عشقہ یا بتر کہ فنا اولاسن نثر تصوف کشتن نفس امارہ •
کشتن تخم نفس مکارہ دکلدر • شریعت جادہ نشین
او لمقدر ہ بجادہ نشین اولمق دکلدر حکایت
برسی صوردی کہ اول شیر بیشہ شریعتہ • واول استاد
بیشہ طریقتہ • یا با الحسن زہد نہ در بکا خبر
ویرہ سن • بن اول صاحب برہان سورہ ہل اتی
ومژدہ احسان لافتی • بو یلہ جواب ویردی کہ
ای سالک راہ اللہ • الزہد ترک ما یشغلک
عن اللہ یعنی زہد نہ کہ سنی اللہ دن منع ایدوب
ماسوی اللہ نہ مشغول ایدہ انی ترک ایدوب مولا
طلبندہ اولمغی جاندہ برک آنمک در •
فصل ثامن کال استغنا بیان ایلر
سبحان اللہ سوای عشق و محبت • بر لطیف مشک

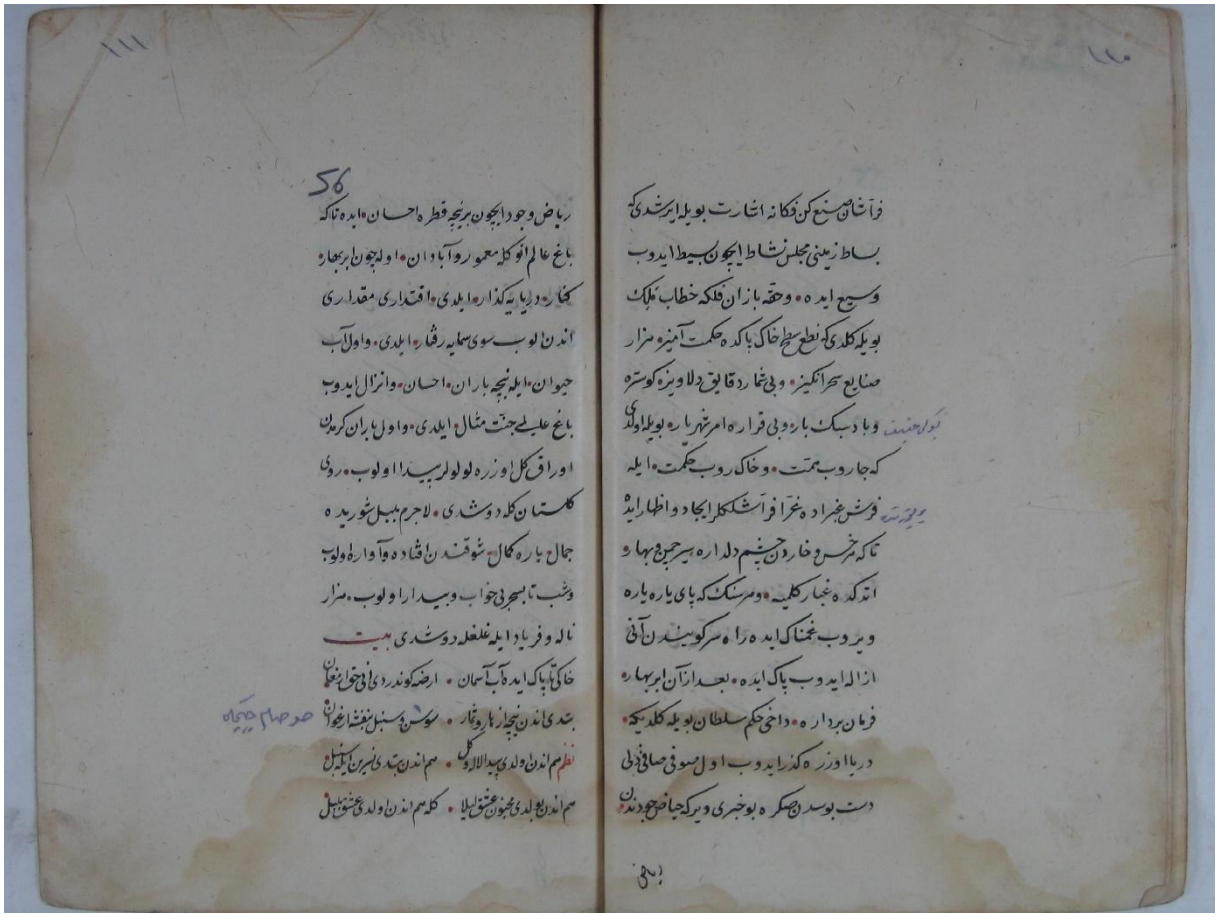

وعنبرین درکه نیچه جکرانوک سودا سندن غلطان
خون اولدی • وسودای شوق مودت برحلوای
شکرین درکه مزار کوکل انوک آرزوسنده
حیران ومجنون واشفته ومفتون اولدی نظم
بلدم کلدن نه ایردی بلبله • کم عمندن نعره لرایدر نزار •
کیجه لرنا صبحه دک فریاد ایدر • نا له وافغان ایدر اول بیقرار •
حکایت شیخ شبلی رحمة الله علیه برکون خانه •
سعادت نشانه لرندن طشره چقوب بوشعر شریف
سمع منه فلم یزده برشدی کی شعر اسائل عن سبلی افضل من مخبره
یکون له علم فضل این منزل تبره وارمی برکسه که باکه ویره یعنی خبرنه
نریه اندی نزولی نره ده قالدی فریاد شبلی استاده • نعره
وفریاد ایدوب دیدیکه شعر لا والله مافی الدارین
غیرها غیر مخبر بلادین بیت مستی عشق اولدی فریاد اولدی
وصلت خبرن دیکه پس کیم اولدکی • موسی بن عمران علیه صلوات
الرحمن • کلیم بساط قربت • ندیم انبساط

عزت اولمش ایدی بس پس پرده دن ارنی الکاسنی
پیدا اتدکده مولای اعلا سی دلبخی لن ترانی خطابی
ایله بوبشارته اشارت ایلدی که انک لن ترانی
ما دامت اینتک باقیة فیک بالامانی ولوکنت
فانیاً عن اینتک بکلیتک صرت لایقا الی وصلتی
لصفاء نشاتک شعر بینی وبینک انی یزاحنی •
فارفع بجودک انانی من البین • وهذا معنی قولهم وجودک
ذنب لایقاس علیه ذنب نظم سنده یادم سنلکله باقی اولم
صنمجانا نکله جان باقی اولمه • ایلایخه فناجامینی نوشش
صنمکم باقی سکا ساقی اولمه وصلی الله علی سیدنا محمد وآله وصحبه اجمعین

فصل تاسع آغاز فطرتی بیان ایلر

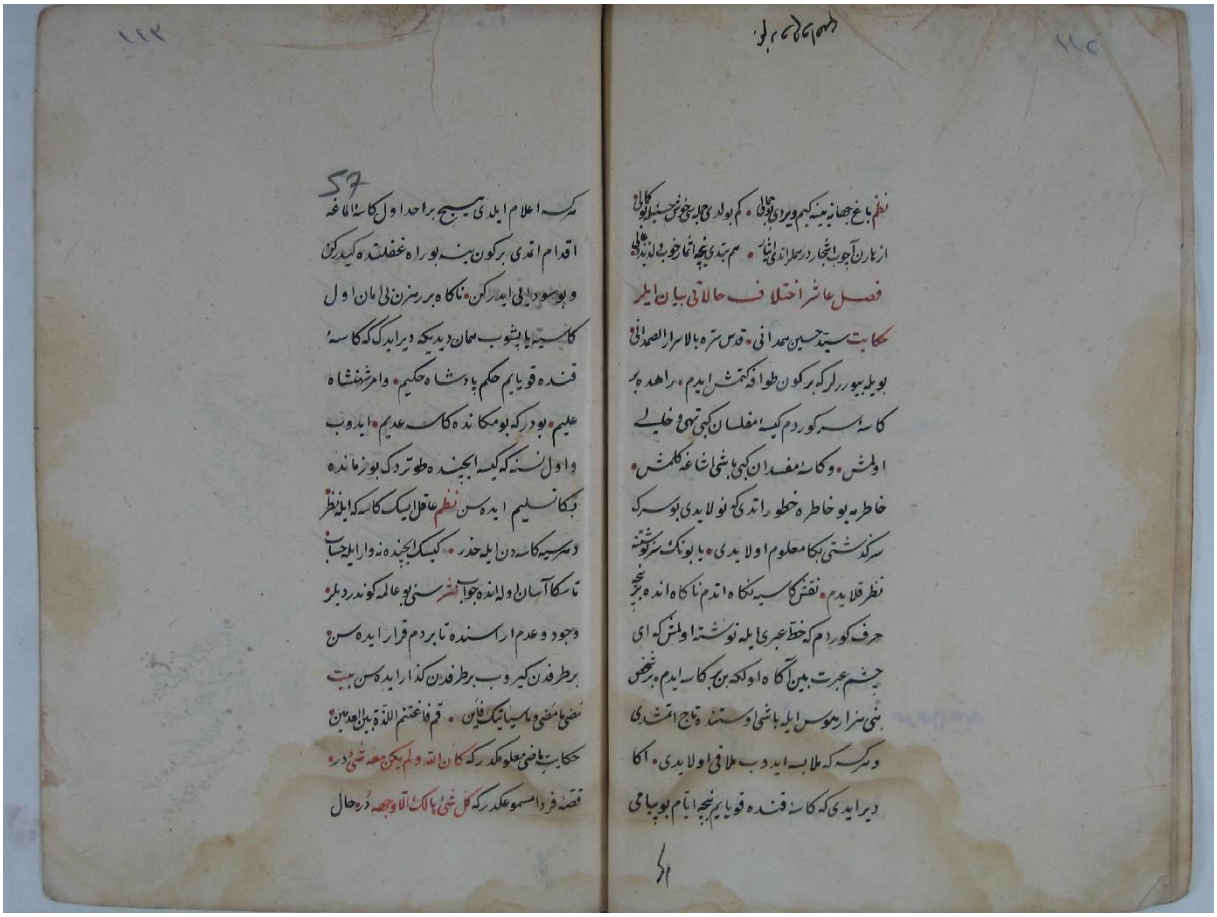
فصل دوم سعیده • امر پرورد کار ربع بویله اولدیکه
ربع مسکونه خزانه کون فیکون دن عشر عشیر انعام
ایدوب • الطاف والاسنی زیروبالادن خاص
وعام ایدوب امرنی تمام اتمام ایده لر پس اولا

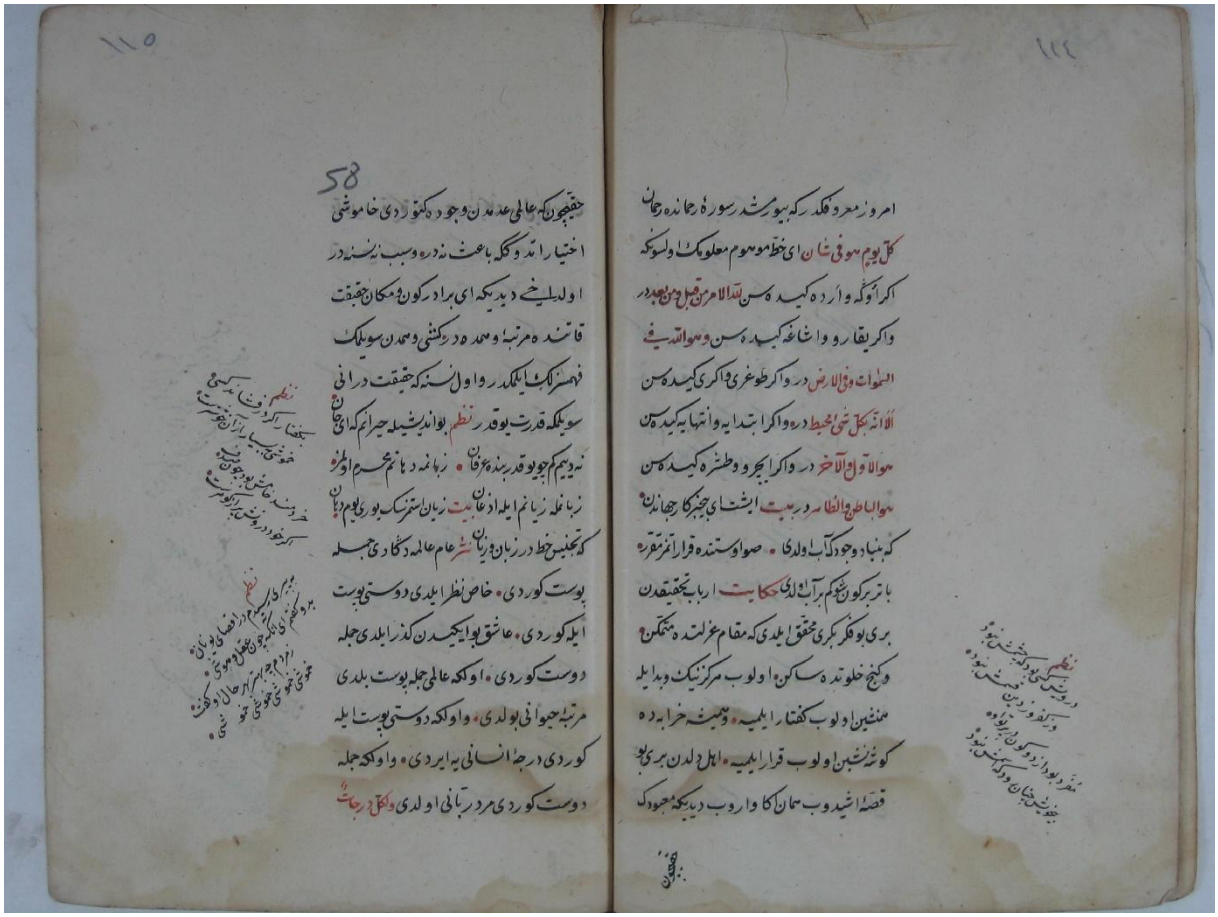

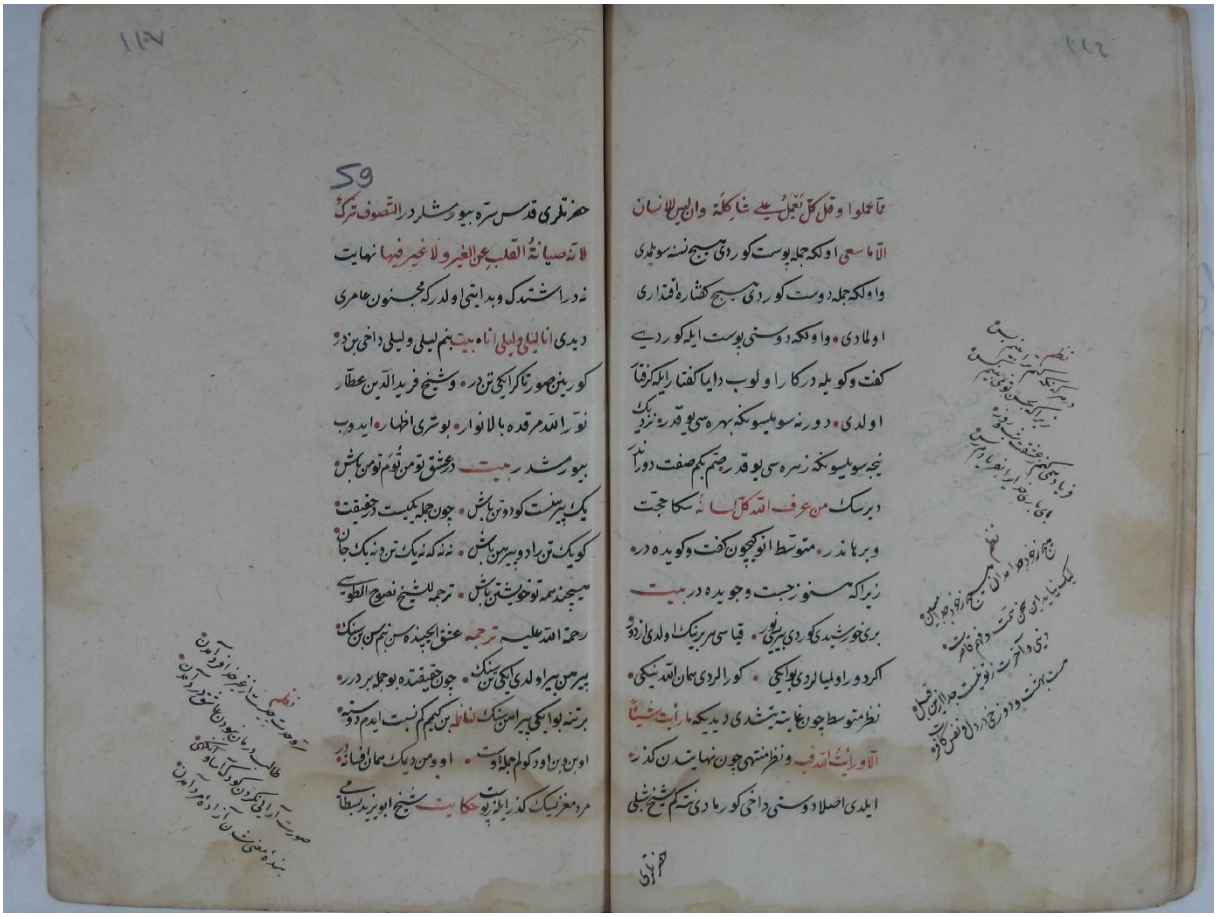
فراشان صنع کن وکانه اشارت بولبلان شدی که
بساط زمینی مجلس نشاط ایچون بسیط ایدوب
وسیع ایده • وحقه بازان فلکه خطاب ملک
بولیکه کلدی که قطع سطح خاکبا کده حکمت آمیزه مزار
صنایع سحر انگیزه • وبی شمار دقایق دلاویزه کوسترہ
وبا دسبک باره وبی قراره امر تهریاره بولبلاولدی
که جاروب همت • وخاکروب حکمت • ایله
فرش عنراده نقرا فراشکلر ایجاد واظهار ایده
تاکه مرغزه خاردن چشم دلداره هیچ وجهله
اندکده غبار کلفه • ومرسنک که پای یاره یاره
ویروب نخناک ایده راه سرکوبیدن آنی
ازاله ایدوب پاک ایده • بعد از آن ابر بهاره
فرمان برداره • داخی حکم سلطان بولبلکلدیکه •
دریا اوزره کذر ایدوب اول صوفی صافی دلی
دست بوسدن صکره بوخبری ویرکه حیاض حوضدن

56

ریاض وجودا ایچون بریچه قطره احسان • ایده تاکه
باغ عالم انوکلهٔ معمور وآباد ان • اولدیچون بهاره
کنار • دریا یه کذاره • ایلدی • اقتداری مقداری
اندن اولوب سوی سمایه رفتاره • ایلدی • واول آب
حیوان • ایله نیچه باران • احسان • وانزال ایدوب
باغ علیه جنت مثال • ایلدی • واول باران کردان
اوراق کل اوزره لولولر پیدا اولوب • روی
کلستان کله دوشدی • لاجرم بلبل شوریده
جمال باره کمال شوقندن افتاده وآواره اولوب
وشب تا بسحری خواب وبیدار اولوب • مزار
ناله وفریاد ایله غلغله دوشدی بیت
خاکی تابناک ایده آب آسمان • ارضه کوندردی افی خوش نغمان
بتدی اندن نیچه زار وخوار • سوسن ونسرین نفشه ارغوان
نظم هم اندن ولدی بید لاله وکل • هم اندن بتدی نسرین یاسمین
هم اندن بولبلدی مجنون عشق لیلا • کلهم اندن اولدی عشق بلبل

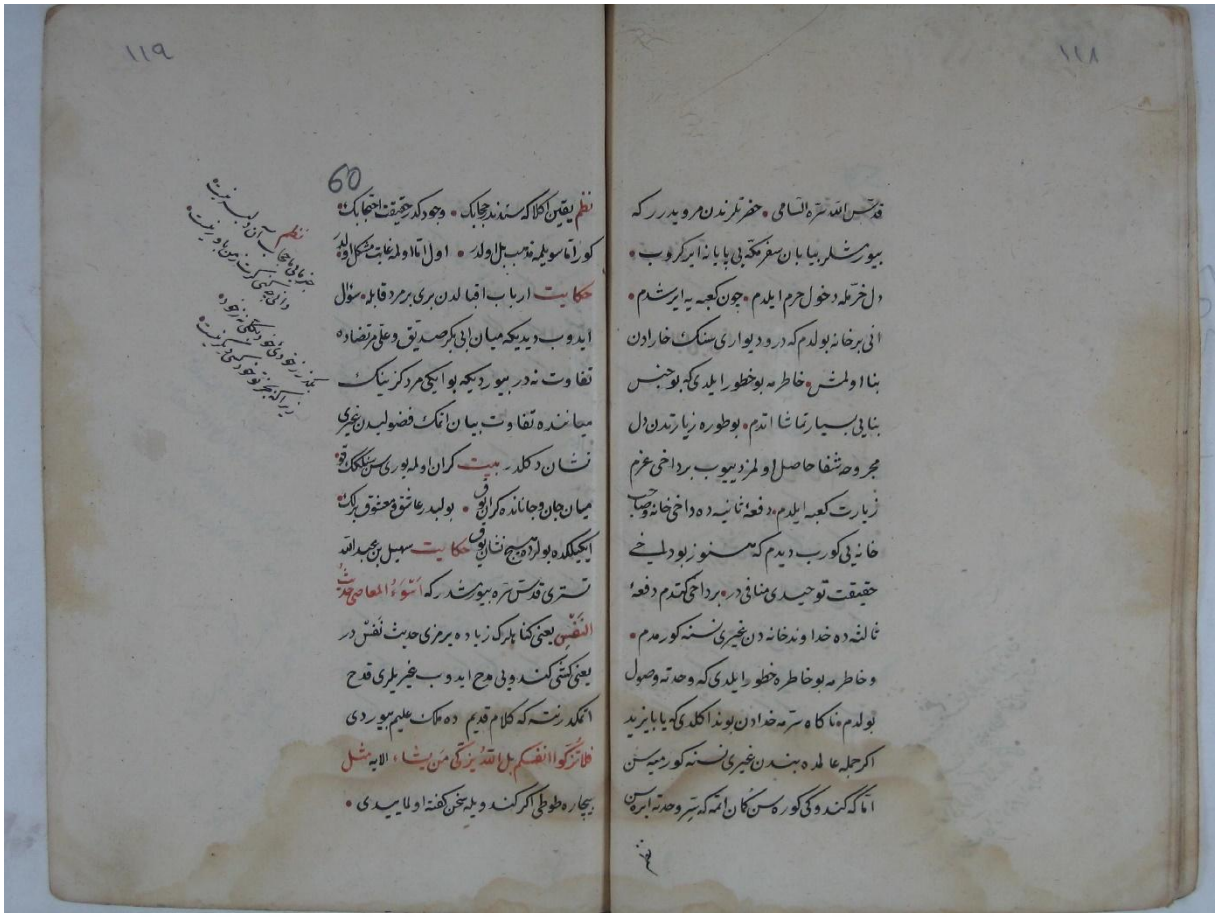

تا محلوا و قل کل یعمل علی شاکلته والبر لا یبلی
الا ما سعی او لکه جامه پوست کوردی سیج نسنه سوتیدی
واه لکه جامه دوست کوردی سیج کفشاره افتداری
اولمادی • واه لکه دوستی پوست ایله کوردیسی
کفت وگویله درکارا ولوب دایما کفتار ایله کرفتار
اولدی • دورنه سویلیسوکنه بهره سی یوقدر نه نزدیک
نجه سویلیسوکنه زره سی یوقدر صمم بکم صفت دوکار
دیرسک من عرف الله کل لسانه سکا حجت
ویرماندر • متوسط انوکیچون کفت وکویده در •
زیراکه هنوز جست وجویده در بیت
برخورشیدی کوردی پیرینی • قیاسی هر رینک اولدی رازده
اکر دوراولیا لردی یوایکی • کورالردی همان الله یکی •
نظر متوسط چون غایته یتشدی دیدیکه ما رأیت شیئاً
الا ورأیت الله فیه ونظر منتهی چون نهایته ندکذره
ایلدی اصلا دوستی داعی کورمادی تمام شیخ شبلی

حضرتلری قدس سره بیورمشلر در التصوف ترک
لانه صیانة القلب عن الغیر ولا غیر فیها نهایت
نه دراشتدک وبدایتی اولدرکه مجنون عامری
دیدی انا لیلی ولیلی انا • بیت بنم لیلی ولیلی داخی بن دیر
کوریمز صورتاکر ایکی تن در • وشیخ فریدالدین عطار
نور الله مرقده بالانوار • بیورمشلر اظهار • ایدوب
بیورمشلر • بیت درعشق تو من توام تو من باش
یک پیرهنست کودوتن باش • چون جامه یکیست دوحقیقت
کویک تن یاد وپیرهن باش • نه نه که نه یک تن نه یک جان
میسندمه تو خویشتن باش • ترجمه للشیخ نصوح الطوسی
رحمة الله علیه ترجمه عشق ایچنده سن بنم سن بنک
پیرمن پیراولدی ایکی تن بنک • چون حقیقتده یوجاپر در •
برتنه یوایکی پیراهن بنک انا لله بن کیم کنبت ایدم دوشمنم
اوبن دیراود کولم جامه اوست • او ومن دیمک محال فسانه در
مرد معرفت یک کذ یانلاز پوست حکایت شیخ ابو یزید بسطامی

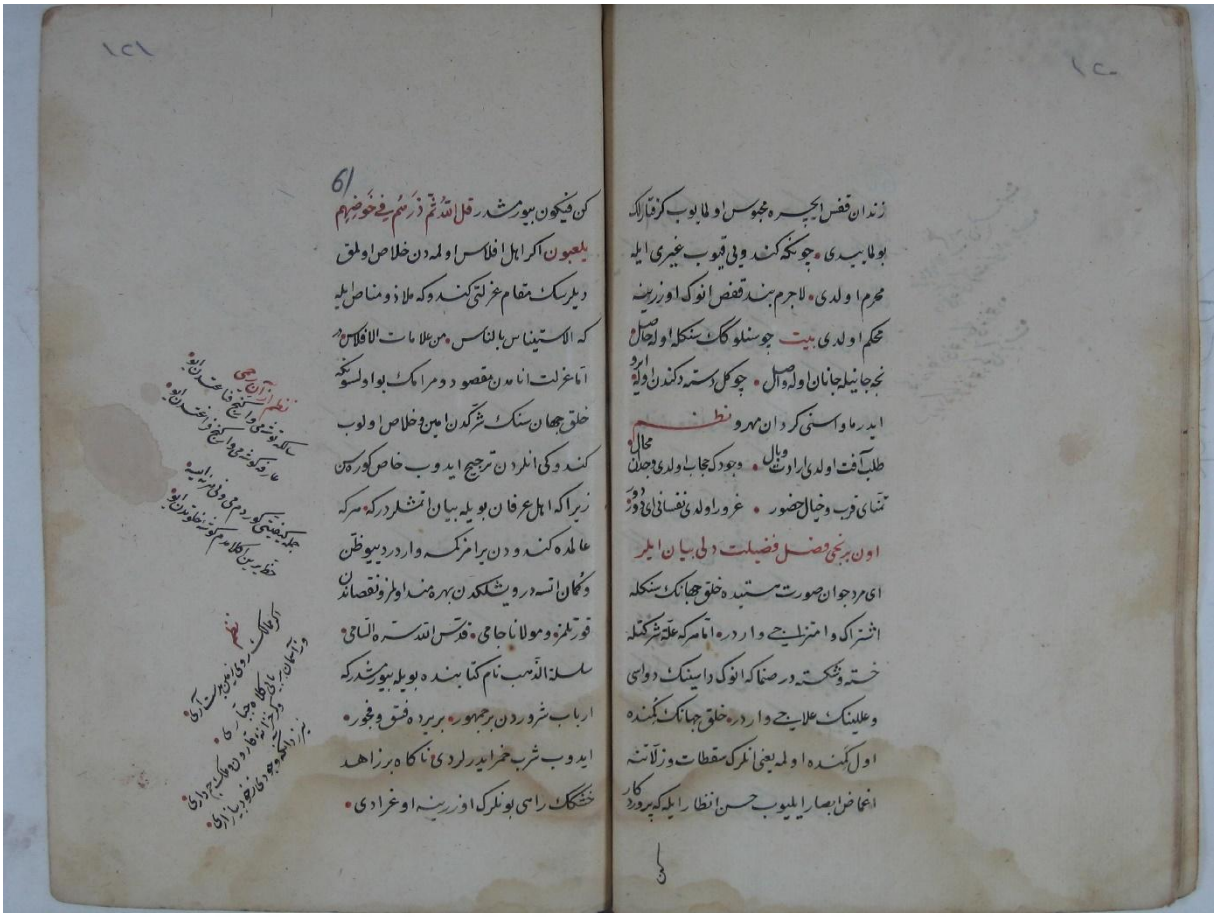

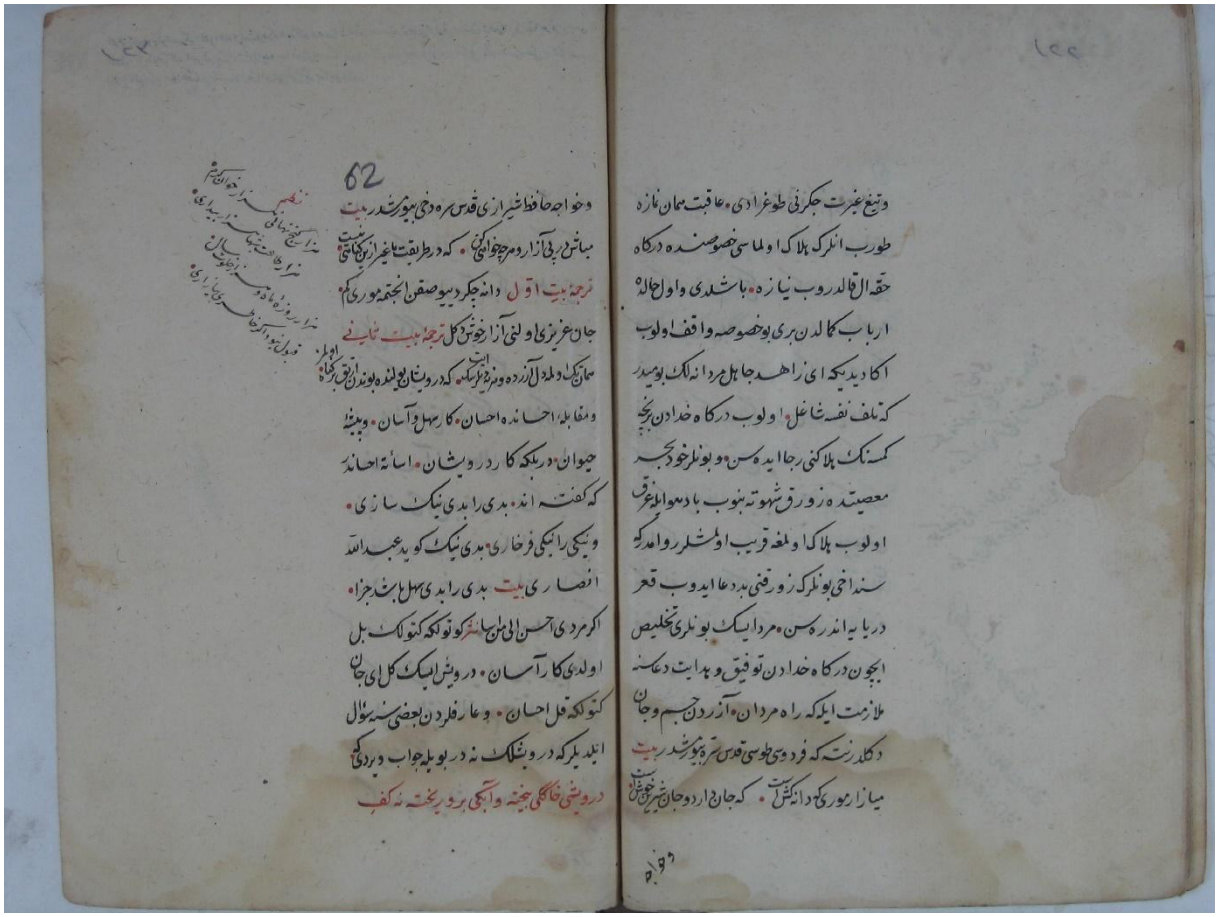
قدس الله سره السامی • حضرتلرندن مروید رر که
بیور مشلر بیابان سفر مکه بی بابانه ابر کروب •
دل خرمله دخول حرم ایلدم • چون کعبه یه ایرشدم •
انی برخانه بولدم که در و دیواری سنك خارادن
بنا اولمش • خاطره بوخطور ایلدی که بو جنس
بنایی بسیار تماشا ایدم • بوطوره زیارتدن دل
مجروحه شفا حاصل اولمز دیو یوب برداخی عزم
زیارت کعبه ایلدم • دفعهٔ ثانیه ده داخی خانه و حساب
خانه یی کوریب دیدم که هنوز بو دلیخی
حقیقت توحیدی منافی در • برداخی کیتدم دفعهٔ
ثالثه ده خداوندخانه دن غیری نسنه کورمدم •
و خاطره بوخاطره خطور ایلدی که وحدته وصول
بولدم مناکاه سرمه خدادن بوندا کلدی که یا بایزید
اکر جمله عالمده بندن غیری نسنه کورمیسن
اما که کندوکی کوریرسن کان انمه که سر وحدته ابریسن

60

نظم یقین اکلا که سندن حجابك • وجودکدر حقیقت احتجابك
کورانه سویله مذهب اهل ولدر • اول اما اولده غایت مشکل اولدر
حکایت ارباب اقبالدن بری برمرد قابله • سؤال
ایدوب دیدیکه میان ابی بکر صدیق و علی مرتضاده
تفاوت نه در بیور دیکه بو ایکی مرد کزینك
میانسنده تفاوت بیان انمك فضولیدن غیری
نشان دکلدر • بیت کران اولدی بوری سن سنکلکدن •
میان جان و جانانده کرانوق • بولدیر عاشق و معشوق بر لك
ایکیلکده بولنر هیچ نفاق • حکایت سهل بن عبد الله
تستری قدس سره بیور مشدر که اسوء المعاصی حدیث
النفس یعنی کناهلرك زیاده برمرتبهٔ حدیث نفس در
یعنی کتی کندوبی مح ایدوب غیریلری قدح
انمکدر زیرا که کلام قدیم ده ملاك علیم بیوردی
فلا تزکوا انفسکم هو اعلم بمن اتقی • الایه مثل
بیچاره طوطی اکر کندویه تخن کفته اولمایدی •

نظم
خنك آنکه چون کرد من او نکفت
زیرا که بخود خویش کسی راه نبرد
نیمه رهی خود دلی نکفت کسی نشنود
زیرا که بخود خویش کسی راه نبرد

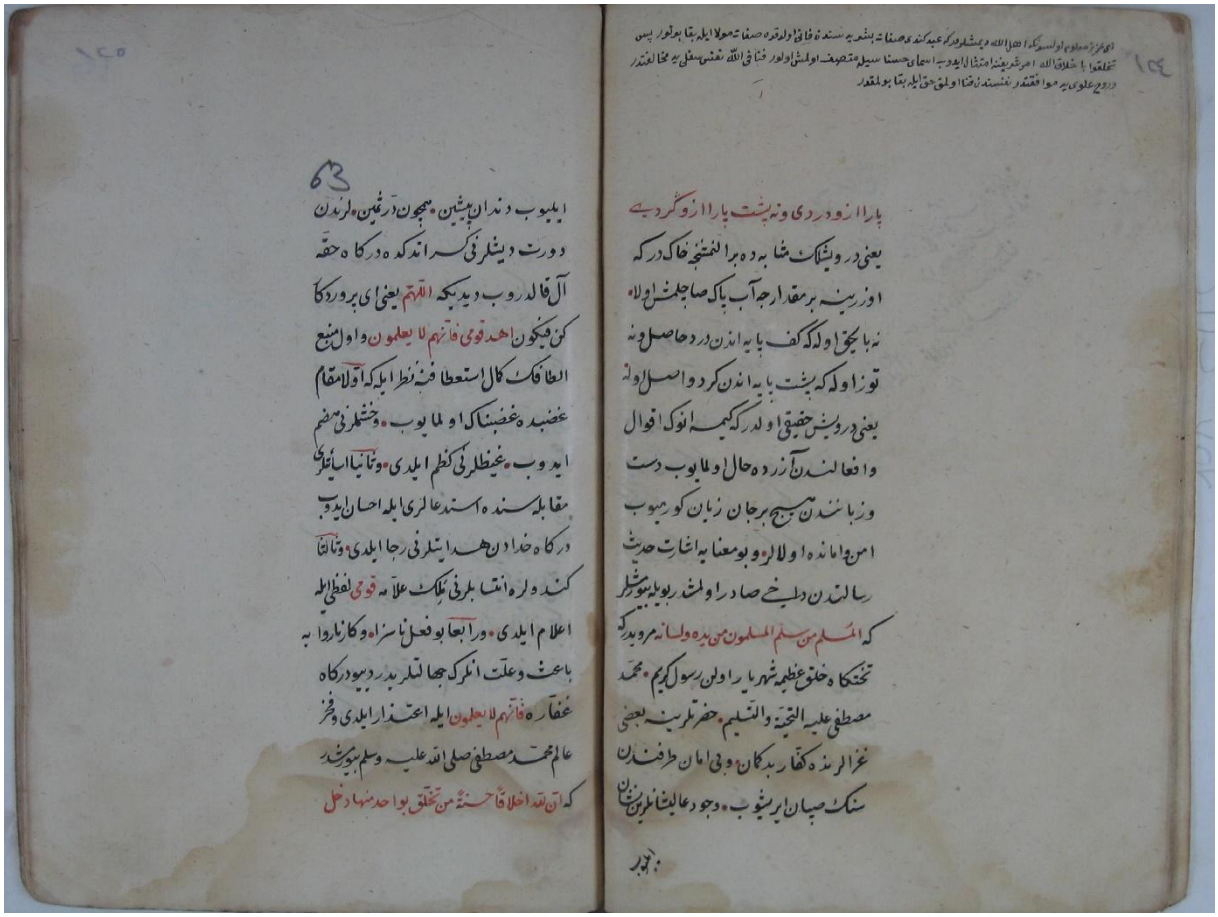

وتیغ غیرت جگرنی طوغرادی • عاقبت همان نازه
طورب انلرک بلاک اولماسی خصوصنده درگاه
حقه ال قالدروب نیازده • باشلدی واولحاله
ارباب کمالدن بری بوخصوصه واقف اولوب
اکا دیدیکه ای زاهد جاهل مردانه لک بومیدر
که تلف نفسه شاغل • اولوب درگاه خدادن بنجه
کسه نک بلاکنی رجا ایده سن • بونلرخودبجه
معصیتده زورق شهوتنه بنوب بادهوا ایله غرق
اولوب بلاکا ملغه قریب اولمشلر رواندرکه
سن اخی بونلرک زورقنی بددعا ایدوب قعر
دریایه اندره سن • مردایسک بونلری تخلیص
ایچون درگاه خدادن توفیق وهدایت دعاسنه
ملازمت ایلکه راه مردان • آزردن جسم وجان
دکلدرته که فردوسی طوسی قدس سره بیورمشدر بیت
میازمورکه دانه کش است • که جاندارد وجان شیرین خوش است

62

وخواجه حافظ شیرازی قدس سره دخی بیورمشدر بیت
مباش برپی آزار ومرچه خواهی کن • که درطریقت ما غیراز این کناهی نیست
ترجمه بیت اول دانه چکردیو صفتن انجمه موری کم
جان عزیزی اولنی آزار خوشدر کل ترجمه بیت ثانی نه
همان کل ولدال آزرده ونزد اولسه • که درویشان بولنده بولندرق رکاه اولمه
ومقابله احسانده احسان • کارهل وآسان • ومینه
حیوان • دربلکه کاردرویشان • اسائه احسانه
که کفته اند • بدی رابدی نیک سازی •
ویکی رابکی فرخاری • بدی نیک کویدعبدالله
انصاری بیت بدی رابدی سهل باشد جزا •
اکرمردی احسن الی من اساء نکر کونوکه کنولک بل
اولدی کار آسان • درویش ایسک کل ای جان
کنوکه قل احسان • وعار فلردن بعضی سنه سؤال
ایلدیلرکه درویشلک نه در بویله جواب ویردی که
درویشی خاکی بخته وآبکی بر ویخته نه کف

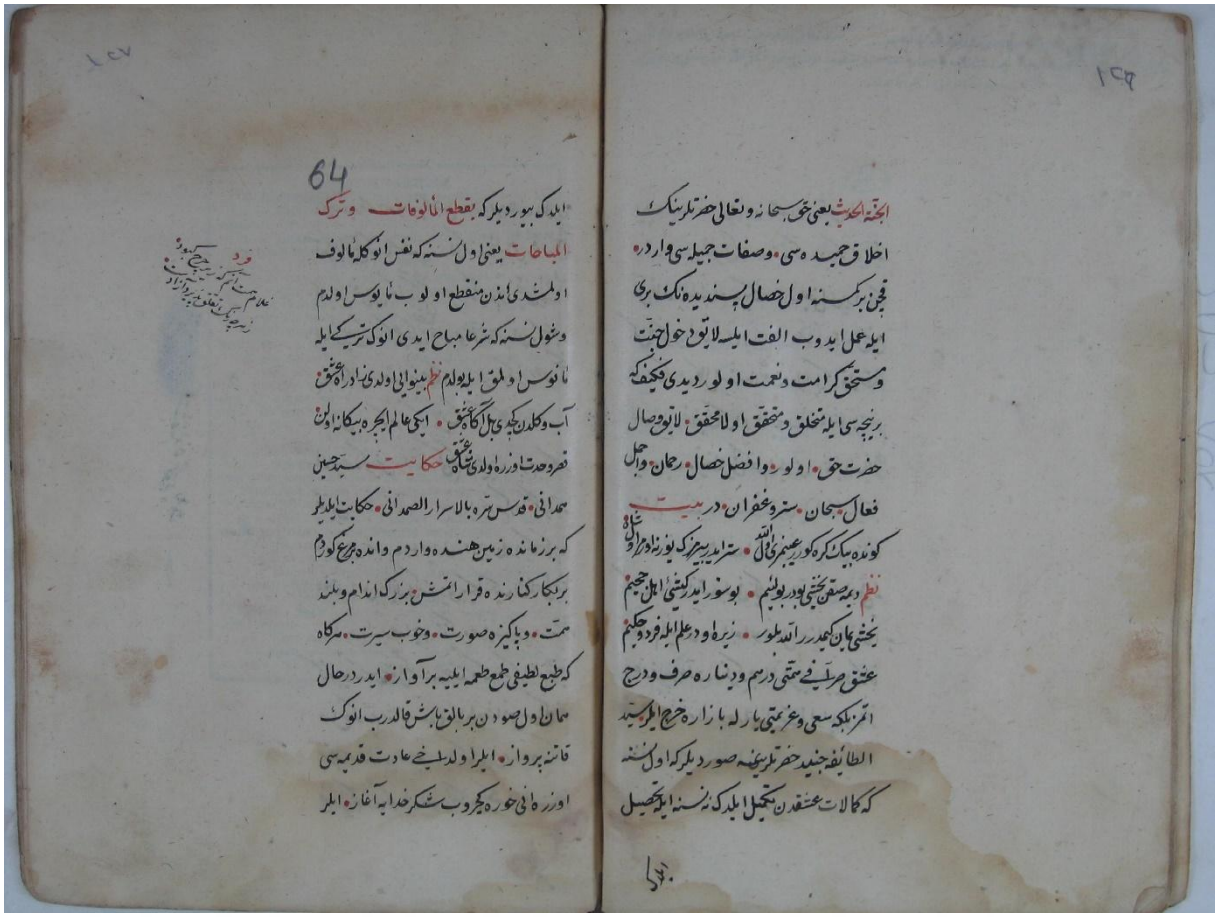

اى عزيز معلوم اولسون كه لا اله الا الله ديمك شو ذكر عبد كه هر صفاتى بشريه سنده فانى اولوب فقره صفاتنه محو لا ايله بقا بولور پس
تخلقوا باخلاق الله امر شريفنه امتثال ايدوب اسماى حسنا سيله متصف اولمش اولور فنا فى الله نفس بشريه محالدر
درويش علوى يه موافقدر نفسنه رضا اولمق حق ايله بقا بولمقدر

بارا ازو دردى ونه پشت پارا ازو كردى
يعنى درويشلك شابه ده براكمتخ خاكدركه
اوزرينه برمقدار جه آب پاك صاچلمش اولا
نه باقى اولدكه كف پايه اندن درد حاصل ونه
توزاولدكه پشت پايه اندن كردو اصل اولا
يعنى درويش حقيقى اولدركه كيمسانوك اقوال
وافعالندن آزرده حال اولمايوب دست
وزبانندن هيچ بر جان زبان كوريمسوب
امن وامانده اولا ولو بومعنايه اشارت حديث
رسالتدن دلخى صادر اولمشدر رويدبيورمشلر
كه المسلم من سلم المسلمون من يده ولسانه مروىدر كه
تختكاه خلق عظيمه شهريارى اولن رسول كريم محمد
مصطفى عليه التحية والتسليم حضرتلرينه بعضى
غزالرنده كفار بدكمان وبى امان طرفندن
سنك صيمان ايرشوب وجود عاليلرينه زخم

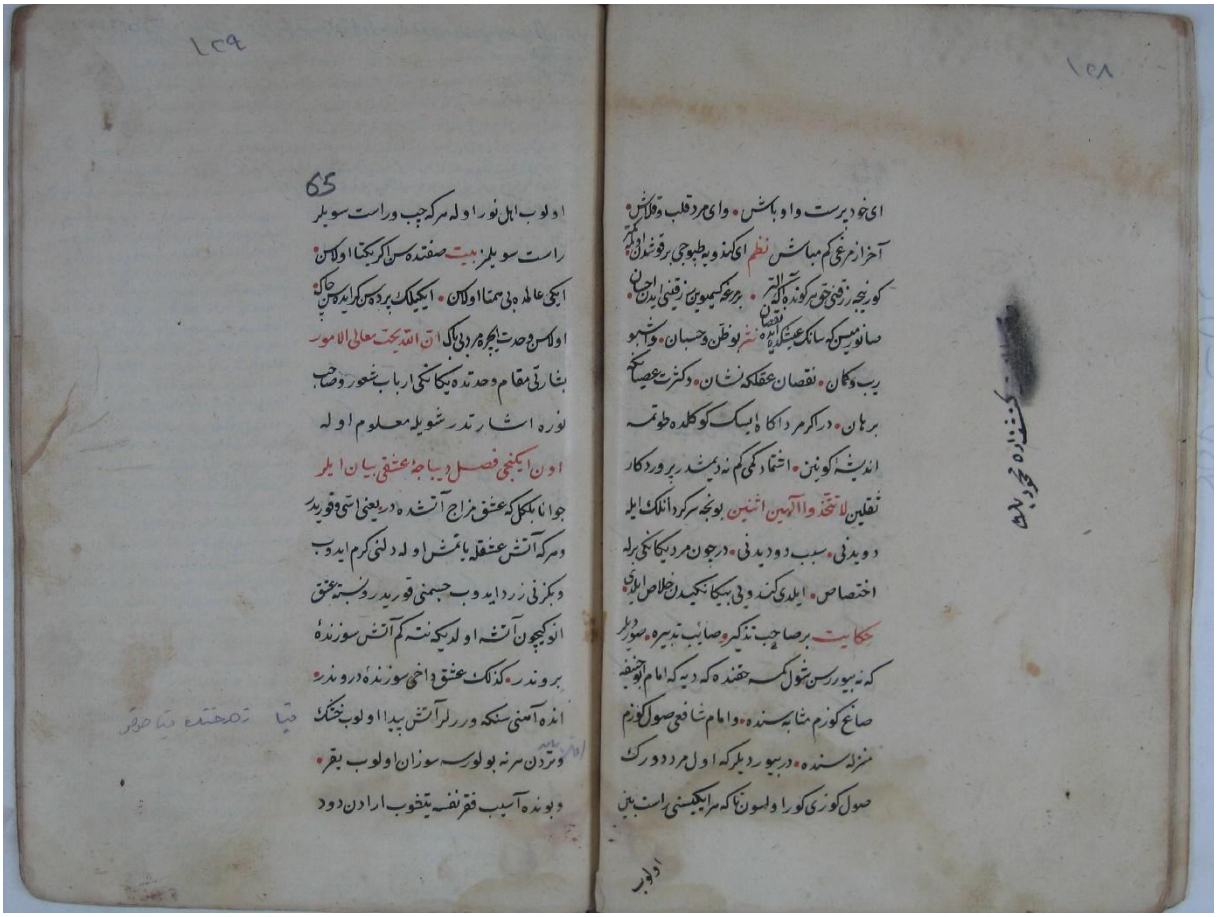
تحرير

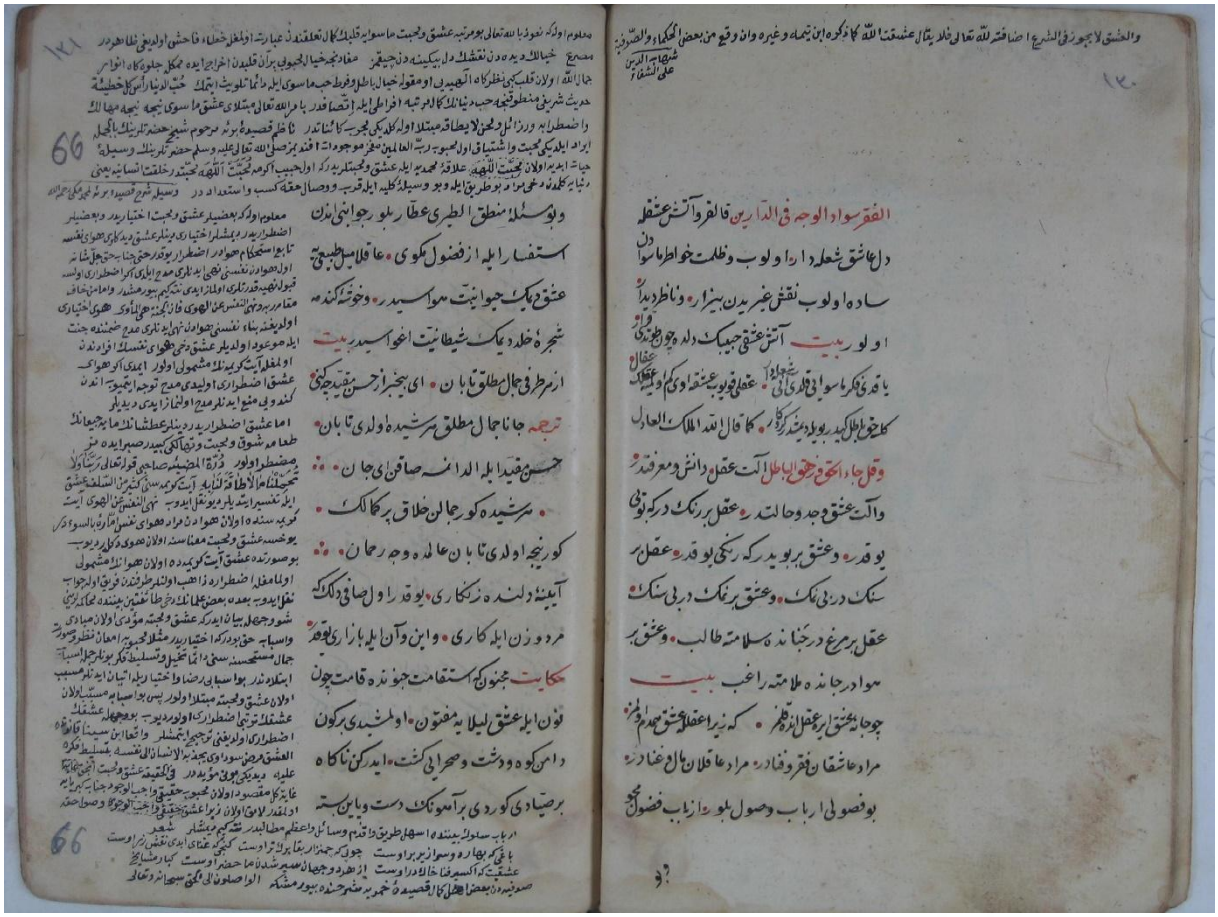
ايليوب دندان پيشين هيچون رخمين لرندن
دورت ديشلرنى كسراندكه دركاه حقه
آل قالدروب ديديكه اللهم يعنى اى پروردكار
كن فيكون اهد قومى فانهم لا يعلمون واول منبع
الطافك كال استعطافنه نظرايله كه اولا مقام
غضبده غضبناك اولمايوب وخشملرنى محض
ايدوب غيظلرنى كظم ايلدى وثانيا اسائلرى
مقابله سنده استدعالرى ايله احسان ايدوب
دركاه خداوندهدايتلرنى رجا ايلدى وثالثا
كندولره انتقام بلرنى ملك علامه قومى لفظيله
اعلام ايلدى ورابعا بو فعل ناسزاوكارواية
باعث وعلت انلرك جهالتلرندر ديو دركاه
غفاره فانهم لا يعلمون ايله اعتذار ايلدى وفخر
عالم محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم بيورمشدر
كه ان لله اخلاقا حسنة من تخلق بواحد منها دخل

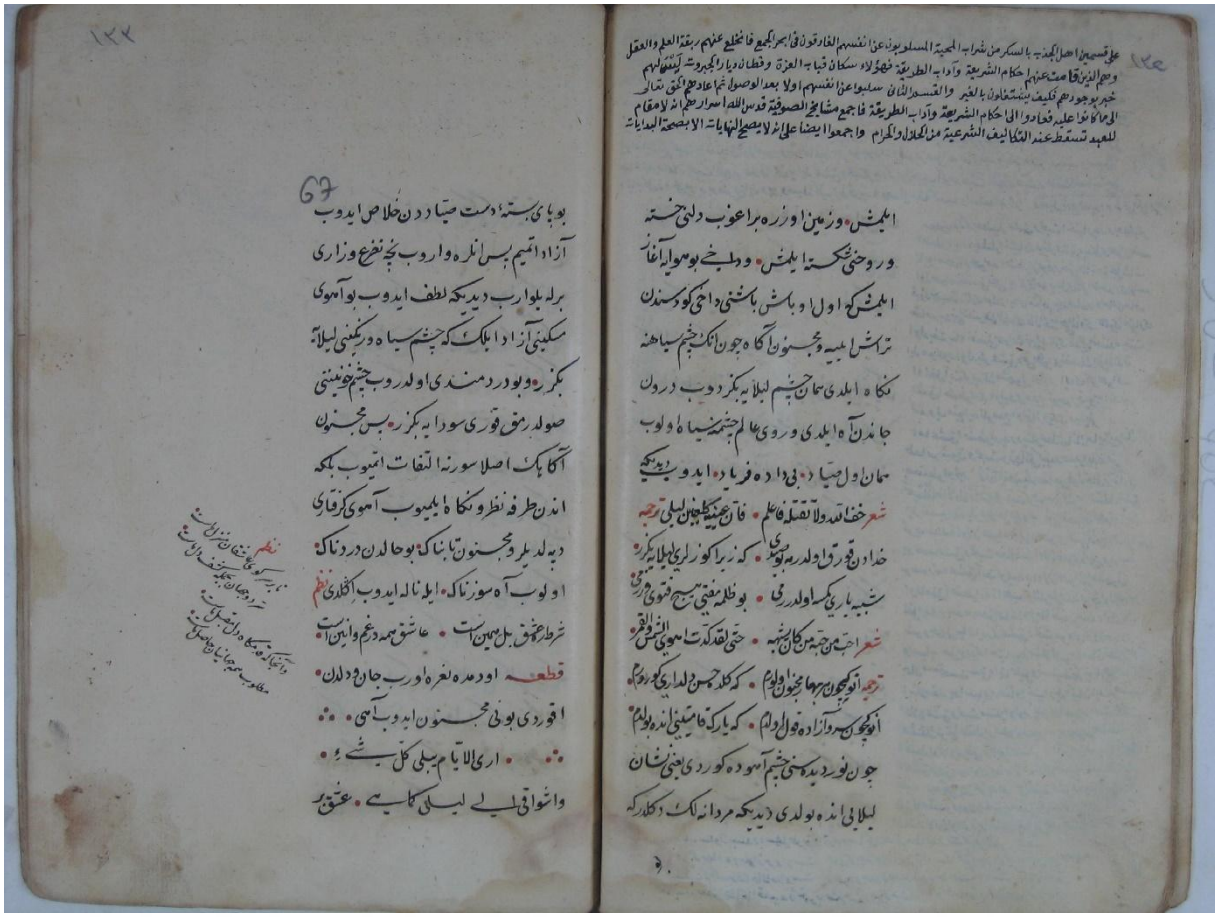

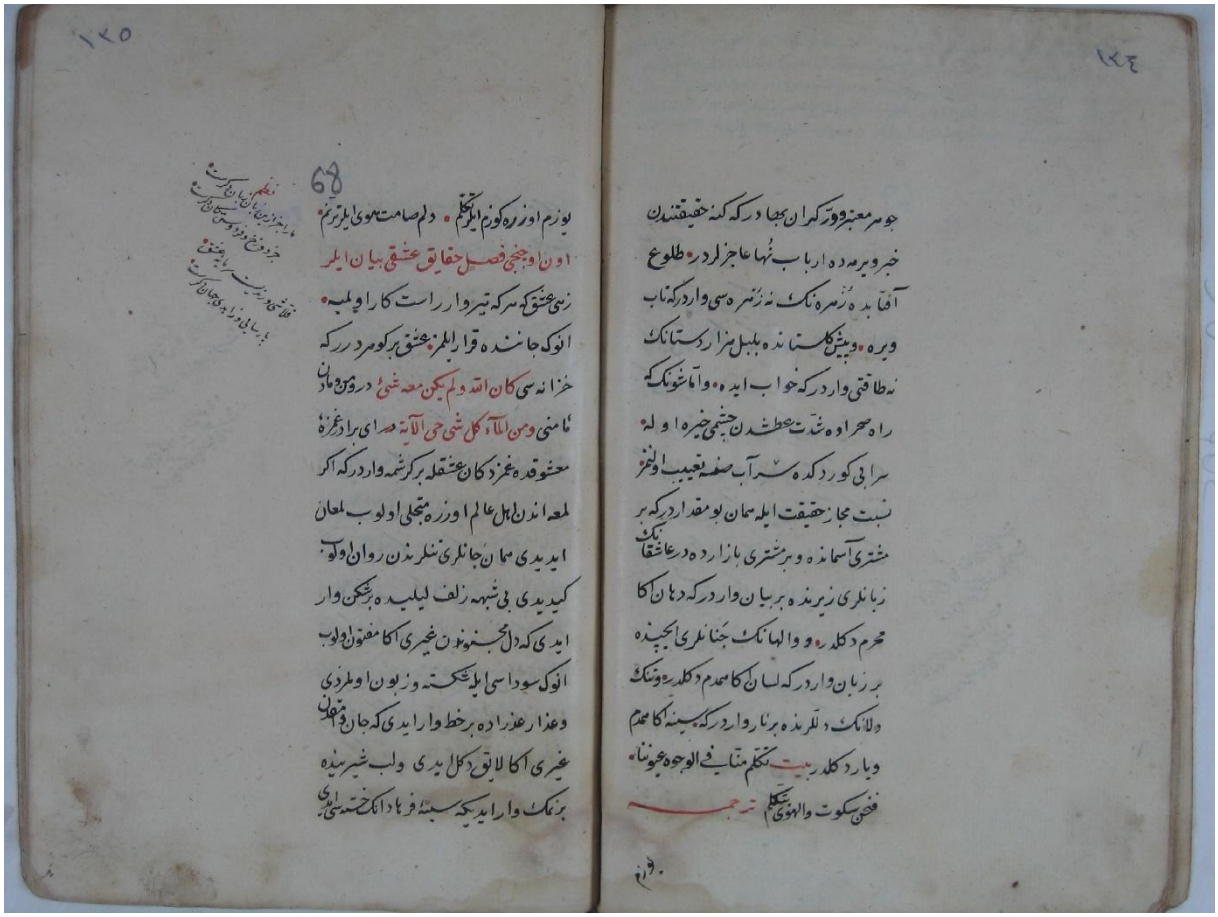
الحمد لله بعنی خق سبحانه و تعالی حضرتلرینک
اخلاق حمیده سی و صفات جمیله سی وارد
قرن برنجی سنه اول خصال پسندیده نک بری
ایله عمل ایدوب الفت ایلیه لا تو دخی خواجنت
و مستحق کرامت و نعمت اولوردیدی فیکیف
برنجه سی ایله متخلق و متحقق اولا محقق لا تو وصال
حضرت حق اولور و افضل خصال رحمان و اجمل
فعال سبحان ستر و غفران در بیت
کونده بیک کره کورر عینم فی الله ستر ایدر پیرم کی یوزناده مرا و الله
نظم دیمه صفین بختی بودر بولنم بوسوزاید کشتی اهل جحیم
بختی بان کیدر رالله بلور زیره او در علم ایله فرد و حکیم
عشق مرآتی در متنی درسم و دناره صرف و درج
اتمز بلکه سعی و غرمتی یارله بازاره خرج ایلر سید
الطائفه جنید حضرتلرینه صورد یلر که اول سنه
که کمالات محققدن تکمل ایلدک نه سنه ایله تحصیل

ایلدک بیوره یلر که بقطع المالوفات و ترک
المباحات یعنی اول سنه که نفس انوکله مالوف
اولمشدی اندن منقطع اولوب مأیوس اولدم
و شول سنه که شرعا مباح ایدی انوکدن تریکه ایله
مأنوس اولمق ایله یولدم نظم بینوایی اولدی یاد اهل عشق
آب و کلدن کچدی بال کاه عشق ایکی عالم ایچره بیکانه اولان
فرد وحدتا و زره اولدی شاه عشق حکایت سید حسین
همدانی قدس سره بالاسرار الصمدانی حکایت ایدرلر
که برزمانده زمین هنده وارمدم واندهده مرجع کورم
برکبار کنارنده قرار ائتمش بزرکاندام و بلند
همت و پاکیزه صورت و خوب سیرت مرکاه
که طبع لطیفی طمع طعمه ایدیه برآواز ایدردحال
همان اول صوت دن برباقی باش قالدروب انوکله
قاتنه پرواز ایلر اولدیغی عادت قدیمه سی
اوزره آنی خوره کچروب شکر خدایه آغاز ایلر

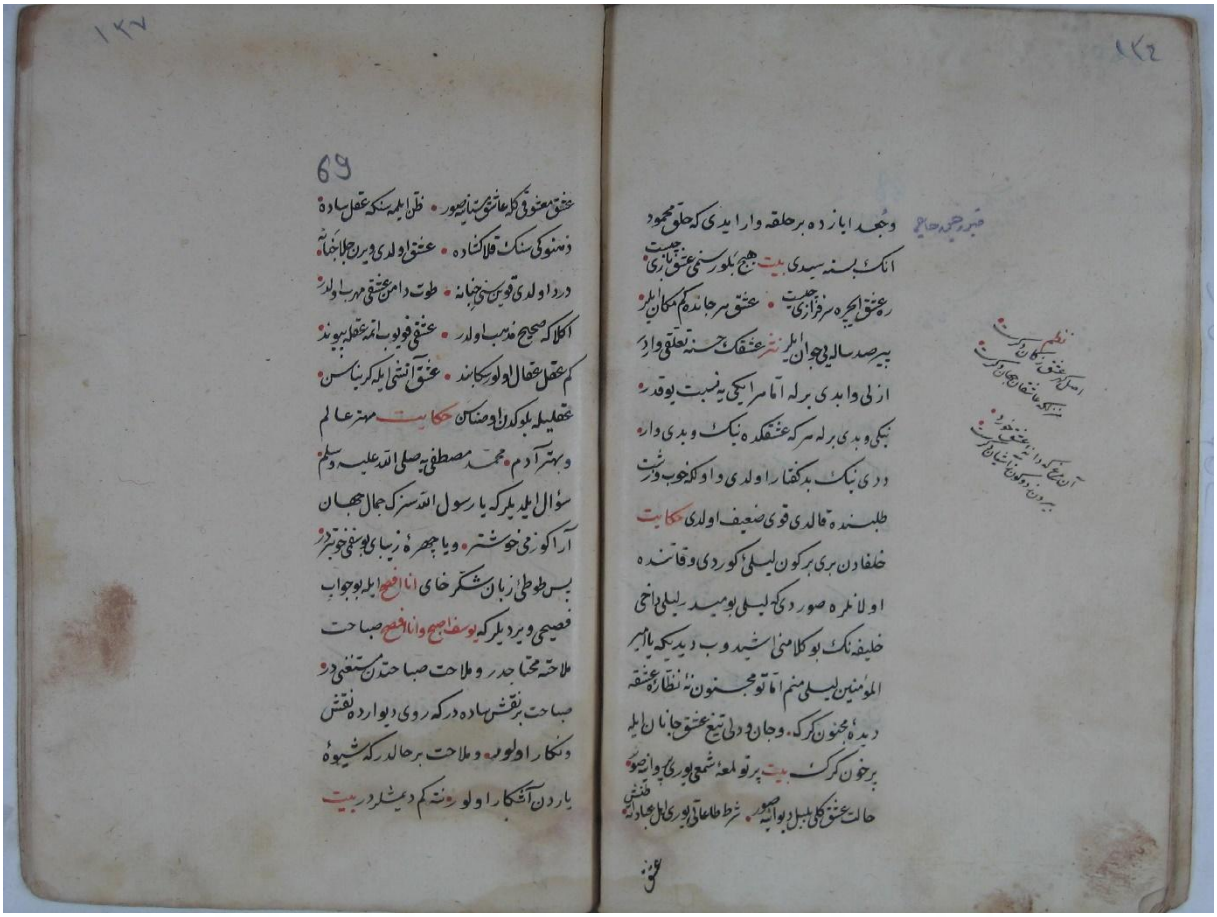

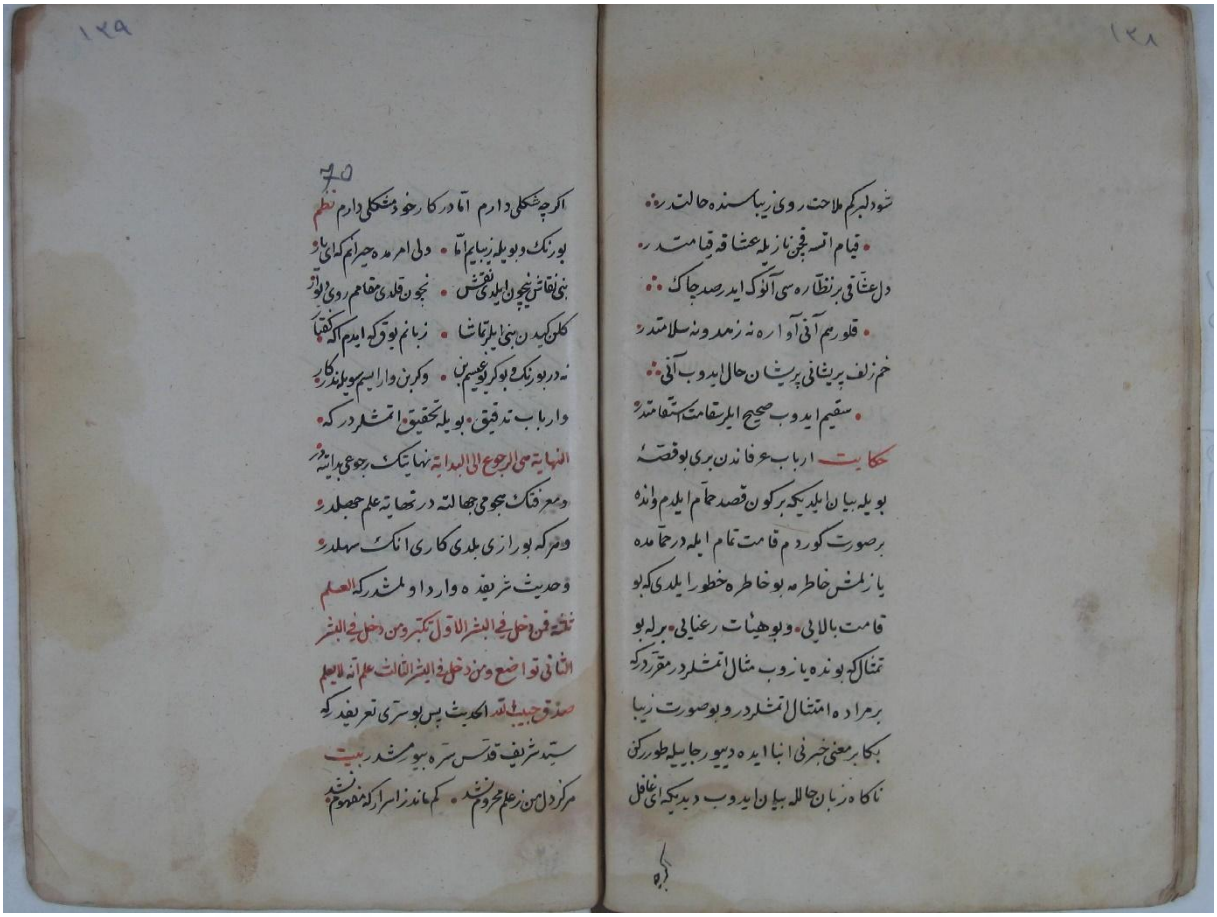
جوهر معنی وور کران بحار در کنه حقیقتدن
خبر ویرمده ارباب نهی عاجز لردر طلوع
آفتابده ذره نک نه زهره سی وار در که تاب
ویره وپیش کلستانده بلبل مزار دستانک
نه طاقتی وار در که خواب ایده وآما شونک که
راه صحرا وه غدت محطشدن چشمی خبره اولمه
سرابی کورر کده سه آب صفه تعیب ایلمز
نسبت مجاز حقیقت ایله همان بو مقدار در که بر
مشتری آسمانده و بر مشتری بازارده در عاشقان تک
زبانلری زبونده بربیان وار در که دهان کا
محرم دکلدر و والهانک جنانلری ایچنده
بر زبان وار در که لسان کا همدم دکلدر ونک
ولانک دللرنده برنار وار در که سینه کا همدم
ویار دکلدر بیت تکلم منافی الوجوه عیونناه
فخن سکوت والهوی تکلم ترجمه

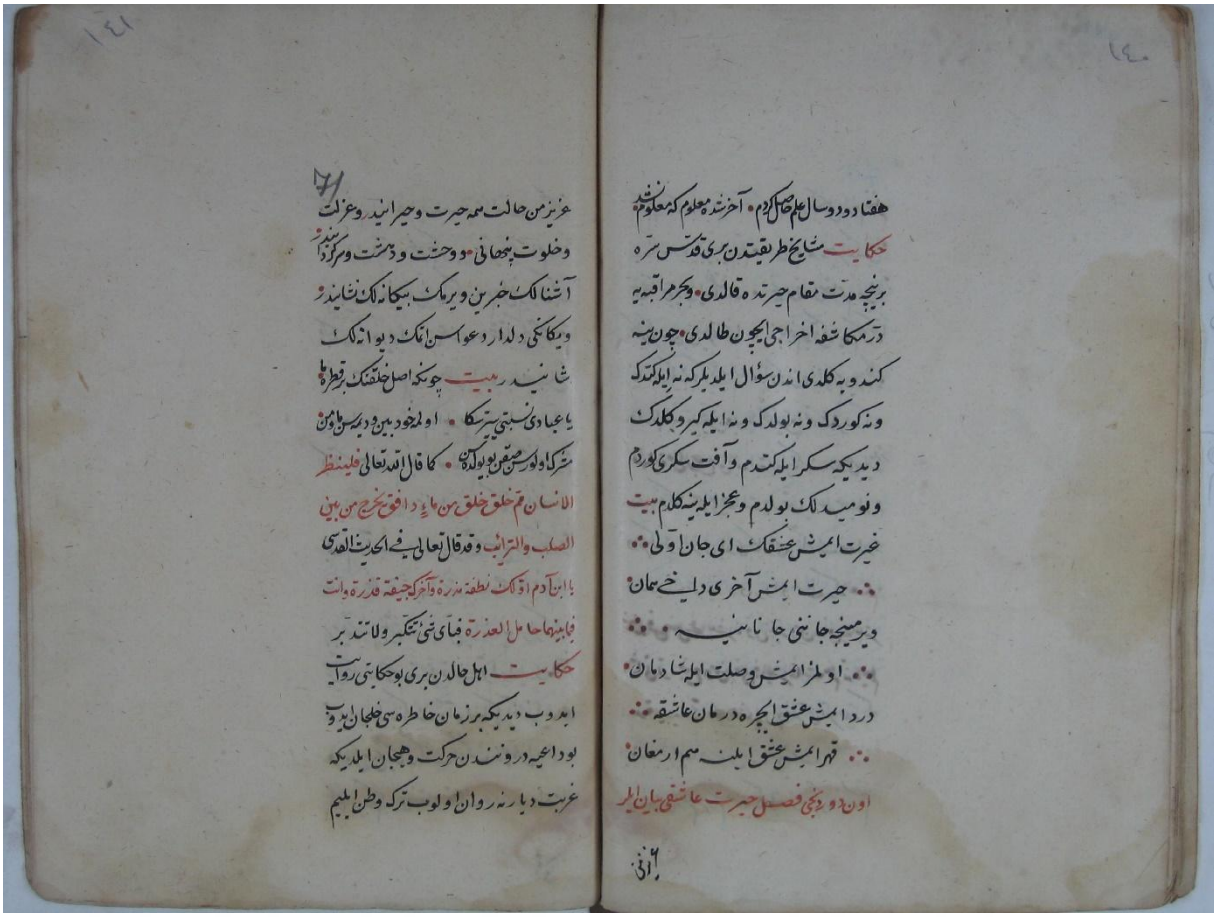
یوزم اوزره کوزم ایلر تکلم • دلم صامت هوی ایلر ترجم •

اون اوچنجی فصل حقایق عشقی بیان ایلمر

زهی عشق که سر که تیر وار راست کار اولب •
انوک جانسده قرار ایلمز عشق بر کومر در رکه
خزانه سی کان الله ولم یکن معه شیئ درومن ماسوان
نامنی ومن الماء کل شیء حی الآیه صدای برادر غزه
معشوقده غمزه کان عشقله برکرشمه وار در که اکر
لمعه اندن اهل عالم اوزره تجلی اولوب لمعان
ایدیدی همان جانلری نثار اندن روان اولوب
کیدیدی بی شبهه زلف لیلیده برشکن وار
ایدی که دل مجنونه نون غیری اکا مفتون اولوب
انوک سودا سی ایله شکسته وزبون اولمزدی
وعذار عذرا ده برخط وار ایدی که جان قهقهان
غیری اکا لایق دکل ایدی ولب شیرینده
برنمک وار ایدیکه سبینه فرهاد انک خسته سی ایدی

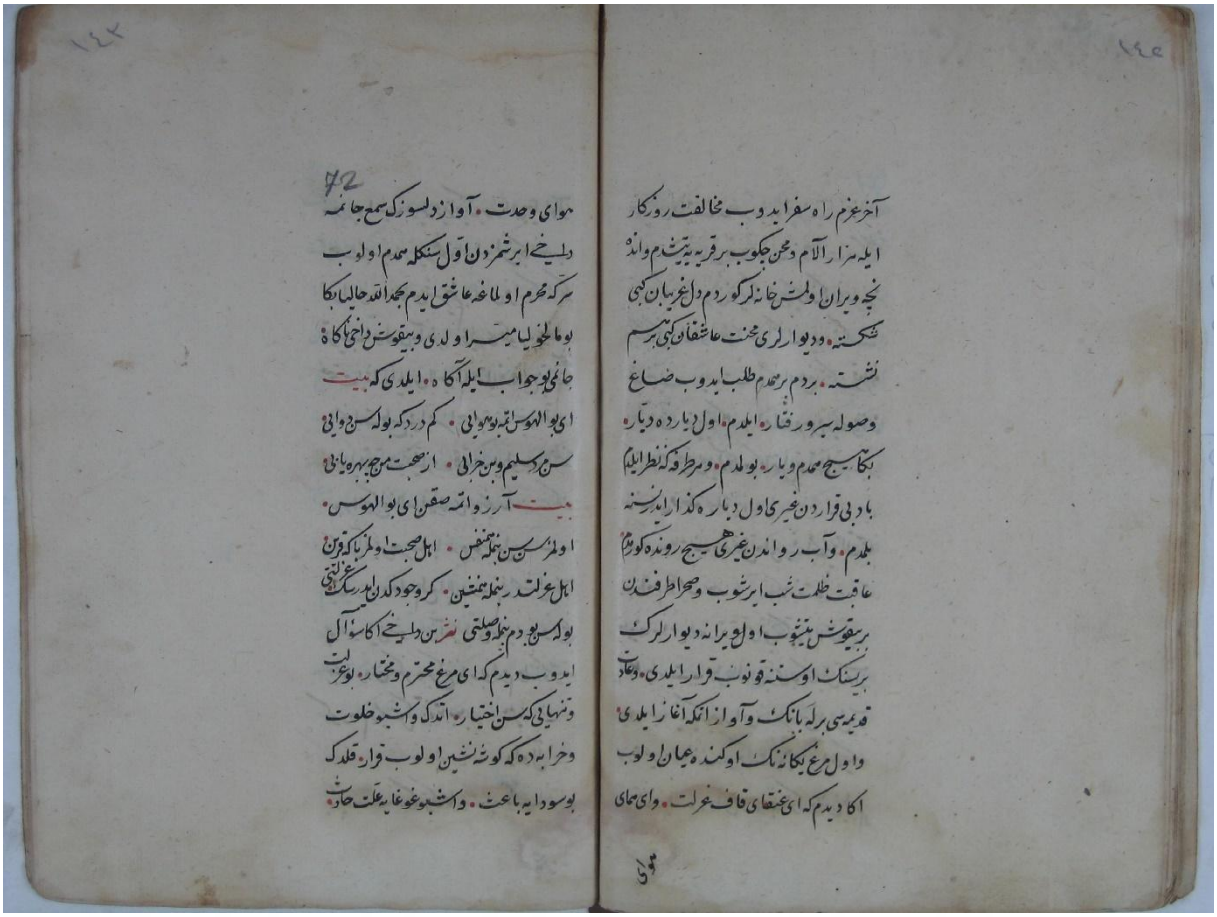

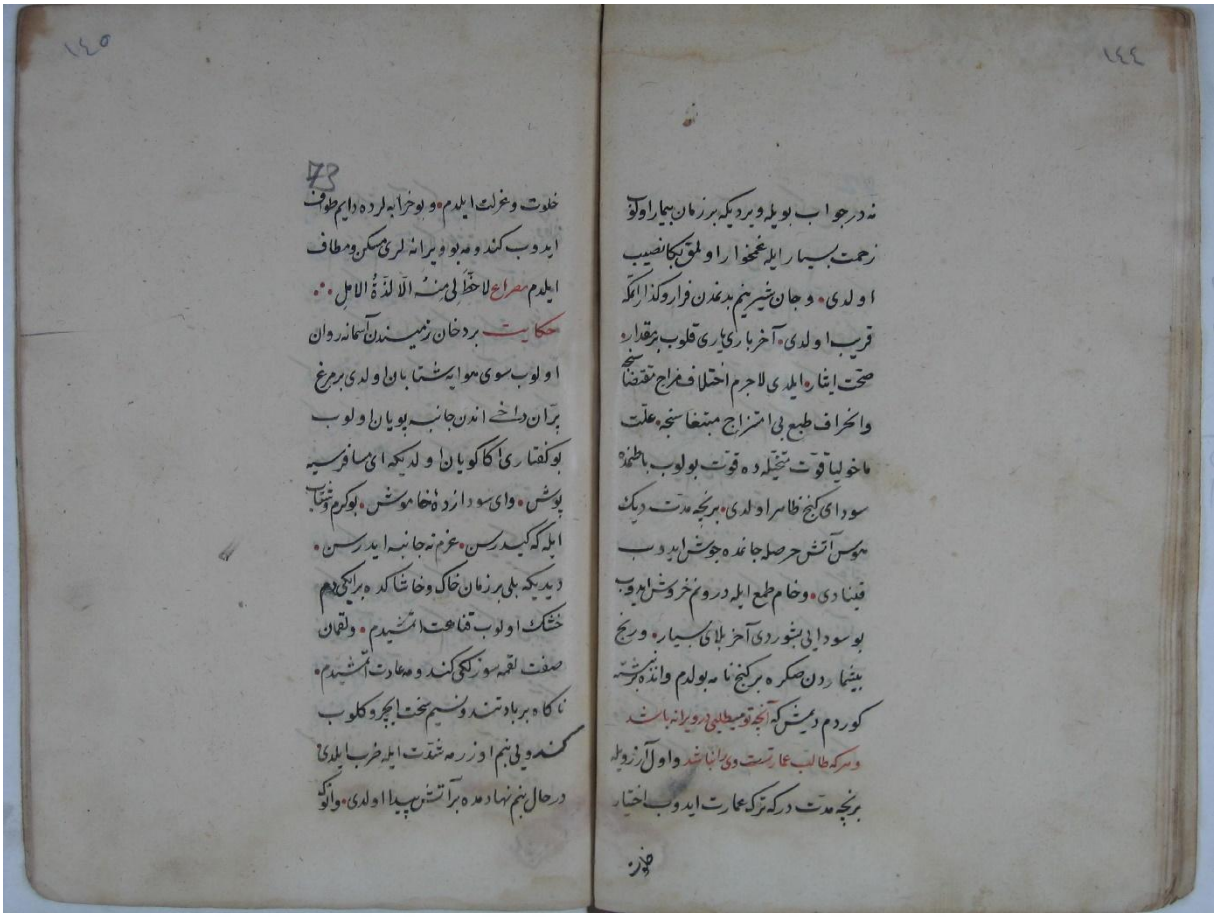
هفتاد و دو سال علم حال کردم • آخرشده معلوم که معلوم نشد
حکایت مشایخ طریقتدن بری قدس سره
بر نیچه مدت مقام حیرتده قالدی • بحر مراقبه یه
درمکاشفه اخراجی ایچون طالدی • چون بنه
کندو یه کلدی اندن سؤال ایلدیلر که نه ایلدک
ونه کوردک ونه بولدک ونه ایلدیر وکلدک
دیدیکه سکرایلدم وآفت سکری کوردم
ونومیدلک بولدم وعجزایله نه کلام بیت
غیرت ایمش عشقک ای جان اولی ••
حیرت ایمش آخری دلیخ همان
دیر مینجه جانمی جانا نیه ••
اولمز ایمش وصلت ایله شادمان
دردایمش عشق ایچره درمان عاشقه ••
قهر ایمش عشق ایلنه مهر ارمغان
اون دوردنجی فصل حیرت عاشقی بیان ایلر

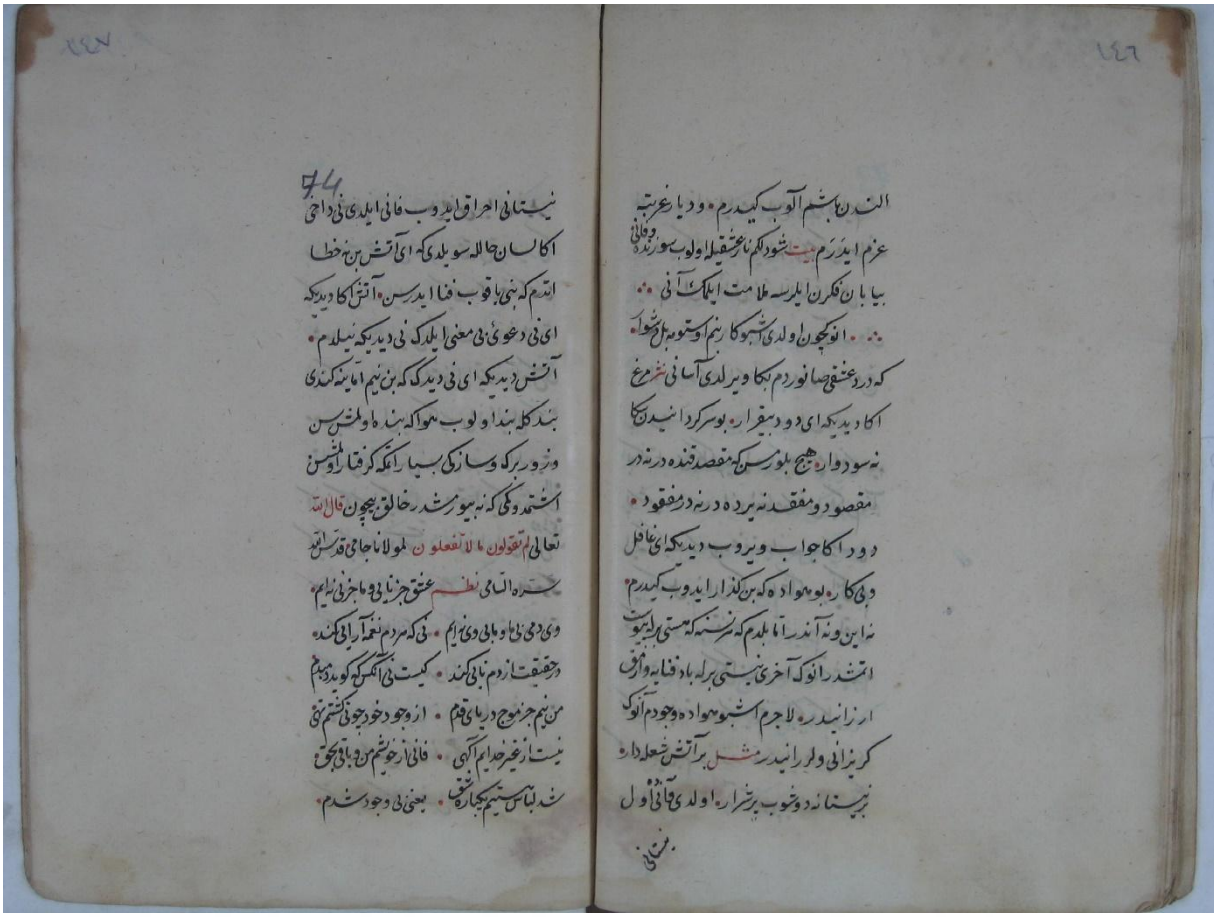
عزیز من حالت معه حیرت وحیرانیدر وعزلت
وخلوت پنهانی • ووحشت ودهشت وسرگردانیدر
آشنالک خبرین ویرمک بیکانه لک نشانیدر
ویکانکی دلدار دعواسن انمک دیوانه لک
شانیدر بیت چونکه اصل خلقتک قطره یا
یا عبادی نسبتی سیر سکا • اولمخوبین ودیه سن یا من
سترکا اولورصمن بولدرکا • کما قال الله تعالی فلینظر
الانسان مم خلق خلق من ماء دافق یخرج من بین
الصلب والترائب وقد قال تعالی فی الحدیث القدسی
یا ابن آدم اوّلک نطفة مذرة وآخرک جیفة قذرة وانت
فیما بینهما حامل العذرة فبای شیء تتکبر ولا تتدبر
حکایت اهل حالدن بری بوحکایتی روایت
ایدوب دیدیکه بر زمان خاطره سی خلجان ایدوب
بوداعیه درونمدن حرکت وهیجان ایلدیکه
غربت دیارنه روان اولوب ترک وطن ایلیم

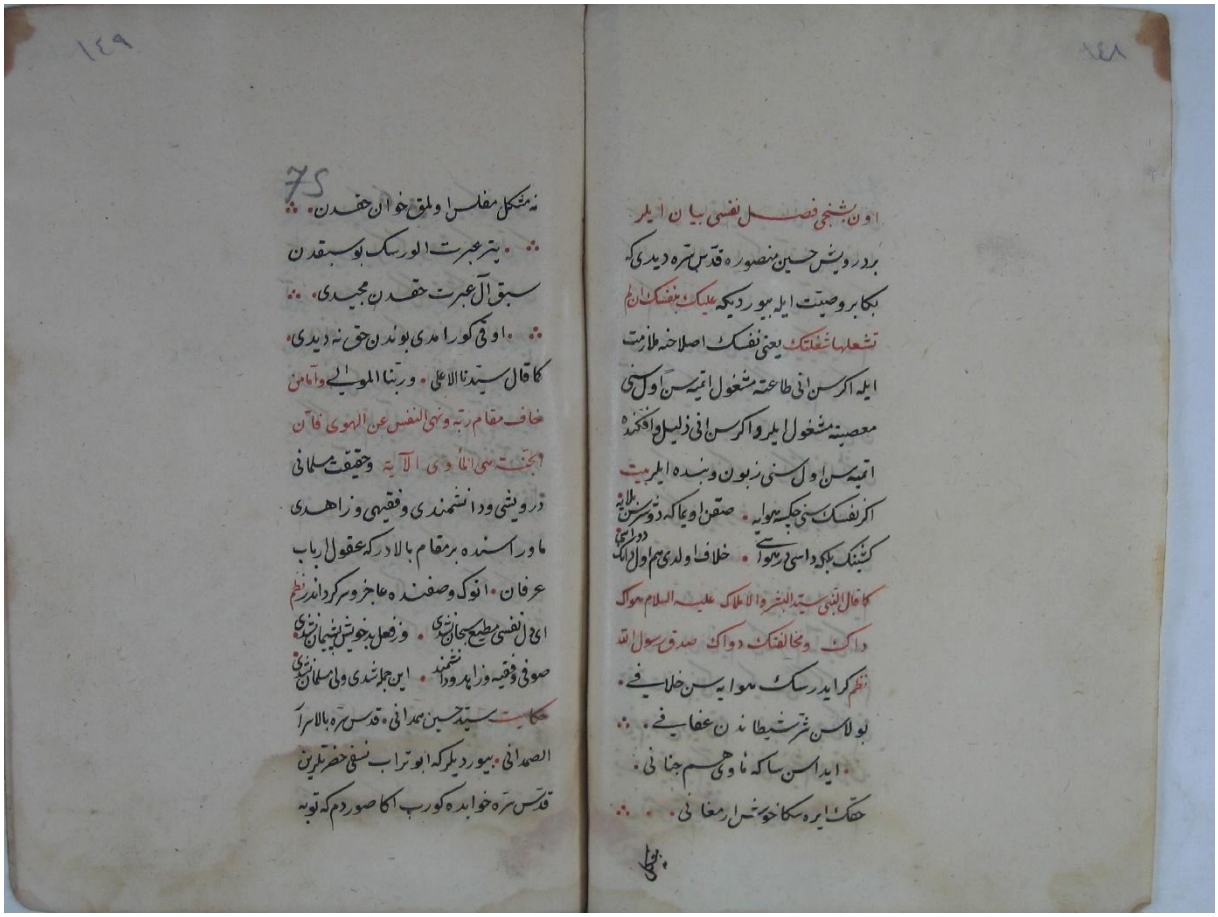

آخر عزم راه سفر ایدوب مخالفت روزگار
ایله مزار آلام و محن جلوب برقریه یه تیشدم واندہ
نجه ویران اولمش خانه لر گوردم دل غریبان کبی
شکسته و دیوارلری محنت عاشقان کبی برسم
نشسته . بردم برحدم طلب ایدوب ضباغ
وصوله سبرو رفتار . ایلدم . اول دیاردہ دیار .
بکا بیچ محدم و یار . بولدم . و سرطوقه که نظر ایلدم
بادبی قراردن غیری حاول دیارہ گذار ایدرسنه
بلدم . و آب روماندن غیری هیچ روندہ گوردم
عاقبت ظلمت شب ایرشوب و صحرا طرفندن
برینقوشش بتنوب اولویرانه دیوارلرک
برسنک اوسنه قونوب قوار ایلدی . وبکا
قدیمی برله بانک و آوازانکه آغاز ایلدی .
واول مرغ یکانه نک اوکنده عیان اولوب
اکا دیدم که ای عنقای قاف غربت . وای همای

همای وحدت . آواز دلسوزک سمع جانمه
دلیخی ایرشمزدن اول سنکله همدم اولوب
سرکه محرم اولماغه عاشق ایدم بحمدالله حالیا بکا
بو ماللخولیا میسر اولدی وبیقوشش داخی ناگاه
جانمی یوجاب ایله آگاه . ایلدی که بیت
ای بوالهوس ایتمه بوهوایی . کم درد که بوله سن دوایی
سن درد سلیم وبن خرابی . از صحبت من چه بهره یابی
بیت آرزو ایتمه صفتن ای بوالهوس .
اولمز سن بنله متنفس . اهل صحبت اولمز باکه زین
اهل غربتدر بنله همنشین . کروجود کدن ایدرسک غربتی
بوله سن بو دم بنله وصلتی نعره زن دلیخی اکا سنه آل
ایدوب دیدم که ای مرغ محترم ومختار . بو غربت
وتنهایی که سن اختیار . اندک واشبو خلوت
وخرابه ده که گوشه نشین اولوب قوار قلدک
بوسودایه باعث . واشبو غوغایه علت حادث

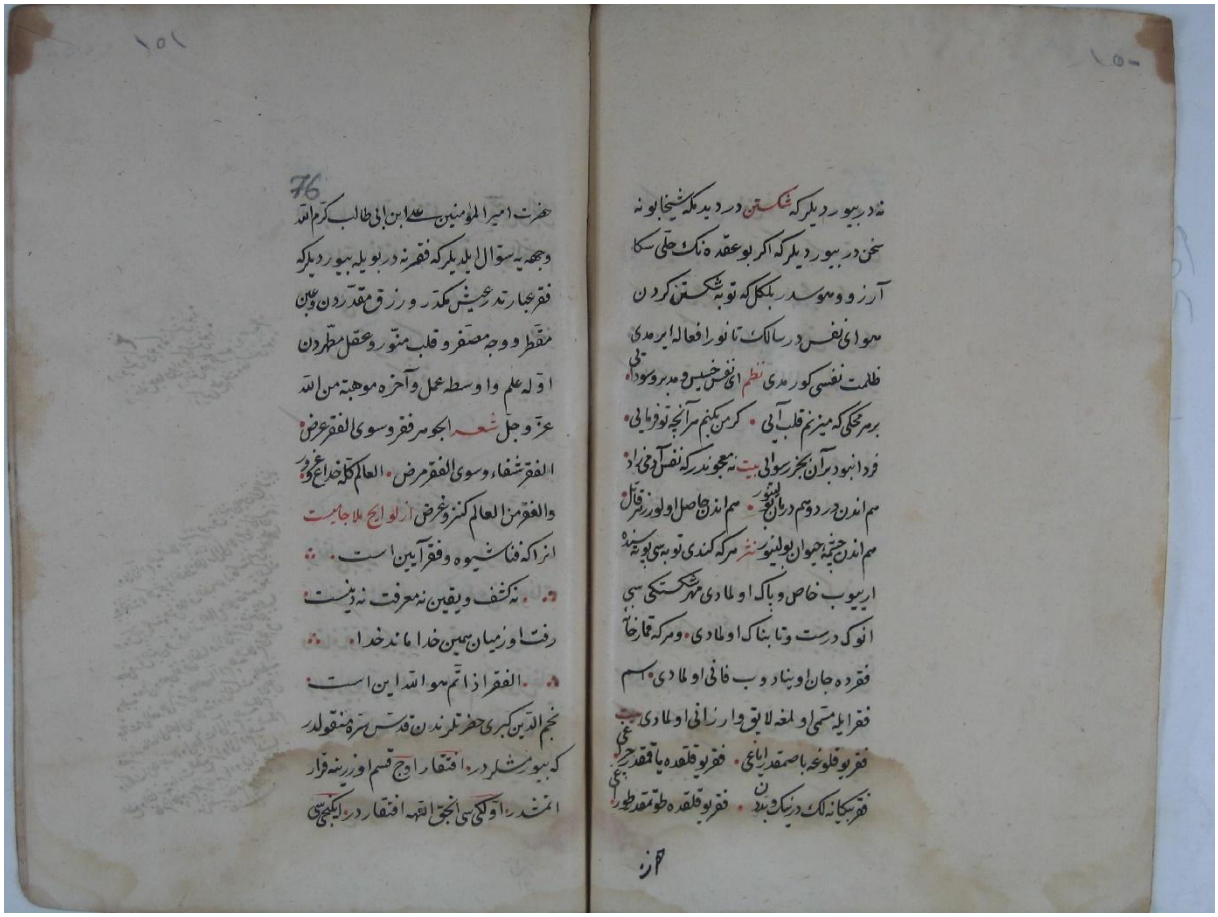

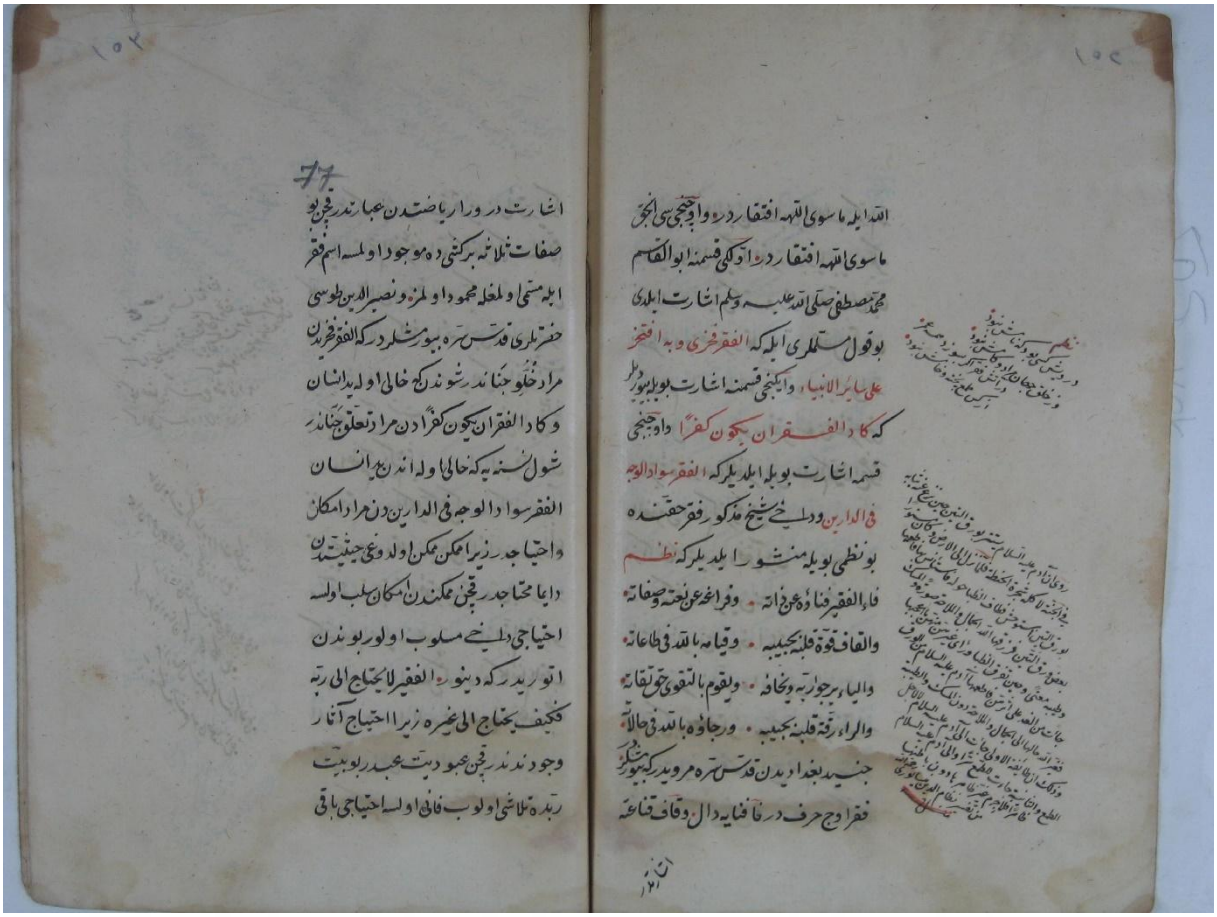
اون بشنجی فصل نفسی بیان ایلر

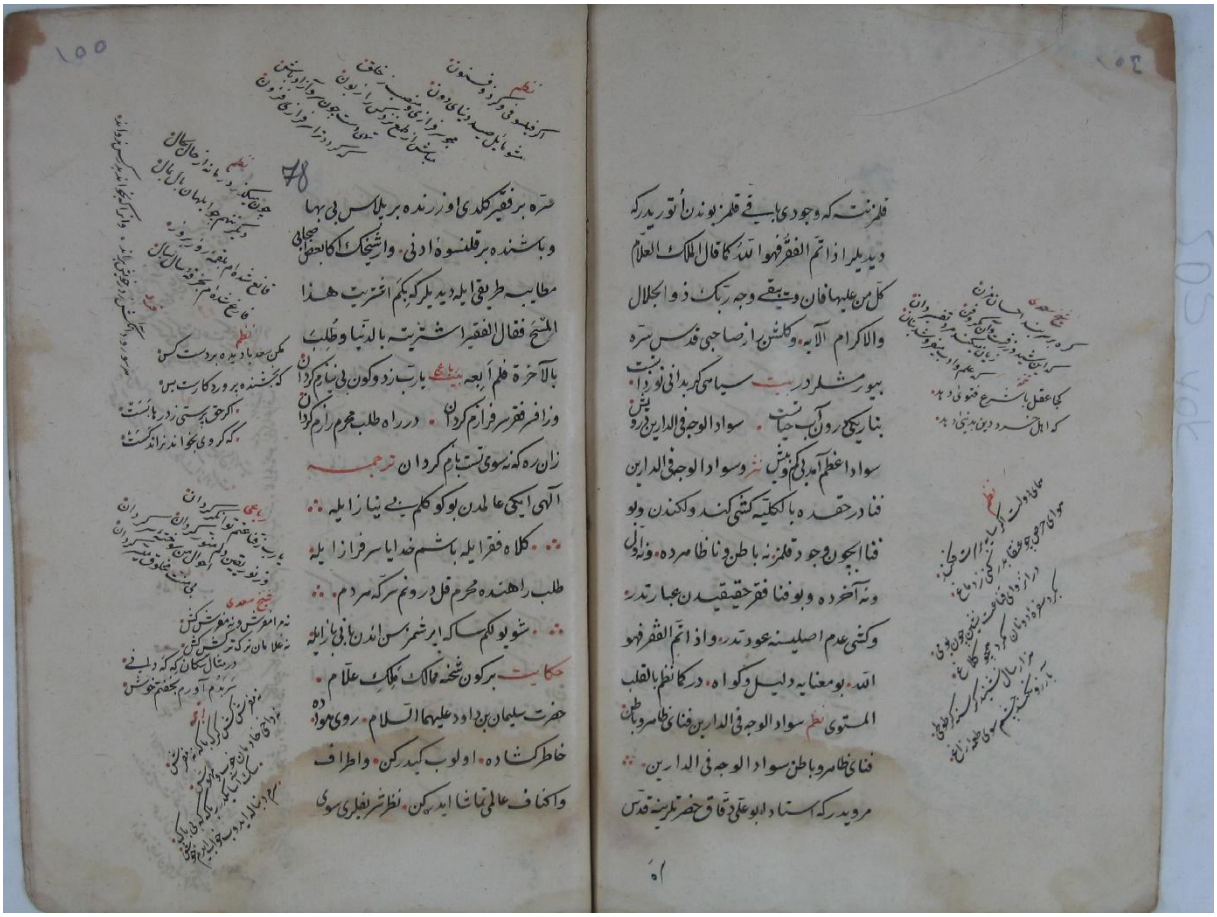
بر درویش حسین منصوره قدس سره دیدی که
بکا بر وصیت ایله بیور دیکه علیک بنفسک ان لم
تشغلها شغلتک یعنی نفسک اصلاحه ملازمت
ایله اگر سن انی طاعته مشغول ایتمیسن اول سنی
معصیته مشغول ایلر و اگر سن انی ذلیل و افکنده
ایتمیسن اول سنی زبون و بنده ایلر بیت
اگر نفسک سنی چکه هوایه ۰ صفن او یا که دوزخ سن بلایه
کشنک بلکه داسی ریموای ۰ خلاف اولدی هم اول ادراکی
کما قال النبی سید البشر و الاملاک علیه السلام هواک
داءک و مخالفتک دواءک صدق رسول الله
نظم گر اید رسک هوا یسن خلافی قی ۰
بولاسن شر شیطاندن عفافی قی ۰
ایدا سن ساکه ناوی هم جنانی ۰
حقک ایره سکا خوش ارمغانی ۰ ۰ ۰

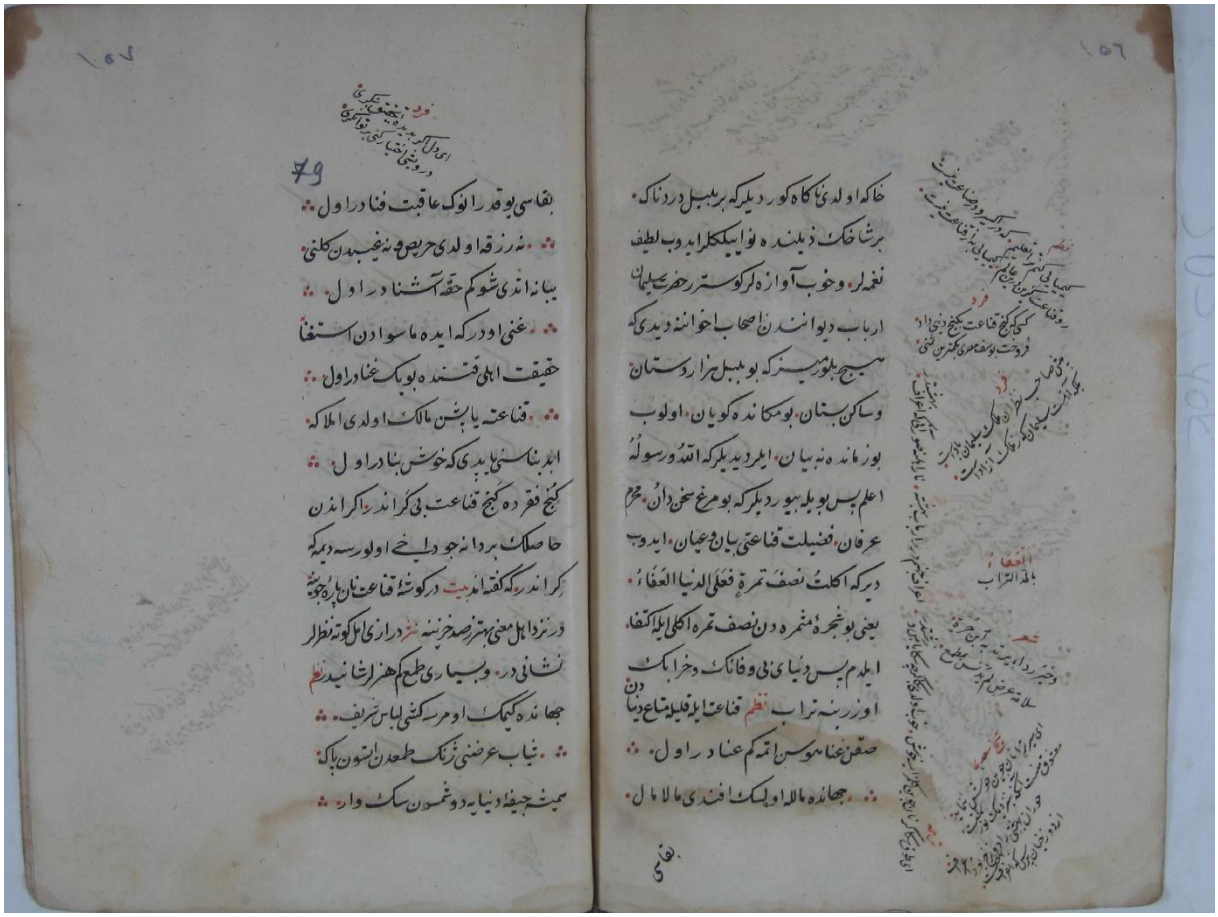
75

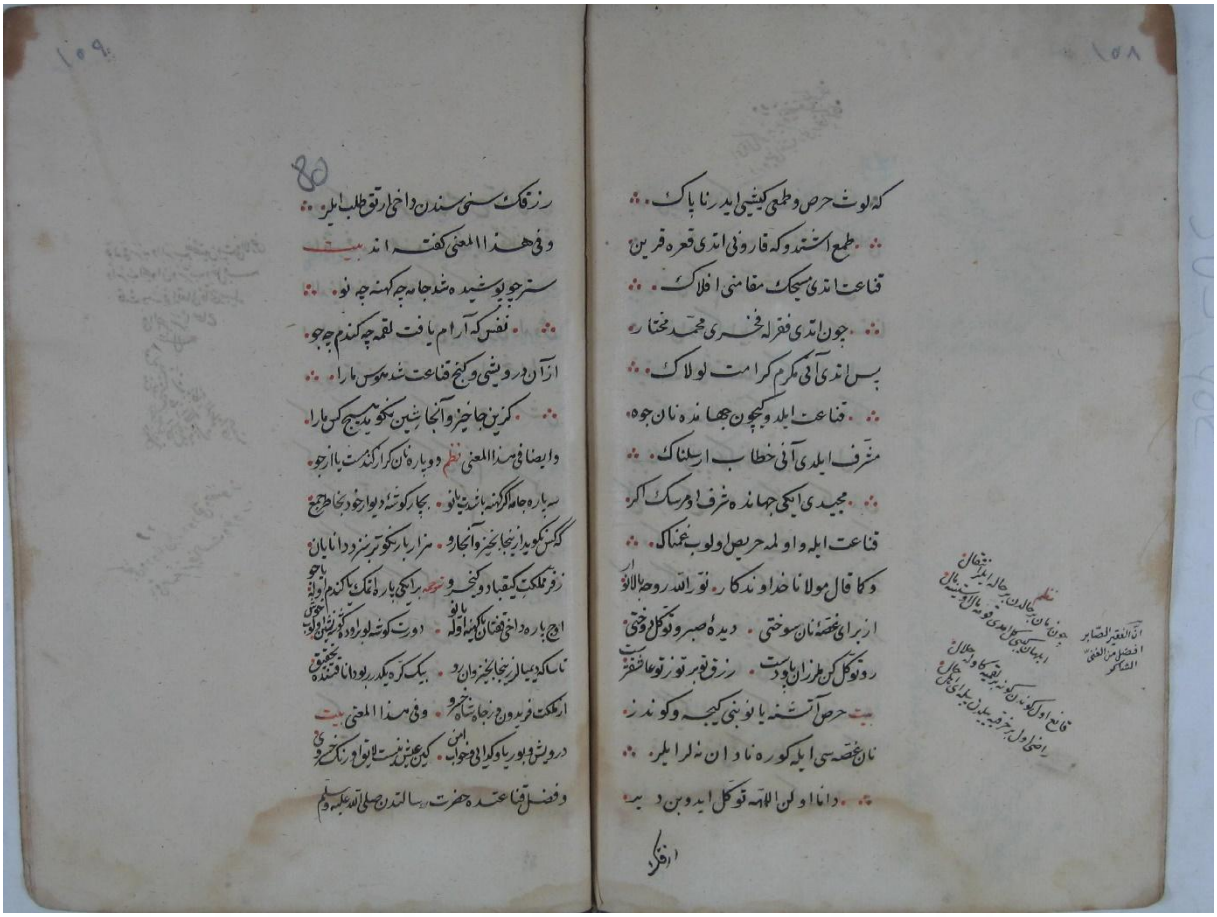
نه مشکل مفلس اولمق خوار خفتن ۰
۰ یتر عبرت اولرسک بو سبقدن
سبق آل عبرت حقدن مجیدی ۰
۰ اوتی کور امدی بولدن حق نه دیدی ۰
کما قال سیدنا الاعلی ۰ و ربنا الموالی و اما من
خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی فان
الجنة هی الماوی الآیه وحقیقت سلمانی
درویشی و دانشمندی و فقیهی و زاهدی
ماورا اسنده برمقام بالادر که عقول ارباب
عرفان ۰ انوکه وصفنده عاجز و سرگردانلر نظم
ای ل نفسی مطیع جان نشدی ۰ و ز هوا خویش بیمان نشدی
صوفی و فقیه و زاهد و دانشمند ۰ این جمله شدی ولی سلمان نشدی
حکایت سید حسین همدانی ۰ قدس سره بالاسرار
الصمدانی بیور دیلر که ابو تراب نسفی حضرتلرین
قدس سره خوابنده کورب اکا صوردم که توبه

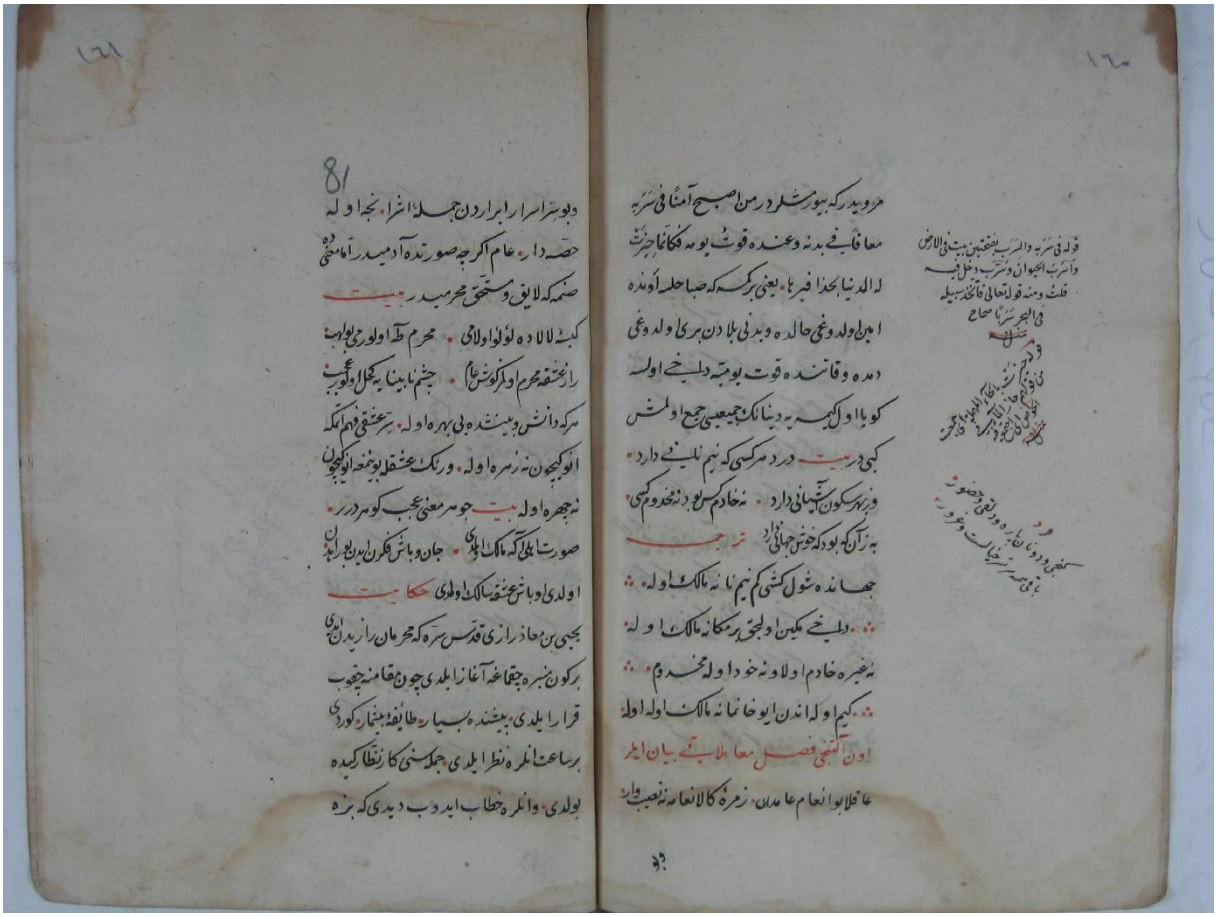

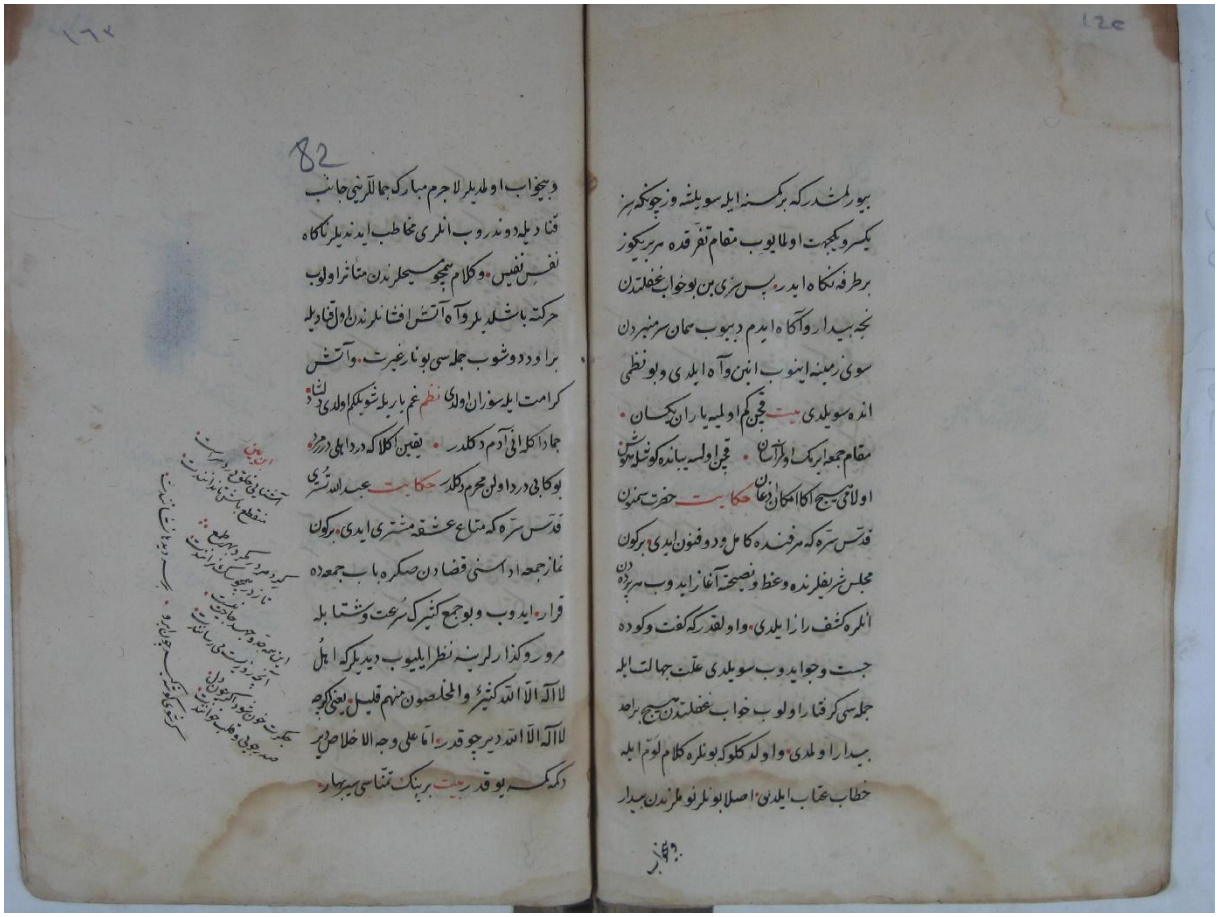

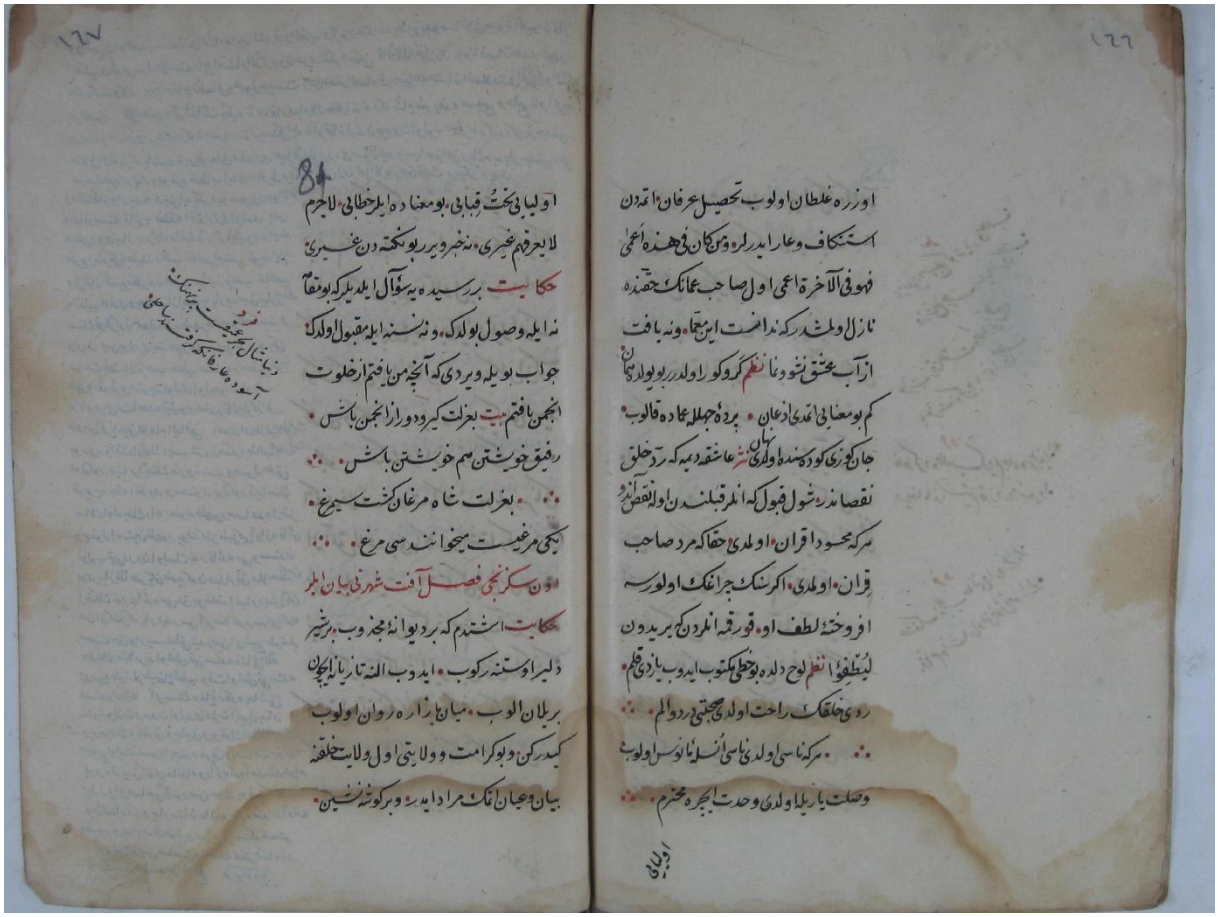

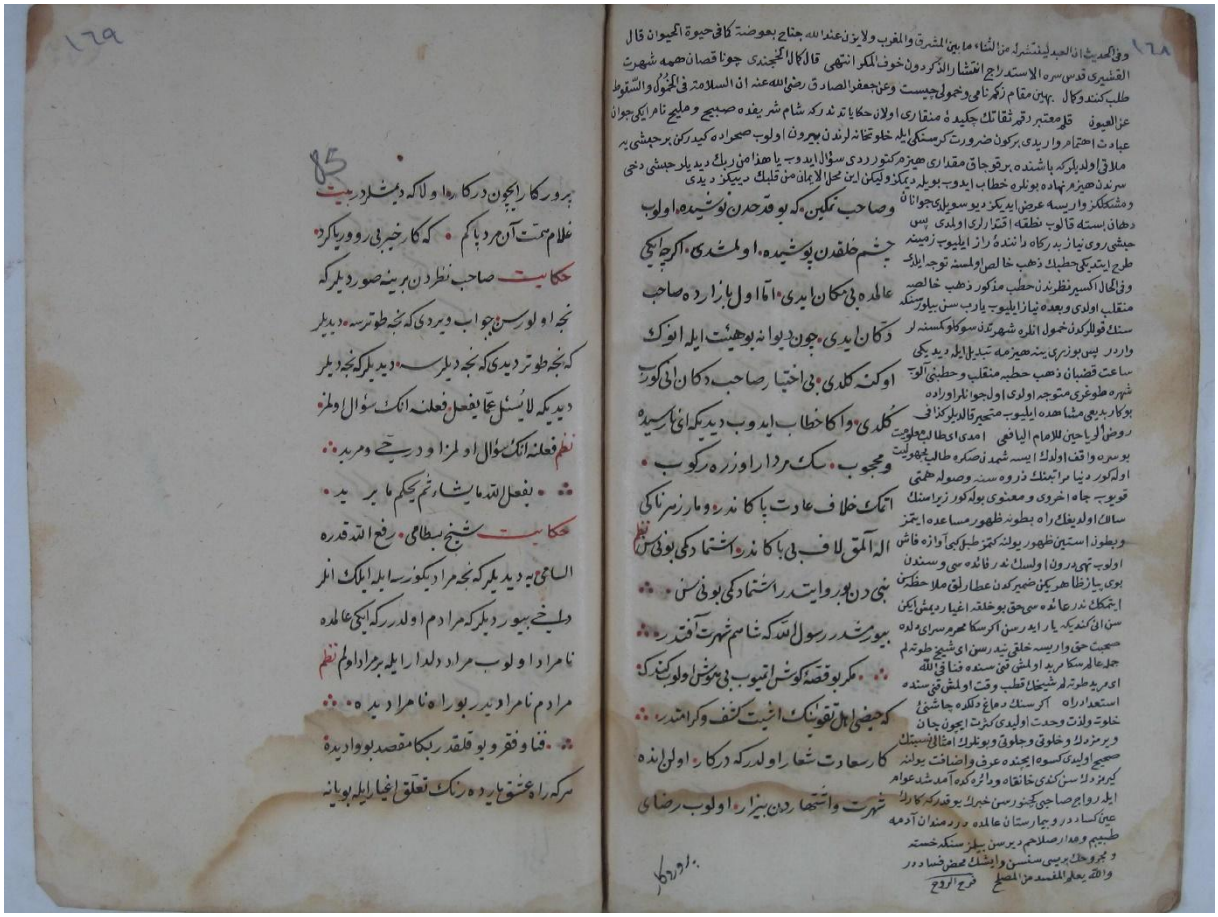

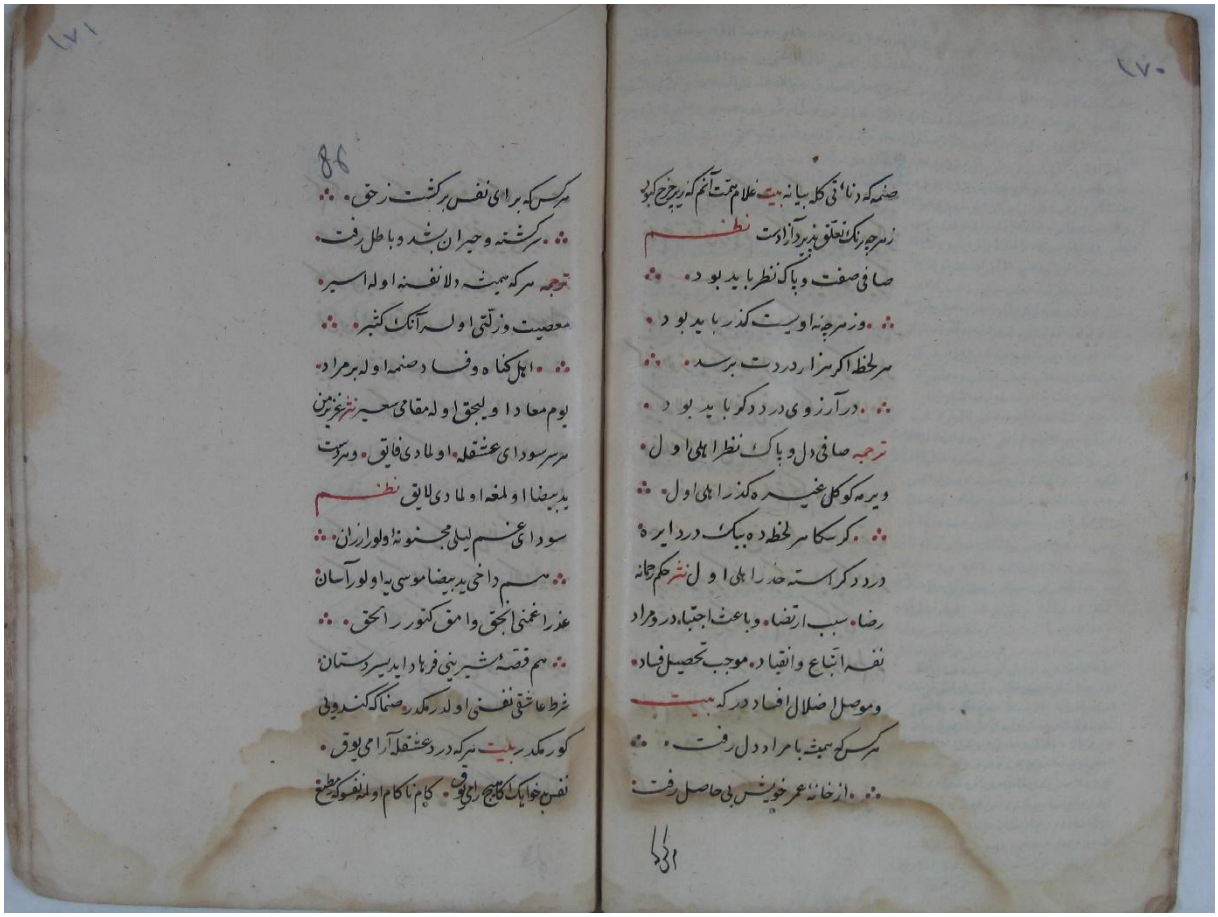
بیورلمشدر کہ برکسنہ ایلہ سویلمشہ وزچونکہ سز
یکسر ویکجہت اولایوب مقام تفرقہ مربریکوز
برطرفہ نگاہ ایدرسز بن بوخواب غفلتدن
نجہ بیدار واگاہ ایدم دیبوب ہمان سرمنبردن
سوی زمینہ اینوب اہن وآہ ایلدی وبونطقی
اندہ سویلدی بیت چنین کم اولمیہ یاران یکسان
مقام جمعہ ایرمکہ اولرآسان ۔ قچن اولمیہ یاندہ کونہ سلیمان
اولاسی سبح اکا امکان دعاسی حکایت حضرت سمنون
قدس سرہ کہ مرفہ کامل ودوفنون ایدی برکون
مجلس شریفلرندہ وعظ ونصیحت آغاز ایدوب سرپردہ دن
الکرہ کشف رازایلدی ۔ واولقدرکہ گفت وگودہ
جست وجوایدوب سویلدی علت جہالت ایلہ
جملہ سی کرفتار اولوب خواب غفلتدن ہیچ براحد
بیدار اولمدی ۔ واولہ کلوکہ بونلرہ کلام لوم ایلہ
خطاب عتاب ایلدی ۔ اصلا بونلرنو ملزمدن بیدار

وبجواب اولدیلر لاجرم مبارک جماللرینی جانب
قفا دیلہ ودندروب انلری مخاطب ایدندیلر ناگاہ
نفس نفیس ۔ وکلام مجسم سیحلرندن متناز اولوب
حرکتہ باشلدیلر وآہ آتش افشانلرندن اوقادیلہ
براودد وشوب جملہ سی بونارغبرت ۔ وآتش
کرامت ایلہ سوزان اولدی نظم غم یارایلہ شویلکم اولدی دلشاد
جمادا کلہ انی آدم دکلدر ۔ یقین اکلاکہ دردایلی درمرد
بوکابی دردا ولن محرم دکلدر حکایت عبد اللہ تستری
قدس سرہ کہ متاع عشقہ مشتری ایدی ۔ برکون
نماز جمعہ ادا سنی قضا دن صکرہ باب جمعہ دہ
قرار ایدوب وبوجمع کثیر کسرعت وشتابلہ
مرور وکذار لریہ نظر ایلیوب دیدیکہ اہل
لا الہ الا اللہ کثیر ۔ والمخلصون منہم قلیل یعنی کہ
لا الہ الا اللہ دیرچوقدر ۔ اما علی وجہ الاخلاص
دکہ کمیوقدر بیت بربنک تمناسی بیربہار

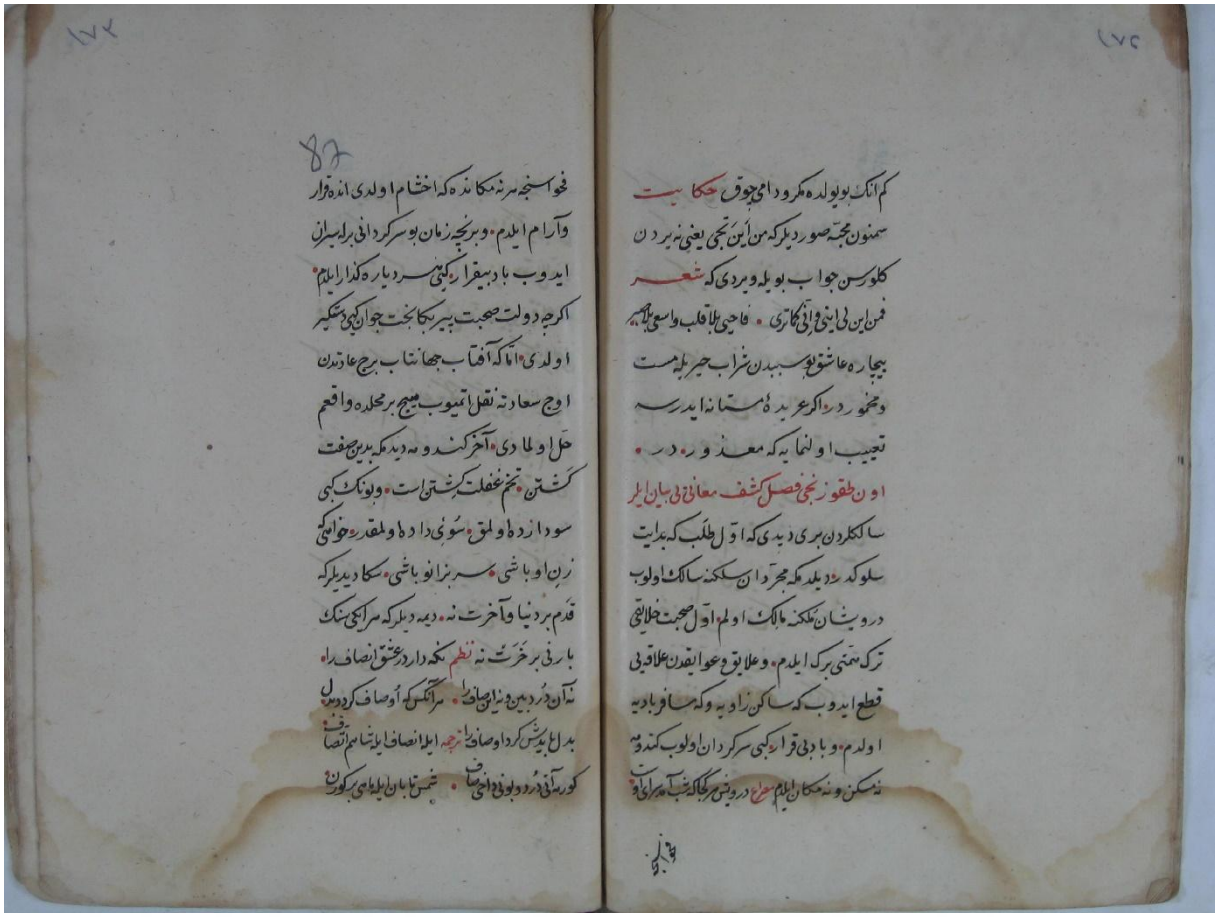
(٧٠)

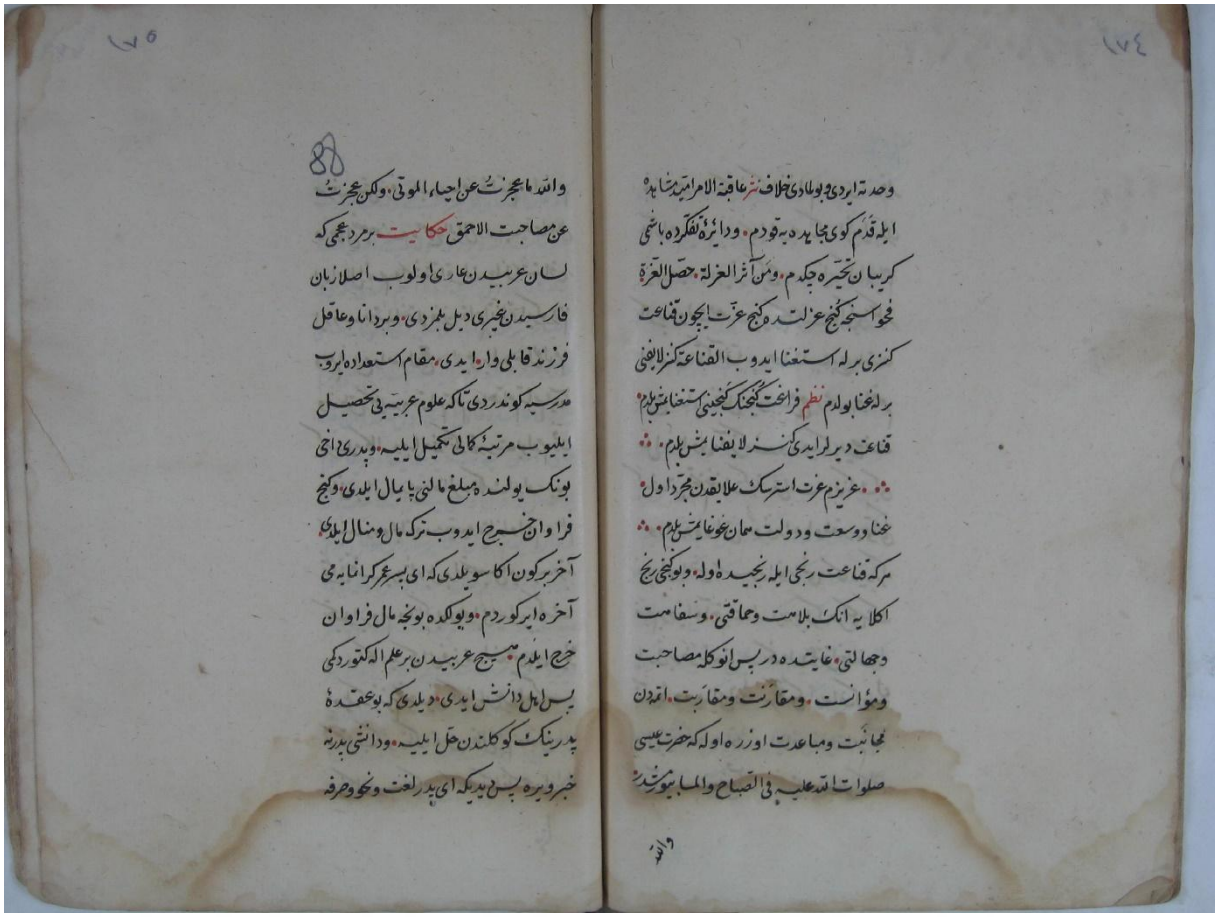
صنعه که دنائی کله بیانه بیت غلام همت آنم که زیر چرخ کبود
ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است نظم
صافی صفت و پاک نظر باید بود ∴
∴ وز هر چه نه اویست گذر باید بود ∴
هر لحظه اگر هزار درد ت برسد ∴
∴ در آرزوی درد دگر باید بود ∴
ترجمه صافی دل و پاک نظر اهل اول ∴
ویرمه کو کل غیره گذر اهل اول ∴
∴ گر سکا هر لحظه ده بیک درد ایره ∴
درد دگر است حذر اهل اول نثر حکم حانه
رضا سبب ارتضا و باعث اجتباء در مراد
نفر اتباع و انقیاد موجب تحصیل فساد
و موصل اضلال افساد در که بیت
هر کس که همیشه با مراد دل رفت ∴
∴ از خانه عمر خویش بی حاصل رفت

(٧١)

86

هر کس که برای نفس بر گشت ز حق ∴
∴ بر گشته و حیران بشد و باطل رفت
ترجمه هر که همیشه دلا نفسنه اوله اسیر
معصیت و زلتی اوله آنک کثیر ∴
∴ اهل گناه و فساد صنعه اوله بر مراد
یوم معاد اولیجق اوله مقامی سعیر نثر عزیزم
سر سودای عشقله اولمادی فایق و سرت
بد بیضا اولمغه اولمادی لایق نظم
سودای غم لیلی مجنونه ولور آسان
∴ هم داخی ید بیضا موسی یا ولور آسان
عذرا غمنی انجق وامق کنور رانجق ∴
∴ هم قصه شیرینی فرهاد ایدر دستان
شرط عاشقی نفسنی اولدر مکدر صنعا که کسنه دونی
کور مکدر بیت هر که در دعشقله آرامی یوق
نفسن خاک کاچیر ایوقی کام ناکام اولمغه کوکی مطیع

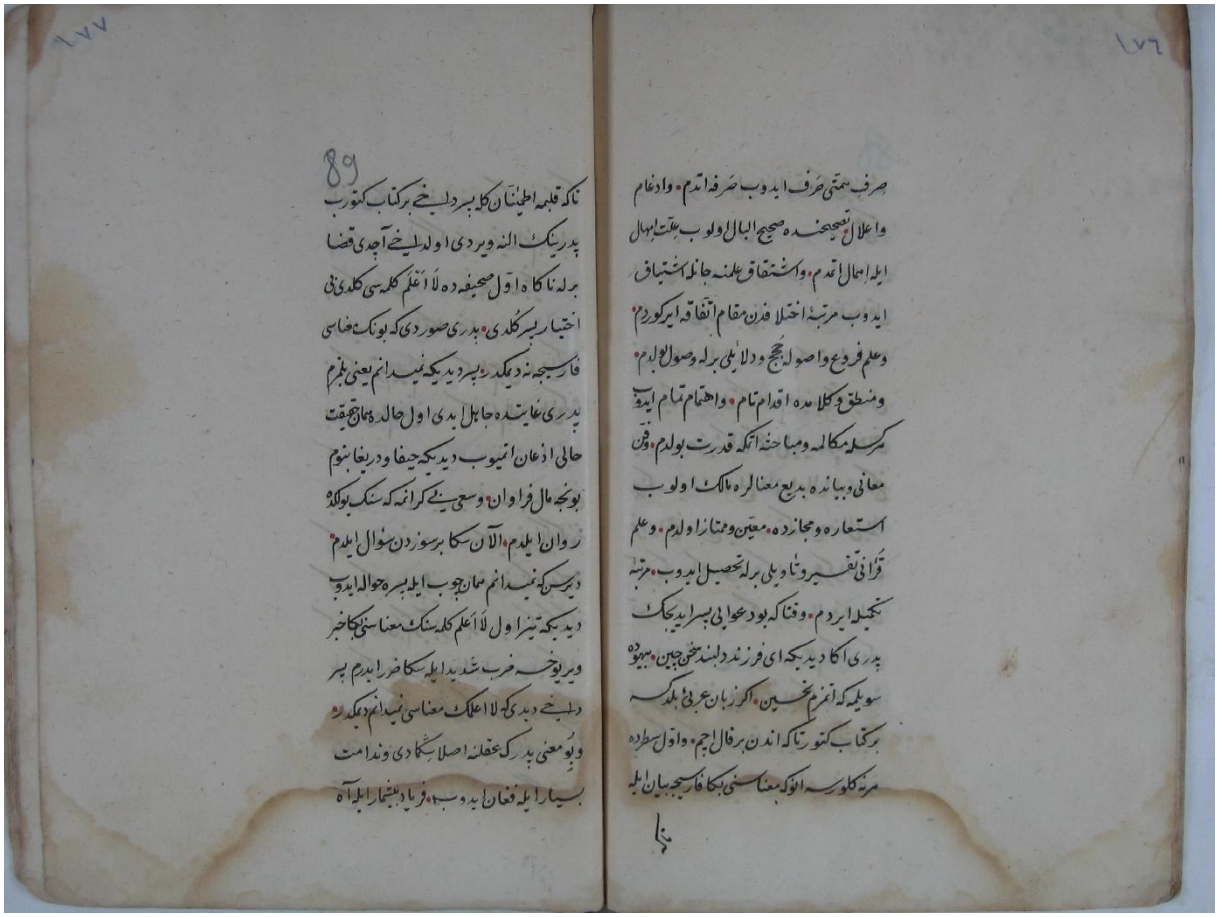

وحدة ایردی و بولمادی خلاف نثر عاقبة الامر امید شاید
ایله قدم کوی مجاهده یه تودم . و دائرهٔ تفکره باغی
کریبان تحیره چکدم . ومن آثر الغزلة . حصل الغرة
فحواسنجه کنج عزلت ده کنج عزت ایچون قناعت
کنزی برله استغنا ایدوب القناعة کنز لا یفنی
برله غنا بولدم نظم فراغت گنجنک گنجینی استغنا شوکتم
قناعت دیرلر ایدی کنز لا یفنا بنش بلدم .
.. عزیزم عزت استرسنک علایقدن مجرد اول
غنا و وسعت و دولت معان عوغا بنش بلدم . ..
مرکه قناعت رنجی ایله رنجیده اولم . و بو کنجی رنج
اکلا یه انک بلامت و حماقتی . و سفاهت
و جهالتی . غایتده درس انو کله مصاحبت
و مؤانست . و مقارنت و مقاربت . اتمدن
مجانبت و مباعدت اوزره اولکه حضرت عیسی
صلوات الله علیه فی الصباح والمسا یتوشدی

88

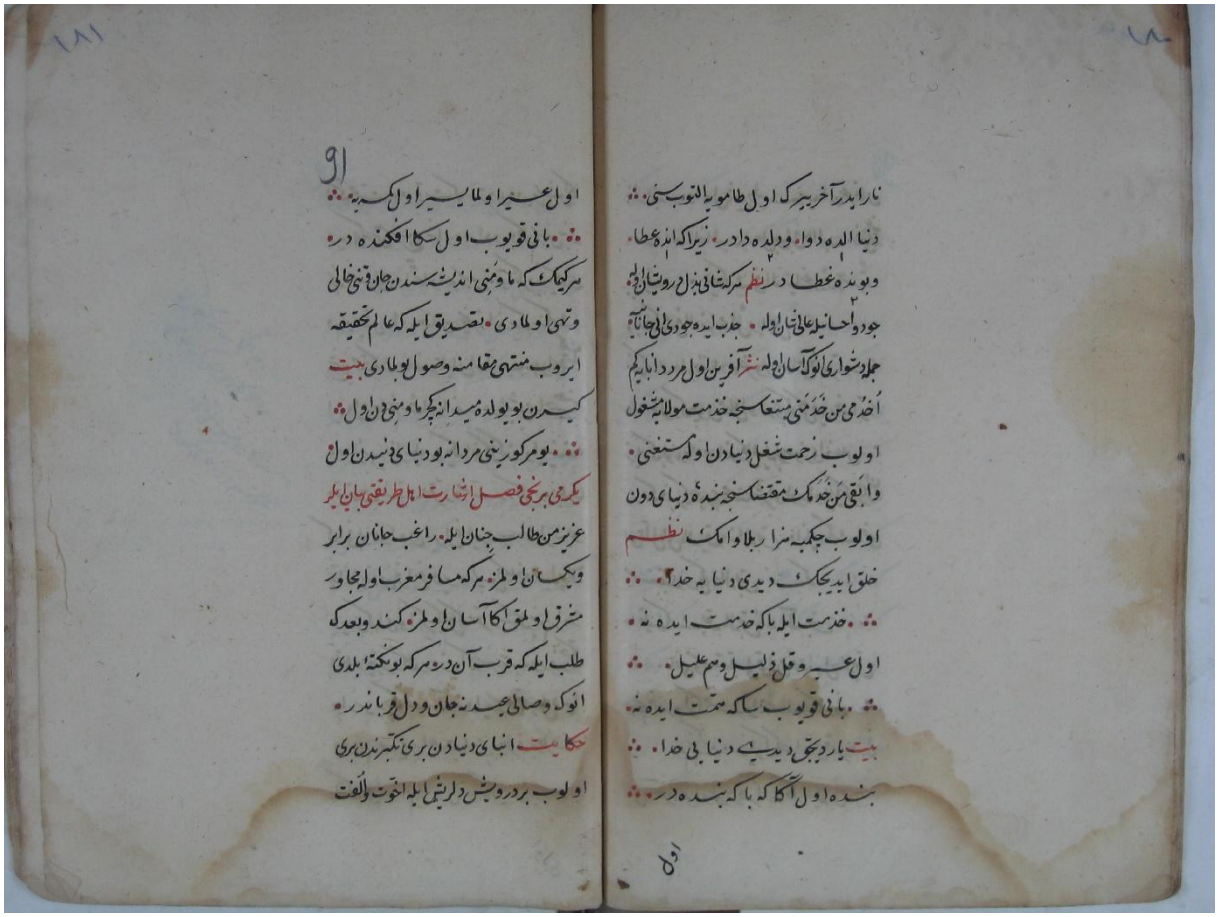
والله ما عجزت عن احیاء الموتی . ولکن عجزت
عن مصاحبت الاحمق حکایت برمرد عجمی که
لسان عربیدن عاری اولوب اصلا زبان
فارسیدن بخبری دیل بلمزدی . و بردانا و عاقل
فرزند قابلی وار ایدی . مقام استعداده ایروب
مدرسه کوندردی تاکه علوم عربیه یی تحصیل
ایلیوب مرتبهٔ کاملی تکمیل ایلیه . و پدری انی
بونک یولنده مبلغ مالنی پایمال ایلدی . و کنج
فراوان خرج ایدوب ترک مال و منال ایلدی .
آخر برکون اکا سویلدی که ای پسر عجم کرانایه می
آخره ایرکوردم . و یوکلده بونجه مال فراوان
خرج ایلدم . هیچ عربیدن برعلم الکتوردکی
پس اهل دانش ایدی . دیلدی که بوعقدهٔ
پدر بنک کوکلندن حل ایلیه . و دانشی پدرنه
خبر ویره پس دیدیکه ای پدر لغت و نحو و صرفه

صرف معنی صرف ایدوب صرفه اتدم • وادغام
واعلال تصحیحنده صحیح البال اولوب علت اهمال
ایله اعمال اتدم • واشتقاق علمنه جانله اشتیاق
ایدوب مرتبهٔ اختلافدن مقام اتفاقه ایرکوردم •
وعلم فروع واصوله محج • ودلایلی برله وصول اولدم •
ومنطق وکلامده اقدام تام • واهتمام تمام ایدوب
درسده مکالمه ومباحثه اتکله قدرت بولدم • وفن
معانی وبیانده بدیع معنالره مالک اولوب
استعاره ومجازده • معین ومتاز اولدم • وعلم
قرآنی تفسیر وتاویلی برله تحصیل ایدوب • مرتبه
تکمیله ایردم • وفناکه بو دعوایی پدر ایدیکاک
پدری اکا دیدیکه ای فرزند دلبند مهین • بهبوده
سویله که انمز نخسین • اگر زبان عربی بلدکسه
برکتاب کتورناکه اندن برفال اجم • واول سطرده
مرتبه کلورسه انوکی معناسنی بکا فارسیجه بیان ایله

ناکه قلبه اطمینان کلوبر دلیخی برکتاب کتورب
پدرینک النه ویردی اولدلیخی آچدی قضا
برله ناکاه اول صحیفه ده لا اعلم کلمه سی کلدی نی
اختیار بسر کلدی • بدری صوردی که بونک معناسی
فارسیجه نه دیمکدر پسر دیدیکه نیدانم یعنی بلمزم
پدری غایتده جاهل ابدی اول حالده مماشی حقیقت
حالی اذعان انیوب دیدیکه حیفا ودریغا بونوم
بونجه مال فراوان • وسعی بنی کرانه که سنک بولکدر
روان ایلدم • الان سکا برسوزدن سوال ایلدم
دیرسن که نیدانم ممان جوب ایله پسره حواله ایدوب
دیدیکه تیز اول لا اعلم کلمه سنک معناسنی بکا خبر
ویر یوخسه ضرب شدید ایله سکا حاضر ایدرم پسر
دلیخی دیدی که لا اعلمک معناسی نیدانم دیمکدر •
بو معنی پدرک عقلنه اصلا سکادی وندامت
بسیار ایله فغان ایدوب • فریاد بیشمار ایله آه

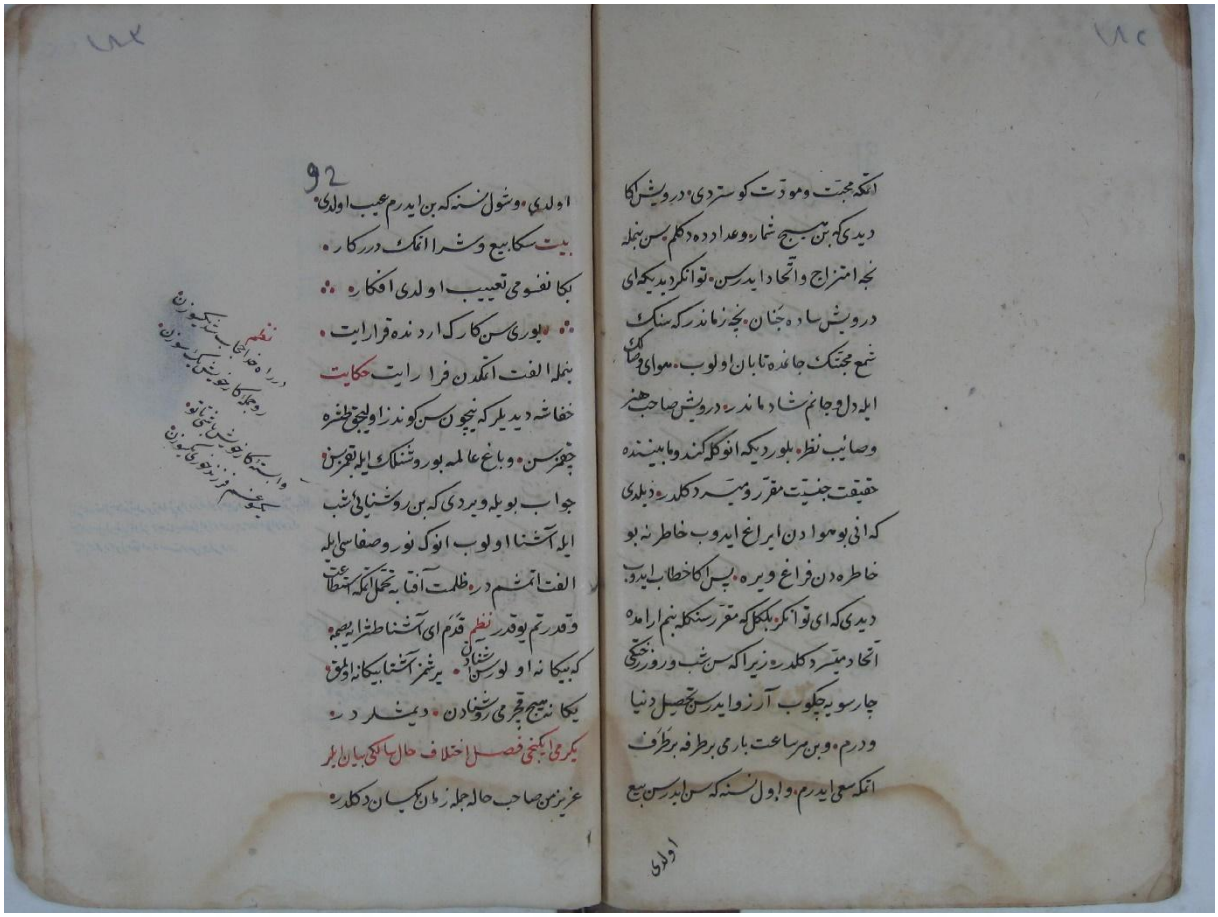

نارایدر آخر بیرک اول طاموبالتوب سنی ∴
دنیا الده دوا ∴ ودلده دادر ∴ زیراکه ایده عطا ∴
وبونده غطا ∴ درنظم مرکه شانی بذل روشان ایله ∴
جود واحسانیله علی شان ایله ∴ جذب ایده جودی انی جانبه ∴
جلد شواری انوکه آسان ایله ∴ نثر آفرین اول مرد انا یکم
اُخدُمی من خدُمنی مستعاسنجه خدمت مولایه مشغول
اولوب زحمت شغل دنیادن اوله مستغنی ∴
وابقی من خدمک مقتضاسنجه بنده دنیای دون
اولوب چکیه مزار بلا وامک نظم
خلق ایدیجک دیدی دنیایه خدا ∴ ∴
∴ خدمت ایله باکه خدمت ایده نه ∴
اول عبره قل ذلیل وسم علیل ∴
∴ بانی قویوب اول سکا افکنده در ∴
بیت یارد یجک دیدیی دنیا بی خدا ∴
بنده اول آکا که باکه بنده در ∴ ∴

اول

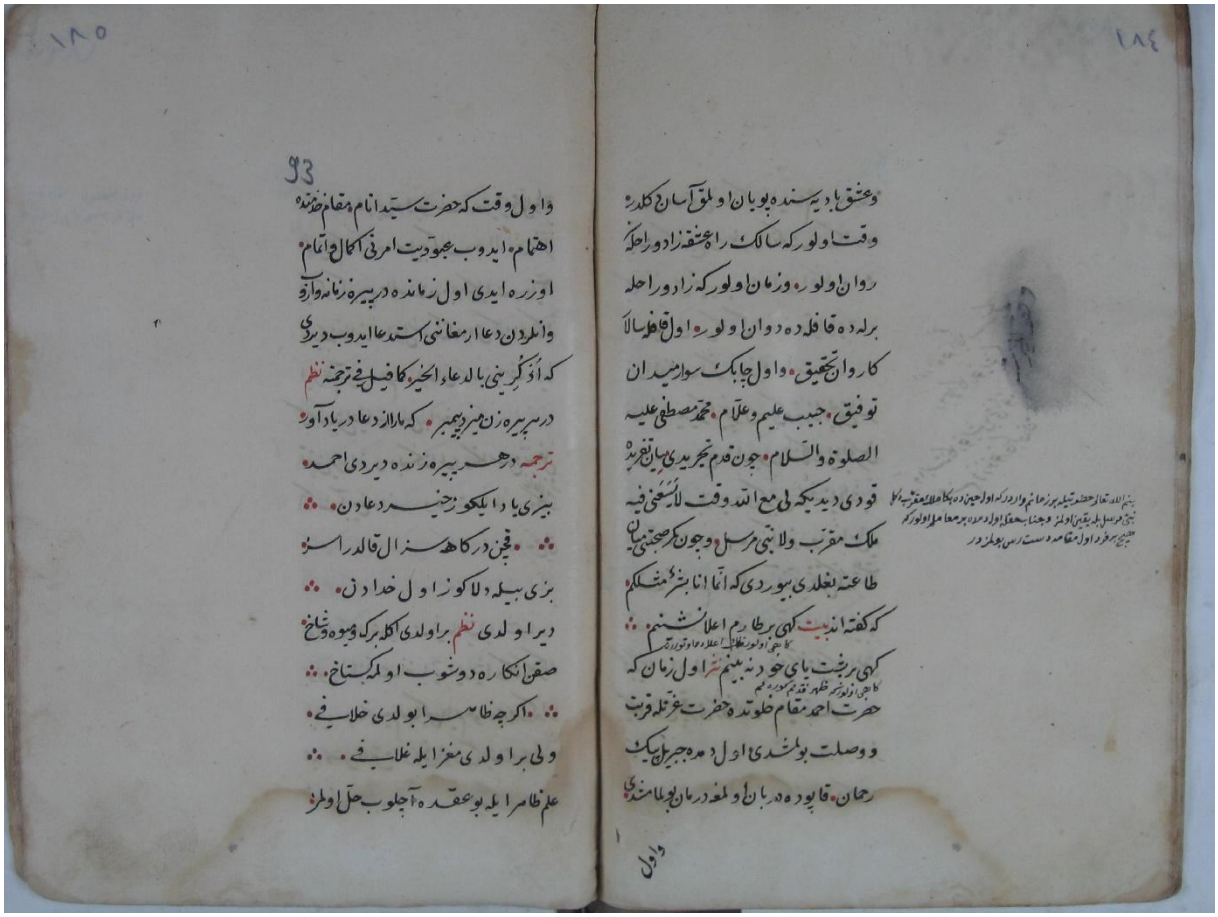
اول عبره ملایسیر اول کسنه ∴ ∴
∴ بانی قویوب اول سکا افکنده در ∴
سرکیمسنه که ماومنی اندیرمه سندن جان وتنی خالی
وتهی اولمادی ∴ تصدیق ایله که عالم تحقیقه
ایروب منتهی مقامنه وصول بولمادی بیت
کیمسه بولمیوله میدانکه مرماومنی اول ∴
∴ یومرکور زمنی مردانه بودنیای دنیدن اول
یکرمی برنجی فصل ارشادات اهل طریقی بیان ایلر
عزیز من طالب جنان ایله راغب جانان برابر
ویکسان اولمز ∴ مرکه مسافر مغرب اوله مجاور
مشرق اولمق کا آسان اولمز ∴ کندو بعد که
طلب ایله که قرب آن درد مرکه بونکته بلدی
انوکه وصالی عبد نه جان ودل قربانیدر ∴
حکایت ابنای دنیادن بری تکبر ندن بری
اولوب بردرویش دلریشی ایله اخوت والفت

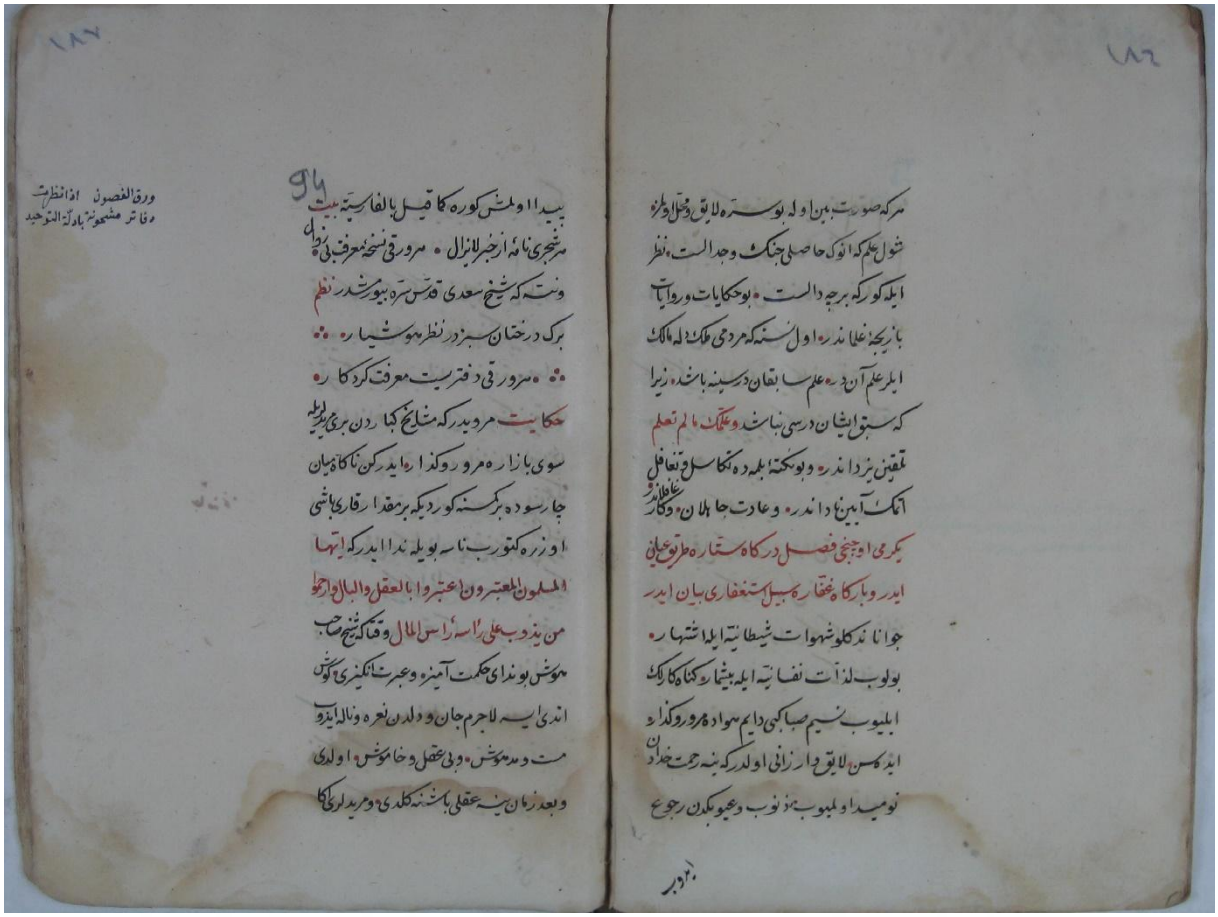

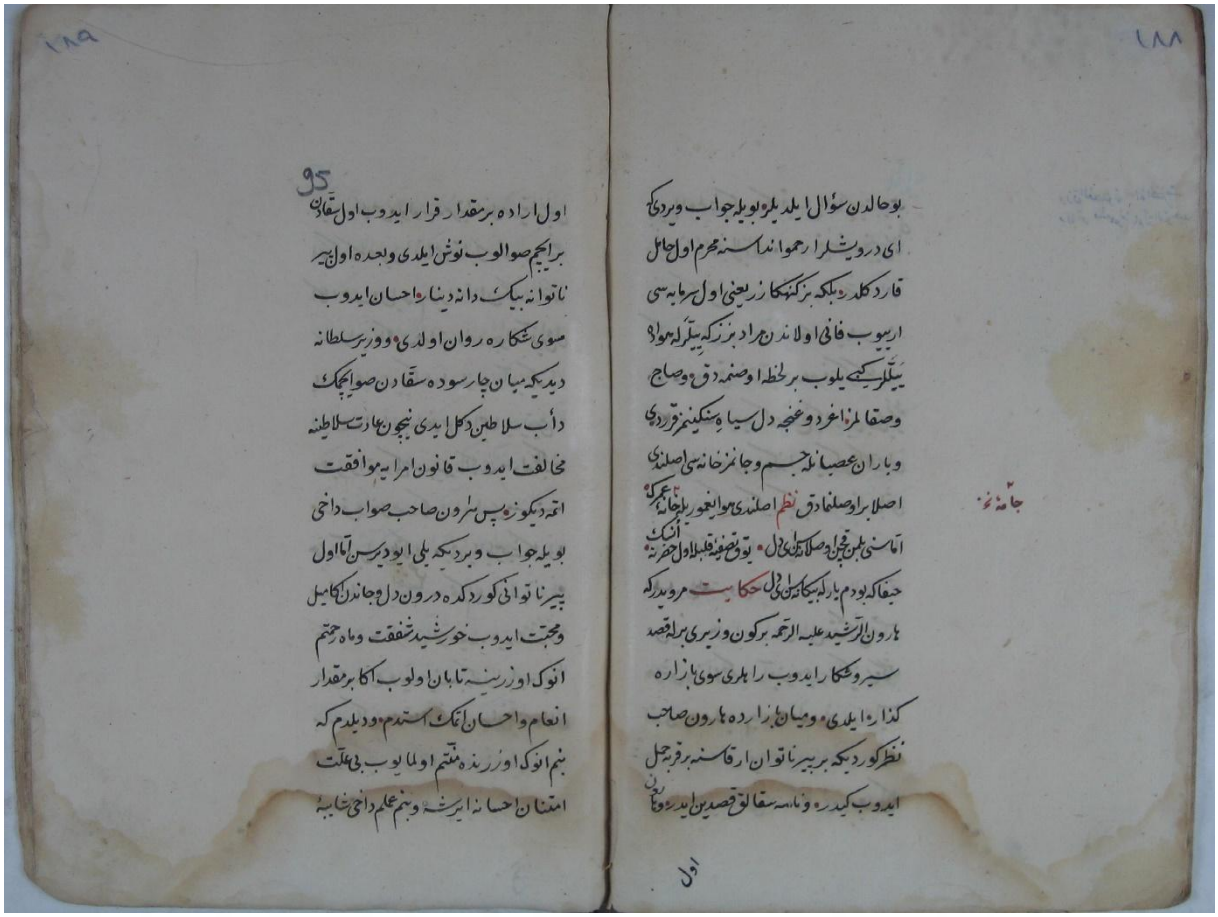
انکه محبت وموودت کوستردی درویش کا
دیدی که بن بسیج شماره وعداده دکلم بسن بنله
نجا امتزاج واتحاد ایدرسن. توانکر دیدیکمای
درویش ساده جنان. نجه زماندر که سنک
شمع محبتک جانده تابان اولوب. سوای وصالک
ایله دل وجانم شاد ماندر. درویش صاحب هنر
وصایب نظر. بلوردیکه انوکلکندوماینده
حقیقت جنیت مقرر ومیسر دکلدر. دیلدی
که انی بو موادن ابراغ ایدوب خاطرنه بو
خاطره دن فراغ ویره. پس اکا خطاب ایدوب
دیدی که ای تو انکر. بلکل که مقرر سنکله بنم ارامده
اتحاد میسر دکلدر. زیرا که سن شب ورور نجی
چارسویه چلوب آرزوایدرسن تحصیل دنیا
ودرم. وبن هر ساعت باری برطرفه برطرف
انکه سعی ایدرم. واول سنه که سن ایدرسن بیع

اولدی

اولدی. وشول سنه که بن ایدرم عیب اولدی.
بیت سکا بیع وشرا انمک درر کار.
بکا نفسومی تعیب اولدی افکار.
بوری سن کارکا رد نده قرارایت.
بنله الفت انکدن فرارایت حکایت
خفاشه دیدیلر که نیچون سن کوندزاولیجق طشره
چقمرسن. وباغ عالمه بور وتشلک ایله تقرسن.
جواب بویله ویردی که بن روشنایی شب
ایله آشنا اولوب انوکل نور وصفاسی ایله
الفت تمشم در. ظلمت آفاقه تحمل انکه تمطاق
وقدرتم یوقدر. نظم قدم ای آشنا طرز ایصه
که بیکانه او لورسن آشنادن. پرشمز آشنایکانه اولمق
یکانه هیچ قجرمی رشنادن. دیمشلردر.
بکرمی بکنجی فصل اختلاف حال سالکی بیان ایلر
عزیزمن صاحب حاله جله زمان کیان دکلدر.

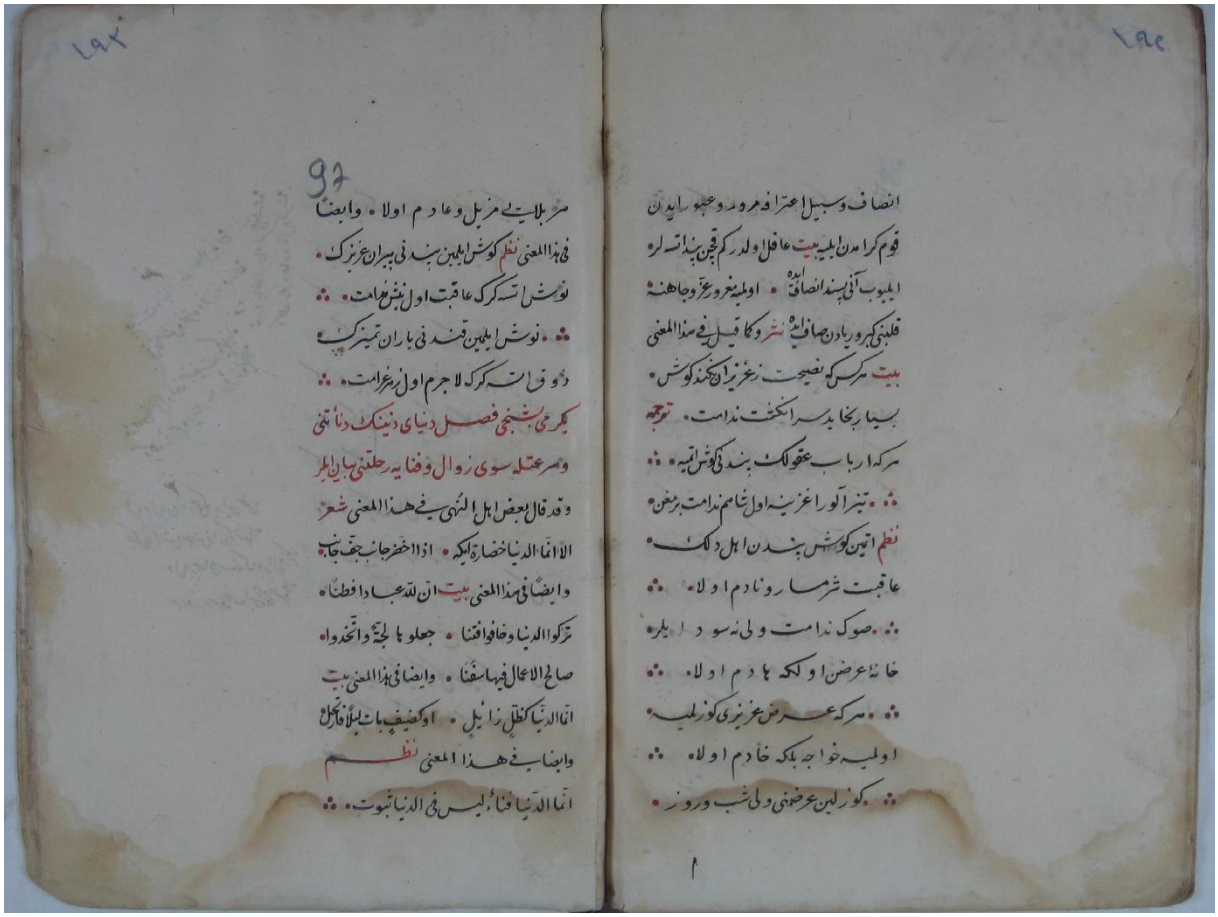

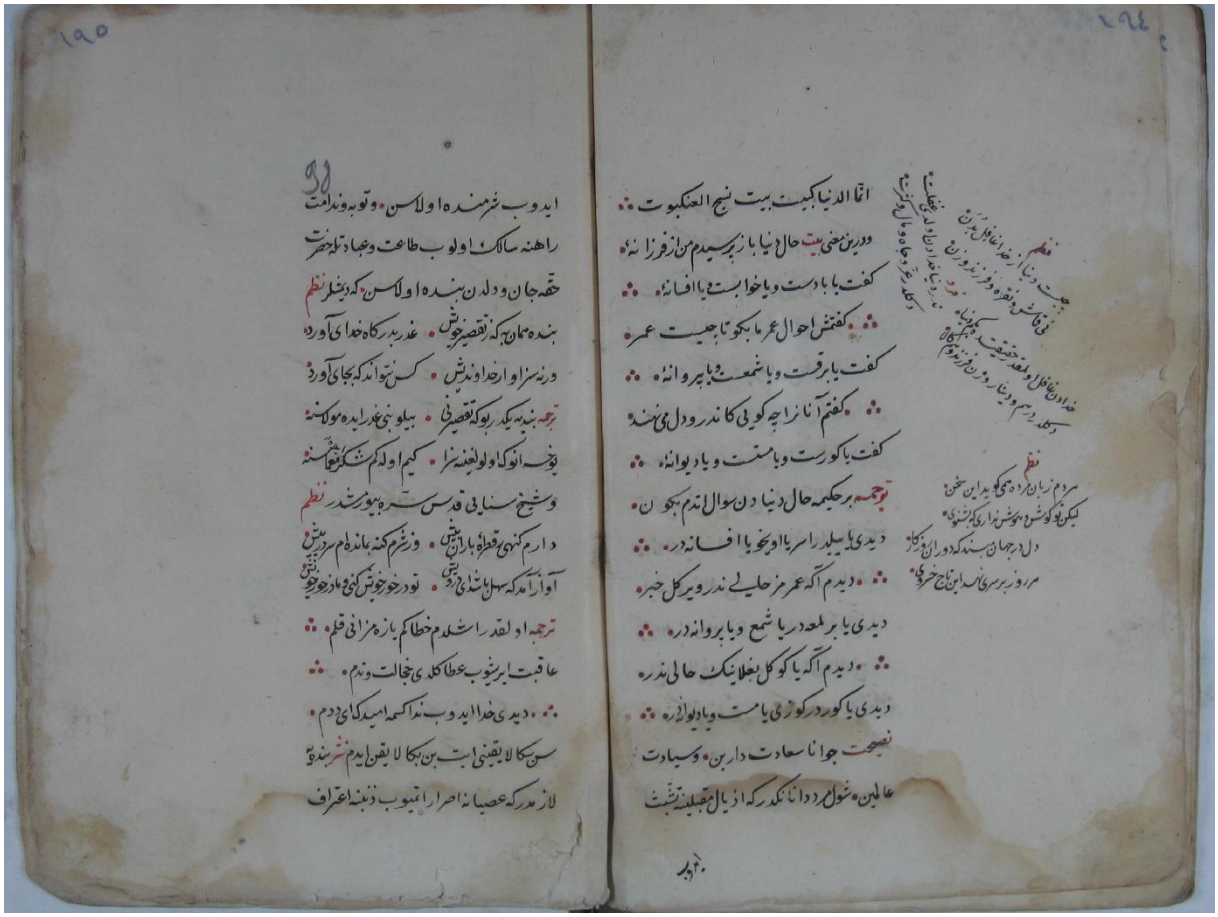
ریادن خلاص • بولوب مرتبهٔ اخلاصیه تنه پس
انوک بکا صوبی انعامی مقابله سنده بن دلمحی
اکا احسان ایلدم زیرا امتنان ملک مثانه
سزا • و مالک جهانه روا • درجوانا آفرین اول
پادشاه عبرت بینک اسلوب و آیینه که راه
دبنده ارباب اخلاص • و اصحاب تمیز و
وصبوراتدوکی سبیله سالک • اولو ملک
صدق و اخلاصه ملک اولدی بیت
همتینه آفرین اول عالیفلک • بی ریا ایلر همیشه کارنی •
صدق و اخلاصیله ایدوب اختصاص • محکم ایلر یارله بازارنی
حکایت هارون الرشید • علیه رحمة الله الرشید
حضرتلرندن مروید رسیده برکون ارباب دیوان
برله ساکن اولدقلری شهری سیران ایتمه سواران
اولوب کیدرکن ناکاه برنصرانی مقابله دن
هارونه ندا ایدوب دیدیکه یا امیر المؤمنین

اتق الله الملک المبین فان بلی علیک حقا وقفاکه
هارون کلام نصرانیدن کوشش ندی ایسه همان
بی اهمال آتندن یره نزول ایدوب درکاه حقه
سجده یه مشغول اولدی واول نصرانی یه حقنی نمقدار
ایسه ویرکه دیو خزینه دارنه امر ایلدی وبعده
آتنه سوار اولوب کندی ووزراسی بادشاهه
بوحالدن سؤال اندکده بویله جواب وردیکه
وقتاکه نصرانی بکا ندا ایدوب اتق الله دیدی
خاطرمه حق تعالی حضرتلرینک بومبارک آیتی کلدی
واذا قیل له اتق الله اخذته العزة بالاثم فحسبه
جهنم ولبئس المهاد الآیه پس آتدن روی زمینه نزول
ایدوب درکاه حقه اعتذاره مشغول اولوب
سجده یه ایندم تاکه ملک علام بن بنده کمسنه لطف
وانعام ایدوب اتق الله دیلدکده کبریا وعزت
ایله اخذ آنام ایدن زمره لیامدن ایسوب راه

انصاف وسبیل اعتراف مرود وعیوب ایدن
قوم کرامدن ایلیه بیت عاقل اولدر کم قین بنداسه لره
ایلیوب آنی پسند انصاف ایده • اولیه عزو عزّ وجاهنه
قلبنی کبرو یادن صاف ایده نثر وکما قیل فی هذا المعنی
بیت هرکس که نصیحت زعزیزان نشنود کوش
بسیار نخاید سر انگشت ندامت • ترجمه
مرکه ارباب عقولک پند نی کوش اتمیه • ∴
∴ • تیز آلور اغزینه اول شاهم ندامت برمغن •
نظم اتمین کوش پندن اهل دلک •
عاقبت شرمسار و نادم اولا • ∴
∴ • صوک ندامت ولی نه سود ایدر •
خانه عرضن اولکه هادم اولا • ∴
∴ • هرکه عرض عزیزی کوزلیه •
اولیه خواجه بکه خادم اولا • ∴
∴ • کوزلین عرضنی ولی شب و روز •

سر بلایه مزبل وعادم اولا • وایضا
فی هذا المعنی نظم کوشش ایلین پسندنی پیران عزیزک •
نوشی اتسه کرک عاقبت اول نیشی اولمامت • ∴
∴ • نوشش ایلین قندنی باران تمیز کیم •
دوقی اتسه کرک لاجرم اول زهر اولمامت • ∴
یکرمی بشنجی فصل دنیای دنینک دنائتی
وسرعتله سوی زوال وفنا یه رحلتنی بیانندا
وقد قال بعض اهل النهی فی هذا المعنی شعر
الا انما الدنیا خضارة ایکه • اذا اخضر جانب جف جانب
وایضا فی هذا المعنی بیت ان لله عبادا فطنا •
ترکوا الدنیا وخافوا فتنا • جعلوا لجة واتخذوا •
صالح الاعمال فیها سفنا • وایضا فی هذا المعنی بیت
انما الدنیا کظل زائل • او کضیف بات لیلا فارتحل
وایضا فی هذا المعنی نظم
انما الدنیا فنا لیس فی الدنیا ثبوت • ∴

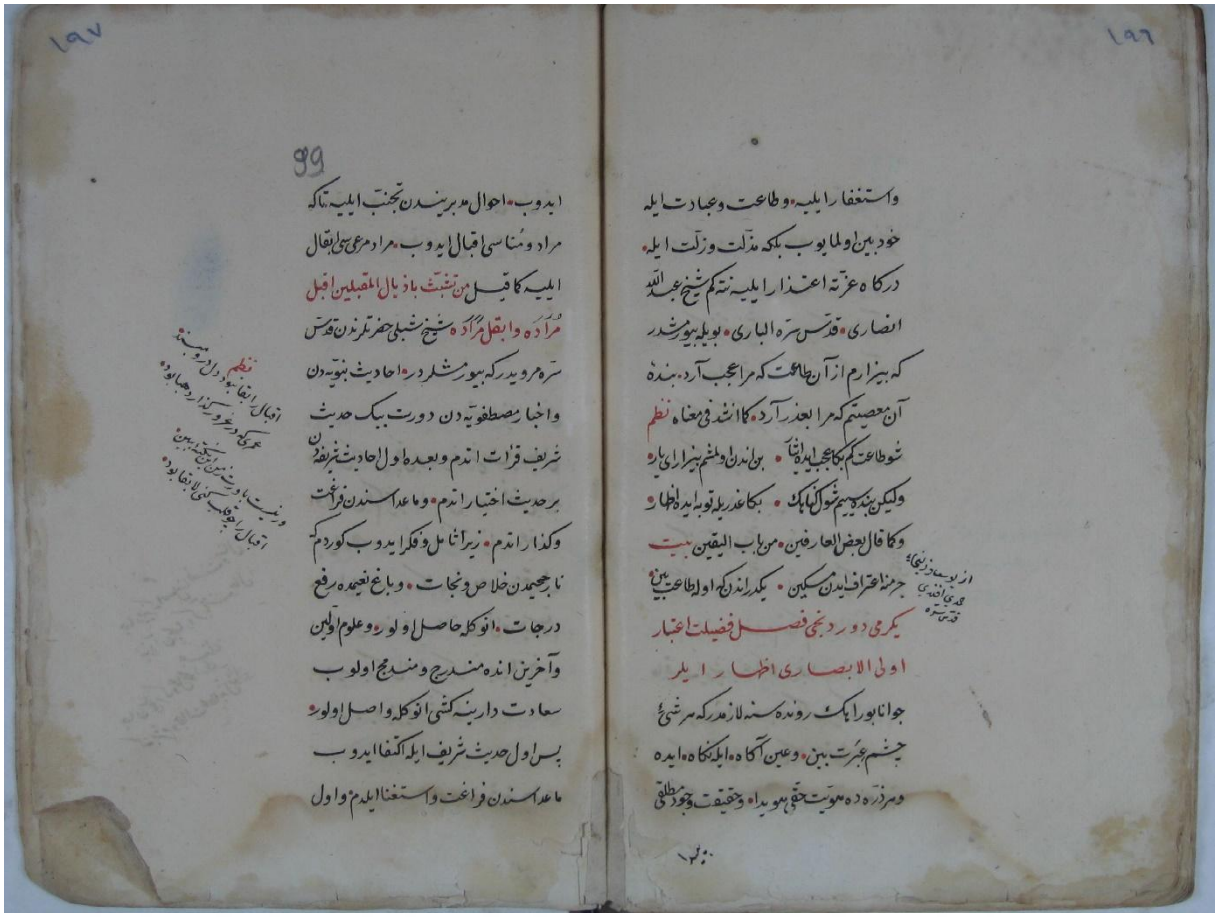

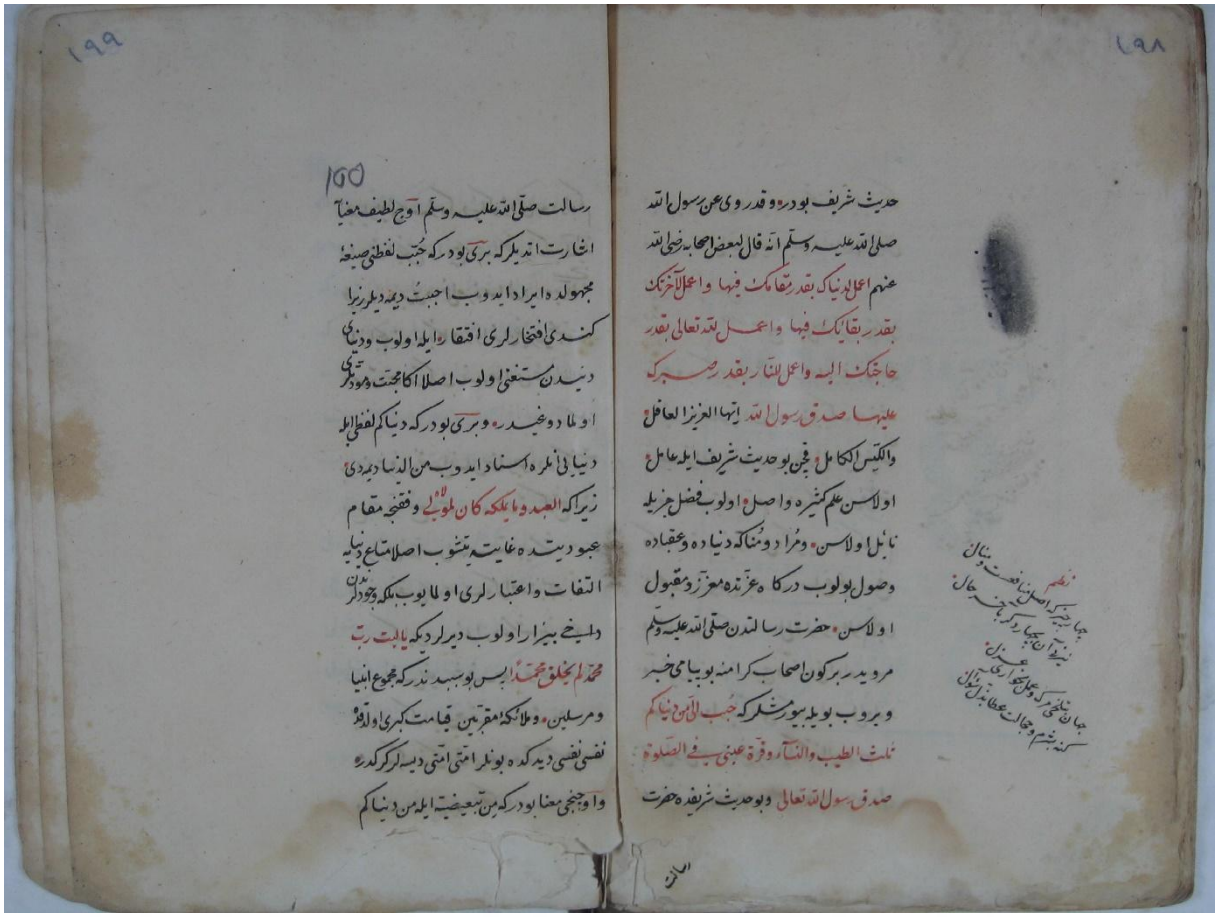
انما الدنیا کبیت بیت نسج العنکبوت ∴
دورین معنی بیت حال دنیا باز پرسیدم من از فرزانه ∴
گفت با باد ست و یا خوابست و یا افسانه ∴
∴ گفتش احوال عمر ما بگو تا چیست عمر ∴
گفت یا برقست و یا شمعست و یا پروانه ∴
∴ گفتم آنرا چه کوئی کاندرو دل می نهند ∴
گفت با کورست و با مستست و یا دیوانه ∴
ترجمه بر حکیمه حال دنیا دن سوال اندم بکو ن ∴
دیدی یا سیلاب را سر یا او یخو یا افسانه در ∴
∴ دیدم آگه عمر مز حالیے ندر و یر کل خبر ∴
دیدی یا بر لمعه دریا شمع و یا بروانه در ∴
∴ دیدم آگه یا کو کل بغلانیک حالی ندر ∴
دیدی یا کور در کوزی یا مست و یا دیوانه در ∴
نصیحت جوانا سعادت دارین ∴ و سیادت
عالمین ∴ شغول مردانا نگدر که از یاد مقبلان نشست

نظم
چیست دنیا از خدا غافل بدن
نی قماش و نقره و فرزند و زن
خود آن غافل و بقعر حقیقت و گمراهی
و کشد در سم و بنار و دن فرزندوم

نظم
مردم زبان زده می گوید این سخن
لیکن تو گوش و هوش نداری که بشنوی
دل در جهان مبند که دوران و روزگار
مرو و زبر سری نخرد این باج خروی

ایدوب شرمنده اولاسن ∴ و توبه ندامت
راهنه سالک اولوب طاعت و عبادتله حضرت
حقه جان و دلدن بنده اولاسن که دیشلر نظم
بنده همان به که تقصیر خویش ∴ عذر بدرگاه خدای آورد
ور نه سزاوار خداوندیش ∴ کس نتواند که بجای آورد
ترجمه بنده یکدر بو که تقصیرنی ∴ بیلو نبی عذر ایده مولاسنه
یوخ انو کا اولو لعنه سزا ∴ کیم اولدکم شکر نعماسنه
و شیخ سنایی قدس سره بیور مشدر نظم
دارم کنهی قطره باران بیشین ∴ وز شرم کنه بانده ام در پیش
آواز آمد که سهل باشد ای درویش ∴ تو در خوخویش کنی و باز خویش
ترجمه اولقدر اشلدم خطالم یازه مزانی قلم ∴
عاقبت ایر شوب عطا کلی بخجالت وندم ∴
∴ دیدی خدا ایدوب ندا کمه امید کای دوم
سن سکا لا یقینی ایت بن بکا لا یقین ایدم شرمنده
لازمدر که عصیانه اصرار ایتمیوب ذنبنه اعتراف

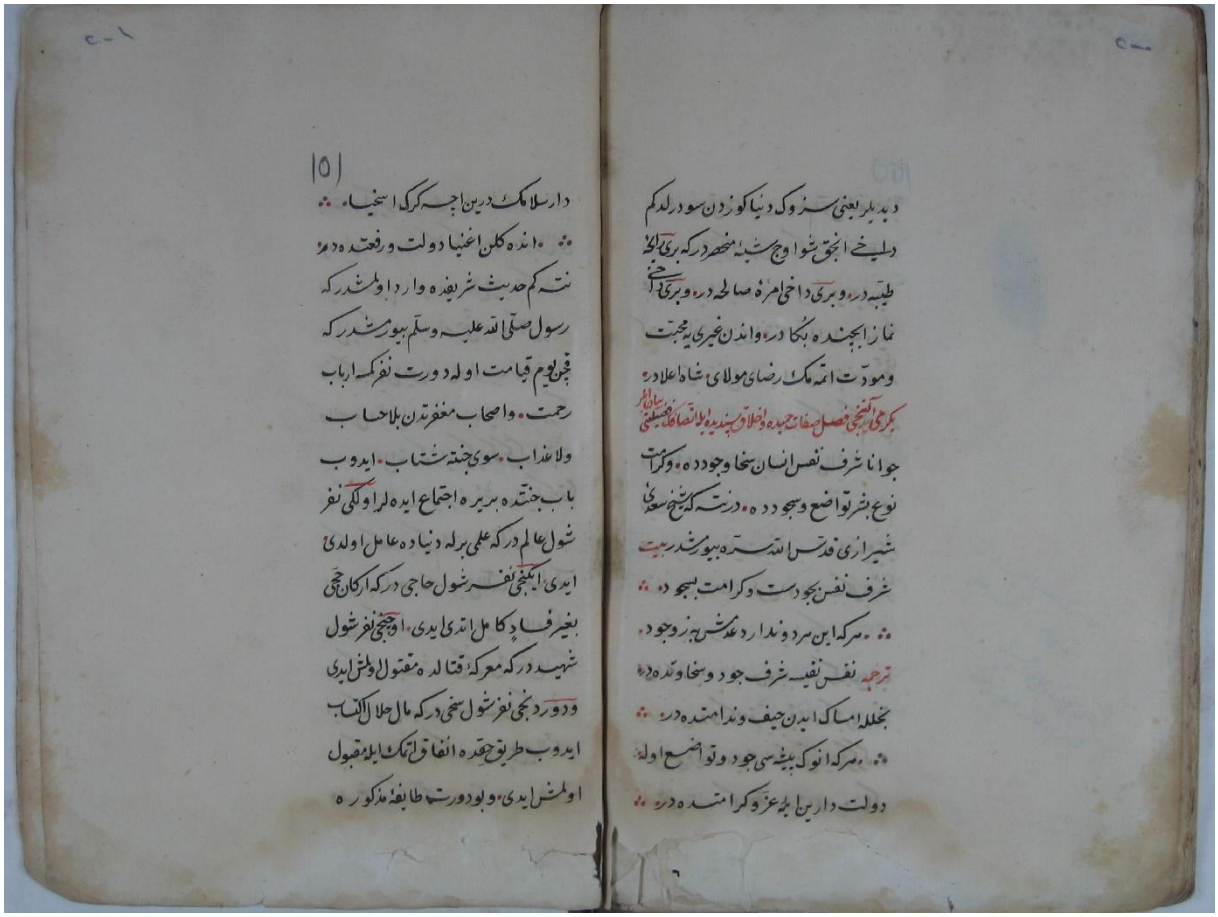

حدیث شریف بودر و قد روی عن رسول الله
صلی الله علیه وسلم انه قال لبعض اصحابه رضی الله
عنهم اعمل لدنیاک بقدر بقائک فیها واعمل لآخرتک
بقدر بقائک فیها واعمل لله تعالی بقدر
حاجتک الیه واعمل للنار بقدر صبرک
علیها صدق رسول الله ایتها العزیز الغافل
والکیس الکامل فجن بو حدیث شریف ایله عامل
اولاسن علم کثیره واصل اولوب فضل جزیله
نائل اولاسن و مراد و منا که دنیاده وعقباده
وصول بولوب درکاه عزته معزز و مقبول
اولاسن حضرت رسالتدن صلی الله علیه وسلم
مروی در برکون اصحاب کرامه بویامی خبر
ویروب بویله بیور مشلر که حبب الی من دنیاکم
ثلث الطیب والنساء وقرة عینی فی الصلوة
صدق رسول الله تعالی وبو حدیث شریفده حضرت

نظم
چهار چیز کرا اصل نامست و نشان
نبود آن چهار در کرجمله حال
جهان خالی مرو کل و مل و نخوت و عشق
کنه بشم و مجالت عطارد و زحل

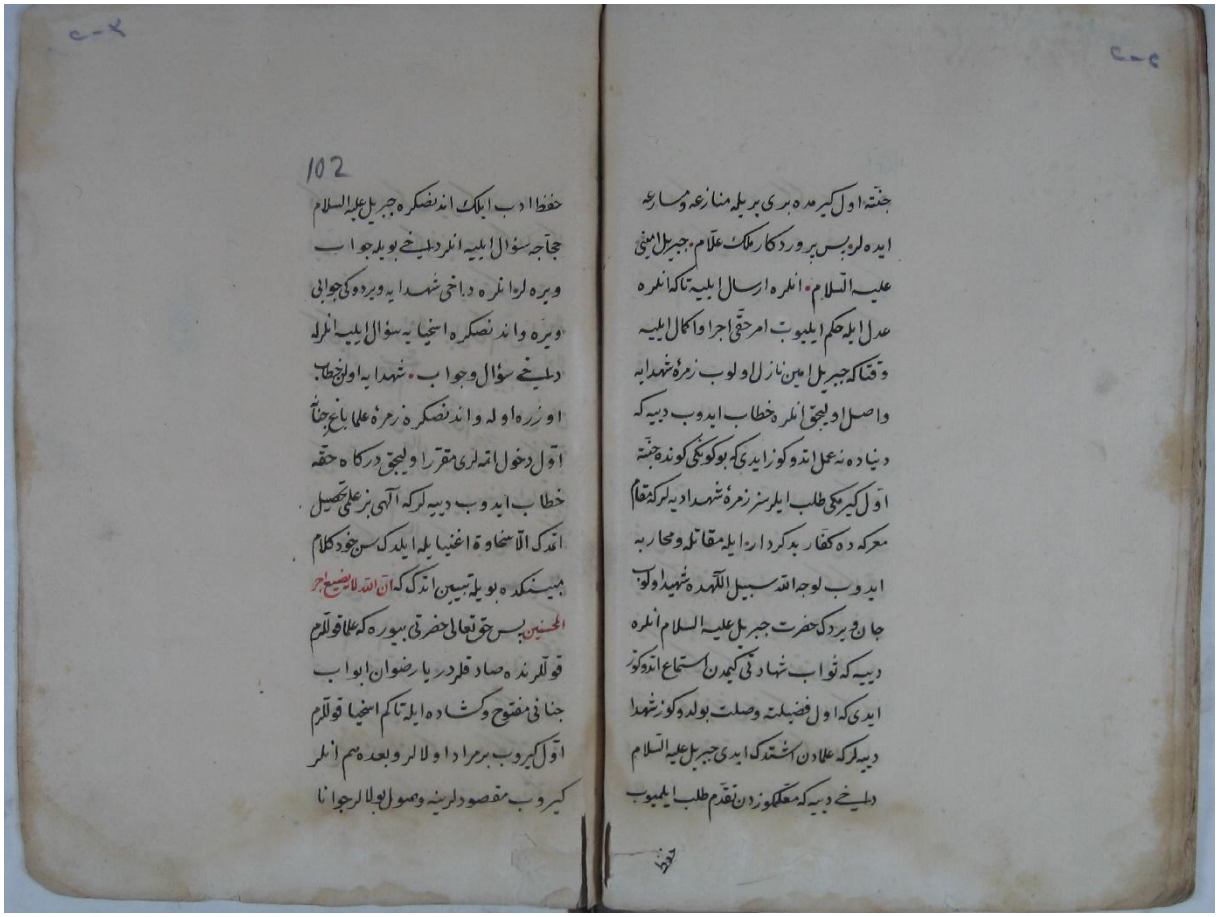
۱۵۵

رسالت صلی الله علیه وسلم اوج لطیف معنا
اشارت اندیلر که بری بودر که حبب لفظی صیغه
مجهوله ایراد ایدوب احببت دیه دیلر یرا
کندی افتخار لری افتقار ایله اولوب و دنیای
دنیدن مستغنی اولوب اصلا اکا محبت و مودتی
اولمادوغیدر و بری بودر که دنیاکم لفظی ایله
دنیایی نمره اسناد ایدوب من الدنیا دیه دی
زیراکه العبد و مایلکه کان لمولاه و فقهجه مقام
عبودیتده غایته منثوب اصلا متاع دنیایه
التفات و اعتبار لری اولمایوب بلکه وجود لرن
دلیغی بیزار اولوب دیلر دیکه یالیت ربت
محمدا لم تخلق محمدا الیس بو سبب در که مجموع انبیا
و مرسلین و ملائکه مقربین قیامت کبری او لدقده
نفسی نفسی دیه کده بونلر امتی امتی دیه لر کر کدر
و اوچنجی معنا بودر که من تبعیضیه ایله من دنیاکم

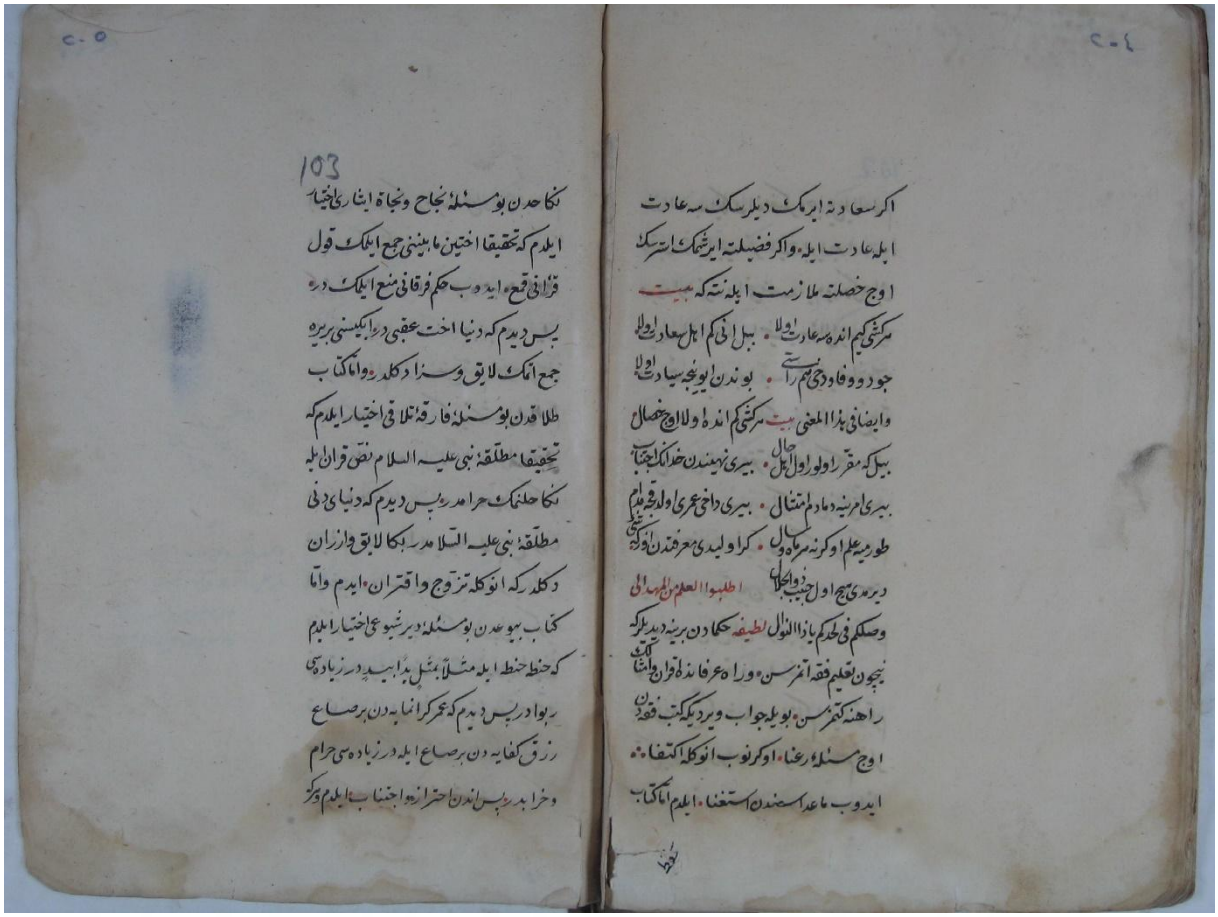
دیدبلر یعنی سزوک دنیا کوزدن سودرلدکم
دلیخ انجق شواوچ شبه منحصر درکه بری الکه
طیبه در. وبری داخی امره صالحه در. وبری داخی
نمازایجنده بکادر. واذن خیری یه محبت
ومودت امکدر رضای مولای شاه اعلادر
بکرمی انجق فصل صفات حمیده واخلاق پسندیده ایله اتصاف وتخلق بیان اولنور
جوانا شرف نفس انسان سخاوجوددر. وکرامت
نوع بشر تواضع وسجوددر. درسته کیشیخ سعدی
شیرازی قدس الله سره بیورمشدر بیت
شرف نفس بجودست وکرامت بسجود
مرکه این سرد وندارد عدمش به زوجود
ترجمه نفس نفیسه شرف جود وسخاوندر
بخلدامساک ایدن حیف وندامتدر
مرکه انوکه پیشه سی جود وتواضع اولا
دولت دارین ایله عزوکرامتدر

دارسلامک درین اچه کرکی استغنا.
اندکلن اغنیا دولت ورفعتدر.
نته کم حدیث شریفده وارداولمشدرکه
رسول صلی الله علیه وسلم بیورمشدرکه
فجن یوم قیامت اولدورت نفرکه ارباب
رحمت. واصحاب مغفرتدن بلاحساب
ولاعذاب. سوی جنته شتاب. ایدوب
باب جنتده بریره اجتماع ایده لر اولکی نفر
شول عالم درکه علمی برله دنیاده عامل اولدی
ایدی ایکنجی نفر شول حاجی درکه ارکان حجی
بغیر فساد کامل ادا ایدی. اوچنجی نفر شول
شهیددرکه معرکه قتاله مقتول وقتل ایدی
ودوردنجی نفر شول سخی درکه مال حلال اکتساب
ایدوب طریق حقده انفاق ایتمکله ایله مقبول
اولمش ایدی. وبو دورت طایفه مذکوره

جنته اول کیرمده بری بریله منازعه ومساعده
ایده لرو بس پرورد کار ملک علام جبریل امینی
علیه السلام ه انلره ارسال ایلیه تاکه انلره
عدل ایله حکم ایلیوب امر حقی اجرا واکمال ایلیه
وقتاکه جبریل امین نازل اولوب زمرهٔ شهدایه
واصل اولیجق انلره خطاب ایدوب دیه که
دنیاده نه عمل ایدوکوز ایدی که بوکونکی کوندة جنته
اول کیرمکی طلب ایلرسز زمرهٔ شهدادیه لرکه تمام
معرکه ده کفار بدکردارة ایله مقاتله ومحاربه
ایدوب لوجه الله سبیل اللهده شهید اولوب
جان ویردکی حضرت جبریل علیه السلام انلره
دیه که ثواب شهادتی کیمدن استماع ایدوکوز
ایدی که اول فضیلته وصلت بولدوکوز شهدا
دیه لرکه علاده اشتدکه ایدی جبریل علیه السلام
دلیخی دیه که معلوم وزدن تقدم طلب ایلیوب

حفظ ادب ایلمک اندنصکره جبریل علیه السلام
حجاجه سؤال ایلیه انلر دلیخی بویله جواب
ویره لرانلره داعی شهدا یه ویردوکی جوابی
ویره واندنصکره انجیا یه سؤال ایلیه انلره
دلیخی سؤال وجواب ه شهدا یه اولنخطاب
اوزره اولهواندنصکره زمرهٔ علما باغ جنتج
اول دخول ائمه لری مقرر اولیجق درکاه حقه
خطاب ایدوب دیه لرکه آلهی بز علمی تحصیل
اندک الاسخاوة اغنیا یله ایدک سن خود کلام
همیشکده بویله تبیین اندک که ان الله لا یضیع اجر
المحسنین پس حق تعالی حضرتی بیوره که علما قولرم
قولرنده صادقلردر یا رضوان ابواب
جنانی مفتوح وکشاده ایله تاکم انجیا قولرم
اول کیروب برمراد اولالر وبعده هم انلر
کیروب مقصود لرینه وصول بولالر جوانا

اگر سعادت ایرمک دیلرسک سه عادت
ایله عادت ایله واگر فضیلت ایرمک استرسک
اوچ خصلته ملازمت ایله نته که بیت
مرکشی کیم اندوه سعادت اولا • بیل انی کم اهل سعادت اولا
جود و وفا و دین هم راستی • بودن این پنجه سیادت اولا
وایضا فی هذا المعنی بیت مرکشی کم اندوه ولا اوچ خصال
بیل که مقرا و لوا اول اهل حال • بیری نه بیمندن خدا کا اجتناب
بیری امرینه دا دم متثال • بیری دا خی عمری اولنجه مدام
طوره میه علم اوکرنه مرماه و سال • کرا ولیدی معرفتدن اوکرنه تنبی
دیرمدی هیچ اول جنب و الکلال اطلبوا العلم ولو بالصین
وصلکم فی لحد کم یاذا الذوال لطیفه حکما دن برینه دیدیلرکه
بیجون تعلیم فقه آمرسن • وراه عرفا نده قران و احادیث
راهنه کتمرسن • بویله جواب ویردیکه کتب فقه دن
اوچ مسئله یی عنا • اوکرنوب انوکله اکتفا •
ایدوب ماعدا سندن استغنا • ایلدم اما کتاب

نکاحدن بو مسئله نجاح و نجاة ایچون اختیار
ایلدم که تحقیقا اختین مابینی جمع ایلمک قول
قرانی قمع • ایدوب حکم فرقانی منع ایلمک دره
پس دیدم که دنیا اخت عقبی در ایکیسنی بریره
جمع ایمک لایق و سزا دکلدر • واما کتاب
طلاقدن بو مسئله فارقه تلاقی اختیار ایلدم که
تحقیقا مطلقه نبی علیه السلام نقص قوانی ایله
نکاحلنمک حرام در پس دیدم که دنیای فانی
مطلقه نبی علیه السلام در نکاحلا یق و ازان
دکلدر که انوکله تزوج واقتران • ایدم واما
کتاب بیوعدن بو مسئله دیر شیوعی اختیار ایلدم
که حفظ حظ ایله مثلا بمثل بدا بید در زیاده سی
ربوا در پس دیدم که عمر کرانمایه دن برصاع
رزق کفایه دن برصاع ایله در زیاده سی حرام
و خرابدر پس اندن احترازه اجتناب ایلدم و مرکز

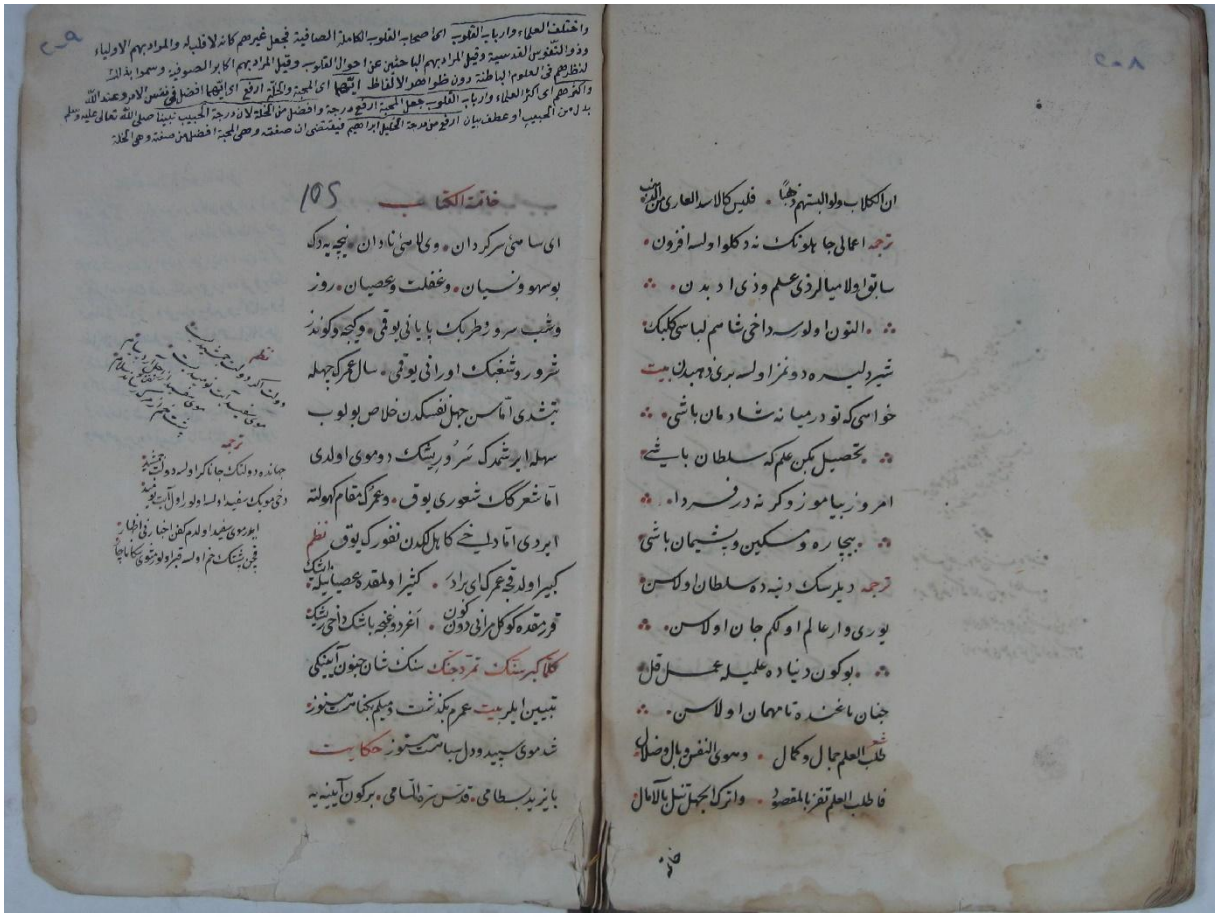

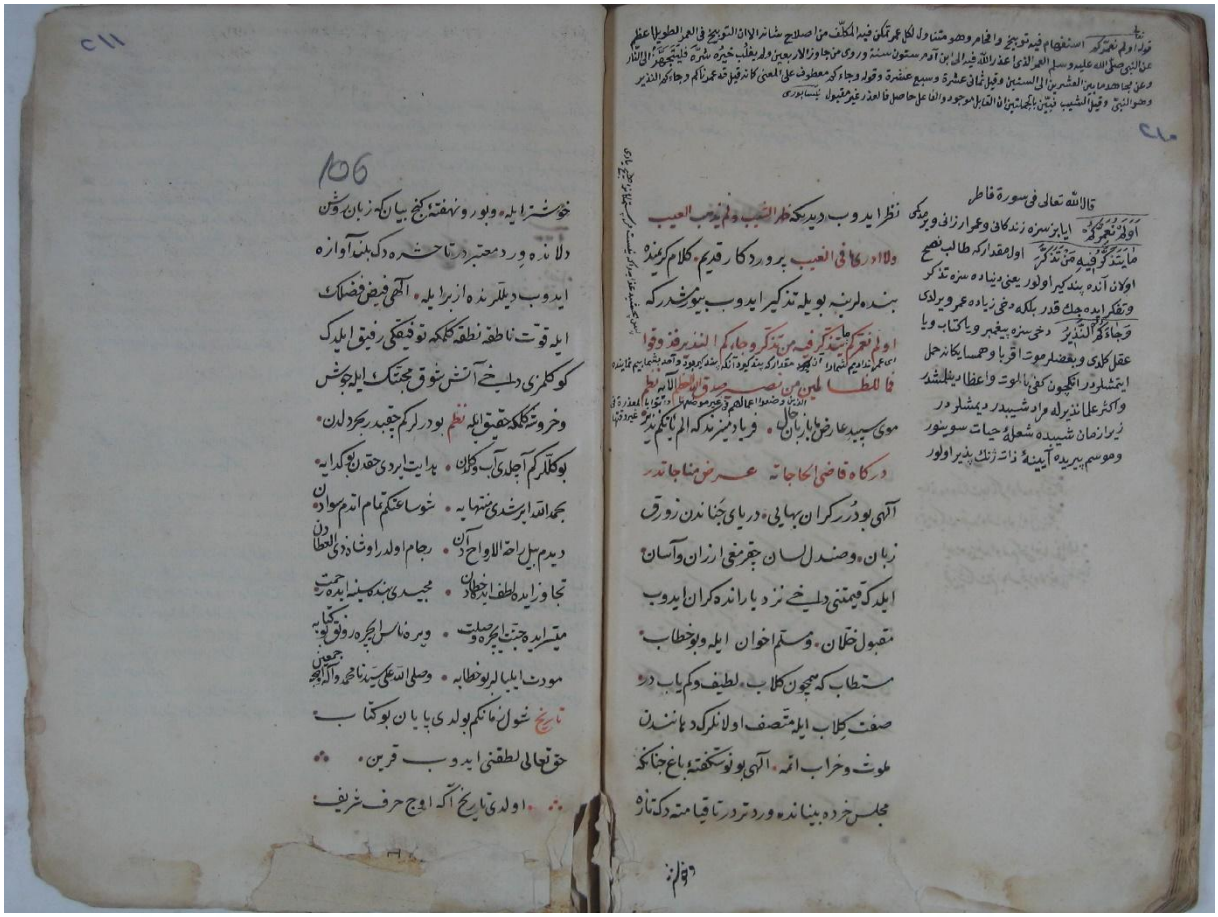
بواوج سلك مذكوره ابله عامل او لابي شبهه علوم
اولين وآخرينك سرنه واصل اولوره
يكرمي بدنجي فصل عالم عامل واميرعادل كلك علو
شانني ورفعت مكانني بيان ايلر
حضرت فخر عالم وزبده نوع آدم محمد مصطفى صلى
الله عليه وسلم دن مرويدر كه بيور مشلر دران العالم
العامل والامير العادل لا تاكل الارض طلة ولا تبلى
عظة بل يبقى خاطرا الى يوم القيامة صدق رسول الله وقتاكه بو
حديث شريف رسول عليه السلام سمع مرون
الرشيده وصول بولدي بس امر ايلدي كه قبر
انوشروان عادلي اجوب كوره لر بس اجوب كوردلر
في الحقيقه حديث شريف تقتضاسنجه وجود لطيفني
تروتازه بولدلر وباشي اوستنده برتاج مرصع
ومرغوب وارکه انده مكتوب اولمش من اراده
ان يعظم ملكه فليعظم علماء زمانه ومن اراده ان يكثر

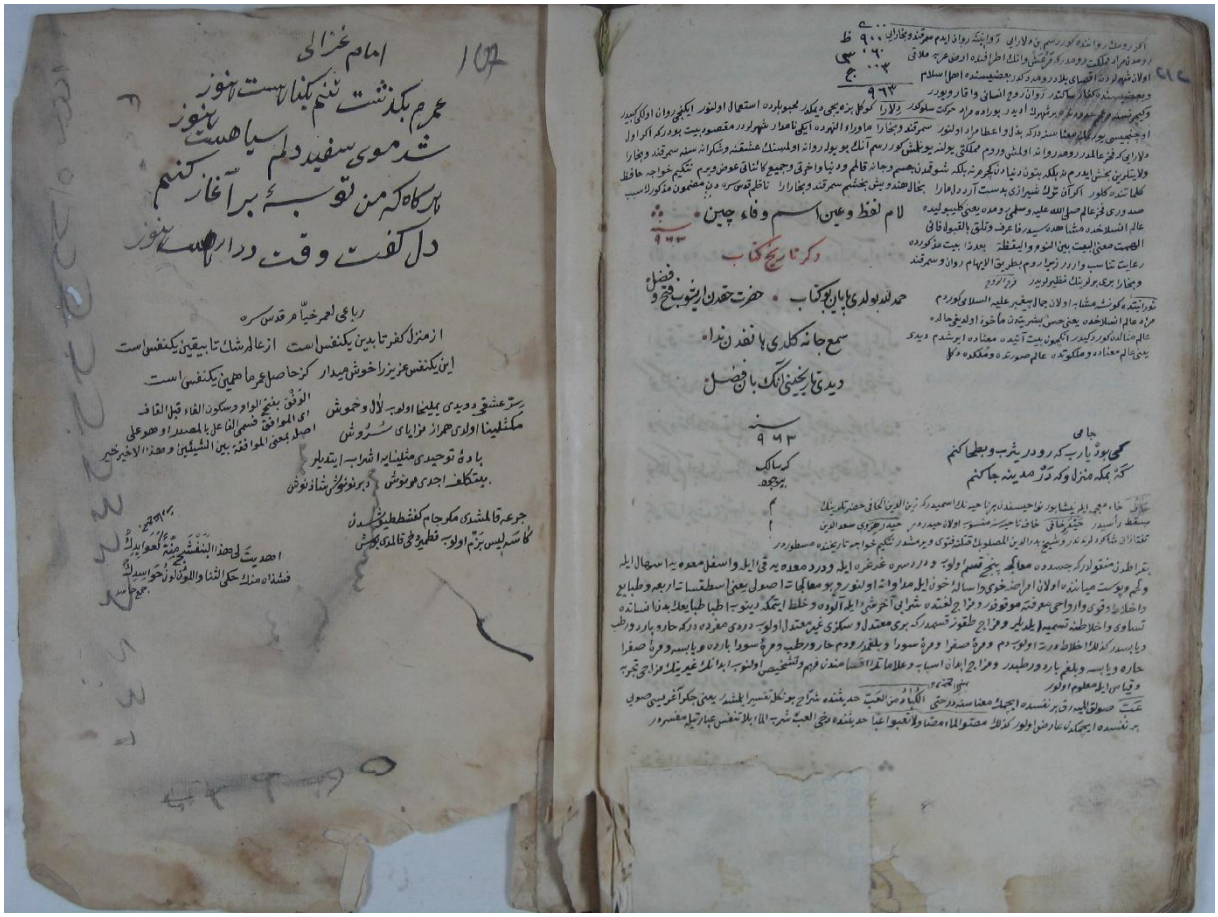
خزانه فليكثر العدل على رعيته يعنى شول بادشاه كه
ملكى عظيم اولمق ايسه زمانه سى علماسنه تكريم وتعظيم
ايله سون وشول شهنشاه كه خزانه سى كثير اولمق ايسه
تحت حكمنده اولان رعايايه عدل وداد ى كثير
وكبير ايله سون وقد قيل في بعض تعلم العلم بيت
خواهى كه هميشه شاد وخرم باشى
هر جا كه روى فريد عالم باشى
مكرار كن وجهد كن علم آموز
تا تاج سر بزركان آدم باشى
ترجمه كراسترايسك عيش ايله خوش خرم اولاسن
سربرده سوزك ديكلنه خوب آدم اولاسن
مقبول ومسلم اولاسن ايكى جهانده
جهد ايله كه علم وعمله همدم اولاسن
وقد قيل في فضل العلماء وشوم الجهلاء شعر
العلماء ورثة الانبياء كثرت
الجاهلون وان اعدادهم كثرت
الا يستحقون على اهل العلم الا

نظم
اى نفس نفيس ازپى علم برخيز
زيرا كه علم عاقبت كار تو خواهد بود
از علم عمارت دل وجان خواهد بود
وز جهل خرابى دو جهان خواهد بود

ترجمه
اى نفس نفيسه وطن قلعه جنه
وبر علمى ايله اكه علمان كيسون اولاسن
جان علم طلبيچون تن قرآن فضلدن ايله پرواز
زاد سفرى علم وعمل اكه اولاسن

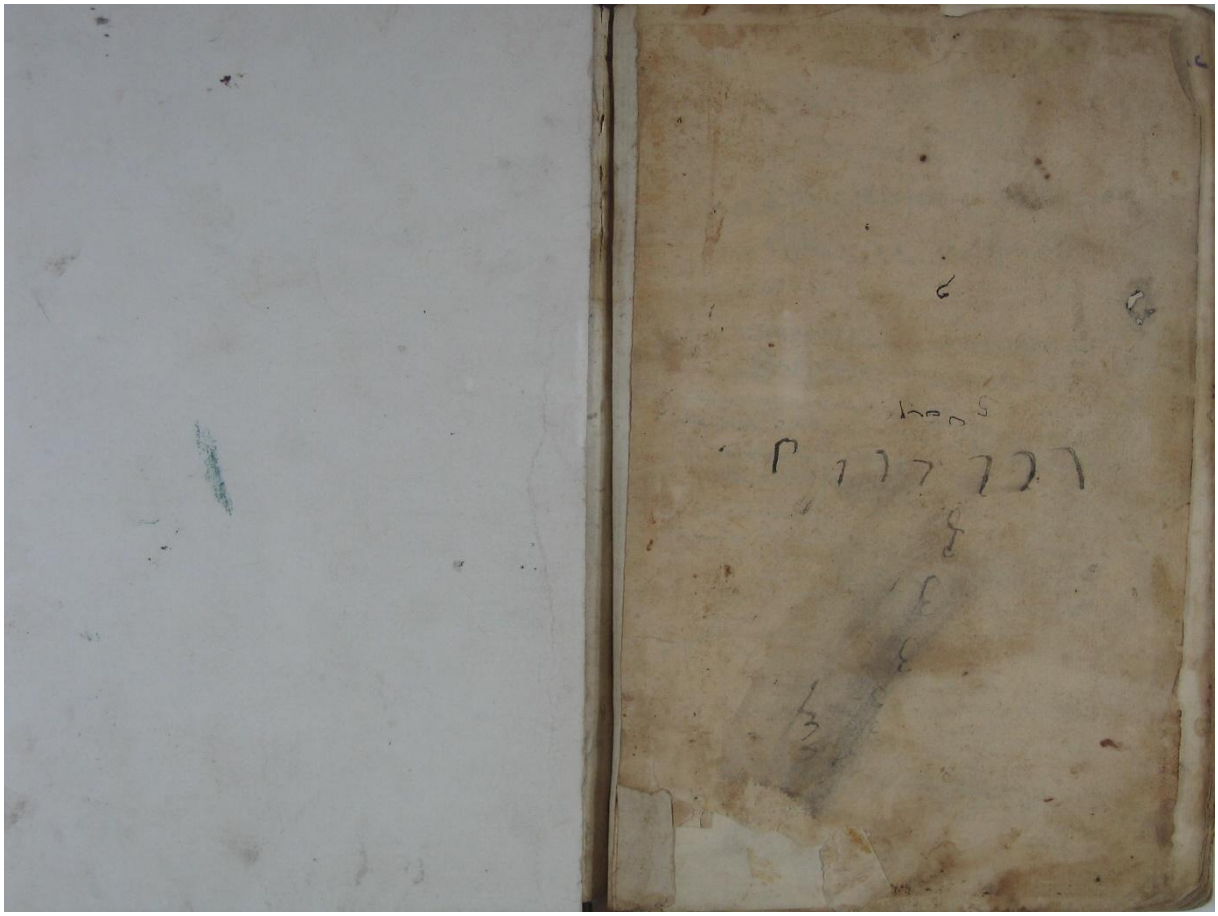
امام غزالی

عمرم بگذشت ننگم ناست هنوز
شد موی سفید دلم سیاهست هنوز
هر گاه که من توبهٔ بر آغاز کنم
دل گفت وقت دراز است هنوز

رباعی لعر خیاّم قدس سره

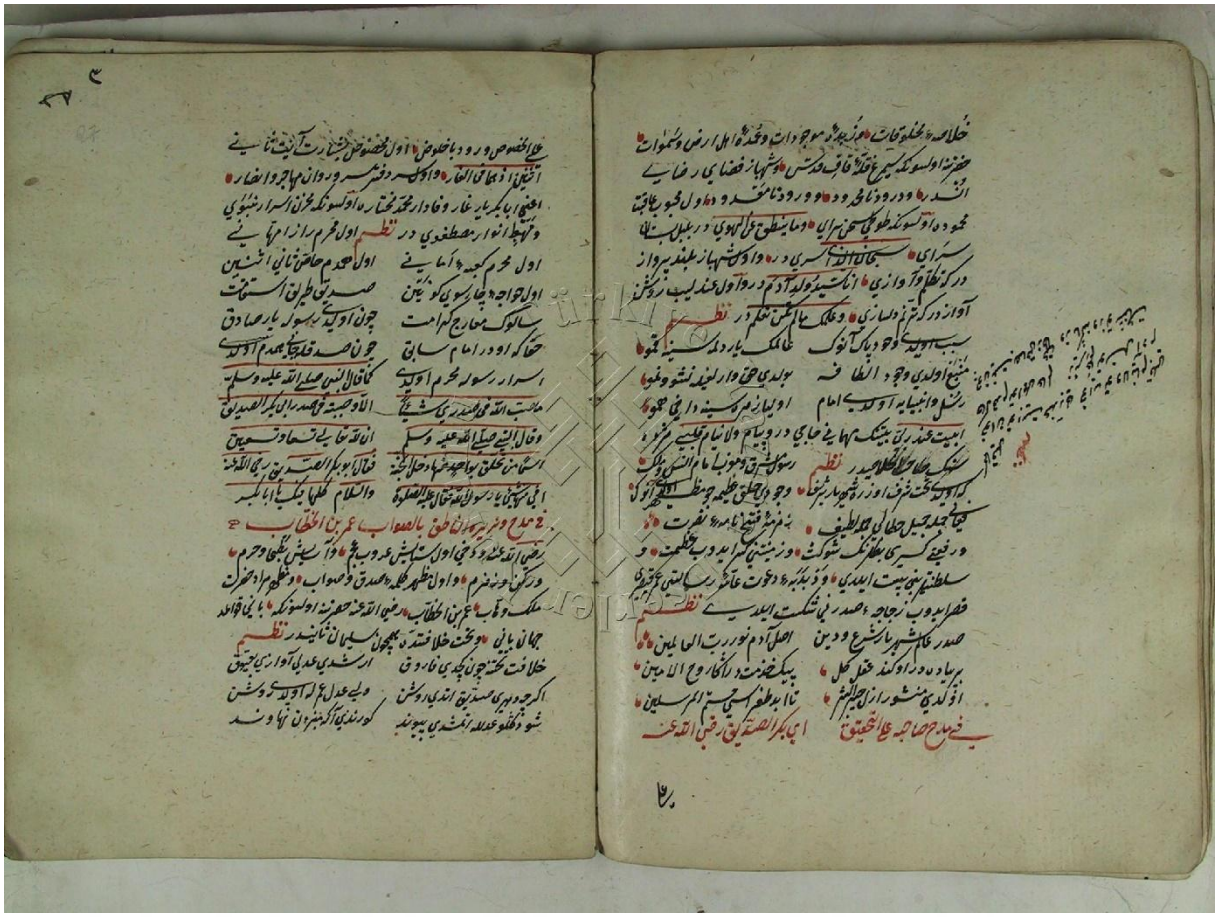
از منزل کفر تا بدین یک نفس است از عالم شک تا بیقین یک نفس است
این یک نفس عزیز را خوش میدار کز حاصل عمر ما همین یک نفس است

Ek 2:Râhatü'l-Ervâh Mehmed Ârif -Mehmed Molla Koleksiyonu Nüshası

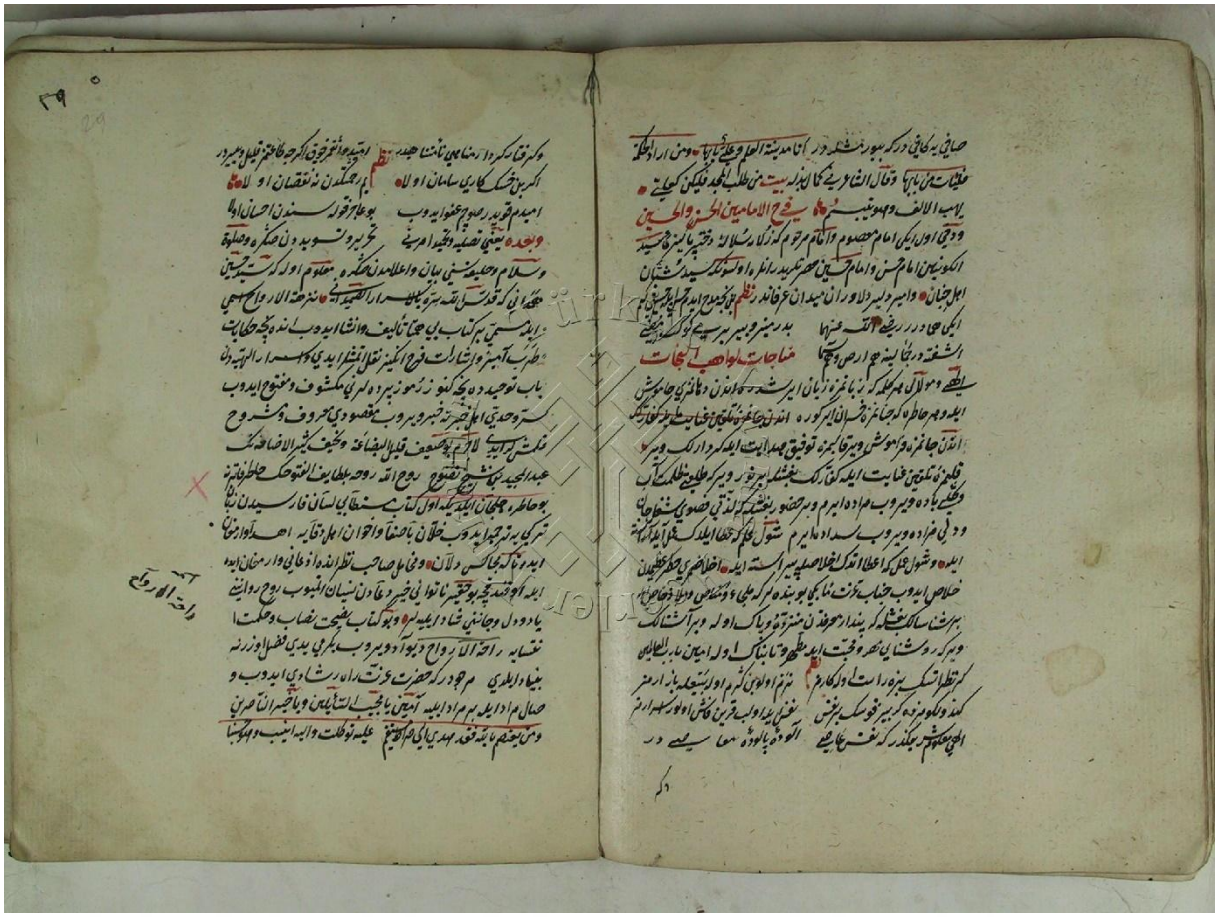

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

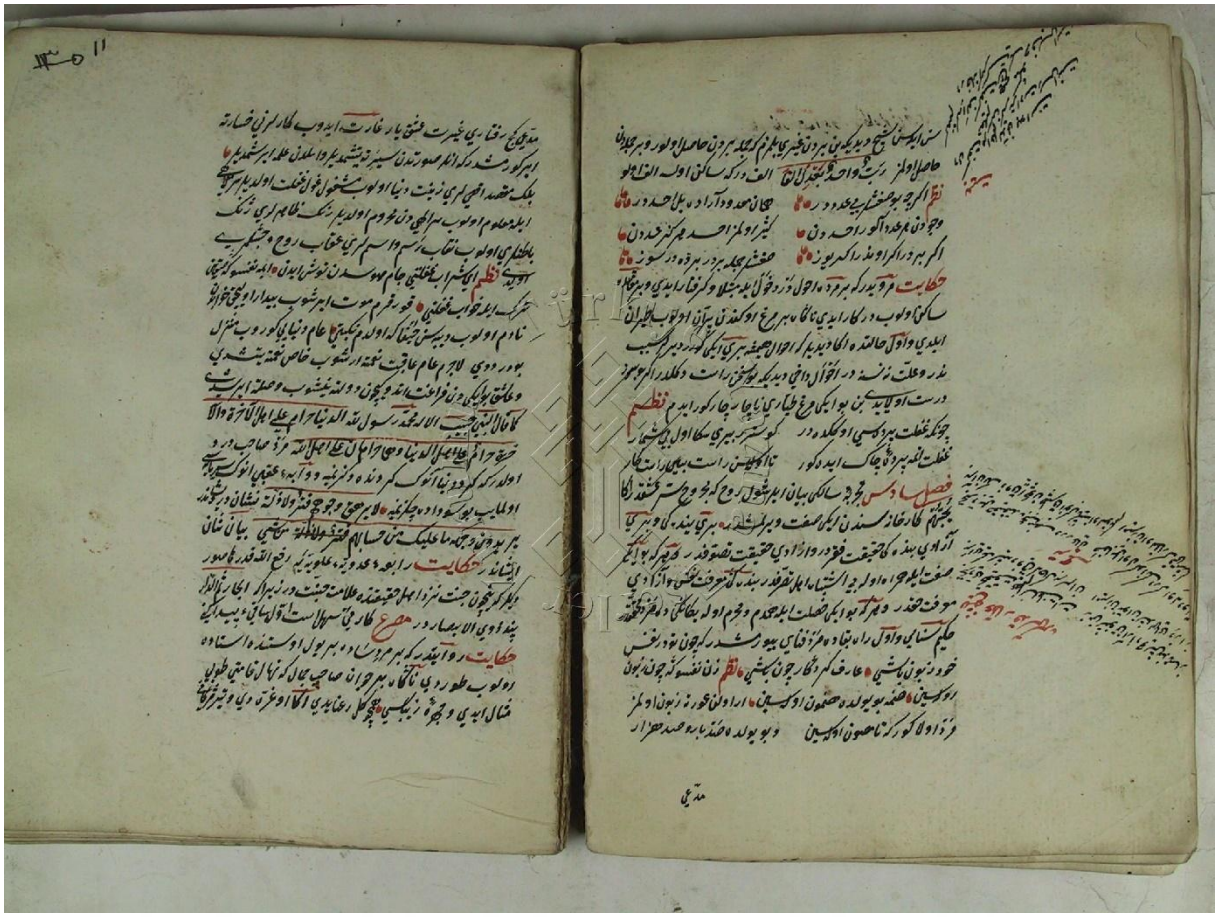

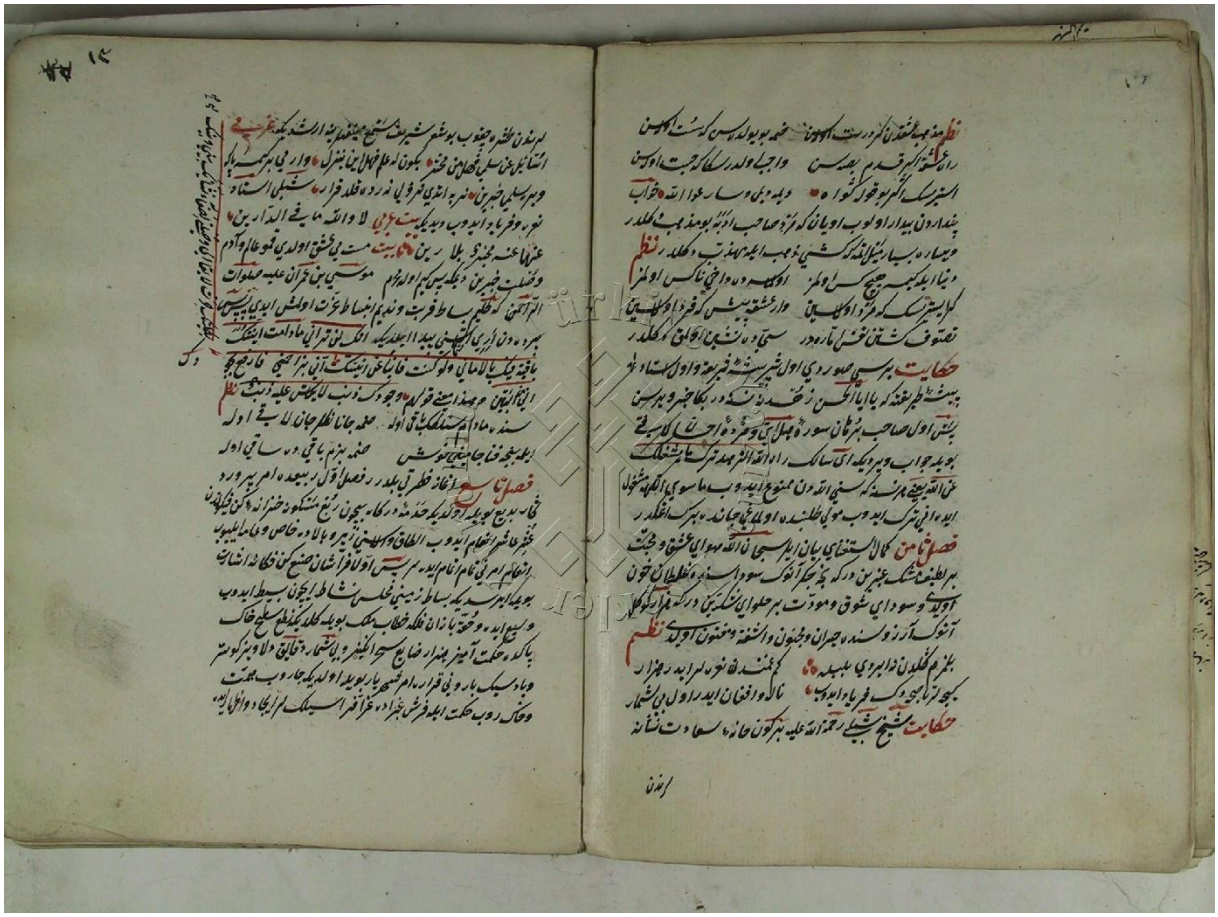

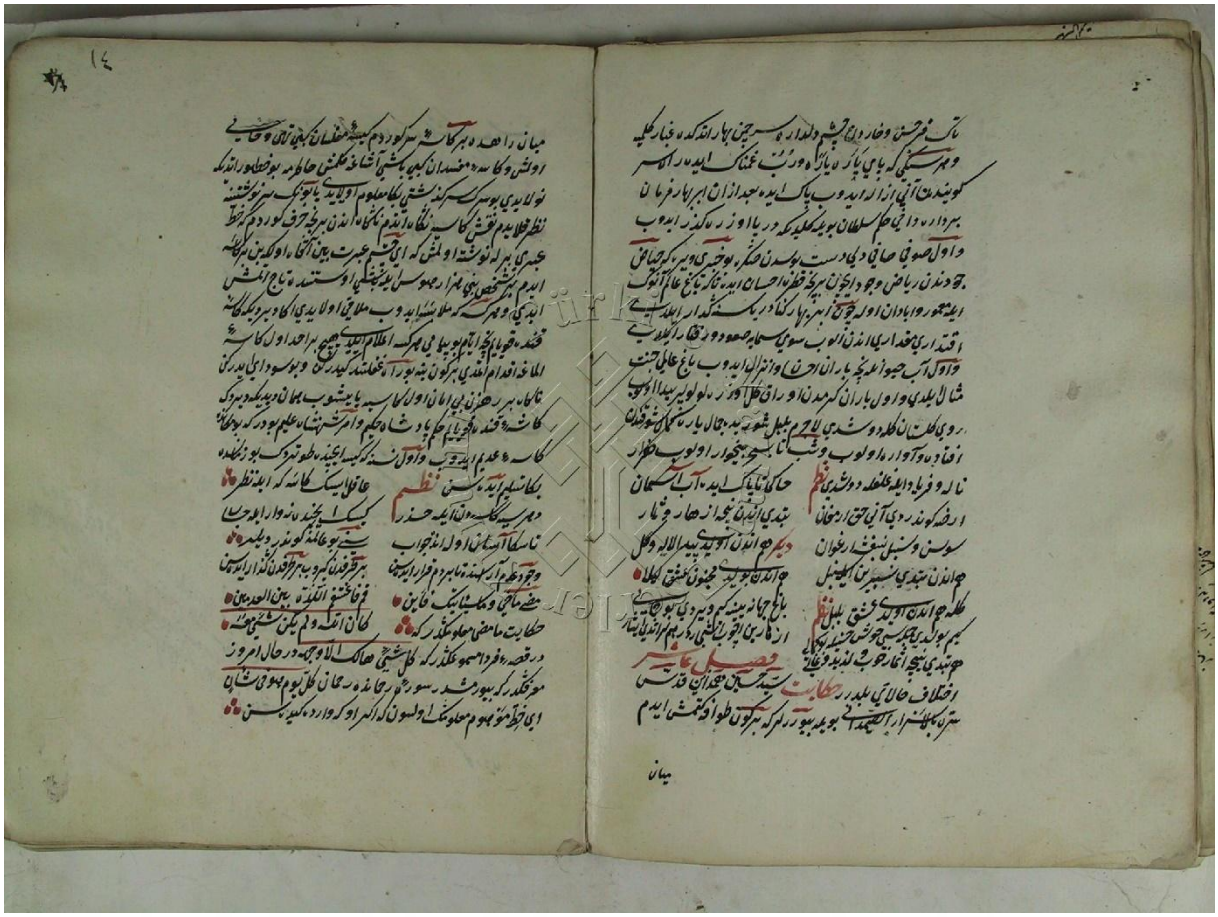

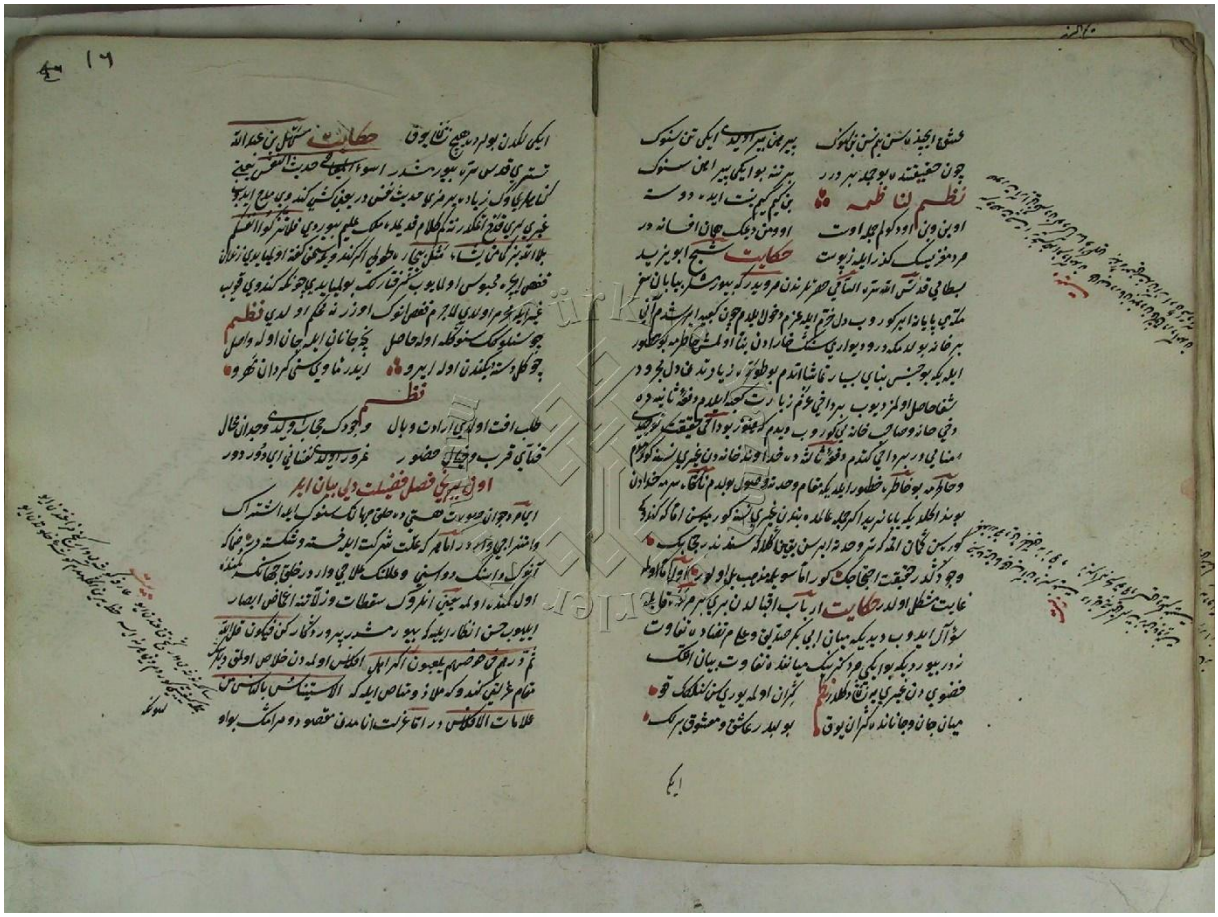

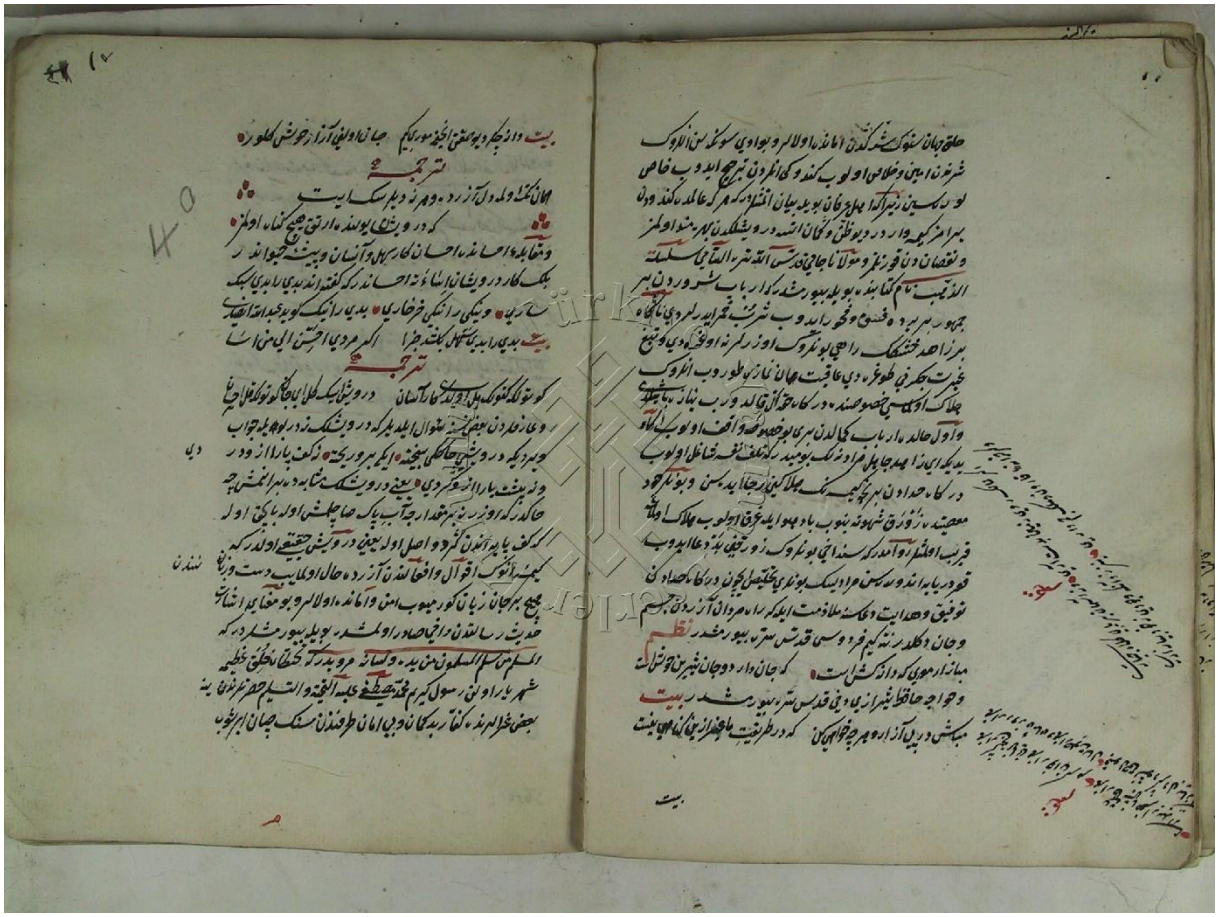

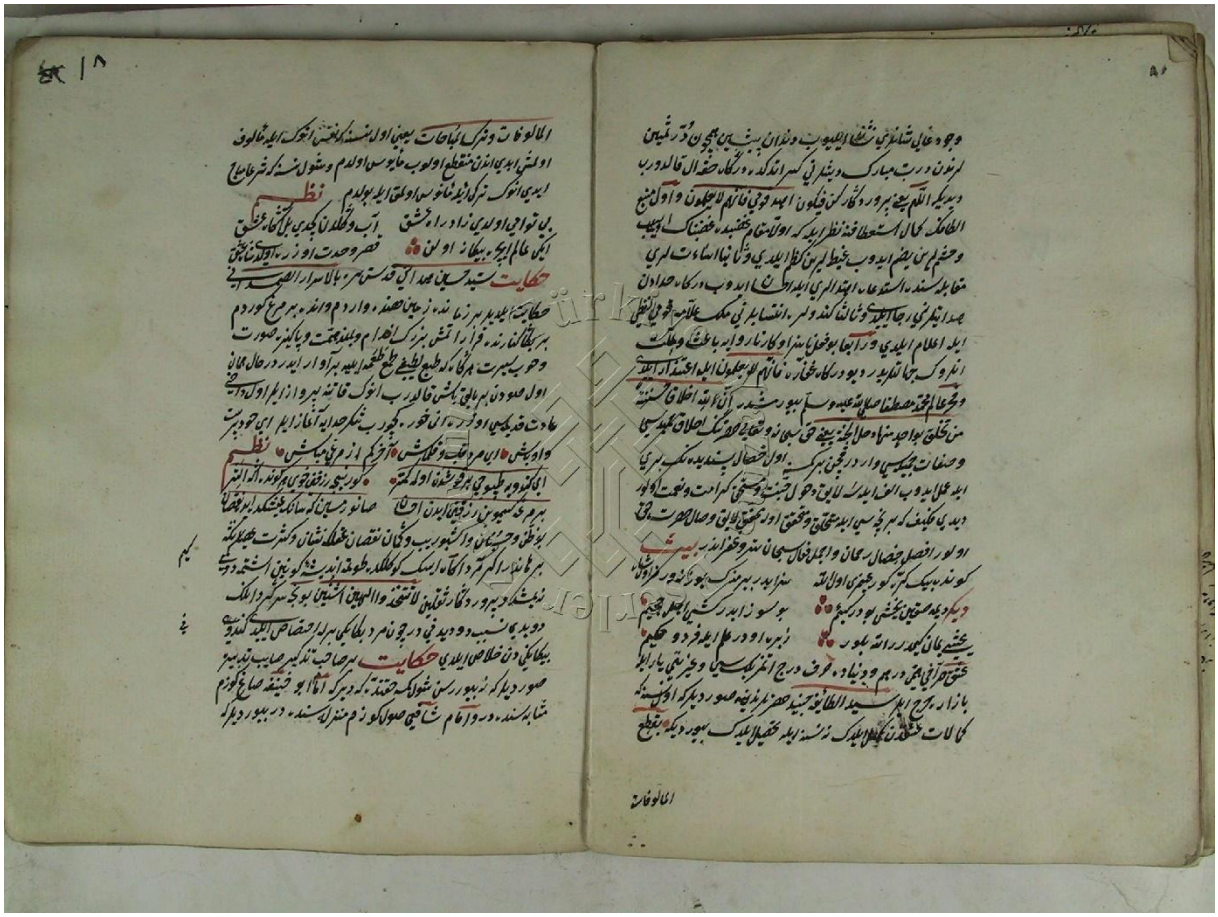

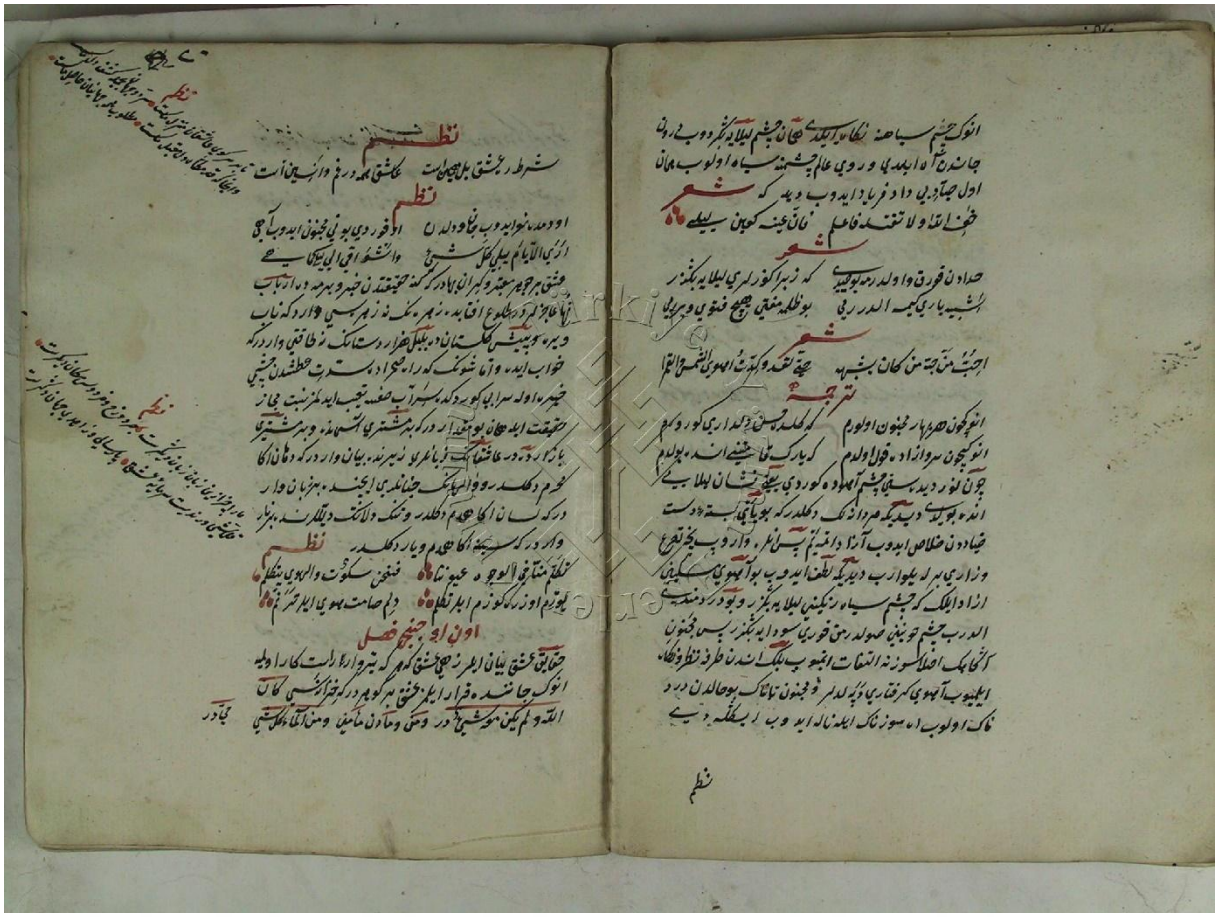

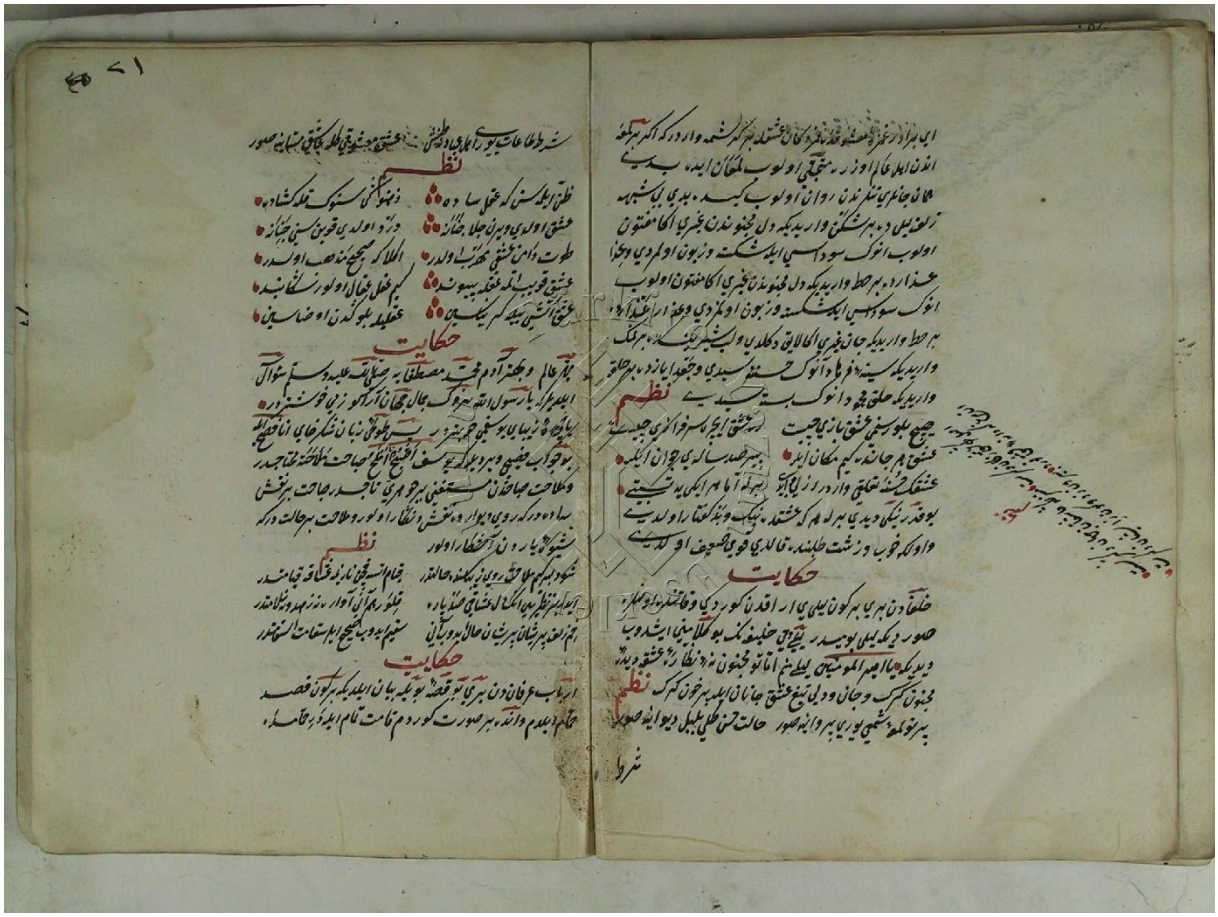

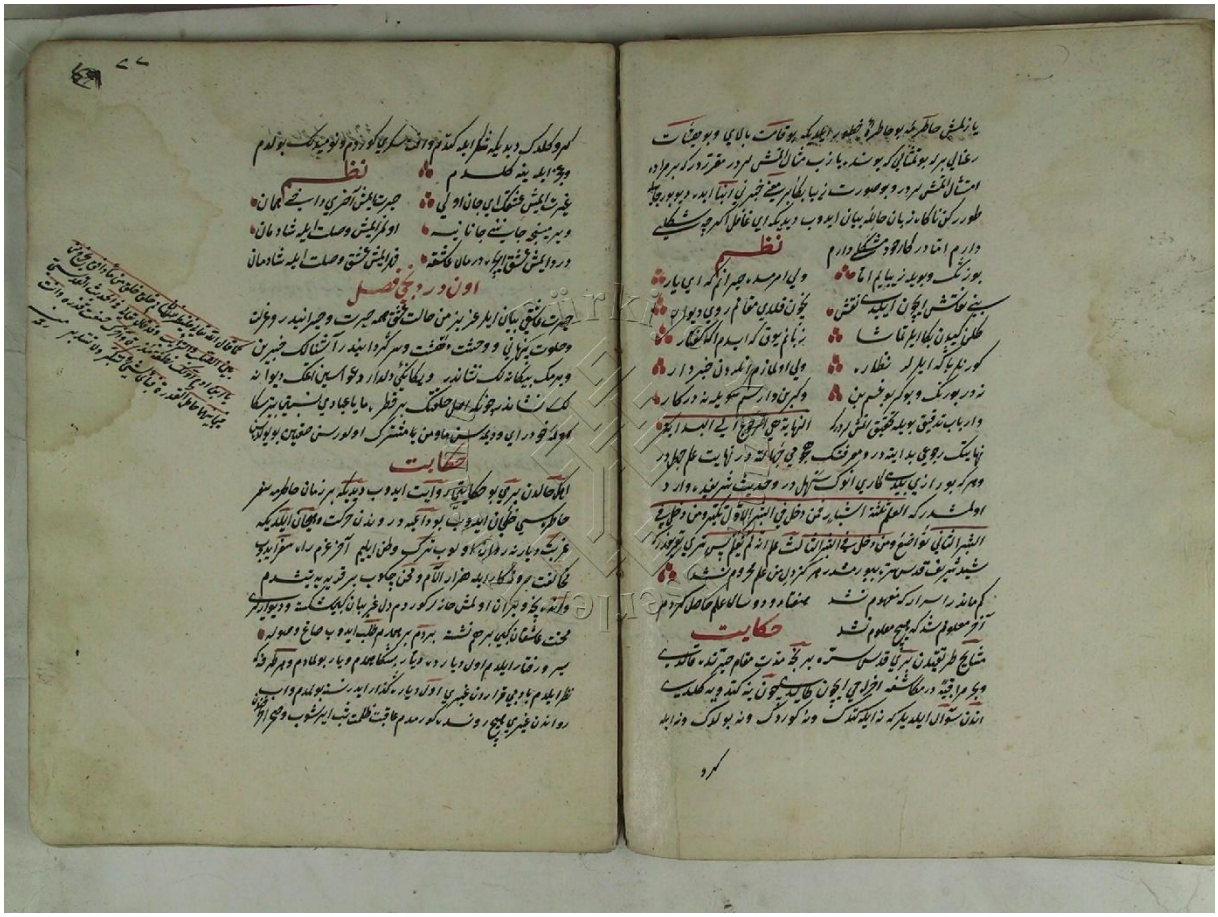

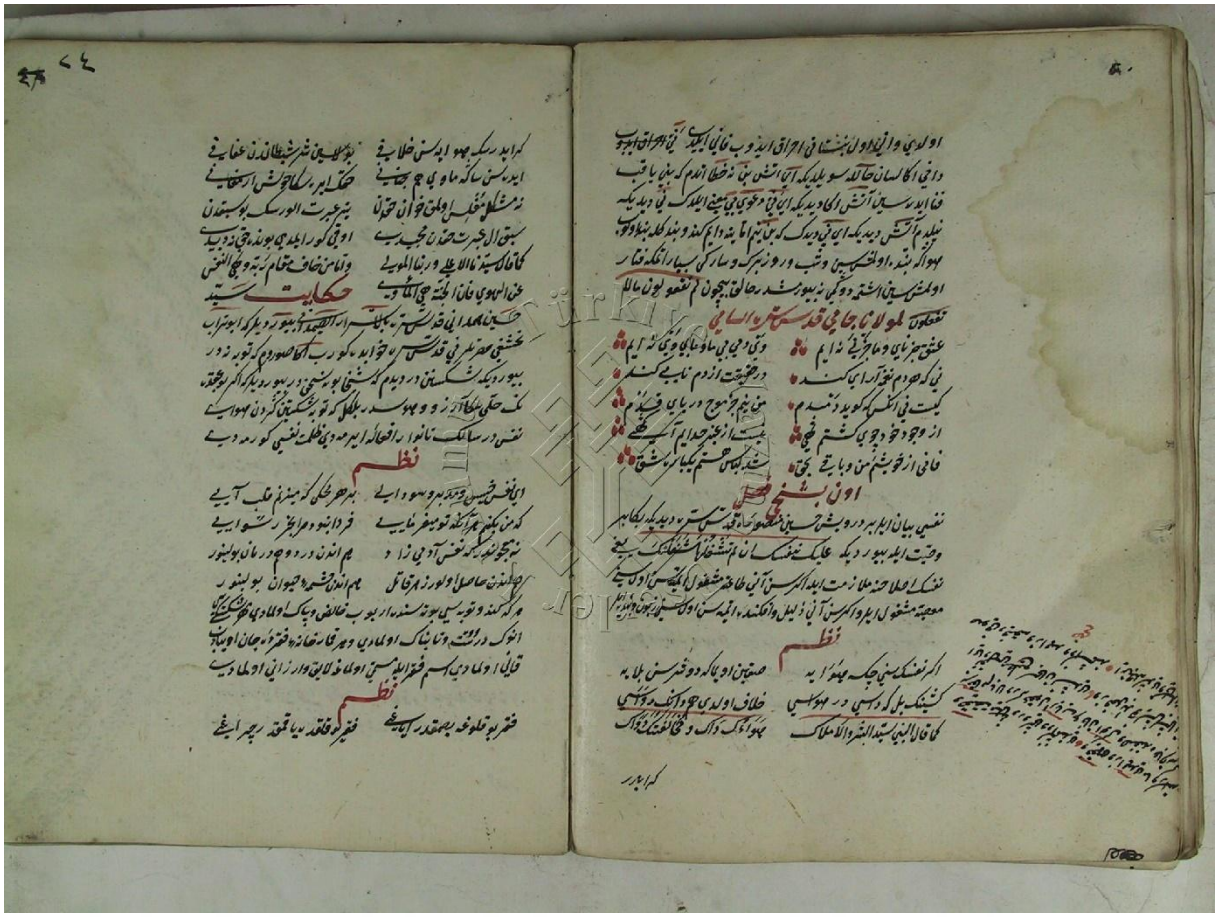

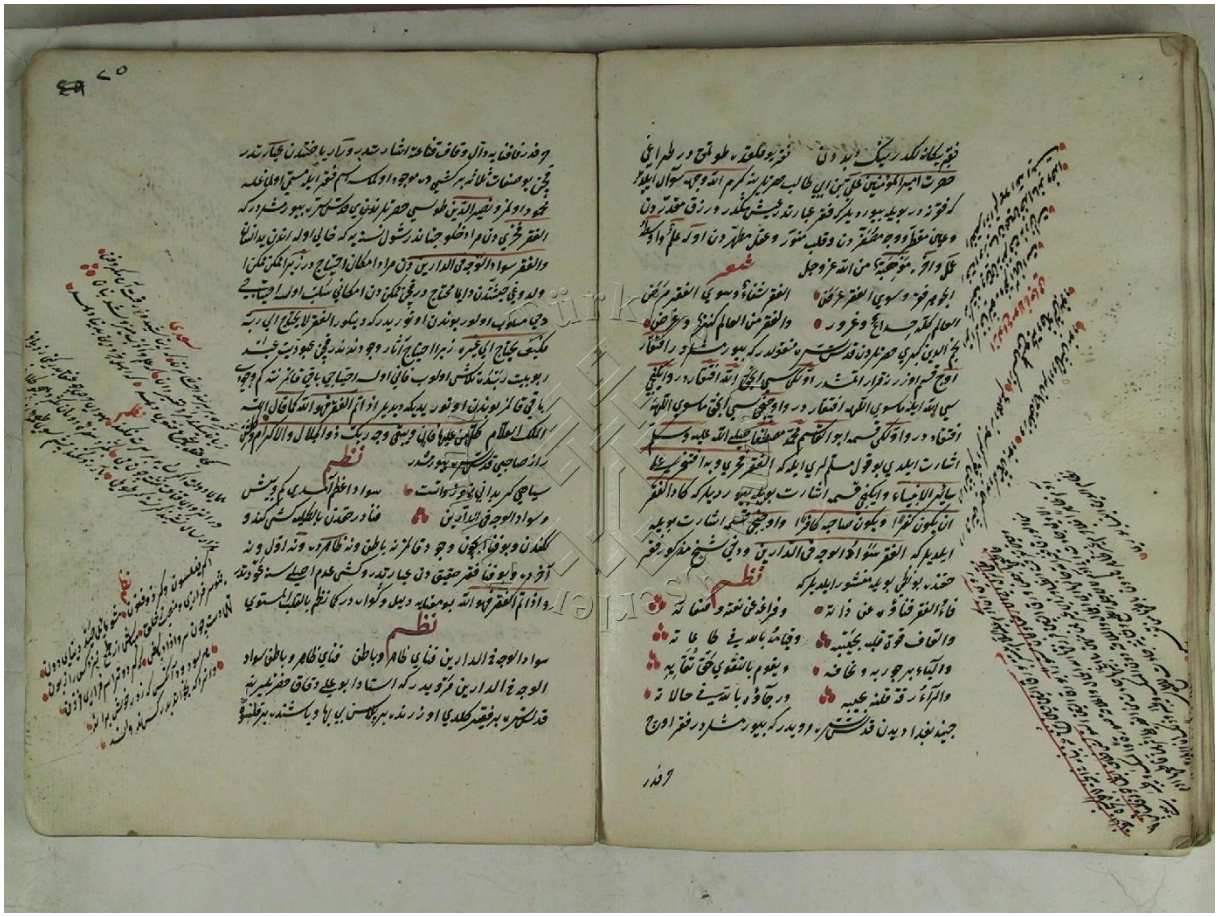

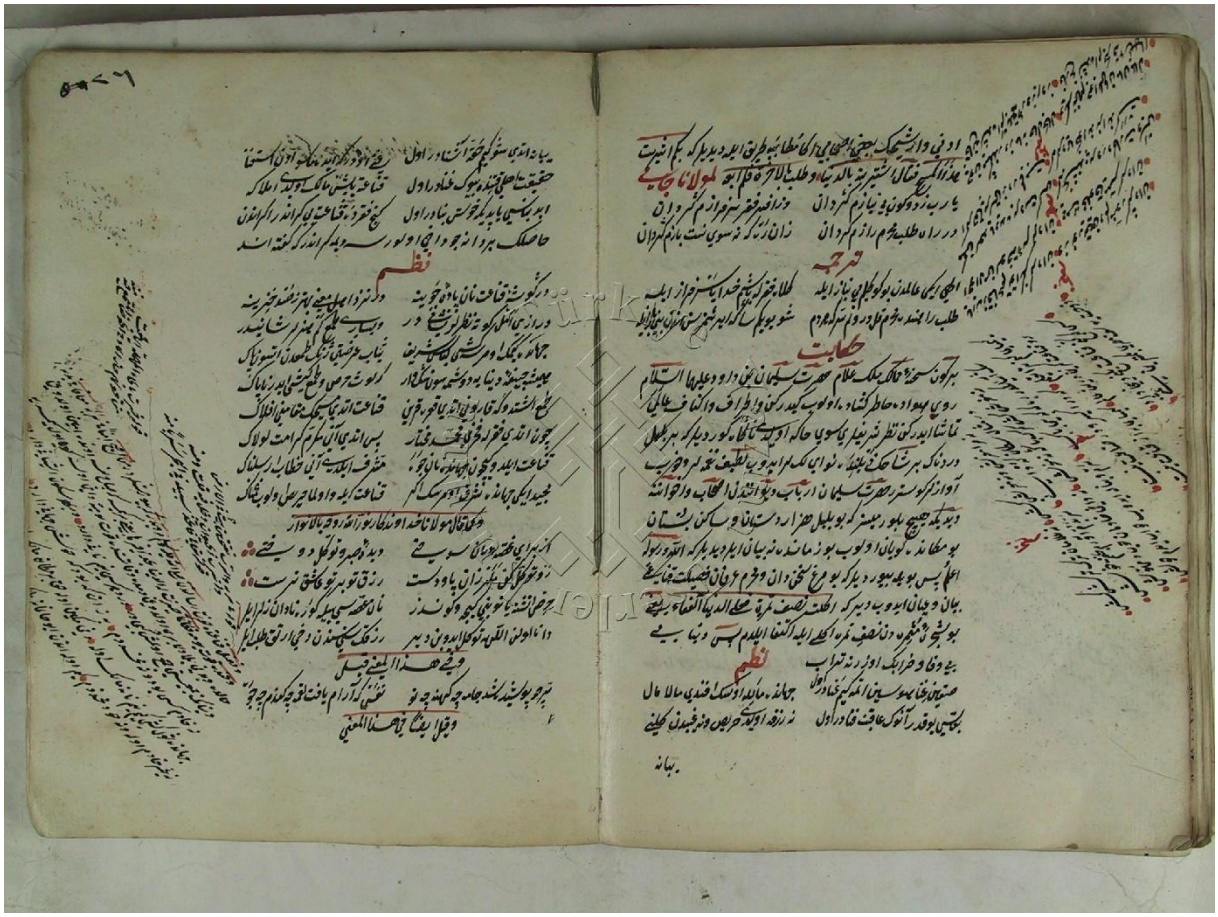

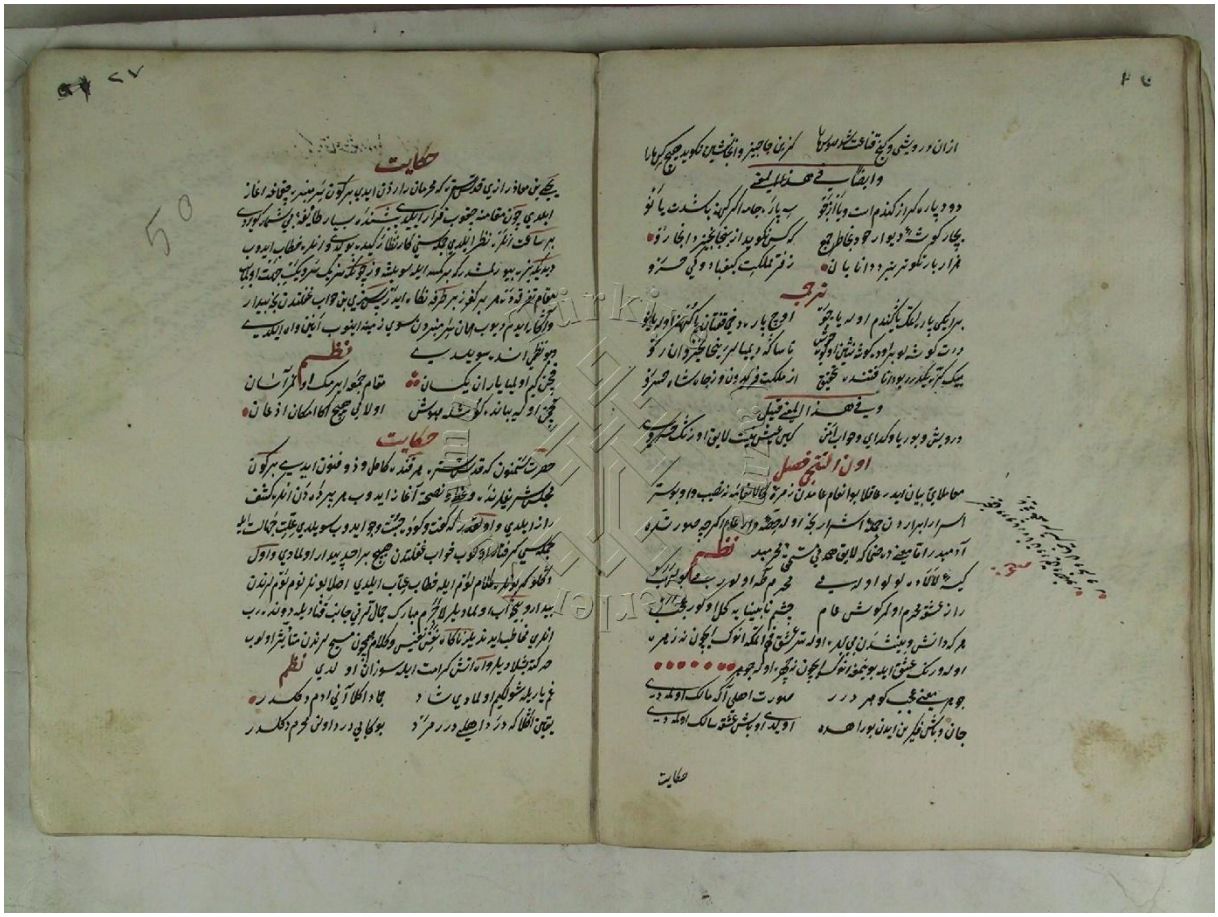

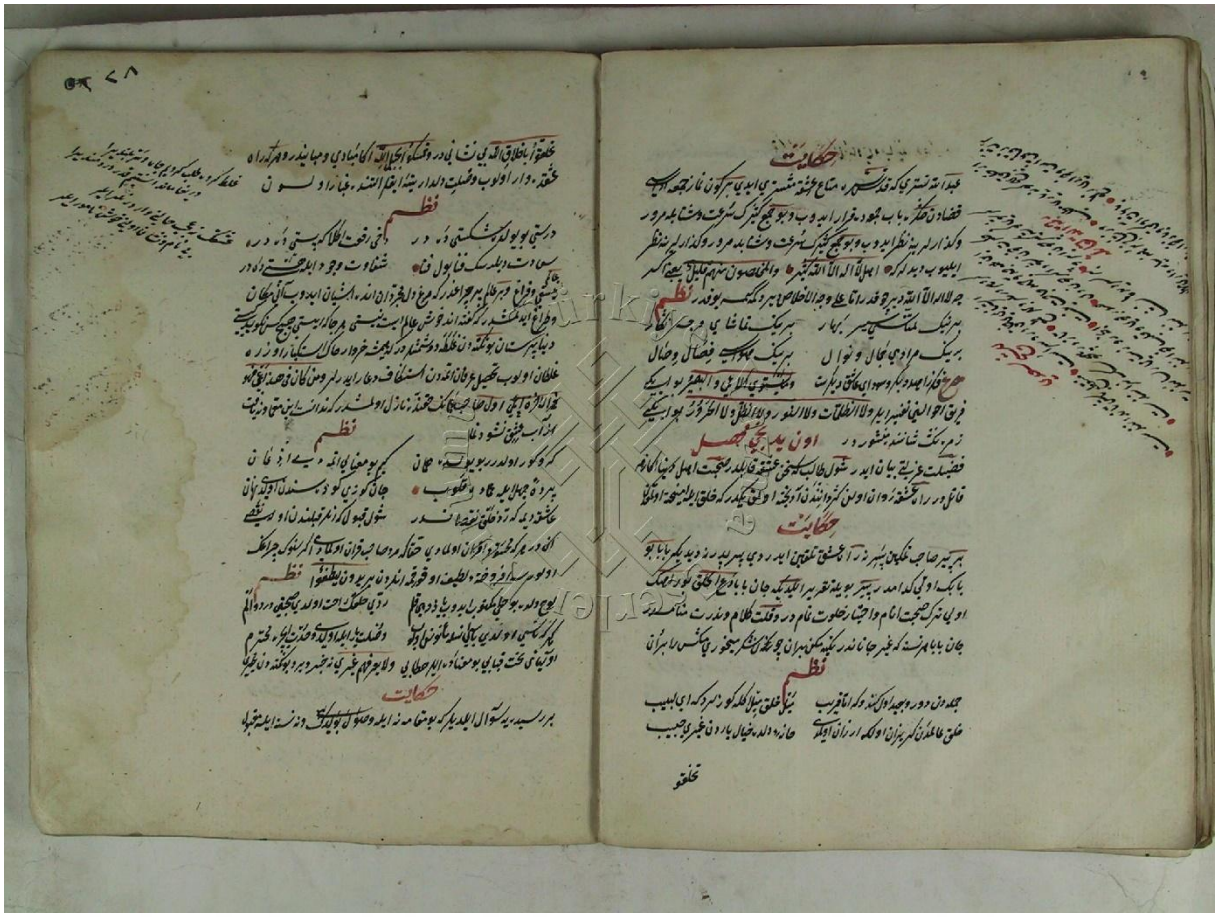

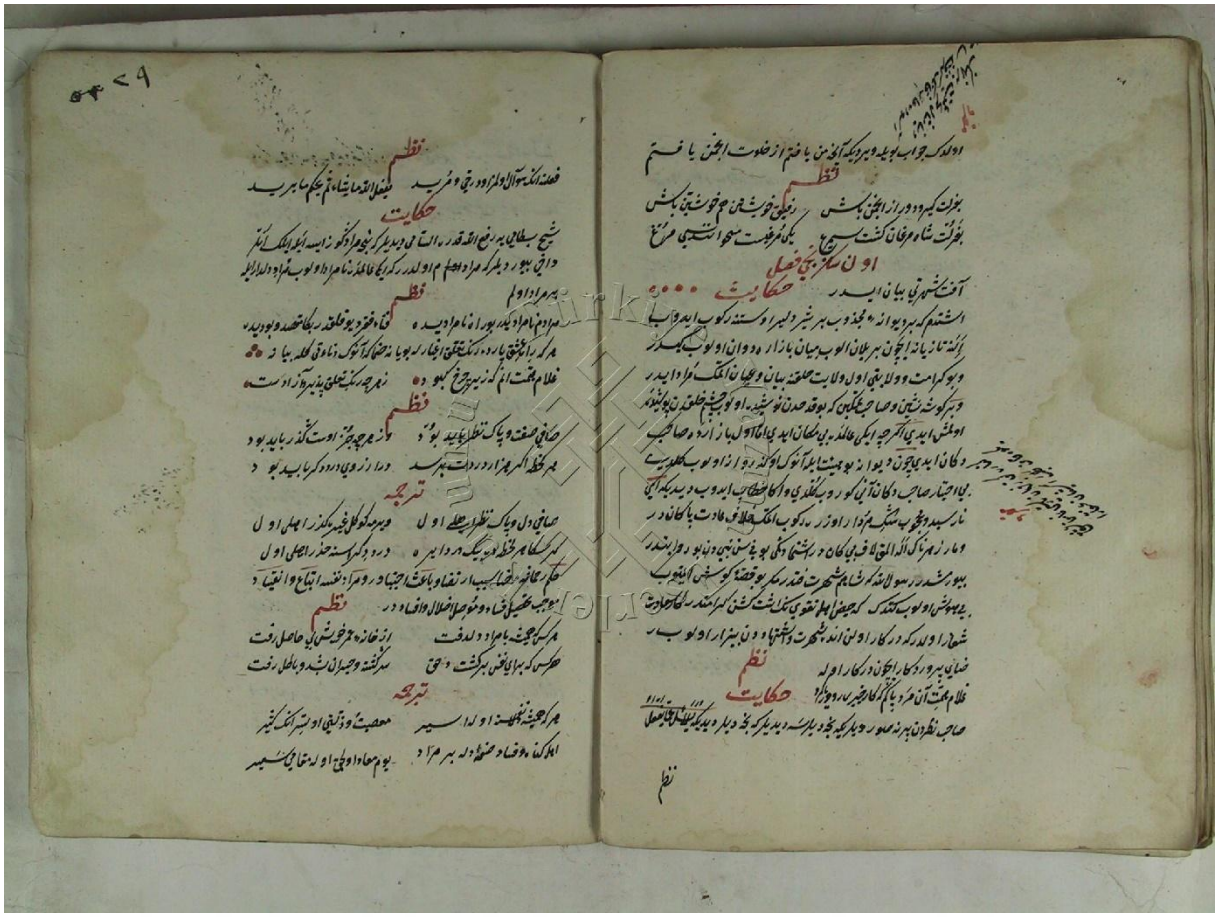

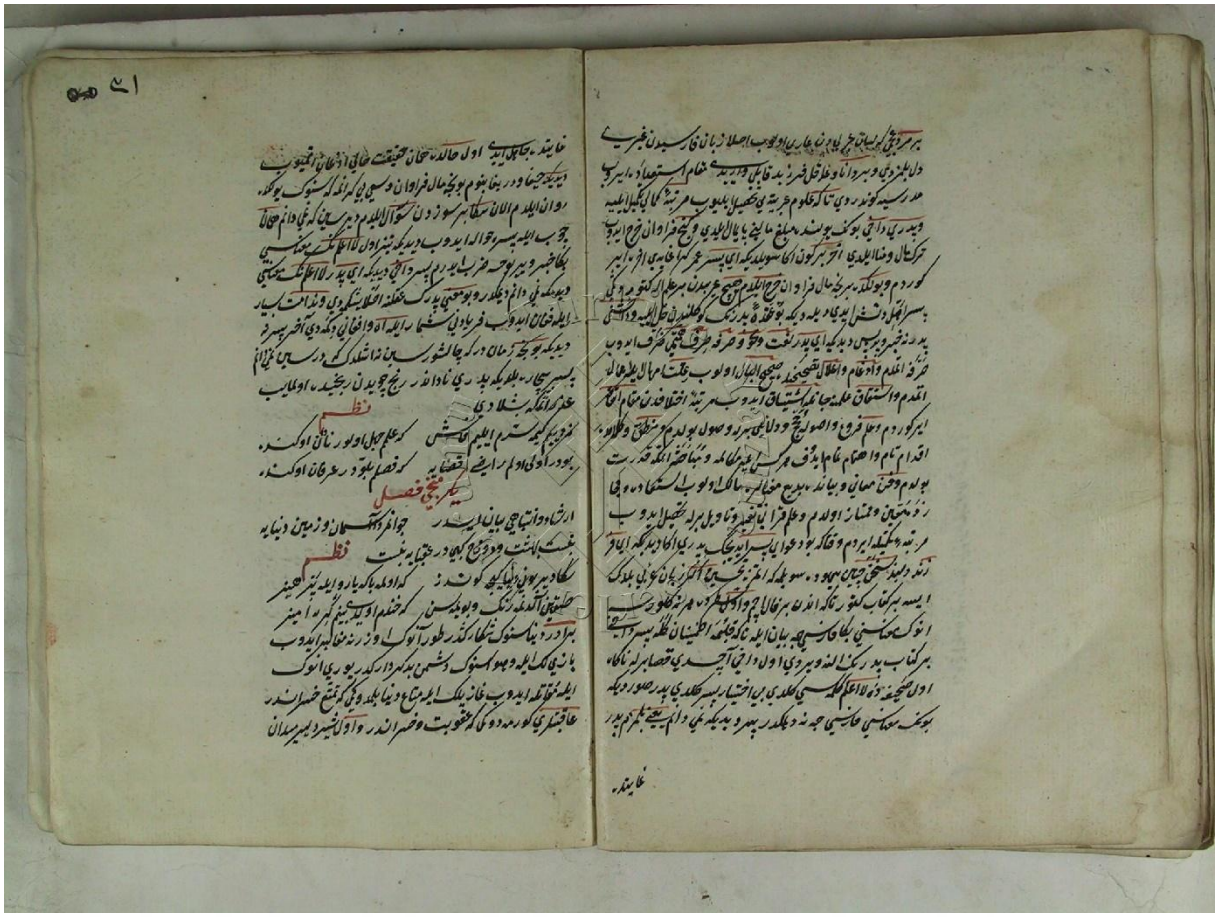

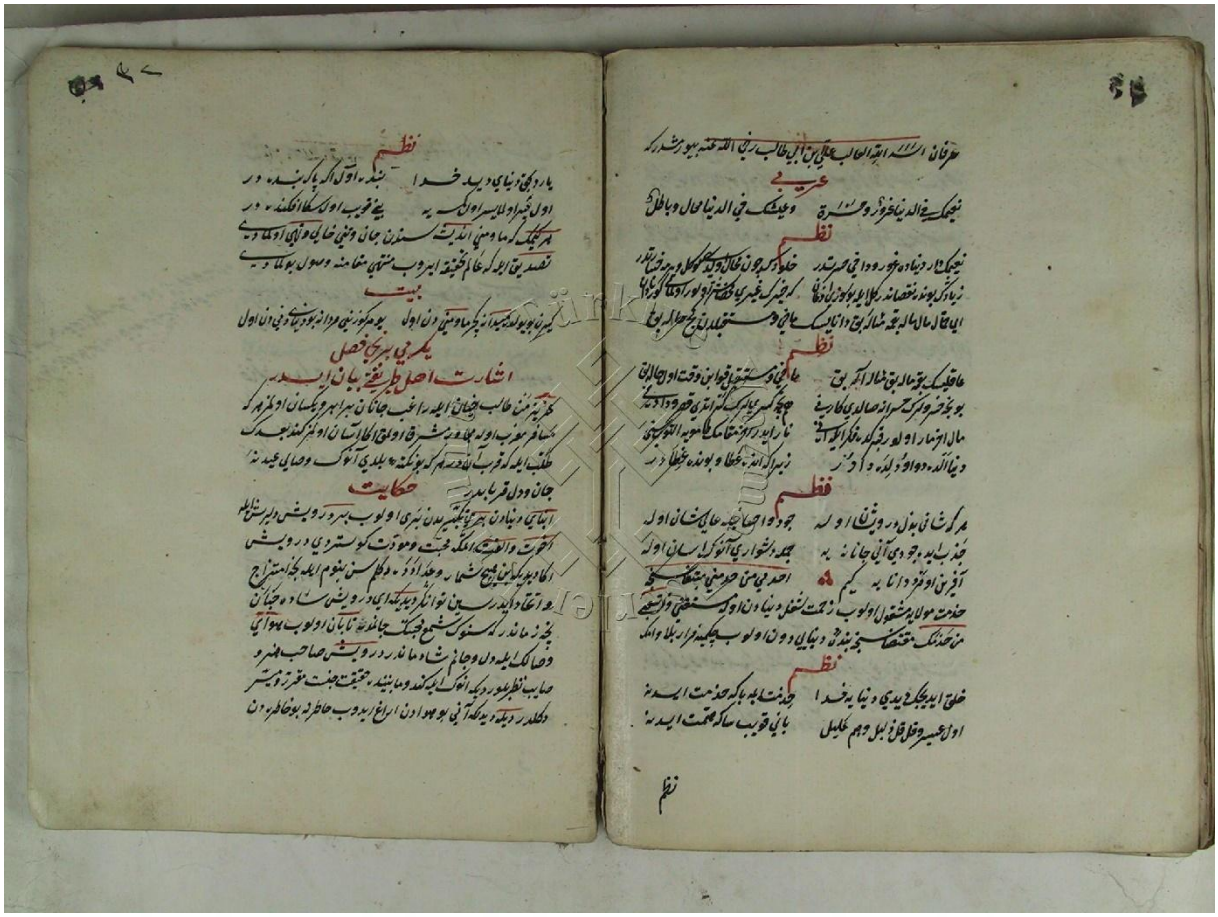

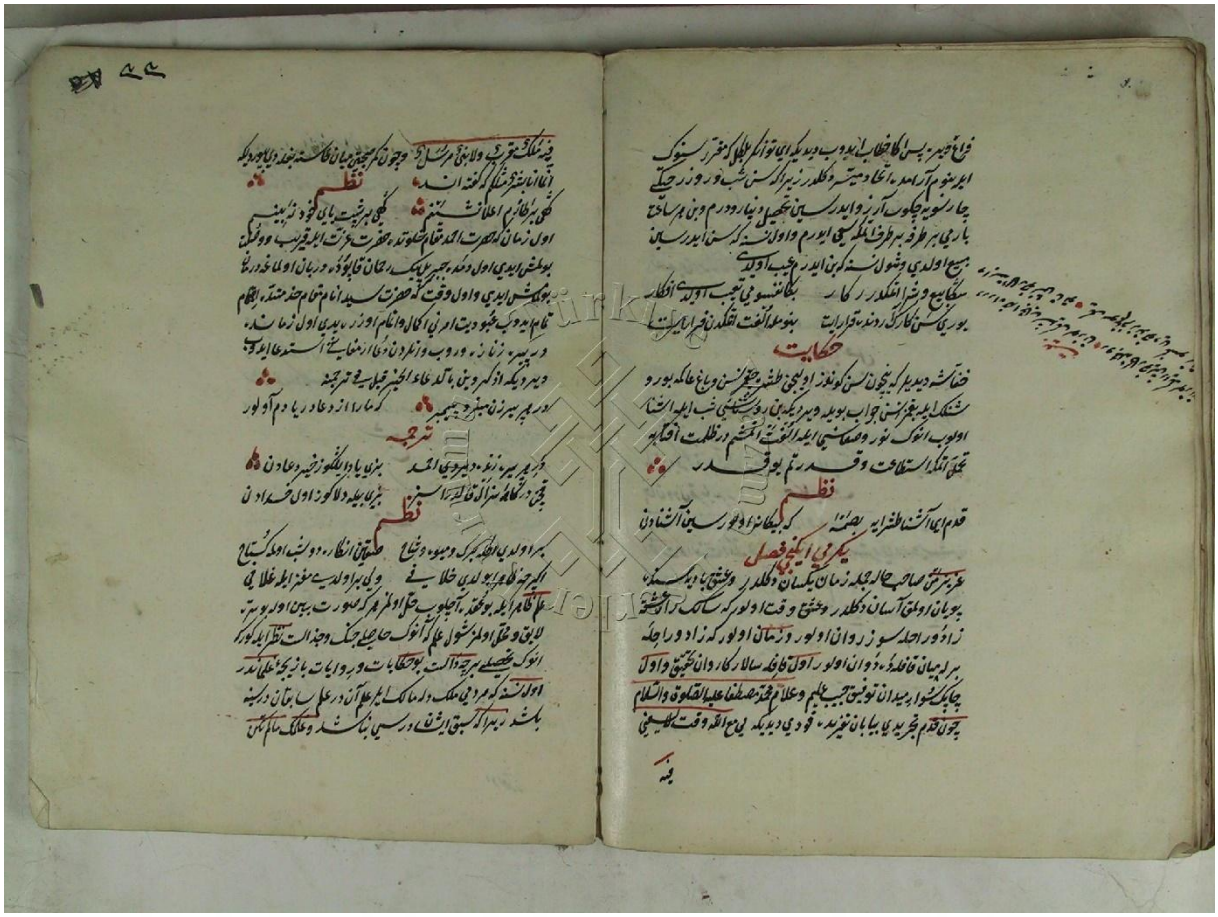

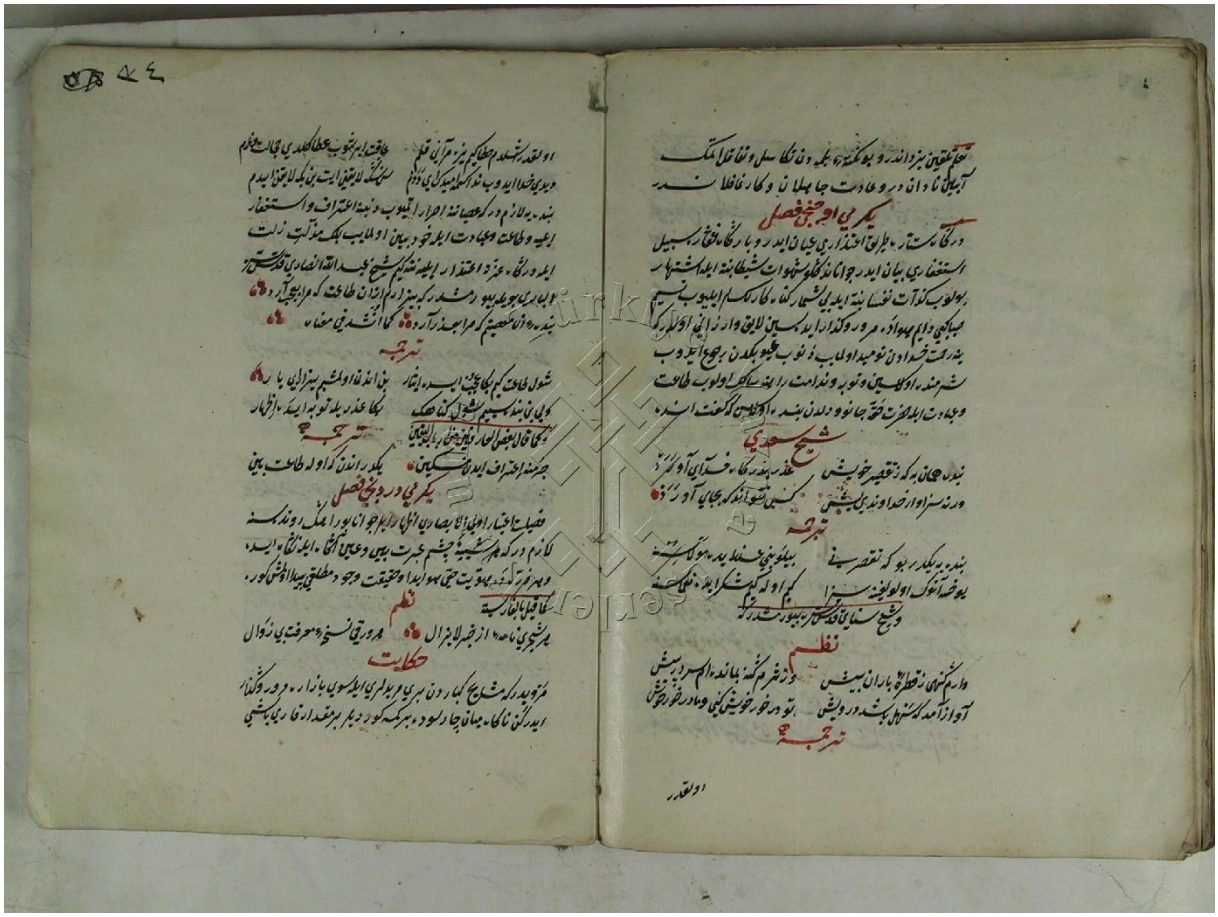

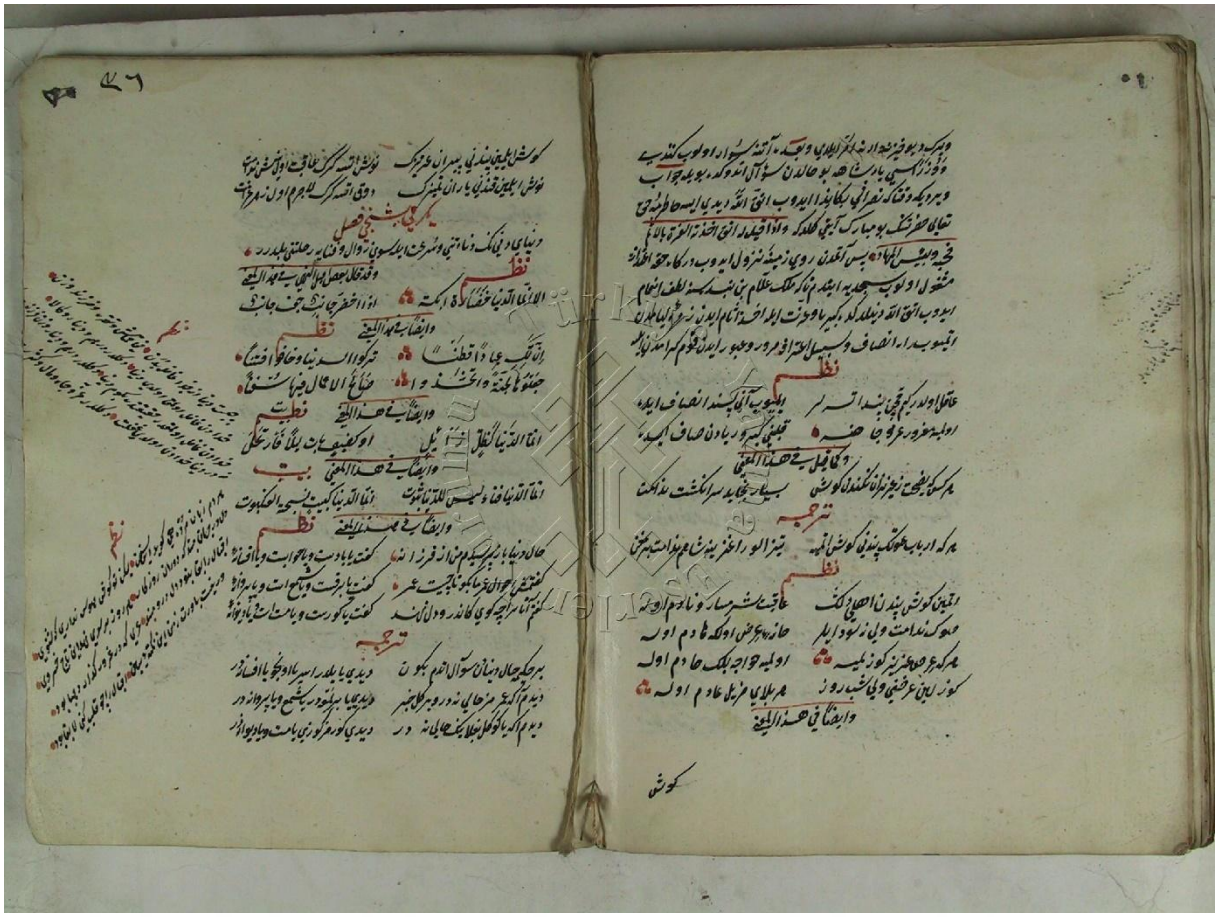

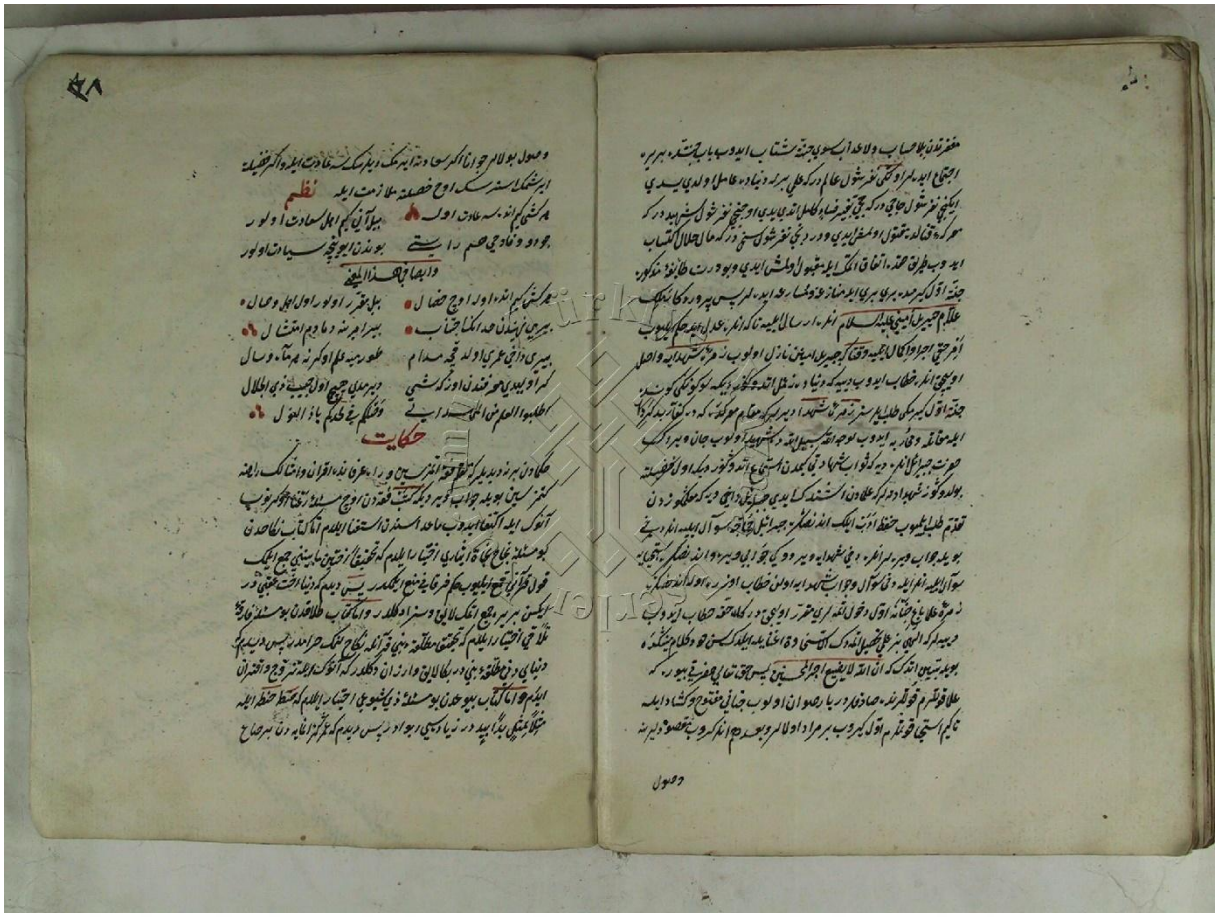

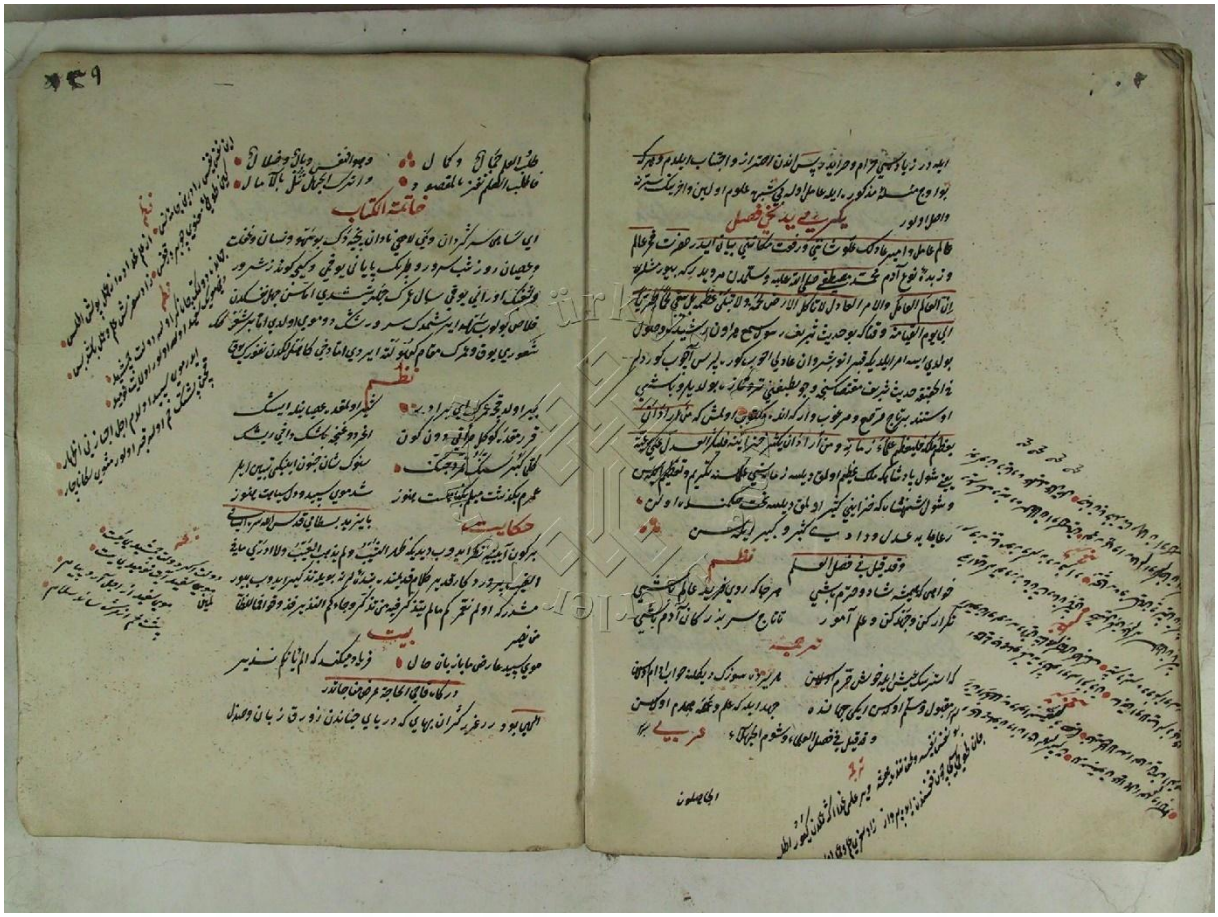

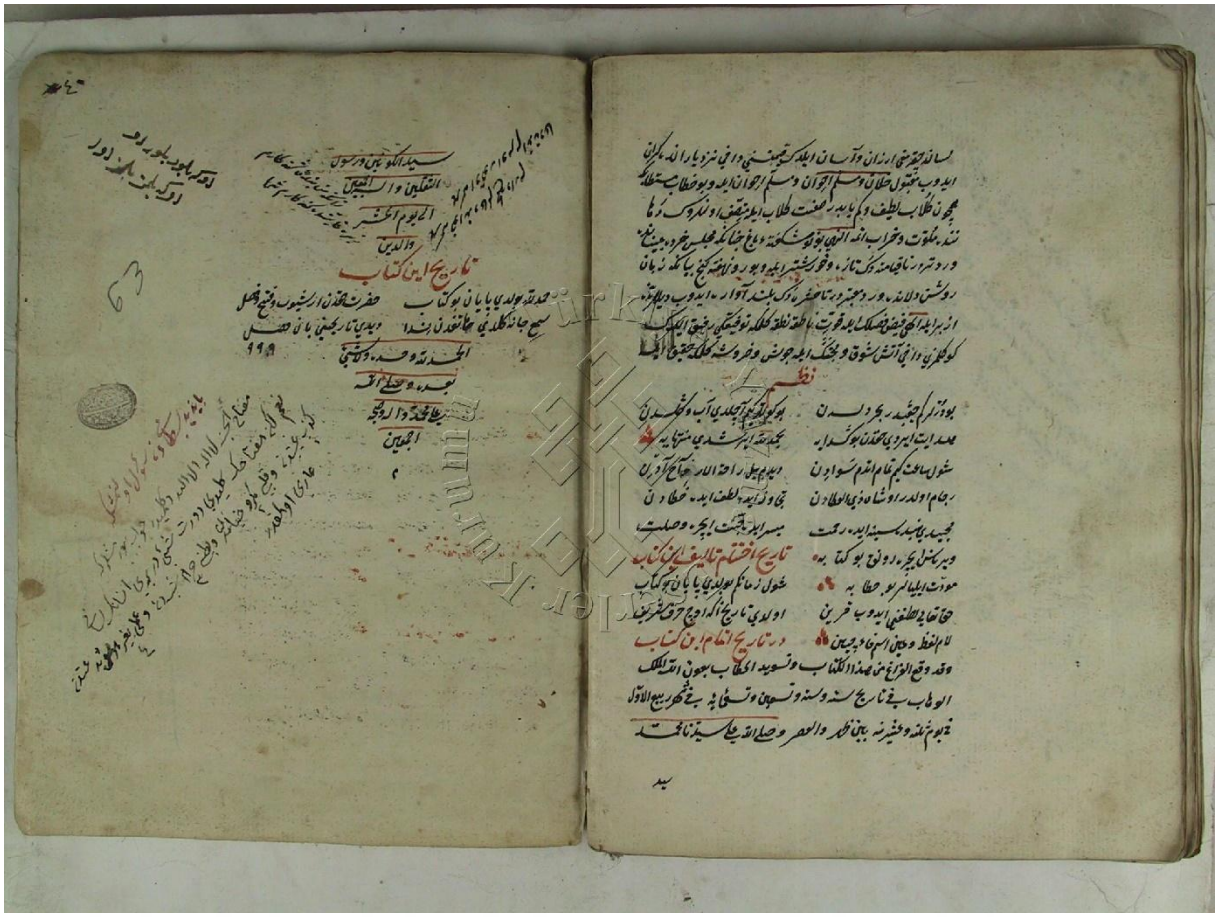

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ayşe		YEŞİL
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		Farsça
ve Düzeyi	B2		B1
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	2008	2012	Yüreğir Atatürk Lisesi
Lisans	2012	2016	İstanbul Üniversitesi
Yüksek Lisans	2017	2019	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora	2019	2024	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Çalıştığı Kurum/lar	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2023	Devam Ediyor	Ermenek Uysal-Hasan Kalan Fen Lisesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih **İmza** Adı Soyadı			05.12.2024 Ayşe YEŞİL